5 vol.

# COLLECTIO

SELECTA

# SS. ECCLESIÆ PATRUM,

XLIX.

PATRES QUARTI ECCLESIAE SAECULI.

*S. GREGORIUS THEOLOGUS.*

I.

PROSTAT INSUPER VENALE

*MONTIS PESSULANI.*

APUD VIRENQUE, BIBLIOPOLAM,

*PARISIIS*,

APUD BIBLIOPOLAM, CUI NOMEN GALLICE;

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES,

Rue des Saints-Pères, 16.

---

PARISIIS, E TYPOGRAPHEO BOURGOGNE ET MARTINET,

VIA VULGO DICTA DU COLOMBIER, 30.

# COLLECTIO
SELECTA
# SS. ECCLESIÆ PATRUM,
COMPLECTENS
## EXQUISITISSIMA OPERA
TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS
D. A. B. CAILLAU,
CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,
NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS,
UNA CUM
D. M. N. S. GUILLON,
EPISCOPO MAROCHIENSI, IN FACULTATE THEOLOGIÆ PARISIENSI ELOQUENTIÆ SACRÆ PROFESSORE, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICE:
*BIBLIOTHÈQUE CHOISIE DES PÈRES GRECS ET LATINS.*

**OPUS REGI DICATUM.**

---

TOMUS QUADRAGESIMUS-NONUS.

PARISIIS,
APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,
VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M. DCCC. XXXV.

# S. P. N. GREGORII

## THEOLOGI

## ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

## OPERUM

### PARS I.

## ORATIONES.

# SANCTUS GREGORIUS

## NAZIANZENUS,

## SEU THEOLOGUS.

ANNO 391.)

GRÆCUS.

SANCTUS *Gregorius*, cognomine *Nanzianzenus*, quia patris vices diutius in Nazianzeno episcopatu implevit, et etiam *Theologus*, quia hæreticos plures, præsertimque Arianos, Eunomios, Macedonianosque mira doctrinæ integritate debellavit, natus est Arianzi, in Nazianzeni territorii vico, circa an. 329. Sanctæ Nonnæ, et Gregorii veteris, qui ex Hypsistariorum errore ad Ecclesiam conversus per quadraginta et quinque annos Nazianzi in Cappadocia episcopatum rexit, filius, in Cæsareæ, Alexandriæ, Athenarumque scholis, ubi Juliano postea imperatori innotuit, disciplinis humanioribus informatus, non ingenio minus quam virtutibus emicuit. Hic etiam sancto Basilio familiarior factus, quam sancte vixerit, quam improbe laboraverit, in hujus modo vita retulimus.

Perlustrato studiorum curriculo, eremum una cum Basilio petiit, nec inde prius egressus est, quam Ecclesiæ patrisque necessitas postularet. Cum enim periclitari didicisset Ecclesiam, patremque ætate debili-

tatum, Ariminensem formulam, apposito male sigillo, confirmâsse comperisset, periculosum certamen solitariæ pacis loco amplexus, statim quasi bellator in arena intrepidus adest; illo suadente, redit ab errore pater; illo docente, in saniore doctrina confirmantur fideles; illo reluctante, vincuntur hæretici.

Sacerdos a patre anno 361 ordinatus, Sasimorumque episcopus ab ipso Basilio consecratus, abdicata dignitate, in solitudinem iterum secessit, quoad usque a patre decrepito altera vice in auxilium vocatus, suscepto quidquid durius est et morosius, repudiato autem quidquid honorificum est et dulce, rursus episcopum agere sustinuit. Defuncto patre, cujus virtutes laudibus exornavit, imminentem iterum episcopalem dignitatem declinaturus delituit. Cum autem Constantinopolitana vastaretur ab Arianis Ecclesia, et instanter amicorum votis urgeretur, non tam honores veritus, quam allectus periculis, ad novas accinctus victorias, hæreticorum ita delusit errores, ita vanos repressit conatus, ita falsas repulit accusationes, ut Theodosius Magnus catholicam fidem veritatis certior factus propugnaret, congregatique imperiali jussu episcopi illum, rejecto pseudo-pontifice Maximo, in Constantinopolitana sede, anno 381, confirmarent.

Nemo autem nescit, quid episcopis Constantinopoli congregatis restituendæ pacis causa suggesserit:

Ego vero, inquit, Jonæ facinus excelsum æmulor;
Me pro salute do libens nostræ ratis;
Nos sorte captos mergite insano mari. »

(*Carm.* 1 *ex Jon.* 1.)

Illa igitur dignitate, ne pax ejus præsentia turbaretur, libere dimissa, Nazianzum repetiit, cujus Ecclesiam pastore carentem, aliquandiu administravit; constitutoque episcopo, in solitudinem Arianzi iterum se recepit, ubi vitam egit sanctissimam, cujus austeritatem ita carminibus veluti pingere conatus est :

Ast ego jam mundo sum mortuus, hincque pusillum
Jam spiro, atque urbes vito hominumque genus;
Cum scopulis trucibusque feris ego dego, domumque
Petram habeo; hic vitæ tempora solus ago;
Non mihi calceus est, non est focus, unica vestis;
Spe vivo, ut labes sumquoque terrigenis.
Pro lecto sunt mihi paleæ, pro tegmine saccus,
Et madidus lacrymas lectus ob assiduas.

(*Carm.* 4.)

Animam Deo reddidit, an. Christi 391, ætatis vero circiter 62.

Multa soluto sermone orator, multa etiam modulato carmine poëta conscripsit; unde præcipua ejus opera possunt revocari, sive ad sermones qui ultra quadraginta quinque supersunt, sive ad epistolas; sive ad poëmata, quibus ascribenda non videtur omnibus tragœdia : *Jesus patiens*

Non infimum ille inter christianos oratores locum obtinuisse prædicandus est; tantam in dicendo eloquentiam, tantam in verbis majestatem, tantam varietatem in figuris, tantam in argumentis virtutem, tantam denique in cogitationibus sublimitatem difficile alibi reperies. Dum nitida sermonis simplicitate gaudet

animus, conjunctis solertissime verbis periodisque in numerum desinentibus suaviter auris delectatur, Isocratem audire credideris. Modo jucundis comparationibus uti, modo philosophicas cogitationes ingerere, modo historiæ facta, modo inventa mythologiæ dictis accommodare peritissimus : ornamentis tamen forsitan gravior, ideoque minus virilis. Carmina vero, licet in provecta jam senectute modulâta, ignem adhuc et virtutem junioris poëtæ spirare videntur, ideoque a Tollio prænotantur : *Carmina cygnea.*

Nostris autem non indiget laudibus, qui tot tantisque veterum encomiis celebratus est. Vocatur enim a sancto Basilio, *Vas electionis* et *Puteus profundus*, et *Os Christi*; (*Epist.* VIII. *clas.* 1.) ab Hieronymo autem, *Vir eloquentissimus*, a quo tanquam a præ» ceptore Scripturas explanare didicit; (*De script. eccl.* » c. CXVII.) » a sancto Augustino « Magni nominis, » et fama celeberrima illustris episcopus, cujus eloquia » ingentis merito gratiæ, etiam in linguam latinam » translata, usquequaque claruerunt. (*Contra. Jul.* » *cap.* XV. nº 15.) » Prolatis autem pluribus Gregorii testimoniis, ita beatus doctor prosequitur : « An tibi » parva in uno Gregorio episcoporum orientalium vi» detur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut ne» que ille hoc nisi ex fide christiana omnibus notissima » diceret; nec illi eum tam clarum haberent atque ve» nerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ » veritatis agnoscerent. (Ibid. nº 16.) »

Quibus consonans Rufinus : « Gregorius, inquit, vir » per omnia incomparabilis, qui verbo et operibus cla» rus, splendidissimum lumen scientiæ Christi ecclesiis

prævbuit, dum eadocuit quæ fecit, nec se ipsum con-
»demnavit agendo contraria quam docebat... Hujus
»neque vita aliquid probabilius et sanctius, neque elo-
»quentia clarius et illustrius, neque fide purius et rec-
»tius, neque scientia plenius et perfectius inveniri
» potest, utpote qui solus sit, de cujus fide ne dissidentes
» quidem inter se partes et studia disputare potuerint;
» sed id obtinuerit apud Dominum et Ecclesias Dei
» meriti, ut quicumque ausus fuerit doctrinæ ejus in
» aliquo refragari, ex hoc ipso, quia magis sit hære-
» ticus, arguatur. Manifestum namque indicium est
» non esse rectæ fidei, qui in fide Gregorio non con-
» cordat. (*Prol. in orat. Greg.*) »

Quem etiam Theodorus Studita iambicis exornavit carminibus, quæ ita latinis versibus exhibentur :

Quæ tu potenti voce fudisti tonans
Oracula omnis, Dive, mundus audiit;
Perimensque cunctas hæreses radicitus
Orbem universum sermo firmavit tuus.

(*Iamb.* 67.)

Addi possent etiam varia testimonia, sive ex Suida qui Gregorium asserit Grammaticæ poeti-
» cesque laude floruisse, imo et multo magis philoso-
» phiam excoluisse, atque in oratoria facultate fuisse
» insignem; (*Lexic. tom.* 1, pag. 496.) » tum ex Philostorgio, qui, licet Arianus, Gregorium cum Appollinario et Basilio collatum, et « illo in dicendo
» grandiorem ac pleniorem, et hoc rursus firmiorem
» contendit; » tum ex Simeone Metaphraste, qui

« Hunc, cum vitæ splendore eos, qui actionis laude » florebant, superasset, eo rursus contemplationis pro» gressum affirmat, ut omnes illi sapientiæ doctrinæ» que laude cederent, tam ejus quæ in verbis, quam » quæ in fidei dogmatibus versatur. Unde etiam Theo» logi cognomentum adeptus est. »

INNUMERÆ prodierunt tum græcæ, tum latinæ, tum græco-latinæ, sive sermonum, sive carminum B. Gregorii Nazianzeni particulares editiones. Nulla autem græce habetur completa.

Inter *latinas* primum locum occupat quæ Parisiis prodiit ex Jacobi Billii versione an. 1569, et deinde locupletior et accuratior, Genebrardi studio (jam enim Billius decesserat) an. 1583. Posterius autem, id est an. 1753, latine pariter Venetiis prodierunt sumptibus Antonii Zatta, omnia Gregorii Nazianzeni opera ex eadem interpretatione, et cum eisdem scholiis et commentariis, quibus accessere sine textu græco, quæ a Jacobo Tollio et Muratorio utraque lingua jam edita fuerant, ut postea dicemus.

*Græce* et *latine* pleraque e prelo exierunt. B. Gregorii opera ex *Billii* versione, an. 1609, 1611 et 1630. quæ non laudanda, licet unica, editio, minus adhuc accurate excusa est an. 1690 *Coloniæ*, aut potius Lipsiæ (fol. 3 vol.) Nemo est qui nesciat primum ejusdem operum volumen a Benedictinis confectum, curante videlicet post. D. *Jacob. Defrische*, et D. *Franciscum Louvard*, *Prudentius Maran*, tam nitide et eleganter prodiisse, ut inde magis secundum desideretur.

In secundo illo volumine colligere proponebant docti editores, 1° epistolas omnes meliori ordine dispositas, ex correcta in pluribus Billii versione; 2° omnia etiam carmina, sive ea quæ primum a Billio versibus latinis reddita, sive ea quæ tum a Tollio an. 1696, Trajecti ad Rhenum, tum a Muratorio, Patavii an. 1709 versa fuerant et evulgata; ita tamen ut græcæ pedestri sermone interpretarentur, latinis Billii versibus, qui græcis Gregorii carminibus non satis respondent, ad marginem paginæ inferiorem rejectis. Jam excusi codices; jam variæ lectiones collatæ; jam concinnatum opus et

typis mandandum, cum subito sævientibus discordiis civilibus, monachorum dispersione vel nece interruptus mansit labor, sed non omnino destructus deperiit. Faxit Deus, ut nostris conatibus divina arridens providentia, facultatem nobis præbeat novam et accuratam epistolarum et carminum Gregorianorum editionem emittere, quæ Benedictinorum et versionem, et notas, et ordinem, et ipsum mendis expurgatum textum repræsentet! hoc optamus; hoc omni nisu perficere contendimus. LICET MULTA SPERARE, SED PLURA DICERE NON EXPEDIT.

*Gallice* prodierunt: 1° *Quatrains sententieux de S. Grégoire de Nazianze, avec une briève exposition, trouvés en vers français par Jacques de Billy, Paris*, 1576, in-8°. — 2° Orationes omnes in gallicum sermonem versæ a Nicol. *Fontaine* cum notis *Paris*, an 1693, 2 vol. in-8°.— 3° *Invectivæ duæ in Julianum* per Sacerdotem Gratianopolitanum, *Lugduni*, an 1735, in-12 — 4° *De excellentia Sacerdotii, et Pastorum officiis, Parisiis*, an. 1747.

# S. P. N. GREGORII

## THEOLOGI

## ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

# ORATIONES.

## ORATIO I[1].

*In sanctum Pascha et in tarditatem.*

### ARGUMENTUM.

I. *Initium Gregorii sermonum.* II. *Die solemni presbyter consecratus est Gregorius.* III. *Paschæ mysteria.* IV. *Quid Deo offerre debeamus. — Nosmetipsos offerre debemus.* V. *Finis mysteriorum Christi.* VI. *Gregorius pater templum Nazianzi extruxit.* VII. *Patris laus. — Ovium erga pastorem officia. — Alieni pastoris descriptio.*

I. Resurrectionis dies[2], faustumque principium. Hac celebritate explendescamus, ac mutuo nos complectamur. Dicamus, fratres, his etiam, qui nos oderunt[3], nedum his

[1] Alias XLII, quæ autem I erat, nunc est II. Habita autem anno 362. — [2] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 362. — [3] Isai. LXVI, 5.

qui per charitatem aliquid fecerunt, vel passi sunt. Resurrectioni omnia condonemus; veniam alii aliis demus, tum ego qui laudabilem vim perpessus sum; hoc enim nunc adjicio; tum vos qui laudabiliter vim attulistis, si quid est quod mihi tarditatis causa succenseatis. Quandoquidem ea fortassis apud Deum melior est atque præstantior quam aliorum celeritas. Bonum enim est, et Deo parumper sese subducere, ut Moyses ille olim, ac postea Hieremias, et rursus ad vocantem prompte atque impigre accurrere[1], quemadmodum Aaron et Esaïas[2], modo utrumque pio animo fiat, alterum ob propriam infirmitatem, alterum ob vocantis potentiam.

II. Mysterium unxit me: mysterio paululum secessi, quoad ipse me explorassem; cum mysterio etiam simul introeo, præclarum timiditatis infirmitatisque meæ adjutorem, diem hunc asciscens, ut, qui hodierno die a mortuis surrexit, idem me quoque spiritu innovet, novoque indutum homine[3], novæ creaturæ, hoc est, iis qui secundum Deum nascuntur[4], fictorem bonum et magistrum donet cum Christo alacri animo et morientem et resurgentem[5].

III. Heri agnus mactabatur, et postes ungebantur, luxitque primogenita Ægyptus, ac nos exterminator præteriit, signaculum quippe terrori ipsi ac venerationi fuit, pretiosoque sanguine protecti sumus. Hodie Ægyptum omnino fugimus, et amarulentum illum dominum Pharaonem, et acerbos præfectos: ac luto et lateritio opere liberati sumus; nec quisquam est, qui nos Domino Deo nostro exitus festum celebrare prohibeat; et quidem celebrare, « Non in fermento veteri malitiæ et nequitiæ, sed in

[1] Exod. IV, 13. et Jerem. I, 6. — [2] Exod. IV, 27. et Isaï VI, 8. — [3] Rom. VI, 4. et Ephes. IV, 23, 24. — [4] Joan. I, 13. — [5] Rom. VI, 5.

» azymis sinceritatis et veritatis[1], » nihil ægyptiaci atque impii fermenti nobiscum ferentes.

IV. Heri cum Christo in crucem agebar, hodie simul vivificor; heri commoriebar, hodie simul resurgo. Itaque ei, qui pro nobis passus est ac resurrexit, offeramus. Aurum fortasse dicere me putatis, aut argentum, aut texturas, aut pellucidos et ingentis pretii lapides, fluxam fragilemque terræ materiam, humique manentem, cujus majorem partem improbi fere et servi rerum terrenarum ac mundi principis possident. Imo vero nosmetipsos offeramus, hoc est, possessionem Deo pretiosissimam, maximeque propriam. Imagini reddamus quod imagini congruit, dignitatem nostram agnoscamus, exemplar honore prosequamur, mysterii vim intelligamus, et cujus rei gratia Christus morte functus est.

V. Simus ut Christus, quoniam Christus quoque sicut nos. Efficiamur Dii propter ipsum, quoniam ipse quoque propter nos homo. Assumpsit quod deterius erat, ut daret quod præstantius est. Egenus factus est, ut illius nos inopia divites essemus[2]. Servi formam accepit[3], ut libertatem reciperemus. Descendit, ut eveheremur. Tentatus est, ut vinceremus. Contemptus est, ut nos gloria donaret. Mortuus est, ut salutem nobis afferret. Ascendit, ut peccati lapsu humi jacentes ad se ipsum traheret. Omnia quispiam donet: omnia ei, qui se ipsum redemptionis pretium pro nobis, ac commutationem dedit, offerat[4]: nihil autem daturus est tantum, quantum si se ipse obtulerit hujus mysterii rationem probe intelligentem, ac propter illum omnia factum, quæcumque ipse propter nos factus est.

VI. Ac vobis quidem, ut cernitis, pastor hic bonus, qui animam posuit pro ovibus[5], pastorem offert; hoc enim

[1] 1 Cor. v, 8. — [2] 2 Cor. viii, 9. — [3] Philip. ii, 7. — [4] Matth. xx, 28, et xvi, 26. — [5] Joan. x, 15.

sperat, et in votis habet, et a vobis, qui subestis, postulat, duplicemque pro simplici se ipsum vobis tradit, ac baculum senectutis [1], baculum spiritus facit; atque inanimato templo animatum adjungit; huic, inquam, peregregio et cœlesti, alterum qualecumque tandem illud et quantulumcumque; cæterum ipsi charissimum, multis etiam sudoribus ac laboribus absolutum : atque utinam laboribus dignum adjicere liceat. Suaque omnia vobis proponit. O miram animi magnitudinem, vel, ut verius loquar, paternum amorem! Canitiem, juventutem, templum, pontificem, testatorem, hæredem, sermones, quorum desiderio flagrabatis; ac sermones quidem, non temere et in aërem fluentes, nec ultra aures audientium sese porrigentes, sed quos spiritus describit, tabulisque lapideis sive carneis imprimit [2], non leviter ac superficie tenus insculptos, et qui facile deleri queant, sed altissime consignatos, non atramento, sed gratia [3].

VII. Atque hæc omnia vobis offert venerabilis hic Abraham, patriarcha ille, illud charum et augustum caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis norma, sacerdotii perfectio : qui voluntarium hodie Domino sacrificium offert, unigenitum illum ex promissione [4]. Vos autem et Deo et nobis id muneris loco offerte, ut recte pascamini, in loco pascuæ collocati, et super aquam refectionis educati [5], ut recte pastorem cognoscatis, et ab eo cognoscamini [6], et pastoris in modum ac libere vocantem per ostium sequamini; alienum autem non sequamini, qui, latronum et insidiatorum more, caulam transcendit, nec peregrinam vocem audiatis, susurrantem et a veritate in montes [7], et solitudines, et voragines, et loca, quæ

[1] Tob. x, 4. — [2] 2 Cor. III, 2, 3. — [3] Ezech. XXXVI, 26, 27. — [4] Gen. XXII, 2, et Gal. III, 16. — [5] Psal. XXII, 2. — [6] Joan. X, 14. — [7] Ezech. XXXIV, 5-7.

non visitat Dominus[1], dispergentem, atque a sana quidem fide abducentem, (quæ est in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam et Divinitatem et potentiam, quam voces semper audierunt, audiantque utinam oves meæ) adulterinis autem sermonibus et corruptis deprædantem; atque a vero et primo pastore distrahentem, a quibus opto, ut nos omnes, tam pastores quam oviles, velut a morbida et pestilenti herba, procul pascamur atque pascamus, unumque omnes simus[2] in Christo Jesu, nunc et in alterius vitæ requie. Cui gloria et imperium in sæcula. Amen.

## ORATIO II[3].

*Apologetica, in qua causas exponit, ob quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in Pontum fugerit, ac rursum Nazianzum redierit, et quæ sit sacerdotis professio.*

### ARGUMENTUM.

I. *Gregorius ordinationi suæ consentit. — Optimus ordo est, ut a Deo sit initium. — Nihil suavius quam de alienis rebus loqui. — Amor vel odium veritatem surripit.* II. *Apologiæ divisio in duas partes. — Cavenda vel ipsa peccati suspicio.* III. *Prima pars orationis in qua fugam defendit. — In Ecclesiis potestates a Deo ordinatæ sunt.* IV. *Omnibus hominibus utile est imperio regi. — Pœnitentia. — Par malum est omnes velle imperare, et neminem imperium suscipere. — Rebus sacris et cultu*

[1] Prov. XIX, 23. — [2] Joan. XVII, 21. — [3] Alias I, quæ autem erat II, est nunc III. Habita anno 362.

*religionis privari, maxima est Dei ultio.* V. *Ad Ecclesiæ regimen per gradus est ascendendum.* — *Nullus est parvus in Ecclesia gradus.* VI. *Quæ Gregorii reluctatio fuerit.* — *Prima causa, improvisus eventus.* — *Secunda, amor solitudinis, quam voverat.* VII. *Laus vitæ solitariæ.* VIII. *Tertia fugæ causa, quod eum puderet alienæ impudentiæ.* — *Indignus ad sacerdotium ingressus.* — *Multitudo sacerdotum.* IX. *Quarta fugæ causa, animas regendi difficultas.* X. *Difficile parere, difficilius imperare, Christianis maxime.* — *Prima pastoris cura.* XI. *Pastoris vitium facile, virtus ægre communicatur.* XII. *Vitium largiter, virtus parce communicatur.* XIII. *Quid primo cavendum pastori.* XIV. *Parum est pastorem non esse malum.* — *Summa virtute opus est.* — *Semper in ea proficiat.* XV. *Præsulis vitium est non esse quam optimum.* — *Nihil coactum diuturnum.* XVI. *Quantacumque scientia et virtute quis sit instructus, præesse aliis reformidet.* — *Regere animas ars est artium.* — *Animarum quam corporum cura difficilior.* XVII. *Animarum ars medica.* — *Cur anima juncta sit corpori, prima causa.* — *Superna gloria est simul donum Dei virtutis præmium.* — *Altera causa cur anima juncta sit corpori.* — XIIIV. *Quid observandum corporum medico.* — *Nihil iniquius qaam animam corpori subjicere.* XIX. *Quid salutem nostram maxime impediat.* — *Animæ sanitatem aversamur.* XX. *Peccata occultamus.* — *Excusamus.* — *Medicis aurem claudimus.* — *Eos audaciter contemnimus.* — *Odio prosequimur.* XXI. *Aliud spiritualis et corporeæ medicinæ discrimen.* — *Curanda omnia sunt occulta* — *Interno hosti nos ipsi arma sumus.* — *Opus est magna fide, majori auxilio Dei, et industria nostra.* XXII. *Quis utriusque medicinæ finis.* — *Res adversæ secundis plerumque utiliores.* — *Res mediæ sua natura, quæ ex usu*

*bonæ vel malæ fiunt. — Scopus spiritualis medicinæ.* XXIII. *Ad sanandas animas omnia Christus fecit. — Unionis hypostaticæ media anima.* XXIV. *Omnia Christus assumpsit, ut omnia sanaret.* XXV. *Incarnationis totius œconomia medicinæ loco nobis est.* XXVI. *Hujus medicinæ ministri sunt sacerdotes. — Curandi modus utrisque, ægris et medicis utilis esse debet.* XXVII. *Medicorum corporis labores. — Nihil omittunt medici, ut vitam prorogent, etiam malis, quibus mori utilius esset. — Bonum est mortem optare.* XXVIII. *De animarum salute, quantum pastoribus certamen, ob variam curandorum indolem.* XXIX. *Ob varias conditiones, varios mores, diversasque fortunas. — Affectibus, plus quam corporis figuris differunt homines.* XXX. *Ut corpora, sic animi varie curantur. — Alii verbo, alii exemplo. — Hi calcaribus, illi freno indigent.* XXXI. *Alii laudatione, alii reprehensione. — Alii cohortandi, alii objurgandi.* XXXII. *Illis ne ad minima quidem connivendum est. — In istis ad nonnulla. — Crebrior objurgatio parit desperationem et audaciam. — Variæ pastorum formæ ad lucrandas animas.* XXXIII. *Eadem iisdem non semper sunt utilia. — Remediorum varietas sermonem et ingenium superat.* XXXIV. *Ex culpa pastoris seu improbi, seu imperiti, grave periculum utrique imminet. — Gradiendum via regia.* XXXV. *Verbi prædicatio primum pastoris munus, quam difficile. — Universalem scientiam postulat.* XXXVI. *Theologica scientia maxime necessaria pastori. — Imprimis de Trinitate.* XXXVII. *Triplex error in fide Trinitatis. — Atheismus Sabellii Lybici, Arii judaïsmus, polytheismus nimis Orthodoxorum.* XXXVIII. *De Trinitate vera confessio.* XXXIX. *Spiritu solo Deus intelligitur. — Difficilior oratio coram multitudine. — Quidnam sit quod eam difficilem reddat.*

— *Tarditas dicentis.* — *Ipsa audientis religio præpostera.* XL. *Cæcus fidei zelus.* — *Zelus, non secundum scientiam, a veritate abducens.* XLI. *Inanis gloriæ cupiditas.* — *Imperitia et comes temeritas.* XLII. *Levitas et inconstantia ob sacrarum Scripturarum ignorantiam.* — *Sunt qui, probabilitatem secuti, obsistunt veritati.* — *Fidem incertam habent.* XLIII. *Rudes animos erudire facilius.* — *Plura pastorum officia, hic etiam omissa.* XLIV. *Qualis quantoque difficultas belluam ex multis belluis conflatam gubernandi.* — *Talis et tanta regendi Ecclesiæ corporis difficultas.* — *Antistes simplex sit et varius, rectus et multiplex.* XLV. *Quidam lacte sunt alendi.* — *Alii firmiori cibo indigent.* XLVI. *Veritatis caupones.* XLVII. *Duci præstat quam alios ducere.* — *Et discere quam nesciens docere.* — *Juniorum sacerdotum temeritas et stultitia.* XLVIII. *Hebræi non cuivis ætati quamlibet partem Scripturæ legere concedebant.* — *Quasdam partes, nonnisi viginti-quinque annos natis.* XLIX. *In Ecclesia quivis ad docendum temere prosilit.* — *Qui vix pueritiam excessit.* — *Qui sacrorum librorum nec nomina norit.* — *Modo pallium, et zonam eleganter componat.* L. *Diu discendum prius quam docendi munus suscipiatur.* — *Utrum artes sint sapientia præstantiores, an sapientia præstantior artibus?* — *Deus sapientiæ nomine præcipue delectatur.* LI. *Inanis gloriæ studium magnum est ad virtutem impedimentum.* — *Petrus et Paulus magni Christi discipuli.* LII. *Paulus veri pastoris exemplum.* LIII. *Elegans ac præclarum Pauli encomium.* LIV. *Mira in Paulo regiminis varietas.* — *Leges omnibus præscribit.* — *Quis spiritualis præfecturæ finis.* LV. *Quibus in rebus gloriatur Apostolus.* — *Immensa Pauli charitas.* LVI. *Paulus Christo vivens et mundo crucifixus.* LVII. *Mali pastoris periculum.* LVIII. *Ras-*

*tarum iniquitas est quandoque publicæ calamitatis causa. — Bonorum paucitas.* LIX. *In publicis calamitatibus lugere debent sacerdotes.* LX. *Judicum iniquitas. — Doctrinæ corruptela.* LXI. *Sacerdotes despicientes Dominum. — Boni pastoris imago.* LXII. *Horrendæ contra sacerdotes minæ.* LXIII. *Pastorum delicta et pœnæ.* LXIV. *Iniqui Babylonis judices.* LXV. *Pœnæ iterum et minæ in sacerdotes, seu pastores. — Qui devorant animas ut leones.* LXVI. *Qui se ipsos pascunt.* LXVII. *Digna luctu prælatorum improbitas.* LXVIII. *Sacerdotes et pastores Dominum ignorantes. — Impii et stulti. — Dispergentes* gregem. — *Eorum pœna, mors.* LXIX. *Præscriptæ pastoribus regulæ ab Apostolo. — Præscriptæ ab ipso Christo.* LXX, *Pastorum animos terrere debent dicta in Scribas et Pharisæos.* LXXI. *Pius Gregorii metus. — Quantum his affectus Gregorii animus. — Quid requiritur in pastoribus.* LXXII. *Amicorum Gregorii objectiones. — Nulla est longior ad sacerdotium præparatio, ne quidem extrema senectus.* LXXIII. *Periculosa celeritas; sed periculosior in actione quam in verbis. — Pavenda sacerdotis munia et dignitas.* LXXIV. *Cur Gregorio sacerdotium timorem injiciebat. — Ardua est homini Dei cognitio.* LXXV. *Præclara hominis descriptio. — Non plus lætitiæ affert in litteris, quod in ventum est, quam molestiæ id quod effugit.* LXXVI. *Majestas, altitudo et dignitas sacerdotii mentem Gregorii dejiciebant.* LXXVII. *Sacerdos est animarum pronubus. — Gregorius ab utero Deo consecratus.* LXXVIII. *Animabus regendis imparem se arbitratur Gregorius. — Illis præsertim luctuosis temporibus, in quibus omnia perturbantur. — Membra dissident. — Perit charitas. — Sacerdos, nomen inane.* LXXIX. *Quilibet impudens ad docendum. — Ad damnandos alios. — Optimus habetur,*

*qui acutius maledicit.* LXXX. *Alienorum vitiorum maligni observatores.— Non moribus et vita, sed amore vel odio, bonos et malos distinguimus.* LXXXI. *Tristis Ecclesiæ facies.—Confusa omnia, ut in nocturna et navali pugna.* LXXXII. *Ut populus, ita sacerdos.—Pro veritate certare laudabile est.—Hoc belli genus pace præstantius.* LXXXIII. *Improba, fidei prætextu, privata contentio.* LXXXIV. *Christiani et sacerdotes contempti.— Comicorum etiam sale aspersi.* LXXXV. *Hi fructus contentionum privatarum, mutuique belli.— Tenendus in omni pugna modus; maxime in pugna pro Christo.* LXXXVI. *Christi nomen fugat dæmones.* LXXXVII. *Nihil externi timet Gregorius; non Julianum complementum diaboli.* LXXXVIII. *Adversus bellum intestinum una salus. — Manus in modum crucis extendere.— Pugnare.— Psallere.—Sacrificare. — Lamentari.* LXXXIX. *Clamare.—Orare.* XC. *Huic bello imparem se putat Gregorius et fugam arripit.* XCI. *Bellum internum.—Vix cum Dei gratia superare quis possit.— Animarum suscipere tutum non est, prius quam mens perfecte sit purgata.* XCII. *Qua cautione et religione ad Deum accedere oporteat.—Tabulæ legis, littera et spiritus.* XCIII. *Nadab et Abiu.—Heli sacerdos et Oza.* XCIV. *Requisita in ministro et in victimis integritas corporis.—Quantam ingressus in templum munditiem requirebat.* XCV. *Christus, magnus Deus, magna Hostia, magnus Sacerdos.—Sacerdos, hostia vivens, sancta, Deo placens.—Eucharistia sacrificium externum est et antitypum.—Sacerdos sanctus esse debet operibus.—Oculis et auribus.— Ore, labiis et lingua.* XCVI. *Præclare in Scripturis et Christi sensu versatus.* XCVII. *Templum Dei vivi.—Peritus figurarum et veritatis scripturarum.—Spiritus et litteræ.* XCVIII. *Vir-*

*tutum et appellationum Christi.— Verbi ipsius particeps.* XCIX. *Reconditam loqui sapientiam edoctus. — Vir ad crucem tollendam. — Qui talis non est, sacerdotium non suscipiat.* C. *Gregorius privatam vitam optat.* CI. *Vir magnus magna debet aggredi. — Parvus parva.* CII. *Quæ reditus Gregorii causæ. — Mutuum desiderium ipsius et civium.* CIII. *Pietas in parentes. — Gregorius a matre in fidei doctrina educatus. — Non laudatur a Gregorio Jacob, quod patris benedictionem surripuerit. — Vinci aliquando præstat quam vincere.* CIV. *Tertia et maxima reditus causa, Prophetæ exemplum. — Historiæ sacræ non temere, aut ad oblectationem solam conscriptæ.* CV. *Ad apicem usque inspirata divinitus Scriptura.* CVI. *Fuga Jonæ; ejus causa, ne mendax deprehenderetur. — Ne imperitæ multitudini offendiculum esset.* CVII. *Historiæ Jonæ interpretatio, quam ab erudito viro acceperat Gregorius. — Non ignorabat Jonas consilium Dei de Ninivitis. — Deo obedire non recusabat. — Nec sperabat fugiendo Dei oculum fallere.* CVIII. *Nemo Deum fugere potest.* CIX. *Casum Israelis et vocationem gentium in Ninivitis prospiciebat Jonas. — Hinc ejus tristitia et cætera deinceps. — Jonæ expositionem pollicetur.* CX. *Jonas venia forte dignus, non vero Gregorius, si diutius contumax.* CXI. *Quam sacerdotio indignus sibi videbatur Gregorius. — Inobedientiæ metu cessit. — Graves minæ inobedientibus, et iis, qui præfecturam facilius suscipiunt.* CXII. *Inter duos timores hæret Gregorius. — Media inter audaciores et timidiores via tenenda est.* CXIII. *Obedientiæ vis, et meritum, cum ipsius causa, præfectura suscipitur. — Inobedientium malo via ullum est remedium.* CXIV. *E sanctis alii promptiores, alii tardiores ad præfecturam suscipiendam. — Neutri reprehendendi.* CXV. *Gregorius humiliter se subdit.* —

*Relustationis veniam poscit.* CXVI. *Ob obedientiam, benedictionem a Patre postulat.* CXVII. *Deum pacis pro grege et pastoribus deprecatur. — Ut in templo ejus omnes, grex simul et pastores, dicant gloriam.*

Victus sum, et me victum fateor[1]: « Subditus sum Domino, et oravi eum[2]. » Libet enim a beatissimo Davide sermonis initium sumere, vel ab eo potius, qui in Davide locutus est, ac per eum etiamnum loquitur. Quoniam etiam optimus hic ordo est, ut qui vel sermonem, vel rem aliquam auspicatur, a Deo initium ducat, et in Deo conquiescat. Causam vero vel prioris contentionis, ac « Pusillanimitatis, » ob quam « Elongavi fugiens[3], » peregreque a vobis haud exiguo fortasse tempore, iis quidem certe, qui mei desiderio tenebantur, abfui; vel præsentis lenitatis ac mutationis, ob quam me rursum vobis tradidi, alii quidem aliam quampiam, pro suo in nos, vel odio vel amore, suspicentur, atque in medium afferant; illi nimirum me culpa minime liberantes, hi contra laudibus etiam efferentes. Nihil enim hominibus adeo suave ac jucundum est, ut de rebus alienis sermonem habere; idque præsertim, si vel benevolentia quadam vel odio trahantur, a quibus veritas plerumque surripi solet. Ego vero nihil veritatem, ut se habet, in medium proferam, atque utrique parti æquum me arbitrum præbebo, nempe et iis qui me accusant, et iis qui prompto et alacri animo causæ meæ patrocinium suscipiunt: eam videlicet rationem tenens, ut partim me ipsum accusem, partim etiam purgem ac defendam.

II. Atque ut recta via oratio nostra progrediatur, de timiditate, quæ prior extitit, priore quoque loco disseram. Neque enim ferre possum nonnullos ex iis, qui res nostras,

— [1] Vide D. Gallon, tom. VI, p. 90, 140. — [2] Psal. xxxvi, 7. — [3] Ps. liv, 8.

tam recte, quam secus se habentes, sedulo explorant, in me offendi, quandoquidem nobis benigna Dei voluntate aliquid apud Christianos esse contigit; et iis, qui jam vulnus acceperunt, si qui sunt, facti mei defensione medebor. Pulchrum est enim, nec peccando, nec suspicionem subeundo, quandiu fieri potest, ac ratio sinit, offendiculum aut scandalum multis ponere: quippe cum iis etiam, « Qui unum ex pusillis offenderint[1], » quam certa, quamque atrox et acerba, ab eo, qui mentiri nescit, pœna constituta sit, non ignoremus.

III. Mihi siquidem, o viri, non ut imperito et insipienti, imo ut nonnihil glorier, contra magis; nec ut divinarum legum et constitutionum contemptori hoc accidit. Nam quemadmodum in corpore aliud principatum tenet, ac velut præsidet, aliud subest et regitur: ad eumdem quoque modum Deus[2], vel æquitatis lege, quæ meritum cujusque perpendit, vel etiam providentiæ, per quam omnia inter se velut devinxit, hoc in Ecclesiis constituit, ut alii pascantur et pareant (quibus videlicet id utilius est), ac tum sermone, tum opere, ad officium dirigantur; alii autem ad « Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint[3], » nimirum qui virtute, conjunctioneque et familiaritate apud Deum, vulgo sublimiores sunt, rationem animæ ad corpus, aut mentis ad animam obtinentes; ut hæc duo, hoc est et id, quod deficit, et id quod redundat, inter se, velut in membris, composita et compacta, spiritusque compage connexa et colligata, unum corpus, omni ex parte perfectum, atque ipso Christo, qui caput nostrum est, omnino dignum existant[4].

IV. Quamobrem nec aliis solutam atque effrenatam licentiam et confusionem ordine ac principatu contradicere

[1] Matth. xviii, 6. — [2] 1 Cor. xii, 12. — [3] Ephes. iv, 11. — [4] 1 Cor. xii, 20, et Ephes. iv, 15, 16.

liorem esse censeo, nec ipsis hominibus; imo etiam his tanto minus id conducit, quod gravioribus in rebus periclitantur: quibus magnum illud atque amplum est, si minus id, quod rationis primum est, servent, hoc est, ut nihil peccent; at certe id, quod posterius est, cum peccant, emendari atque in viam reduci (1). Quod quoniam præclarum ac justum esse visum est, par meo quidem judicio malum est, ac peræque inordinatum, et omnes præesse atque imperare velle, et neminem id suscipere. Nam profecto, si omnes hoc, sive ministerium dicere oportet, sive imperium defugiant, maxima ex parte claudicabit, nec jam pulchritudinem suam retinebit pulchrum illud Ecclesiæ complementum. Ubinam porro, et a quibusnam Deus mysticis illis ac sursum ferentibus sacris coleretur, quibus nec majus quidquam, nec præstantius apud nos est, si nec rex, nec præfectus esset, nec sacerdotium, nec sacrificium, nec alia omnia, quibus olim inobedientes homines et contumaces ob ingentia peccata mulctati sunt (2)?

V. Nec vero alienum ac præposterum est, multos ex iis, qui divinarum rerum studio dediti sunt, e subditorum classe atque ordine ad imperium evehi, nec ab usitatis philosophiæ legibus remotum, ac cum probro et dedecore conjunctum: quemadmodum nec probo nautæ proretam esse, nec proretæ, qui ventos recte et cum laude observarit, clavum regendum suscipere: aut, si lubet, forti ac strenuo militi cohorti præesse, et ei, qui cohorti recte præfuerit, exercitum ducere, totiusque belli principatum suscipere. Sed neque, id quod homines quidam plane improbi et absurdi, quique aliorum res propriis affectibus perpendunt, existimare fortasse queant, hujusce honoris gradus ob altioris cupiditatem me puduit. Non enim ita, vel divinæ sublimitatis, vel humanæ pusillitatis ignarus sum, quin magnum esse existimem omni procreatæ naturæ ad

Deum, qui solus clarissimus et splendidissimus est, naturamque omnem, tum materia constantem, tum a materia secretam, puritate superat, vel quoquo modo appropinquare.

VI. Quid igitur illud est, quod mihi accidit? quæque inobedentiæ meæ causa fuit? Permultis enim tunc a me quoque ipso descivisse visus sum, nec id, quod existimabar, esse, verum ex alio in alium quempiam migrasse, ac plus æquo reluctari, nimisque pertinacem me præbere. Hujus itaque rei causas, jampridem avide expetitas, accipite. Maxime quidem inopinato rei eventu perculsus, quemadmodum qui ad repentinos sonitus metu percelluntur, rationem tenere non potui : ac propterea pudorem, cui per omne vitæ tempus assueveram, solvi ac propuli. Deinde animum subibat amor quidam illius boni, quod in quiete ac solitudine inest : quam cum jam inde ab initio adamassem, sic ut vix quispiam alius eorum, qui litteris operam dederunt, eamque in maximis gravissimisque periculis Deo vovissem, imo jam eam quoque nonnihil attigissem, hactenus scilicet, ut velut in limine essem, atque ex ipso gustu majore desiderio exarsissem, non tuli me velut tyrannide quadam premi, atque in medios tumultus impelli, ab hacque vita, perinde atque ab asylo quodam per vim avelli.

VII. Nihil enim mihi tam optandum cuiquam esse videbatur, quam ut occlusis sensibus atque extra carnem mundumque positus, et in se ipsum collectus, nec, nisi quantum necessitas exigit, quidquam humanarum rerum attingens, atque secum ipse, et cum Deo colloquens[1], superiorem iis rebus, quæ in aspectum cadunt, vitam agat, divinasque species puras semper, nec terrenis ullis et errantibus formis admixtas, in se ipso circumferat, Deique ac

[1] 1 Cor. xiv, 28; ubi sic legitur : « Sibi autem et Deo loquatur. »

rerum divinarum, purum omnino speculum sit, in diesque efficiatur, ac lucem per lucem excipiat, clariorem per obscuriorem: jamque futuri ævi bonum spe percipiat, et cum Angelis versetur, ac licet adhuc in terris sit, terram deserat, atque a Spiritu sursum collocetur. Si quis vestrum hoc amore correptus tenetur, quid dicam, intelligit, atque affectui ei, in quem tum incidi, facile ignoscet. Nam apud plerosque ne fidem quidem fortasse, hæc dicens, nanciscar, qui risui etiam et ludibrio rem eam habere videntur, male utique ac perniciose affecti: sive propriæ eorum amentiæ tribuendum sit, sive iis ascribendum, qui eo vitæ genere, quod profitentur, indigni sunt: qui rei bonæ ac præclaræ malum nomen imposuerunt, philosophiæ nimirum cenodoxiam, hoc est, inanem gloriam, opitulatrice assumpta invidia, vulgique improbitate, semper in pejus procliviore; ut de duobus peccatis in alterutrum omnino incidant, ut vel malum perpetrent, vel bono fidem abrogent.

VIII. Ad hæc, totum enim animi arcanum apud vos efferam, mihi res accidit, rustico, an ingenuo viro digna haud scio, sed accidit tamen. Aliorum me puduit, qui cum plerisque nihilo meliores sint, atque utinam non etiam multo pejores, illotis, ut dici solet, manibus, profanisque animis in sanctissima mysteria sese inferunt, ac prius quam digni sint, qui ad res sacras accedant, sacrarium ipsum ambiunt, et circum sacrosanctam mensam sese invicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis exemplum, sed victus parandi occasionem et subsidium hunc ordinem esse judicantes, ac non muneris referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab omni censura immune. Qui etiam eos, quibus præsunt, numero jam fere superant, ob pietatem utique miseri (3), ob splendorem infelices. Itaque malo hoc una cum tempore progressum ac vires

sapientes, ne haberi quidem mihi videntur, quibus præsint, omnibus videlicet, pro eo ut a Deo, quemadmodum divina promissio ferebat, edoceantur, docentibus et vaticinantibus[1]; adeo ut, juxta veterem historiam et parœmiam, « Saül quoque inter Prophetas sit[2]. » Neque enim tanta ullius rei ubertas aut nunc est, aut unquam fuit, cum alia aliis viguerint, ac tandem finem acceperint, quam nunc apud Christianos crebra sunt hujusmodi probra et peccata. Quorum etsi impetum comprimere majus est, quam pro virium nostrarum facultate; at certe odisse, ac pudore affici, pietatis pars est non minima.

IX. Postrema causa, et quidem omnibus, quas supra commemoravimus, major graviorque hæc fuit: ad ipsum quippe orationis colophonem jam me confero (4), nec mentiar; non enim fas est eum, qui de tantis mysteriis verba faciat, mentiri. Haudquaquam idem esse existimabam, ac ne nunc quidem existimo, gregi aut armento præesse, et hominum animos gubernare. Illic enim quam pinguissimas et obesissimas oves ac boves reddere sufficit : idque sibi, et pastor, et bubulcus, ob oculos ponens, irrigua et compascua loca explorabit, gregemque et ad pascua ducet, et a pascuis educet, fessumque recreabit, et alio movebit, ac revocabit, aliquoties quidem pedo, ut plurimum autem fistula. Nihil porro aliud negotii pastor aut armentarius habet, quam ut cum lupis nonnunquam pugnet, atque interdum etiam ægram ovem aut bovem visitet. Magna autem temporis parte quercus ipsi, et umbra, et fistulæ curæ erunt, et in pulchra herba corpus sternere, atque prope gelidam aquam, et sub lenissima aura lectulum ex tempore compingere, amatorium etiam quiddam cum cissybio (5) cantillare, ac oves vel boves alloqui, et ex his

[1] Isai. LIV, 13. Joan. VI, 45. 1 Cor. XIV, 24, et Num. XI, 29. — [2] 1 Reg. X, 11, et XIX, 24.

etiam pinguissimas quasque comedere, aut pretio addicere. Virtutis vero gregum aut armentorum ne levissima quidem illum unquam cura tetigit. Quæ enim virtus eorum esse queat? aut quis eorum commodum potius quam voluptatem suam spectavit?

X. At vero homini, cum difficile sit scire parere, tum multo difficilius esse videtur scire hominibus imperare, ac præsertim in hoc nostro imperio, quod in lege divina situm est, et ad Deum ducit : cujus quo majus est fastigium, majorque dignitas, eo etiam majus periculum est, prudenti utique homini et cordato. Quippe cui primum illud curandum erit, ut argenti atque auri instar[1], omni ex parte versatus, atque in omnibus temporibus et rebus, nusquam adulterinum aut subæratum quiddam tinniat, nihilque deterioris materiæ, flammaque acriori dignæ, in se ipso gestet : nam alioqui tanto gravius malum fuerit, quanto pluribus imperarit. Siquidem major est ea improbitas, quæ ad multos serpit, quam ea quæ in uno defixa hæret.

XI. Neque enim vel indelebilem tincturam pannus, vel fœtidum aut suavem odorem res admotæ ita facile contrahunt, vel exitialis quidam vapor tam facile in aërem diffunditur, ac per aërem animantia occupat, quod quidem pestis et est et appellatur, quam subditi, antistitis improbitate celerrime impleri solent, et quidem multo facilius quam virtute. Hoc enim est, in quo improbitas probitatem maxime superat, et quod ipse mecum reputans, indignissime atque acerbissime fero; quod cum res quædam ad imitandum prona et expedita sit improbitas, nec quidquam tam facile sit, quam malum fieri, etiamsi nemo ducem se nobis ad vitium præbeat, rara tamen et ardua est virtutis adeptio, quamlibet etiam multa sint, quæ nos

[1] 1 Cor. III, 12, 13.

ad eam trahant et invitent. Quod etiam ipsum a beatissimo Aggæo animadversum mihi fuisse videtur, cum admiranda illa et verissima imagine uteretur : « Interrogate »legem sacerdotes : Si tulerit homo carnem sanctificatam »in vestimento suo, et tetigerit cibum aliquem aut potio»nem, aut vas denique aliquod, numquid sanctificabit id »quod admotum fuerit? » Quod cum pernegassent, « Inter»rogate rursus, inquit, si quid horum rei pollutæ ad»motum fuerit, numquid non contaminabitur[1]? » Tanquam videlicet id immunditiæ particeps esse, atque ob hujusmodi contactum puritatem suam amittere, haud dubie affirmaturi sint.

XII. Quibus verbis, mea quidem sententia, hoc significat hanc virtutis naturam esse, ut eam homines, non facili negotio consequi possint : quemadmodum nec humida materia ignem facile concipere solet : contra ad vitium contrahendum homines maxima ex parte promptos et idoneos esse, non secus, ut opinor, ac stipula quædam ad scintillam et ventum ob naturæ siccitatem[2] facile accenditur atque consumitur. Citius enim exiguum vitium uberrime largissimeque quispiam perceperit, quam ingentem et copiosam virtutem parce ac tenuiter. Nam et parum absinthii amaritudinem suam melli celerrime impertit : cum contra mel, ne dupla quidem parte copiosius, dulcedinem suam absinthio infundat; ac parvo quidem lapide submoto flumen totum in pronum trahitur : ejusdem autem impetus firmissimo etiam aggere cohiberi reprimique vix potest.

XIII. Hoc igitur primum ex his quæ diximus cavendum est (6), ne admirandæ virtutis mali pictores existamus, aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum, multorum quidem certe, malum exemplar : aut a parœmia

[1] Agg. II, 12-14. — [2] Psal. LXXXII, 12.

non longe recedamus, aliis mederi tentantes, cum ipsi ulceribus scateamus.

XIV. Deinde, ut etiam sese aliquis ab omni peccati labe purum conservet, aut quam maxime; haud tamen scio id-ne ei sufficiat, qui alios ad virtutem erudire parat. Neque enim ab eo qui hanc curam suscepit, hoc solum requiritur, ut malus non sit; malum enim esse, plerique etiam e vulgo turpissimum censent: verumetiam ut virtute præstet, juxta illud Scripturæ præceptum, quo « Declinare a malo, et bonum facere[1] » jubemur. Nec ut vitiosas animæ notas duntaxat expungat, verum ut meliores etiam inscribat, ita ut magis virtute antecellat, quam honore ac dignitate superet; nec modum sibi ullum honeste vivendi, atque altius ascendendi constituat; nec lucro potius, id quod arripuit, quam damno[2], id quod effugit, deputet : verum quod præ pedibus est, gradum ad id quod deinceps sequitur, esse arbitretur : nec virtute vulgus anteire, magnopere amplum atque illustre judicet : verum detrimento ducat, si a suscepti muneris dignitate absit : sicque se comparet, ut, quod ex virtute gerit, ad legis divinæ normam, non autem ad alios, sive mali illi sint, sive non nihil in virtute processerint, expendat[3] : nec virtutem, quæ Deo optimo maximo, a quo omnia, et in quem omnia, debetur, exigua lance ponderet[4].

XV. Nec eadem omnibus convenire putet, quemadmodum nec staturæ omnibus eædem sunt[5], nec oris lineamenta, nec animantium naturæ, nec terræ qualitates, nec eadem siderum omnium pulchritudo et magnitudo; verum privati quidem hominis vitium esse existimet, turpia suppliciique digna, et quorum lex dura et gravis domina est, perpetrare : præfecti autem vel antistitis, non

[1] Ps. XXXVI, 27. — [2] Philip. III, 7. — [3] 2 Cor. X, 12, 13. — [4] Rom. XI, 35. — [5] 1 Cor. XV, 41.

quam optimum esse, nec novas subinde virtutum accessiones facere; siquidem virtutis suæ præstantia multitudinem ad mediocritatem tracturus sit, ac non per vim imperaturus, sed persuasione allecturus. Nam quod vi ac necessitate exprimitur, præterquam quod tyrannicum est, minimeque laudandum, ne firmum quidem ac stabile est. Solet enim id cui vis adhibita est, non secus ac planta per vim manibus inflexa, simul ut dimissum fuerit, ad se rursum redire: quod autem a libera voluntate proficiscitur, æquissimum ac firmissimum esse solet, utpote benevolentiæ vinculis astrictum atque conservatum. Ac proinde vel maxime id lex nostra et legislator noster sanxit, ut grex non coacte[1], sed sponte ac libenti animo pascatur.

XVI. Sed sit sane aliquis, non modo a vitiorum contagione purus, verum ad summum etiam virtutis fastigium evectus; haud equidem video quanam scientia instructus, aut quibus viribus fretus, hujusmodi præfecturam intrepide suscipere queat. Nam profecto ars quædam artium, et scientia scientiarum mihi esse videtur hominem regere, animal omnium maxime varium et multiplex. Id porro hac demum ratione quispiam perspexerit, si animarum curandarum rationem cum corporum medicina contulerit, quantoque hæc nostra laboriosior quam illa sit, expenderit, ac tum materiæ natura, tum artis facultate, tum actus fine, præstantior. Illius enim labor circa corpora versatur, fragilemque hanc et humi labentem materiam, omnino tandem interituram, eaque, quæ fert ipsius conditio, perpessuram, etiamsi artis subsidio dissidium illud, quo laborant, nunc superet. Eam enim, aut morbi vis, aut tempus extinguet, naturæ legi cedentem, nec fines suos excedentem.

XVII. At hujus studium atque opera in anima ponitur,

[1] 1 Petr. v, 2.

quæ ex Deo est, atque divina, supernæque nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi viliori interim ac deteriori astricta sit. Cujus rei multæ quoque aliæ fortasse causæ sunt, quas solus Deus, qui hæc astrinxit, cognitas et exploratas habet, aut si quis hujusmodi mysteriorum scientiam divinitus est consecutus : quantum autem ego, meique similes, cognitione assequimur, duplici causa id factum est; altera, ut per concertationem et « Colluctatio» nem[1] » cum rebus inferioribus ad supernæ gloriæ hæreditatem perveniat, rebus scilicet fluxis et fragilibus, non secus atque aurum igne, probata et explorata, eaque, quæ in spe posita sunt, non solum ut Dei beneficium, sed etiam ut virtutis præmium obtineat. Atque hoc ipsum erat summæ bonitatis, efficere ut bonum esset quoque nostrum, non natura tantum insertum, sed etiam per voluntatem, liberique arbitrii in utramque partem motiones, excultum : altera rursum, ut deteriorem quoque partem crassitie sua paulatim solutam, ad se pertrahat, atque in sublimi colloceet : ut, quod Deus est animæ, hoc anima sit corpori, posteaquam scilicet materiam, qua ministra utitur, domuerit, conservumque suum Deo adjunxerit.

XVIII. Enimvero medicus, loca, et tempora, et ætates, et tempestates, cæteraque hujus generis inspiciet, medicamenta etiam exhibebit, victusque rationem præscribet, ac noxia observabit, ut ne ægroti cupiditates arti obsistant. Ignem etiam interdum, et ferrum, atque asperiora remedia nonnullis adhibebit : quæ tametsi perquam laboriosa et molesta esse videantur, nihil tamen eorum perinde arduum ac difficile est ut mores, et affectus, et vitas, et studia atque instituta, et si quid aliud eorum, quæ in nobis sunt, his simile est, conspicere ac medicari; atque quidquid agreste ac ferinum est, a conjunctione nostra expellere,

[1] Ephes. VI, 12.

quidquid autem mansuetum, ac Deo charum est, inducere et confirmare, atque animæ et corporis causam juste disceptare : sic nempe, ut id, quod præstantius est, deterioris imperio premi, quæ injustitia omnium maxima est, minime patiamur; verum ut ei, quod imperium ac principatum tenet, id, quod natura inferius est, subjiciamus : quæ quidem lex Dei est, in omnibusque rebus ab ipso conditis, tam quæ aspectu sentiuntur, quam quæ oculorum sensum fugiunt præclarissime constituta.

XIX. Quinetiam illud mecum considero, quod ea omnia, quæ modo enumeravi, ut quæ a medico observentur, ut natura se habent, sic manent, nec contra quidquam versute moliuntur, atque iis, quæ ab arte admoventur, subdole sese opponunt : quin potius materiam ipsam medicina colligit (7) : nisi forte ægroti culpa aliqua et temeritas incidat, quam etiam ipsam cavere ac reprimere haud magni negotii fuerit. At nobis sagacitas et præposterus nostri amor, et, quod facile cuiquam credere, nec scimus, nec sustinemus, plurimum ad virtutem impedimenti affert, ac velut instructa quædam acies adversus eos, qui nobis opem ferunt, existit : quantumque studium a nobis adhiberi conveniebat, ut morbum medicis detegeremus, tantum ad medicinam fugiendam adhibemus, atque in nostram perniciem fortes sumus, et adversus sanitatem nostram periti.

XX. Aut enim servilem in modum peccatum suffuramur, non secus ac malignum quemdam et subputridum morbum in intimis animæ recessibus occultantes, perinde ac magnum quoque Dei, visque illius ultricis, oculum fugituri, si homines fefellerimus : aut « Excusationes in peccatis[1] » excusamus, verborum patrocinium vitiis nostris exquirentes : aut etiam obstructis auribus, instar « Aspidis

1 Psal. CXL, 4.

» surdæ, et obturantis aures suas[1], » obstinato studio in hoc incumbimus, ut ne « Incantantium vocem audiamus[2], » ac sapientiæ remediis, quibus animæ morbus depelli solet, curemur. Aut postremo, qui majore inter nos animo atque audacia sunt, ad peccatum hujusque medicos frontem aperte perfricamus, nudo capite, ut est in proverbio, in flagitium omne prorumpimus. O insignem stuporem, aut si quo alio aptiori nomine hujusmodi affectus appellari potest! Quosque, ut præclare de nobis merentes, amore prosequi decebat, eos ut hostes ulciscimur, « Odio eos, » qui nos in portis corripiunt, habentes, ac verbum sanc» tum abominamur[3], » eaque demum ratione futurum existimamus, ut homines nobis amicos et benevolos magis oppugnemus, si nosmetipsos plurimis gravissimisque malis affecerimus, iis profecto non dissimiles, qui carnes ipsimet suas commordent, cum alienas absumere sibi videantur.

XXI. Atque hæ causæ sunt, quæ me, ut nostram medicinam corporea medendi ratione longe difficiliorem, ac proinde præstantiorem existimem impulerunt. Huc accedit, quod illa pauca omnino ex iis, quæ in intimis corporis partibus sunt, inspectat, magnaque ex parte circa ea, quæ in aspectum cadunt, occupatur. At nobis circa occultum et internum hominem curatio omnis et studium versatur; atque cum eo hoste dimicandum habemus, qui nos interne oppugnat, et certamine lacessit, ac nobismetipsis, quo nihil miserius est, tanquam armis in perniciem nostram utens, peccati morte nos afficit. Ergo adversus ista, tum magna perfectaque fide opus est, tum majori Dei auxilio, nec parva, ut mihi quidem persuadeo, contentione nostra quæ partim sermone, partim opere spectetur: siquidem id nobis propositum est, ut animæ, qui-

[1] Psal. LVII, 5. — [2] Id. 6. — [3] Amos V, 10.

bus nihil præstantius habemus, probe curentur atque purgentur, maximique sint pretii.

XXII. Jam quod ad utriusque medicinæ fines attinet; id enim nobis conferendum adhuc superest : illa nihil aliud spectat, quam ut sanitatem, aut bonam carnis habitudinem, vel præsentem conservet, vel absentem revocet : quorum nondum certum est an aliquid iis profuturum sit, qui ea consecuti fuerint; quippe cum res contrariæ majorem plerumque dominis suis utilitatem afferant, quemadmodum opes et paupertas, gloria et ignominia, splendor et humilitas, cæteraque alia, quæ suapte natura in medio posita, nihiloque magis in hanc, quam in illam partem propendentia, ex dominorum usu, animique instituto, vel virtutis, vel vitii nomen accipiunt. Huic contra scopus est animæ pennas addere, ac mundo eam eripere, Deoque dare, divinamque imaginem [1], aut manentem conservare [2], aut periclitantem fulcire, aut dilapsam in pristinum statum revocare, Christumque per Spiritum sanctum in pectoris domicilium admittere : atque, ut summatim dicam, eum, qui superni agminis sit, Deum efficere, ac supernam beatitudinem ipsi comparare.

XXIII. Huc magistra lex tendit [3] : huc inter Christum et Legem interjecti Prophetæ : huc spiritualis legis «Consummator et finis Christus [4]. » Huc exinanita deitas. Huc assumpta caro : huc nova illa mixtio (8), Deus, inquam, et homo; unum ex utroque, et utrumque per unum (9). Ob hanc causam Deus animæ interventu carni junctus est, acres inter se disjunctæ ac dissidentes per interpositæ rei cum utraque earum affinitatem et cognationem copulatæ sunt : atque omnia propter omnia (10), et pro uno illo generis nostri principe in unum coierunt; anima nimirum propter eam, quæ præcepto divino minime paruit; caro, propter

[1] Gen. I, 26. — [2] Ephes. III, 17. — [3] Gal. III, 24. — [4] Hebr. XII, 2.

eam, quæ animæ cupiditati obsecuta est, simulque condemnata, illa propter animam, ista propter carnem; Christus denique propter Adamum, hoc est propter eum, qui sub peccato factus est, is, qui peccato sublimior ac præstantior erat.

XXIV. Ob hanc etiam causam veteri novum substitutum est, et per passionem, is, qui passus fuerat, in pristinum statum revocatus, ac pro unaquaque rerum nostrarum, unaquæque res ejus, qui nobis sublimior est, repensa: novumque mysterium factum est illa, quæ circa eum, qui per inobedientiam cecidit, per benignitatem contigit dispensatio. Idcirco generatio et Virgo: idcirco præsepium et Bethlehem: generatio propter effictionem[1], Virgo propter mulierem, Bethlehem propter Eden, præsepium propter paradisum, res parvæ et conspicuæ propter magnas et ab oculis remotas. Idcirco Angeli, « Cœlestis primum, » ac deinde terreni[2], » gloriam prædicantes, et pastores ob agni et pastoris ortum gloriam cernentes[3], et stella præiens, et Magi sese prosternentes, ac munera offerentes[4]: ut scilicet idolorum cultus everteretur. Idcirco Jesus baptismi aqua tingitur, et superno testimonio coornatur[5], et jejunat, et tentatur, et eum, qui vicerat, devincit[6]. Idcirco dæmones ejiciuntur[7], et morbi depelluntur[8], et magnæ prædicationis munus parvis hominibus committitur, et cum laude administratur[9].

XXV. Idcirco « Gentes frementes, et populi inania » meditantes[10]. » Idcirco lignum adversus lignum, et manus adversus manum; illæ, inquam, fortiter extensæ, adversus incontinenter extensam; illæ clavis confixæ, atque constrictæ, adversus remissam et solutam; illæ orbis fines

[1] Gen. II, 7. — [2] 1 Cor. XV, 49. — [3] Luc II, 14. — [4] Matth. II, 9-11. — [5] Id. III, 13-17. — [6] Id. IV, 2-10. — [7] Luc II, 22. — [8] Id. VIII, 30. — [9] Matth. IX, 35. — [10] Psal. II, 1.

conjungentes, adversus eam, quæ Adamum e paradiso exturbavit[1]. Idcirco sublimitas adversus lapsum, et fel adversus gustum, et spinea corona adversus pravum imperium, et mors adversus mortem, et tenebræ propter lumen, et sepultura adversus illam in terram reversionem, et resurrectio propter resurrectionem. Hæc omnia divinæ cujusdam erga nos disciplinæ loco erant, infirmitatisque nostræ velut medicina quædam, veterem Adamum eo, unde exciderat, reducens, et ad illud vitæ lignum adducens, a quo scientiæ lignum, intempestive atque incommode perceptum nos removerat.

XXVI. Ac nos hujus medicinæ ministri et adjutores sumus, quicumque aliis præsidemus[2] : quibus, cum magnum atque amplum sit propria vitia morbosque perspicere, iisque mederi, quanquam nondum id magnum censeri debet; verum multorum hujus ordinis hominum improbitas, ut ita loqueremur, effecit; multo tamen majus et præclarius est aliorum morbos curare, ac scite repurgare posse, atque ut utrisque utile sit, nempe et iis, qui curatione indigent, et iis, qui medendi scientiam profitentur.

XXVII. Ita-ne autem corporum medici labores, et vigilias, et curas, quas nemo ignorat, subibunt, atque ex alienis calamitatibus, ut quidam ex iis (11), qui apud illos sapientes habiti sunt, pronuntiavit, proprios mœrores carpent? atque alia quidem ipsi suo labore investigantes et indagantes, alia autem ab aliis corrogantes, et colligentes, ægrotis porrigent? nec quidquam tam parvum ab ipsis vel excogitatum vel prætermissum est, etiamsi minimum illud sit, quod non magnum, vel ad salutem, vel ad periculum momentum habere censeatur : idque quam tandem ob causam? ut homo pluribus in terra diebus vivat, atque hic ne probus quidem fortasse, sed pessimus et sceleratis-

[1] Gen. III, 24. — [2] 1 Cor. IV, 1, et III, 9.

simus, cui, utpote malo, jampridem e vivis excessisse fortasse utilius fuerat, ut vitio, morbo omnium maximo, liberaretur. Atque ut probum honestumque esse demus, quandiu tandem victuro? semper-ne? aut quid ex hujus vitæ usura lucri facturo, cujus finem exoptare, primarium, ac tutissimum bonum est, virique haud dubie sani, et mente præditi.

XXVIII. Nobis autem, qui de animæ salute periclitamur, quæ beata et immortalis est, atque immortalibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob vitium aut virtutem afficietur; quantum tandem certamen propositum esse, quantaque arte opus esse existimandum est, ut recte curemus, aut ipsi curemur (12), et vitam in melius commutemus, ac terram spiritui addicamus? Non enim eædem rationes, nec iidem animorum impetus sunt maris et fœminæ, senectutis et adolescentiæ, divitis et pauperis, hilaris et mœrentis, sani et ægrotantis, principum et subditorum, eruditorum et indoctorum, audacium et timidorum, mansuetorum et iracundorum, munere suo præclare fungentium, et cadentium.

XXIX. Quod si accuratius rem expendas, quantum intervallum inter conjugatos et cœlibes interjectum reperies? Ex his rursus, quantum inter eremitas et cœnobitas, qui permixti communiter degunt, discriminis erit? quantum inter eos, qui in contemplatione longe processerunt, et eos qui duntaxat rectum vitæ iter tenent? quantum rursus inter urbanos et rusticos; inter simplices et callidos; inter eos, qui in rebus publicis gerendis versantur, et quietis studiosos; inter eos quorum res in deterius mutatæ sunt, et eos qui prospero cursu feruntur, nec duriore unquam fortuna conflictati sunt? Horum enim singuli cupiditatibus nonnunquam et affectibus magis inter se differunt, quam corporum figuris et lineamentis; aut, si

mavis, elementorum, et ex quibus constamus, mixtionibus et temperamentis : ac proinde nec facile regi guberna rique possunt.

XXX. Quin potius, quemadmodum non eadem medicamenta, nec eadem alimenta corporibus quibusvis adhibentur, sed alia aliis, habita videlicet vel sanitatis eorum vel adversæ valetudinis ratione : eodem quoque modo animæ diversa ratione ac disciplina curantur. Ii porro curationis testes sunt, qui morbis hujusmodi vexantur. Alios sermo ducit : alii exemplo componuntur. Alii calcaribus opus habent, alii freno. Nam qui segnes sunt, atque ad bonum ægre impelluntur, hi verborum stimulis excitandi sunt: qui vero spiritu, quam par sit, ferventiores sunt atque effrenato quodam animorum impetu feruntur, velut equulei generosi procul a meta currentes, hos utique orationis freno coërcere ac cohibere præstiterit.

XXXI. Aliis laudatio utilitati fuit, aliis reprehensio, utraque videlicet tempestive adhibita : aut contra detrimento, non tempestive et cum ratione adhibita. Alios cohortatio ad officium dirigit, alios objurgatio : atque hæc rursus alios, si palam arguantur; alios, si remotis arbitris admoneantur. Sunt enim qui privatas admonitiones contemnant, publica autem reprehensione ad officium revocentur : sunt rursus, qui liberius reprehensi, pudorem omnem abstergant, contraque occulta objurgatione meliores reddantur, iisque, quos vicem suam dolere perspiciunt, hoc muneris vicissim rependant, ut eorum admonitionibus pareant.

XXXII. Quidam etiam ad minima usque ac levissima observandi sunt; nimirum qui eo quod peccata sua obscura et incognita esse putant (quandoquidem id moliuntur), tanquam sapientiores animis inflantur; in quibusdam rursum ad nonnulla connivere satius fuerit, ita ut videntes

non videamus, et audientes non audiamus, quemadmodum dici solet, ne alioqui eos nimis crebris objurgationibus tanquam fluctibus obruentes, ad desperationem incitemus, ac dissoluto tandem pudore, quod persuasionis pharmacum est, ad quodvis facinus audaciores reddamus. Quinetiam cum nonnullis ita agendum est, ut non irascentes irascamur, non contemnentes contemnamus, non desperantes desperemus : qu-tenus videlicet eorum natura id requirit. Alii rursus lenitate et humilitate curandi sunt, atque alacri animo una cum illis meliorem spem induendo. Alios vincere, ab aliis vinci plerumque utilius fuerit : atque aliorum opes et potentiam, aliorum inopiam et calamitatem, vel laudare, vel deprecari.

XXXIII. Neque enim, quemadmodum in virtute ac vitio res se habet, ut illa quidem semper pulcherrima et omnibus utilissima sit, hoc autem turpissimum et perniciosissimum sit; eodem modo medicinæ quoque nostræ ratio ea est, ut unum idemque medicamentum iisdem semper vel saluberrimum sit, vel periculosissimum : verbi gratia, acerbitas aut clementia, aut unum quodque aliorum, quæ modo a nobis enumerata sunt. Verum aliis hoc medicinæ genus bonum atque utile fuerit, aliis autem rursum contrarium medendi genus; prout, opinor, vel res vel occasio tulerit, vel ægrotantium denique mores admiserint. Quæ quidem omnia sermone distinguere, atque ita exacte perspicere, ut tota medendi ratio in summam colligatur, impossibile est, quantacunque cura et diligentia ingeniique sagacitate quisquam polleat : in rebus tamen ipsis et experimentis curatrici rationi et medico perspicua fiunt.

XXXIV. In universum autem illud apud nos constat, quod quemadmodum in sublimi et pendulo fune gradientibus, in hanc vel illam partem deflectere, minime tutum

est, nec etiam parva inclinatio parvum periculum affert, verum eorum salus in æquilibrio posita est : ad eumdem quoque modum utramvis in partem quispiam sive ob vitæ improbitatem, sive ob imperitiam propenderit, haud leve periculum, tum ipsi tum iis, quibus præest, imminet, ne in peccatum prolabantur. Quocirca via procul dubio regia ipsis incedendum est, ac circumspiciendum, ne vel ad dexteram, vel ad sinistram, velut in Proverbiis est, declinent[1]. Ac talis morborum nostrorum natura est, tantusque bono pastori labor incumbit, qui gregis animas scite cogniturus est, perspectasque habiturus, eisque juxta pastoralis artis leges præfuturus[2], duntaxat rectæ et justæ, ac vero pastore nostro dignæ.

XXXV. Jam ipsam verbi distributionem, ut quod nostrorum omnium primum est, postremo loco dicam, divini, inquam, verbi et excelsi distributionem, quam omnes hac ætate profitentur, si quis est alius, qui præfidenti animo suscipiat, aut cujusvis ingenii esse censeat, hunc ego solertiæ nomine admiror, ne dicam stultitiæ. Mihi quidem res minime vulgaris parvique spiritus esse videtur, verbi, perinde ac tritici, mensuram tempestive cuique dare[3], et dogmatum nostrorum veritatem cum judicio dispensare. Hoc est, ea omnia, quæ sacra philosophia, de mundis (13), vel de mundo disseruit, de materia, de anima, de mente, et intelligentibus naturis, tam melioribus quam deterioribus, de providentia omnia constringente atque gubernante, tum quæ modo rationi consentaneo evenire videntur, tum quæ modo terrenæ atque humanæ rationi repugnante accidere videntur.

XXXVI. Quæ de prima nostra constitutione et postrema refectione, de typis et veritate, ac Testamentis, de Christi adventu tam primo quam secundo, de incarna-

[1] Num. xx, 17, et Prov. iv, 27. — [2] Prov. xxvii, 23. — [3] Luc. xii, 42.

tione et cruciatibus et reversione, de resurrectione, de fine, de judicio, ac retributione, tam tristiore quam splendidiore : et quod caput est, quæcumque de principe ac beata Trinitate credenda sunt. Qua quidem in re, iis quibus alios illuminandi munus commissum est, periculum omnium maximum objicitur, ne vel in unam personam contractus sermo, dum multos Deos inducere veremur, nuda et inania nobis nomina relinquat, eumdem videlicet Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse sentientibus : vel in tres alienas et exteras, aut inordinatas et principii expertes, atque, ut sic loquar, adversarias divisus, in idem malum per contraria prolabatur : non secus ac distorta planta, cum in alteram partem nimis inflectitur.

XXXVII. Nam cum tres sint hoc tempore circa theologiam morbi, atheia nempe, judaïsmus, et multorum deorum cultus, quorum primi Libycus Sabellius propugnator fuit; alterius, Alexandrinus Arius; tertii, quidam e nostris nimis orthodoxi : quænam mea ratio est? nimirum, ut quidquid in his tribus noxii est, fugientes, intra pietatis metas consistamus, ac neque in Sabellii atheiam (14) ex hac nova resolutione aut compositione devolvamur, non magis omnia hæc unum, quam unumquodque horum nihil esse constituentes; id enim, quod sunt, esse desierint mutuo inter se commeantia et transeuntia; aut mixtum quemdam et absurdum nobis Deum, quemadmodum fabulosa quædam animalia, confingentes et adumbrantes : nec rursus, juxta Arii pulchre nominatum furorem, naturas secantes, in judaïcam inopiam redigamur, atque in divinam naturam invidiam inducamus, solo ingenito Deitatem circumscribentes; perinde ac vereamur, ne Deus nobis corrumpatur, si Dei veri et natura æqualis Pater esse credatur; nec denique tria principia inter se opponentes,

vel construentes, gentile multorum imperium, quod fugimus, invehamus.

XXXVIII. Cum contra oporteat, nec quosdam Patris amore ita affici, ut etiam ab eo quod pater sit auferant: cujus enim pater fuerit, si filius natura disjungatur, atque una cum rebus creatis semoveatur? non enim filius est, quod externum atque alienum est: aut cum Patre permisceatur, atque confundatur, eumque pariter confundat: nec rursus ita Christi amantes esse, ut nec ei filii nomen servent, (cujus enim filius fuerit, si ad patrem tanquam ad causam non referatur?) nec Patri principii servetur dignitas, quæ ei ut patri et genitori competit. Parvorum enim sane et indignorum principium fuerit, vel, ut rectius loquar, parve et indigne, nisi divinitatis et bonitatis illius causa sit, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur; in illo, inquam, ut Filio et Verbo, in hoc autem ut procedente, ac minime solubili Spiritu. Quandoquidem et Deum unum retinere necesse est, et tres Personas confiteri, atque cum sua quamque proprietate.

XXXIX. Sed ad hæc intelligenda, et satis commode ac pro dignitate declaranda, longiori oratione opus fuerit, quam præsens institutum, atque adeo vita hæc ferat. Quin ad id potius, et nunc, et semper, opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus, et intelligitur, et exponitur, et auditur. Puri enim duntaxat est, id attingere quod purum est, suique semper simile. Hæc autem idcirco in præsentia paucis commemoravimus, ut istud planum fiat, ei, qui de tantis rebus disputationem habeat, præsertim apud multitudinem, quæ ex variis ætatibus animique affectionibus conflata est, ac musici cujusdam instrumenti multis fidibus constantis in modum, variis pulsibus opus habet, difficile ejusmodi orationem invenire, quæ omnes concinnare ac scientiæ lumine collustrare possit: non modo

quod, cum in tribus his rebus periculum versetur, hoc est in mente, et sermone, atque auditu, si non ad omnia, ad unum certe aliquod horum offendere necesse est; aut enim mens minime illuminata est, aut sermo elanguit, aut denique auris haud satis purgata minime excepit: atque ex horum uno peræque atque ex omnibus veritas claudicet necesse est. Verumetiam quia id quod his, qui aliud quoddam doctrinæ genus profitentur, facilem et plausibilem sermonem reddit, hoc est auditorum religio, in detrimentum et periculum hic cedit.

XL. Ut enim de Deo, ac re omnium maxima, atque ipsa salute, et prima omnibus spe, certamen habentes, quo fervidiore fide præditi sunt, eo etiam acrius orationi adversantur, ac veritatis proditionem, non autem pietatem, obedientiam esse interpretantes, prius omnia projecerint, quam opiniones eas quas domo secum afferunt, et dogmatum, quibus innutriti sunt, consuetudinem: atque hic affectus, de quo adhuc loquor, moderatiorum hominum est, nec prorsus malorum, qui, etiamsi a veritate aberrent, tamen quia ob religionis studium, et quod « Zelum quidem habeant, sed non secundum scientiam[1], » hoc patiuntur, ex eorum fortasse numero erunt, qui non tam graviter condemnabuntur, nec « Multis vapulabunt[2], » quemadmodum qui ob improbitatem et pravitatem, a Domini voluntate exciderunt. Atque hi quoque fortasse de sententia quandoque deduci, et ab eadem illa religione, ob quam prius repugnabant, immutari queant, si quis sermo eos attingat, qui, aut interne, aut externe, ut ferrum silicem, sic gravidam mentem ac luce dignam opportune feriat: in qua etiam celerrime fortasse ex parva scintilla veritatis flamma explendescat.

XLI. Quid autem de illis dixeris, qui ob inanis gloriæ

[1] Rom. x, 2. — [2] Luc. xii, 47.

cupiditatem aut dominandi studium « Iniquitatem in ex-
»celsum loquuntur[1], » de Jannes, inquam, et Mambres arrogantia, non adversus Mosem[2], sed adversus veritatem arma induentium, atque adversus sanam doctrinam insurgentium? Quid etiam de tertia classe, hoc est, eorum qui ob imperitiam, ejusque comitem temeritatem, adversus omnem sermonem, porcorum in modum[3], ruunt, ac pulchras veritatis margaritas conculcant?

XLII. Quid postremo de iis, qui nullam quidem opinionem, nec ullam de divinis sermonibus vel deteriorem vel meliorem formam secum afferentes, verum quibuslibet sermonibus et magistris sese subjicientes, tanquam ex omnibus id quod melius certiusque sit, electuri, ac sibi ipsis, hoc est, malis veritatis judicibus, confidentes; deinde alia atque alia sermonis probabilitate circumacti, et undique versati, atque omni sermonum genere obruti et protriti, post quam multos magistros commutarunt, ac multas litteras, pulveris instar, in ventos facile abjecerunt[4], auribus tandem et animo defatigati, (o ingentem rationis penuriam!) sermones omnes ex æquo fastidiunt, ac pravam formam sibi ipsis insculpunt, ipsam videlicet fidem nostram, ut incertam, nihilque sani habentem, irridentes et aspernantes, stulteque ab his qui sermonem habent, ad doctrinam transeuntes: non secus videlicet, ac si quis vel oculorum, vel aurium vitio laborans, solem aut voces accuset, illum ut obscurum ac minus fulgentem, has ut absonas et imbecilles.

XLIII. Ac proinde minoris est negotii rudi adhuc animæ veritatem primum, instar ceræ nondum signatæ, imprimere, quam super litteras, hoc est, pravas doctrinas et dogmata, pium sermonem scribere, ita ut posteriora cum

[1] Psal. LXXII, 8. — [2] 2 Tim. III, 8, et Exod. VII. — [3] Matth. VII, 6. — [4] Ephes. IV, 14.

prioribus confundantur et perturbentur. Ut enim præstat planam et tritam viam calcare, quam asperam nullisque pedum vestigiis impressam, arvumque colere aratro jam sæpe proscissum et emollitum; ita commodius quoque fuerit animum pingere, cui nondum vitiosa jam aliqua doctrina impressa sit, improbæque litteræ altissime consignatæ. Alioqui pio scriptori duplex hic labor suscipiendus erit, ut et priores formas deleat, et probatiores dignioresque, quæ maneant, ipsis substituat. At tot quidem sunt, tum quantum ad reliquas affectiones, tum quantum ad sermonem ipsum, pravi, et pravi illius, typi et characteres : tantumque ei negotium incumbit, cui hæc animarum institutio et præfectura commissa est, ac plura etiam oratio ne modum excederet, prætermisit.

XLIV. Qemadmodum igitur, si quis variam quamdam et multiplicem belluam, ex multis belluis, magnis juxta parvisque, ferisque ac mitibus, conflatam cicurare et ducere aggrediatur, huic in natura adeo præpostera et prodigiosa gubernanda maximus procul dubio labor subeundus sit, maximaque dimicatio; quippe cum nec vocibus iisdem, nec alimentis, nec manuum blanditiis, ac sibilis, nec reliquis denique institutionis modis, belluæ omnes delectentur, sed aliæ aliis. pro sua quæque natura et consuetudine, vel gaudeant, vel offendantur : ut qui ejusmodi belluæ curam susceperit, eum varia omnino et multiplici scientia ornatum instructumque esse oporteat, et eam, quæ cuique apta sit, curationem adhibere, siquidem belluam cum laude ducere atque conservare cupit. Eodem modo cum commune hoc Ecclesiæ corpus instar compositæ cujusdam et inæqualis belluæ, ex pluribus variisque moribus et rationibus constitutum sit summopere quoque necesse est antistitem simul et simplicem esse, quantum ad eam, quam ad res omnes adhi-

bere debet, rectitudinem; et rursum quam maxime varium ac multiplicem, quantum ad id attinet, ut uniuscujusque animum sibi adjungat, apteque et apposite omnes alloquatur.

XLV. Quidam enim lactis alimonia opus habent, hoc est, simplicioribus et elementalibus doctrinis, nimirum qui puerili animi habitudine sunt[1], recensque, ut sic dicam. compacti, nec virilem sermonis cibum ferunt[2]: quem si quis ipsis præter vires admoverit, ejus pondere oppressi fortasse atque obruti, animo ad id quod transmissum est, attrahendum sibique accommodandum haud satis virium habente, quemadmodum nec corpore in cibis materia constantibus, pristinas etiam eorum vires labefactabit. Alii, quod sensus ad verum a falso internoscendum ac secernendum exercitatos habeant, ac proinde sapientia[3] ea, quæ inter perfectos exponitur, sublimiorique et firmiori cibo indigeant[4], si quis lac illis propinet, oleribusque[5], hoc est, infirmiorum cibo, eos alat, molesto animo id laturi sint: ac merito sane, utpote nihil christiani roboris colligentes, nec laudabile illud augmentum capientes[6], quod sermo divinus affert eum, qui pulchre alitur, in virum perficiens, atque ad spiritualis ætatis mensuram ducens[7].

XLVI. « Et ad hæc quis idoneus[8]? » Non enim plerisque similes sumus, qui « Veritatis doctrinam adulterant, » ac « Vinum aquæ miscent[9]; » hoc est, doctrinam « Cor hominis exhilarantem[10], » cum vili et vulgari, humique serpente, et evanida, frustraque et temere fluente, ut ipsi ex hac cauponandi ratione obiter aliquid elucrentur, aliaque alio modo cum iis qui ad ipsos accedunt, verba fa-

[1] Hebr. v, 12-14. — [2] 1 Cor. III, 1, 2. — [3] Id. II, 6. — [4] Hebr. v, 14. — [5] Rom. XIV, 2. — [6] Coloss. II, 19. — [7] Ephes. IV, 13. — [8] 2 Cor. II, 16, 17. — [9] Isaï. I, 22. — [10] Psal. CIII, 15.

ciunt, omnibusque assentantur, ventriloqui sane quidam et vaniloqui, voluptatibus suis servientes, verbis e terra prolatis et in terram pessum euntibus; ut maximam apud vulgus gloriam et nominis celebritatem consequantur, maximis ipsos damnis afficientes, aut etiam omnino perdentes, atque innoxium simpliciorum animarum cruorem effundentes, de manibus nostris aliquando requirendum[1].

XLVII. Quin potius illud scimus, melius esse aliis qui artis peritia præstent, salutis nostræ habenas concedere, quam imperitos aliorum aurigas esse, atque aurem potius æquam submittere, quam imperitam linguam movere. Hæc cum nobiscum ipsi, non pessimis fortasse consiliariis, benevolis quidem certe, collocuti, præstabilius esse duximus, cum quæ dicenda et facienda essent, nesciremus, ea addiscere, quam nescientes docere. Præclare enim cum eo agitur, cui vel in profundam senectutem canus sermo veniat, eamque vim habens, ut recenti adhuc in pietate animæ adjumento esse possit. Nam certe alios docere aggredi, prius quam ipsi satis edocti simus, ac figulinam, ut dici solet, in dolio discere, hoc est in aliorum animabus pietatem meditari et exercere, valde stultorum aut temerariorum hominum esse mihi videtur : stultorum, si ne inscitiam quidem suam agnoscunt : temerariorum, si cum eam cognitam habeant, hoc tamen negotium aggredi non verentur.

XLVIII. Enimvero Hebræorum sapientes hanc olim Hebræis legem fuisse narrant, imprimis rectam et laude dignam, qua non cuivis ætati quivis Scripturæ liber concedebatur; nam ne hoc quidem utilius esse, quandoquidem nec tota statim a quolibet percipi possit, ac, quod in ea reconditius est, ob externam speciem imperitioribus plurimum detrimenti afferre possit; verum alii libri ab

[1] Ezech. III, 20, et XXXIII, 8.

initio cunctis patebant, et communes erant, hoc est quorum ne id quidem, quod corporeum est, laude caret: alii autem his duntaxat, qui vicesimum quintum ætatis annum excessissent, committebantur, hoc est, qui sub vili indumento mysticam pulchritudinem obtegunt, laboris et industriæ, ac luculentæ vitæ præmium, solis iis, qui mente purgati sint, fulgentem, et conspicuam, quod scilicet sola hæc ætas supra corpus assurgere, atque a littera ad spiritum recte ascendere queat.

XLIX. At nobis nullus docendi ac discendi terminus est constitutus, velut olim lapides tribubus, quæ ultra Jordanem et intra Jordanem erant; nec quibusnam illud, quibusnam rursus hoc committendum sit; nec norma ulla, ad quem habitus exigamus: verum ita projecta et confusa hæc res est, tamque male afficimur, ut quamplurimi ex nobis, ne omnes dicam, prius fere quam primam comam abjecerimus, puerilique more balbutire desierimus, prius quam in divina atria introierimus, prius quam sacrorum Librorum vel nomina ipsa noverimus, prius quam Novi Veterisque Testamenti characterem, et auctores cognitos habuerimus; nondum enim dico prius quam cœnum, et animæ labes, quas peccatum nobis impressit, eluerimus; si duo aut tria pia verba edidicerimus, eaque non ex lectione, sed auditione sola hausta, aut Davidi paulum operæ dederimus, aut pallium scite contraxerimus, aut zona tenus philosophati fuerimus, pietatis speciem quamdam et larvam nobis illinentes: o præfecturam! o elatum animum! Sacer etiam ab incunabulis Samuel[1]; statim sapientes et magistri sumus, et in divinis rebus sublimes, et Scribarum ac Legisperitorum primi, ac cœlestes nos ipsos designamus, et vocari ab hominibus Rabbi expetimus[2], nec usquam littera, sed omnia spirituali modo intelligantur

[1] 1 Reg. II, 11. — [2] Matth. XXIII, 7.

oportet, ac meræ nugæ somnia sunt, atque, nisi magnis laudibus efferamur, indignatione afficimur. Atque hæc, qui benigniores inter nos et simpliciores sunt : quid porro ii, qui magis spirituales sunt, ac generosiores? Multum nos, si ita visum fuerit, condemnantes et vexantes, ac miseris modis exagitantes, nec loco ullo ac numero ponentes, abscedunt, societatem nostram, velut haud piorum hominum aspernantes.

L. Quod si cuipiam eorum dicamus leniter ad hunc modum, ac disserendo, eum provehentes : « Dic mihi, vir admirande, vocas-ne aliquid saltare, et tibia canere ? » Maxime vero, inquiet. « Quid sapientiam, et sapientem esse, quod nos divinarum humanarumque rerum scientiam definimus? » Id quoque concedet. Age vero censes-ne artes illas sapientia meliores et sublimiores esse, an hanc potius illis? Mihi quidem non est dubium, quin hanc omnibus etiam præstantiorem esse dicturi sint, atque hactenus æqui et candidi judices sint. Utrum igitur, saltationis quidem et cantus tibiarum doctrina quædam et disciplina est, ad idque, et diuturno tempore, et plurimis laboribus ac sudoribus opus est, atque interdum etiam mercedem persolvere oportet, et perductores adhibere, longasque peregrinationes suscipere, cæteraque omnia facere et pati, quibus artis peritia comparatur : sapientiam autem, quæ omnibus præest, ac bona omnia complexu suo tenet, adeo ut ipse quoque Deus, quamvis permultis nominibus vocetur, hoc tamen nomine impensius quam ullis aliis delectetur, rem usque adeo levem et protritam esse existimabimus, ut ad hoc, ut quispiam sapiens sit, voluntas sola requiratur? Magnæ profecto stultitiæ hoc fuerit. Si hæc ad eos dicamus, errorem que paulatim repurgemus, aut alius quispiam doctiorum et prudentiorum, hoc nimirum illud fuerit supra

petras seminare[1], atque in aures non audientium loqui[2]. Ita ne hactenus quidem sapientes sunt, ut inscitiam suam cognitam habeant. Ac mihi commodum esse videtur illud Salomonis de ipsis usurpare : « Est malum quod vidi sub » sole[3], virum qui sibi sapiens esse videtur[4] : » et quod pejus est, alios erudiendos suscepit, qui ne inscitiam quidem suam persentit.

LI. Hoc malum lacrymis quidem et luctibus, si quod aliud dignum est; quod etiam ipse sæpe miseratus sum, non ignorans opinionem plurimum de re ipsa auferre, inanisque gloriæ studium hominibus magno ad virtutem impedimento esse. Morbum autem sanare ac reprimere, Petri cujusdam, aut Pauli fuerit, magnorum, inquam, illorum *Christi* Discipulorum, qui una cum gubernatione, tam in sermone quam in opere, gratiam acceperunt, omnibusque omnia facti sunt, ut omnes lucrifacerent[5]. Nobis autem aliis, magnum atque amplum fuerit, si ab iis, quibus emendandarum et dirigendarum hujusmodi rerum cura commissa est, recte gubernemur atque ducamur.

LII. Ac quoniam Pauli, ejusque similium mentionem fecimus, relictis, si ita videtur, omnibus aliis, qui ob leges ferendas, vel ob prophetiæ munus, vel ob rei militaris imperium, vel ob aliam quamdam ejusmodi administrationem, populi antistites fuerunt, velut Moses, Aaron, Josuë, Elias, Elisæus, Judices, Samuël, David, Prophetarum multitudo, duodecim Apostoli, eorumque posteri, qui non sine multis laboribus et sudoribus præfecturæ munus suis quisque temporibus obierunt; his, inquam, omnibus prætermissis, Paulum unum sermonis nostri conscium proferamus, atque in eo, quanta et qualis res sit animarum cura, et an parum negotii parumque solertiæ requirat,

[1] Luc. VIII, 6. — [2] Eccli. XXV, 12. — [3] Eccl. X, 5. — [4] Prov. XXVI, 12. — [5] 1 Cor. IX, 22.

consideremus. Quod quo facilius intelligi perspicique possit, quid Paulus ipse de Paulo dicat, audiamus.

LIII. Mitto « Labores, vigilias, timores, vexationes in » fame et siti, in frigore et nuditate[1], » eos, qui vel externe insidiabantur, vel interne obsistebant. « Mitto persecutio- » nes, concilia, carceres, vincula, accusatores, tribunalia, » mortes in dies atque horas incursantes, sportam, lapida- » tiones, virgarum ictus, circuitum, pericula in terra, pe- » ricula in mari, profundum, naufragia, pericula flumi- » num, pericula latronum, pericula ex genere, pericula in » falsis fratribus, victum manuum labore quæsitum[2], » Evangelium sumptus expers[3]; quemadmodum etiam « Spec- » taculum esset et Angelis et hominibus[4], » medius inter homines ac Deum constitutus; pro illis videlicet dimicans, huic autem peculiarem populum concilians et adjungens : præter hæc, quæ extrinsecus ipsi accidebant. Quis enim satis digne quotidianam ipsius animadversionem commemoret? quis singulorum curam? quis Ecclesiarum omnium sollicitudinem, commiserationem erga omnes, et fraternam charitatem? Offendebat aliquis, et Paulus infirmitate laborabat : alius scandalizabatur[5], et Paulus urebatur.

LIV. Jam quid de dicendi labore atque industria dicam? quid de multiplici medendi ratione? quid de benignitate? quid rursum de asperitate? quid de utriusque mixtione et temperamento ? ut nec per benignitatem homines molles ac languidos redderet, nec per acerbitatem exasperaret. Heris ac servis leges statuit[6], præfectis et subditis, viris et mulieribus, parentibus et liberis, matrimonio et cœlibatui, deliciis et continentiæ, sapientiæ et inscitiæ, « Circumcisioni et præputio, Christo et mundo, » carni et spiritui[7]. » Pro his gratias agit : illos perstringit,

[1] 2 Cor. XI, 27. — [2] Ibid. 25-28. — [3] 1 Cor. IX, 18. — [4] Id. IV, 9. — [5] 2 Cor. XI, 29. — [6] Ephes. VI, 5-9, et Col. III, 22. — [7] Rom. II, 25, et seq.

Hos « Gaudium suum et coronam » nominat[1] : illos dementiæ accusat[2]. His, rectum iter tenentibus, comitem se adjungit, atque alacritatis socium se præbet : alios male incedentes reprimit. Nunc a piorum cœtu proscribit : nunc charitatem firmat[3]. Nunc luget : nunc lætitia afficitur. Nunc lac propinat : nunc mysteria attingit. Nunc ad alios se demittit : nunc eos secum erigit. Nunc virgam minatur : nunc lenitatis spiritum offert. Nunc sublimibus elatum, nunc humilibus humilem se præbet[4]. Nunc Apostolorum minimus est : nunc experimentum pollicetur Christi in se loquentis[5]. Nunc ex hac vita discessum exoptat[6], ac delibatur : nunc propter suos magis necessarium esse censet in carne permanere. Non enim, quod suum est, quærit, sed quod filiorum, quos in Christo per Evangelium genuit. Hic enim spiritualis omnis imperii finis est, ubique, privata utilitate neglecta, commodis aliorum consulere.

LV. In infirmitatibus et afflictionibus gloriatur. In mortificatione Jesu, tanquam in alio quodam ornamento sibi placet. In carnalibus sublimis est, et ob spiritualia exultat. Imperitus non est scientia : et tamen se per speculum duntaxat et in ænigmate videre ait. Spiritui confidit : et tamen corpus castigat, tanquam adversarium ejiciens. Quid autem in his rebus nos docet atque admonet? nempe, ne ob terrena efferamur, ne ob scientiam inflemur, ne carnem adversus spiritum excitemus. Pro omnibus dimicat, pro omnibus precatur, zelo omnes prosequitur, pro omnibus inflammatur, tam a lege alienis, quam legi subjectis, Gentium concionator, Judæorum patronus. Quinetiam majus aliquid pro suis secundum carnem fratribus ausus est[7], ut ipse quoque aliquid audeam hoc dicens, eos ad Christum loco suo introduci pro sua charitate optat[8]. O ingentem

[1] Philip. IV, 1. — [2] Gal. III, 1. — [3] 2 Cor. II, 8. — [4] 1 Cor. XV, 9. — [5] 2 Cor. XIII, 3. — [6] Philip. I, 23. — [7] 2 Cor. XI, 21. — [8] Rom. IX, 3.

animi præstantiam! o ingentem spiritus fervorem! Christum, qui nostra causa maledictum factus est, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos portavit, imitatur; aut, ut moderatius dicam, primus post Christum, eorum causa, etiam tanquam impius, aliquid perpeti non recusat, modo ipsi salutem consequantur.

LVI. Quid singula commemoro? ipse enim, non sibi, sed Christo et prædicationi vivens, mundumque sibi ipsi crucifigens, ac mundo[1], et rebus iis, quæ in aspectum cadunt, crucifixus[2], parva omnia et cupiditate sua inferiora existimat: quamvis etiam « Ab Hierusalem, et per circui» tum, usque ad Illyricum[3] » Evangelium impleverit, quamvis, « Ad tertium cœlum[4] » per raptum pervenerit, quamvis paradisi spectator fuerit, quamvis arcanorum verborum auditor. Hæc Paulus, et si quis eodem spiritu præditus est. Nos autem veremur, ne, si cum illis comparemur, « Stulti » quidam principes Taneos » simus[5], aut exactores spicas legentes, aut populum falso beatum dicentes; addam etiam beati dicti[6], et « Pedum vestrorum viam turbantes[7] : » aut « Illusores dominantes, » aut « Juvenes antistites[8] » ac prudentia minime adulti, ne panem quidem et vestimentum[9], ad hoc ut quibusdam regendis præsimus, habentes; « Aut » Prophetæ iniqua docentes, » aut « Principes inobedien» tes[10], » et digni qui cum « Patriis ob famis duritiam » male audiamus[11]. Aut sacerdotes longe ab eo remoti, ut « Ad cor » Hierusalem loquamur[12], » quæ omnia Esaïas, per Seraphim et carbonem purgatus, pulchre exprobrat, et contestatur.

LVII. Sed fortasse tantum quidem est hoc opus, tamque molestum et laboriosum cordi sensu prædito, et mœ-

[1] Gal. vi, 14. — [2] Philip. iii, 8. — [3] Rom. xv, 19. — [4] 2 Cor. xii, 2. — [5] Isai. xix, 11. — [6] Id. ix, 16. — [7] Id. iii, 12. — [8] Ibid. 4. — [9] Ibid. 7. — [10] Id. ix, 15. — [11] Id. viii, 21. — [12] Id. xl, 2.

renti, ac vere « Tinea ossium » viro prudenti[1]. Verum parvum est periculum, aut casus levis et contemnendus? At enimvero magnum mihi terrorem injiciunt, hinc beatus Oseas, adversus nos « Sacerdotes et præfectos judicium » esse dicens, quia laqueus speculæ facti sumus, et » quasi rete extensum super Itabyrium[2], » quod ab iis fixum est, qui humanas animas venantur, minitansque se facturum, ut malos Prophetas demetat[3], ac judices eorum igne absumat[4], seque paulisper contineat, ne reges et principes ungat : quoniam « Sibi ipsis ac non per ipsum » regnarunt[5]. »

LVIII. Hinc autem divinus Michæas, « Sion in sangui- » nibus ædificari » non ferens, utrumvis sanguinem intellexeris, et « Hierusalem in injustitiis, præfectis nimirum » ejus in muneribus judicantibus, et sacerdotibus ejus » mercede respondentibus, et Prophetis in pecunia divi- » nantibus; » pro quibus rebus quid futurum? nempe ut « Sion quasi ager aretur, et Hierusalem ut pomorum cus- » todia sit, et mons domus in nemus sylvæ reputetur[6]. » Simul etiam eorum, qui « Officio recte funguntur, » paucitatem deplorans, quæ tanta sit ut vix alicubi « Stipula aut » racemulus supersit : quippe cum princeps etiam postulet, » et judex ad gratiam loquatur[7], » atque iisdem propemodum verbis cum magno Davide utens : « Salvum me fac, » Domine, quoniam defecit sanctus[8]; » hincque fore denuntians, ut bona eos deserant, tanquam a tinea consumpta.

LIX. Joël porro luctum etiam nobis indicit, atque « Altaris ministros[9], » premente fame, in planctu versari jubet; tantum abest ut in aliorum calamitatibus eos deliciis indulgere permittat; ac præterquam quod « Jejunium

[1] Prov. XIV, 30. — [2] Osee V, 1. 2. — [3] Id. VI, 5. — [4] Id. VII, 7. — [5] Id. VIII, 4. — [6] Mich. III, 10, et seq. — [7] Id. VII, 3. — [8] Psal. XI, 1. — [9] Joël. I, 13.

» sanctificat, et curationem prædicat[1], » ac seniores et parvulos, miserandas, inquam, ætates congregat, insuper ipsos quoque sacerdotes hortatur, ut templum ingressi, atque in « Cinere et saccis[2], » ac perquam demisse et abjecte in terram prostrati, quoniam agri sterilitate afflicti fuerint, ac sublatum de domo Domini libamen et sacrificium, humilitate misericordiam attrahant.

LX. Quid autem Habacuc? Hic quidem acriori etiam oratione utitur, atque adversus Deum ipsum stomachatur, ac benignum Dominum propter judicum iniquitatem velut clamoribus insequitur, dicens : « Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? vociferabor injuriam patiens, et non salvabis? Quare ostendisti mihi labores et ærumnas? videre afflictionem et impietatem? In conspectu meo factum est judicium, et judex capit. Propter hoc dissipata est lex, et non pervenit usque ad finem judicium[3]. » Deinde comminatio : ac deinceps, « Videte contemptores, et respicite, admiramini mirabilia, et disperdimini, quia opus ego operor[4]. » Sed quid totam illam comminationem subjungere necesse est? Verum paulo ulterius; hoc enim mihi satius esse videtur ad ea quæ dicta sunt adjungere : cum multos eorum, qui in re aliqua improbi et iniqui erant, appellasset ac deflevisset, ad extremum ipsos quoque improbitatis duces et magistros appellat, subversionem quidem turbidam ac mentis ebrietatem et erronem vitium vocans : his autem proximos ab ipsis potari dicens, ut respiciant ad tenebras animæ ipsorum, et speluncas serpentum ac bestiarum, hoc est, improbarum cogitationum domicilia. Atque hi quidem tales sunt, et cum talibus doctrinis ad nos sermonem habent.

LXI. Malachiam autem quonam modo dignum fuerit præterire, nunc quidem et graviter et acerbe sacerdotes

[1] Joel. I, 14. — [2] Isai. LVIII, 5. — [3] Habac. I, 2-4. — [4] Ibid. 5.

accusantem ac probris incessentem, ut Domini nomen despicientes, quibusque in rebus, adjungentem, in eo nempe, quod « Pollutos panes[1] ad altare » afferant, cibos non primitias, et quæ ne ducum quidem ulli offerrent, aut, si offerrent, infamia afficerentur, ea tamen factis votis omnium regi offerant, hoc est, clauda, et ægra, et corrupta, prorsusque profana et despuenda. Nunc autem divini cum Levitis pacti eos submonentem[2] (erat autem illud vitæ et pacis), ac timore timere Dominum, et a facie nominis ejus pavere. « Lex veritatis, inquit, erat in ore » ejus, et iniquitas non est inventa in labiis ejus. In pace » rectum iter tenens ambulavit mecum, et multos convertit » ab iniquitate, quoniam labia sacerdotis custodient scien- » tiam, et legem requirent ex ore ejus[3]. » Causa autem quam præclara simul et formidanda! « Quia Angelus Do- » mini omnipotentis est[4]. » Atque maledictiones quidem eas, quæ deinceps sequuntur, vitandi mali ominis causa, prætereo : veritatem autem pertimesco. Quod vero dictu moderatius simul et utilius est, « An dignum est, inquit, ut » respiciam ultra ad sacrificium vestrum, aut suscipiam » acceptabile de manibus vestris[5] ? » tanquam scilicet maxime stomachans, ac sacrificium ipsorum ob ipsorum improbitatem repudians.

LXII. Nam Zachariæ quidem quoties memini, « Fal- » cem » perhorresco, atque item ea quæ ipse adversus sacerdotes contestatur[6]; atque ea quidem quæ de insigni illo Jesu, magno sacerdote, subindicat; quem cum sermone suo sordida et indigna veste exuisset, splendidam et sacerdotalem postea ipsi imponit[7] : et quæ etiam Angelum ad Jesum dicentem ac mandantem inducit; ea, inquam, ut ad majora fortasse et sublimiora quam multorum sacerdo-

[1] Malac. I, 7. — [2] Id. II, 5. — [3] Ibid. 6, 7. — [4] Ibid. — [5] Ibid. 13. — [6] Zach. V, 1. — [7] Id. III, 1, et seq.

tum captus ferat, tendentia, silentio commendentur; nisi quod a dextris etiam ipsius diabolus stabat, ut ei obsisteret : res, meo quidem judicio, non parva, nec parvo metu et cautione digna.

LXIII. Quæ autem, reliquos pastores studiose accusando et insectando ait, ecquis tam audax est, tamque adamantino animo, qui ea audiens non contremiscat, et se ipso moderatior reddatur? « Vox, inquit, lugentium pas» torum, quia afflicta est magnificentia eorum. Vox rugien» tium leonum, quia hæc passi sunt[1]. » Ipsos quoque propemodum luctus, velut jam præsentes, audit, atque una cum iis, qui cruciantur, luget. Ac paulo post acrius adhuc et vehementius : « Pascite, inquit, oves occisionis, quas qui » possidebant, jugulabant, nec pœnitentia ducebantur : et » qui vendebant eas, dicebant : Benedictus Dominus, quia » divites facti sumus : et pastores earum nihil doloris ob eas » capiebant. Propterea non parcam ultra super habitantes » terram, dicit Dominus omnipotens[2]. » Ac rursus, « Fra» mea, suscitare super pastores. » Et, « Percutite pastores, » oves extrahite, et inducam manum meam super pasto» res[3]. » Et rursus : « Iratus est furor meus super pastores, » et super agnos visitabo : » jam scilicet ipsos quoque populi præsides in comminatione adjungens. Tanto studio in hac oratione insidet, nec a minis facile abduci potest. Itaque vereor, ne ipse quoque in odium incurram, omnia ordine commemorans. Verum Zacharias quidem ad hunc modum.

LXIV. Ut autem illos apud Danielem senes prætereamus; etenim prætereamus, et quod pulchre de iis a Domino dictum ac prædictum est, nempe quod « Egressa est » iniquitas ex Babylone a senioribus judicibus, qui populum » regere videbantur[5]; » quo tandem modo Ezechielem fere-

[1] Zach. xi, 3. — [2] Ibid. 5, 6. — [3] Id. xiii, 7. — [4] Id. x, 3. — [5] Dan. xiii, 5.

mus, illum, inquam, magnorum mysteriorum et visionum conspectorem et interpretem? Quomodo quæ pastoribus præcipit, hoc est, ne vitium gladiumque ipsi supervenientem silentio dissimulent[1]? quod nimirum hoc, nec ipsis, nec iis, qui peccant, utile futurum sit: contra autem, prævidere ac prænuntiare, utrisque utilitatem allaturum sit; si illi quidem dixerint, hi autem audierint: sin minus, at iis certe qui denuntiarint.

LXV. Quo item modo alium eum impetum, quem in pastores facit, nunc in his verbis, « Væ super væ erit, et » nuntius super nuntium, et visio a Propheta requiretur, » et lex a sacerdote peribit, et consilium a senioribus[2] : » nunc rursum in his, « Fili hominis dic ipsi : Tu es terra » non compluta, nec pluvia venit super te in die iræ : cu- » jus præfecti in medio ejus velut leones rugientes, rapien- » tes rapinas, devorantes animas in potentia[3]. » Et nonnullis interjectis : « Sacerdotes ejus contemnebant legem » meam, et polluebant Sancta mea : inter profana et » sancta, inquit, nihil discriminis statuebant, sed omnia » unum eis erant, et a sabbatis meis oculos suos operie- » bant, et in medio eorum coinquinabar[4]. » Consumpturumque se, et parietem, et eos qui eum liniunt, minatur, hoc est, eos qui peccant, et eos qui peccantium delicta obtegunt : quod malorum principum et sacerdotum est, ac domum Israëlis in transversum agentium, secundum corda sua, abalienata in cupiditatibus suis.

LXVI. Mitto quæ de iis disserit, « Qui se ipsos pascunt, » et lac comedunt, et lanis teguntur, et quod crassum est » jugulant, gregem autem non pascunt, nec quod infir- » mum est corroborant, nec quod confractum alligant, » nec quod errat reducunt, nec quod periit requirunt,

[1] Ezech. XXXIII, 2, et seq. — [2] Id. VII, 26. — [3] Id. XXII, 24, 25. — [4] Ibid. 26.

» nec quod firmum est conservant[1], » sed labore conficiunt, ac de industria enecant : sic « Ut oves ob pastorum » inopiam, per omnem campum et montem dispersæ sint, » atque omnibus avibus et bestiis prædæ fuerint, quod non » esset, qui requireret ac reduceret. » Quid postea? « Vivo » ego, dicit Dominus, pro eo quod hæc ita se habent, at- » que oves meæ in prædam fuerunt, ecce ego super pasto- » res, et requiram oves meas de manibus eorum[2], » atque eas quidem colligam mihique asseram; illi autem hæc et illa patientur, quæ videlicet malos pastores pati consentaneum est.

LXVII. Sed ne omnium voces, atque omnes Prophetas enumerans, sermonem in longum protraham, post quam unius adhuc Hieremiæ, antequam formaretur[3], cogniti, et ab ipsa vulva sanctificati, mentionem fecero, reliquos omnes præteribo. Quærit quidem hic capiti aquam, et oculis fontem lacrymarum, ut Israëlem pro dignitate lugeat : non minus autem antistitum etiam improbitatem deplorat.

LXVIII. Ac Deus quidem sacerdotes coarguens, his ad eum verbis utitur : « Sacerdotes non dixerunt : Ubi est Do- » minus? et qui legem meam complectebantur, nesciebant » me : et pastores impie agebant adversum me[4]. » Ipse autem rursum ait : « Pastores stulte egerunt, et Dominum non » quæsierunt : ac propterea grex universus non intellexit, » et dispersi sunt[5]. » Atque alio loco : « Multi pastores de- » moliti sunt vineam meam; contaminaverunt partem » meam desiderabilem, adeo ut in inviam solitudinem re- » dacta sit[6]. » Mox in malos pastores rursum invehitur : « Væ pastoribus, qui disperdunt et dispergunt gregem pas- » cuæ meæ. Ideo hæc dicit Dominus ad eos, qui pascunt » populum meum : Vos dispersistis gregem meum, et eje-

[1] Ezech. xxxiv, 2-4. — [2] Ibid. 6-8. — [3] Jerem. i, 5. — [4] Ib. ii, 8. — [5] Id. x, 21. — [6] Id. xii, 10.

» cistis eos, et non visitastis. Ecce ego ulciscar super vos, » secundum malitiam studiorum vestrorum[1]. » Quinetiam pastores ululare, atque arietes ovium plangere jubet, quoniam impleti sunt dies eorum[2], ut interficiantur.

LXIX. Verum quid antiqua colligo? Quotusquisque est, qui si ad canones eos et regulas seipsum exigat, quas Paulus de episcopis et presbyteris constituit, nempe ut sobrii et pudici sint, non vinolenti, non percussores, ad docendum idonei, irreprehensibiles in omnibus rebus[3], atque hujusmodi, ut ab improbis attingi nequeant, non sese a canonum rectitudine permultum abesse comperiet? Quid ea referam, quæ Jesus Discipulis suis, ad prædicationem eos mittens, præscribit? quorum ne singula explicem, hæc summa est, ut virtute tales sint, atque ita expediti ac modesti, et, ut uno verbo dicam, cœlestes, ut non minus ob eorum vitam et mores, quam ob sermonem atque doctrinam Evangelium currat[4]?

LXX. Mihi vero timorem incutiunt etiam Pharisæi probris onerati, et Scribæ redarguti: quibus cum nos virtute longe superiores esse debeamus, quemadmodum nobis præceptum est, si modo cœlorum regnum consequi cupimus, turpe profecto fuerit, si ipsis etiam pejores inveniamur; adeo ut ipsi quoque, « Serpentes appellemur, et genimina » viperarum, et duces cæci, culicem colantes, et camelum » deglutientes, et sepulcra externe quidem pulchra, in» terne autem sordida, et paropsides, in speciem mundæ[5], » aliaque omnia, quæ illi et sunt et nominantur.

LXXI. In his ego cogitationibus dies noctesque versor: Hæc medullas etiam meas eliquant, et carnes conficiunt, nec me audacem esse sinunt, ac sublata facie incedere. Hæc animum meum dejiciunt, et mentem contrahunt, et

[1] Jerem. xxiii, 2. — [2] Id. xxv, 34. — [3] I Tim. iii, 2, 3, et Tit. i, 7. — [4] Matth. x, 9, et Luc. ix, 3. — [5] Matth. xxiii, 33, et seq.

linguæ vinculum injiciunt, faciuntque, ut non de præfectura, nec de corrigendis et gubernandis aliis cogitem, id quod exuberantis cujusdam facultatis est; sed quomodo ipse venientem iram effugere, atque a vitii rubigine non nihil me ipsum abradere queam. Purgari prius oportet, deinde purgare; sapientia instrui, atque ita demum alios sapientia instruere; lux fieri, et alios illuminare; ad Deum appropinquare, et ita alios adducere; sanctificari, et postea sanctificare; cum manibus ducere, cum prudentia consilium dare.

LXXII. Quando igitur hæc erunt, inquient homines ad omnia celeres, nec satis cauti, facile ædificantes, et diruentes? Quando « Lucerna supra candelabrum[1]? Ubi talentum[2]? » sic enim gratiam vocant. Hæc ii, qui amicitia quam religione fervidiores sunt. Quando hæc erunt, et quæ mea est ratio, quæritis, viri fortissimi? Ne extrema quidem senectus huic rei præstituta, longum tempus censeri debet. Senectus enim cum prudentia conjuncta imperitæ juventuti præstat, et considerata tarditas inconsultæ temeritati, et breve regnum, diuturnæ tyrannidi; quemadmodum et exigua portio maximi pretii, multis vilibus et periculosis opibus, et parum auri multis plumbi libris, et parva lux densissimis tenebris.

LXXIII. Alioqui verendum est, ne lubrica hæc celeritas, præcepsque studium, seminibus illis non absimile sit, quæ « In petras ceciderunt; » et quia « Terræ altitudi» nem non habebant, » statim exorta, ne primum quidem solis calorem ferre potuerunt : aut etiam fundamento in arena jacto, quod pluviæ ac ventis ne tantillum quidem restitit[3]. « Væ tibi civitas, ait Salomon, cujus rex » junior est[4] : » Idemque, « Ne sis celer in verbis[5] : » mi-

[1] Matth. v, 15. — [2] Id. xxv, 15. — [3] Id. xiii, 5. Luc. viii, 6. Id. vi, 48. Matth. vii, 26. — [4] Eccl. x, 16. — [5] Prov. xxix, 20.

norem scilicet rem esse asserens celeritatem in verbis, quam ferventem in actione festinationem. Et quis est, qui contra hæc omnia celeritatem potius quam securitatem et utilitatem exposcat? Quis est qui veritatis propugnatorem, unius dieculæ spatio, velut e luto statuam fingit: illum, inquam, qui cum Angelis stabit, cum Archangelis glorificabit, ad supernum altare sacrificia transmittet, cum Christo sacerdotio fungetur, figmentum instaurabit, imaginem exhibebit, superno mundo opificem aget, et, ut, quod majus est, dicam, Deus erit, aliosque Deos efficiet?

LXXIV. Scio cujus ministri sumus, et ubi jacentes, et quo mittentes. Scio quæ Dei sublimitas, quæ humana infirmitas, ac rursum potentia sit. « Cœlum excelsum, » terra autem profunda[1]. » Et quisnam eorum ascendet, qui peccato prostrati sunt? Quis infernam caliginem et carnis crassitiem adhuc gerens, tota mente totam illam mentem pure spectabit, rebusque stabilibus et ab oculorum aspectu remotis inter instabiles oculisque subjectas miscebitur? Vix enim quisquam hic eorum qui majorem in modum purgati sunt, etiam ipsum summi illius boni simulacrum cernere queat, non secus atque ii qui solem in aquis intuentur. « Quis mensus est aquam manu, et cœ» lum palmo, et universam terram pugillo? Quis statuit » montes in pondere, et sylvas in statera[2]? Quis locus re» quietis ejus[3], et cui ex omnibus rebus assimilabitur[4]? »

LXXV. Quis est qui omnia in verbo effecit[5], et sapientia hominem condidit, ac res inter se dissitas copulavit, terramque spiritui miscuit, animalque visibile et invisibile composuit, caducum et immortale, terrestre et cœleste, Deum attingens nec comprehendens, appropinquans et

[1] Prov. xxv, 3. — [2] Isai. xl, 12. — [3] Id. lxvi, 1. — [4] Id. xl, 18-25. — [5] Psal. xxxii, 6.

procul recedens? « Dixi : Sapiens efficiar, ait Salomon : at » ipsa multo quam ante longius a me recessit[1], » nempe sapientiam dicens. Ac sane qui « Addit scientiam, addit do» lorem[2] : » quippe cum non plus lætitiæ afferat id quod inventum est, quam molestiæ, id quod effugit : quo modo iis, ut opinor, usuvenire solet, qui, cum adhuc siti laborent, ab aquis abstrahuntur; aut qui id quod se habere existimant, manibus tenere nequeunt; aut quos fulgetri splendore perstrictos lux statim deseruit.

LXXVI. Hoc me in inferiori loco tenebat, humilemque reddebat, in eamque mentem impellebat, ut melius esse censerem « Laudis vocem audire[3], » quam earum rerum, quæ vires meas superarent, explanatorem me profiteri : nempe majestas, et altitudo, et dignitas, et puræ naturæ, vix Dei splendorem capientes, quem « Abyssus operit[4], » cujus tenebræ latibulum sunt[5], » utpote luminis purissimi ac plerisque inaccessi; qui et in universo, et extra universum est; qui et pulchritudo omnis est, et supra omnem pulchritudinem; qui mentem illuminat, et mentis celeritatem ac sublimitatem effugit; quantumque percipitur, tantumdem semper se subducit, amantesque sui, ex eo quod fugit, ac velut jam comprehensus se proripit, ad superna illicit.

LXXVII. Ac tantum quidem et tale est quod expetimus, et quod consequi studemus; talemque esse oportet animarum nymphagogum ac pronubum. Mihi vero periculum est, ne etiam manibus et pedibus vinctis a thalamo extrudar, ut qui nuptiali veste haudquaquam indutus sim[6], verum impudenter me ipsum iis, qui illic recumbunt, immiscuerim. Quanquam ab ipsa juventute accitus sum, libet enim aliquid multis incognitum efferre, atque « Ad Deum

[1] Eccl. VII, 24. — [2] Id. I, 18. — [3] Psal. XXV, 7. — [4] Id. CIII, 6. — [5] Id. XVII, 12. — [6] Matth. XXII, 13.

» a vulva ipsa projectus[1], » et ex materna pollicitatione donatus, ac postea periculis confirmatus; simulque desiderium crevit, et ratio concurrit, omniaque ei, qui me in sortem accepit, et servavit, dono dedi, opes, splendorem, valetudinem, sermones ipsos, ex quibus hunc duntaxat fructum cepi, quod eas contempsi, ac quædam habui, quibus Christum anteponerem. Ac « Dulcia mihi facta sunt » eloquia Dei, ut favus mellis[2] : Et prudentiam advocavi, » ac sapientiæ dedi vocem meam[3]. » Aliaque etiam hæc adjunxi, nempe iræ moderari, linguam frenare, oculum coërcere, ventrem regere, gloriamque humi manentem calcare. Insipienter hoc quidem, sed tamen dicam; his rebus plerisque fortasse haud deterior factus sum.

LXXVIII. At vero hoc philosophari, majus est quam ut ipsi præstare possimus, nimirum animarum imperium ac præfecturam accipere, cumque ne recte quidem pasci adhuc sciamus, nec animo, quantum par est, purgati simus, gregi gubernando præfici : idque hujusmodi temporibus, in quibus præclare cum eo agitur, qui alios sursum deorsumque jactari ac perturbari conspiciens, effuso cursu de medio fugiat, ac sub locum aliquem a periculo tutum secedens, pravi illius tempestatem et caliginem vitet. Hoc, inquam, tempore, quo membra inter se pugnant, et si quid charitatis supererat, abscedit, atque inane jam nomen est sacerdos, effusa videlicet, ut Scripturæ verbis utar, in ipsos quoque principes contemptione[4].

LXXIX. Atque utinam inane esset! nunc vero vertatur in impiorum capita blasphemia. Cæterum metus omnis ex animis pulsus est, in ejusque locum subrogata impudentia : estque cujusvis scientia, et « Profunda Spi» ritus[5] : » atque omnes ex hoc uno pii sumus, quod alios

[1] Psal. XXI, 11. — [2] Id. CXVIII, 103, et XVIII, 11, et Prov. XVI, 24. — [3] Id. II, 3. — [4] Psal. CVI, 40. — [5] I Cor. II, 10.

impietatis damnamus[1]. » Judicibus porro iis utimur, qui Deo bellum indixerunt, canibusque sancta projicimus, atque ad porcorum pedes margaritas mittimus[2], profanis auribus et animis divinam doctrinam evulgantes : atque hostium vota miseri sedulo explemus, et in « Adinventio» nibus nostris sine ullo pudore fornicamur[3]. » Moabitæ vero et Ammonitæ[4], quibus ne Domini quidem Ecclesiam ingredi licebat, in ea quæ apud nos sanctissima sunt, irrumpunt. Ac nos omnibus, non « Justitiæ portas[5], » sed maledicentiæ, mutuæque in nos ipsos audaciæ januas aperuimus. Atque hic apud nos optimus habetur, non qui, Dei metu præditus, ne verbum quidem otiosum emiserit, sed qui proximum suum plurimis maledictis, vel aperte, vel occulte fixerit; ac « Sub lingua laborem et dolorem[6], » aut, ut aptius loquar, « Venenum aspidum[7] » versaverit.

LXXX. Huc accedit, quod alii aliorum peccata observamus, non ut lugeamus, sed ut exprobremus; neque ut medicinam afferamus, sed ut novum vulnus infligamus, atque a proximorum vulneribus excusationem vitiis nostris petamus. Jamvero malos et bonos, non vita, sed dissensio, vel amicitia, tanquam notis quibusdam insigniunt : et quæ hodie laudamus, eadem crastino die vituperamus : et quæ apud alios infamia notantur, eadem apud nos admirationi sunt : omniaque flagitia impietatem amplectentibus facile condonantur. Usque adeo in vitio magnanimi sumus!

LXXXI. Facta denique omnia sunt, ut ab initio, cum nondum mundus erat, nec pulchra ea constitutio et formatio, quam nunc cernimus : sed omnia confusa et incondita, formatricem manum et potentiam requirebant. Aut, si mavis, non secus atque in nocturna pugna, obscu-

[1] 1 Cor. VI, 1 et 7. — [2] Matth. VII, 6. — [3] Psal. CV, 39. — [4] Deut. XXIII, 3. — [5] Psal. CXVII, 19. — [6] Psal. II. X, 7. — [7] Psal. XIII, 3, et CXXXIX, 4.

risque lunæ radiis hostium et amicorum vultus non internoscentes; vel sicut in navali conflictu et tempestate, ac ventorum impressionibus, et stridentis undæ fervore ac fluctuum incursionibus, et navium collisionibus, et contorum impulsibus, et celeustarum vocibus, et cadentium gemitibus undique personantes, atque consilii inopia oppressi, nec virtutis declarandæ tempus habentes, (heu gravem calamitatem!) inter nos incidimus, atque a nobis ipsis mutuo conficimur.

LXXXII. Nec vero populus quidem ita se habet, verum aliter sacerdos. Quin potius illud nunc mihi prorsus expleri videtur, quod in maledictione olim dicebatur: « Factus est sacerdos sicut populus[1]. » Nec rursum vulgus quidem ita se gerit, populi autem optimates, ac præsides contrario modo: quin potius hi aperte quoque bellum sacerdotibus inferunt, subsidium ad persuadendum habentes pietatem. Quanquam ii quidem, qui de fide ac supremis et primariis quæstionibus pugnant, ita sane afficiantur: nec ego reprehendo, imo, si vere loquendum est, insuper etiam laudo, iisque gratulor. Atque utinam ex eorum numero sim, qui pro veritate decertant; atque in offensionem et odium incurrunt; imo etiam in hoc numero esse gloriabor. Melius enim est laudabile bellum, pace a Deo disjungente: ob eamque causam lenem et mansuetum hominem Spiritus ad pugnam armat, ut qui bellum recte gerere queat.

LXXXIII. Nunc autem nonnulli sunt, qui de parvis etiam rebus, nec quidquam utilitatis afferentibus, digladientur, sociosque mali, quoscumque possint, admodum imperite ac temere asciscant. Posteaque his omnibus fides prætexitur: atque sanctum et venerandum hoc nomen privatis eorum contentionibus distrahitur. Ac proinde, ut consentaneum est, odio quidem apud Gentes flagramus,

[1] Isaï. XXIV, 2, et Osee. IV, 9.

quodque gravius est, causam nullam afferre possumus, quin jure ac merito. Apud nostros autem, etiam probiores et faciliores, infamia laboramus. Non enim mirum, si apud multitudinem, quæ vix aliquid boni probarit.

LXXXIV. « Supra dorsa nostra fabricant peccatores[1], » et quæ alii in alios excogitamus, ea adversus omnes habent : ac « Spectaculum novum facti sumus, non Angelis » et hominibus[1], » ut ille athletarum fortissimus Paulus, « Adversus Principatus et Potestates[2] certans, » sed omnibus propemodum improbis, et omni tempore ac loco, in foris, in conviviis, in voluptatibus, in luctibus. Jam autem etiam ad scenam usque prodiimus, quod pene lacrymans dico, et cum impudicissimis ridemur : nec ullum tam jucundum acroama, et spectaculum est, quam cum Christianus comicis cavillis incessitur.

LXXXV. Hæc nobis intestinum bellum attulit : hæc ii, qui pro bono illo et mansueto immodice pugnant : hæc ii, qui Deum plus amant, quam utile sit. Et quidem præter ea, quæ legibus statuta sunt, luctari, vel aliud quoddam certaminis genus obire non licet; aut alioqui omnium clamoribus exagitabitur, ignominiaque afficietur, ac victoriæ jacturam faciet, qui perperam luctatus fuerit, aut aliud quoddam certaminis genus non recte obierit, nec juxta constitutas certaminis regulas, quantumvis alioqui fortis sit, artisque peritissimus : pro Christo autem, non ut Christo gratum est, quispiam pugnabit, ac deinde gratum paci faciet, pro ea, non ut licet, bellum gerens?

LXXXVI. Ac dæmones quidem etiamnum vocato Christo contremiscunt[3], nec ob nostram improbitatem hujus nominis vis imminuta et extincta est : nos vero rem nomenque adeo venerandum contumelia afficere non veremur : idque, cum aperte propemodum ac singulis diebus

[1] Psal. CXVIII, 3. — [2] Ephes. VI, 12. — [3] Jacob. II, 19.

clamantem eum audiamus, « Nomen meum propter vos »inter Gentes blasphematur[1]. »

LXXXVII. Nec vero externum bellum mutuo, nec feram illam, quæ nunc adversus Ecclesias impetum fecit, ac diaboli complementum, licet ignem minetur, licet gladios, licet feras, licet præcipitia et voragines, licet omnes, qui unquam furore præcipites acti sunt, sævitia et crudelitate superet; licet jam inventis suppliciis acerbiora alia comminiscatur. Unum adversus hæc omnia remedium habeo, unum ad victoriam iter; « In Christo gloriabor[2], » nimirum ut pro Christo mortem oppetam.

LXXXVIII. Quod autem ad meum bellum attinet, quo me vertam nescio, quod subsidium excogitem, quam sapientem orationem, quam gratiam, « Qua armatura »adversus pravi[3] » illius astus instruar. Quis Moses hunc devincet, manus in monte extendens, ut crux efformata, et ante indicata, palmam obtineat[4]? Quis Josuë post eum, cum divini exercitus imperatore simul in aciem prodiens[5]? Quis David, vel psallens, vel funda pugnans[6], potentiaque ad bellum a Deo accinctus digitisque ad prælium exercitatus[7]? Quis Samuël, pro populo orans et sacrificans, eumque, qui victoriam adipisci poterat, in regem ungens[8]? Quis Hieremias hæc pro dignitate deplorabit, lamentationes pro Israële litteris mandans?

LXXXIX. Quis clamabit: « Parce, Domine, populo »tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut do»minentur eis nationes[9]? » Quis Noë pro nobis orabit, et Job, et Daniel, illi, inquam, qui simul « Orant ac nume»rantur[10] »: ut bellum nobis paulum conquiescat, ut ad nos ipsos redeamus, ut alii alios tandem agnocamus, ut

[1] Isaï. LII, 5.— [2] Philip. III, 3.— [3] Ephes. VI, 11.— [4] Exod. XVII, 11. — [5] Josuë. V, 14. — [6] I Reg. XVI, 16, et XVII, 49.— [7] Psal. CXLIII. — [8] I Reg. VII, 5. — [9] Thren. I, et seqq. — [10] Joël. II, 17.

pro uno Israële, non amplius Judas et Israël sumus, non amplius Roboam et Hieroboam, non amplius Hierusalem et Samaria, quæ vicissim propter peccata hostibus traduntur, ac vicissim deplorantur?

XC. Etenim ego huic bello imparem me esse fateor: ac propterea terga dedi, obtectoque præ pudore vultu me in fugam converti; et « Solitarius sedere[1], quia amaritu» dine impletus sum[2], » ac silere quæsivi, « Tempus ma» lum esse cognoscens[3]: quoniam calcitrarunt dilecti, » quoniam filii desertores facti sumus[4], nos, inquam, » vinea illa pulchris palmitibus prædita, vinea vera, tota » fructifera, tota speciosa, et supernis imbribus pulchre » exoriens: quoniam in ignominiam mihi conversum est » diadema decoris; signaculum gloriæ meæ, gloriationis » corona[5], » Quod si quis ad hæc audax et fortis est, hunc ego præsidentiæ ac fortitudinis nomine beatum esse censeo.

XCI. Nondum de interno bello, atque in nobis ipsis et in affectibus sito, verba facio, quo nocte ac die, partim occulte partim aperte ab « Humilitatis corpore[6] » divexamur; et ab ea, quæ nos per sensus, atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deorsumque versat, jactatione, atque a « Luto fæcis[7], » cui « Infixi sumus[8], » et a peccati lege spiritus legi repugnante[9], regiamque in nobis imaginem, et quidquid divinæ defluxionis nobis inspersum est, corrumpere conante. Vix porro quisquam, nec nisi diuturna philosophia se ipsum domuerit, atque animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile est et cum tenebris conjunctum, paulatim abruperit, vel Deum pro-

[1] Ezech. XIV, 14 et 20. — [2] Thren. III, 28. — [3] Id. I, 20. — [4] Mich. II, 3. — [5] Deut. XXXII, 15. — [6] Gen. XXVII, 39. Psal. LXIV, 10. Sap. V, 17. Jerem. II, 21. Id. III, 14, et Id. XI, 16. Osee. IV, 7, et Id. X, 1. 1 Cor. IX, 2. et 1 Thess. II, 19. — [7] Philip. III, 21. — [8] Psal. XXXIX, 3. — [9] Id. LXVIII, 3. — [10] Rom. VII, 23.

pitium nactus sit, aut etiam ambo hæc habuerit, atque ad oculos sursum erigendos quam maxime sese exercuerit, deprimentem materiam superare queat. Prius autem quam eam pro virili sua quispiam superarit, mentemque, quantum sat sit, repurgarit, longeque supra alios ad Deum appropinquarit, animarum curam et imperium suscipere, ac mediatorem inter Deum et homines agere (hoc enim fortasse sacerdos est) minime tutum esse censeo.

XCII. Unde autem in hunc metum inductus sum? ne me timidiorem, quam par sit, existimetis, sed consilium potius meum et prudentiam magnopere probetis. Audio quidem ex ipso Mose, quo tempore Deus ipsi oracula edebat, quod cum plures ad montem acciti fuissent, inter quos Aaron etiam erat, duobus filiis, iisque sacerdotibus, comitatus[1], et septuaginta seniores senatus[2], cæteri quidem omnes e longinquo adorare jussi sunt, Moses autem solus appropinquavit, plebs vero simul non ascendit: tanquam videlicet non omnium esset ad Deum appropinquare, sed eorum duntaxat, qui Dei gloriam, Mosis instar, capere possent. Atque etiam ante hæc, cum primum Lex ferretur, alios quidem buccinæ, et fulgura, et tonitrua, et caligo ac mons totus fumo circumfusus[3], et horrendæ minæ, etiam « Si bestia montem tetigerit, lapidibus opprimetur[4], » atque alii hujusmodi terrores inferiori loco sistebant, abundeque amplum ipsis erat vel solam Dei vocem audire, idque cum apprime se ipsos purificassent: « Moses autem et ascendit, et nubem ingreditur[5]; » et leges ac tabulas accipit; vulgo quidem, litteræ[6]; iis autem, qui supra vulgus assurgunt, spiritus.

XCIII. Audio item de Nadab et Abiud, quod cum so-

[1] Exod. xxiv, 1. — [2] Ibid. 9. — [3] Exod. xix, 16, et Hebr. xii, 18. — [4] Exod. xix, 12, et Hebr. xii, 20. — [5] Exod. xxiv, 15 et 18. — [6] 2. Cor. iii, 6, 7.

lum alieno igne thura adolevissent, alieno quoque igne absumpti fuerint[1], per id nimirum, quo impium facinus perpetrarant, puniti, atque idem exitii quod et impietatis, tempus ac locum nacti. Ac ne pater quidem Aaron qui secundum Mosem primas apud Deum obtinebat, saluti ipsis esse potuit. Quin illud compertum habeo, et Heli sacerdotem, et aliquanto postea Ozam[2]; illum quidem sceleris filiorum, quod adversus sacrificia committebant, ollas ante tempus delibantes, pœnas pependisse, idque cum eorum impietatem non modo non probaret, sed etiam persæpe ipsos objurgasset[3]: hunc autem, quod arcam a bove distractam tantummodo contigisset[4], eam quidem servasse, ipsum autem periisse: Deo nimirum hac ratione arcæ suæ venerationi consulente.

XCIV. Illud insuper scio, ne corporum quidem labes in sacerdotibus[5], aut sacrificiis, a censura immunes extitisse, verum legibus ita sancitum fuisse, ut perfecti perfecta offerrent, ad significandam, ut opinor, animæ integritatem[6]. Nec sacerdotalem stolam, aut vas aliquod sacrum cuivis attingere licuisse[7]. Nec sacrificia ipsa a quibus[8], et quo tempore ac loco minime conveniebat, consumere nec « Unctionis oleum » imitari, nec « Compo» sitionis thymiama[9] : » nec denique templum ingredi cuiquam liberum fuisse, nisi et animo et corpore, vel ad minima usque purus esset : tantum aberat, ut « Ad sancta » sanctorum[10] » audacter accederet, quæ « Uni » duntaxat, ac « Semel » quotannis[11] adire licebat: tantum aberat, ut cuivis jus esset, velum, aut propitiatorium, aut arcam, aut Cherubim, vel prospicere, vel attingere.

[1] Lev. x, 1, et seqq. — [2] 1 Reg. II, 12, 14 et 23. — [3] 2 Reg. VI, 6. — [4]. Lev. XXI, 17. — [5] Ibid. XII, 18, et seqq. — [6] Deut. XVIII, 13. — [7] Lev. VIII, 31. — [8] Exod. XXX, 9, 10 et 25. — [9] Ibid. — [10] Lev. XVI, 34. — [11] Hebr. IX, 7.

XCV. Hæc igitur cum ego nossem, illudque insuper, neminem, magno, et Deo, et sacrificio, et pontifice, dignum esse, nisi qui prius se ipsum « Deo hostiam viventem, » sanctam exibuerit, ac rationabile obsequium gratum at» que acceptum ostenderit, Deoque sacrificium laudis[1], » ac spiritum contritum obtulerit, quod solum sacrificium, is qui omnia dedit, a nobis exposcit; quo tandem modo externum illud sacrificium, illud magnorum mysteriorum antitypum ipsi offerre auderem, aut quo modo sacerdotis habitum et nomen subire, prius quam sanctis operibus manus purificassem? prius quam rebus creatis, sane, atque ad Creatoris solum admirationem, non autem ad figmenti damnum aspiciendis, oculos assuefecissem? prius quam per « Domini disciplinam » aures meæ satis apertæ fuissent ac mihi adjuncta esset auricula[2], quæ non « Gra» viter audire posset, » atque « Aurea inauris pretioso Sar» dio alligata[3], » hoc est « Sapientis sermo, auri recte au» dienti prius quam os, labia et lingua, illud quidem » apertum fuisset, ac Spiritum attraxissem, aut dilatatum » et impletum Spiritu[4] » exponendis mysteriis et dogmatibus : hæc autem divino sensu[5], ut Sapientiæ verbis utar, ligata fuissent, addam etiam tempestive soluta : ac denique « Lingua exultatione[6] » impleta fuisset, divinæque melodiæ plectrum effecta, a gloria excitata, « Diluculo » exurgens[7], » atque eosque laborans, ut » Faucibus[8] » ipsis adhæreret? prius quam statuti essent ad petram pedes mei[9], perfecti tanquam cervorum[10], meique secundum Deum gressus directi essent[11], ita ut nec pene, nec ullo omnino modo effunderentur? prius denique quam omnia

[1] Rom. XII, 1. Psal. XLIX, 14. — [2] Isaï. L, 5, et VI, 10. — [3] Prov. XXV, 12. — [4] Psal. CXVIII, et LXXX, 11, 131. — [5] 1 Cor. XIV, 2, et Prov. XV, 7. — [6] Psal. CXXV, 2. — [7] Id. LVI, 9. — [8] Id. CXXXVI, 6. — [9] Id. LXXII, 2. — [10] Id. XXXIX, 3. — [11] Id. XVII, 34.

« Membra justitiæ arma[1] » effecta fuissent, omnemque mortalitatem abjecissent[2]; a vita scilicet absorptam, ac spiritui cedentem?

XCVI. Ecquis porro, cum nondum castis et « Igne examinatis Dei eloquiis[3] corde incensus sit, dum Scripturæ » ipsi aperiuntur[4]; nec ea super latitudinem cordis tripli- » citer descripserit, ut Christi mentem habeat[5]; nec in » thesauros multitudini absconditos, et invisibiles ac tene- » brosos ingressus sit[6], » ut opes in ipsis conditas spectet, aliosque ditare queat, « Spiritualia spiritualibus com- » parans[7]; »

XCVII. Ecquis, cum « Domini voluptatem[8], » nondum, ut videre dignum est, viderit; « Templumque ipsius visi- » taverit, » vel potius vivum « Dei vivi templum factus sit[9], » Christique in spiritu habitaculum[10] ». Ecquis, cum figurarum et veritatis cognationem et discrimen nondum agnoverit, atque ab illis quidem secesserit, huic autem sese adjunxerit, ut « Litteræ vetustatem fugiens spiritus novi- » tati serviat[11], » pureque ad gratiam a lege transeat, spiritualiter impleta in corporis evacuatione.

XCVIII. Ecquis, cum nondum et opere et contemplatione, per omnes Christi appellationes et virtutes pervenerit, tam sublimiores illas ac primas, quam humiliores propter nos et ultimas : « Nimirum Dei, Filii, Imaginis, » Verbi, Sapientæ, Veritatis, Lucis, Vitæ, Virtutis, Vaporis, » Defluxionis, Splendoris, Factoris, Regis, Capitis, Legis, » Vitæ, Ostii, Fundamenti, Petræ, Margaritæ, Pacis, Jus- » titiæ, Sanctificationis, Redemptionis, Hominis, Servi, » Pastoris, Agni, Pontificis, Hostiæ, Primogeniti ante res » conditas, Primogeniti ex mortuis, Resurrectionis : » ec-

[1] Rom. vi, 13. — [2] 2 Cor. v, 4. — [3] Psal. xi, 7. — [4] Luc. xxiv, 32. — [5] 1 Cor. ii, 16. — [6] Job. xxxviii, 22. — [7] 1 Cor. ii, 13. — [8] Psal. xxvi, 4. — [9] 2 Cor. vi, 16. — [10] Ephes. ii, 22. — [11] Rom. vii, 6.

quia, inquam, hæc nomina et res incassum audiens, necdum ullam cum Verbo nactus communicationem, nec ipsius quatenus unumquodque horum, et est, et appellatum, particeps factus.

XCIX. Ecquis, cum nondum vacaverit, ac « Dei sapientiam in mysterio absconditam, loqui[1] » didicerit, sed parvulus adhuc sit, « Adhuc lacte » alatur, adhuc ex iis sit qui inter Israëlitas non numerentur[2]; nec in Dei castris recensentur; nondum denique Christi crucem tanquam vir ferre queat, ac ne aliud quoddam fortasse præstantius membrum sit, læto tamen alacrique animo se christiano cœtui caput constitui patietur? Non profecto, siquidem consilio meo ac judicio standum putabit. Est quippe hic metus omnium maximus, hoc periculum omnium gravissimum, huic quidem certe qui et operæ præclare navatæ magnitudinem, et rei infeliciter gestæ perniciem intelligit.

C. Alius igitur, mecum ipse dicebam, mercaturæ causa naviget, et longa maria trajiciat, et cum ventis ac fluctibus perpetuo confligat, magna vel lucra facturus, si ita casus tulerit, vel pericula subiturus, quisquis nimirum vel navigandi peritia, vel negotiandi arte excellit: mihi vero potius atque optabilius est, in terra degenti, atque exiguum arvum et dulce sulcanti, ac lucra et mare procul salutanti, vivere ut potero cum pauca et exigua maza, vitamque tutam et tranquillam ducere, quam ob ingentes quæstus grave ac diuturnum periculum suscipere.

CI. Etenim sublimi quidem viro detrimentum est, res magnas non aggredi, nec virtutem ad multos propagare, sed in parvis consistere, nec secus ac si magno lumine parvam domum illustret, aut virilibus armis puerile corpus obtegat. Parvo autem salus in eo consistit, ut parvum

[1] I Cor. II, 7, et III, 2. — [2] Num. I, 3.

onus subeat, nec iis rebus, quæ vires ipsius excedunt, se ipsum subjiciens, simul et risum moveat, et periculum adjungat. Quemadmodum scilicet nec alii cuiquam « Turrim ædificare[1] » convenit, quam ei qui ea habeat quæ ad perficiendum requiruntur, ut ex Scriptura audivimus.

CII. Habetis nostram de fuga purgationem, ac fortasse plus æquo prolixam. Hæc sunt, o amici et fratres, quæ me, mihi quidem moleste, ac vobis etiam fortasse, sed tamen necessario, ut saltem mihi tum temporis videbatur, a vobis abduxerunt. At vero me ad reditum impulerunt, maxime quidem vestri desiderium, et quia vos mutuo mei desiderio teneri sentiebam : neque enim quidquam ad amorem ita firmum ac robustum est, ut mutuus affectus.

CIII. Deinde mea hæc cura, meus hic labor, hoc est, sanctorum parentum canities et infirmitas, mea causa magis quam senectute, laborantium, hujus, inquam, patriarchæ Abrahæ, venerandi mihi capitis, atque cum Angelis numerandi, et Saræ, nos in fidei doctrina spiritualiter parturientis : quorum senectuti baculus esse, atque infirmitatem ope fulcire, cum inter prima vovissem, idque etiam pro virili mea præstitissem; adeo ut philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempserim, vel, ut verius loquar, id imprimis philosophatus, ne philosophari viderer, non tuli, ob unum vitæ propositum laboris mei fructum mihi intercidere, ac benedictionem extingui, quam etiam Sanctus quidam olim surripuisse dicitur, patre per cibum ac pilorum figmentum circumvento, ac re bona, non bene, per insidias captata[2]. Ac duas quidem has causas habui, cur manus tandem darem, lenemque et placidum me præberem. Nec fortasse absurdum fuit rationem ipsam

[1] Luc. XIV, 28. — [2] Gen. XXVII, 21, et seq.

duabus his causis cedere, quandoquidem cedendi quoque tempus est, ut et alius cujusvis rei: præstatque honeste vinci, quam periculose et nefarie vincere.

CIV. Accessit et alia causa, eaque maximi momenti, quam cum adhuc exposuero, reliquas omnes silentio præteribo. « Memor fui dierum antiquorum[1], » atque ad veterem quamdam historiam ascendi, illincque mihi ipsi consilium ad res præsentes traxi. Neque enim nobis in mentem veniat existimare ea temere litterarum monumentis commendata fuisse, atque inanem quamdam rerum et verborum turbam esse, ad oblectandos audientium animos compositam, ac velut quamdam aurium illecebram, ultra voluptatem haud sese porrigentem. Hæc sane laudant fabulæ, et Gentiles; qui de veritate parum solliciti, figmentorum venustate, ac verborum lenocinio quasi præstigias quasdam auribus atque animis offundunt.

CV. At nos, qui spiritus diligentiam vel usque ad levem apicem et lineam trahimus, nunquam, nec enim fas est, ne minimas quidem actiones ab iis, a quibus memoriæ proditæ sunt, temere præscriptas et elaboratas, memoriaque ad hæc usque tempora conservatas esse concedemus: verum ut nos submonitiones et documenta in promptu habeamus, quibus de iisdem rebus, si ita tempus tulerit, consultemus; atque alia fugiamus, alia amplectamur, priora videlicet exempla, non secus ac canones quosdam et regulas, sequentes.

CVI. Quæ igitur hæc historia est, et unde hoc consilium? neque enim incommodum fortasse fuerit, hoc, ut complurium securitati consulatur, oratione complecti. Fugiebat quoque Jonas a facie Domini, vel potius fugere putabat[2]: verum a mari, et tempestate, ac sorte, cetique ventre, atque triduana sepultura, majoris mysterii figu-

[1] Psal. CXLII, 5. — [2] Jon. I, 3, et seq.

ram gerente, comprehensus est. Hæc porro incundæ fugæ causa ipsi erat quod vereretur, ne cum tristem et præposterum Ninivitis nuntium tulisset, periculo postea per pœnitentiam liberata civitate, mendax inveniretur. Non enim improborum hominum salutem ægre ferebat, sed mendacii ministerium obire præ pudore non sustinebat, ac prophetiæ fidem et auctoritatem velut zelotypia quadam prosequebatur, quæ quidem, ne in ipso extingueretur periculum erat, nimirum imperita multitudine, quæ divini in hujusmodi rebus consilii altitudinem perspicere non valeret.

CVII. Ut autem a viro quodam in his rebus erudito accepi, absurditati ei, quam historia præ se ferebat, non absurde succurrente, atque ad intimos Prophetæ sensus percipiendos idoneo, ne hæc quidem causa beatum Jonam in fugam conjiciebat, atque in Joppen, et ex Joppe rursum in Tharseis ducebat, sui ipsius furtum mari committentem. Neque enim verisimile est eum, cum Propheta esset, Dei consilium ignorasse; pro ingenti nimirum sua sapientia, et inscrutabilibus judiciis viisque impervestigabilibus atque incomprehensibilibus[1] id per minas agentis, ut ne ea, quæ minæ ferebant, Ninivitæ paterentur: nec siquidem hoc perspectum habebat, Deo obsequi recusasse, quo volebat modo, salutem illis procuranti. Illud porro existimare Jonam in spem inductum fuisse fore, ut mari sese absconderet, magnumque Dei oculum falleret, annon ineptum prorsus et absurdum fuerit, atque indignum, quod non dicam de Propheta, credatur, sed ne de alio quidem ullo mente prædito, ac divinam super omnia potentiam mediocriter agnoscente.

CVIII. Norat profecto Jonas, et quidem magis quam quivis alius, aiebat vir ille, qui hoc dicebat, mihique fidem faciebat, quo prædicatio hæc Ninivitis tenderet; quodque

consilium fugæ iniens, locum quidem mutaret, Deum autem haudquaquam effugeret: nam nec mortalium ullus alius id potest, sive in terræ finibus, aut maris profundo se occultet, sive pennis, si qua arte id consequi possit, sublevetur, atque in cœlum evolet, sive ad imas inferni partes se conferat[1], sive crassa nube se contegat, sive denique quidvis aliud ad fugam in tuto collocandam animo agitet. Solus quippe ex omnibus rebus Deus est, qui nec fuga vitari, nec superari potest, cum aliquem arripere, ac sub manum et potestatem redigere voluerit. Celeres antevertit, prudentes decipit, fortes subvertit, sublimes contrahit, audaciam mitigat, potentiam premit.

CIX. Non ergo potentem Dei manum, quam aliis comminabatur, Jonas ignorabat, nec hoc in animum inducebat fore, ut divinum nomen prorsus effugeret; absit a nobis hæc persuasio; verum quia Israëlis prolapsionem perspiciebat, gratiamque propheticam ad gentes migrare sentiebat, idcirco prædicationem defugit, atque imperata facere cunctatur; ac gaudii specula relicta, nam Joppe apud Hebræos hoc significat, id est, veteri fastigio et dignitate, in mœroris pelagus se projicit. Ac propterea tempestate jactatur, et dormit, et naufragium patitur, et somno excitatur, et sorte capitur, et fugam fatetur, et in mare demergitur, atque a ceto absorbetur quidem, sed non absumitur; verum Dei opem illic implorat, simulque cum Christo, res mira! die tertio educitur. Verum hæc de Jona oratio hoc loco expectet, accuratius brevi, si Deus donet, a nobis expolienda et pertractanda.

CX. Nunc autem, ut ad institutum sermonem redeam, subibat animum hæc cogitatio; quod illi quidem nonnihil fortasse veniæ tribuendum erat, ob eam, quam attuli, causam, prophetiam detrectanti: mihi vero quænam tan-

[1] Psal. CXXXVIII, 8, et seq.

dem oratio, aut quis defensionis locus reliquus foret, si diutius ad frenum contumax essem, atque hoc ministerii jugum, leve an grave dicere oporteat, nescio, mihi quidem certe impositum recusarem?

CXI. Si enim, quod unum in his rebus firmum et validum proferri potest, hoc quispiam concesserit, nos multo inferius sitos esse, quam ut sacerdotio apud Deum fungamur; ac prius oportere, ut quispiam Ecclesia dignus sit, ac deinde sacrario; priusque hoc, ac postea sedis principatu: alter fortasse nos inobedientiæ crimine minime liberabit. Graves porro minæ gravesque pœnæ adversus inobedientiam intenduntur; quemadmodum scilicet in alteram quoque partem, hoc est, eorum qui nihil refugiunt, ac recusant; nec ut Saül ille[1], sub paternis vasis paulum saltem se occultant, cum ad præfecturam vocantur; verum tanquam ad levem quamdam rem et perfacilem, prompto animo se conferunt, quam ne deponere quidem tutum est, nec posteriore consilio priori medicinam afferre.

CXII. Ac proinde ipse variis cogitationibus laborabam, quid facto opus esset, exquirens, mediusque inter duos timores hærens, quorum alter me deprimebat, alter erigebat. Cumque diu in his dubio et ancipiti animo fuissem, atque in utramque partem me ipsum librassem, aut fluminis in modum dubiis ventis huc atque illuc inclinatus fuissem, tandem vehementiori cessi, meque victum et abstractum tenet inobedientiæ metus. Ac videte quam recte quamque juste inter utrumque timorem negotium transigam, nimirum ut nec minime oblatam præfecturam appetam, nec oblatam repudiem. Illud enim temerariorum hominum est, hoc inobedientium, utrumque autem imperitorum. Atque ipse inter nimis audaces, et nimis timidos quodam modo interjectus sum; nempe et his, qui

[1] 1 Reg. x, 22.

ad præfecturas omnes prosiliunt, timidior, et iis rursus qui omnes fugiunt, audacior. Hæc de his rebus mea est sententia.

CXIII. Atque, ut dilucidius adhuc hæc distinguam, timori quidem suscipiendæ præfecturæ lex quoque obedientiæ fortasse opem ferre queat, Deo videlicet pro sua benignitate fidem remunerante, eumque in perfectum ac numeris omnibus absolutum antistitem componente, qui fiduciam in ipso ac spes suas omnes positas habuerit: at inobedientiæ periculo haud scio quisnam opitulari, aut quænam ratio ad fiduciam hortari possit. Verendum enim est ne de iis, qui fidei nostræ commissi sunt, hoc audiamus : « Animas eorum de manibus vestris requiram [1]. » Et « Quemadmodum repulistis me, ne populi mei duces et » principes essetis, ita et ego repellam vos, ne sim vobis in » regem [2]. » Ac rursus : « Quemadmodum non audivistis vo» cem meam, sed dedistis tergum durum, et inobedientes » fuistis : sic erit, cum invocaveritis me, ego autem non » respiciam ad orationem vestram, nec exaudiam. » Absit ut hæ voces nobis a justo Judice veniant, cui, quamvis « Mise» ricordiam cantemus [3], » tamen « Judicium » quoque procul dubio simul canimus.

CXIV. At enim rursus ad historiam feror, ac veterum probatissimos quosque considerans, eos omnes, quos divina gratia, vel ad gubernandam plebem, vel ad prophetiæ munus unquam elegit, partim alacri animo vocationi paruisse, partim oblatæ gratiæ moram injecisse reperio: nec vel eorum, qui pedem subduxerunt, culpandam timiditatem, vel eorum, qui ad impositum sibi munus obeundum impigre se accinxerunt, reprehendendam alacritatem. Illi quippe ministerii magnitudinem extimuerunt; hi contra vocantis ope confisi paruerunt. Aaron promptus erat,

[1] Ezech. III, 18. — [2] Osee. IV, 6. — [3] Psal. C, 1.

Moses autem repugnabat. Esaias impigre obedivit; at Hieremias juvenilem ætatem metuebat; nec prophetiæ munus prius subire ausus est, quam et pollicitationem, et vim ac facultatem ætate præstantiorem a Deo accepisset.

CXV. His rationibus me ipsum incanto, ac mihi animus ferri instar paulatim cedit et emollitur: ac tempus rationum socium assumo, et « Consilium Dei justificationes[1], » quibus universam meam vitam commisi. Propterea « Non » renuo neque contradico[2], » ut ait Dominus meus, cum non ad præfecturam vocaretur, sed « Tanquam ovis ad occisio» nem duceretur[3], « verum et procido, et « Sub potenti Dei » manu humilior[4], » ac pristinæ socordiæ et inobedientiæ, si quid hac in re criminis admisi, veniam peto. Tacui; sed non semper tacebo. Subduxi me aliquantisper, ut me ipsum inspicerem, ac mœrori solatium afferrem : sed nunc « In » Ecclesia plebis » ipsum exaltare, et « In cathedra senio» rum[5] » laudare, animum induxi. Si illa reprehensionem, hæc certe veniam promerentur.

CXVI. Quid longiori oratione nobis opus est? Habetis nos, o pastores et collegæ : habes nos, o grex sancte, ac Christo « Principe pastorum[6] » digne : habes, o Pater, ad omnia victum, magisque secundum Christi leges quam externas, tuæ potestati subjectum. Obedientiam habes; benedictionem redde. Duc tu quoque precibus tuis, præi sermone, fulci spiritu. « Benedictio enim patris firmat do» mos filiorum[7]. » Atque utinam firmemur, tam ego quam « Spiritualis hæc domus[8], » quam elegi, « quamque mihi » requiem in sæculum sæculi[9] » fieri opto, ab hac Eccle» sia ad cœlestem transmisso, atque « Ad celebrem illam pri» mitivorum frequentiam, qui in cœlis descripti sunt[10]. »

[1] Psal. CXVIII, 24. — [2] Isai. L, 6. — [3] Id. LIII, 7. — [4] 1 Petr. v, 6. — [5] Psal. CVI, 32. — [6] 1 Petr. v, 4. — [7] Eccli. III, 11. — [8] 1 Petr. II, 5. — [9] Psal. CXXXI, 14. — [10] Hebr. XII, 23.

CXVII. Talis quidem deprecatio nostra est, tamque æqua et honesta; « Deus autem pacis[1], qui fecit utraque » unum[2], » nosque nobis invicem reddidit, qui reges « In » thronis collocat[3], et pauperes a terra excitat, atque ino» pes e stercore erigit[4]; qui elegit David servum suum, et de » gregibus ovium sustulit[5], » cum inter filios Jesse « Mini» mus » natu esset[6]; qui ad Evangelii perfectionem « Dat » verbum evangelizantibus virtute multa, ipse dexteram » nostram manum teneat, et voluntate sua deducat, et cum » gloria suscipiat[7], » pastores pascens, et ductores ducens; » ut ipsius gregem « Scite pascamus, » non autem « In vasis » imperiti pastoris, » quorum alterum in benedictione, alterum in maledictione apud veteres positum erat: ipse det « Virtutem et fortitudinem plebi suæ[8] et exhibeat sibi[9] » splendidum gregem, et « Immaculatum[10] » ac cœlesti caula dignum, « In lætantium habitatione, in sanctorum splen» dore[11]; ut in templo ejus omnes dicamus gloriam[12], » grex simul ac pastores, in Christo Jesu Domino nostro, cui omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[1] Rom. xv, 33. — [2] Ephes. II, 14. — [3] 1 Reg. II, 8. — [4] Psal. CXII, 7. — [5] Id. LXXVII, 70. — [6] 1 Reg. XVII, 14. — [7] Psal. LXVII, 12. Id. LXXII, 24, et Zach. XI, 15. — [8] Psal. LXVII, 36. — [9] Ephes. V, 27. — [10] Psal. LXXXVI, 7. — [11] Id. CXI, 3. — [12] Id. XXVIII, 9.

# ORATIO III[1].

## *Ad eos qui ipsum acciverant, nec occurrerant.*

## ARGUMENTUM.

I. *Solitudo, arx quædam, quam vitæ ducem et sociam elegerat Gregorius.* II. *Desertum se queritur Gregorius. — Contemnitur humilis, superbus colitur.* III. *Jure de amicis conqueritur. — Ferventia principia sunt futuri fervoris pignora.* IV. *Egregia sacerdotit cum nuptiis similitudo.* V. *Amor contemptus fit zelus amarus.* VI. *Episcopus et plebs Nazianzena in paupertate divites.* VII. *In quo vere pietas sita. — Minus periculosum est audire quam loqui. — Deus magis operibus quam verbis colendus. — Legis observatione amor erga legislatorem declaratur.* VIII. *Quem veri pastores a populo amorem postulent.*

I. Quidnam hoc rei est, o amici et fratres[2], quod tam lente et segniter ad sermonem nostrum acceditis: cum præsertim ad vim afferendam, nosque ab arce nostra extrahendos, hoc est, a solitudine; (quam ex omnibus rebus maxime complexus eram, ac velut sociam et administram, divinæque ascensionis matrem, ac Deum ex homine efficientem, mirifice suspexeram, totiusque vitæ ducem et moderatricem mihi statueram) ita prompti celeresque fueritis? Ecquid causæ est, cur, quod accipere cupiebatis,

[1] Alias secunda quæ autem tertia erat, nunc est quarta. — Habita anno 362, circa festum Paschæ. — [2] Vide D. Guillon, tom. VI, 144-146.

id jam acceptum negligitis: melioresque visi estis absentis desiderio teneri, quam præsente frui, tanquam id vobis magis propositum fuisset, ut philosophiæ nostræ compotes essetis, quam ut ullum ex ea fructum caperetis? Ac mihi sane hoc quoque dicere licet: «Facti sumus vobis in » saturitatem [1], » antequam gustum ullum nostri speciminque præbuissemus; quod valde mirandum est.

II. Nec vero nos ut hospites « Collegistis [2], » aut nobiscum, ut aliquid, quod majorem commiserationem præ se ferat, dicam, collecti estis, si nulla alia re, at certe præcepto divino commoti: nec ut novum negotium aggredientibus manum porrexistis, nec ut timidis animum addidistis, nec ut vim perpessis solatium attulistis: sed infestivam, vereor dicere, sed dicendum est tamen, nobis festivitatem reddidistis, præludiisque minime faustis nos excepistis, ac celebritatem mœstitia diluistis, utpote vobis, quod ad cumulandum gaudium maximi momenti erat, victoribus meis, non enim vere dixerim amatoribus, carentem. Adeo facile in contemptum venit, quidquid facile superatur: atque ut coli et observari solet, qui altos spiritus gerit; ita contra facile contemnitur, qui Deo se humilem ac submissum præbet.

III. Quid vultis? Judicio-ne ut vobiscum contendam, an ut vester ipse sim judex? sententiam ut feram, an ut accipiam? Nam utrumque futurum spero, ut sive de me judicium feratur, victor discedam: sive de causa pronunciem, juste ac merito vos condemnem. Crimen autem vestrum illud est, quod nequaquam in amore nobis respondetis; nec pro eo quod vobis morem gessimus, nobis vicissim honorem rependitis; nec eam nunc animorum alacritatem affertis, quæ mihi ad bene de vobis in posterum sperandum pignoris loco sit: idque cum etiam si ipsa

[1] Isaï I, 14. — [2] Matth. xxv, 35.

accesserit, vix tamen satis locuples sponsor esse queat officii in futurum præstandi: quoniam acrior ac ferventior quivis esse solet, cum aliquid auspicatur. Quin potius alii alia habetis, quæ et veteri et novo pastori præferatis, nec canitiem honore prosequentes, nec juvenilem ætatem excitantes.

IV. Enimvero in Evangeliis lauta et magnifica « Cœna » est[1], » et bonus ac festivus convivator et amici, et convivium, ut « In filii nuptiis[2], » jucundissimum. Convocantur illi, nec tamen veniunt: quam rem ipse acerbe ferens, ut iis quæ intermedia sunt, mali ominis vitandi causa, prætermissis, minus aspere loquar, aliis hominibus convivium suum « Implendum » curat[3]. Hoc quidem utinam Deus a vobis avertat: sed tamen, quomodo id leniter proloquar? sublimius aut insolentius mecum egistis, quam illi qui, cum invitati essent, cœnam insultando repudiarunt, atque invitantem contumelia affecerunt: vos namque, cum nec extranei, nec ex eorum, qui ad nuptias invitantur, numero sitis, qui me potius ipsi convocaveritis, ac sacrosanctæ mensæ astrinxeritis, thalamique nuptialis splendorem ostenderitis, nobis subito relictis; (hoc enim facinus vestrum est præclarissimum:) « Alius ad agrum suum, alius » ad par boum recens emptum, alius ad uxorem » nuperrime in matrimonium acceptam[4], alius ad aliud quodpiam levis ponderis negotium prosiliistis, ac dispersi estis, parva ratione habita, cum thalami connubialis, tum ipsius etiam sponsi.

V. Propterea mœrore atque animi anxietate impletus sum; nec enim quid mihi acciderit, silentio tegam; nihilque propius factum est, quam ut sermonem, quem loco muneris nuptialis offerre constitueram, quoque nec pul-

[1] Luc. XIV, 16. — [2] Matth. XXII, 2. — [3] Id. XXII, 10. — [4] Luc. XIV, 18, et seq.

chrius nec præstantius quidquam habeo, apud me continerem : nihil rursum propius, quam ut ejusdem aculeum in vos amicos meos, quando mihi semel vis allata est, stringerem : tam luculentum scilicet orationis argumentum nactus, ac simul amore linguam acuente, qui quidem ad accusandum acerrimus copiosissimusque est, cum ob mœrorem ex inopinato contemptu susceptum in zelotypiam exarserit. Si quis vestrum amoris œstro percitus se neglectum sensit, is nimirum vim hujus affectus intelligit, ac proinde nobis hoc passis, atque in hanc amentiam fere prolapsis ignoscet.

VI. Verum nec me hoc tempore quidquam asperius in vos dicere fas est : nec alias unquam accidat velim. Atque etiam plus æquo fortasse vos hac oratione perstrinximus, vos, inquam, sacrum gregem, præclaras Christi oves, divinam hæreditatem, propter quam copiosus es et locuples, o Pater, tametsi alioqui opibus careas. Ac verba illa Scripturæ tibi convenire arbitror : « Funes ceciderunt mihi in præclaris : etenim hæreditas tua præclara est tibi[1]. » Nec vero concedam, ut amplissimæ civitates, gregesque latissimi, nobis ulla in re præferantur, qui exiguo numero sumus, qui minimæ tribus inter filios Israël[2], qui paucissimi in millibus Juda, qui Bethlehem parvæ civitatis[3], in qua Christus nascitur[4], recteque, et nunc, et a principio cognoscitur, et colitur : apud quos Pater extollitur, et Filius æqualis prædicatur, et Spiritus sanctus conglorificatur[5] : qui uno eodemque animo sumus, unum idemque sentimus, nec ullam, vel præponendo, vel abscindendo, Trinitatis jacturam facimus : quemadmodum malis Divinitatis arbitris ac dimensoribus usuvenit, qui illam unum quoddam, plus quam par sit, attollunt, universum imminuunt, injuriaque afficiunt.

[1] Psal. xv, 6. — [2] 1 Reg. ix, 21. — [3] Mich. v, 2. — [4] Matth. ii, 1.

VII. Vos vero, si quid mihi gratificari est animus[1], vos inquam « Agricúltura mea, vinea mea, viscera mea[2], » aut communis potius Parentis hujus nostri[3], a quo « Per Evan-» gelium in Christo[4] » geniti sumus, nos quidem etiam ipsos colite atque observate : æquum est enim, cum vos omnibus rebus prætulerimus : vos testes estis, et qui hoc, sive imperium sive ministerium, fidei nostræ commiserunt. Et, si ei qui plus amavit, plus debetur[5], quanam mensura charitatem eam metiar, qua vos mihi charitas mea tanquam ære alieno devinxit ? Imo vobismetipsis magis, commissæque imagini, et ei qui commisit, et Christi passionibus, et spei vitæ futuræ honorem habeatis. Id porro assequemini, si eam quidem fidem teneatis, quam accepistis, et in qua educati estis, et cum qua non modo ipsi servari, sed aliis etiam salutem afferre credimini; quæ quidem vestra laus hujusmodi est, ut non multi eam sibi vindicare possint. At vero pietatem non in multum et sæpe de Deo loquendo, sed ut plurimum tacendo, positam esse judicetis; lingua enim, nisi ratione gubernetur, in lapsum facile homines impellit : semperque minus periculosum esse audire, quam loqui existimetis, ac proinde lubentius de Deo quidpiam discatis, quam doceatis : vosque ita comparetis, ut exactiore harum rerum examinatione dispensatoribus Verbi relicta, sermone minimum, operibus majori ex parte Deum colatis : Magisque legis observatione, quam Legislatoris laude et prædicatione vestrum erga eum amorem declaretis, nimirum vitia fugientes, virtutem consectantes, « Spiritu » viventes[6], spiritus vestigiis ingredientes, eoque cognitionem « Attrahen-» tes[7], » fundamento fidei superstruentes, « Non lignum, non

[1] 1 Cor. III, 9. — [2] Isaï V, 1. — [3] Phile. 12. — [4] Cor. IV, 15. — [5] Luc. VII, 43. — [6] Rom. XII, 11. — [7] Psal. CXVIII, 131.

» fœnum, non stipulam[1], « levem materiam facileque consumendam, cum actiones nostræ igne judicabuntur, aut purgabuntur; sed « Aurum, argentum, lapides pretiosos, » res firmas et stabiles.

VIII. Hæc velim faciatis, atque hujusmodi nos honoris genere complectamini, sive sermonibus nostris adsitis, sive abesse malitis, sive orationum nostrarum cupiditate ducamini, sive quid aliud hujus rei studio antiquius habeatis : ac « Filii Dei puri, et sine reprehensione, in medio pravæ » ac perversæ[2] » generationis efficiamini ; neque unquam « Impiorum in circuitu ambulantium funibus impliciti[3], » aut « Peccatorum vestrorum catenis constricti[4] » teneamini : nec denique committatis, ut hujus « Vitæ curis divinus » sermo suffocetur[5] vosque « fructu careatis : » quin potius, « Via regia incedatis, nec ad dextram nec ad sinistram de» flectentes[6] » ac per « Augustum » tramitem quasi per « Latam » viam[7] » duce Spiritu gradiamini. Hoc si feceretis, præclaro statu res vestræ erunt, cum in hac vita, tum in alterius sæculi censura, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

[1] I Cor. III, 11, 12. — [2] Philip. II, 15. — [3] Psal. XI, 9. — [4] Prov. V, 22. — [5] Matth. XIII, 22. — [6] Num. XXI, 22. — [7] Matth. VII, 13.

# ORATIO IV [1].

## *Adversus Julianum imperatorem prior Invectiva.*

## ARGUMENTUM.

I. *Compellat Gregorius omnes habitatores orbis. — Item Angelos.* II. *Cœlum et terram.* III. *Ipsam quoque magni Constantii animam, cujus laudes prosequitur. — Sermonem hunc Deo in grati animi significationem dicat Gregorius.* IV. *Et in sacrificium laudis divino Verbo consecrat.* V. *Julianus stolide humaniores litteras Christianis invidit. — Christiani externæ eloquentiæ contemptores. — Ut corpora, ita sermonis leporem una cum aliis rebus immolant.* VI. *Timidus error disputationem cavet. — Ne a Christianis sermone vinceretur, sermones edicto oppressit Julianus.* VII. *Vocat Gregorius ad spiritualem choream diversos Christianorum ordines. — Christi Confessores. — E patriis finibus pro Christo extorres.* VIII. *Fideles, qui impiorum prosperitate offensi, providentiæ rationes minus intelligunt.* IX. *Mundi admiratores, ac mulieres.* X. *Vocat etiam Monachorum cœtum.* XI. *Ab hac solemnitate fidei christianæ desertores submovet. — Propellit etiam venales animas, caduco quæstu salutem suam commutantes.* XII. *Una voce, uno spiritu, triumphale carmen decantandum. — Divinæ*

[1] Alias III, quæ autem IV, erat nunc V. Scripta circa finem anni 363, vel initium 364.

*potentiæ ac providentiæ miracula describuntur.* XIII. *Nemo potest digne potentias Domini decantare.* XIV. *Alii ut justi, ut peccatores alii, in tentationem traduntur.* XV. *Canticum gratiarum actionis.* XVI. *Hujus Cantici verba et sententiæ ex Scripturis desumpta.* XVII. *Liber Scripturarum oratori christiano fertilis ager.* XVIII. *Miraculorum, quæ in Scripturis narrantur, series.—Famosæ Ægyptiorum plagæ.* XIX. *Mira Dei in gratiam Israelitarum prodigia.* XX. *Dei miracula adversus Julianum.* XXI. *Juliani in Deum et in Constantium, a quo servatus ingratus animus.* XXII. *Galli et Juliani educatio regia, et cur a Constantio servati.* XXIII. *Ambo christiana fide liberalibusque disciplinis simul edocti.—Gallus et Julianus in clerum ascripti lectores.* XXIV. *Eorum in Martyrum monumentis munificentia.—Juliani pravitas sub modestiæ ac probitatis larva.* XXV. *In extruenda sacra æde, dissimilis utriusque voluntas miraculo declaratur.* XXVI. *Juliani dona Martyres respuunt.* XXVII. *Singularis Dei providentia.—Insignis Martyrum inter se charitas.—Comprehensa in astutia sua Juliani sapientia.* XXVIII. *Dei providentia adversus impios.* XXIX. *Quæ sacrificia Deus accipit, quæ rejicit.* XXX. *Suam Julianus impietatem partim occultat, partim prodit.—Callide pro ethnicis disputat Julianus.* XXXI. *Gallo creato Cæsare, Julianus perniciosissimis studiis libentius indulget.* XXXII. *Difficilius est bona tueri ac retinere, quam adipisci.—Christiani in persecutione quam in pace meliores.* XXXIII. *Gallo mortuo, Julianus, Constantii benignitate, fratri in imperio, non in pietate succedit.* XXXIV. *Constantii laus per apostrophen.—Ejus animi dotes.—Præclara bello et pace facinora.—Consilium et ratio.* XXXV. *Inhumana humanitas.* XXXVI. *Excusa-*

*tur Constantius, quod non satis fuerit lenitate cautus. — Christianos benigna complectebatur charitate.* XXXVII. *Eorum gloriam, et Ecclesiæ unitatem summopere peroptabat. — Istud unitatis studium ipsius illusit simplicitati, et persecutorem effecit nolentem.* XXXVIII. *Probi viri minime suspicaces. — Improbi sæpe, ut Julianus, aliorum benignitate pejores.* XXXIX. *A stultitiæ nota Constantius vindicatus, quod Julianum Cæsarem creaverit.* XL. *Prima causa, ex rationum discrimine quibus cum Gallo et Juliano actum est.* XLI. *Altera causa, ex Alexandri exemplo et similitudine.* XLII. *Juliani improbitas spem et ratiocinationem Constantii fallit.* XLIII. *In magistris non vitam et mores, sed eloquentiam et impietatem quærebat Julianus.* XLIV. *Variæ et absonæ philosophorum de Deo, providentia et virtute opiniones. — Rationem humanam et probabilitatem secuti, Deo posthabito, erravere philosophi, aliosque in errores pertraxere.* XLV. *Non tam de fratris interitu, quam de prosperis Christianorum rebus dolebat Julianus.* XLVI. *Julianus diadema sibi ipsi imponit. — Adversus Constantium expeditionem suscipit.* XLVII. *Dei providentia res quo et qua vult ducit. — Deus nullius mali causa est. — Constantio necem molitur Julianus.* XLVIII. *Hæc in perniciem sui capitis, si a scopo aberrasset. — Hominum peccata, origo calamitatum.* XLIX. *Lacrymæ gaudio permixtæ e Gregorii oculis defluunt.* L. *Quid potissimum in impiis deflendum.* LI. *Impunitas hujus vitæ pœna gravior.* LII. *Julianus imperium adeptus statim impietatem profitetur. — Quidquid sanctitatis per Baptismum et Eucharistiam contraxerat eradere conatur.* LIII. *Caute se gerit Gregorius, ne facilius miraculis fidem adhibeat.* LIV. *Sacrificanti Juliano exta coronatam crucem ostendunt.* LV. *Julianus de rebus suis dæmones*

*consulit. — Adversus terrores et spectra cruce se signat.* LVI. *Crucis signum fugat dæmones, timores pellit.* LVII. *Julianus persecutiones adversus Christianos cogitat. — Christiana religio persecutionibus illustratur.* LVIII. *Martyrii honorem Christianis invidebat Julianus.* LIX. *Empedoclis atque aliorum quorumdam stultitia.* LX. *Inanem gloriam respuunt Christiani. — Alii bonum propter ipsum bonum complectuntur. — Alii spe mercedis ac præmii. — Alii pœnarum metu.* LXI. *Julianus non publico edicto, sed turpiter et ignave Christianos persequitur. — Vana persecutoris calliditas.* LXII. *Julianus chamæleonti et Proteo similis. — Crudelis Juliani lenitas.* LXIII. *Ab aulicis et prætorianis militibus auspicatur Julianus.* LXIV. *Alii morte, alii exilio mulctati.* LXV. *Militum maxima pars a fide deficit. — Multi tum proceres, tum plebeii ordinis in fide constanter perseverant.* LXVI. *Vexillum cruce insignitum tollit Julianus.* LXVII. *Vehemens in Julianum Apostrophe. — Præclara catholicæ Ecclesiæ ejusque propagationis descriptio.* LXVIII. *Acrius Juliani impietatem insectatur Gregorius.* LXIX. *Martyrum laudes, atque illorum virtutes adversus morbos et dæmones prosequitur.* LXX. *Quos Martyres contemnat, quos admiretur Julianus.* LXXI. *Miratur etiam fortissimos duces, omnia per se administrantes. — Christianorum philosophorum seu Monachorum descriptio.* LXXII. *Antiquitatis philosophi Monachis longe inferiores. — Solon. — Socrates. — Plato. — Xenocrates et Diogenes. — Epicurus. — Crates. — Zeno. — Antisthenes. — Homerus et Aristoteles. — Cleanthes, Anaxagoras et Heraclitus.* LXXIII. *Monachorum multitudo. — Præstantior est doctrina in actione quam in sermone.* LXXIV. *Julianus reipublicæ administrationem a Christianorum persecutione auspicatur. — Chris-*

*timos per contemptum Galilæos vocat. — Christianam religionem funditus evertere putat.* LXXV. *Levia curans, magna negligit. — Reipublicæ corpus humano corpori comparatum.* LXXVI. *Christianos Galilæos appellari lege sancivit Julianus. — Christi nomen horrent dæmones.* LXXVII. *Adeo sunt ridicula gentilia nomina, ut magis ridicula excogitari nequeant. — Orbis universi imperium Juliano a dæmonibus promittitur.* LXXVIII. *Veneranda Christi nomina et officia.* LXXIX. *Lenitatis specie crudeliter se gerit Julianus.* LXXX. *Fraudulenta Juliani perversitas. — Mos adorandi Romanorum imperatores.* LXXXI. *Usitatis imperatorum honoribus impietatem admiscet Julianus. — Privatus homo astute agens forte veniam meretur, non autem imperator.* LXXXII. *Donativa militibus ab imperatore præstituta. — Juliani calliditas, ut milites in idololatriam conjiciat.* LXXXIII. *Undique militum fides impugnatur. — Maxima pars decipitur.* LXXXIV. *Præclara de quarumdam militum zelo et fortitudine narrantur. — Eorum eximia ad Christum oratio. — Eorumdem oratio ad Julianum. — Confessores milites exilio mulctantur.* LXXXV. *Juliani furor varius et inconstans. — Ætneo igni similis. — Suam Julianus sævitiam perpetuo occultare non valet.* LXXXVI. *Edicta contra sacras ædes publice et privatim a Juliano proposita. — Immanis Alexandrinorum crudelitas. — Vehemens Heliopolitarum impetus, Gazæorum audacia, et Arethusiorum furor.* LXXXVII. *Nudatæ virgines dilacerantur. — Earum palpitantia adhuc membra porcorum dentibus objecta comminuuntur.* LXXXVIII. *Marcus Arethusius templum idolorum evertit. — Consciscendæ fugæ consilium init. — Amore fratrum, et fuga redit, ac se ultro tortoribus offert.* LXXXIX. *Crudelis Marci Arethusii cru*

ciatur. — Ipsius corpus pueri stilis excipiunt. — Lepidum Marci inter tormenta dictum. XC. Marcus ne unico quidem nummo vitam redimere vult. XCI. Marcus olim Julianum servarat. — Præfecti verba ad Julianum. XCII. Herodoti ac Thucydidis otiam, et linguam desiderat Gregorius, ut Juliani improbitatem posteritati tradat. — Plurima Juliani scelera silentio premit. XCIII. Præfectus paulo æquior in Christianos, a Juliano exilio damnatur. — Inhumanum ac crudele Juliani dictum. XCIV. Incassum Juliani fautores eum a persecutionis crimine vindicant. — Per similitudinem contrarium probat Gregorius. — Veritas occultari non potest, et improbitas facile revincitur. XCV. Julianus draconi ac fulmini comparatur. XCVI. Diocletiani et ejus successorum persecutio mitior ea quam parabat Julianus. — Arma Ecclesiæ preces et lacrymæ. — Legum præsidium Christianis adimere cogitat Julianus. XCVII. Ipsis etiam Scripturis eos oppugnare nititur. XCVIII. Iisdem Scripturis refellitur Julianus. — Christiani, florentibus rebus, erga ethnicos mansueti et faciles. XCIX. In lege christiana alia sunt consilii, alia præcepti, alia citra periculum, alia sine gravi periculo prætermitti possunt. — Stultæ Juliani ratiocinationes. C. Litterarum et eloquentiæ defensio. — Gregorius totus litterarum studiis deditus. CI. Juliani lege, humaniora studia Christianis interdicta. CII. Christianam fidem irridet Julianus. — Crede, Christianorum divinæ est auctoritatis, humanæ vero, ipse dixit Pythagoræorum. CIII. Ambiguitate vocis ludit Julianus. — Varia pro varietate dæmonum, sacrificia et ritus. CIV. Juliani paralogismum refutat Gregorius. CV. Dilemmate urget Julianum. CVI. Voces quas Homerus in Diis finxit. — Linguarum usus est omnibus communis. CVII. Litterarum inventores. CVIII.

*Carmina a vetula muliere inventa. — Arma a Cyclopibus. — Purpura a Tyriis. — Agricultura et naves ab Atheniensibus.* CIX. *Ethnica initiatio a Thracibus. — Sacrificia a Chaldæis. — Astronomia a Babyloniis. — Geometria ab Ægyptiis. — Magia a Persis. — Augurandi disciplina a Phrygibus. — Imperii felicitas, dissolutio impietatis.* CX. *Vetus simul et nova Christianorum fides. — Julianus alter Rapsaces.* CXI. *Imitari cogitat Ecclesiæ formam et disciplinam. — Diversoria, hospitales domos, monasteria, aliaque Christianorum instituta æmulatur.* CXII. *Christianæ religionis excellentia. — Ethnici possunt esse tantum simiæ christianæ virtutis.* CXIII. *Christiana philosophia in contemplationem et actionem divisa. — Actio ad contemplationem, contemplatio ad cœlestia ducit.* CXIV. *Scenica gentilium religio.* CXV. *Hesiodi theogonia. — Orphei carmina.* CXVI. *Dii, apud Homerum, theatrorum more, primas partes in scena agentes. — Homeri deliramenta cum de Diis et Deabus disserit.* CXVII. *Poëticæ fabulæ ad honestum trahere non possunt. — Stultus quisquis in fictis et fabulosis, in quibus erubescit, gloriatur.* CXVIII. *Laudant ethnici poëtas suos, qui sæpe Diis, quos colunt, conviciantur. — Christianorum allegoriæ.* CXIX. *Ethnicorum allegoriæ.* CXX. *Deorum exempla bonis moribus adversa.* CXXI. *Contraria etiam honori et reverentiæ erga parentes. — Voluntariæ paupertati.* CXXII. *Pudicitiæ et continentiæ. — Moderationi et temperantiæ.* CXXIII. *Christiana religio charitatem docet. — Arcet cupiditatem et perjurium. — Voluntariam paupertatem commendat. — Mortale per immortale absumit. — Levissimas quoque culpas vitare præcipit.* CXXIV. *Jubet maledicentibus benedicere. — Audaciam benignitate vincere. — Omnes virtutes cupide appetere.*

I. « Audite[1] hæc omnes gentes, auribus percipite om- » nes qui habitatis orbem[2]. » Omnes enim, quasi ex edita quadam et mediterranea specula, magno ac sublimi præconio appello. Audite populi, tribus, linguæ, homines omnes[3], cujusvis generis et ætatis, tam qui nunc estis, quam qui postea eritis; atque quo latius præconium pateat, omnis cœlorum Virtus, omnes Angeli, quorum opera tyrannus extinctus ac deletus est, non Seon, ille rex Amorrhæorum, neque Og, rex Basan, exigui principes[4], atque Israëlem, hoc est, parvam orbis partem, vexantes; verum draco ille[5], apostata ille, magna illa mens, Assyrius ille[6], ille communis omnium inimicus atque hostis, qui et multum furorem, multasque minas in terra profudit, et multam iniquitatem « In excelsum locutus[7], » ac molitus est.

II. « Audi cœlum et auribus percipe terra[8]. » Jam enim mihi tempus est, ut iisdem verbis utar, quibus Esaïas vocis sublimitate Prophetas omnes antecellens. Hoc unum interest, quod ille ob Israëlem, qui Dei legem rejecerat, ea vocat atque contestatur: ego autem ob tyrannum, qui et eam rejecit, et misere, ut ipsius impietas merebatur, occidit.

III. Audi hæc etiam Constantii magni anima, si quis mortuis sensus est, omnesque eorum, qui imperium ante ipsum tenerunt, piæ Christique amantes animæ: verum ille præ cæteris, qui cum simul cum Christi hæreditate crevisset, eamque pro viribus auxisset, temporisque diuturnitate confirmasset, adeo ut eo nomine omnes, qui unquam imperio potiti fuerant, splendore gloriaque superasset, (o injuriam ac nefas!) ignoratione lapsus est, ipsius pietate admodum indigna: Christianis Christi hos-

[1] Vide D. Guillon, tom. v, pag. 146-195. — [2] Psal. XLVIII, 2. — [3] Dan. v, 19. — [4] Num. XXI, 36 et 33. — [5] Ezech. XXIX, 3. — [6] Isai. XXXVII, 36, et seq. — [7] Psal. LXXII, 8. — [8] Isai. I, 2.

tem insciens aluit, in eoque uno haud recte humanitate ac benignitate usus est, quod eum et servavit, et ad imperium evexit qui male ac funeste, et servatus est, et imperium administravit. Atque hac potissimum de causa eum crediderim, ut ex impietatis oppressione, rerumque christianarum ad pristinum splendorem reditu; sic etiam ex hac oratione maximam voluptatem capturum. Sermonem enim Deo in grati animi significationem dicabo, omni rationis experte victima puriorem et sanctiorem, non juxta neferias illius orationes ac nugas, magisque nefaria, sacrificia, quorum præstantia et potentia, impietatis potentia erat, et insipiens, ut sic loquar, sapientia; siquidem omnis hujus sæculi potentia et eruditio, « In tenebris ambulat[1]; » atque a veritatis luce procul excidit. Atque illa quidem talis est, et apud tales, taliaque operæ pretia habet, « Quasi fœnum velociter arescens, et quemadmodum olera herbarum cito decidens[2], » ac simul cum parentibus suis abscedens, « Cum sonitu pereuntibus[3], » atque ob ruinam clarioribus, quam ob impietatem.

IV. Mihi autem hodierno die « Sacrificium laudis » sacrificanti, atque incruentium sermonum honorem Deo consecranti[4], quis ejusmodi theatrum exhibebit, quod accepti beneficii magnitudinem adæquet? aut quæ lingua pro eo ac cupio, simul insonabit? Quæ auris parem sermoni alacritatem allatura est? Neque enim duntaxat Verbo ea grati animi significatio, quæ per verba rependitur, aptissima et congruentissima est, utpote præter alia vocabula, quibus appellatur, hoc quoque nomine, ac nominis vi et facultate, singulariter gaudenti: verumetiam pœna hæc illi pulchre convenit, ut pro eo sclere, quod in sermones admisit, sermone crucietur. Nam cum illi omnium ratione præditorum communes sint, eos tamen ipse tanquam sibi

[1] Psal. LXXXI, 5. — [2] Id. XXXVI, 2. — [3] Id. IX, 8. — [4] Id. XLIX, 23.

peculiares Christianis invidebat, stolidissime sane de sermonibus cogitans homo, judicio suo, mortalium omnium fatuissimus.

V. Primum quia subdole ac improbe nomen ad opinionem traduxit, quasi sermo græcus, non linguæ, sed religionis sit: atque ob eam causam, velut alieni boni fures, a sermonibus nos abegit: perinde ac si nos quoque artibus illis (15), quæ apud Græcos inventæ sunt, uti prohibuisset, idque sua interesse, propter vocis homonymiam, judicasset. Tum quia nobis obscurum esse putavit, id se minime eo consilio facere, ut insigne quoddam et primarium bonum nobis eriperet, quippe qui hos sermones majorem etiam in modum aspernemur; verum quia impietatis confutationes extimescebat, velut in dictionis elegantia verborumque lenocinio robur habentes, ac non potius in veritatis cognitione atque argumentis, a quibus minus compesci ac reprimi possumus, quam inhiberi, ne Deum confiteamur, cum linguam habeamus; quandoquidem una cum aliis rebus sermonem etiam immolamus, quemadmodum et corpora, quoties res ita nata fuerit, ut his quoque pro veritatis defensione dimicare necesse sit. Quare, qui hoc edixit, attice quidem et eleganter loqui prohibuit: at ne vera loqueremur, haudquaquam impedivit: simulque, et imbecillitatem suam prodidit, nec confutationes effugit: imo vero imprudens sese his magis subjecit atque implicuit.

VI. Neque enim hominis erat vel religionis suæ causa, vel ipsis etiam sermonibus confidentis, sermones nostros comprimere, perinde ac si quis athletarum omnium fortissimus sibi videatur, ac publico præconio omnibus præferri postulet, qui edixerit, ne fortium ac strenuorum virorum ullus certamen ineat, atque in arenam descendat, vel qui membrum aliquod amputarit, in quod timiditatis

potius quam fortitudinis argumentum est. Coronæ quippe adversus pugnantes, non autem supra sedentes, comparantur: et adversus eos, qui robur omne suum ad certamen adhibent, non qui magna virium parte truncati sunt. Quod si omnino signa conferre, manusque conserere veritus es, hoc ipso te victum esse declarasti, mihique etiam sine ulla dimicatione palmam adipisci licuit, dum tantopere abs te dimicatum est, ne dimicationem subires. Atque hæc quidem sapiens noster imperator et legislator, qui, ne tyrannidis suæ quidquam expers esset, verum brutæ stoliditatis edictum proponeret, in imperii sui auspiciis, ante omnia alia sermones tyrannide oppressit. Nobis autem honestum et præclarum fuerit pro ipsis quoque sermonibus, quibus libertas restituta est, Deo gratias agere; eumque, tum votivis muneribus honorare, nec pecuniis parcendo, nec opibus et fortunis, quas sub temporis et tyrannidis potestate constitutas Dei misericordia conservavit; tum præsertim sermonibus, hoc est, justa oblatione, omnibusque, qui gratiæ participes fuerint, communi. Atque hic sane pro sermonibus institutus sermo finem habeat; ne eum longius producentes, mediocritatis fines excedamus, atque aliud quiddam potius agere videamur, quam id cujus causa convenimus.

VII. Enimvero mihi jam exilit, atque ad panegyrismum gestit oratio, simulque cum his, quæ cernimus, hilarescit, atque ad spiritualem choream omnes vocat, tum qui jejuniis, et lacrymis, et orationi addicti erant, prementium molestiarum depulsionem finemque noctu diuque postulantes, ac commodum in malis pharmacum efficientes nimirum « Spem non confundentem [1], » tum qui magnis certaminibus et ærumnis exantlatis, multisque et gravibus temporis insultibus percussi atque vexati, « Mundo et An-

[1] Rom. v, 5.

» gelis, et hominibus, ut Apostoli verbis utar, spectacu-
» lum[1] » extiterunt, ac corporibus licet fracti et debilitati, animis tamen invicti permanserunt, « Omniaque in Christo » ipsos confortante[2] » potuerunt : tum qui mundana vitii materia et auctoritate ac potentia deposita, vel » Bono-
» rum rapina » cum gaudio suscepta, vel (patria) sua, ut quidem dicitur, per injuriam pulsi, vel a viris, aut uxoribus, aut parentibus, aut liberis, aut quibuscumque tandem aliis parvæ necessitudinis nominibus retinemur, ad breve tempus disjuncti, Christi sanguini passiones pro Christo obtulerunt, ob idque nunc commode illud discere et cantare queant : « Imposuisti homines super capita nostra :
» transivimus per ignem et aquam : et eduxisti nos in re-
» frigerium[3]. »

VIII. Quin alteram quoque partem ad festum diem agitandum voco, eos nimirum qui cum universarum quidem rerum Deum confiteantur, atque hactenus animo sani sint, cæterum ad providentiæ rationes minime penetrant; quæ plerumque ex contrariis meliora procurat, ac per « Benig-
» nitatem ad resipiscentiam invitat[4]; » verum ob animæ paupertatem et levitatem, « Dum superbit impius in co-
» gitationibus[5], incenduntur, » atque inflammantur, ac « Peccatorum pacem[6], ut cum Davide loquar, non
» ferunt, nec Dei consilium expectare sustinent[7], » nec ad extremum usque animi æquitatem præstant; verum cum præsentibus rebus et in aspectum cadentibus perpetuo serviant, hujusmodi miraculis in veritate confirmantur.

IX. Jam eas quoque animas voco, quæ hujusmodi scenam, et magnum hoc theatrum ad stuporem usque mirantur : et quidem his Esaiæ verbis : « Mulieres a spectaculo venientes, huc adeste, animique oculo ab externa

[1] 1 Cor. IV, 9. — [2] Philip. IV, 13. — [3] Psal. LXV, 12. — [4] Rom. II, 4. — [5] Psal. IX, 23. — [6] Id. LXXII, 3. — [7] Id. CV, 13.

aberratione reducto atque collecto, « Venite et cognoscite, » quoniam ipse est Deus, qui exaltatur in gentibus, et exaltatur in terra[1], » semper ille quidem in omnibus miraculis et prodigiis, quæ fecit, at in præsentibus clarius et expressius.

X. Atque utinam ille (16) quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquaquam adulterinam atque ignobilem nobiscum Deo accineret, ac dextro quodam ordine dignus haberetur, atque etiam, ut confido, brevi habebitur, haud scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine sese collocat: ac ne ob communem quidem lætitiam, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum conjungatur: quin potius privatim choream quamdam parum modulatam ac numerosam et concinnam instituit: hoc enim mihi bona eorum venia fortasse discere licebit: quamnam autem, et quatenus? zelus quidem ut dicam, me incitat, fides autem retinet: ac sermonis molestiam ob spem, qua moveor, comprimam. Adhuc membra mea foveo atque complector: adhuc majorem pristinæ charitatis, quam præsentis contemptus rationem habeo: atque idcirco leniorem me præbeo, ut acrius postea et ferventius objurgem.

XI. Unam classem, unum animarum genus ab hac læta celebritate abdico atque propello, gemens quidem et dolens, nec gemitum forte (meum) audientes, nec exitium suum sentientes defluens. Hoc enim totius eorum plagæ maxime miserabile est; sed tamen abdico, eos nempe, qui non « Supra firmam et stabilem petram[2], » sed supra siccam et sterilem seminati. Hi autem sunt qui leviter ac defunctorie ad pietatis doctrinam accesserunt, atque exigua fide præditi sunt, quia altas in terra radices non egerant,

[1] Psal. XLV, 11. — [2] Matth. VII, 24.

confestim exorti sunt, ac prospicientes, ut aliis placerent, postea ad brevem et exiguum diaboli assultum, parvumque tentationum æstum exaruerunt, et emortui sunt. Atque his etiam adhuc pejores, magisque ab hoc fausto et læto conventu proscribendi sunt, qui tempori, atque iis qui nos ab eo, qui in altum ascenderat [1], pulchreque captivos nos duxerat, in malam et funestam captivitatem abducebant [2], ne tantillum quidem obstiterunt; verum ultro ac sponte improbos ac venales se præbuerunt, ut qui ne paulisper quidem repugnarint, aut oborta ipsis ob Verbum aliqua calamitate aut tentatione scandalum passi sint, verum cum brevi quodam et caduco quæstu, aut exigua potentia salutem suam miseri commutarint.

XII. Post quam autem chorum universum sermone repurgavimus, age, corporibus atque animis, quoad ejus fieri poterit, purificatis, voceque una assumpta, atque uno eodemque Spiritu concordes redditi, triumphale illud carmen canamus, quod olim Israëlitæ propter Ægyptios mari Rubro coopertos atque obrutos, auspicante Maria, tympanumque pulsante, cecinerunt: « Cantemus Domino: » gloriose enim magnificatus est: equum et ascensorem » projecit [3], » non in mare, hoc enim ex carmine illo immuto, verum ubi ipsi gratum fuit, et quemadmodum ipse justum censuit; qui, ut quodam prophetiæ suæ loco Amos divinissime philosophans, ait, « Omnia facit atque im» mutat: qui mortis umbram in diluculum vertit, et diem » in nocturnas tenebras mutat [4], » ac velut per circulum quemdam mundum hunc universum gubernat ac moderatur, resque omnes nostras, fluctuantes simul minimeque fluctuantes, ut quæ per mutationes quidem moveantur, ac sursum deorsumque agitentur, aliasque aliter se habeant; at quantum ad divinæ providentiæ ordinem et con-

[1] Ephes. IV, 8. — [2] Psal. LXVII, 19. — [3] Exod. XV, 1. — [4] Amos. V, 8.

stitutionem fixæ et stabiles sint, etiamsi per contraria gradiantur, Verbo quidem clara et perspicua, nobis autem incognita et obscura : qui « Potentes de sedibus deponit [1], » et insuspicabilem diademate ornat [2] ; » nam id quoque a divina Scriptura accipio : « Qui infirmis et invalidis genibus » fortitudinem imponit [3], ac peccatoris et maligni brachia » confringit [4] : » etenim hæc quoque ex alio sumo cantico, prout quodque memoriæ occurrit : multis videlicet locis cantionem mihi conficientibus, atque ad contexendam gratiarum actionem aliquid erogantibus. Qui dat ut « Impius nunc supra cedros [5] » elatus conspiciatur, nunc dejectus, atque in nihilum redactus : siquidem ipsius impietatem cauto ac celeri pede præterire possimus.

XIII. Ecquis eorum, qui res divinas narrant, hæc pro dignitate decantabit, atque narrabit ? « Quis loquetur po» tentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus [6] ? » Qua voce, aut qua dicendi facultate hoc miraculum adæquabit? Quis « Arma, et gladium, et bellum confregit [7] ? Quis » capita draconum in aqua contrivit [8] ? » Quis eum populis illis, quibus traditus est, in « Escam dedit ? Quis procel» lam in auram statuit [9] ? Quis dixit mari ; Tace, obmu» tesce [10] ? et, In te confringentur fluctus tui [11] : » atque adeo confregit, cum haud diu intumuissent atque inferbuissent? Quis hoc nobis dedit, ut calcemus « Supra serpentes et » scorpiones [12], » non jam calcaneum occulte observantes [13], quemadmodum fert condemnatio, verum perspicue insurgentes, caputque, cujus proculcatione damnati sunt, attollentes? Quis « Judicium et justitiam inopinato fecit [14] ? » Quis virgam peccatorum » non prorsus emisit, auden-

[1] Luc. I, 52. — [2] Eccli. XI, 5. — [3] Job. IV, 4. — [4] Psal. IX, 36. — [5] Id. XXXVI, 35. — [6] Id. CV, 2. — [7] Id. LXXV, 4. — [8] Id. LXXIII, 13, 14. — [9] Id. CVI, 29. — [10] Marc. IV, 39. — [11] Job. XXXVIII, 11. — [12] Luc. X, 19. — [13] Gen. III, 15. — [14] Psal. CXVIII, 121.

dum-ne est dicere, « In sortem justorum[1]? » an, quod eo moderatus est, in sortem eum cognocentium?

XIV. Non enim ut justi traditi atque afflicti sumus, hoc enim paucis et raro contigit; ut, velut fortes athletæ, tentatorem ignominia perfundant : verum ut peccantes condemnati, ac postea misericordiam consecuti sumus, provide nimirum et paterne hactenus percussi, ut prudentiores efficeremur, atque hactenus castigati, ut ad eum nos ipsos convertamus. Arguit enim, sed « Non in furore[2] : » et corripuit, sed « Non in ira[3] : » per utrumque videlicet benignitatem suam ostendens, hoc est, et per submonitionem, et per indulgentiam. Quis ille est, « Qui vindictam » fecit in nationibus, increpationes in populis[4]? Dominus » fortis et potens, Dominus potens in bello[5]. »

XV. Unam vocem, unum carmen, præsentibus beneficiis quodam modo dignum reperio, illud scilicet, quod Esaïas ante nos pronuntiavit, huic tempori mirifice congruens, et cum beneficii magnitudine contendens. « Lætetur cœlum » desuper, et nubes stillent justitiam. Erumpant montes » lætitiam, et colles exultationem[6]; » quandoquidem etiam res omnes conditæ, et cœlestes Virtutes, mea quidem sententia, hujusmodi rerum sensu afficiuntur : neque enim « Creatura simul tantum ingemiscit, et parturit, cor- » ruptioni serviens[7], » hoc est, iis qui in terra nascuntur, et intereunt, finem eorum et « Revelationem expectans[7], » ut ipsa quoque tunc sperata libertate potiatur, velut nunc his invita propter Creatoris potentiam alligata : sed simul etiam cum Dei filiis lætantibus gloriam ipsius prædicat, et exultat.

XVI. Quocirca, neque enim a divinis vocibus abstinebo, divinam potentiam commemorans, « Exultet deserta, et

[1] Psal. cxxiv, 3. — [2] Id. vi, 2. — [3] Id. xxxvii, 2. — [4] Id. cxlix, 7. — [5] Id. xxiii, 8. — [6] Isai. xlv, 8, et xlix, 13. Psal. xxiv. — [7] Rom. viii, 21.

» floreat sicut lilium[1]; hoc est, » Ecclesia, heri et nudius-tertius, ut quidem videbatur, vidua, et viro carens; atque omnes, quos invida et inamœna impietatis hyems antea contraxerat: quoniam « Deus plebem suam misertus est, et » hæreditatem suam non dereliquit: quoniam res mira- » biles fecit, consilium antiquum verum[2]; hoc est, ut » beneplacitum esset ipsi super timentes eum, et in iis » qui sperant in misericordiis ejus: quoniam contrivit por- » tas æreas, et vectes ferreos confregit; quoniam propter » iniquitates nostras humiliati sumus, sed revocati sumus, » ac laqueo contrito, per gratiam Dei, qui nos vocavit, et » humiles corde consolatur, liberati sumus[3]. »

XVII. Videtis-ne quo pacto divinis verbis ac sententiis canticum texam? atque haud scio quonam modo affectis me efferam, et ostentem, ac præ voluptate velut Numine corripiar; quidquid vero humile atque humanum est, contemnam, alia cum aliis compingens atque concinnans, eaque, quæ ejusdem sunt spiritus in unum colligens?

XVIII. Ac prius quidem Dei miracula testabantur: Enoch, dum transferretur[4]: Elias, dum in sublime assumeretur[5]: Noë, dum conservaretur, ac generum semina conservaret in exiguo ligno mundum, orbis universi diluvium fugientium, ut terra rursus sanctioribus incolis ornaretur[6]: Abraham, dum vocaretur, ac filio præter ætatem donaretur[7], ad confirmationem nempe alterius seminis promissi, atque unigenitum offerret sacrificium promptum et alacre[8], alienamque victimam filii loco accipiens: mirabilis impiorum interitus, igne et sulphure obrutorum, mirabilius etiam piorum furtum, et salis columna, conversionem ad vitium traducens, de eaque velut trium-

[1] Isaï xxxv, 1. — [2] Psal. cii, 13, et xciii, 14, et Isaï. xxv, 1. — [3] Psal. cxxvi, 1; cvii, 16, et cxxiii, 7; 2 Cor. vii, 6; Gal. i, 15. — [4] Gen. v, 24. — [5] 4 Reg. ii, 11. — [6] Gen. viii, 1. — [7] Ibid. xxi, 1, et seq. — [8] Ibid. xxii, 16.

plum agens[1] : Ioseph item, dum venderetur et amaretur, et pudicitiam coleret, sapientiaque a Deo donaretur, et liberaretur, et potentiam obtineret, majorisque dispensationis causa, dispensatoris munere fungeretur[2] : Moses, dum Dei conspectu dignus haberetur, legesque acciperet, et ferret, et Pharaonis Deus efficeretur, et Israelitis ad promissionis terram dux esset : numerosa Ægyptiorum flagra, atque eorum, qui laboribus premebantur, inter medios Ægyptios conservatio[3]. Mare item, tum ad virgæ ictum cedens, tum ad sermonem rursum coiens; atque illos terræ in modum transmittens, hos autem, ut ipsius natura ferebat, inundans atque obruens[4].

XIX. Aliaque omnia quæ hæc secuta sunt; nimirum nubis columna interdiu obumbrans, ignis columna noctu splendorem afferens[5], atque ambæ iter præmonstrantes : panis in deserto pluviæ instar fusus[6], obsonium e cœlo missum; ille necessitati correspondens, hoc etiam supra necessitatem impertitum : aqua e petra, partim emanans, partim edulcata : Amalec per orationem atque arcanam et mysticam manuum figuram victus et profligatus[7] : sol stans, et luna retenta, et Jordanis cursus intercisus : muri sacerdotum circuitu, ac tubarum clangore, numerique viribus concussi atque subversi[8]. Terra et vellus, vicissim completa, et sicca remanentia : in crinibus situm robur[9], integro exercitui par : pauci delecti milites lambentes, qui victores fore creduntur, ac juxta spem de se conceptam vincunt, exiguus, inquam, numerus multa hominum millia. Quid autem me omnia sigillatim enumerare necesse est, quæ per Christum ipsum, salutiferæ præsentiæ suæ

[1] Gen. xxx, [illegible]. — [2] Id. xxxvii, [illegible]; xxxix, [illegible], et xli, 41. — [3] Exod. iii, 2 : vii, 1, et xx, et seqq. — [4] Id. xiv, 21 et 27. — [5] Id. xiii, 21. — [6] Id. xvi, 14. — [7] Id. xv, 25, et xvii, 1 et 11. — [8] Josué. iii, 13 : vi, 6, et x, 12. — [9] Jud. vi, 37, et xvi, 17.

atque incarnationis tempore; quæ etiam post illum ac per illum a sacrosanctis ipsius Apostolis verbique ministris mirifice gesta sunt? Quot ea libri et memoriæ circumferunt?

XX. At, quæ nunc acciderunt, « Venite, audite, et » narrabo, omnes qui timetis Deum[1], » ut divinæ potentiæ miracula « Cognoscat generatio altera[2], » et generationum successiones. Quoniam autem ea, nisi periculi magnitudine velut ob oculos posita, declarari nequeunt; hoc vero fieri non potest, nisi morum istius pravitatem ostenderimus, quibusque ex principiis, vitiique seminibus, in perditam hanc et profligatam amentiam prolapsus fuerit, impietatem suam, non secus ac sævissimi quique serpentes et feræ venenum, paulatim augens, omnia quidem illius scelera tragicis verbis exageranda ad libros historiasque remittemus : neque enim nobis vacat longius quam præsentis instituti ratio ferat, sermonem producere; ipsi autem pauca e multis commemorantes, quasi in columna insculptam ipsius ignominiam posteris relinquemus, ad præcipua illius notissimaque flagitia sermonem conferentes.

XXI. Unum igitur et princeps illius facinus hoc est, quod a magno Constantio, qui patri nuper in imperio successerat, salutem consecutus; (tum scilicet, cum exercitus, rerum novarum metu res novas moliens, adversus proceres arma cepit, ac per novos præfectos aulicæ res constituebantur;) et quidem salutem inopinatam et incredibilem cum fratre consecutus (17), nec Deo ob salutem, nec imperatori, per quem salutem acceperat, gratiam habuit : verum utrique nequam et improbum se præbuit, illi nimirum defectionem, huic rebellionem parturiens.

[1] Psal. LXV, 16. — [2] Ibid. LXXVII, 6.

XXII. Quod autem necessario mihi prius exponendum est, splendidissimo quidem victu cultuque in imperatoria quadam domo ab humanissimo imperatore digni habebantur, ac velut generis reliquiæ ad imperium servabantur. Id autem ea mente faciebat, primum ut se de iis rebus, quæ in imperii sui auspiciis designatæ fuerant, purgaret, tanquam de ipsius consilio ac voluntate haudquaquam perpetratis : deinde ut eos ad imperii societatem asciscendo magnitudinis animi argumentum præberet : postremo, ut principatum his incrementis firmiorem redderet quod quidem hominis erat benigne magis quam sapienter cogitantis.

XXIII. Cum autem omni negotio vacarent, tum quod imperium eos adhuc moraretur, atque in cogitatione duntaxat et meditatione esset, tum quod ætas et spes nondum eos secundis dignitatibus admoveret, utebantur illi quidem aliarum quoque artium præceptoribus, nempe patruo imperatore omni orbicularis disciplinæ genere ipsos erudiente. Verum nostræ philosophiæ impensius operam dabant, non huic solum, quæ in verbis et doctrina versatur, sed illi etiam, quæ pietatem in moribus positam habet. Atque et cum optimis quibusque viris consuetudinem habebant, et elegantissimis actionibus, ac luculentum virtutis specimen præ se ferentibus, incumbebant. Quinetiam in clerum se ipsos ascripserunt, adeo ut divinos quoque libros plebi lectitarent, non minus id sibi amplum et honorificum esse existimantes, quam aliud quidvis, imo omnium ornamentorum maximum præstantissimumque pietatem esse censentes.

XXIV. Jam sumptuosissimis quoque Martyrum monumentis et votivorum donorum munificentiis, omnibusque aliis rebus, quibus divinus timor insignitur, sapientiæ studium Christique amorem declarabant : alter quidem vere

et serio pietatem profitens; quamvis enim natura ferocior ac fervidior esset, vere tamen ac sincere pietatem colebat, alter autem tempus redimens (18), ac sub mansuetudinis specie atque obtentu morum pravitatem occultans. Quod quidem ex eo conjicere licebit, neque enim miraculum, quod tum accidit, silentio præterire queam, utpote memoria imprimis dignum, atque ejusmodi, ut impiorum multis documento esse possit.

XXV. Martyribus, ut diximus, ambo laborabant, munificentiaque et liberalitate præclare inter se contendebant, tum multarum manuum opera, tum multis impensis, ædem sacram extruentes. Verum quoniam non pari voluntate animique instituto in hoc opus incumbebant, idcirco nec in eumdem quoque finem labor utrique progrediebatur. Etenim alterius, hoc est, fratris natu majoris, opus perficiebatur, atque ex ratione procedebat, Deo videlicet munus illud libenter admittente, velut Abelis sacrificium[1], recte et oblatum et divisum; atque hæc oblatio veluti quædam primogeniti consecratio erat. Alterius autem munus, proh impiorum in hac quoque vita ignominiam, futuris rebus testimonium præbentem, ac per parva indicia res magnas prænuntiantem, non secus ac Caini sacrificium, Deus Martyrum repudiabat.

XXVI. Itaque ille quidem laborabat, sed terra, quod elaboratum fuerat, excutiebat. Ille vehementius adhuc obtinebatur; hæc hominis in pietate corrupti fundamenta capere detrectabat, tanquam motum eum, quem ipsius scelus allaturum erat, proclamans, ac per impiissimi hominis dedecus Martyres honore afficiens. Hoc opus insequentis ipsius arrogantiæ et contumaciæ, ignominiæque in Martyres, scelerisque in ædes sanctas, vaticinium quoddam erat: aliis quidem incognitum, cæterum perse-

1 Gen. IV, 4.

cutorem eminus persequens, atque impietatis pœnas ante significans.

XXVII. O sapientem animam ad malefaciendum, suum autem cruciatum minime fugientem! O singularem Dei providentiam futura proclamantem, ut vel impietatem compesceret, vel præscientiam suam demonstraret! O miraculum, novum illud quidem et mirandum, sed tamen verius quam mirabilius! O insignem Martyrum inter se charitatem! Honorem illius, qui multos Martyres ignominia et dedecore affecturus erat, recusarunt: donum illius, qui multos athletas effecturus erat, vel potius ipsos quoque palæstra et decertatione per invidiam prohibiturus erat, non admiserunt: imo, ut verius loquar, non tulerunt sibi solis ex omni Martyrum numero contumeliam inferri, cum aliæ ædes sacræ piis manibus construendæ atque colendæ essent, nec pravitatis artifici ansam præbere de contumeliis sibi injustis gloriandi; ne ab eadem manu Martyrum monumenta partim erigerentur, partim everterentur; ac Martyrum alii quidem honore, alii autem contemptu et dedecore afficerentur, ficto nimirum ac simulato honore veram ignominiam paulum antevertente; neve præter contumeliæ magnitudinem sibi quoque ipsi sapiens videretur, ut homines, ita Deum, qui omnium acutissimus et sapientissimus est, ac «Sapientes in astutia sua comprehendit[1],» per externam speciem fallens: verum consilia sua patere intelligeret, minimeque animo efferretur, fraudem suam teneri sentiens.

XXVIII. Etsi enim ille Martyrum Deus impietatem non repressit, nec scelus, quod meditabatur, atque animo premebat, velut malum quoddam profluvium statim exsiccavit, aut inhibuit, ob eas causas, quas ipse pro ineffabili sua potentia gubernandique ratione cognitas et exploratas

[1] Job. v, 13.

habet, per quam « Amorrhæorum quoque iniquitatem cumulari[1] » atque expleri certo consilio permittebat; tamen ut plerisque consuleretur, pravitatem illam odio, et detestationi esse conveniebat, honoremque hunc rejici, ac Dei erga omnia quæ ipsi offeruntur, æquitatem et puritatem demonstrari.

XXIX. Nam qui Israëli impie se gerenti dixit, « Si obtuleris siliginem, vanum est; suffimentum abominatio » mihi est[2] : » quippe etiam eorum Neomenias et Sabbata et diem magnum repudiat : (neque enim se, cum plenus sit, ulla re humana et parva opus habere, ut indigne etiam oblatis muneribus delectetur : et iniqui hominis sacrificium, quamvis etiam vitulum mactet, quasi canem execratur[3] et thus quasi blasphemiam, ac meretricis mercedem a templo exterminat atque excutit, unumque illud sacrificium in pretio habet, quod puræ manus, et mens excelsa, et ab omni vitiorum labe expiata, purissimo Numini offerunt; quid mirum, si idem ne honorem quidem eum, quem iste scelerate ac scelerata mente offerebat, suscepit; ille, inquam, qui non humano more conspicit, nec speciem externam spectat, verum occultum hominem[4], atque internam vitii vel virtutis officinam intuetur? Atque hoc quidem tale est. Quod si quis mihi minus fidei habendum putat, eos ipsos, qui spectaculo interfuere, testes producam: nam multos habeo, qui et ad nos hoc miraculum transmiserunt, et ad posteros transmittent.

XXX. Postea quam autem ad virilem ætatem jam progressi, philosophiæ placita degustarunt (quod utinam nunquam fecissent!), dicendique facultatem, quæ ut probis et honestis virtutis instrumentum ac subsidium est, ita improbis et flagitiosis vitii stimulus efficitur, insuper assumpserunt, minime jam omni ex parte morbum animo

[1] Gen. xv, 16. — [2] Isai. 1, 13. — [3] Deut. xxiii, 18. — [4] 1 Petr. iii, 4.

clausum tenere, nec impietatis fraudem prorsus secum ipse solus meditari poterat. Quin potius, quemadmodum ignem in materia latentem, etiamsi nondum in luculentam flammam attollatur, emicantes tamen scintillæ quædam, aut fumus e profundo subindicant : aut, si mavis, quemadmodum fontes illi, qui per specus quosdam cum flatu volvuntur, ac deinde arctissime compressi, nec liberum exitum habentes, multis terræ locis vaporem in sublime mittunt, tacitumque ab ima parte strepitum edunt; a flatu quidem sursum impulsi, cæterum a superna vi retenti et coërciti : eodem quoque modo ipse, tametsi ob temporis necessitatem, ejusque, qui rerum potiebatur, auctoritatem atque disciplinam, majorem impietatis partem occultaret; nondum enim impietatem aperte profiteri tutum erat; interdum tamen iis, qui impietate quam prudentia acutiores erant, mentis arcanum aperiebat; tum in disputationibus, quas cum fratre habebat, plus quam æquum erat, pro ethnicis contendens, (hoc quidem prætextu quasi inferiorem doctrinam exercitationis causa tueretur, cæterum revera adversus veritatem se ipsum exercens;) tum omnibus iis rebus gaudens, quibus morum impietas quasi certissimis quibusdam notis exprimitur.

XXXI. At post quam imperatoris benignitas fratrem Cæsarem creavit, partemque orbis terrarum haud exiguam ei commisit; huic autem pro animi libidine ac sine ullo metu perniciosissimis et studiis et præceptoribus operam dare licebat (20); (ipsi porro Asia impietatis schola erat, tam quæ circa siderum scientiam et genituras, inanemque præscientiæ speciem vanissime occupatur, quam quæ circa præstigiarum artem, earum asseclam, versatur;) unum hoc jam scilicet restabat, ut ad impietatem vis ac potestas accederet. Non multum porro temporis intercessit, cum hanc quoque illi adversus nos concedit exundans

multorum iniquitas, Christianorumque, ut sic loquar, ad summum bonitatis provecta valetudo, contrariamque mutationem quærens, licentiaque et honor, et saturitas, ob quam in insolentiam ac petulantiam prolapsi sumus.

XXXII. Vere enim difficilius esse videtur præsentia bona tueri ac retinere, quam absentia adipisci : faciliusque est sublatam ex oculis felicitatem studio et cura recuperare, quam præsentem conservare. « Atque contritionem quidem præcedit contumelia[1], » ut præclare habetur in Proverbiis, « Gloriam autem humilitas[2] : » aut, ut dilucidius loquar, quemadmodum calamitas insolentiam, ita splendor et gloria humilitatem comitatur. « Dominus » enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam[3], » atque contrarius contraria vicissim inducit, qui omnia juste admetitur. Quod ipse quoque David perspectum et exploratum habens, hoc in bonorum numero collocat, quod animo contractus et depressus fuerit : gratiamque habet ei, a quo depressus est, tanquam hinc divinarum justificationum cognitio ipsi accesserit. « Prius quam, inquit, humiliarer, ego deliqui : propterea eloquium tuum » custodivi[4] : » dejectionem scilicet inter delictum et resipiscentiam interponens, utpote ab illo quidem genitam, hanc autem parientem. Peccatum enim dejectionis parens est; dejectio autem, resipiscentiæ. Nos quippe, cum probi et moderati essemus, in altum sublati, eoque paulatim provecti ut in hanc rerum speciem hominumque multitudinem Dei ope ac favore pervenerimus, posteaquam « Incrassati sumus, recalcitravimus : et posteaquam » dilatati fuimus[5], in arctum redacti sumus » ; quamque in persecutionibus et adversis gloriam potentiamque colle-

1 Prov. xvi, 18. — 2 Id. xv, 33. — 3 Jacob. iv, 6. — 4 Psal. cxviii, 67. — 5 Deut. xxxii, 15.

geramus, eam in secundis rebus dissipavimus, quemadmodum deinceps oratio declarabit.

XXXIII. Ac Cæsari quidem, et imperium, et vita finem accipit (21); quæ enim interea acciderunt, silentio premam, tam ejus gratia qui fecit, quam ejus qui passus est: quorum utriusque pietatem venerans, temeritatem haudquaquam laudo. Quoniam enim oportebat, ut cum homines essent, peccati aliquid admitterent, hoc illud est quod fortasse quispiam in utroque reprehenderit: nisi tamen hic quoque, dum alterum accusamus, alterum crimine liberemus. Julianus autem statim fratri in imperio, sed non in pietate; paulo autem post ei quoque, a quo imperator creatus fuerat, successit; partim volenti, partim a communi fine coacto, atque ita superato, ut ea clades orbi universo funesta et exitiosa fuerit.

XXXIV. Quid tibi accidit, o imperatorum divinissime, Christique amantissime; (eo enim provehor, ut tecum velut cum præsente atque audiente expostulem, etsi multo præstantiorem te esse scio, quam ut a me reprehendi debeas, utpote qui Deo adjunctus sis, cælestisque gloriæ hæreditatem acceperis, atque in tantum a nobis migraris, ut imperium cum meliore commutares.) Quodnam hoc consilium suscepisti, qui omnes, non tuæ solum, sed etiam superioris memoriæ imperatores animi solertia et acumine longe antecellebas? qui barbaras nationes per gyrum repurgabas, tyrannosque intestinos ditioni tuæ, partim sermonibus, partim armis subjiciebas, et quidem utrumque ita dextre et egregie, quasi ab altero nihil molestiæ tibi exhiberetur: cujus cum magna et eximia trophæa armis et prælio quæsita; tum majora et illustriora sine ulla cruoris profusione parta; ad quem legationes et supplicationes undecunque confluebant: cui nationes partim jam subditæ, partim jamjam subjiciendæ erant; ut in eadem

causa essent omnes ii quorum expugnatio in spe posita erat, ac si jam domiti atque in potestatem redacti essent : qui Dei manu ad omnia consilia resque omnes gerendas utebaris : cujus denique et prudentia majorem sui admirationem movebat, quam manuum vires; et rursus vires majori admirationi erant, quam prudentia : atque utroque præclarior illustriorque erat pietatis gloria.

XXXV. Quonam igitur modo hic solum imperitus minimeque circumspectus extitisti? Quæ hæc inhumanæ humanitatis celeritas? Quis dæmonum ad hanc deliberationem simul irrepsit? Quomodo magnam illam hæreditatem, ac patrium decus et ornamentum, eos dico, qui a Christo cognomentum habent, gentem illam toto passim orbe lucentem, « Regale sacerdotium[1], » multo labore multisque sudoribus auctum, tam brevi atque exiguo temporis puncto communi huic pesti et furiæ tradidisti?

XXXVI. Sed fortasse vobis, fratres, impie facere videor, atque in hoc sermone iniqui et ingrati animi specimen exhibere, quod non statim accusationis verbis veritatis verba subnectam. Quanquam per ea quoque, quæ objeci, satis ipsius causam egi, eumque purgavi, si modo accusationi nostræ attentum animum præbuistis : atque hic duntaxat accusationi absolutio conjuncta est. Nam cum benignitatem dixi, id aperte dixi quod eum crimine omni ac culpa liberet. Cui enim, vel ex iis quibus non perinde cognitus erat, dubium est, quin ipse ob pietatem amoremque erga nos, ac propensissimam bene de nobis merendi voluntatem, non modo illum, aut totius generis honorem, imperiique incrementum neglexisset, verum imperio quoque ipsi omnibusque fortunis, atque ipsi denique vitæ, qua nemini quidquam est charius, incolumitatem nostram ac salutem haud illibenti animo prætulisset?

[1] 1 Petr. II, 9.

XXXVII. Neque enim quisquam aliquando ullius rei tam acri amore atque cupiditate correptus est, quam ille Christianos crescere, atque in summam gloriæ potentiæque amplitudinem pervenire cupiebat. Ac neque domitæ et subactæ gentes, nec Respublica præclaris legibus constituta, et gubernata, nec pecuniarum copia, nec gloriæ magnitudo, nec quod rex regum, et esset, et appellaretur, nec omnia alia, quibus hominum felicitas declaratur; nec denique quidquam ex omnibus rebus tantum ipsi voluptatis afferebat, quantum, ut et nos per ipsum, et per nos ipse, tum apud Deum, tum apud homines floreremus, ac firma semper et stabilis nobis potentia permaneret. Illud enim probe perspiciebat, altius videlicet magisque regie quam plerique soleant, de his cogitans, cum Christianorum rebus, Romanorum quoque res incrementum simul cepisse, atque cum adventu Christi imperium simul ingressum fuisse, cum nondum prius hoc evicisset, ut in unius principatum plane deveniret. Ob idque et merito quidem, res nostras magis amplecti mihi videbatur. Qui quidem, etsi quid nobis molestiæ exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum coïremus, animorumque consensione jungeremur, nec per schismata inter nos dirempti atque dissecti essemus.

XXXVIII. Sed, ut dicebam, parum cauta est simplicitas, ac benignitati adjuncta est imbecillitas[1]; minimeque is improbitatem suspicatur, cujus animus ab improbitate liber ac purus est. Propterea quod futurum erat, ignoratum est, nec fucus et simulatio deprehensa, sensimque obrepsit impietas, ac duæ benignitates inter se occurrerunt, altera erga pium genus, altera erga omnium hominum impiissi-

[1] Similia leguntur in Tullio, Tusc. XXI, 47.

mum, maximumque divini Numinis contemptorem. Quid ille, qui cum nihil haberet, quod de Christianis quereretur, nihil quod doctrinam nostram improbaret, nihil rursus quod ex Gentilium dogmatibus eximium et excellens existimaret, atque ejusmodi, ut sermone vix convelli posset, nec denique ullius majorum suorum exemplum hac in re sequeretur, nobilissimum sese ex impietate reddidit, novoque modo cum eo, a quo Cæsar designatus fuerat, certavit! Nam cum eum virtute rebusque præclaris superare non posset, contrario modo, hoc est, per immodicam quamdam et effrenatam impietatem, pervicaxque vitii studium, nominis splendorem sibi conciliare obnixus est. Ac de Christianis, et ad Christianos, talis est Constantii purgatio, tamque æqua et justa, his quidem certe qui mente præditi sunt.

XXXIX. Quoniam autem nonnulli sunt, qui, quamvis nos hoc crimine liberent, altera tamen culpa minime solvunt, verum stultitiæ propterea insimulant, quod ipse inimicissimo homini hostique acerrimo imperium commiserit, atque eumdem primo hostem effecerit, deinde robur ipsi compararit, nimirum per fratris cædem inimicitiæ fundamentum jaciens, post autem per imperium eidem vires addens; de hac quoque re pauca necessario mihi dicenda sunt, illudque ostendendum, nequaquam omnino inconsultam atque a ratione alienam hanc clementiam extitisse, nec ab imperatoria animi præstantia providentiaque remotam. Etenim pudore suffunderer, si, cum tantum ab eo honorem acceperimus, eumque tanta pietatis laude excelluisse persuasum habeamus, justum illi patrocinium nequaquam afferremus; quod iis quoque, qui nihil beneficii in nos contulerunt, a nobis, qui Verbi et Veritatis cultum profitemur, præstari debet, idque præsertim post illius e vita discessum, cum jam verendum non est, ne in

assentationis opinionem incidamus, ac jam omni mala suspicione vacat oratio.

XL. Quis enim non spem habuisset fore ut, si nihil aliud, honoribus certe ipsum mitiorem efficeret? Quis non ex fide, quæ illi etiam præter æquum habita est, justiorem? tanquam justo et imperatorio judicio alter pœnam luisset, alter electus fuisset. Nam qui natu minorem iis honoribus affecerat, quos nemo sperasset, ne ipse quidem qui honorem acceperat, perspicuum utique est eum, ne in priorem quidem, nisi justa ira commotum, animadvertisse : alterumque ejus, qui supplicio affectus est, temeritati assignandum esse; alterum autem illius, a quo honore affectus fuerat, humanitati.

XLI. Ad hæc, ut, quod majoris momenti est, dicam, non tam istius fide quam suis opibus et potentia nitebatur; quibus etiam, ut opinor, fretus magnus ille Alexander, victo Poro non modo vitam dedit, idque cum de imperio adeo strenue dimicasset, sed Indorum etiam regnum ipsi restituit, perinde atque non alia ratione magnanimitatis specimen editurus, qua vinci, cum Alexander esset, turpius existimabat, quam armis superari : præsertim cum in sua potestate esset eum, si malum beneficiique immemorem comperiret, rursum sub ditionis suæ jugum mittere. Ita benignitas hæc ab ingenti quadam animi prudentia manabat.

XLII. Sed quid in hac re tantopere laboro atque contendo, cum mihi causam facile obtinere liceat, etiam superato? Etenim si is malus est, qui credidit, quid tandem pro eo ille, cui fides habita est? Et, si mores illius non prævidisse, in crimine ponendum est, vitium ipsum ubi tandem collocabimus? Sed profecto res quædam considerationis expers est improbitas? nec ulla ratio iniri potest, quo homines nequam et improbos quicquam meliores effi-

ciat. Quippe cum iste, quibus ex rebus majorem benevolentiam concipere, ac si quos improbitatis igniculos habebat, eos extinguere debebat, ex his ad majus odium incensus sit, idque spectarit. ut bene de se meritum ulcisceretur.

XLIII. Hæc ipsum Platones, et Chrysippi, et clarus Peripatus, et veneranda Stoa, et scita illa venusta sonoro gutture fundentes edocuerunt. Hæc geometriæ æqualitas et de justitia sermones, illudque, « Eligendum potius esse » injuriam accipere, quam inferre. » Hæc egregii magistri, et imperii defensores et legislatores, quos ex triviis et barathris sibi collegerat; quorum non vitam ac mores laudaverat; sed facundiam suspexerat, ac ne hanc quidem fortasse, sed impietatem solam, ut sat idoneam consiliariam, rerumque gerendarum vel omittendarum magistram.

XLIV. Quidni autem hos admirari par est, qui civitates etiam, quæ reipsa consistere non possunt, sermone fingunt, quique splendidas tyrannides modo non adorant, et cum superba gravitate supra deos obolum efferunt; quorum alii, ne Deum quidem omnino esse, alii rerum humanarum cura non tangi, sed temere et fortuito omnia ferri censent, alii autem sideribus duci, necessariisque et fatalibus figuris, haud scio unde et a quo ductis, alii vero omnia voluptatem appetere, idque vitæ humanæ finem arbitrantur? Virtus porro ipsis speciosum duntaxat nomen est, nec ultra hanc vitam porrigitur, nec ulla postea rerum in hac vita gestarum censura injustitiam reprimens. Aut enim quispiam eorum, qui apud illos in Sapientum numero habentur, hoc non intellexit, sed in alto cœno, ut dici solet, atque obscura erroris et ignorantiæ caligine obrutus hæsit, ne catenus quidem purgatus, ut veritatis radios intueri posset; verum in terrestrium et sensibilium cœno provolutus, nec supra dæmones quidquam animo conci-

pere valens, sublimiusque, ut Creatore dignum est, ferri : aut si quis vel leviter prospexit, quia non Deum, sed humanam rationem ducem sequeretur, ab eo quod probabilius erat, pertractus est, quodque promiscuam multitudinem ob propinquitatem magis alliciebat.

XLV. Quid mirum igitur, si is, qui ab hujusmodi placitis prodibat, atque ab hujusmodi gubernatoris regebatur, erga eum, qui fidem ipsi habuerat, honoreque ipsum affecerat, malum ac sceleratum se præbuit? Nam si per accusationem quoque ipsius causa nonnihil defendenda est, non tam quod fratris interitum doleret, quippe quem hostem quoque propter religionem duceret, quam quod Christianorum res augeri permoleste ferret, atque adversus pietatem furcret, rerum statum convellere aggressus esse, ac contumaciæ suæ libertatem quæsivisse videtur. Oportere enim philosophiam et imperium, juxta illorum sententiam, in unum coïre; non ut civitates miseræ esse desinant, sed ut malis potius impleantur.

XLVI. Ac primum quidem illius arrogantiæ atque audaciæ facinus fuit (22), quod sibi ipse diadema imposuit, magnoque nomine se ipsum ornavit, (quod non fortunæ prædam, sed virtutis præmium, vel tempus, vel imperatoris calculus largitur, vel, ut moris prisci fuit, senatus judicium,) nec honoris modum ad imperatoris arbitrium revocavit. Deinde (siquidem ob ea, quæ jam ausus fuerat, in omnem audaciam providendi necessitatem se sibi imposuisse norat,) quid cogitat? et quo, tum impietatis tum temeritatis progreditur? O furiosam mentem! Adversus eum expeditionem suscipit, atque ab Occidente pedem movet : in speciem quidem, quasi se de arrepto diademate purgare vellet, adhuc enim audaciam suam occultare videbatur, revera autem ut totum imperium ad se traduceret, ac per improbitatem et ingratitudinem

suam in hominum admirationem veniret. In eoque spe sua minime falsus est.

XLVII. Nec tamen hoc mirentur, qui Dei rationum, quibus omnia reguntur, altitudinem omni conjectura sublimiorem non assequuntur, nec Opifici gubernatione cedere sustinent, nobis quidem certe sapientiori, suaque, et quo, et qua vult, ratione ducenti, non dubium autem quin ad id quod melius est, atque ad morborum sanationem, quantum vis ii, quibus medicina fit, indignentur. A quibus rationibus non ille quidem ad malum excitatus est; Deus enim nullo modo mali causa est, quippe natura bonus, vitiumque ejus est qui elegit; haud tamen ab impetu suo repressus est. Verum cum ingenti celeritate, tum regionem suam, tum nonnullam barbaricæ oræ partem peragrasset, transitumque, fallendo potius quam vincendo, rapuisset, aulæ imminere incipit: ut quidem narrant qui partes ejus tuentur, futuri prænotione ad hanc expeditionem ineundam elatus, dæmonumque impulsu atque hortatu, prosperum eventum pollicentium, rebusque mutationem decernentium: at autem aiunt, qui vera loquuntur, ad tempus arcano atque occulto facinori præstitutum adveniens, atque ad mortem, cujus ipse architectus erat, properans, conatum interim suum per domesticorum quemdam celans. Ita facinus illud, non præscientia, sed scientia erat, scelerisque opus, non dæmonum beneficium: qui quidem, quam in his rebus sciti ac solertes sint, Persis luculenter ostendit. Ac finem tandem faciant, qui illius celeritatem dæmonibus ascribant: nisi hoc quoque ipsum, sceleratum esse, his adjungamus.

XLVIII. Quod nisi tyranni adventum et impressionem mors imperatoris antevertisset; plusque obscurum bellum, quam aperta manus potuisset, intellexisset fortasse

consceleratus ille ac nefarius se in capitis sui perniciem hac celeritate usum fuisse; ac prius quam Persæ de ipsius vesania supplicium sumpsissent, amentiæ pœnas in Romanorum finibus, in quos impetum facere non dubitarat, persolvisset; quod vel hinc conjectura colligi potest. Nam cum adhuc progrederetur, atque obscuram et incognitam expeditionem suam esse existimaret, præstantissimus imperator ita eum toto exercitu circumfudit, atque undequaque cinxit, ut fugam quoque omnem ipsi præcideret, quemadmodum ex his, quæ postea secuta sunt, liquido demonstratum est. Nam cum jam etiam imperio potiretur, ad hunc tamen exercitum superandum non parum negotii habuit. At nunc ille adversus audaciam simul et impietatem furore ardens, ac sapientissimum hominem laqueis irretitum tenens, proh malum peccatum nostrum! in medio itinere diem vitæ extremum claudit, cum de benignitate sua, tum Deo tum hominibus, multis verbis se excusasset, ac per cœpta sua et conatus testatum Christianis reliquisset, quanto pietatis tuendæ studio incitaretur.

XLIX. Atque hic mihi ob ea, quæ deinceps sequuntur, lacrymæ gaudio permixtæ subeunt; ac velut fluminis et maris pugna, commixtioque et dissidium, inter se contendentium, ac coëuntium. Quemadmodum enim ex postremis voluptas, ita ex iis, quæ præcesserunt, mihi lacrymæ oriuntur; non ob Christianos tantum, eamque, quæ ipsis accidit, vexationem, aut a diabolo invecta est, et a Deo propter judicia, quæ ipse novit, permissa, ac fortasse propter elationem nostram, purgatione indigentem; verumetiam ob ipsam illius animam, eorumque qui ad eamdem perniciem ab eo simul abrepti sunt.

L. Quidam enim extremas dumtaxat eorum plagas, pœnasque in hoc seculo persolutas deplorant; nimirum ii, qui hujus tantum vitæ rationem habent, nec ad futura suppli-

cia mente penetrant, nec ulla rerum in hac vita gestarum reddendam rationem atque mercedem fore arbitrantur; sed brutarum animantium ritu in diem atque in præsens semper vivunt, ac sola hujus vitæ tranquillitate beatitudinem metiuntur, contraque adversis rerum casibus infelicitatem definiunt. Mihi vero gravius eos lugere subit ob sequentis vitæ cruciatus, eaque, quæ improbos et sceleratos manent, supplicia. Nondum enim quod maximum est dico, nempe hoc ipsum, a Deo ejici, quam dura et acerba illis pœna sit.

LI. Quî potero miserum illum non lacrymis prosequi? quî potero non et eos amplius lugere, qui sua sponte accurrerunt, quam quos ille persecutus est? et rursus eum amplius deflere, qui alios secum in exitium traxit, quam eos qui sua sponte ad malum cucurrerunt? Quin potius Christianis quidem haudquaquam triste et calamitosum est, quod pro Christi nomine passi sint, imo omnium beatissimum, non propter futura tantum præmia, sed propter hujus etiam vitæ gloriam et libertatem, quam ipsi per pericula sibi pepererunt. His contra repositorum ac inpendentium suppliciorum quasi præludium quoddam sunt ea quæ jam perpessi sunt : satiusque ipsis fuisset diuturnioribus in hac vita doloribus excruciari, quam ad alterius vitæ tribunalia reservari. Atque hæc mihi propter eam legem dicta sunt, quæ de inimici casu lætari nos vetat[1], atque ab iis qui stant commiserationem exposcit. Nunc ad ipsum rursus oratio referenda est.

LII. Quodnam hoc tam pertinax mali studium? Quis tantus impietatis amor? quis tam effusus ad exitium cursus? Unde tam infestus Christi hostis, qui Christi Discipulus fuerat, qui tot tantisque veritatis sermonibus assueverat, multaque ad salutem spectantia, partim dixerat,

[1] Prov. xxiv, 17.

partim audiverat? Vix enim imperii hæreditatem adire cœperat, cum impietatem palam libereque profitetur, perinde atque hoc quoque nomine erubescens, quod Christianus aliquando fuisset, aut ea de causa Christianis succensens, quibus nominis societate junctus fuerat. Atque hinc quidem facinora sua auspicatur, quemadmodum narrant, qui ipsius arcanis gloriantur; (Proh in quos sermones incurrere cogor!) impuro et nefario sanguine Lavacrum abstergit, initiationi nostræ execrabilem initiationem opponens, sus videlicet in cœno provoluta, sicut est in proverbio : manusque suas profanat (23), ut nimirum eas ab incruento sacrificio, per quod nos Christo ipsiusque passionibus et Divinitati communicamus, elueret, ac repurgaret. Per incisiones autem et sacrificia imperialem aulam constituit, malis mali imperii consiliariis utens.

LIII. Ac quoniam incisionum, superstitionisque, aut, ut aptius loquar, diabolicæ vesaniæ qua ad res hujusmodi ferebatur, mentionem feci, nondum satis constitutum habeo litteris-ne hoc miraculum, quod omnium sermone celebratur, mandare, an narrantibus fidem abrogare debeam. Etenim ipse dubii atque ancipitis sum animi, nec utram in partem propendeam, habeo, utpote mixtis iis quæ fidem mereri queant, cum iis quæ fide carere videntur. Nam quod tam novo atque inusitato sceleri, et impietati, signum aliquod et portentum accesserit, hoc non modo a vero non abhorret, sed persæpe jam in maximis mutationibus accidit. Quod autem ad hunc modum id contigerit, id vero est quod mihi quidem admiratione cum primis dignum videtur, atque omnibus, qui res puras pure declarari volunt, ac declarandas existimant.

LIV. Ferunt igitur, cum ipse sacrificaret, victimarum exta coronatam crucem ostendisse. Quæ res alios quidem horrore atque anxietate perfudit, effecitque ut poten-

tiam nostram agnoscerent : at impietatis magistro animum videlicet addidit, tanquam circumscripti atque undique conclusi essemus. Sic enim crucem et circulum ex tempore interpretatus est. Atque hoc sane est, quod miraculi instar habeo. Quod si falsum est, in auras abeat : si autem verum, rursus Balaam vaticinatur[1], et Samuël per ventriloquam trahitur, aut trahi videtur[2], et dæmones Jesum inviti confitentur, ac per contraria, quo plus fidei atque auctoritatis habeat, veritas demonstratur[3]. Ac fortasse his rebus id agebat providentia, ut illius impietatem compesceret. Multas enim et mirabiles salutis vias Deus inusitato modo aperire novit, ad humanitatem et misericordiam propendens. Quod autem a pluribus commemoratur, nec a fide alienum est, oratione persequar.

LV. Descendebat in quoddam adytum vulgo inaccessum et horrendum, (quemadmodum utinam in infernum quoque, prius quam in hujusmodi scelera proruмperet); comitem eum habens, qui multis adytis dignus erat, hoc est, hominem in hujusmodi rebus sapientem aut sophum vel potius sophistam et impostorem. Nam hoc quoque apud ipsos divinationis genus est, ut in caliginoso quodam specu cum subterraneis dæmonibus ob res futuras congrediantur : sive quia tenebris magis oblectantur, ut qui ipsi tenebræ quoque sint, ac tenebrarum vitii artifices; sive quia piorum hominum, qui in terra sunt, societatem et congressum fugiunt, ex eisque infirmiores redduntur. Ut autem egregium virum progredientem terrores adoriri cœperunt, ac subinde plures et formidabiliores evaserunt, (sonos quosdam insuetos audiri aiunt, tetrosque esse odores, atque ignea spectra, et nescio quas nugas et deliramenta); rei novitate perculsus, harum enim rerum

[1] Num. XXII, 7, et seq. — [2] 1 Reg. XXVIII, 12. — [3] Marc. I, 34, et Luc. IV, 41.

studium sero amplexus fuerat, ad crucem vetusque remedium confugit, hocque se adversus terrores consignat, eumque, quem persequebatur, opitulatorem asciscit. Ac quæ sequuntur, magis tremenda.

LVI. Valuit signaculum, cedunt dæmones, pelluntur timores. Quid deinde? Respirat malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus iidem terrores urgent: rursus signaculum adhibetur, ac dæmones conquiescunt. Hæret consilii inops discipulus: ac sacrorum antistes, ipsius lateri hærens, veritatem sinistre interpretatur: « Abominationi illis, fuimus, inquit, non terrori: vincit » quod pejus est. » Hæc enim loquitur, et locutus persuadet, persuasumque discipulum ad exitii voraginem ducit. Nec mirum videri hoc debet. Improbus enim promptius ac libentius malum sequitur, quam a bono cohibetur. Quæ porro dixerit aut fecerit, aut quibus imposturis elusus sit, prius quam sursum remitteretur, norint ii, qui mysteriis hisce partim alios initiant, partim ipsi initiantur. Cæterum ascendit, tum animo arreptitius, tum rebus ipsis, ac furioso oculorum obtutu satis significans, quos coluisset: nisi tamen ab eo quidem die, quo tam nefaria in animum induxit, dæmonibus oppletus est. Verum id apertius tunc patuit; ut ne scilicet incassum descendisse, ac dæmonum particeps factus fuisse videretur, quem illi enthusiasmum appellant; honesta nempe ac speciosa vocabula commutantes. Hæc prima ipsius facinora extiterunt,

LVII. Cum autem jam quod parturiebat continere non posset, persecutioque erumperet, quiddam animadvertere cœpit, sapienti in vitio atque in impietate excellenti viro dignum: aut certe ab iis, qui ipsum ad eam acuebant, ac velut inungebant, edoctus est. Sic enim secum reputavit, si bellum aperte susciperet, seque impietatis ducem profiteretur, præterquam quod id nimis temerarium

atque imperitum futurum esset, huic insuper scopo, ad quem collimabat, omnino contrarium fore. Nos enim, si vis inferretur, acriori contentione in victoriam incubituros, ac tyrannidi obnixum pietatis tuendæ studium objecturos cogitavit. Solent enim fortes et generosi animi ei, qui vim afferre parat, contumaciter obsistere, non secus ac flamma, quæ a vento excitatur, quo amplius perflatur, eo vehementius accenditur. Idque non cogitatione solum reperiebat, sed ex pristinis quoque persecutionibus cognoscere poterat, quæ christianam religionem potius illustrarant, quam debilitarant, animas nimirum ad pietatem roborantes, ac periculis, ut aqua candens ferrum, obdurantes. At si callide et artificiose bellum gereret, ac vim persuasione verborumque blanditiis illiniret, aut tyrannidi clementiam tanquam hamo escam circumponeret, ita demum non solum prudentem, sed validam quoque sibi concertationem fore.

LVIII. Etenim, ut alia, ita eum quoque, quo Martyres affici solent, honorem athletis invidebat. Ac proinde id molitur, ut ipse quidem et vim afferat, et interim afferre non videatur; nos contra et supplicia perferamus, et eo interim honore, qui pro Christi nomine patientibus haberi solet, careamus. O singularem hominis stultitiam! Primum si cujus causa pericula a nobis adirentur latere existimabat, facturumque se putabat, ut artibus suis callidissimisque consiliis veritatem obtegeret, ac non potius, quo plura adversus honores illos comminisceretur, hoc eos majores clarioresque redderet.

LIX. Deinde, si gloriæ cupiditate, ac non veritatis studio et amore, nos pericula adire existimabat; hæc sane apud illos ludant Empedocles, et Aristæi, et Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque hujusmodi miserorum hominum chorus. Ex quibus ille, cum per sicula foramina

Divinitatem, ut sibi opinione fingebat, comparasset, seque ad meliorem sedem transmisisset, charissimo calceo ignis æstu ejecto, proditus est: atque ita non Deus post hominem ostensus est, verum homo inanis gloriæ studiosus, philosophiæque post mortem expers, ac ne communi quidem sensu præditus. Hi autem, cum eodem morbo gloriæque amore affecti, in penitissimos quosdam terræ recessus sese abdidissent, deprehensa postea fraude, non plus honoris ex hujusmodi furtivo secessu adepti sunt quam contumeliæ ob compertam fraudem.

LX. At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis, cum impietate florere, atque in gloria versari. Hominibus quippe placere, parum admodum curamus: id unum expetentes, ut honorem a Deo consequamur: imo sublimius etiam assurgimus: (de iis loquor, qui vere philosophi, veroque Dei amore præditi sunt:) quippe qui bono conjungi propter ipsum bonum exoptamus, non autem propter honores in altero ævo reconditos. Secundus enim hic honestorum et laudabilium virorum gradus est, pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum in tertia classe collocandi sunt, qui pœnæ metu a scelere et maleficio deterrentur. Ac nostræ quidem res ad hunc modum se habent; idque promptum et proclive est pluribus argumentis demonstrare, si cui ita collibuerit.

LXI. Hic vero perinde ac si Christianos insigni quodam honore spoliaturus esset, (plerique enim homines alios affectibus suis metiuntur), ante alia gloriam nostram nominisque celebritatem insectatur. Nec vero strenuo ac generoso animo, ut aliis persecutoribus moris erat, impietatem edicto profitetur; nec, si non imperatorie, tyrannice saltem omnino de nobis consilium init: ut insigne atque

[1] Jer. III, 23. — [2] Joan. VIII, 44.

honorificum ipsius scelus sit, orbis populo vim intulisse, doctrinamque omnibus doctrinis superiorem tyrannide oppressisse: verum turpiter admodum et ignave pietatem vexat, animique fraudes et versutias persecutioni, quam adversus nos excitabat, induxit. Quocirca cum potentia in persuasionem et coactionem divisa sit, ita se comparavit, ut quod inhumanius erat, hoc est, vim et tyrannidem, populari turbæ civitatibusque permitteret, ut quarum vesana audacia propter temerarios animorum motus præcipitesque ad omnia impetus effrenatior esse videretur: idque haud publico edicto, verum ex eo quod impetum audaciamque minime reprimebat, velut proposita quadam lege non scripta, id se velle promulgans.

LXII. Quod autem lenius atque humanius erat, magisque imperatorem decebat, id sibi videlicet assumit, nempe suadendi atque illiciendi partes. Nec tamen id quidem usquequaque retinuit. Non enim natura ferebat, ut vel pardus distinctas macularum notas, vel Æthiops atrum colorem, vel ignis ardorem[1], vel diabolus qui homicida est ab initio[2], hominis odium, vel iste improbitatem, qua adversum nos impellebatur, abjiceret. Verum quemadmodum chamæleonem aiunt in quidvis facile mutari, atque omnes subinde colores, candore uno excepto, suscipere, fabulosum enim illum Proteum Ægyptium sophistam prætereo, sic etiam ille Christianis, præter clementiam, in quidvis se vertebat, ac perquam crudelis erat ipsius lenitas, et violenta persuasio, atque per hujusmodi benignitatem acerbitati crudelitatique suæ excusationem quærebat: ut non sine causa vim afferre videretur, cum blandiendo et alliciendo nihil profecisset.

LXIII. Idque ex eo perspicuum est, quod non multum suasione utebatur, sed plus violentiæ confestim sequebatur: ut, quemadmodum in venatione, aut laqueis aut

persecutionibus caperemur, atque alterutro omnino modo in ipsius potestatem veniremus. Quod cum in animum induxisset, negotiumque ita partitus esset, alterum ipsius stratagema hoc fuit, solumque ex omnibus cautum et circumspectum, tametsi alioqui valde impium, ut a domesticis et satellitum manu, quod omnibus persecutoribus familiare est, sceleris exordium duceret. Neque enim fieri posse, ut externos aggrederetur, nisi his sibi conciliatis atque adjunctis; quemadmodum nec exercitum adversus hostes ducere, cum imperatore contendentem et dissidentem.

LXIV. Atque ob hanc causam aulam totam commutat, aliis morte prius subductis ac de medio sublatis, aliis submotis et expulsis; non tam quia benevolo erga magnum imperatorem animo fuerant, quam quod majori erga majorem imperatorem benevolentia afficerentur, ac proinde utroque nomine ipsi incommodi essent. Milites etiam, et per se ipse, et per eos qui magistratus gerebant, allicit, quos etiam ad persuadendum faciliores esse arbitrabatur, quod partim honoribus dediti essent, partim per animi simplicitatem abriperentur, nullamque aliam legem quam principis voluntatem agnoscerent.

LXV. Imo, si rectius loquendum est, militum partem non minimam ad se pertraxit, et quotquot ex iis ægros et imbecilles invenit, temporisque, et tum, et jam antea servos; quos vel jam in potestatem redegerat, vel redacturum se sperabat. Non enim omnes pertraxit, nec tantum illi adversum nos dedit, qui per eum persecutionem excitabat : verum plus quam septem hominum millia reliqui fuerunt, « Qui non flexerunt genu coram Baal[1], » nec auream imaginem adorarunt[2], nec a serpentibus vulnerati sunt[3], quod serpentem illum suspensum Christi

[1] 3 Reg. XIX, 18. — [2] Dan. III, 18. — [3] Num. XXI, 9.

que passionibus oppressum atque confectum intuerentur; multi scilicet proceres, altissimisque dignitatibus præditi, quos minus etiam mirum fuisset, tum periculorum metu, tum honorum spe, cedere ac manus dare; multi etiam plebeii ordinis, ac numero solo cogniti, quos cum adortus esset, non aliter repulsus est, quam levis quædam machina a firmissimo muro. Cæterum eo animo erat, ut non magis ob eos, qui ipsi effugiebant, angeretur, quam, utpote furore percitus, ob eos qui capiebantur, præsideret: voluntasque ipsa, id quod spe conceptum erat, quasi jam manibus teneretur, repræsentabat.

LXVI. Quin jam etiam adversus magnum illud vexillum audacia effertur, quod cum cruce magnifice præcedit, in altumque elatum, exercitum ducit, laborum solvendorum vim habens, hincque apud Latinos nomen trahens, principatumque, ut ita dicam, in reliqua omnia vexilla tenens; tam quæ imperatorum imaginibus, atque expansis texturis, in variis tincturis ac litterarum picturis, decorantur, velutque exultant, quam quæ horrendis draconum hiatibus super summas lanceas elatis inflata, et per tractus contextis squamis distinctos agitata, jucundissimum simul et horrendum spectaculum oculis præbent. Posteaquam autem res domesticas ex animi sententia confecit, ac periculum illud, quod in manibus erat, ut existimabat, depulit, ita demum ea quæ deinceps sequentur, aggreditur.

LXVII. Homo stultissime et impiissime, et in magnis rebus imperitissime! Tu-ne adversus tantam sortem, ac per totum orbem fusam Ecclesiam, quæ per sermonis vilitatem, « Prædicationisque, ut ipsi fortasse dixeritis, » stultitiam[1], » omnes terræ fines complexa est, quæ sapientes vicit, et dæmones oppressit, et tempus superavit;

[1] 1 Cor. 1, 21.

eadem vetus simul, et nova, ut vos deorum quemdam portentose confingitis; illa paucis, hæc promiscuæ multitudini; illa adumbratione, hæc perfectione mysterii ad sua tempora reservati? Tu-ne, (quis autem, et quantus, et unde?) adversus magnam Christi hæreditatem? Magnam, inquam, illam, nec, etiamsi quidam majori quam tu furore atque insania præcipites ferantur, finem habituram, verum magis semper ac magis progressuram, altiusque assurrecturam; fidem enim habeo et iis quæ prædicta sunt, et iis quæ cernimus; quam ut Deus creavit, et ut homo hæreditate consecutus est; quam Lex adumbravit, et gratia explevit, et Christus dedicavit; quam Prophetæ coagmentarunt, et Apostoli quasi vinculis constrinxerunt, et Evangelistæ numeris omnibus absolverunt?

LXVIII. Tu-ne adversus Christi sacrificium cum tuis piaculis? Tu-ne adversus eum cruorem, quo mundus purgatus est, cum tuis cruoribus? Tu-ne bellum adversus pacem? Tu-ne manum adversus eam, quæ, et pro te, et propte te, clavis transfixa est? Tu-ne adversus fel, gustum tuum? adversus crucem, trophæum? adversus mortem, dissolutionem (24)? adversus resurrectionem, insurrectionem et rebellionem? adversus martyrem, ne Martyres quidem? post Herodem persecutor, et post Judam proditor; nisi quod non laqueo, ut ille, pœnitentis animi significationem dedisti, post Pilatum christicida, post Judæos Dei hostis?

LXIX. Non victimas pro Christo cæsas veritus es? nec magnos pugiles extimuisti, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andræam, Theclam, eos, qui et post illos, et ante illos, pro veritate periculis se objecerunt? qui cum igni, et ferro, et belluis, et tyrannis, et præsentibus malis, et denuntiatis, alacri animo, velut in alienis corporibus, imo quasi corporum expertes, dimicarunt? cur ita? ne pietatem vel verbo te-

nus proderent. Quibus præclari honores et festa constituta sunt; a quibus dæmones propelluntur, et morbi curantur; quorum apparitiones et prædictiones; quorum vel sola corpora idem possunt quod animæ sanctæ, sive tangantur, sive honorentur: quorum vel solæ sanguinis guttæ, atque exigua passionis signa, idem possunt quod corpora.

LXX. Hæc non colis, sed contemnis; qui Herculis rogum, ex calamitate injuriisque mulieribus illatis excitatum admiraris; et Pelopis laniationem, illam, inquam, vel hospitalem, vel a deorum amore profectam, ex qua Pelopiæ ab humeris et ebore nobilitati sunt; qui etiam Phrygum (25), qui tibiæ suavitate mulcentur, et post tibiæ cantum contumelia afficiuntur, exsectiones, et in Mithræ sacris adhibitos cruciatus, justasque aut etiam mysticas ustiones; et hospitum apud Tauros cædem, illudque apud Trojam puellæ regiæ sacrificium; et Menœcei pro Thebanis fusum sanguinem, posteaque filiarum Scedasi in Leuctris: qui Spartanos adolescentes virgis sese lacerantes laudas, et aram cruore respersam, Deam castam et virginem oblectantem: qui Socratis cicutam extollis, et Epicteti crus, et Anaxarchi utrem; quorum patientia coacta potius ac necessaria, quam libera et voluntaria erat: qui Cleombroti Ambraciotæ saltum, ad quem ex libelli « De anima » lectione impulsus est: qui pythagoricam illam pro fabis contentionem, et Theanus, aut nescio cujus alius ex iis qui pythagoricis mysteriis initiati erant, ejusque dogmata sequebantur, mortis contemptionem.

LXXI. Quod si tu superiora illa nostra non miraris, at certe præsentia mirare, o omnium sapientissime et fortissime, qui Epaminondas illos et Scipiones tolerantiæ ratione intuearis; qui simul cum exercitu iter carpis, et victum tenuem ac obvium amplecteris, et eam gerendi belli ratio

nem laudibus effers, in qua dux omnia per se administrat. Est quippe generosi et sapientis animi, ne hostium quidem virtutem contemnere, verum hostium fortitudini plus tribuere, quam suorum, etiam familiarissimorum, ignaviæ atque languori. Vides-ne hos vitæ facultatibus carentes, et laris expertes, ac carne ferme et sanguine destitutos, eoque ipso ad Deum propius accedentes? hos, inquam, pedibus illotos, et humi cubantes, quod ait tuus Homerus, ut hoc figmento dæmonum quemdam ornet; hos in terra positos et terrenis celsiores? hos inter homines et supra humana? astrictos simul ac liberos? qui teneantur, et retineri nescios? quorum nihil in mundo, et omnia sunt, quæ supra mundum sunt? quorum duplex vita est, altera contempta, altera studiose culta et expetita? hos inquam, per mortificationem immortales, per dissolutionem Deo conjunctos? hos a cupiditate alienos, amore vero qui, divinus est, et animi perturbatione vacuus, accensos? quorum fons lucis, et quorum jam illius radii? quorum angelici Psalmi cantus, et pernox statio, et mentis jam raptæ in cœlum ad Deum excessio? quorum purgatio, et quorum studium ut purgentur, quippe qui nullum ascensus et deificationis agnoscunt modum? quorum rupes, et quorum cœli? quorum abjici et consternari, et quorum throni? quorum nuditas, et quorum incorruptibilitatis indumentum? quorum solitudo, et quorum sæculi alterius celebritas? quorum compressæ atque constrictæ voluptates, et quorum perpetua omnemque sermonis facultatem excedens animorum oblectatio? quorum lacrymæ peccati diluvium[a], et mundi piamentum? quorum extentæ manus flammas extinguunt, feras consopiunt, gladiorum aciem retundunt, instructas acies in fugam vertunt; tuamque etiam impietatem, mihi crede, compressuræ sunt, etiamsi ad aliquod

[a] Hebr. xi, 33, et seq.

tempus extollaris, impietatisque fabulam cum tuis dæmonibus ludas?

LXXII. Quonam modo ne hæc quidem pertimescis, homo audacissime, atque, ut si quis alius, ad mortem præceps? Quonam modo non veneraris? Hæc jam sane et sapientis illius ac legislatoris Solonis inexplebili cupiditate (26), quam Crœsus auro lydio coarguit, multo præstantiora sunt, et socratico pulchri amore; vereor enim puerorum amorem dicere, etiamsi honestiore vocabulo callide obtegatur; et sicula Platonis liguritione, ob quam etiam ipse venditur, ac ne ab ullo quidem discipulorum, imo nec ab aliquo Græcorum redimitur; et Xenocratis voracitate (27); et Diogenis illius, dolium incolentis dicacitate (28), per quam tragicis tyrannis hospites, hoc est, placentis viles panes, loco cedere jubet; et Epicuri philosophia, quæ nullum voluptate superius bonum constituit. Magnus apud vos est Crates (29): vere enim philosophicum est, pecudibus depascenda prædia sua reliquisse, nostrisque philosophis consimile. At publico præconio libertatem ostentat, perinde ac quispiam, non sapientiæ magis quam gloriæ studiosus. Magnus ille, qui, cum navis tempestate jactaretur (30), atque omnia in mare projicerentur, gratias Fortunæ agebat, tanquam ad philosophici pallii angustias eum redigenti. Magnus Antisthenes, quod a petulanti quodam atque audaci homine toto ore contusus, in fronte duntaxat, quasi in statua artifex, percussoris nomen inscripsit; fortasse ut acerbius accusaret. Laudas etiam quemdam eorum) qui non longe ante nos fuerunt, quod toto die stans soli preces adhibuerit: fortasse id tempus captarat, quo propinquior terris esse solet, ut orationem contraheret, eamque simul cum ipsius occasu finiret. Quin illum etiam laudibus afficis, qui Potidææ hyberno tempore, addito ad studium labore, pernox in speculatione quadam stetit, ita ut ne

vim quidem frigoris propter mentis abstractionem sentiret. Laudas insuper in Homero discendi amorem circa arcadicam quæstionem, et in Aristotele (31) philosophiam et diutinam moram ad reciprocos Euripi æstus, quibus uterque occubuit. Effers etiam Cleanthis puteum (32), et Anaxagoræ cingulum (33), et Heracliti mœstitiam.

LXXIII. Quot vero homines his virtutibus excelluerunt, et quandiu? Infinitam autem illam apud nos hominum multitudinem non miraris, ac suspicis; qui et hæc et his sublimiora philosophantur, in omni vitæ genere et instituto, atque in omnibus, ut sic loquar, terrarum oris, viri juxta ac mulieres, virtutis æmulatione certantes, atque hic solum sexus obliviscentes, ubi Deus per castitatem et tolerantiam conciliandus est; nec obscuri solum et ignobiles, et propter pristinæ conditionis tenuitatem laboribus assueti, sed etiam valde quondam sublimes et splendidi, tum opibus, tum nobilitate, tum potentia, Christi imitandi studio sese præter morem affligentes: qui, etsi sermonis elegantia careant, (quod ne in sermone quidem pietatem constituant, parvusque, ut cuidam etiam poëtarum vestrorum placuit, sapientiæ ab ore manantis fructus sit), præstantiores tamen sunt prudentia, atque doctrina in actione.

LXXIV. Sed tamen his omnibus contemptis ac pro nihilo habitis, unumque id spectans, ut a dæmonibus, a quibus sæpe, ut æquum erat, prostratus fuerat, gratiam iniret, prius quam negotiorum publicorum aliud quidquam constituisset, in Christianos impetu fertur. Ac duo quidem ista eum sollicitum habebant, Galilæi nempe, sic enim ipse contumeliæ causa nos appellabat, et Persæ, magna tolerantia in gerendo bello perstantes: verum usque adeo majori cura animique studio et contentione in perniciem nostram incumbendum esse ducebat, ut persicum bellum

instar nugarum et ludi cujusdam haberet. Quod licet non aperte declararet, non tamen obscure ferebat. Tanta enim in eo furoris magnitudo erat, ut apud quosvis id confiteri nunquam desineret. Ac ne hoc quidem perspiciebat vir omnium sagacissimus, optimusque reipublicæ antistes, quod prioribus quidem persecutionibus idcirco parva perturbatio et convulsio sequebatur, quia nondum dogma nostrum ad multos propagatum erat, sed in paucis adhuc hominibus veritas hærebat, splendoremque desiderabat: nunc autem salutari doctrina longe lateque fusa, et apud nos præsertim dominante, religionem christianam immutare, atque in diversum movere conari, nihil aliud erat quam Romanorum imperium convellere, ac de rerum summa periclitari, eaque, quibus ne hostes quidem gravius quidquam nobis imprecari possint, a nobismetipsis perpeti, atque ab hac nova et admiranda philosophia et principatu, propter quem nos scilicet beati sumus, atque ad auream illam ætatem gerendæque reipublicæ rationem rediimus, illam, inquam, seditionis et pugnæ omnino expertem.

LXXV. An vero tolerabilis cursus gubernationis, et tributorum relaxatio, et magistratuum delectus, et furtorum castigatio, aliaque omnia, quæ brevis et momentaneæ felicitatis ac pompæ sunt, magnam quamdam reipublicæ utilitatem allatura erant, atque harum rerum laudibus aures nostras personare oportebat: populorum autem atque urbium dissidia, et concertationes, et familiarum divisio, et domorum dissensio, et matrimoniorum diremptio, quæ omnia hoc malum secutura esse verisimile erat, atque etiam secuta sunt, vel illi insignem quamdam gloriam, vel reipublicæ securitatem afferebant? Quis tam, vel ad impietatem proclivis, vel communi sensu captus est, qui hoc assentiatur? Quemadmodum enim in corporibus, cum unum aut alterum membrum ægrum est, reliqua membra

haud magno negotio emergunt, partique majori sanitatis bonum conservatur, cujus etiam ope interdum ægræ partes in meliorem statum redeunt: at cum pleraque membra inter se dissident, et graviter affictantur, fieri jam non potest, quin totum corpus ægrotet, atque in perspicuo periculo sit: ad hunc modum in iis quoque, qui sub imperio sunt, singulorum morbos commodiori totius reipublicæ valetudine occultari contingit; pluribus autem exulceratis et morbo affectis, tota jam respublica in periculo versatur. Quod meo quidem judicio alius, etiam nobis infensissimus et infestissimus, animadvertisset, præsertim hoc tempore, atque in tanta Christianorum amplitudine et incremento. Verum istius improbitas rationi et consilio tenebras offudit: ob eamque causam parvis juxta ac magnis persecutionem molitur.

LXXVI. Atque illud sane perquam juvenile ac leve; atque ne ullo quidem alio homine, vel mediocri animi gravitate prædito, nedum imperatore dignum, quod simul cum nominis mutatione animorum quoque nostrorum mutationem secuturam esse arbitratus, aut certe nobis id pudori fore, quasi turpissimi cujusdam criminis accusantis, novandum nobis cognomentum statim censuit, Galilæos pro Christianis nominans, atque, ut ita vocaremur, publica lege decernens. Ex quo perspicue ostendit Christi appellationem perhonorificam esse, maximique ad gloriam momenti, quoniam eam nobis eripere cogitavit. Nisi fortasse hoc ea ratione fecit, quod hujusce nominis vim et potestatem, instar dæmonum, reformidaret, ac proinde ad alterum nomen minus notum et vulgare transierit.

LXXVII. Nos vero nomina ipsis haudquaquam invertemus; nec enim quidquam magis ridiculum excogitari potest, in quod ea commutare queamus; Pallos et Ithy-

phallos, et Melampygos, et Apygos, et Hircopedem, et venerandum Pana, illum ex omnibus procis unum Deum, atque a contumelia nomen, ut par erat, consecutum. Apud illos enim vel unum et potentissimum multos injuria afficere oportet, vel ex multis unum eumque deformissimum procreari. Quocirca nec res ipsis, nec nomina invidebimus. Per nos sane sua illis stultitia frui liceat, et ob res turpissimas magnifice gloriari. Quinetiam ipsis, si velint, Buthœnam prætermittemus, et Trivesperum, ut majorem apud eos gratiam ineamus; eum, inquam, et ita progenitum, et adeo magnifice progignentem, ac pro decimo tertio certamine, unius noctis spatio, quinquaginta Thestii filias comprimentem, ut ex iis rebus Dei nomen adipiscatur. Etenim, si hujusmodi nominibus innovandis animum adjicere liberet, multa profecto nomina etiam adversus eum, ab ejus vita petita, Christianis suppeterent, tum turpiora tum magis apposita et congruentia. Quid enim prohiberet, quominus nos quoque, Romanorum, atque adeo orbis universi, quemadmodum ipse dæmonum fraude circumventus existimabat, imperatorem, eodem ludo ulciscentes, Idolianum, et Pisæum, et Adonæum, et Tauricremum vocaremus, ut jam nonnulli quoque nostrum, lepidi et festivi homines, appellarunt, quandoquidem mira est hujus rei facilitas, et alia quælibet vel inflecteremus nomina vel cuderemus quæ vere ipsi objicienda nobis historia porrigit?

LXXVIII. Hoc vero omnium absurdissimum, quod cum Salvator ipse, omniumque rerum dominus, et mundi hujus opifex atque gubernator, ille magni Patris filius, et Verbum, et conciliator, et pontifex, et throni consors; qui pro nobis, qui ipsius imaginem ignominia affeceramus atque in terram projecti eramus, eoque redacti, ut magnum hujusce conjunctionis mysterium ignoraremus, non

solum ad servilem usque formam se dejecerit[1], sed etiam crucem conscenderit, peccatumque meum secum, ut illic interiret, duxerit: cum hic, inquam, Judæis eum Samaritanum vocantibus[2], et quod multo sceleratius est, quasi dæmonis intemperiis agitatum accusantibus, nec erubescat, nec de convitiatoribus suis queratur; idque cum ipsi per Angelorum exercitum, vel sermone solo, pravos homines ulcisci promptum esset[3]; verum leniter admodum et placide contumeliosos homines amandet, ac pro eorum, a quibus in crucem agebatur[4], salute lacrymas fundat; cum hæc, inquam, ita se habeant, nonne absurdissimum est existimare nobis Galilæorum nomen, vel dolori, vel pudori fore, nosve ob eam causam ab obnixo virtutis studio abscessuros, majoremque harum contumeliarum quam animarum et corporum, quæ pro veritatis defensione contemnere ac pro nihilo putare consuevimus, rationem habituros? Cæterum hoc, ut dixi, ridiculum potius quam grave et molestum, atque ad scenam et theatra id remittimus. Neque enim profecto iis unquam superiores fuerimus, qui facile illic in maxillam res hujusmodi ludunt, simulque luduntur.

LXXIX. Jamvero illud admodum pravum ac malignum, quod cum nec aperte nos allicere posset, nec tyrannice cogere præ pudore sustineret, leoninæ pelli vulpinam; aut, si mavis, Minoïs larvam summæ injustitiæ prætexens, (quibus verbis proprie id exprimam?) leniter vim afferebat. Atque alia quidem memoriæ prodenda litterisque mandanda volentibus relinquemus, festinante jam videlicet nostra oratione. Multos autem summo studio elaboraturos existimo in condenda illius temporis, sive tragœdia illa dicenda est, sive comœdia, quibus pietatis

[1] Philip. II, 1. — [2] Joan. VIII, 48. — [3] Matth. XXVI, 53. — [4] Luc. XXIII, 34.

pars esse videbitur, impiam illum et sacrilegam orationc insectari, ut ad posteros quoque res tanta, minimeque digna quæ in obscuro jaceat, transmittatur. Ego autem pro omnibus unum aut alterum, exempli causa, iis qui vitam illius tantopere admirantur, exponam, ut se eum virum laudare velle intelligant, cujus nulla satis digna vituperatio excogitari potest.

LXXX. Est hoc in regio more positum, haud quidem scio an apud omnes quoque alios homines, qui imperio subsunt, cæterum apud Romanos studiosissime observatum, ut publicis statuis imperatores ornentur. Nec enim coronæ ac diademata, et purpuræ nitor, et numerosi satellites, et subditorum multitudo, ad constituendum ipsis imperium sufficiunt: verum adorationem quoque accedere oportet, per quam augustiores appareant: non eam solum qua adorantur ipsi, sed eam etiam quæ in imaginibus picturisque præstetur, quo cumulatior ipsis perfectiorque veneratio reddatur. His porro imaginibus alii imperatores aliud quiddam præterea appingi gaudent; quidam clarissimas quasque urbes dona offerentes; alii victorias, caput eorum corona cingentes; nonnulli magistratus adorantes, et dignitatum notis exornatos: alii ferarum cædes et ictas jaculationes, alii barbarorum domitorum, atque ad pedes jacentium, aut cæsorum varias multiplicesque figuras. Neque enim rerum earum, ob quas magnifice de se sentiunt, veritatem solum amant, sed earum quoque simulacra.

LXXXI. Quid autem iste comminiscetur? et quam firmioribus Christianis fraudem nectit? Nimirum quemadmodum qui cibis toxicum miscent, ita hic usitatis imperatorum honoribus impietatem admiscere instituit, ritusque Romanorum cum idolorum adoratione conflare. Proinde cum dæmones, velut alias quasdam consuetas

picturas, imaginibus adjunxisset, tum demum populis, et civitatibus, hæc præsertim provinciarum præfectis, imagines illas proponebat, ut nulla omnino ratione malum vitari posset : verum aut cum imperatorum honore dæmonum honor conjungeretur, aut horum fuga imperatores contumelia afficerentur, mista scilicet adoratione. Hanc fraudem, atque hunc ita callide excogitatum impietatis laqueum, pauci quidem ex iis qui majori pietate et sagacitate præditi erant, effugerunt qui etiam sagacitatis pœnas luerunt : hoc quidem prætextu, quasi adversus imperatoris honorem deliquissent : at revera pro vero imperatore ac pro pietate in periculum adducti. Permulti autem ex simplicioribus et imperitioribus capti sunt; quibus etiam fortasse ob ignorationem venia tribui queat, utpote arte et fraude ad impietatem abreptis. Atque hoc sane tale est, ut vel unum ad perpetua infamia notandum imperatoris istius voluntatem animique inductionem abunde sufficiat. Neque enim res easdem principibus ac privatis convenire existimo : quandoquidem nec ejusdem utrique sunt dignitatis. Privato enim homini astute quoque aliquid facere, fortasse concedemus : nam qui vim aperte adhibere nequit, hic si vafre et callide aliquid faciat, veniam aliquam meretur. Imperatori autem, cum vi et potentia superari admodum turpe sit, tum vero turpius, ut opinor, et indignius est, conatus suos et propositum arte occultare.

LXXXII. Alterum jam superioribus adjiciam; quod ut ejusdem animi ac propositi est, ita magnitudine longe atrocius, magisque impium, nimirum malo ad plures permeante. Imperatoriæ largitionis dies aderat, sive anniversarius, sive tunc ab imperatore pro sua improbitate ac versutia ex tempore ita institutus : atque adesse militares ordines oportebat, ut pro suo quisque gradu et digni-

tate donativum acciperent. Rursus illiberalitatis scena: rursus impietatis fabula. Etenim benignitate quadam crudelitatem condire studet, militumque vecordiam et avaritiam, quas magna ex parte vitæ comites habent, pecuniis allicere atque inescare. Ille igitur splendidus præsidebat, splendide adversus pietatem festum diem agens, atque ob astuta sua consilia magnopere animo elatus. Melampum quemdam aut Proteum suspicari posses: ita in omnia vertebatur, facileque se ipsum in diversas formas immutabat. Quæ autem circa ipsum erant, qualia tandem quantisque luctibus et querelis apud cordatos homines digna, non iis solum qui tum affuere, sed iis etiam qui nunc spectaculum illud auribus usurpant?

LXXXIII. Proponebatur aurum, proponebatur thus, in propinquo erat ignis, hortatores ad latus. Porro quam plausibilis species, ut imperatoriæ largitionis hic mos esse videretur, antiquioris utique et præstantioris. Quid deinde? Thus incendere oportebat, atque ita exitii mercedem ab imperatore accipere, tantillam tantæ rei, hoc est, ipsarum animarum impietatisque adversus Deum. O miserum quæstum! o miseram mercedem! Exercitus totus unica techna et fraude venalis prostabat; et qui universum orbem terrarum armis subegerant, parvo igne atque auro, ac per exiguum suffitum corruebant, magna ex parte ne suam quidem necem, quod omnium gravissimum erat, agnoscentes. Aderat quispiam, ut lucrum facturus, ac post lucrum ne se ipsum quidem habebat: dextram imperatoris adorabat, nec se carnificem suum adorare norat. Quod si qui etiam id agnoscerent, nihil tamen propterea hinc ipsis accedebat: quippe malo semel occupatis, ac primam stoliditatem pro ejusmodi lege, quam infringi nefas esset, ducentibus. Quæ Persarum myriades, qui sagittarii, qui fundibularii, quis cataphractus miles atque un-

dequaque a vulneribus tutus, quæ tormenta diruendis muris admota, ea efficere potuissent, quæ manus una, et tempus unum, et nefarium consilium perfecit?

LXXXIV. Hic narrationem quamdam admiscebo, superioribus tristiorem et miserabiliorem. Ferunt quosdam eorum, qui per ignorationem capti ac circumventi fuerant, post quam contracta hac calamitate domum se recepissent, una cum contubernalibus suis ad mensam accubuisse : deinde, cum convivium ad consuetam frigidi vini potationem processisset, non secus ac si nihil gravius ipsis accidisset, ad meraci vini poculum, sublatis in altum oculis, Christum cum crucis signo appellasse. Cumque contubernalium quidam id miratus fuisset, dixissetque: » Quidnam hoc est? Christum post abjurationem invo- » catis? » illos statim, his verbis exanimatos, dixisse : « Quo » tandem modo abjuravimus? et quinam hic novus sermo » est? » Hunc vero respondisse : « Quoniam ad ignem thus » adolevistis : quod idem est, docebat ille, ac Christum » abnegasse. » Tum vero illos, nulla interposita mora, e convivio exilientes, velut furiosos et mente captos, ac zelo et iracundia æstuantes, per forum currere, clamare et dicere : » Christiani, christiani animo sumus : audiant omnes mor- » tales, et ante omnes Deus, cui et vivimus, et moriemur. » Fidem tibi datam, Christe salvator, non fregimus : bea- » tam confessionem non abjuravimus. Si quid manus pecca- » vit, mens certe minime secuta est. Imperatoris fraude » circumventi, non auro sauciati sumus. Impietatem exui- » mus. Jam jam cruore purgamur. » Posteaque ad imperatorem celeriter profectos atque aurum forti et strenuo projicientes, ad hunc modum vociferari : « Non dona acce- » pimus, imperator : sed morte damnati sumus. Non ho- » noris causa vocati, sed ignominia notati sumus. Da hoc » beneficium militibus tuis; Christo nos immola, cujus

» unius imperio subjicimur. Ignem igni repende; pro » cinere illo in cinerem nos redige. Manus amputa, quas » scelerate porreximus: pedes, quibus male cucurrimus. » Alios auro dona, quos accepisse postea non pœniteat. » Nobis satis superque est Christus, quem instar omnium » habemus. » Quam cum orationem habuissent, simulque alios hortarentur, ut fraudem intelligerent, atque ab hac temulentia se colligerent et evigilarent, Christoque sanguine suo satisfacerent; tum vero imperatorem ira incensum, aperte quidem illos interficere noluisse, ne martyres efficerentur, qui, quantum in ipsis erat, martyres erant, exilio tamen mulctasse, ac pœna ea vindictam sumpsisse, maximoque eos beneficio affecisse, quos a piaculis suis versutisque consiliis procul removisset.

LXXXV. Sed quanquam ea mente esset, hacque animi malignitate ac vafritie ad multa uteretur; tamen, ut qui nullam animi firmitatem et constantiam haberet, nec tam cogitationes ac rationes suas, quam dæmonis impetum sequeretur, nequaquam ad extremum usque in sententiam mansit, nec pravitatis arcanum retinuit. Verum quemadmodum ætnæum ignem narrant Ætnæ radicibus abscondi, ab ima parte exundantem, ac vi retentum atque compressum, sive hoc aliud quidpiam est, sive Gigantis pœnas dantis anhelitus, prius quidem horrendum quemdam sonum edere, fumumque, propinqui mali indicem, vertice suo evomere: quod si forte amplior et exuberantior fuerit, rapidiorque, quam ut coërceri queat, tum vero sinibus suis æstu vehementi extrusum, sursumque tendentem, ac supra foramina sua sese effundentem, adjacentes quoque nonnullas terræ partes incredibili illo et horribili fluxu pervastare: eodem quoque modo illum reperire licet, aliquantisper quidem et se ipsum, sophisticum suum decretum in potestate tenentem, ac per fraudem res nostras

incommodis afficientem: cæterum, si quando iræ impotentia redundantior esset, tum vero ne animi quidem perversitatem premere ac dissimulare posse; verum adversus pium divinumque nostrum agmen nuda et aperta persecutione grassari.

LXXXVI. Ut enim edicta ea præteream, quæ adversus ædes sacras, tum publice proponebantur, tum privatim explebantur, et votivorum donorum ac pecuniarum expilationem, non magis ab impietate quam ab avaritia manantem, et sacrorum vasorum, quæ profanis manibus petulanter et contumeliose tractabantur, direptionem, sacerdotes etiam subjectamque plebem, qui pro his rebus abstrahebantur, acerbissimeque torquebantur, columnas quoque cruoris plenas, horum manibus atque complexu, dum virgis conciderentur, per orbem cinctas, denique sagittarios per urbes et regiones discurrentes, atque ipso etiam, qui hæc imperabat, acriores et crudeliores, quo nos videlicet pro Persis et Scythis aliisque barbaris in ditionem suam atque imperium redigerent; ut hæc, inquam, omnia prætermittam, eccui tandem Alexandrinorum crudelitas ignota est? qui præter multa alia, quæ adversus nos designarunt, temporis licentia immoderate abutentes, plebs etiam alioqui seditiosa et furiosa, hunc quoque impietatibus suis cumulum addidisse referuntur, ut sacrosanctum templum nostrum duplici cruore, hoc est, victimarum et hominum, implerent, idque imperatoris cujusdam philosophi ductu atque auspiciis perpetrasse, ac his tantum rebus nominis famam consecuti? Eccui Heliopolitarum concursio incognita est? eccui Gazæorum, qui apud eum in admiratione et honore erant, propterea quod ipsius magnificentiam probe persentiscebant, effrenis audacia? Eccui Arethusiorum furor, qui cum prius obscuri atque ignobiles essent, ab eo tempore perquam etiam noti

ac celebres fuerunt? Nec enim præclara duntaxat actio celebritatem parit, sed etiam improbitas, quæ pravorum hominum gloriam superat.

LXXXVII. Illi enim, ut unum ex multis commemorem, quod etiam atheis horrorem incutere queat, virgines castas et mundo sublimiores, quæque vix etiam unquam viris in conspectum venerant, in medium productas, vestibusque nudatas, ut per aspectum contumeliam ipsis prius inferrent, ac postea proscissas atque dissectas, o Christe, quomodo tuam illius temporis patientiam feram! partim propriis etiam dentibus comminutas edisse, atque, ut eorum execrandum furorem decebat, crudis hepatibus sese ingurgitasse feruntur, ac cibo illo perfunctos, communem et usitatum admisisse: partim palpitantibus adhuc visceribus suillum pabulum inspersisse, ferocissimisque porcis immissis hoc spectaculum objecisse, ut simul cum hordeo carnes laniari atque exedi perspicerent, mixtum alimentum, ac tum primum conspectum, et auditum: quo sane is solum dæmones suos alere merebatur qui horum scelerum architectus erat; quemadmodum etiam, ut par erat, et sanguine illo et vulnere aluit, quod in præcordiis accepit (34): etiamsi miseri homines ad res hujusmodi sensu careant, ac præ impietate ne mentis quidem sint compotes.

LXXXVIII. Jamvero illud eximii viri, Marci (35), et Arethusiorum, quis tam ab orbe nostro remotus est, ut ignoret, ac commemorantem narratione non antevertat? Hic cum, insigni illo Constantio imperante, pro ea potestate, quæ tum Christianis concessa fuerat, domicilium quoddam dæmonum evertisset, ac multos nunc Christianos a gentili errore ad salutem, non minus ob vitæ splendorem, quam ob dicendi facultatem atque doctrinam traduxisset, jampridem odio Arethusiis erat, vel iis potius

qui inter Arethusios erant dæmonum amantes et cultores. Posteaquam autem, mutatis Christianorum rebus, Gentilium res tumere et assurgere cœperunt, temporis potentiam haudquaquam effugit. Multitudo quippe etiamsi in præsens impetus cupiditatesque suas coërceat, quemadmodum ignis in materia latens, aut amnis repressus, oblata tamen occasione accendi atque erumpere consuevit. Quocirca, cum populum adversum se incitatum, nec moderati quidquam vel comminantem cerneret, primum consciscendæ fugæ consilium init, non tam ignavia fractus, quam præcepto illo permotus, quo e civitate in civitatem fugere, et persecutoribus cedere jubemur[1]. Neque enim Christianos, quantumvis fortes, ac singulari tolerantia præditos, sui tantum rationem habere oportet, sed persecutoribus quoque parcere, ut ne, quantum in ipsis est, ad hostium periculum et damnationem ex se ipsis aliquid conferant. At post quam multos sua causa duci ac trahi, multos etiam ob persequentium crudelitatem in animæ periculo versari intellexit, tum vero alios, eo quod ipse in tuto, periclitantes negligere minime sustinuit; ac proinde præstantissimum maximeque philosophicum consilium capit. Ex fuga enim edit, seseque ultro plebis arbitrio tradit, atque adversus temporis difficultatem velut aciem instruit. Hic vero quid acerbitatis aberat? quid non etiam atrocius excogitabatur? cum scilicet alii aliud pari consilio ad unius mali conspirationem conferrent; nec, si nulla alia re, saltem hujus viri constantia moverentur, qui illi imminebant: quin potius hoc quoque nomine vehementius incandescerent, quod illius reditum ac præsentiam, non tam fortitudinem adversus pericula, quam ipsorum contemptum interpretarentur.

LXXXIX. Ducebatur senex sacerdos, athleta volun-

[1] Matth. x, 23.

torius, per mediam civitatem, omnibus, præter persecutores et carnifices, tum ob ætatem venerabilis, tum ob vitæ probitatem venerabilior. Ducebatur porro ab omnibus, cujuslibet ætatis, et conditionis ac fortunæ, omnibus æque urgentibus, viris, fœminis, adolescentibus, senibus, tam qui publica negotia administrabant, quam qui honoribus ac dignitatibus præditi erant. Atque hoc unum certamen cunctis propositum erat, ut furoris adversus senem immanitate sese mutuo superarent; omnibusque pietatis pars esse censebatur, quamplurimis eum malis afficere, pugilemque senem adversus totam civitatem decertantem superare. Raptabatur per plateas, protrudebatur per cloacas: crinibus, et quavis alia corporis parte, admixta nempe tormento contumelia, ab iis trahebatur, qui in Mithræ sacris hujusmodi suppliciis juste cruciantur. A pueris ad pueros pendulus remittebatur, qui stilis generosum illud corpus excipiebant, atque hanc tragœdiam instar ludi habebant. Tormentis etiam tibiæ illius ad ipsa usque ossa comprimebantur: lineis filis aures amputabantur, et quidem tenuissimis et firmissimis. Ipse interim sporta in altum sublatus, melle et garo undique perfusus, apibus et vespis meridiano tempore pungebatur, ardentissimo sole lucente, atque huic quidem carnes colliquante; illis autem beatarum illarum carnium, non enim dixerim miserarum, morsum acriorem efficiente. Hic enimvero, ut hoc quoque litteris mandem, senex ille, idemque ad certamina juvenis, (nam ne in tormentis quidem animi hilaritatem reliquerat, verum ex ipsis etiam cruciatibus delicias capiebat;) celebratum illud et memorabile dixisse fertur: nimirum signum illud sibi placere, quod sublimem se perspiceret, illos contra abjectos atque humi sitos. Usque adeo superior iis erat, a quibus tenebatur, adeoque a doloribus et molestiis remotus, non aliter ac si alienis periculis interesset,

suppliciumque suum pompam, non calamitatem esse duceret.

XC. Et quidem quem tandem hæc reverentia non movissent, etiam exigua lenitate atque humanitate præditorum? Sed hoc illis per tempus, et imperatoris cupiditatem, tum a populis, tum ab urbibus et præfectis crudelitatem exposcentis, etiamsi plerisque improbitatis ipsius arcanum ignorantibus secus videretur, minime licuit. Hæc firmus senex et constans pertulit. Si causam quæris, ut ne nummum unum aureum tortoribus projiceret. Ex quo perspicue intelligi potest eum pietatis causa cruciatus tolerasse. Nam quandiu Arethusii gravissima templi æstimatione facta, totam auri summam poscebant, aut ipsum certe templum reficere jubebant, videri poterat ille idcirco potius obsistere, quod jussa exequi non posset, quam quod pietatis studio duceretur. Postquam autem tolerantia sua eos paulatim vincens, atque ex æstimatione aliquid semper detrahens, eo tandem rem adduxit, ut perquam exiguum id esset, quod ab eo postulabatur, ac persolvere facillime posset; parique certamine inter se contenderent, illi, ut vincerent, hic, ne vinceretur; hoc est, illi, ut vel tantillum pecuniæ acciperent, hic, ne quid omnino numeraret, quamvis alioqui multi essent, qui, partim pietate adducti, partim invicta et inexpugnabili ejus fortitudine commoti, ampliorem etiam summam erogare pararent; tum vero liquide declaratum est eum non pro pecuniis, sed pro pietate certamen iniisse.

XCI. An vero hæc lenitatis et mansuetudinis, aut contra furoris et crudelitatis argumenta sint, nobis velim exponant, qui philosophum imperatorem admirantur. Ego quidem certe neminem fore existimo, cui justa et vera responsio defutura sit. Necdum illud adjeci, hunc ex iis unum fuisse, qui sceleratum illum et execrandum, tum,

cum genus ipsius totum periclitaretur, servarant, furtimque subduxerant : quo etiam solo nomine merito fortasse hæc perpetiebatur, ac plura perpeti merebatur, quod tantum malum universo terrarum orbi imprudens servarat. Ob id enimvero, qui tum præfecti munere fungebatur; ( quanquam enim religione Gentilis, moribus tamen Gentili sublimior erat, ac præclarissimis quibusque et laudatissimis, tam veteris quam nostræ memoriæ viris comparandus, ) multiplicem hominis hujusce cruciatum ac tolerantiam non ferens, illud ad imperatorem fidenter ac libere dixisse memoratur : « Non nos pudet, imperator, » usque adeo Christianis omnibus inferiores esse, ut ne » senem quidem unum superare potuerimus, per omnia » tormentorum genera grassatum? Et quem vincere haud » magnum honorificum, annon extremæ calamitatis est » ab eo victos discessisse? » Ita iisdem rebus, ut apparet, hinc præfecti erubescebant, hinc imperatores gloriabantur. His porro quidnam miserius, non tam iis, qui patiebantur, quam qui faciebant, contingere potuit? Atque Arethusiorum quidem facinus ad hunc modum se habuit, ut jam parva sit Echeti et Phalaris crudelitas, si cum illorum sævitia et immanitate conferatur, vel ejus potius quo auctore et impulsore hæc committebantur : siquidem seminis sunt germina, et venti naufragia.

XCII. Alia autem qualia, quæso, quamque gravia! Quis mihi Herodoti ac Thucydidis otium linguamque suppeditabit, ut istius improbitatem futuro quoque tempori tradam, atque hujus temporis historiam quasi in columna insculptam posteris relinquam? Tacebo Orontem, et nocturnas cædes, quas hic socia imperatoris opera occultabat cadaverum acerbis compressus, atque obscure necem afferens. Hoc enim loco Poëtæ verba usurpare aptius fuerit (36). Prætermittam etiam concavas et semotissimas

aulæ partes, quæque etiam in lacubus, et puteis et fossis, malis thesauris mysteriisque scatebant; non modo dissectorum puerorum et virginum, ad animarum evocationem et divinationem, sacrificiaque minime legitima, sed eorum etiam, qui pietatis causa in periculum vocabantur. Condonemus ista, si placet, utpote quorum ipsum etiam pudebat, in hoc certe moderatum. Id enim hinc liquido constat, quod hoc scelus, ut inhonestum ac turpe, omninoque indignum quod evulgaretur, premere atque occultare satagebat. Nam quæ in Cæsarienses nostros admisit (37), hos, inquam, animi magnitudine præditos, ac pietatis studio ferventes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexatos, fortasse ne objicere quidem æquum fuerit. Etenim ob fortunam, fortunatiori tempore infortunio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur: quandoquidem injustitiæ dominanti nonnihil concedendum est.

XCIII. At vero quis est nescius, cum promiscua plebs furenter Christianos impetum fecisset, atque ingenti cæde perpetrata, plura etiam comminaretur, gentis præfectum, quoniam media via inter tempus et leges incedens, (ut enim tempori serviendum putabat, ita etiam leges quoque mediocriter verebatur,) multis Christianorum in judicium raptis, in nonnullos etiam Gentilium animadvertisset, orta postea accusatione, ad imperatorem ductum esse, ac summa cum ignominia judicium subiisse: cumque se legibus, ex quarum præscripto sibi judicandi provincia commissa fuerat, tueretur, nihil propius factum esse quam ut ad mortem raperetur: ad extremum autem imperatoris clementia exilio duntaxat mulctatum esse? Porro quam præclara et humana sententia! « Quid enim grave, inquit » justus judex, minimeque Christianos persequens, si » manus una gentilis decem Galilæos interfecit? » Hæc vero

annon perspicua crudelitas? annon persecutionis edictum, et quidem iis, quæ publice proponuntur, multo expressius et formidabilius? Quid enim interest, periculum Christianis edicas atque promulges, an te Christianorum persecutoribus delectari præ te feras, magnique criminis loco ducas moderatione quadam erga eos uti? Velle etenim imperatoris, lex est non scripta, imperii et potentiæ patrocinio septa, et quidem scriptis legibus, quæ potentia non fulciuntur, longe firmior atque valentior.

XCIV. Non ita est, inquiunt, qui res illius venerantur, novumque Deum illum nobis effingunt, suavem, inquam, illum et benignum: verum quia nequaquam aperte promulgavit, ut Christiani vexarentur, atque ea omnia paterentur, quæ persecutoribus collibitum esset, idcirco eum a persecutionis crimine vindicant. Atque Hydram nemo unquam lenem et mansuetam dixit, quod novem capita pro uno proferret, si quid fidei fabulæ habendum est: nec patariçam Chimæram, quod tria ac diversa, ut terrorem majorem afferret: aut illum apud inferos Cerberum, quod totidem et similia: aut Scyllam, æquoream pestem, quod sex in orbem maximeque horrenda; et tamen superiores ipsius partes suaves et humanas fuisse narrant, nec aspectu injucundas; virgo enim erat, cognationis cujusdam necessitudine nobiscum devincta: at reliqua capita canina erant, et belluina, atque omnino perniciosa, classes totas corripientia, nec, quantum ad periculum, ab opposita Charybdi quidquam differentia. An tu etiam sagittariorum et funditorum sagittas ac lapides, non autem funditores ipsos et sagittarios accusabis? An venatorum canes, et veneficorum toxica, et cornupetarum boum, et dilaniantium ferarum cornua et ungues: qui autem iis utuntur, extra culpam ponentur, nec criminis earum rerum, quas perpetrarint, participes erunt? Magnæ profecto hæc stul-

stitiæ fuerint, ac sophista procul dubio opus habuerint, qui vitiorum suorum patrocinium suscipiat, viribusque eloquentiæ veritatem obtegat. Sed nulla unquam ratione se ipsum occultabit, ne si in omnem quidem partem se verset, ac per vafritiem suam in omnes formas immutet; atque Orci galeam, ut dici solet, induat, aut Gygis annulo et palæ conversione sese suffuretur. Imo contra, quo magis elabi atque effugere tentat, hoc magis comprehenditur et convincitur apud veritatis tribunal, ac prudentissimos quosque earum rerum judices, utpote hæc faciens atque committens, quæ ne ipse quidem, ut justa defendere queat. Adeo expugnatu facilis res est improbitas, atque undecumque secum ipsa pugnat.

XCV. Nec putandum est ea quidem, quæ faciebat, talia fuisse, tamque ab imperatoria nobilitate et magnificentia remota; ea vero, quæ facere instituebat, humaniora, et imperatore digniora. Magno profecto æstimandum esset, si non iis, quæ commemoravimus, multo inhumaniora et crudeliora fuissent. Quemadmodum enim cum draco moveri incipit, squamæ ejus partim jam horrescunt, partim superhorrescunt, partim mox horrescent, partim denique non possunt non tandem moveri, etiamsi in præsens quietæ ac tranquillæ sint: aut, si mavis, quemadmodum fulmine aliæ partes jam occupantur, aliæ nigrore prius inficiuntur, quoad eas malo quoque dominante pervaserit; sic etiam ab eo alia jam inique et scelerate patrabantur, alia spe et minis, quas nobis intendebat, velut adumbrabantur; eaque ita absurda et inusitata, ut in illius duntaxat mentem hoc cadere posset, ut hæc cogitaret, et efficere vellet, tametsi alioqui multi ante eum Christianorum persecutores et hostes extitissent.

XCVI. Nam quæ nunquam in animum induxerunt, nec Diocletianus, qui primus Christianos contumeliis affecit,

nec Maximianus, qui ei successit, eumque superavit; nec denique Maximinus, qui, ut tempore illis posterior, ita persecutionis atrocitate superior fuit, (cujus signa plagæ ob eam rem acceptæ, imagines et statuæ ferunt publice adhuc prostantes, fœdamque corporis mutilationem sempiterna infamia notantes,) hæc ille quidem cogitabat, ut narrant qui arcanorum illius participes ac testes erant: verum Dei benignitate inhibitus atque repressus est, Christianorumque lacrymis, quas multas multi profuderunt, hoc unum adversus persecutorem medicamentum habentes. Christianos enim omni libertate et fiducia spoliare. eosque ab omnibus conventibus, foris, publicis cœtibus, ipsisque adeo tribunalibus arcere constituebat. Neque enim fas esse quemquam his uti, qui ad aras ante propositas thura non adolevisset, tantamque tantulæ rei mercedem hac ratione pependisset. O leges, et legislatores, et principes, qui, quemadmodum cœli pulchritudo, et solis lumen, et aëris fusio, communi et perenni beneficentia omnibus patent, sic legum quoque usum liberis omnibus hominibus ex æquo proposuistis! quem tamen ille Christianis eripere in animo habebat : ut nec per vim oppressis injurias suas judicio persequi liceret, nec ii, qui pecuniarum atque opum detrimento, aut alio quopiam malo sive parvo sive magno legibus prohibito, affecti fuissent, legum subsidio juvari possent; verum patriis ipsis finibus pellerentur, et interficerentur, respirationeque etiam ipsa pene prohiberentur. Quæ, ut iis, qui patiebantur, majorem gloriam fiduciamque apud Deum afferebant, ita iis, qui faciebant, majorem iniquitatem et infamiam importabant.

XCVII. Porro quam scita et acuta ratio carnificis illius et patroni, legum transgressoris et legislatoris, aut, ut aptius loquar, « Inimici et ultoris[1], » quemadmodum noster

[1] Psal. VIII, 3.

sermo loquitur! Hoc enim lege nostra sanciri, ne injuriam acceptam ulciscamur, nec litem intendamus, nec quidquam omnino possideamus[1], propriumque ducamus : verum alibi vivamus, ac præsentia, ut vana et inania, contemnamus et pro nihilo putemus[2]. Nec vero cuiquam licere malum pro malo referre; nec, si quis colaphum in genam unam impegerit, alteri parcere, verum eam quoque percutienti porrigere[3]; ac præter pallium tunicam etiam exuere oportere. Adjiciet autem fortasse eam quoque illud præscribere, ut pro iis, a quibus injuriam accipimus, preces ad Deum adhibeamus, iisque, qui nos persequuntur, optima quæque exoptemus. Quidni autem hæc apprime nosset, qui divinorum oraculorum lector quondam fuerat, magnique sacrarii honore auctus et ornatus, quique Martyres templis et fanis honorabat?

XCVIII. Cujus hoc primum demiror, quonam pacto, cum in his libris diligenter et accurate versatus esset, illud tamen non legerit, aut consulto præterierit : « Malus male » perdetur[4]? » hoc est, quisquis divinum Numen ejurarit, quodque gravius est, eos, qui in ipsius confessione perstant, exagitet, atque in hujusmodi calamitates conjiciat, in quas ipse incidere merebatur. Enimvero, si, quemadmodum nobis hoc præscribit, ut tales simus, atque in constitutis legibus maneamus, sic illud etiam demonstrare potest, sibi, ut sceleratissimus sit, indictum et imperatum esse, aut diis suis id honestum et præclarum videri : et cum habitus in virtutem et vitium divisi sint, nobis quidem meliorem partem assignatam et attributam, deteriorem autem ipsis projectam fuisse : hoc dicat, et ita, testibus etiam nostris hostibus, iisque qui res nostras insectantur, causam obtinebimus. Sin autem ipsi quoque probitatis ali-

[1] Act. IV, 32. — [2] Philip. III, 20. — [3] Matth. V, 39, et seq. — [4] Id. XXI, 41.

quid et lenitatis, si non rebus ipsis, verbo saltem sibi vindicant; nec tametsi alioqui perquam mali sint, pravisque diis gaudeant, ita tamen impudentes sunt, ut vitium, perinde atque aliam quamdam hæreditatem, ad se attinere contendant: ostendant velim, quonam pacto æquum sit, aut ubi hoc extet, nos quidem, etiam injuriis affectos, constanter ferre debere; ipsos autem ne parcentibus quidem parcere. Sic enim rem expende. Cum non defuerint tempora, quibus nos potentia floruerimus, quibus vos autem, his nimirum alias aliter rotantibus atque in diversum labentibus, quid tandem simile vestri a Christianis perpessi sunt, qualia sæpenumero Christiani a vobis pertulerunt? Quam libertatem vobis eripuimus? In quos plebem furentem concitavimus? In quos nostri præsides, plura etiam quam ipsis imperatum esset, exequentes? Quibus vitæ periculum creavimus? Imo quosnam præturis aliisque honoribus, qui præstantissimis quibusque viris debentur, submovimus? Atque, ut summatim dicam, eccui aliquid simile intulimus, qualia multa a vobis partim patrata, partim denuntiata sunt? Sed ne ipsi quidem hoc dixeritis, qui nobis mansuetudinem et humanitatem crimini vertere soletis.

CIX. Ad hæc quomodo illud non animadvertis, omnium sapientissime et ingeniosissime, qui ad virtutis arcem et verticem Christianos cogis, quod in legibus nostris, alia parendi necessitatem imponant, nec sine periculo prætermitti possint; alia non necessitate constringuntur, sed in arbitrio et voluntate posita sunt: ac proinde hanc rationem habent, ut qui ea custodierint, honore et præmiis afficiantur; qui autem minus ea expleverint, nihil periculi pertimescant? Etenim, si fieri posset ut quam optimi omnes essent, atque ad summum virtutis fastigium pervenirent, hoc quidem præclarissimum et perfectissi-

mum esset. Quoniam autem divina ab humanis dirempta sunt, atque alii quidem nullo non virtutis genere excellunt, alii autem bene secum agi putant, si vel mediocritatem assequantur, quae haec tua ratio est, dum ea indicis et praescribis, quae non omnium sunt; aut eos pro damnatis habes qui non custodiunt? Quemadmodum enim quisquis supplicio haud dignus est, non idem statim laudem et praedicationem meretur; eodem modo nec quisquis laude et praedicatione dignus non est, idem confestim pœnam quoque commeretur: sed philosophiae nostrae viriumque humanarum finibus nos ipsos continere debemus, sicque id, quod recte et ex virtute geritur, exigere.

C. At mihi rursum faciendum est, ut orationem ad sermones revocem; neque enim mihi temperare possum, quin hoc identidem replicem, enitendumque, ut ipsis pro virili opem feram. Nam cum multa et gravia sint quae odium illi merito conflare debeant, nihil tamen est in quo magis quam in hac re, iniquum ac sceleratum se praebuisse videatur. Ac mecum, velim, indignetur quisquis sermonibus doctrinaeque studiis delectatur, huicque parti addictus est, quo in numero me quoque esse non inficior. Nam caetera quidem omnia volentibus reliqui, opes, generis nobilitatem, gloriam, potentiam, caeteraque, quae terrenae hujus jactationis sunt, et vanae somniisque similis oblectationis. At sermones solos complector: nec habeo, quod labores, tum terra tum mari susceptos incusem, qui eos mihi compararunt. Atque utinam mihi, amicisque meis, sermonum robur adsit: quod primum, post id quod primum est, amplexatus sum, atque etiamnum amplexor, hoc est, post divina, et spes ab oculorum sensibus remotas. Quare, si sua quemque premunt, ut est apud Pindarum, mihi quidem certe de his sermonem habere necesse est: maximeque, ut, haud sciam an quidquam

aliud, æquum est, instituta pro sermonibus oratione gratiam sermonibus referre.

CI. Unde igitur hoc tibi in mentem venit, homo omnium levissime et inexplebilissime, ut sermones Christianis eriperes? hoc enim ex eorum numero erat, quæ non in minis posita, sed jam decreta et lege sancita erant. Unde, et qua ex causa? Quis logius Mercurius, ut ipse dixeris, hoc tibi in mentem immisit? Qui pravi telchines, et invidi dæmones? Si placet, hujus quoque rei causam tibi afferemus. Nimirum oportebat, ut cum multa et nefaria scelera tentares, huc tandem impellereris, atque in te ipsum perspicue incurreres : ut qua re tibi maxime gloriandum existimabas, in eadem imprudens maxime ineptires, ac brutæ stoliditatis notam subires. Responde enim : Quid tibi hoc decretum vult? quæque te ratio movit, ut circa sermones aliquid novandum duceres? Quod si justi aliquid afferre visus fueris, dolebimus quidem; at minime te reprehendemus. Quemadmodum enim cum ratione vincere, sic etiam honeste ac laudabiliter vinci didicimus.

CII. « Nostri sunt sermones, inquit, et nostrum est græcari, utpote quorum etiam sit deos venerari : vestra autem est stoliditas et rusticitas; nec quidquam aliud, quam, « Crede, » sapientiæ vestræ est. » Atqui hoc, ut opinor, non irriserint, qui apud vos Pythagoræ philosophiam colunt, quibus illud, « Ipse dixit, » dogmatum omnium primum est et maximum, aureisque, imo plumbeis carminibus præstantius. Etenim post primam illam, atque apud eos, qui illius placitis initiabantur, celebratissimam silentii philosophiam, ut sermonis moderationem tacendo condiscerent, solemne et usitatum erat, de quocumque dogmate interrogarentur, rationemque poscerentur, nihil aliud respondere, quam quod Pythagoræ ita placuisset; rationemque dogmatis esse, id quod illi in mentem ve-

nisset, ab omni examine ac censura liberum atque immune. Ita, licet in aliis syllabis et verbis, eodem tamen recidit illud, « Ipse dixit, » quo nostrum « Crede, » quamvis id sugillare ac morsibus appetere non desinatis. Hoc enim sermone id intelligimus, non licere iis, quæ ab hominibus divino Numine afflatis dicta sunt, fidem abrogare, verum pro sermonis et doctrinæ confirmatione, illorum auctoritatem esse, omni logica facultate atque contradictione validiorem.

CIII. Sed nostrum hoc sit sane tale, ut calumniæ ac reprehensioni pareat. Illud autem quo tandem modo probabis, sermones ad te pertinere? Quod si tuos quoque esse ostendes, quomodo nobis non licere eorum esse participes, juxta tuam legem ac stoliditatem conficies? cujus enim sunt sermones, quibus græcantur homines? et quo sensu græcismus intelligitur hic et usurpatur? Libet enim, o ambiguarum vocum captator, nominis vim tibi distinguere, atque ea, quæ vel uno vocabulo diversa significant, vel diversis eadem, vel diversis diversa. Aut enim ethnicæ religionis hoc esse dices, aut utique gentis, et eorum, qui vim linguæ primi invenerunt. Si (ethnicæ) religionis, ostende quonam loco, et apud quos sacerdotes græcari lege præscriptum sit, quemadmodum quasdam victimas et quibusdam dæmonibus mactare. Neque enim omnibus easdem licet, neque uni omnes, neque eodem modo, quemadmodum vestris sacrorum interpretibus videtur, iisque qui de sacrificiis pertractarunt. Ubinam autem, ut apud Lindios, Buthœnam execrari ac diris devovere pium habetur, sicque deus ille optime colitur, si convicia in eum et maledicta conjiciantur? aut apud Tauros hospites necare, aut apud Lacedæmonios ad Dianæ aram virgis lacerari, aut apud Phryges castrari tibiarum cantu delinitos, ac saltando eviratos, aut apud alios pueros adamare,

aut apud alios sciscitari, aut, ne singula percenseam, omnia, quæ in aliis mysteriis peragi solent, sic etiam græcari deorum aut dæmonum cujuspiam proprium atque selectum est? Et certe quamvis hoc etiam ita se haberet, nondum tamen hinc perspicue constaret hoc ad gentiles pertinere, si, quod commune est, cuipiam vestrorum deorum aut dæmonum privatim attributum esset, quemadmodum, pleraque etiam alia, quæ communia sunt, mactare legibus sancitum est.

CIV. Quod si hoc non dicas, verum linguam hanc tanquam vestram vindices, atque idcirco nos ab ea, quasi a paterna hæreditate, nihilque ad nos attinente, procul submoveas, primum non video qua ratione id facere possis, aut quomodo hoc ad dæmones referre queas. Non enim, si eosdem et lingua et religione græcari contigit, protinus sermones quoque religionis esse consequetur, eaque de causa ab ea jure depellemur. Nam ne hoc quidem ita colligi posse censent, qui apud vos de disserendi arte scripserunt. Non enim si duo circa idem versentur, ambo proinde eadem inter se sunt: pari enim alioqui ratione, si aurificem eumdem et pictorem fingeremus, auri fusio in picturam, aut pictura in auri fusionem recideret, ac circumsisteret, quæ profecto nimium frivola et inepta sunt.

CV. Ad hæc sciscitabor ex te, o græcismi et sermonum amans, utrum ab omni græcismo nos arcebis, hoc est, a pervulgatis his et pedestribus verbis, atque in multitudinis usu positis, an ab elegantioribus duntaxat et sublimioribus, utpote ad quæ nemo, nisi excellenti doctrina præditus, aspirare queat? Si a posteriori hoc græcismi genere, quæ tandem hæc partitio est, ut hæc verba, σμερδαλέον, κοναβίζειν, [illegible], [illegible], ἀρμοσγένεος, solius linguæ sint, reliqua autem in Cynosarges, ut olim spurii, relegentur? Si autem viles etiam et inornatæ atque inelegantes dictiones æque græ-

cismi sunt, quin has quoque nobis, atque omnes in universum græcas voces, quæcumque tandem illæ et qualescumque sint, adimitis? hoc enim majus in vobis humanitatis ac supremæ inscientiæ argumentum esset.

CVI. Etenim, ut de his rebus altius ac perfectius tecum agam, sic se res habet : Si quædam etiam deorum voces sunt, e vocalibus organis exeuntes, ac per aërem fusæ, auribusque influentes, vocibus nostris præstantiores et significantiores; (rideo enim hominum gravium, quales haberi vultis, hæc verba, Moly, et Xanthum, et Chalcidem,) aut per nudas cogitationes et informationes commercium inter se habent, haudquaquam nostrum est pronuntiare. Quod autem ad nos attinet, ita se, ut dicturus sum, res habet. Nam nec vox tantummodo eorum est qui eam invenerunt, sed omnium qui ejus sunt participes : nec ars ulla aut vitæ studium atque institutum, quodcumque cogitare volueris; quin potius, quemadmodum in concentu artificioso et musico, alia quidem chorda alium sonum edit, prout videlicet, vel contenditur, vel remittitur, cæterum omnia unius ejusdemque sunt concinnatoris et artificis, atque ad unam quamdam concentus elegantiam refe[illegible] [illegible] ad eumdem modum in his quoque rebus, li[illegible] [illegible]cet rerum artifex ac conditor Verbum, alium [illegible] cujuspiam instituti vel artis inventorem [illegible]egerit, omnia tamen omnibus in medium propos[illegible]t, ut scilicet per societatem et communicationem ac benignitatem, veluti quibusdam vinculis, vitam nostram astringeret, ac mitiorem redderet.

CVII. Dic mihi : tuum est græcari? Quid autem? Nonne Phœnicum sunt litteræ, vel, ut nonnullis placet, Ægyptiorum, aut his adhuc sapientiorum Hebræorum, qui etiam Legem in tabulis a Deo inscriptam esse persuasum habent? Tum attice loqui? Quid? Calculis uti, et numerum, et digitis supputare, mensuras item et pondera, atque

ante hæc etiam aciei instructio et res militaris, cujus sunt? nonne Eubœorum? si modo Eubœus erat ille multarum rerum inventor Palamedes, invidiaque ob id impetitus, atque adeo in judicium ob sapientiam vocatus, ab iisque qui adversus Ilium expeditionem susceperant, morte mulctatus? Quid igitur? Si Ægyptii, et Phœnices, et Hebræi, quibus ad eruditionem nostram utimur, si qui Eubœam insulam incolunt, hæc, tanquam sua, juxta tua principia vindicarint, quid faciemus? aut quid ad eos causificari poterimus, nostrismet legibus capti atque constricti? Nonne nos omnino his rebus privari necesse erit, nobisque idem quod graculo, evenire, hoc est, ut alienis plumis nobis detractis, nudi ipsi ac turpes simus?

CVIII. Tua sunt poëmata? Quid autem? Annon potius anus illius, quæ cum quidam concitatiore gressu ex adverso incedens, ipsius humerum concussisset, sic enim narrant, ipsaque postea eum conviciis incesseret, impetus vehementia carmen effudit; quod cum juveni valde arrisisset, atque accuratius in numeros astrictum fuisset, admirabilem tibi hanc poësim creavit? Quid de cæteris? Si enim ob arma gloriaris, a quibus tandem, o fortissime, arma tibi venerunt? Annon a Cyclopibus, a quibus ars ferraria nata est? Si autem magna quædam res, imo omnium maxima, tibi purpura videtur, ex qua tu sapiens evasisti, atque hujusmodi legum promulgator; quid? num eam Tyriis abjicies, a quibus pastoralis ille canis prodiit, qui exeso murice, labiisque cruore perfusis, pastori florem indicavit, ac per eos vobis imperatoribus pannum illum improbis luctuosum et superbum porrexit? Jamvero quid dicturi sumus, si ab agricultura naviumque extructione Athenienses nos arceant, Ceteres, et Triptolemos, et dracones commemorantes, ac præterea Celeos, et Icarios, omnemque in istis mythologiam, quæ etiam vobis res istas

turpi et obscœno mysterio, ac nocte sane digno, celebrandas dedit?

CIX. Atque, ut aliis prætermissis, ad ipsum vecordiæ tuæ, seu potius impietatis, caput ascendam, hoc ipsum initiari, atque initiare, et deos colere, unde ad te promanavit? Nonne a Thracibus, ut ipsum quoque nomen ostendit? Sacrificare autem, nonne a Chaldæis, sive Cypriis? Jam astronomia, nonne Babyloniorum inventum est? Nonne geometria, Ægyptiorum? Nonné magia, Persarum? Porro divinatio ea quæ in somnis sita est, a quibus aliis, quam a Telmessibus orta est? Augurandi item disciplina a quibus aliis quam a Phrygibus, qui primi avium volatum ac motum curiosius observarunt? Ac, ne sim longior, unde singula habes? nonne unum ab unoquoque? quibus omnibus in unum coactis, unum superstitionis mysterium conflatum et constitutum est? Quid igitur? an illud admittemus, omnibus rebus ad primos et eos, qui auctores fuerunt, recedentibus, nos nihil omnino habere, præter vitium, atque hanc circa divinum Numen novationem? Primus enim Christianorum[1], ut adversus Dominum rebellares, quemadmodum feruntur quondam Scytharum servi adversus Scythas dominos suos, in animum induxisti. Magni vero hoc æstimandum fuisset, si pravum hoc, juxta leges tuas ac regulas, et sceleratum agmen a te dissolutum fuisset, ut negotiorum molestiis liberaremur, prorsusque in prisca felicitate romanum imperium cernere liceret, omni civili et domestico dissidio solutum : quod quidem externo bello multo odiosius est magisque metuendum; non secus ac proprias carnes morsibus appetere horribilius est, quam alienas.

CX. Quod si ea vobis versutam improbitatem lenitate tectam sapere, atque ab imperatoria magnificentia procul remota esse videntur, age, his adhuc astutiora proferemus.

Nam cum doctrinam nostram, dogmatibus quidem et cœlestibus testimoniis magnam et excelsam esse perspiceret, eamdemque veterem simul et novam; veterem, inquam, quantum ad prædictiones, ab sublucentes Deitatis motus; novam autem, ratione posterioris Dei adventus, ac miraculorum eorum quæ ex ea, tum circa eam designata sunt; cæterum majorem et insigniorem ob Ecclesiæ formas nobis traditas, atque in hunc usque diem conservatas: ut ne hoc quidem ipsius malignam versutiam effugeret, quid comminiscitur, et quid facit? Rapsacem illum Assyrium, qui pro Sennacherib Assyriorum rege bellum administrabat, imitatur[1]. Nam cum ille id Judæam cum exercitu profectus, maximis copiis et viribus Hierosolymam obsideret, atque ante urbem castra haberet, nec vi atque armis eam expugnare posset, nec sibi quidquam rerum urbicarum per proditores patere vidisset, lenibus verbis ac vernacula lingua cives afficere ac sibi conciliare aggressus est. Quod cum obsessi intellexissent, hoc primum recusarunt, postulantes, ut syriaca lingua, non hebraica, verba ad ipsos faceret, ne forte orationis suavitate in servitutem furtim inducerentur.

CXI. Idem igitur hic quoque cogitans, scholas quidem in omnibus civitatibus, et sacraria, subselliaque, partim altiora, partim humiliora extruere parabat, profanorum etiam dogmatum lectiones et explicationes instituere, tam quæ mores componerent, quam quæ in abstrusiorum rerum tractatione versarentur: tum precationum alternatim canendarum formam, ac pœnæ in eos qui peccarent, pro delicti modo constituendæ: initiationum item et perfectionis, atque omnia, quæ nostræ haud dubie disciplinæ sunt. Diversoria etiam et hospitales domos ædificare, monasteria item et virginum cœnobia instituebat, simulque

[1] 4 Reg. XVII., 28.

humanitatem et benignitatem erga pauperes adjungere, cum in aliis rebus, tum in commendatitiis epistolis situm, quibus eos, qui inopia premuntur, ex gente ad gentem transmittimus: quæ videlicet ille in nostris rebus præsertim admiratus fuerat.

CXII. Atque hæc quidem novus iste dogmatistes et sophista in animo habebat. Quod autem illius conatus inanis et irritus fuerit, minimeque in opus prodierit, constituere nequeo, num id nobis lucro atque utilitati deputandum sit, quippe qui et illo et illius sceleribus citius defuncti simus; an contra illi, qui non ultra cogitationis somnium processerit. Liquido enim patuisset quinam hominum motus, et quænam simiarum imitationes sint. Nam hæ quoque humana quædam, illecebris vafre propositis, imitari dicuntur; verum per hæc quoque ipsa produntur, quod solertiam nostram imitatione assequi non possint. Neque enim magis equa Thessala, et mulier Lacæna, et viri Arethusæ aquam bibentes, hoc est, Siculi, ut fert editum de ipsis oraculum, principem inter eos, qui ejusdem generis sunt, laudem obtinent, quam hujusmodi ritus et sanctiones Christianis aptissime congruunt: talesque sunt, ut nullus eorum qui vestigiis nostris insistere cupiunt, eas æmulari possit: quandoquidem non magis humanis ingeniis atque inventionibus, quam vi divina temporisque firmitate vigorem adeptæ sunt.

CXIII. Nec vero quidquam commodius fuerit, quam admirandam hanc eorum fictionem, vel potius transfictionem, tanquam in scena spectare, atque cognoscere, tum quæ ipsorum in docendo ratio, tum quis conventuum finis esset: ut, quod de civitate illa in verbis sita Plato inquit, «Motu præditum» eorum consilium aspiciamus. Nam cum tota philosophia in duas partes, hoc est, in contemplationem et actionem, divisa sit; quarum altera ut sublimior,

ita difficilior; altera humilior quidem atque abjectior, cæterum fructuosior; apud nos utraque alterius ope atque adjumento floret. Ut enim contemplationem ascensus ad cœlestia comitem asciscimus; ita vicissim actio nobis ad contemplationem gradus ac velut scala est. Neque enim fieri potest, ut sapientiæ compotes sint, qui sapienter non vixerint. Apud illos autem, haud scio utra res magis ridicula atque infirma videbitur; ut qui a divino afflatu coagmentationis et constitutionis suæ robur haudquaquam habeant, radicibus illis non absimiles, quæ, quod stabili loco minime fixæ sint, undis feruntur. Ergo in beatam eorum jaciamus (39), ut cum ipsis ludentibus, et fabulantibus, quemadmodum in plerisque scenicis ludis fieri solet, nos quoque paulum ludamus: atque ad illud Scripturæ, quo « Cum gaudentibus gaudere, et cum flentibus flere » admonemur[1], hoc quoque adjungatur, ut cum nugantibus nugari sustineamus. Nam et poëtæ risum in lacrymis persæpe agnoscunt.

CXIV. Sit igitur apte paratum theatrum: nam quo alio nomine templum suum vocari jusserint, nescio: præcones clament: populus confluat: præsideant, vel qui ætate, et canitie, ac vitæ integritate præstant, vel qui generis splendore ac gloria conspicui sunt, eaque sapientia quæ terrenis nectatur, et quæ jucunditatis plus habeat quam vera pietas. Id enim eorum arbitrio permittemus. Quid deinde agent? Ipsi præsides suos et antistites describant. Purpura eos ornabit, et vittæ, et floridæ ac pulchræ coronæ: quandoquidem plerisque in rebus gravitatem et majestatem ab ipsis affectari comperi, idque eos studere, ut supra privatos ac plebeios emineant: tanquam videlicet id quod commune atque humile est, facile in contemptum veniat: quod autem elatum et tumidum, atque assecutu difficile, aucto-

[1] Rom. XII, 15.

ritatem afferat. An hic quoque ad nos usque se demittent, ac sublimitatem, non magis in gestu ac specie, quam in moribus sibi convenire, nostri instar, existimabunt? Nos enim externam quidem speciem, ac velut picturam, parum admodum curamus in; interno autem homine multo plus operæ studiique ponimus, idque potissimum studemus, ut spectatorem ad ea, quæ animo cernuntur, retrahamus, qua etiam ratione vulgus magis erudimus.

CXV. Atque hæc ad hunc modum se habeant. Quid postea? Præbebis ipsis scilicet divinorum, ut ipsi dicere soletis, oraculorum interpretes; ac libros, tum theologicos, tum morales evolves et explicabis. Quosnam tandem hos, dic quæso, et quorum? Præclarum erit Hesiodi theogoniam ipsis accini, et bella illic descripta, et tumultus, Titanes, Gigantes, nominibus simul ac rebus horrendos? Proferentur Cotus, Briareus, Gyges, Enceladus, anguipedes vestri, diique fulmen gestantes, et insulæ in eos injectæ, quæ tela simul et sepulcra illis ad prælium occurrentibus extiterunt: tum acerbi atque immanes eorum fœtus ac soboles, Hydræ, Chimæræ, Cerberi, Gorgones, omnis denique mali colluvies. Hæc sint egregia illa, quæ auditoribus ex Hesiodo proponentur. Orpheus jam cum cithara, et cantu omnia trahente prodeat, Jovique magna illa et eximia theologiæ verba et cogitata infremat:

Jupiter augustissime, deorum maxime, qui te volvis in fimo,

tum ovium, tum equorum, tum mulorum, ut videlicet hinc vitalis et fœcunda Dei vis declaretur; neque enim aliter poterat; quin nec alii quidem hujusmodi grandiloquentiæ parcere:

Ubi Dea locuta est, utramque coxam detexit,

ut amasios suos initiaret, quæ quidem nunc quoque adhuc per signa et gestus celebrantur. Ad hæc omnia Phanes ac-

cedat, ut Ericapæus, et qui omnes alios deos devorat, ac postea egerit, ut deorum atque hominum pater efficiatur. Hæc eximiis et admirandis divinitatis auditoribus inculcantur, posteaque his allegoriæ ac portentosæ interpretationes excogitantur; atque a propositis rebus aberrans oratio, in prærupta contemplationis, quæ nihil stabile ac solidum habeat, feratur.

CXVI. At vero Homerum quo tandem loco pones, magnum, inquam, illum deorum tuorum comœdiarum dicam an tragœdiarum scriptorem? Utrumque enim in mirificis illius versibus reperies: alia nempe tristia et calamitosa, alia risu digna. Neque enim profecto levis illud curæ est, videre, quemadmodum Oceanus, Junonis meretricio more cultæ instructæque opera, in gratiam cum Thetide rediturus sit: quandoquidem rerum universitati periculum imminebat, si ipsi aliquantisper a rebus venereis abstinerent: sive his verbis hoc intelligas, naturam siccam cum humida in concordiam reduci oportere, ne alterutrius redundantia mundus perturbetur: sive aliud quiddam his absurdius excogites. Jam, quis admirandus Jovis illius, ac venerandæ Junonis congressus, cum hoc ipsa ei persuadet, ut medio ipso die obscœnæ rei daret operam, utcunque poetæ carminibus suis ipsi blandiantur, lotum roscidum substernentes, et crocum atque hyacinthum e terra producentes? Unde hæc, et quæ horum est ratio? Quo etiam pacto vestra Juno, illa magni Jovis soror et conjux, illa ulnarum candore, roseisque digitis insignis, nunc in æthere et nubibus pendet, ferreisque incudibus deprimitur, aureisque manicis vincitur, adeo ut ne diis quidem veniam ei a Jove impetrare contendentibus, periculi expers hujusmodi humanitas esset: nunc autem universum amorum cestum assumit, lascivoque ornatu Jovem ita allicit, ut ipse quoque omnes suos omnium fœminarum amores hoc uno [illegible]

partibus inferiores esse confiteatur? Quis præterea hic metus, ne diis pro Lacæno scorto incitatis, cœloque intonante, terræ quidem sedes rumpatur, mare autem invertatur, et Orci regia patefiat, atque ea, quæ diuturno tempore obtecta fuerant, in apertum veniant? Quis porro ille nigrorum superciliorum nutus, et divinorum crinium commotio Olympum totum concutiens? Quis etiam Mars ille vulneratus, aut æneo carcere conclusus? ille, inquam, aureæ Veneris illepidus amator, adulterque minime circumspectus, atque a loripede Vulcano correptus et constrictus, deorumque theatrum ob turpitudinem suam et obscœnitatem colligens, exiguoque pretio dimissus?

CXVII. Cum hæc omnia, atque his plura, ita scite et varie composita atque prorsus inusitata se habeant, quis apud vos ita magnus et sublimis est, ac vere Jovi consilio par, ut, supra nubes elatæ contemplationis, mentisque nostræ captum et modulum superantis rationibus, ea honesta et decora reddere possit? Et quidem, si hæc vera sunt, non erubescant illi, sed potius glorientur, aut ea turpitudine carere probent. Quid enim necesse est eos ad fabulam tanquam ad turpitudinis integumentum perfugere? Neque enim præfidentium, sed metuentium ac terga vertentium est fabula. Si autem falsa, primum nudos theologos nobis ostendant, ut cum his disputationem ineamus. Deinde dicant, annon stultum sit, quibus ut fictis et fabulosis erubescunt, iisdem, ut firmis, sese jactare; et quæ multitudini obscura atque incognita esse potuissent, non enim omnium est eruditio, hæc, tum per figmenta, tum per figuras, ob omnium oculos ponere, quodque gravissimum est, non sine maximo pecuniarum detrimento, in templis, aris, statuis, donariis, ac sumptuosissimis sacrificiis, cumque citra rei familiaris dispendium pietatem colere liceat, impium esse malle cum detrimento?

CXVIII. Quod si dixerint hæc quidem esse figmenta et nugamenta poëtarum, qui duo hæc, carmen scilicet et fabulam, ad conciliandam poësi jucunditatem, adhibere, atque iis aurem velut demulcere voluerint; cæterum vero altiorem et abstrusiorem in iis sensum reconditum esse, atque ejusmodi, ut sapientiorum pauci ad eum penetrare possint : videte quam simpliciter et æque de his rebus disseram. Primum cur eos, qui suis numinibus contumelias inferunt, laudant, divinisque pene honoribus afficiunt, quibus impietatis pœnam non persolvere, satis amplum lucrum erat? Nam si in eos, qui unum quempiam deorum suorum privatim etiam ac levi maledicto affecerint, vel mulcta vel capitalis pœna legibus constituta sit, quas tandem eos pendere oportebat, qui in omnes simul, et publice, et ob fœdissima flagitia poësis suæ aculeos strinxerunt, atque hanc comœdiam posteris in longum tempus tradiderunt? Tum hoc quoque considerare operæ-pretium fuerit : sunt etiam apud nos abditi quidam et allegorici sermones, nec id negavero, verum quænam duplicis eorum sensus est ratio, et quæ vis ac potestas? Nec externa species indecora et inhonesta est, et quod occultatur, admirandum est; iisque, qui in penetralia ipsa inducuntur, mire splendidum, ac pulcherrimi instar cujusdam corporis inaccessi, haud aspernanda veste contegitur. Rerum enim divinarum, mea quidem sententia, ne indicationes quidem ipsas externasque species inhonestas esse convenit, rebusque significatis indignas, ac denique tales, ut homines quoque ipsi eas de se prædicari permoleste laturi sint; verum aut maximam omnino pulchritudinem habere, aut certe a summa turpitudine abesse, ut partim eruditiores oblectent, partim vulgi animos minime labefactent.

CXIX. Apud vos contra, nec quod intelligendum proponitur, fidem meretur; et, quod externe oculis objicitur,

funestum et exitiosum est. Quæ porro prudentia est per cœnum ad urbem ducere, aut per saxa et scopulos ad stationem contendere? Quid enim ex eo accidet, et quis verborum finis futurus est? Tu quidem nugaberis, tuosque errores, aut animi figmenta sensu allegorico explicabis: qui autem tibi fidem habeat, non erit. Nam quod oculis cernitur, majorem ad persuadendum vim habet. Sicque nullam auditori utilitatem attuleris, et spectatorem perdideris, qui nimirum ei quod oculis oblatum cernit, præbeat assensum. At contemplationis quidem locus apud eos talis est, tamque ab hypothesibus remotus, ut prius omnia inter se copulare quis possit, atque ea, quæ longo intervallo disjuncta sunt, in unum adducere, quam ut hæc componat atque conciliet, ejusdemque viri esse affirmet, figmenta nimirum et eorum involucra.

CXX. Quid autem dixeris de ea ipsorum disciplinæ parte, quæ circa mores versatur? Unde, et a quibus rebus ordientes, quibusque rationibus utentes, ad virtutem eos informare, consiliisque suis et præceptis quam optimos efficere poterunt? Verbi gratia: optima res est concordia, optima res pari animorum consensu inter se civitates, et populos, et familias, et singulos homines jungi, legem videlicet ordinemque naturæ sequentes, quæ omnia divisit simul atque constrinxit, ac totam hanc rerum molem, mundum unum ex pluribus rebus effecit. Quibus autem exemplis hoc illi docebunt? An deorum bella narrantes, et dissidia, et rebelliones, malorumque multitudinem, quæ privatim ipsi publiceque, partim aliis inferunt, partim ab aliis perpetiuntur, quibus omnes fere historiæ et poëmata plena sunt? Citius profecto ex pacatis bellaces, et ex sapientibus excordes ac dementes, quam contra ex audacibus et stolidis moderatos atque prudentes hujusmodi exemplis reddiderint. Etenim quos, remotis etiam vitiorum illece-

bris, a malo avertere, atque a deteriori parte ad meliorem traducere difficile est, quis tandem his, ut placidi et moderati sint, persuaserit, cum deos vitiosarum affectionum duces et patronos habeant; ubi vitiosum esse, non modo non turpe, sed honorificum etiam existimatur; (utpote deorum aliquem defensorem ac patronum assumens, qui vitiosa hac affectione laboret;) atque aris et sacrificiis ornatur, legitimamque libertatem nactum est? Hoc enim omnium indignissimum est, quod, quæ legibus vindicantur, ea illi, ut divina, venerentur: tanta est apud ipsos injustitiæ ubertas et amplitudo.

CXXI. Secundo, honor et reverentia erga parentes ipsis proponatur: illudque, primam ortus causam statim post primam colendam ac venerandam esse: hoc et ratio doceat, et theologia persuadeat. Quidni autem hoc Saturnus persuadeat, Cœlo genitales partes amputans, ne deos gignat, verum hoc fluctibus det, ut deam, spumæ fœtum, efficiant; et Jupiter adversus Saturnum, patris sui exemplo, insurgens, dulcis (inquam) ille lapis, et sævus tyrannicida: aut si quid aliud hujusmodi ad parentum honorem voluminibus eorum continetur? Tertium, ipsis sit, pecunias despicere atque aspernari, nec undecumque lucrum captandum esse, nec facultatibus injusta ratione quærendis, calamitatis arrhabonem accipere. Quomodo igitur Lucrius ipsis constituetur, et sacculus proferetur, et furax Dei vis atque facultas honorabitur; illudque etiam, Sine ære Phœbum minime vaticinari, nec obolo quidquam esse præstantius? Hæc enim graves eorum ac venerandæ sunt sententiæ.

CXXII. Quid præterea? Pudicitiam doceant, continentiam suadeant. In propinquo est qui persuadeat, Jupiter nimirum, ob feminarum amorem quamlibet formam subinde induens, et Phrygibus adolescentulis

amatoris aquila factus, (ut dii, Jovis cinædis vinum fundentibus, quam suavissime compotarent): ac Trivesperus ille Hercules, in quinquaginta Thestii filiabus una noctu certans, ac decimum-tertium hoc certamen conficiens, quod haud scio quare in certaminum ipsius numero fuerit prætermissum. Iram Mars reprimat, temulentiam Bacchus, hospitum opium Diana, fraudem obliquus ille ipsorum vates, risus petulantiam deus ille, mœrentibus aliis diis, claudicans, rarisque et tenuibus tibiis innitens; ingluviem Jupiter, pinguis convivii causa, simul cum reliquis dæmonibus ad inculpatos Æthiopes currens; Buthœnas etiam, qui agricolæ vim attulit, et bovem aratorem voravit, atque ex eo facinore nomen accepit; dii denique omnes, ad carnium nidores et libamina summa festinatione properantes.

CXXIII. An vero hæc ad nostram religionem et doctrinam accedunt, apud quos lex et norma amicitiæ quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsis: crimen autem, non modo malum extitisse, sed etiam a malo parum abfuisse, nimirum cupiditate quoque ipsa pene, ut actione, pœnam luente; apud quos tantum pudicitiæ studium est, ut oculus quoque frænetur ac reprimatur, et manus sanguinaria et mortifera ita longe arceatur, ut ira etiam ipsa coërceatur: perjurium autem adeo atrox et nefarium censetur, ut jusjurandum quoque ipsum nobis solis interdictum sit? Jamvero pecuniæ, multis nec unquam quidem ullæ fuerunt, e multis rursum hoc uno nomine multa libenter habuerunt, ut multa contemnerent, extremam inopiam instar omnium opum colentes. Ventrem porro, tanquam acerbo quodam et detestabili domino, malorumque omnium parente, [illegible] abjectis; non sane magnum fuerit hoc de ipsis dicere, quod eam sibi vim adhibeant, ut pene carnis quoque omnis expertes

esse videantur, nimirum id quod mortale est, per id quod immortale absumentes: ac virtutis ipsis hæc una lex est, ne levissimis quidem vitiis, atque ab omnibus neglectis, succumbere. Nihil etiam præclarius ac præstantius, quam quod, aliis scelerum fines juxta leges vindicantibus, nos principia quoque ipsa plectimus, ac velut malum quoddam, quodque vix sisti ac reprimi queat, profluvium multo ante cohibemus.

CXXIV. Ubinam autem, quæso, et apud quos homines sancitum est, ut qui maledicuntur, benedicant, et qui blasphemantur, obsecrent[1], quod scilicet non tam objectum crimen, quam veritas ipsa nos lædat, qui persecutionem patiuntur, cedant, qui vestibus spoliantur, amplius adhuc se exuant, qui maledictis et execratione afficiuntur, pro maledicentibus orent: atque, ut uno verbo dicam, audaciam et importunitatem benignitate vincant, eosque, a quibus injuriam accipiunt, patientia sua meliores efficiant? Atque ut hoc demus, eos fucatis suis præceptis vitium reprimere, quo tandem modo ad virtutis et doctrinæ nostræ gradum pervenerint, qui, non in virtute proficere, nec ex veteribus subinde novos effici, sed eodem statu hærere, in vitio ponimus? Ita enim nobis idem quod trochis, accideret, quos in orbem volvi, non autem progredi, videmus, atque immoto, ut sic loquar, scuticæ vi impulsos rotari. Quocirca nos ita constitutam habere vitæ rationem oportet, ut virtutes, partim jam exequamur, partim in eas incumbamus, partim cupide appetamus, quousque ad finem ac deificationem illam pervenerimus, ob quam creati sumus, et ad quam properamus, si modo animo excelso et in altum penetrante sumus, atque aliquid Dei magnificentia dignum speramus.

[1] Matth. v, 44, et 1 Cor. iv, 13.

# ORATIO V[1].

## *Secunda in Julianum imperatorem Invectiva.*

### ARGUMENTUM.

I. *Orationis scopus.* II. *Variæ impiorum plagæ.* III. *Juliani furor adversus Christianos.* — *Odio in Christianos, Judæis reædificandi templi licentiam concedit.* IV. *Ardenti studio Judæi templum instaurare parant.* — *Miraculo repelluntur.* V. *Sapientes sæculi insectatur Gregorius.* VI. *Impiorum memoria cum sonitu concidit.* VII. *Impressum vestibus crucis signum.* — *Multi hoc miraculo ad Christum conversi.* VIII. *Julianus adversus Persas expeditionem suscipit.* — *Fiduciæ et audaciæ discrimen.* — *Imprudens Juliani consilium.* IX. *Res gestæ a Juliano in Perside.* X. *Ctesiphontis descriptio.* — *Euphrates fossa Tigridi junctus.* — *Persarum artes et insidiæ.* XI. *Ficta Persæ transfugæ ad Julianum oratio.* XII *Credula est animi levitas, maxime in impiis.* XIII. *De Juliani cæde varia narrantur.* — *Quis Julianum occiderit, incerta res est.* XIV. *Letali vulnere accepto, deus haberi post mortem cupit Julianus.* XV. *Mortuo Juliano, Jovianus imperator salutatur.* — *Persæ in victoriis moderati.* — *Romani pacem cum Persis componunt.* — *Turpia compositæ pacis fœdera in Julianum rejicienda.* XVI. *Insigne inter Constantii et*

[1] Alias IV, quæ autem V erat, nunc est X. Scripta initio anni 364.

*Juliani funera discrimen.—Funebris Constantii pompa canticis et accensis facibus decoratur.* XVII. *Ipsius funus comitantur Christiani, ac diversi militum et imperii ordines.—Julianus ipse nova purpura ornatus, prosequitur.—Constantii corpus in imperatorum sepulcro Constantinopoli deponitur.* XVIII. *Juliani funus mimi et histriones prosequuntur.—Turpiter Julianus Tarsi humatur.* XIX. *Compendiosa Juliani imperatoris imago.—Juliano imperante, provinciarum munia impiis ac crudelissimis hominibus committuntur.* XX. *Omnia nutant, fluctuant universa.—Antiqui sodales deluduntur.* XXI. *Juliani iracundia feroxque animus.* XXII. *Ipsius petulantia et libido.* XXIII. *Ejus improbitatem longe ante Athenis praeviderat Gregorius.—Externa Juliani compositio et physiognomia.* XXIV. *Vera de Juliani improbitate vaticinatus fuerat Gregorius.—Cur Deus consueta patientia erga Julianum uti noluerit.* XXV. *Christiani in humilitate præstantiores.—Vana et stulta ethnicorum religio.* XXVI. *Ezechiæ preces adversus blasphemias Sennacherib.—Christianorum arma, spes in Deus.* XXVII. *Dei patientia et longanimitas erga peccatores.—Christianorum gemitus.* XXVIII. *Impiorum lugendum est exitium.—Utilis sæpe omnibus, etiam impiis, calamitas, et castigatio.* XXIX. *De nemine, quandiu vivit, desperandum.—Opprobria, quæ a gentilibus pertulerant Christiani, summatim a Gregorio recensita.* XXX. *Ethnicorum nugæ Christianorum mysteriis comparantur.* XXXI. *Christianorum preces armorum vi præstantiores.—Verbo Deus omnia fecit.* XXXII. *Ethnicorum deorum originem et facinora deridet Gregorius.—Pergit Gregorius gentilium deos irridere.* XXXIII. *Gravis admonitio Christianis omnibus proposita.* XXXIV. *Non est obliviscenda in tran-*

*quillitate tempestas.* XXXV. *Quid fugiendum in festorum celebrationibus. — Præcipuum festorum decus, sanctitas. — Mysticum unguentum. — Flores quibus coronari cupit Gregorius. — Hymni pro tympanis assumendi. — Quomodo saltare deceat.* XXXVI. *Injuriarum oblivio, res hominibus admodum difficilis. — Propriæ conscientiæ cruciatus, maxima pœna.* XXXVII. *Tyranni non vi, sed mansuetudine vincendi sunt. — Vindicta soli Deo relinquenda. — Mortuum impium ipsi quoque impietatis socii maledictis lacerant.* XXXVIII. *Juxta gentiles, manent etiam impios post mortem pœnæ et supplicia.* XXXIX. *Per apostrophen Julianum alloquitur Gregorius. — Graves in Basilium et Gregorium minas jactaverat Julianus.* XL. *Basilius et Gregorius per fidem, ut martyres, ad omnia parati.* XLI. *Hæc Gregorii oratio Porphyrii mendaciis, et Juliani misopogone præstantior.* XLII. *Gregorii in Julianum invectivæ, columna Herculeis columnis sublimior.*

I. Ac primum quidem sermonum meorum certamen confectum et absolutum est *. Etenim hominis improbitatem ac perversitatem abunde ostendi, tam per ea quæ adversus nos perpetravit, quam quæ facere parabat, sic videlicet animo comparatus, ut ad præsentes acerbitates aliquid quotidie gravius excogitaret. Nunc vero alium jam orationis scopum, ad quem haud scio an quisquam collimarit, tum apud Deum sanctiorem, tum nobis jucundiorem, atque adeo posteris utiliorem, nobis proponemus: nimirum ut ad ea quæ superius a nobis dicta sunt, justas Dei lances adjungamus, easque pœnas quibus improbitas compensatur, aliis nimirum statim, aliis autem aliquanto post occurrentes, pro ut, opinor, artifici Verbo, rerumque

* Vide D. Guillon, tom. VI, p. 196-216.

nostrarum arbitro et moderatori visum fuerit : qui, ut calamitatem misericordia reprimit, ita etiam ignominia et flagris pro eo animadversionis modo, quem ipse perspectum et exploratum habet, temeritatem ac insolentiam coërcet.

II. Enimvero quis justos impiorum morbos, minimeque obscuras corporum ruptiones, ac multiplices alias plagas et flagra, eorum sceleribus congruentia, mortesque haudquaquam usitato more obortas, eorumque inter ipsos cruciatus confessiones, et inutiles pœnitentias, easque quæ tum per insomnia, tum per vera visa contigerunt, castigationes, pro dignitate narrare atque exaggerare sufficiat? quæque, vel ob flagitia circa sacras ædes admissa, vel ob sacras mensas contumeliis affectas, vel ob mystica pocula furiose contaminata, vel ob ventrem corporibus nostris projecta quadam impudentia saturatum, vel ob omnia alia scelera perpetrata ipsis acciderunt, clara utique et perspicua divinæ adversus hujusmodi homines iræ signa et argumenta? Verum hæc consulto præteribo, non quod iis quæ in hominum oculis atque sermone posita sunt, fidem abrogem, aut rerum eventus temerario cuidam motui fortunæque tribuam, quemadmodum illi, qui res hujusmodi temere sentiunt, sed ne, majoribus atque insignioribus rebus prætermissis, levioribus immorari videar. Illud vero miraculum, quod omnium ore celebratur, ac ne apud eos quidem, qui Deum nullum putant, fide caret, oratione prosequar.

III. Furebat ille in dies adversus nos vehementius, non secus ac fluctus super fluctus excitans, qui in se ipsum primum insanierat, et sancta protriverat, « Spirituique » gratiæ contumeliam intulerat. »[1] Hieroboam apposite dixerimus, aut Israëlitam Achab, homines iniquissimos, aut

[1] Hebr. x, 29.

Ægyptium illum Pharaonem, aut Assyrium Nabuchodonosor, vel hæc omnia contrahentes, unum atque eumdem nominabimus : quandoquidem eum omnium vitia in sese collegisse constat, defectionem nempe Hieroboam [1], crudelitatem Achab [2], duritiem Pharaonis [3], sacrilegium Nabuchodonosor [4], omnium denique in unum collectorum impietatem. Cum autem per alia omnia fuisset grassatus, atque omne tyrannidis in nos et crudelitatis genus, ut leve et abjectum, contempsisset, (nec enim ulla unquam natura ad malorum inventionem illius natura fœcundior et uberior fuit,) ad extremum, Judæorum quoque nationem in nos immisit, tum veteri eorum levitate, tum inveterato nostri odio in ipsorum pectoribus clam flagrante, ad id, quod moliebatur, perficiendum, adjutoribus usus; ipsis nimirum in patriam redire ac templum instaurare, patriorumque rituum vigorem renovare, ex ipsorum scilicet libris et arcanis fatale esse affirmans, ac benevolentiæ specie commentum hoc occultans.

IV. Post quam autem hæc in animum induxit, ipsisque persuasit, (facile enim imposturam facit, quidquid delectat,) illi quidem ad templi extructionem se comparare, atque in id opus, et manu multa, et animi alacritate ac labore incumbere. Illud enim narrant, qui eorum res admirantur, uxores quoque ipsorum non modo matronalem omnem mundum corporisque ornatum prompto animo detraxisse, atque in operis structuram laborantiumque opem contulisse, verum eo quoque animo fuisse, ut, terram sinu efferentes, ac nec vestibus præclaris et exquisitis, nec teneris membris parcentes, pietatis officio sese fungi existimarent, omniaque hoc conatu inferiora ducerent. Ut vero, sævo turbine ac repentina æstuantis terræ agitatione simul

[1] 3 Reg. XII, 26. — [2] Id. XXII, 26. — [3] Exod. VII, 22. — [4] 4 Reg. XXV, 9.

una repulsi, ad propinquum quoddam templum perrexerunt, alii orationis causa, alii, ut in hujusmodi rebus accidere solet, eo, quod offerebatur, ad periculi propulsationem utentes, alii cum tumultu una proruentes, ac cum currentibus simul illabentes; sunt qui eos ne a templo quidem admissos fuisse commemorent, sed cum ad apertas fores accessissent, repente easdem clausas pessuloque obductas offendisse, potentia quadam invisibili, quæ ad impiorum terrorem ac piorum incolumitatem hujusmodi prodigia efficit (40). Hoc autem uno jam ore omnes referunt, ac pro certo habent, quod eos summa vi atque contentione ingressum sibi aperire conantes, ignis e templo occurrens inhibuit, et alios quidem exussit et absumpsit, (ut simile quiddam ipsis, quod Sodomitis[1] acciderit, aut etiam quod Nadab et Abiu[2], qui inusitato more et thus adoleverunt, et oppressi sunt,) alios vero præcipuis corporis partibus truncatos, vivam columnam divinæ adversus peccatores comminationis et motionis reliquit. Atque hoc quidem ad hunc modum se habuit, nec fidem quisquam deroget, nisi qui eadem ratione aliis quoque Dei miraculis nullam fidem habendam putet. Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in cœlo stetit, crucem in orbem describens, ac nomen illud et figura, quæ in terra prius impiis contemptui fuerat, in cœlo nunc omnibus ex æquo ostenditur, Deoque victoriæ adversus impios tropæum efficitur, trophæo omni sublimius et præstantius.

V. Ad hæc porro quid dicturi sunt hujus sæculi sapientes, suaque magnificis verbis exornantes, qui profundas verbas barbas gestant, ac scitum et venustum pallium trahunt? Tu quoque tua mihi ex adverso narra, qui prolixas orationes conscribis, historiasque a fide abhorrentes conficis, atque ad supera inhias, falsaque de cœles-

[1] Gen. xix, 24. — [2] Levit. x, 2.

tibus loqueris, atque nativitates et rerum eventus ex astrorum motu contexis? Sidera quoque tua mihi expone, Ariadnes coronam, et Berenices comam, et salacem Cygnum, et petulantem Taurum; atque etiam, si ita vis, Ophiuchum tuum, et Capricornum, et Leonem, aliosque omnes, quos, ob malum cognitos, vel in deorum, vel in siderum numerum ascripsisti. Ubi tu hunc circulum in tua Mathesi habes? Ubi etiam stellam illam, Magorum tuorum ducem et auspicem, quæ prius ab ortu in Bethlehem cucurrit[1]? Ipse quoque nonnihil habeo quod de cœlestibus disseram : stella illa Christi præsentiam indicavit : hæc victoriæ Christi corona fuit.

VI. Atque hæc mihi de cœlestibus atque superis, quæ pro magna ea, quæ in universo elucet, concordia et necessitudine rebus nostris condolescunt, dicta sint. Quæ vero sequuntur, Psalmites jam mihi expleat : « Et civitates » destruxisti[2], » (ut veteres illas ob easdem impietates,) inter ipsas, quibus in nos utebantur, iniquitates, partim mari obrutas, partim terræ motu prostratas et eversas, ut propemodum id quod reliquum est, dicere possim : « Periit » memoria earum cum sonitu[3], » et claro ac celebri exitio. Tanta enim ruina est, tantaque confractio earum ac illarum, quæ e vicino sunt, maximeque harum quæ impietate delectantur, ut si quis etiam earum instaurationem aggredi audeat, multo tempore ad eam rem opus futurum sit.

VII. Ac terræ quidem et cœli hæc ostenta fuerunt : cæterum aër hujusmodi tempore nihil-ne insigne edidit, nec passionis Christi signis sanctificatus est? Proferant nunc quoque vestes suas, qui hujus miraculi spectatores et conscii extiterunt, illas, inquam, crucis notis tunc inustas et consignatas. Simul enim ac quispiam, sive nostrorum, sive exterorum hæc narrabat, aut narrantes audiebat,

[1] Matth. II, 1, et seq. — [2] Psal. IX, [illegible]. — [3] Ibid.

statim hoc miraculum, vel in se ipso, vel in vicino suo perspiciebat, stellatus nimirum ipse notisque distinctus, vel illum talem in vestimentis intuens, omnem textorii artificii elegantiam, aut summa cura elaboratam picturam varietate superantem. Quæ res spectantium animos tanto stupore affecit, ut omnes ferme, quasi ex signo uno atque una voce, Christianorum Deum invocarent, eumque multis laudibus precibusque placare studerent. Multi etiam non in longius rem extrahentes, sed eodem ipso tempore, quo hæc acciderunt, ad sacerdotes nostros properantes, adhibitis multis precibus in Ecclesiam admissi, ac sublimioribus mysteriis imbuti sint, sacro baptismate purificati, atque utilitatem ex timore consecuti.

VIII. Ita quidem se res habebant; Julianus vero furoris sensim ingravescentis œstro percitus et agitatus, ad ipsum calamitatum suarum caput tandem devenit. Ut enim Christianorum res ex animi sententia se habere existimavit, atque ex his, quæ jam confecerat, in eam spem adductus est, nihil esse quod, modo vellet, superare et expugnare non posset, ac præterea prosperi cujusdam adversus occiduos barbaros bellici successus occasionem rapiens, hoc unum consilium, prudentissimum simul et humanissimum capit. Duplicem enim inde exercitum movens, alterum militum, alterum dæmonum, a quibus ducebatur, et in cujus ope ipsius fiducia magis nitebatur, adversus Persas expeditionem suscipit, præcipiti temeritate potius quam virium firmitate fretus: ac ne illud quidem perspiciens vir sapientissimus, fiduciam et audaciam, licet nominis ratione inter se vicinæ sint, potentia tamen et facultate plurimum inter se distinctas esse, et distare plus quam fortitudo distat ab ignavia. Etenim in rebus arduis præfidentem animum gerere, magnanimitatis est; quemadmodum contra, periculum detrectare, timiditatis et ignaviæ. At ubi

plus periculi imminet, tum obviam procedere, seque in discrimen obtrudere, non autem reprimere ac retinere, temeritati ducendum est; quemadmodum e contrario, cedere, cautioni et prudentiæ. Nec eodem loco ponendum est, ea quæ adsunt, tueri, et eorum quæ non habeas, aliquid adipisci. Illius enim præcipua et primaria ratio cordatis viris habenda est : hoc vero, siquidem tuto facileque liceat, amplectendum : sin autem in contrarium cedat, contemnendum. Qui vero, ut aliquid eorum, quæ spe concepit, assequatur, fortunarum omnium suarum periculo dimicat, in magna stultitia versatur. Ac mihi malo pugili non dissimilis esse videtur, artem suam, prius quam gradum recte fixerit, proferenti : aut gubernatori, soluta nave sua, nec ad navigandum idonea, navem hostilem deprimenti, aut certe deprimere conanti. Quorum ille nihil, ut mihi quidem videtur, reputans, inconsulte ea quæ statuerat, aggreditur, rebus romanis adhuc exulceratis, maleque, præsertim ob excitatam persecutionem, affectis, alienam regionem cogitans; ac Salmoneum quemdam, e corio tonantem nobis referens, Trajanosque illos et Hadrianos sibi ob oculos proponens, quorum minus cautio et prudentia, quam animi magnitudo admirationi esse solebat. Ac ei, nec Cari illius in mentem veniebat sors, nec Valeriani, qui impetus inconsulti pœnas dederunt, (ne, quemadmodum ait Tragicus, « Fortunas exprobrem, ») in Persarum finibus in medio felicitatis cursu oppressi.

IX. Verum hæc ipsius animo insederant, totusque in eam expeditionem ferebatur, omni divinationis et præstigiarum, dicendorumque et tacendorum sacrificiorum portentosa vanitate in unum collecta, ut tota ea scilicet brevi deleretur. Porro votiva victima, quam magna quamque eximia, o Christe, et Verbum, et impatibilis passio-

nis, totiusque orbis mysterium? universam Christianorum gentem dæmonibus subjicere, si modo propositi compos existeret. Ac conatus quidem ipsius principia perquam strenua, et quæ plerisque eorum, qui ipsius partibus student, magnis vocibus celebrantur, sunt hujusmodi. Nam cum totam eam Assyriæ partem, quam perluens Euphrates ac Persidem prætérlabens, illic cum Tigride miscetur, cepisset et pervastasset, nonnullaque castella omni præsidio destituta diruisset; sive quod Persas incursionis celeritate fefellisset, sive quod ab iis consulto ita duceretur, sensimque ad ulterius procedendum alliceretur, (utrumque enim dicitur,) ita demum progressus, atque exercitu a latere proficiscente, navibusque frumentum et vasa, per fluvium convehentibus, paucis interjectis diebus, ad Ctesiphontem castra ponit; cujus urbis tanto desiderio tenebatur, ut vel ad eam propius accessisse, victoriæ partem existimaret.

X. Hinc vero jam, velut arena pedibus subtracta, aut tempestate in navem illisa, res ipsi retro fluunt. Ctesiphon enim arx firma est, captuque haud facilis, muris cocto latere conditis, et alta fossa, palustrique ac limoso amne communita. Hanc porro arx quoque altera firmiorem reddit; Cochen appellant, pari tam naturæ quam artis præsidio constructa, alteri arci ita conjuncta, ut unius tantum civitatis speciem ambæ præbeant: quippe quæ fluminis tantum divortio inter se dividantur. Quas cum nec repentino incursu atque impetu expugnare, nec obsidione capere, atque in potestatem redigere posset, nec vero ulterius cum exercitu, ac præsertim cum navalibus copiis, procedere, (periculum enim erat, ne e loco superiori telis utrinque peteretur, transituque prohiberetur,) hoc demum modo eas a tergo relinquit. Nam cum Euphratis fluminis omnium maximi, partem haud minimam diru-

pisset, ac per fossam quamdam, (cujus vetera etiam vestigia extare aiunt,) tantum ex eo circumduxisset, ut gestantibus navibus par esse posset, atque hac paulo superius cum Tigride commisisset, ita demum naves conservat, e fluvio ad fluvium tuto pervectas. Ita castrorum horum periculum effugit. Ut autem progredienti persicæ copiæ in conspectum venientes, quotidieque augescentes, eam gerendi belli rationem tenere cœperunt, ut adversa quidem acie nequaquam sibi standum, nec, cum copiarum exuberantia vincere liceret, nisi magna necessitate urgente, tentandam sibi pugnæ aleam judicarent; cæterum e tumulis et locorum angustiis, ubi facultas daretur, hostes sagittis impeterent, atque opportunissimis viæ transitibus occupatis, eos facillime, ne porro progrederentur, inhiberent: tum vero in magna animi anxietate versabatur; nec quo se verteret habens, pravum tandem consilii sui exitum reperit.

XI. Vir enim quidam, inter Persas non ignobilis, Zopyri illius erga Cyrum (41), in Babylonis obsidione, facinus imitatus, quasi ob gravissimas quasdam causas in gravissimam offensionem Persarum regi venisset, ob idque in eum pessime animatus, contraque erga Romanos optime affectus esset, ac per hujusmodi fucum et simulationem fidem sibi conciliasset: « Quid hæc, inquit, imperator? Quid tam ignavum atque imbecillum de tanti momenti negotio consilium initis? Quorsum hoc navale frumentum, ac superfluum onus, ignaviæ magistrum? Nihil enim ad expugnandum difficilius, nihil pervicacius est, quam venter, sitamque in manibus habere spem salutis. Quocirca, si quid me audies, nauticum hunc apparatum valere jubebis, languoremque ex eo ad fortissimum hunc exercitum redeuntem: tu autem via alia faciliori et tutiori, cujus tibi me ducem fore profiteor, (nam persicæ

regionis tam peritus sum quam quivis alius, ) in hostium terram impressionem facies, rebusque ex animi sententia confectis ad reditum te accinges. Me autem tunc demum beneficio afficies, cum reipsa benevolentiæ erga te meæ consiliique mei documentum ceperis. »

XII. Hac oratione cum id, quod proponebat, Juliano persuasisset, credula enim est levitas, præcipueque etiam Deo impium exagitante, omnibus simul incommodis premi cœpit exercitus. Naves igni conflagrabant, frumentum nullum erat, ac risus insuper accedebat; idem enim fermo erat, ac si manus sibi ipsi necemque attulisset; spes omnes evanidæ, duxque itineris cum promissis suis abscesserat. In orbem porro hostes instabant, bellum circumfluebat: progressus non facilis, victus ægre parabilis : languebat exercitus, animisque conciderat, in imperatorem accensus erat : nihil bonæ spei reliquum erat; hæc una, ut in præsenti rerum statu salutis ratio patere videbatur, nimirum scelerato imperio et militari præfectura defungi.

XIII. Quæ autem huc usque gesta sunt, ita se habent; quæ vero sequuntur, non uno modo ab omnibus exponuntur, sed alius alii sermoni assentitur, ac subscribit, non minus eorum quibus certamini interesse, quam quibus abesse contigit. Nonnulli enim a Persis eum jaculo co n fixum fuisse aiunt, temere in hostes excursantem, atque huc et illuc vesane præsultantem; idemque ipsi quod Cyro Parysatidis filio accidisse, qui cum adversus Artaxerxem fratrem cum ingenti exercitu ascendisset, ac fortiter pugnaret, temeritate tandem sua victoriam amisit. Alii hujusmodi quemdam de eo sermonem commemorant: cum in sublimem quemdam tumulum ascendisset, ut velut e specula exercitum oculis usurparet, quantusque bello superfuisset, cognosceret, magnasque copias, speque sua ampliores vidisset; « Quam grave et indignum fuerit, dixisse,

si hos omnes ad Romanorum terram reduxerimus: » quasi videlicet ipsis salutem invidentem. Quibus verbis commotum militem quemdam, iraque præcipitem actum, nulla salutis suæ habita ratione, in ipsius viscera gladium adegisse. Alii rursus facetum et ridiculum quemdam Barbarum, (quales in militum comitatu, tum ad leniendas animorum molestias, tum ad exhilaranda convivia esse solent,) hoc facinus perpetrasse ferunt. Nec desunt qui Saraceno cuipiam gloriam hanc ascribant. Utcumque se res habet, letale certo orbique universo salutare vulnus accipit, ac per unicam incisionem, multorum viscerum, quibus male crediderat, pœnas exolvit. Quod et ipsum miror, quomodo homo vanus qui omnia hinc se scire existimabat, hoc unum ignoravit, nimirum vulnus visceribus suis infligendum.

XIV. Sed ne hoc quidem prætereundum est, quod præter alia multa, maximum perditæ illius amentiæ argumentum habet. In fluminis ripa jacebat, graviter ex vulnere ægrotans. Cum autem permultos eorum, qui ante ipsius ætatem gloriam consecuti fuerant, ut humana conditione majores censerentur, artibus quibusdam ex hominum oculis sese subduxisse, eamque ob causam pro diis habitos fuisse sciret, ejusdem gloriæ cupiditate captus, simulque mortis suæ modum propter temeritatis infamiam erubescens, quid molitur? quid facit? neque enim simul cum vita improbitas extinguitur: in profluentem corpus suum projicere conatur, ad eamque rem nonnullorum, quos maxime fidos arcanorumque conscios habuerat, opera utebatur. Quod nisi quispiam ex aulicis eunuchis hac re cognita, scelerisque odio, et detestatione aliis patefacta, huic conatui obstitisset, novus utique alius ex calamitate deus stolidis hominibus extitisset. Atque ille quidem, cum

sic, et imperium gessisset, et bellum administrasset, sic quoque e vita discedit.

XV. Statim autem post ipsius mortem imperium excipiens, qui post illum in ipsis castris, atque in ipsa periculorum flamma, ducem necessario requirente, renuntiatus fuerat, vir, ut aliis rebus, ita pietate clarus et insignis, atque oris majestate, regno profecto digna præditus, cum nec manus cum Persis conserere, nec progredi ullo modo posset; licet alioqui, animi magnitudinis atque alacritatis nullæ partes deessent, quamvis milites manibus et spe fracti debilitatique essent, castra movere, copiasque reducere satagebat: idque, ut tuto sibi facere liceret, laborabat, perinde atque non imperii sed cladis hæres effectus. Quod nisi Persæ in victoria moderate se gerentes, (hoc enim apud eos in more positum est, ut animi moderationem in prosperitate adhibeant,) aut aliud quiddam eorum, quæ fama ferebantur, metuentes, ad ineunda fœdera, et quidem adeo inopinata et humana sese convertissent, ne ignifer quidem (42), ut dici solet, exercitui superfuisset; usque adeo eos ad manum Persæ habebant, tum in terra sua dimicantes, tum etiam ob ea quæ contigerant, animis altius elati. Felix enim quispiam successus eam vim habet, ut spem quoque lætam futuri afferat. At nunc, ut jam dixi, ille totus in eo erat, ut exercitum servaret, nervosque Romanis relinqueret: nervi enim erant, etsi rem male gesserant, ob ducis potius temeritatem quam suam ignaviam. Persæ vero, conditionibus turpibus sane, Romanorumque manu et potentia, ut brevissime dicam, indignis, fœdus pepigerunt; quarum nomine si quis, absoluto illo, hunc criminandum censeat, meo judicio, perquam iniquus est eorum quæ tum acciderunt, æstimator. Non enim ejus, qui messuit, spica est, verum illius qui sementem fecit: nec ei incendium assignandum est, qui ignem extinguere non

potuit, sed qui excitavit. Atque illud Herodoti de Samiorum tyrannide commode dixerim : « Calceum hunc Histiæus quidem consuit, induit autem Aristagoras, qui antecessoris rebus successit[1]. »

XVI. Quid reliquum erat, nisi ut impii cadaver ad Romanos referretur, etiamsi ita e vivis excessisset? Quoniam autem nos etiam exanime corpus habemus, hunc scilicet, qui ante ipsum e vita migravit; videamus hic quoque, quantum inter utrumque imperatorem discriminis fuerit : si quid hoc etiam ad defunctorum felicitatem et infelicitatem conferat. Ille igitur publicis præconiis, faustisque ominibus, ac celebri pompa deducitur; religiosisque etiam his nostris officiis, per totam scilicet noctem productis canticis, et accensis facibus, quibus nos Christiani pium e vita discessum ornandum existimamus. Atque corporis elatio conjunctam cum mœrore celebritatem habet. Quod si cui fidem narratio facit, id quoque in multorum auribus disseminatum est, quod cum corpus Tauri juga superaret, ut ad patriam civitatem, hanc, inquam, illis cognominem ac celeberrimam referretur, vox quædam e summis locis a nonnullis exaudiebatur, velut psallentium et prosequentium (angelicarum opinor Virtutum :) quod pietatis illi præmium erat ac funebris remuneratio. Nam etsi rectam fidem nonnihil luxare visus est, hoc tamen crimen importunitati procerum fideique pravitati tribuendum est, qui simplicem, parumque in pietate firmam animam, minimeque barathra prospicientem, nacti, eam, quo libuit, abduxerunt, atque accuratioris doctrinæ prætextu, zelum in vitium verterunt.

XVII. At nos, id quod communius est, tum patrem, a quo imperatoriæ potentiæ fideique fundamenta christianismo jacta sunt, tum etiam fidei hæreditatem ad filium

1 Histor. lib. vi.

devolutam cogitantes, ejus, qui juste semper in imperio vixerat, pioque fine vitam clauserat, ac principatum nobis reliquerat, tabernaculum, ut par erat, honore complectebamur. Ut autem ad magnam et imperatoriam urbem propius accessit, quid totius exercitus satellitium, et armatorum ordines sese imperatori, tanquam vitæ usura fruenti, exhibentes commemorare attinet, aut splendidæ civitatis effusionem, omnium, quæ unquam fuerunt, aut futuræ sunt, celeberrimam? At fortis ille et audax, novaque purpura ornatus, eaque de causa, ut probabile est, elatus atque insolens, funeris ipse quoque honorem ei pro parte sua impendit, eamdem gratiam dans, vicissimque accipiens, partim vi et necessitate, partim sponte, ut fama est. Exercitus enim universus, tametsi præsenti imperio sese submitteret, majori tamen honore defunctum prosequens, (quandoquidem recentibus adhuc calamitatibus majorem quamdam benevolentiam præ nobis ferre solemus, ac pro ingenti suo amore mœstitia affectus, et misericordia commotus,) ac proinde eum minime ut imperatorem honorari ac suscipi non ferens, Apostatam, ut exanimi corpori cum congruenti habitu obviam procedat, monent, atque adeo cogunt : hoc est, ut detracto a capite diademate, demissoque, ut decebat, ante imperatorem aspectu, ita deinde eum simul cum iis, qui efferebant, ad sepulcrum nobileque illud Apostolorum fanum, qui sanctum genus, æquos propemodum honores carpens, et susceperunt et custodiunt, prosequeretur. Tale fuit imperatoris nostri funus.

XVIII. Huic contra, cum turpis et fœda expeditio, (exagitabatur enim a populis et urbibus, publicisque et scurrilibus vocibus, quarum nunc quoque permulti meminerunt,) tum vero turpior atque ignominiosior reditus contigit. Quæ porro hæc ignominia erat? Mimi et histrio-

nes eum ducebant, probrisque a scena petitis, ac ludibriis incessebant, eique fidei abjurationem, et cladem, vitæque finem exprobrantes. Quid enim ex iis non fecerunt ac dixerunt, quæ hujusmodi homines, qui petulantiam pro arte habent, perpetrare consueverunt, quoad eum tandem Tarsensis civitas excepit, haud scio quomodo, et quam ob causam, hac contumelia mulctata? Hic illi fanum ignobile, tumulusque impurus, templumque exsecrandum, ac ne piorum quidem oculis spectabile.

XIX. Atque hæc, ut maxima et gravissima illius crimina, sermone complexus sum, non alioqui nescius, duobus aut tribus aulicibus adulatoribus, eique impietate paribus, (alios enim consulto prætereo,) tantam impietatis mercedem persolutam esse, ut nulla res obstitura videretur quominus ipsi brevi terras omnes et maria Romanorum imperio subjecta essent expilaturi, nisi secundior rebus exitus maturius contigisset. Adeo latrociniis et avaritia veteres illos Centimanos vincebant. Provinciarum porro imperia non optimis et moderatissimis, sed crudelissimis hominibus mandabantur: atque ad honorem ac dignitatem aliquam obtinendam unum suffragium erat, a fide defectio; et ut ab eo dona consequerentur, qui sibi ipsis pessime consuluissent.

XX. Quid causarum immutationes inflexionesque commemorem, quæ plerumque interjecta duntaxat una nocte commutabantur ac convertebantur, non secus ac fluctuum reciprocationes; quandoquidem et jus dicere volebat vir egregius, omnia videlicet ob gloriæ studium sibi arrogans? Parva fortasse et perquam exigua crimina colligere videar, ac maximis per exigua dedecus inferre. Cæterum illud fatendum est, hæc Elysiis campis minime digna esse, nec ea, qua illic Radamanthus fruitur, gloria[1]: qua parte dig-

[1] Virg. Æneid. VI.

unum eum censent, qui ejusdem sunt sodalitii atque ordinis. Hoc unum ex illius rebus habeo quod admirer: nam multos quidem eorum, qui ipsi noti ac familiares fuerant, ac præsertim ex asiaticis scholis, summo studio, quasi mirificis quibusdam beneficiis eos ornaturus, accersebat, ac spe animos eorum erigebat; vetera ipsius promissa in memoriam revocantes. At cum adessent, hoc illud videlicet, calculorum præstigiæ, et oculorum ludificationes; hos enim hoc modo, illos alio eludens; quosdam etiam mensa comiter accipiens, ac multum illud, «Sodalis,» propinans, et pro alia quadam illecebra diducto gutture clamitans, infectis tandem rebus dimittebat, haud satis constitutum habentes, illius-ne fraudem magis, an suam ipsorum levitatem accusarent.

XXI. Illud vero omnino in philosophi hujus doctrina laudabile, quod adeo ab ira alienus erat, ac turbulentis animi permotionibus sublimior; instar nimirum eorum regum ac imperatorum, qui tranquillitatis et constantiæ laude quondam florebant, nec etiam si quid molestiæ ipsis accidisset, vultum tamen ullo modo immutabant, aut perturbationis vestigium ostendebant; ut quod, dum judicis munere fungeretur, aulam clamoribus ac strepitu impleret, non aliter ac si ipse esset cui vis et damnum inferretur, ac non aliis potius hæc patientibus succurreret? Hæc certe ne oratione quidem complecti velimus. Hoc autem cui ex omnibus ignotum est, quod multos etiam e rusticioribus, qui ad eum publice accedebant, ut eorum, quæ populi ab imperatoribus petere solent, aliquid consequerentur, ita mulctabat, palam pugno feriens, calcibusque impetens, ut præclare secum actum putarent, quod atrocius aliquid minime passi essent?

XXII. Jam sufflationes et reflationes, quas admirandus ille vir, doctrinæque nostræ sugillator, vetulis mulierculis

in contrarium ostentabat, altaris ignem accendens, quo tandem orationis loco ponemus? Præclarum enim profecto erat, cernere imperatoris romani buccas indecore tumentes, ac excitantes ingentem risum, non externis tantum, sed iis etiam, quibus hac ratione placere se putabat. Minervam autem deam suam non audiebat, quæ tibias execrata dicitur, posteaquam, aquis speculi vice usa, eas dedecori sibi esse perspexit. Propinationes vero, et pocula, quibus meretrices palam publiceque provocabat, vicissimque provocabatur, mysterii obtentu petulantem libidinem obvelans, quis non laude et admiratione prosequatur?

XXIII. Hæc aliis quidem experientia ipsa, et dominatio licentiam adepta, declaravit: a me autem longe ante perspecta quodammodo fuerunt, ex quo Athenis cum eo versatus eram. Nam illuc quoque statim post ea, quæ adversus fratrem designata fuerunt, profectus est, ab imperatore hoc ipsum deprecatus. Duplicem autem eo proficiscendi causam habebat; unam honestiorem, ut Græciam ejusque scholas viseret: alteram tectiorem, paucisque notam, ut regionis ipsius aruspices et impostores, qui illic erant, de rebus suis consuleret; impietate videlicet nondum libertatem ac fiduciam adepta. Tunc igitur me non malum de hoc viro conjectorem fuisse memini, quanquam alioqui non ex eorum numero sim, qui in hujusmodi rebus sciti atque ingeniosi sunt. Sed me morum ac gestus ipsius inæquabilitas, atque ingens quædam mentis emotio, vatem efficiebat; siquidem vates ille optimus est, qui recte conjicere novit. Neque enim mihi boni quidquam significare videbantur, cervix minime firma, humeri quos subinde agitabat et attollebat, oculus vagus et oberrans, ac furiosus obtutus, pedes instabiles et titubantes, nasus contumeliam et contemptum spirans, vultus configurationes ridiculæ idem significantes, risus immoderatus et

exæstuans, nutus et renutus omni ratione carentes, sermo hærens spirituque intercisus, interrogationes inordinatæ et imperitæ, responsiones his nihilo meliores, aliæ in alias insultantes, non sibi constantes, nec eruditionis ordine progredientes.

XXIV. Quid singula describere necesse est? Talem ante opera conspicatus sum, qualem in operibus postea deprehendi. Quod si qui ex iis, qui tum simul erant, atque audiebant, mihi nunc præsto essent, haud ægre testimonium exhiberent. Ad quos, ut hæc conspexi, statim his verbis usus sum : « Quantum malum sibi alit romanum imperium ! » præfatus licet, ac mihi, ut falsus vates essem, imprecatus. Præstabilius enim id fuerat, quam tantis malis orbem terrarum impleri, taleque monstrum existere, quale nunquam antea visum fuerat; etiamsi alioqui diluvia multa, et incendia multa, terræque velut ebullitiones, et hiatus, ac multi insuper crudelissimi homines, belluæque prodigiosæ, et ex variis generibus conflatæ, quas natura novo more produxit, sermone jactantur. Ac proinde finem quoque amentia sua dignum tulit : Deo hic solum consueta sua ac longa patientia uti non sustinente, ubi multis perniciosa futura erat prorogata benignitas, ac tum iis, qui honeste et ex officio vivunt, animi dejectionem multam, tum peccantibus contemptum et petulantiam non parvam allatura : tanquam videlicet nemo esset qui res nostras inspiceret, præmiaque et pœnas cuique pro merito rependeret, sed temere ac fortuito mundus ferretur, et volveretur; quod pravæ mentis est, valdeque periculose de maximis rebus sentientis.

XXV. Hæ nostræ, hoc est, Galilæorum, hæ contemptorum et abjectorum hominum narrationes. Hæc nos, qui Crucifixum adoramus : hæc piscatorum, et, ut ipsi aiunt, imperitorum discipuli. Hæc nos, qui cum vetulis sedemus

et psallimus. Hæc nos longis jejuniis confecti, ac semianimes. Hæc nos, qui frustra vigilamus, atque in nocturnis stationibus nugamur, et tamen vos prosternimus. Ubi sunt grammatici? Ubi consiliarii? Libet enim ab indoctorum nostratium quodam, ut quidem vobis videtur, triumphalem hymnum mutuari. Ubi sacrificia, et sacra, et mysteria? Ubi victimæ, tam apertæ quam occultæ[1]? Ubi aruspicinæ ars, quæ laude ac prædicatione effertur? Ubi præscientiæ vanitas, et ventriloquorum signa? Ubi clara illa Babylon sermone celebrata, et universus terrarum orbis per exiguum et execrandum sanguinem cogitatione perceptus? Ubi Persæ illi et Medi, qui manibus tenebantur? Ubi dii illi, qui præibant et qui comites erant, qui et ante, et una pugnabant? Ubi illa adversus Christianos oracula, et minæ, nostrique ad præstitutum diem, etiam ad ipsum usque nomen, oppressio? Evanuerunt omnes, irritæ fuerunt, diffluxerunt, somnio similes extiterunt impiorum jactationes.

XXVI. Ac quidem Ezechias rex Juda, cum adversus eum barbarorum quidam rex cum ingentibus copiis venisset, atque exercitu Hierosolymam cinxisset[2], impiaque et contumeliosa verba, tum adversus regem, tum adversus Deum ipsum acerbe projecisset, perinde scilicet atque ille, quidquid moliretur, urbem tamen ex ipsius manibus ac potentia extrahere atque conservare minime posset, in templum se contulit, vesteque lacerata, magnaque lacrymarum vi profusa, manibusque in cœlum extensis, blasphemiæ Sennacherib Deum testem vocavit, atque, ut superbarum illius minarum vindex esset, his verbis rogavit : « Vidisti, Domine, quot probra in te Israëlis Deum » alienigena iste conjecerit : Vidisti, Domine, ne sileas[3]. »

[1] Isaï. xxxiii, 18; 1 Cor. i, 20, et x, 20. — [2] 4 Reg. xviii, 1, et seq. — [3] Isaï. xxxvii, 17.

Nec vero petitione sua falsus ac delusus est. Nam impius ille Dei hostis, suam ipse insaniam furoremque ipsa re persensit, infectisque rebus cum suis minis discessit, invisibilis cujusdam virtutis repentino impetu, maximaque exercitus parte mulctatus, atque ob tristem et acerbum nuntium pedem referre coactus, obsidionem spesque suas inopinato solventem. Hæc Ezechias ille, magna alioqui potentia cinctus, ille, inquam, rex magnæ Hierusalem, qui suismet quoque fortasse viribus hostem propulsasset ac propulisset. Nos autem, quibus arma, et murus, et præsidium atque defensio una est spes in Deum, utpote omni humano subsidio prorsus destitutis et accisis, quem tandem alium aut precum auditorem, aut minarum depulsorem habituri eramus, quam « Deum, qui jurat contra » superbiam Jacob[1]? » O incredibiles narrationes! O rerum spe conceptarum temeritatem! Dæmonibus, instar cujusdam alius victimæ, promissi fueramus : ac magna illa Dei hæreditas, « Gens illa sancta, regale sacerdotium[2], » unius spei præmium, atque unius belli palma facti eramus.

XXVII. Hæc tu scilicet Christianis ob salutem per eos male acceptam præmia retulisti? Hæc tu Domino Deo tuo rependisti? Ac prius quidem cum Deus suam pro nobis iram adhuc sustineret, atque differret, necdum zelum omnem suum inflammasset, verum sublimem adhuc adversus impios manum haberet, atque arcum, tametsi jam adductum et paratum, per vim retineret, tantisperque expectaret, dum tota illius improbitas, quasi supputridus et malignus quidam morbus, erupisset; hic enim divini judicii mos est, ut vel per pœnitentiam salutem afferat, vel justiori titulo puniat; tum nos ea, quæ fiebant, ægre et acerbe ferentes, atque ad futurum animis fatiscentes; (nec enim ipsius benignitatem suis absconditam fereba-

[1] Amos. VIII, 7. — [2] I Petr. II, 9.

mus,) has ad eum voces emittebamus, partim ut Dominum invocantes, partim ut apud benignum et facilem patrem conquerentes, partim velut exprobrantes, et cum eo expostulantes, ut solent qui in dolore versantur : « Ut » quid, Deus, repulisti in finem? iratus est furor tuus super » oves pascuæ tuæ? Memor esto congregationis tuæ, quam » possedisti ab initio[1], » quam unigeniti Verbi tui passionibus tibi comparasti, quam magno tuo fœdere dignatus es, quam per novum mysterium et Spiritus arrham in cœlum traxisti. « Et : « Leva manus tuas in superbias eorum in fi» nem, » in memoriam revocantes. « Quanta essent malig» nati adversus sanctos tuos inimici, et adversus solemni» tates tuas gloriati[2] ; » Gladium etiam, et ægyptiacas plagas provocabamus, atque ut causam suam ipse judicaret, tandemque aliquando adversus impios exurgeret, rogabamus. « Usquequo, Domine, dicentes, usquequo » peccatores gloriabuntur, populumque tuum humiliabunt, » et hæreditatem tuam vexabunt, iniquitatemque, et lo» quentur, et perpetrabunt[3]? » Quin has quoque luctuosas, et superioribus aptiores voces adjungebamus : « Posuisti » nos in contradictionem et probrum vicinis nostris, in » similitudinem gentibus, in risum omnibus hominibus[4]. » « Vineam » etiam quamdam commemorabamus, « Ex » Ægypto, » hoc est, ex tenebrosa impietate, « Trans» latam, » atque in fidei pulchritudinem magnitudinemque auctam, ac deinde « Maceria, » id est, Dei inspectione, qua prius muniebamur, privatam et nudatam, viatoribus omnibus, hoc est, sceleratis principibus in prædam objectam, atque devastatam a « Fero et agresti apro, » qui propriam sibi fecit malitiam, hujusque cœno « Singulariter » est refertus.

1 Psal. LXXIII, 1, 2. — 2 Ibid. 3, 4. — 3 Id. XCIII, 3-5. — 4 Id. LXXIX, 7, et seq.

XXVIII. Hæc quidem ipse prius et cogitabam, et ad Deum clamabam. Nunc autem quam diversas voces assumo! impiorum exitium deinceps lugeo, iisque, qui nos odio habent, benignum me præbeo, atque hujusmodi verbis utor: « Quomodo facti sunt in desolationem? subito defe» cerunt, perierunt propter iniquitatem suam, tanquam pul» vis quem turbo abstraxit, tanquam lanugo, quæ a vento » disjicitur, tanquam ros matutinus, tanquam emissæ sa» gittæ stridor, tanquam tonitrui impetus, tanquam fulgur » emicans [1]. » Quod si nunc saltem sententiam mutent, et ad meliorem mentem traducantur, atque ingenti errori ac temulentiæ finem imponentes, veritatem consectentur, fortasse ex ipsa quoque calamitate nonnihil fructus, ad eos redierit, quandoquidem ipsa castigatio iis, qui malo aliquo afficiuntur, commodo sæpe atque utilitati est: sin autem in eadem sententia manserint, atque idolorum cultum adhuc amplexentur, ne ipsa quidem calamitate, quæ vel stolidos erudire solet, meliores fient. Hierosolymam quidem Hieremias usque adeo luget [2], ut rebus quoque inanimis luctum imperet, ac muros ad lacrymas invitet. His vero quis satis dignus luctus invenietur? Aut quis præsentes eorum pœnas defleat, ac non potius futurum cruciatum deploret, pro eo « Quod stulte egerunt, et procul recesse» runt, ac creaturam præ Creatore coluerunt [3]: » nec eo contenti, adversus etiam Dei cultores impetum fecerunt, manumque impiam atque hujusmodi malis dignam, intentarunt?

XXIX. Verum hoc, quemadmodum Deo gratum erit, ita se habeat. Ecquis novit, num Deus, qui « Solvit com» peditos [4], » gravemque et humi vergentem « A portis mor» tis in altum subvehit [5] » qui « Peccatoris mortem non

[1] Psal. LXXII, 19. Job. XXI, 18. Sap. V, 15. Osee. VI, 4. — [2] Thren. II, 8. — [3] Jerem. X, 21, et Rom. I, 25. — [4] Psal. CXLV, 8. — [5] Sap. XVI, 13.

» vult[1], » sed reditum, qui nos etiam ipsos « In tenebris » et umbra mortis sedentes, illuminavit[2], » ac sapientia instruxit, hos quoque tandem recipiet, depositaque gravi illa et « Ferrea virga[3], » pastorali virga pascet? Mihi vero rursus ad triumphale canticum sese referet oratio: « Cecidit » Bel, contritur Dagon, palus factus est Saron, pudefactus » est Libanus[4]: » Nec ultra dicent stulto, ut princeps sit, hoc est, idolorum agmini motus et sensus experti: nec muscam quærent, « Deum Accaron[5], » aut si quid ea magis est ridiculum. Non jam lucos et excelsa loca mente concipient, montemque « Omnem frondosum et umbrosum[6]. » Non jam filios suos et filias dæmoniis immolabunt[7], » quod olim Israëli a Prophetis objiciebatur. Sed quid hæc colligo? Ad præsentia et nostra me convertam. Non jam in sacras nostras ædes pravos oculos injicient. Non jam aras purissimo et incruento sacrificio nomen habentes scelesto sanguine contaminabunt: nec loca sacra, per impia altaria, probro ac dedecore afficient. Non jam sacrilega manu votiva dona diripient et profanabunt, impietatem avaritia cumulantes. Non jam sacerdotum canitiem, diaconorum sanctitatem, Virginum pudorem contumelia perfundent. Non jam in sanctorum incisorum viscera fœdos et impuros porcos immittent, ut simul et pabulo et visceribus saturentur. Non jam Martyrum sepulcris ignem admovebunt, ut per eorum ignominiam alios a certamine deterreant. Non jam sanctorum reliquias cum vilissimis ossibus per contemptum permixtas, flammis absument, et in ventos spargent, ut eo honore, qui ejusmodi hominibus debetur, ipsos privent. Non jam cathedram pestilentiæ construentes, maledicta et convicia adversus epis-

[1] Ezech. XXXIII, 11. — [2] Luc. 1, 79. — [3] Psal. II, 9. — [4] Isaï. XLVI, 1, et XXXIII, 9. — [5] 4 Reg. 1, 2. — [6] Jerem. II, 20. — [7] Psal. CV, 37.

copos, et presbyteros, atque etiam Prophetas, et Apostolos, Christumque adeo ipsum, conjecta, pro deliciis habebunt. Non jam adversum nos festos ac lætos dies agent, legis interdicto ab adulterina doctrina nos excludentes, perinde atque eadem opera linguas quoque nostras obstructuri.

XXX. Age, imperatorias tuas et sophisticas orationes, atque inevitabiles tuos syllogismos et enthymemata depromé: videamus qualia etiam piscatores et rustici apud nos loquantur. « Transfer sonum cantionum tuarum et » psalmum organorum tuorum[1], » quemadmodum te Propheta meus hortatur. David autem rursus libere cantet, ille, inquam, qui sublimem illum et arrogantem Goliath mysticis lapidibus prostravit[2], qui per mansuetudinem multos superavit, et per spiritalem concentum Saüli, cum a pravo dæmone strangularetur[3], medicinam fecit. Ignem facifer tuus extinguat: prudentes et sacræ virgines lampades suas sponso accendant[4]. Meretriciam stolam Hierophantes exuat. Sacerdotes, pro acediæ spiritu, justitiam gloriæque stolam induite, ac magnam illam immaculatam Christi tunicam, decus nostrum et ornamentum.

XXXI. Præco tuus turpia et obscœna taceat: divinus meus præco loquatur. Præstigiosos tuos et fatidicos libros preme. Prophetici autem soli et apostolici evolvantur. Fœdas tuas et tenebris plenas noctes cohibe: ego contra sacra et luculenta pervigilia excitabo. Adyta tua et vias in Tartarum ferentes obstrue: ego perspicuas et in cælum ducentes præibo. Quot tandem armorum apparatus, ac machinarum inventiones? Quot virorum myriades et instructæ acies, ea perficere potuissent, quæ nos precibus solis, et Deus voluntate sua perfecit? Verbo tenebras de-

1 Amos. v, 23. — 2 1 Reg. xvii, 49. — 3 Id. xvi, 23. — 4 Matth. xxv, 7.

pulit, verbo lucem produxit, terram firmavit, cœlum tornavit, stellas ordine constituit, aërem sparsit, mari limites imposuit, fluvios traxit, animantes vita atque anima donavit; hominem ad formam suam effinxit, ornatu res circumcinxit omnes. Verbo etiam, soluta præsenti caligine, omnia in lucem atque ordinem eumdemque concentum reduxit. Non jam liguritores et fraudulenti dæmones rerum potiuntur: non jam sub honoris obtentu contumelia creaturæ infertur, dum pro Deo adoratur. Dejice jam Triptolemos tuos, et Celeos, et mysticos dracones. Pudeat te tandem librorum Orphei, theologi tui: temporis beneficio utere turpitudinem tibi contegentis. Quod si hæc fabulæ et figmenta sunt, ego tua noctis mysteria patefaciam.

XXXII. Non jam quercus loquitur: non jam lebes vaticinatur: non jam Pythia impletur, haud scio quibus, fabulis certe et deliramentis. Rursus Castalia siletur, ac silet, atque unda est, non vaticinia edens, sed risum excitans. Rursus muta statua Apollo: rursus Daphne arbor est fabulis deplorata: rursus androgynus Bacchus, atque ebriorum chorum secum trahens, et magnum tuum illud mysterium Phallus, Deus in pulchri Proshymni amorem propensus. Rursus Semele fulmine feritur. Rursus utroque pede claudus Vulcanus, verum in deprehendendis adulteris idem celer, et Deus fuligine obsitus, tametsi clarus artifex, ac Thersites Olympius. Rursus Mars cum suo timore, et terrore ac tumultibus ob adulterium vinctus, et ob temeritatem saucius. Rursus meretrix Venus, tum turpiter progenita, tum turpium nuptiarum administra. Rursus Minerva virgo est, et draconem parit. Rursus Hercules furit, imo furere desiit. Rursus Jupiter ob libidinem et spurcitiem quidvis efficitur, ille, inquam, deorum consiliarius et princeps, eamque vim habens, ut solus deos

omnes cum omnibus rebus sursum attrahat, ipse autem ab omnibus detrahi nequeat. Rursus Jovis sepulcrum in Creta ostenditur. Quoties Lucrium tuum, et Logium, et Enagonium intueor, oculos obtego, ac spectaculi pudore Deum tuum prætereo. Tibi vero per me sane liceat sermonis contentionem et sacculum adorare. Unum solum in tuis rebus est, quod venerationem mereatur, nimirum homines ii, qui apud Ægyptios Nilo per androgynos habentur, et Isides, et Mendesii dii, et Apides, cæteræque omnes bestiæ ex diversis generibus conflatæ et prodigiosæ, quas consingis et pingis. Pana tuum, et Priapum, et Hermaphroditum rideo, deosque illos, qui præ furore membris truncati aut discerpti sunt. Verum hæc quidem scenæ, ac poëtis eos exornantibus relinquam: ego autem admonitione quadam orationem concludam.

XXXIII. Viri simul et fœminæ, juvenes item et senes, tam qui ad hoc sacrarium asciti estis, quam qui inferiorem locum tenetis, omnes denique, quos Dominus, ut prius ab errore et impietate, ita nunc a Gentium insultu et impressione, malisque partim jam urgentibus, partim imminentibus liberavit, audite orationem viri, quem tum quotidiani rerum eventus, tum veteres historiæ, et libri, et res gestæ, non mediocriter in hujusmodi rebus erudierunt. Magnum quidem est nihil molesti degustasse, imo nec magnum fortasse, si modo verus hic sermo est: « Quem Deus amat, castigat; et flagellat omnem filium » quem recipit, et cujus curam habet[1]. » Illud vero magnum, ne omnino quidem peccasse, aut certe non gravissime; quandoquidem eum vitæ statum, qui omni prorsus peccato vacet, Deus supra humanæ naturæ modum constituit. Proximum autem, ut mihi videtur, illud est, ut cum admisso aliquo peccato castigati fuerimus, ac

[1] Prov. III, 12. Hebr. XII, 6.

postea soluti et indulgentius habiti, in disciplinæ saltem sensu permaneamus, ac secunda ob secundum peccatum verbera caveamus.

XXXIV. Quocirca nos quoque divinam animadversionem serio agnoscamus. Dignos nos ostendamus, non iis quæ prius perpessi, sed quæ postea consecuti sumus. De calamitate ea, quæ nos invasit, nonnihil nos purgemus, nempe quod, non ut facinorosi et scelerati Gentibus traditi, sed ut filii castigati sumus. Ne tempestatis in tranquillitate obliviscamur; nec morbi, in sanitate; nec captivitatis, incolumes in Hierusalem reversi; nec Ægypti, post Ægyptum. Ne afflictionis tempus tranquillitatis tempore melius faciamus : faciemus autem, si tum quidem demissi et moderati eramus, omnesque spes nostras in cœlum erectas habebamus, nunc vero in sublime attollamur et emolliamur, atque ad eadem peccata recurramus, ob quæ in eas calamitates, quæ nobis evenerunt, inducti sumus. « Ne ita, filii, ne ita[1], » velut quodam loco ait Heli sacerdos, filios suos in Deum peccantes increpans; verum hoc exploratum habentes, minoris esse negotii, sublatam ex oculis felicitatem revocare, quam quæ Dei beneficio obvenit, incolumem conservare : (illam enim prudentia et moderatio reducit, hanc socordia dissipat : ) illudque insuper, ægra corpora remediis quidem et inedia relevari, ac sanitati restitui, restituta autem, per incuriam et ingluviem paulatim rursum defluere, atque in eosdem morbos relabi. Hæc, inquam, comperta et explorata habentes, aliique alios docentes, ad nos ipsi redeamus, atque hoc tempus prudenter ac moderate constituamus.

XXXV. Ac primum quidem, fratres, festum celebremus, non corporis nitore, non vestitus mutatione ac magnificentia, non comessationibus et ebrietatibus, quarum

[1] 1 Reg. II, 24.

fructum cubilia et impudicitias esse didicistis; nec floribus vicos cingamus, nec unguentorum turpitudine mensas et vestibula ornemus, nec visibili lumine splendescant domus, nec tibicinum cantu plausibusque personent; hoc enim more Gentiles novæ lunæ festum celebrant. At nos ne committamus, ut ad hunc modum Deum honoremus, ac præsens tempus iis rebus, quæ minime decent, extollamus; verum animi puritate et mentis hilaritate, et lucernis totum Ecclesiæ corpus illustrantibus, hoc est, divinis contemplationibus et cogitationibus, supra sanctum candelabrum excitatis, quæ universum terrarum orbem luce perfundant. Parva, meo quidem judicio, si cum hoc lumine comparentur, ea omnia lumina sunt, quæ homines, qui festos dies agunt, privatim publiceque accendunt. Unguentum quoque ipse quoddam habeo[1], sed quo sacerdotes solum ac reges unguntur, utpote vario et exquisito, ac nostra causa effuso, sed magni unguentarii arte confectum. Atque utinam mihi suavem hujus unguenti odorem Deo offerre contingat. « Mensam » etiam habeo spiritualem hanc scilicet ac divinam, quam Dominus « paravit mihi, adversus eos qui tribulant me[2], » in qua reficior et delicior, nec propter saturitatem quidquam petulantius ago: quin potius quidquid insurgit turbidarum animi perturbationum, consepio. Habeo etiam flores, vernis omnibus virentiores magisque durabiles, « Agri « nempe illius pleni, cui Dominus benedixit[3], » sacros scilicet et « Suaviter olentes[4]. » Pastores ac magistros, et quidquid in plebeio ordine purum est atque eximium. His redimi, ac pompam agere cupio, posteaquam « Bonum « certamen certavero, et cursum consummavero, fidemque « instar sacri Apostoli servavero[5]. » Hymnos pro tym-

[1] Cant. I, 2. — [2] Psal. XXII, 5. — [3] Gen. XXVII, 27. — [4] 2 Cor. II, 15. — [5] 2 Tim. IV, 7.

panis assumamus, psalmodiam pro fœdis modulationibus et cantibus, plausum grati animi indicem et canoram manuum actionem pro theatricis plausibus, modestiam pro risu, prudentem rationem pro ebrietate, gravitatem pro lascivia. Quod si te etiam, ut lætæ celebritatis et festorum amantem saltare oportet, salta tu quidem, sed non inhonestæ illius Herodiadis saltationem, quæ Baptistæ necem attulit[1]: verum Davidis ob arcæ requiem, qua quidem Deo gratam incessionem[2], agilitate præditam et versatilem mystice designari existimo. Atque hæc quidem prima et maxima nostræ admonitionis pars est.

XXXVI. Quod autem ad secundam attinet, non equidem dubito, quin plerique, quod dicturus sum, non libenter accipiant; (etenim ita moribus comparatum videmus, ut qui referendæ injuriæ potestatem nactus sit, præsertim si ob ea, quæ perpessus est, justam irascendi causam habeat, sermonis, iram reprimentis, freno minime pareat,) dignum tamen est, quod audiatur et admittatur. Ne immodice atque insolenter tempore abutamur; ne in potestate licentia luxuriemus; ne iis, a quibus læsi sumus, acerbos et amarulentos nos præbeamus; ne, quæ prius reprehendebamus, ea ipsi faciamus. Verum hoc uno fructu ex rerum mutatione percepto, quod molestias et acerbitates effugimus, quidquid ad referendam vicem spectat detestemur. Satis enim magna pœna censeri debet, hominibus utique probis ac moderatis, cum ii qui molestiam intulerunt, metu concutiuntur, meritasque pœnas expectant, propriæque conscientiæ cruciatu afficiuntur. Nam quæ quisque, ut jamjam perpessurus, timet, hæc passus est, etiamsi non patiatur; graviusque a se ipso fortasse, quam ab iis, qui supplicium illaturi sunt, torquetur. Proinde ne iram metiri in animum inducamus;

[1] Matth. XIV, 1, et seq., et Marc. VI, 14, et seq. — [2] 2 Reg. VI, 14.

nec leviores, quam pro criminum atrocitate, pœnas inferre videamur : verum quoniam pœnas omnes exigere non possumus, omnes condonemus : hac ratione iis, a quibus injurias accepimus, meliores ac sublimiores nos præstemus. Ostendamus quid illos dæmones doceant, quid rursum Christus nos erudiat, qui cum per ea quæ passus est, gloriam ac splendorem habeat, non minus tamen per id superavit, quod ea, quæ poterat, non fecit. Unum hoc Deo, in grati animi significationem referamus ; mysterium benignitate augeamus, ad eam rem temporis commoditate utamur.

XXXVII. Eos, a quibus tyrannide oppressi sumus, mansuetudine vincamus ; ac maxime quidem nos benignitas ad ignoscendum adducat, visque mandati, eamdem benignitatem nobis in iis rebus, in quibus ea opus habemus, remetiens. Qua enim « Mensura metiemur[1], » eadem quoque nobis remensum iri perspectum habemus[2]. Quod si quis animo admodum acerbo atque importuno est, Deo, ac futuro tribunali eos qui nos læserunt, relinquamus : nihil de futura pœna per nostram manum detrahamus. Ne bonorum proscriptionem cogitemus, ne ad judicum subsellia trahamus, ne patriis sedibus pellamus, ne flagris cruciemus, ne denique, ut brevi complectar, quidquam eorum, quæ perpessi sumus, faciamus. Eos quoque, si modo id possint, exemplo nostro faciliores ac benigniores reddamus. Si cui filius passus est, si cui pater, si cui uxor, aut cognatus, aut amicus, aut alius quispiam nobis charus, demus operam, ut cuique eorum mercedem cruciatus afferat, ipsis nimirum persuadentes, ut forti animo ferant quæ passi sunt. Hoc beneficio nullum majus ipsis dare possumus. Vultis beneficium omnium, quæ accepimus, maximum commemorem? Vulgi et civi-

[1] Matth. VII, 2. — [2] Marc. IV, 24.

tatum clamoribus exagitantur, qui nos persecuti sunt, in theatris, in foro, in conventibus. Vetera beata prædicantur, nova maledictis omnibus ad infamiam sempiternam configuntur; quodque mirandum est, ab iis etiam, qui persecutionis socii fuerunt, ipsimet dii, ut qui eos longo tempore deceperint, sero tandem deprehensa fraude atque impostura, ab ipsis cum omni clamore præcipites deturbantur : isque, qui hesterna luce adorator erat, hodierna est conviciator. His quid majus, quid gravius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimirum, cum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

XXXVIII. Mitto divina et nostra, eaque flagra, quæ juxta doctrinam nostram impios illic manent. Sed ad tuos tu sermones et terrores te confer, non poëtis modo, sed philosophis quoque placentes; Pyriphlegethontes, inquam, tuos, et Cocytos, et Acherontes, per quos injustitiam puniunt, Tantalus, Tityus, Ixion. Julianus imperator vester hujus sodalitii est, ac cum illis, imo, ut quidem ipse statuo, ante illos recensebitur : non ille quidem sitis cruciatum in stagnis ad barbam usque prominentibus perpetiens, aut, ut tragœdiæ videtur, saxum expavescens grande cervici imminens, quod ut sursum semper impellitur, ita etiam semper deorsum labitur : aut hanc pœnam luens, ut magno impetu cum rota stridente volvatur, vel ipsius jecur ab avibus depascatur, nec tamen unquam deficiat, sed semper impleatur; sive veritas hæc sint, sive fabula, veritatem in figmentis indicans : verum, quibus tum et quantis pœnis afficiatur, videbimus, quamque his gravioribus et acerbioribus, siquidem scelerum magnitudini ultiones et supplicia respondent.

XXXIX. Hoc tibi pro pede sit hospitale munus, vir optime, et sagacissime, ut te tuis verbis alloquar. Hæc nos, qui per magnam et admirandam legem tuam a sermonibus atque litteris exclusi fuimus. Vides-ne jam quod non futurum erat ut perpetuo taceremus, nec per decreta tua sermonibus ac litteris mulctaremur, sed liberam tandem vocem mitteremus, quæ stoliditatem tuam refutaret? Ut enim nec cataractæ Nili ab Æthiopia in Ægyptum cadentes, ulla arte inhiberi possunt, nec solis radius, tametsi nube aliquantisper obducatur; sic nec Christianorum lingua præpediri, ne res vestras insectetur atque traducat. Hæc tibi Basilius et Gregorius, conatus tui adversarii artisque æmuli, quemadmodum et ipse arbitrabaris, et aliis persuadebas, per ea quæ minabaris, nos ornans, acriusque ad pietatem acuens, quos cum et vita, et sermone, et mutua concordia claros et celebres jam inde a Græcia esse nosses, cyclopico honore afficiebas (43), postremosque ad persecutionem reservabas, ac fortase tanquam triumphale quoddam ingens et magnificum munus dæmonibus excogitabas, si te a Perside redeuntem excepissent, aut etiam ad barathrum tuum una abripere sperabas, improbe hoc tibi opinione fingens.

XL. Neque enim adolescentibus illis ignaviores sumus, qui in flammis rore perfusi sunt, et bellúas per fidem vicerunt, et cum forti matre, et cum fortiori sacerdote alacri animo periculis sese objecerunt; illudque planum ac perspicuum fecerunt, fidem unam ex omnibus rebus esse, quæ nulla vi expugnari queat: aut his, te imperante, juvenibus, quorum alter, cum deorum tuorum matri contumeliam intulisset, atque ipsius aram diruisset, adductus quidem est ut nocens ac facinorosus; ingressus est autem ut laureatus, ac purpuram tuam, et sermones, ut inanes et futiles, ingenti risu prosecutus, cum majori libertate ac fiducia exiit, non

secus ac si quis a cœna et splendido epulo rediret : alter, loris toto corpore ad intimas usque partes laceratus, ac præ vulneribus exiguum quiddam spirans, tantum tamen ab eo abfuit ut tormentis succumberet, aut præsentium quidquam grave atque acerbum existimaret, ut, cum quamdam corporis partem a plagis intactam et inoffensam vidisset, tortores etiam ipsos, tanquam contumeliosos, accusaret, ut qui totum ipsius corpus honore minime affecissent, verum aliquid non laceratum nec sanctitate affectum reliquissent : tibiam simul demonstrans, ut quæ sola ungulas effugisset, eosque, ut ne huic quoque parcerent, inhortans.

XLI. Hæc oratio, Porphyrii mendaciis et deliramentis (44), quibus vos tanquam divinis vocibus exultatis, aut etiam pro Misopogone tuo, seu Antiochico, (nam utroque modo orationem inscribis), apud Christianos haudquaquam vilior est et contemptior. Quam tuam orationem purpura tum magnam reddebat, et adulatores illi, qui tua omnia laudibus in cœlum vehebant : nunc autem ea mera barba est, quæ corrumpitur et raptatur, ac simul cum iis, a quibus elaborata est, irridetur, in qua tu quidem ob frugalem minimeque supervacaneum corporis victum cultumque, et quod nunquam ex nimia saturitate cruditatem contraxeris, magnopere te inflas, tanquam scilicet admirandum quiddam narrans : quod autem Christianos tam acerbe vexaveris, tantamque gentem tamque sacram obtriveris ac pene confeceris, consulto præteris. Verum cum vir unus cruditate laboravit, aut naturales ructus emisit, quid inde respublica detrimenti accipit? cum autem tanta persecutio commota est, tantaque rerum perturbatio inducta, qui fieri potest, ut Romanorum res omnes non male se habeant, quemadmodum etiam se habuisse cernuntur?

XLII. Hæc tibi a nobis columna (45), Herculeis columnis sublimior et splendidior. Nam illæ uno tantummodo loco fixæ sunt, ab iisque duntaxat, qui eo se conferunt, conspici possunt: hæc autem fieri non potest, quin motu prædita ubique atque omnibus nota et clara sit: quam etiam futurum tempus, mihi crede, suscipiet, te tuaque scelera proscindentem, cæterosque omnes, ne hujusmodi quamdam adversus Deum rebellionem aggrediantur, erudientem, et admonentem, ne alioqui eadem perpetrantes, eadem quoque recipiant.

## ORATIO VI[a]. DE PACE I (46).

*Ob monachorum reconciliationem, post silentium, præsente patre.*

### ARGUMENTUM.

I. *Hanc orationem paci dono offert Gregorius.* II. *Vitæ monasticæ descriptio et exercitia. — Monachorum vestitus. — Modestia. — Silentium. — Austeritas. — Solitudo. — Charitas. — Paupertas. — Humilitas. — Castitas. — Sublimitas.* III. *Quis fuerit Gregorii dolor ob monachorum schisma.* IV. *Obortum schisma profunda oblivione contegendum. — Mutuo charitatis ac unitatis vincula grex et pastor unum corpus cum Christo efficere debent. — Ob monachorum reconciliationem planctus in gaudium conversus.* V. *Solæ Gregorii opes ac deliciæ, sapientiæ sermo, quem Deo in gratiarum actionem consecrat. — Sapientiæ sermonem sibi totius vitæ socium*

[a] Alias XII, quæ autem VI erat, nunc est XI. Habita ineunte anno 364.

*asciscit Gregorius.* VI. *Sermonis sapientiæ fructus.* VII. *Quantus fuerit in Gregorio unitatis amor.—Plurima mala generant Christianorum dissidia.* VIII. *Pro pace recuperata, duplex Gregorii scopus, gratiarum actio, et admonitio.—Per dissidium ad pacem erudire, mira in Deo medendi ratio.—Mutua omnium membrorum concordia.* IX. *Ubi abundavit iniquitas per dissidium, ibi superabundavit gratia per reconciliationem.—Admonitionem gratiarum actioni adjungit Gregorius.* X. *Pax, vetus ac proprium Nazianzenæ Ecclesiæ decus et ornamentum.—Nazianzeni ob concordiæ bonum, arca Noë vocati.—Humana infirmitate, a pace ultimi defecerunt.* XI. *Monachos ad sacerdotii munus in schismate evectos benigne suscipit Gregorius.—Vigente dissidio, ardebant etiam inter dissidentes veræ charitatis igniculi.* XII. *Nihil ad concordiam validius quam consentiens de Deo doctrina.—Deus, a quo omne bonum procedit, votis precandus est, ut conpositam pacem confirmet.—Deus et angelicæ Virtutes dissidia nesciunt.* XIII.. *Angelorum dissidentium princeps tenebris mulctatus.—Qui pacis bonum amplectuntur, ii ad Deum divinasque mentes propius accedunt.* XIV. *Animæ, ideo ad imaginem Dei creatæ, ut Deum imitentur, et ad concordiæ studium excitentur.—Mundi machina, diversarum partium concordia, mirabilis.* XV. *Anni tempestates sibi invicem placide succedentes.—Dies et nox.—Sol et luna.—Terra et mare.—Amnes.—Elementa.—Animantia.—Res omnes naturales concordia sua homines ad pacem erudiunt.* XVI. *Rerum naturalium dissidio, Dei erga peccatores ira manifestatur.—Omnia pace conservantur, dissidio ac discordia evertuntur.* XVII. *Israëlitæ ægyptiaca tyrannide oppressi, pacem inter se, et cum Deo habuerunt.—Mirabiles hujus pacis fructus.—Is-*

*raëlitarum dissidia et calamitates.* XVIII. *Eos luget Jeremias. — Gemit ipse Gregorius, cum Threnos lectitat.* XIX. *Cavendum ne, depositis inimicitiis, iterum ad dissidia provolvamur. — Spes futuræ concordiæ magnum dissidentibus solatium affert.* XX. *Non omnis pax amanda et complectenda. — Inanis ac exitiosa pax cum impiis.* XXI. *Pax præcipue inter gregem et pastorem exoptanda.* XXII. *In grege et in pastore unus debet esse spiritus, una mens, una fides. — Luculenta mysterii sanctissimæ Trinitatis expositio. — Hæretici, quantum fas erit, curandi sunt; fugiendi vero, si eorum morbus est insanabilis.*

I. Linguam meam solvit alacritas[1], legemque humanam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli prius concessi, paci dono offero. Nam cum prius a nobis membra dissiderent, ac magnum illud et pretiosum Christi corpus ita divideretur et discinderetur, ut pene etiam « Secus infernum ossa nostra dissiparentur[2], » non secus ac terræ profunditas aratro discissa, et in terram fusa; cumque insectam illam et divisionis expertem « Tunicam, ac per totum contextam[3], » in multas jam partes conscissam, pravus ille prorsus sibi vindicasset, hoc scilicet per nos assecutus, quod per eos, qui Christum in crucem sustulerunt, haudquaquam potuit; tum quidem « Labiis meis custodiam posui[4], » alioqui nec ad sermonem admodum promptis, quod scilicet hoc spiritalem rerum seriem postulare existimarem, ut per eam philosophiam, quæ in actione posita est, me primum ipse purgarem; deinde, aperto animi ore, « Spiritum traherem[5], » atque ita demum « Eructarem verbum bonum[6], » ac perfectum Dei

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 222-235. — [2] Psal. CXL, 7. — [3] Joan. XIX, 24. — [4] Psal. XXXVIII, 2. — [5] Id. CXVIII, 131. — [6] Id. XLIV, 2.

» sapientiam apud perfectos loquerer[1] : » et quemadmodum cuivis alii rei, tam parvæ quam magnæ suum tempus est, (recte enim ac perquam considerate hoc a Salomone dictum est,) « Sic sermonis et silentii tempus esse[2], » ut si quis alius, cognitum et exploratum haberem.

II. Ob hanc causam « Obmutui, et humiliatus sum[3], » procul ab omni bono remotus; ac velut nubes quædam cor meum subiens, sermonis radios obtexit, « Dolorque » meus die ac nocte renovabatur[4]. » Omnia enim fomites quidam mihi erant, dissidiique fraterni monimenta, vigiliæ nempe, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris converberationes, suspirium ex imo manans, pernoctatio, mentis ad Deum peregrinatio, tenuis inter orandum fletus, audientium animos ad compunctionem incitans, psallentes, Dei gloriam celebrantes, « Legem Domini » diu noctuque meditantes[5], exaltationes Dei in guttu» ribus[6] » ferentes : atque hæc etiam vitæ Deo gratæ pulchra indicia et argumenta, tacitique præcones, sordida nimirum et squalida coma, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastum castigans, zona ob inelegantiam elegans, tunicam nonnihil restringens, ita ut restringere minime videatur, gressus constans, oculus minime vagus, subrisus blandus, vel potius subrisionis motus quidam, risus petulantiam castigans, sermo a ratione profectus, silentium sermone præstantius, laudatio sale condita, non ad blanditias comparata, sed ad meliora dirigens, objurgatio laudatione optabilior, modus tristitiæ et animorum relaxationis, atque utriusque permixtio et temperamentum, mollities fortitudine, austeritas verecundia temperata, sic ut neutra ab altera lædatur, sed utraque alterius opera

[1] I Cor. II, 6. — [2] Eccle. III, 1. — [3] Psal. XXXVIII, 3. — [4] Ibid. — [5] Id. I, 2. — [6] Id. CXLIX, 6.

laudem consequatur; modus tum in commune prodeundi, tum secedendi, illud ad alios instituendos, hoc ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur; atque ita utrumque, ut, et in communi solitudinem, et in solitudine fraternam benevolentiam et charitatem servent; et, quæ his adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fœcunditas in cœlibatu, (siquidem præstantiores fœtus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt:) qui deliciis minime studere pro deliciis habent, qui regni cœlestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant.

III. Hi me, opes, inquam, ac præclaræ deliciæ meæ, et præsentes splendidum atque illustrem reddebant, et absentes mœrore contrahebant. Hæc mihi animum premebant et conturbabant. Hinc « Ego lugens et contristatus » ingrediebar[1]. » Ob eam causam cum aliis jucundis rebus sermonem quoque abjeci : quoniam « Dilecti recalcitra» runt[2], et verterunt ad me terga et non facies[3], » factique sunt ovile pastore liberius, ne dicam audacius : quoniam vinea illa vera, atque a bono agricola optime purgata, et quæ pulchram vindemiam in divina torcularia inferre solebat, in amaritudinem mihi versa est : quoniam « Amici » mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et » steterunt, et qui juxta me erant, a longe steterunt[4] : » quoniam, qui Deum et Christum majorem in modum amabamus, Christum divisimus, ob veritatem mendaciis nos ipsos mutuo incessivimus, ob charitatem odium exercui-

[1] Psal. XXXIV, 14. — [2] Deut. XXXII, 15. — [3] Jerem. II, 27. — [4] Psal. XXXVII, 12.

mus, ob angularem lapidem soluti, ob petram concussi sumus: quoniam ob pacem amplius quam æquum pugnavimus, ob eum, qui in lignum elatus est, dejecti sumus, atque ob eum, qui sepultus est, ac resurrexit, morte affecti sumus.

IV. Ac prius quidem ista; et quid attinet hilaritatis tempore res molestas refricare immorando, quarum non modo detestanda est experientia, sed memoria etiam ipsa fugienda? Præstat enim sermoni silentium, obortam nobis calamitatem profunda oblivione contegens atque obruens; nisi quis tamen hanc unam ob causam acerbarum rerum memoriam renovandam putet, ut exemplo erudiamur, ac, velut in morbis, causas, ex quibus in hæc mala incidimus, fugiamus. Nunc vero post quam « Effugit dolor, et mœror, » et gemitus[1]; » post quam, qui unius sumus, unum effecti sumus; qui Trinitatis, concordes, unanimes, et honore pares; qui Verbi, a temeritate alieni; qui Spiritus, non jam alii adversus alios, sed simul « Ferventes; » qui Veritatis, idem « Sentientes[2] » et loquentes; qui Sapientiæ, solertes; qui Lucis, « Ut in die honeste[3] » nos gerentes; qui Viæ, omnes rectum iter tenentes; qui Ostii, omnes intus; qui Ovis, et Pastoris, mansueti, et ejusdem caulæ, ac pastoris unius, non « In pastoris imperiti vasis[4] » gregem pascentis, aut pascuæ oves interimentis, aut lupis et præcipitiis objicientis, sed magnopere circumspecti, ac periti: post quam ejus, qui pro nobis passus est, facti sumus, miserationis affectu, alii aliorum onera sublevantes; qui Capitis, « Unum corpus constructum et coagmentatum[5] » juxta omnem, quæ in Spiritu est, connexionem atque compagem: post quam is, qui omnia facit, atque in id quod utilius est immutat, « Planctum nostrum in gaudium con-

[1] Isai. xxxv, 10. — [2] Rom. xii, 11 et 16. — [3] Ibid. xiii, 13. — [4] Zach. xi, 15. — [5] Colos. ii, 19.

»vertit, ac pro sacco lætitiam nobis retribuit[1], » nunc demum ipse quoque una cum iis, quæ præterierunt, silentium exuo, atque huic tempori, vobisque, imo Deo potius sermonem grati animi testem offero, maxime proprium sacrificium, donum auro purius, eximiis gemmis præstantius, texturis magnificentius, legali sacrificio sanctius, primogenitorum primitiis sacratius, « Placens Deo super » vitulum novellum[2], » cornibus adhuc et ungulis imperfectum, et sensu carentem, super incensum, super holocaustum, super multa pinguium arietum millia, quibus lex rudis infantem Israëlem tenebat, per cruenta sacrificia futurum adumbrans.

V. Hoc Deo offero, hoc appendo ac consecro, quod unum mihi superest, quo uno dives sum. Nam cætera quidem mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quondam habebam, commutavi, factusque sum, aut, ut rectius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus, atque omnino perituris, magna et æterna emit. Solum autem sermonem complector, utpote Verbi minister, neque unquam libens hanc possessionem neglexerim : quin potius eam, et in pretio habeo, et exosculor, ex eaque majorem voluptatem capio, quam ex omnibus aliis rebus in unum coactis, quibus plerique delectantur. Atque hunc mihi totius vitæ socium, et probum consiliarium, atque congerronem, ducemque viæ in cœlum ferentis, ac promptum commilitonem ascisco. Et quia jucunditatem omnem humi sitam aspernor, in eum meus omnis amor post Deum effusus est; vel potius in hunc quoque, quoniam ad Deum cum prudentia evehit, per quem scilicet etiam solum, Deus sincere percipitur, et conservatur, atque in nobis adolescit. « Dixi » Sapientiæ : Soror mea es[3] ; » eamque colui, et quantum

[1] Psal. xxix, 12. — [2] Id. LXVIII, 32. — [3] Prov. vii, 4.

potui, complexus sum : ac quæro capiti meo coronam gratiarum et deliciarum, hoc est, sapientiæ dona, et rationis nobis insitæ, partem eam, quæ principatum in nobis tenet, collustrantis, nostrosque secundum Deum gressus illuminantis.

VI. Hoc iræ impetum freno; hoc tabem afferentem invidiam consopio; hoc mœrorem, cordis vinculum, sedo; hoc profusam voluptatem coërceo; hoc inimicitiam metior, non amicitiam; illi enim modum præscribere oportet, hujus autem nullum terminum agnoscere. Hic me, et opibus abundantem modestum reddit, et pauperem fortem ac magnanimum. Hic mihi, ut et cum eo, qui secundo cursu fertur, curram, et labenti manum porrigam, et cum infirmo infirmitate afficiar, et cum firmo et valente gaudeam, persuadet. Cum hoc idem mihi patria et externa regio est, ac locorum mutatio, alienorum æque, non autem meorum. Hic mihi mundos distinguit, atque ab altero abductum alteri adjungit. Hic me et « Per dextra justitiæ » arma[1] » dirigit minime me efferentem; et in sinistris et asperis rebus mecum philosophatur, « Spem, quæ non con» fundit[2], » annectens, ac præsens per futurum levans. Hoc nunc etiam amicos meos et fratres excipio, ac rationalem « Mensam propono[3], » et spirituale ac perenne poculum statuo; non ea, quibus terrena hæc mensa « Ventri, » qui destruitur[4], » nec curari potest, blanditur.

VII. Tacui, num etiam semper tacebo? « Sustinui sicut » pariens[5], » num in perpetuum sustinebo? Etenim Zachariæ quidem silentium editus in lucem Joannes solvit, nec enim « Vocis » patrem, ea prodeunte, silere conveniebat[6]; verum ut non credita linguam constrinxerat, ita etiam æquum erat, ut declarata libertatem patri daret.

[1] 2 Cor. VI, 7. — [2] Rom. V, 5. — [3] Prov. IX, 2. — [4] I Cor. VI, 13. — [5] Isai. XLII, 14. — [6] Luc. I, 20, et seq.

cui annuntiata fuerat, nataque est « Vox et lucerna, » Verbi Lucisque prævia. Mihi vero linguæ vinculum solvit, ac vocem, tubæ instar, attollit præsens beneficium, et pulcherrimum hoc theatrum, « Dei filii, qui prius dispersi » erant, nunc in unum congregati[1], » et sub iisdem alis requiescentes, atque « In domum Dei consentientibus ani» mis ambulantes[2], » unoque virtutis ac Spiritus concentu inter se concordes: quando non jam alii adversus alios dictis factisve pugnamus, a pravo illo usque adeo decepti, vel coacti, atque in ea caligine, quam ipse nobis excitavit, mente tanquam sagittis quibusdam confixi; atque quo verbo utendum sit, nescio, ut etiam ex mutuis malis voluptatem caperemus, neque illud existimaremus, mutuam eversionem, totius corporis detrimentum ac perniciem esse : quando « Judas et Israël principatum unum sibi po» nunt[3], » ac Hierusalem et Samaria ad unam supernam Hierusalem colliguntur, nec jam « Pauli, et Apollo, et » Cephæ[4] » propter quos, et de quibus inflabantur animi, verum Christi omnes facti sumus.

VIII. Quoniam autem, et me, et sermonem habetis, ac propter charitatem haud invito ac repugnanti vim attulistis, loquar, etsi ægre, quando ita jubetis : et quidem ea loquar, quæ ad grati animi significationem et admonitionem spectent. Ac gratiarum quidem actio erit hujusmodi. « Quis loquetur potentias Domini[5] ? » Quis laudem omnibus communem, in omnium auribus defiget? « Quoniam » facta sunt utraque unum, et medius paries maceriæ dis» solutus est[6]. » Quoniam fecisti, ut jam non simus « Para» bola in gentibus, commotio capitis in populis[7] : » quoniam hactenus nos afflixisti, ut per dissidium, quantum pacis bonum esset, intelligeremus; atque illato dolore, in

[1] Joan. XI, 52. — [2] Psal. LIV, 15. — [3] Osee. I, 11. — [4] I Cor. III, 4. — [5] Psal. CV, 2. — [6] Ephes. II, 14. — [7] Psal. XLIII, 15.

pristinum statum non restituisti : o novam et mirandam medendi rationem! utpote qui per odium, quod statim detestationi habuimus, ad pacem nos erudiveris, ac contrarium per contrarium procuraveris, perinde atque hac de causa disjungi non passus, ut ferventioribus animis ad nos ipsos accurreremus : non secus ac plantæ, quæ si manibus per vim in diversum trahantur ac deinde laxentur, rursum ad sese et primam suam naturam recurrunt, idque sibi proprium esse ostendunt, ut vi quidem inflectantur, sponte autem erigantur : quoniam non jam manus oculum, nec oculus manum contemnit : quoniam caput non jam adversus pedes insurgit, nec pedes a capite abalienantur, non tam detrimentum inferentes, quam accipientes ex ordinis atque imperii perturbatione, quæ corpus universum confundit et evertit; verum naturæ ordine ac lege, quæ mutuo nexu omnia inter se devinxit, atque conservat, « Idipsum pro invicem sollicita sunt membra[1], » corpusque unum, et spiritus unus existimus, quemad» modum et in una spe vocationis vocati sumus[2]. »

IX. Propterea « Laudabit te populus pauper[3], » ex inope jam dives effectus[4] : quoniam « Mirificasti super nos mise» ricordias tuas[5], » atque ad veteres narrationes aliquid accessit. « Ubi enim abundavit iniquitas, superabundavit » gratia[6]; » quoniam, cum granum seminassem, spicas recepit; cum oves lugerem, pastores insuper adeptus sum (47) : nec dubito quin pastorum præstantissimum assumpturus sim (48), tametsi spiritualibus quibusdam rationibus pastoris munus adhuc suscipere detrectet, et cum creditum sibi Spiritum ac talentorum negotiationem atque ovilis curam commissam habeat, oleoque sacerdotii et perfectionis delibutus sit, adhuc tamen pro sua sapientia

[1] 1 Cor. XII, 25. — [2] Ephes. IV, 4. — [3] Isaï. XXV, 3. — [4] Psal. LXXIII, 21. — [5] Id. XVI, 7. — [6] Rom. V, 20.

regendo gregi præesse cunctetur, «Lucernamque sub mo-» dio retineat,» (brevi illam quidem «Super candelabrum[1]» collocandam, quo omnes Ecclesiæ animas splendore afficiat, semitasque nostras illuminet,) ac montes adhuc, et saltus, et fluenta circumspectet, lupisque animarum raptoribus laqueos excogitet, quo tempestive pedum quoque ipsum accipiat, et cum vero pastore gregem hunc ratione præditum pascat, «In loco pascuæ[2],» hoc est, perpetuo virentibus Dei sermonibus eum collocans, «Ac refectionis » aqua[3]» id est, Spiritu sancto «Educans.» Atque hoc quidem, et speramus, et optamus. Mihi vero jam tempus est, ut gratiarum actioni admonitionem adjungam; hanc autem quam potero brevissime perstringam, quandoquidem vos jam maxima ex parte admonitionem ipsis operibus prævertistis; nec longiore illi oratione opus habent, quos experientia ipsa erudivit.

X. Providendum quidem primum nobis erat, fratres, ne divideremur, ac vetus illud nostrum decus et ornamentum deleretur; ob quod gregem hunc, cæteroqui parvum, vixque dignum qui inter celebres greges numeretur, cum maximis et amplissimis adæquabam; imo etiam quibusdam in Spiritus virtute præferebam. Sic namque se res habebat, ut cum alii alio quodam ornamento, vel majori, vel minori præditi sint, nostri ovilis hoc maxime proprium esset, quod separari ac dividi non posset, atque ab omni dissidio abhorreret: ita ut persæpe Arca Noë vocati simus, ut quæ sola orbis universi diluvium effugisset, ac pietatis semina in nobis conservasset. Quoniam autem homines esse comperti sumus, nec pravi illius invidiam omnino effugimus, nec morbo eo, qui omnia occupabat, superiores extitimus; verum publicæ calamitatis partem ipsi quoque accepimus, nec præclaram et paternam

[1] Matth. v, 15. — [2] Psal. xxii, 2. — [3] Ibid.

hæreditatem, hoc est, concordiæ bonum, ad extremum usque retinuimus, non parum tamen hic quoque alios superavimus, (si quid etiam adversus inimicitiam nostram gloriari oportet, Christo fretos,) quod in hanc fraudem ultimi prolapsi, primi erecti sumus. Nam quod in morbum inciderimus, communis naturæ est et humanæ infirmitatis, quæ omnes, etiam animo et corpore valentissimos, attigit: quod autem morbum depulerimus, atque ad concordiam inter nos redierimus, id rationis munus est, gratiæque divinæ, quæ pulchre et æque, ac melius quam optabamus, aut alii futurum sperabant, causam nostram disceptavit.

XI. Nam et nos data præcisæ parti capita, velut pro pietate, atque ad rectæ doctrinæ laborantis subsidium designata, cum gaudio suscepimus, nec ut hostes defugimus, verum ut fratres, qui fraterne quidem, non vero malitiose pro paterna hæreditate paululum contendissent, amplexi sumus: atque ut illorum dissensionem haudquaquam laudavimus, ita rursum eorum zelum comprobavimus; melior enim est contentio pietatis causa suscepta, quam vitiosa concordia. Ac proinde subductionem accessionem nostram fecimus, consilium adversum nos initum charitate dissimulantes, atque ordinem eatenus immutantes, ut non electionem gratia, sed gratiam electio sequeretur, eamque ad rem alienis manibus uteremur, paululum quiddam a Spiritu præventi. Et vos, rursum, abjecta sinistra ea suspicione, quam scriptum illud afferre potuit, ad spiritum accurristis; atque ut simplicitatem nostram ob eum sensum, quem verba præ se ferebant, minime probastis, ita impietatem nobis nunquam objecistis: verum perspectum habuistis, Trinitatem apud nos firmam et immotam, non minus quam in sua natura manere, ac nobis idem plane esse. Trium horum aliquid præcidere, aut

abalienare, quod totum submovere, ac de medio tollere, nudoque capite adversus Divinitatem grassari. Atque hæc, vigente etiam ipso dissidio mutuo de nobis, quandoque et apud quosdam homines prædicabamus, quod scilicet maximum etiam veritatis argumentum erat, quippe cum ipsa ne a tempore quidem vinceretur, nec inimicitia, charitatis ejus, quæ in nobis erat, igniculum prorsus extingueret: propterea quod nobis, etiam dissidentibus, id, quod maximum erat, nimirum eadem de fide sententia suberat; illiusque nobis conscii eramus, nos in veritatis negotio minime inter nos dissentire, ac contrario modo affici, verum eodem fidei et primæ nostræ spei charactere formatos et consignatos esse.

XII. Nihil enim eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina; quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Hic enim, etiam qui aliis in rebus æquissimus et facillimus est, ferventissimus existit; ac mansuetus vere pugnax efficitur, cum se per lenitatem Dei jacturam facere, imo, ut rectius loquar, per prolapsionem suam, Deum, qui nos et pro divitiis habet, et divites reddit, damno afficere conspicit. Sic igitur, ut a me dictum est, nos in ipsa quoque contentione moderatius nos ipsos gessimus; adeo ut concordia ipsa disjunctione clarior fuerit, ac per ea, quæ utrinque læta et commoda extiterunt, id, quod in medio contigit, pene surreptum et obscuratum. At quoniam pacis celeritas ad firmitatem haud sufficit, nisi oratio etiam aliqua, quæ hanc teneat, existat, ac Deus, a quo bonum omne initium ducit, atque ad finem perducitur, orationi opitulator accedat, age, et votis, et rationibus, eam pro virili nostra confirmemus: illud primum cum animis nostris reputantes Deum, omnium, quæ sunt, pul-

cherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamen eum malit supra omnem essentiam ponere, aut in ipso quidquid id est collocare, utpote a quo alia quoque ut sint acceperint; deinde autem quæcumque ex Deo prima, et circa Deum, hoc est angelicas et cœlestes Virtutes, quæ primæ primum lumen haurientes, ac veritatis verbo illustratæ, lumen quoque ipsæ sunt, ac perfecti illius luminis radii. His porro nihil tam proprium est, quam pugnas et dissidia nescire. Nam nec in Deitate dissidium est, quemadmodum nec solutio : dissidii quippe filia est solutio; verum adeo et secum ipsa, et cum inferioribus rebus concors et pacata est, ut præter alia, imo ante alia nomina, quibus Deus appellari gaudet, hac quoque prærogativa nuncupetur. « Pax enim et charitas », atque id genus nominibus appellatur[1], quo videlicet per ipsa quoque vocabula nos admoneat, ut hasce virtutes, quæ proprie Dei sunt, comparare studeamus.

XIII. Ex Angelis autem, is, qui seditionem concitare, ac supra dignitatem suam sese efferre, cervicemque adversus Dominum omnipotentem attollere, atque, ut Scriptura testatur, supra nubes sedem sibi ipsi excogitare ausus est[2], dignas arrogantia sua pœnas dedit, lucis loco tenebris mulctatus, aut, ut verius loquar, a se ipso caligo effectus. Reliqui vero in sua dignitate perstant, cujus primum illud est, quod pacati sunt ac dissidii expertes, quippe qui a sancta et laudanda Trinitate hoc acceperint, ut unum sint, quemadmodum et ab eadem illuminationem acceperunt. Nam et illa Deus unus est, et esse creditur, non minus propter concordiam, quam propter eamdem essentiam. Itaque omnes ii, qui pacis bonum amplectuntur, eique contrariam discordiam et seditionem infense oderunt, ad Deum et divinas mentes accedunt : qui vero bellicosis

[1] Ephes. II, 14, et 1 Joan. IV, 8, et 16.— [2] Isaï. XIV, 14.

sunt moribus, et famam novitate captant, atque ignominia sua gloriantur, adversam partem amplexantur. Nam ille quoque et secum ipse pugnat, et hoc ipsum in aliis, tum multiplici specie, tum vitiosis perturbationibus, (utpote ab initio et homicida, et boni inimicus,) operatur, ut commune Ecclesiæ corpus in occulto sagittet, sub seditionis caligine sese occultans; quemadmodum, ni fallor, ad unumquemque nostrum captiose ut plurimum ac subdole accedit, ac velut locum sibi ipsi furtim aperiens, ut totus, non secus ac strenuus quispiam et fortis bellator in exercitum, per disjectam muri partem aut hostilem aciem, irrumpat.

XIV. Atque hoc unum est, et quidem tale, ut nos ad benevolentiæ concordiæque studium necessario adducere debeat, nimirum Dei ac superorum imitatio: in quæ sola animæ, ad Dei imaginem creatæ, intueri tutum est, ut per propensionem ad ea, quantum ipse assequi datur, atque eorum imitationem, nobilitatem ipsa suam sartam tectamque tueatur. Alterum est, ut divinæ voci obtemperantes, « In cœlum sursum, et in terram deorsum » aspiciamus[1] », atque conditarum rerum leges animadvertamus: quemadmodum videlicet cœlum, et terra, et mare, ac denique universus hic mundus, magnum, inquam, hoc et celebre Dei elementum, quo etiam Deus declaratur, tacitaque voce prædicatur, quandiu secum pacatus et tranquillus est, seque naturæ suæ finibus continet, nec quidquam adversus alterum insurgit, atque ex iis benevolentiæ vinculis, quibus ab artifice Verbo rerum universitas constricta est, excedit, mundus vere est, et appellatur, et incomparabilis pulchritudo, nec aliquid unquam opus, quod quidem materia constet, illustrius aut magnificentius excogitari potest. At simul atque pacatus et quietus esse

[1] Prov. xxv, 3.

desiit, mundus quoque esse desinit. Quid enim? Cum cœlum rato ordine, aëri lucem, terræ pluvias impertit, nonne tibi benevolentiæ legibus teneri videtur? Nonne terra et aër, cum illa quidem cibos, iste autem respirandi facultatem cunctis animantibus largiuntur, atque per hæc vitam conservant, videntur parentum erga filios amorem imitari?

XV. Nonne manifestum est anni partes, cum placide inter se miscentur, sensimque sibi invicem succedunt, et extremorum asperitatem mediocritate mitigant, ad hominum utilitatem simul et voluptatem, convenienter et pacifice gubernari? Quid autem de die ac nocte, quibus quasi sorte obtigit æquales inter se habere partes, et moderatam conversionem, ut ille quidem nos ad opus faciendum excitet, ista vero quiete recreet ac reficiat? Quid de sole et luna, siderumque, ordine lucentium seseque subducentium, multitudine et pulchritudine? Quid de terra et mari, quæ leniter inter se juncta, benigneque sese mutuis muneribus afficientia, liberaliter hominem alunt, eique copiose et magnifice, quæ habent, suppeditant? Quid de amnibus, per montes et campos fluentibus, nec, nisi quatenus id expedit, redundantibus, nec se ad operiendam terram convertentibus? Quid de elementorum permixtione ac temperatione, membrorumque proportione et concinnitate? Quid de animantium alimonia, et ortu, distinctaque habitatione? Quid quod alia imperant, alia imperio tenentur: quædam nobis subjecta sunt, quædam libera? Quæ cum ita se habeant, ac secundum primas concordiæ, sive confluxionis et conspirationis causas regantur et gubernentur, quid tandem aliud existimandum est, quam quod ea amicitiam concordiamque proclament, suoque exemplo mortalibus animorum consensum quasi lata lege indicant?

XVI. At cum materia secum ipsa dissidet, nec cohiberi potest, dissolutionem scilicet per seditionem meditans;

aut Deus ad metu percellendos, vel etiam puniendos peccatores aliquid hujusce concinnitatis luxaverit, nimirum vel exundante mari, vel terra dehiscente, vel novis et inusitatis imbribus cadentibus, vel obducto nubibus sole, vel quadam anni parte modum excedente, vel effundentibus se ignibus; tum vero perturbatio, et de hoc universo terror oritur, et quantum sit pacis bonum dissidio ostenditur. Atque, ut populos, et urbes, et imperia prætercam, ut cœtus, exercitus, familias, naves vectoribus plenas, conjugia, sodalitia, quæ omnia, ut pace conservantur, ita dissidio funditus evertuntur, ad Israëlitas orationem convertam, ac posteaquam vobis eorum calamitates, et dispersionem, qua nunc sedibus suis pulsi vagam et miseram vitam persequuntur, diutissimeque, ut mihi edita de illis vaticinia fidem faciunt persequentur, exposuero, tum demum ex vobis, qui perfecte nostis quænam sit harum calamitatum causa, sciscitabor, at aliorum malis ad concordiam erudiamur.

XVII. Quandiu igitur illi pacem, et inter se, et cum Deo habuerunt, ægyptiaca videlicet tyrannide, hoc est, ferrea fornace oppressi[1], ac per communem afflictionem conjuncti atque collecti, (nonnunquam enim afflictio quoque ipsa commodum est ad salutem pharmacum,) « Plebs sancta vocabantur, et portio Domini, ac regale » sacerdotium[2]. » Nec vero hoc dici potest, nomina quidem ampla et magnifica fuisse, cæterum nominibus res ipsas haudquaquam respondisse. Nam et ducibus a Deo ductis utebantur, et per columnam ignis et nubis diu noctuque deducebantur; et fugientibus mare dividebatur, et fame laborantibus cœlum cibos subministrabat, et sitientibus petra usum fontis præbebat[3], et pugnantibus manuum extensio innumerabilium copiarum instar, erat ora-

[1] Exod. xix, 6. — [2] 1 Petr. ii, 9. — [3] Exod. xiii, 21, et seq.

tionis opera trophæa erigens, viamque ulterius aperiens; fluvii etiam, cognatum mare imitantes, cedebant, et elementa consistebant, ac muri tubis quatiebantur [1]. Quid enim Ægyptiorum plagas in eorum gratiam inflictas commemorare attinet? Quid Dei voces e monte auditas? Quid duplicem legem, alteram litteralem, spiritualem alteram? Quid cæteros honores, quos Israël meritis suis longe ampliores olim consecutus est? At post quam ægrotare, et in se ipsos mutuo furere, atque in multas partes dividi cœperunt, (cruce nimirum, et dementia, qua adversus Deum et Salvatorem nostrum, ejus Divinitatem in humanitate minime agnoscentes, insanierunt, eos ad extremum exitium adigente,) virgamque ferream, hoc est, principatum et imperium, quod nunc rerum summam tenet, multo ante illis denuntiatam, in se ipsos attraxerunt, quid accidit? quidque perpessi sunt?

XVIII. Hieremias quidem eos ob priores calamitates luget, atque captivitatem babylonicam deplorat; erant enim revera hæc lacrymis et gemitibus digna; qui vero non maximis digna lamentis, excisa mœnia, urbs solo æquata, sacrarium eversum, votiva dona compilata, profani pedes et manus: pedes quidem in loca non adeunda irrumpentes; manus vero circa res eas, quas tangere nefas erat, luxuriantes, Prophetæ silentes, sacerdotes abducti, senes absque misericordia habiti, constupratæ virgines, juventus cadens, flamma aliena et hostilis, sanguinis fluvii pro sancto igne ac cruore, Nazaræi raptati, luctus canticis subrogati: atque, ut ex ipsis Hieremiæ Threnis aliquid producam, « Inclyti illi filii Sion [2], » et auro æquandi, illi, inquam, delicati, atque a malis immunes, insuetam viam obeuntes: et « Viæ Sion lugentes, eo quod nulli sint, qui

[1] Josuë. III, 17, et VI, 20, et Exod. VI, et XIX. — [2] Thren. IV, 2.

» festos dies celebrent[1]; » ac paulo ante : « Manus mulierum » misericordium[2], » invalescente obsidione, non victum filiis porrigentes, sed potius ad cibum sibi parandum eos lacerantes, atque ex clarissimis suis pignoribus medicinam adversus grassantem famem quærentes ? Annon hæc gravia et plus quam gravia, non iis solum, qui tum ea pertulerunt, sed iis quoque qui nunc audiunt ? Equidem, ut de me loquar, quoties hunc libellum in manus sumo, Threnosque lectito, ( id autem facio quoties secundarum rerum insolentiam coërcere hujusmodi lectione studeo, ) vocem mihi intercludi sentio, lacrymisque obruor, eamque calamitatem velut ob oculos positam videre videor, ac Hieremiæ collamentor. At vero postremam eorum plagam, et e sedibus suis migrationem, ac servitutis jugum eorum capiti nunc incumbens, celebremque illam sub Romanis depressionem, quam nulla res æque ac seditio peperit, ecquis eorum, qui lamentationes conscribere, atque oratione calamitatem adæquare norunt, satis digne deplorabit ? Quinam libri eam capient ? Una utique illis calamitatis columna totus terrarum orbis est, per quem varie fusi sparsique sunt, divinusque cultus compressus et extinctus, ipsumque adeo Hierosolymitanæ urbis solum, quod vix jam agnoscitur, atque hactenus duntaxat illis patet, idque duntaxat fructus ex vetere sua gloria et amplitudine capiunt, ut per diem conspicui facti solitudinem lugeant.

XIX. Porro autem, cum dissidiis laborare tam grave sit, ac tot mala conflet, quemadmodum, et ex iis quæ diximus, liquet, et pluribus exemplis discere licet, tum vero multo gravius est, depositis inimicitiis, pacisque bonis degustatis, in eumdem rursus morbum provolvi, atque ad suum, ut dici solet, vomitum redire, ac ne ipsa quidem expe-

[1] Thren. 1, 4. — [2] Id. 1v, 10.

rientia, quæ stultorum magistra est, emendari. Etenim eos levitatis ac stultitiæ opinionem subire comperio, non qui in vitio aliquo permanent, sed qui, instar auræ subinde se immutantis, aut reciprocantium Euriporum, aut instabilium maris fluctuum, facili momento in contrarias sententias feruntur ac revolvuntur. Atque illud insuper mecum considero, iis, qui dissidiis conflictantur, spem saltem concordiæ solatium afferre, calamitatesque ipsorum maxima ex parte levare. Spes enim mutationis, ac melior rerum status ante oculos positus, maximam opem afflictis hominibus afferre solet. Qui vero sæpe quidem in concordiam redierunt, semper autem ad vitium relapsi sunt, his una cum aliis rebus, melior quoque spes adempta est; ut qui non minus pacem ipsam, quam dissensionem, semper metuant, neutrique earum propter utriusque levitatem et inconstantiam magnopere fidant.

XX. Nec vero hæc eo a me dici quisquam suspicetur, quod pacem omnem amandam et complectendam esse existimem, nam ut optimam quamdam dissensionem, ita perniciosissimam quamdam concordiam esse perspectum habeo; sed eam demum, quæ bona est, et boni causa initur, ac Deo copulat. Atque, ut hæc brevi distinctione explicentur, ita sentio; haud bonum esse, ut quis segnior sit, aut fervidior quam par est, ita ut vel omnibus ob levitatem acquiescat, vel ob temeritatem et insolentiam ab omnibus se removeat. Æque enim et inefficax segnities est, et mobilitas atque inconstantia a societate et communione aliena. Verum ubi aperte se prodit impietas, tum vero nobis faciendum esse, ut adversus ignem et ferrum, et tempora, et principes, ac denique prius adversus cætera simul omnia feramur, quam ut mali fermenti participes efficiamur, ac male affectis assentiamur: nec quidquam perinde metuendum est, ut ne quis magis quam Deum metuamus, ac

propterea, cum veritati serviamus, fidei et veritatis doctrinam perfide deseramus. At cum suspicio sola animum nostrum male habet, metusque non satis exploratus, tum vero lenitatem potius quam celeritatem, et indulgentiam potius quam arrogantiam et contumaciam adhibere convenit; multoque melius et conducibilius est, ut in communi corpore manentes mutuo nos ipsos, tanquam alii aliorum membra, corrigamus atque corrigamur, quam ut præjudicio per secessionem facto, et auctoritate per separationem amissa, ex edicto postea, velut tyranni ac non fratres, correctionem imperemus.

XXI. Quæ cum cognita et explorata habeamus, fratres, complectamur nos mutuo, et exosculemur, unum vere efficiamur, et eum, » Qui medium maceriæ parietem » solvit[1], » ac « Per sanguinem suum omnia conciliavit, et » pacavit[2], » imitemur. Dicamus communi huic patri, venerabili canitiei, mansueto et placido pastori : « Vides » moderationis tuæ præmia? Tolle per circuitum oculos » tuos, et collectos filios tuos vide[3], » quemadmodum cupiebas, quodque unum ut tibi contingeret, noctes diesque postulabas, ut in senectute bona peregrinationis tuæ dies concluderes. En omnes ad te venerunt, ac sub pennis tuis requiescunt, suumque altare cingunt, cum lacrymis illi quidem egressi, cum gaudio autem recurrentes. Gaude et oblectare, patrum optime ac filiorum amantissime, quoniam his omnibus, non secus ac sponsa mundo suo, indutus et amicus es. Loquere tu quoque ad nos : « Ecce » ego, et pueri mei, quos dedit mihi Dominus[4]. » Adde aliam quoque Domini vocem valde congruentem : « Quos » dedisti mihi custodivi, et non perdidi ex eis quemquam[5]. »

[1] Ephes. II, 14. — [2] Coloss. I, 19. — [3] Isaï. LX, 4. — [4] Id. VIII, 18. — [5] Joan. XVII, 12.

XXII. Atque utinam nemo pereat, « Sed omnes in uno » spiritu maneamus, una mente collaborantes fidei Evan» gelii, unanimes, unum idemque sentientes, fidei clypeo » armati, succincti lumbos » in veritate[1], solum unum istud bellum scientes, quod adversus pravum illum, et eos, qui ipsius ductu et auspiciis pugnant, geritur : « Non » eos timentes, qui corporis quidem necandi potestatem » habent, cæterum animam arripere nequeunt; sed eum, cui » in corpora animasque nostras jus et imperium est, formi» dantes[2] : præclarum depositum, quod a patribus nostris » accepimus, custodientes[3]; » adorantes Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; in Filio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in quorum nomine baptismi aqua tincti sumus, in quos credidimus, quibus nomen dedimus, prius eos dividentes, quam conjunxerimus, priusque conjungentes, quam distinxerimus, nec tria tanquam unum accipientes; (neque enim ejusmodi sunt hæc nomina, ut per se non subsistant, aut de una tantum Persona prædicentur (49), quasi opes nostræ in nominibus, non autem in rebus sitæ sint,) et tria unum esse credentes. Unum enim sunt, non Personæ, sed Divinitatis ratione. Unitas in Trinitate adorata, et Trinitas in unitatem collecta, tota adoranda, tota regia, ejusdem throni et gloriæ, mundo sublimior, tempore superior, increata, invisibilis, tactus et comprehensionis expers, secundum vero ordinem, qui in se est, sibi soli cognita, nobis tamen ex æquo veneranda et adoranda, sola etiam in Sancta Sanctorum penetrans, res autem omnes conditas foris relinquens, alias primo velo, alias secundo interclusas atque diremptas : primo nimirum, cœlestes et angelicas a Deitate, altero vero, naturam nostram a cœlestibus. Hæc, fratres, agamus, hoc animo simus; eosque, qui aliter sentiunt, ut veritatis la-

[1] Philip. I, 27, et Ephes. VI, 16. — [2] Matth. X, 28. — [3] 2 Tim. I, 14.

bem et corruptelam, quoad quidem licebit, assumamus atque curemus; incurabili autem morbo laborantes aversemur : ne alioqui morbum eorum ante contrahamus, quam illis sanitatem nostram impertiamus. Ac « Deus pacis[1], » illius, inquam, pacis, « Quæ intellectum omnem » exsuperat[2], » nobiscum erit, in Christo Jesu Domino nostro. Amen.

## ORATIO VII[3].

*Funebris in laudem Cæsarii fratris Oratio, superstitibus adhuc parentibus.*

### ARGUMENTUM.

I. *Ad funebrem orationem accurrunt, alii, ut lugeant, alii, ut aures animosque oblectent. — Mortui lugendi et laudandi, sed moderate. — Mortuorum laudatio a christiana philosophia minime aliena. — Orationis divisio.* II. *Funebrem Cæsarii laudationem a parentibus auspicatur Gregorius.* III. *Patri laudis debitum persolvit.* IV. *Matrem laudibus prædicat. — Ambo Christi quam liberorum amantiores. — Ambo humani et misericordes.* V. *Amborum virtuti Cæsarii virtus debetur.* VI. *Cæsarius summa ingenii celeritate ac magnitudine præditus. — Alexandriam, omnis doctrinæ officinam, petit. —*

[1] 2 Cor. xiii, 11. — [2] Philip. iv, 7. — [3] Alias x, quæ autem vii erat, nunc est ix. Habita exeunte anno 368, vel ineunte 369.

*Omnium benevolentiam captat.* VII. *Omne doctrinæ genus peragrat. — Condiscipulos omnes superat. — Quidquid in geometria, astronomia et medicina bonum est colligit; quidquid noxium effugit ac reprobat.* VIII. *Gregorii ac Cæsarii mater vota faciens, ut quos eodem tempore emiserat filios, eos simul redeuntes videret. — Gregorius et Cæsarius inscii simul Bizantinum appulerunt. — Publici honores Cæsario ab imperatore oblati.* IX. *His spretis, Cæsarius Gregorium fratrem in patriam comitatur. — Cæsarius, patriæ consecratis doctrinæ suæ primitiis, in aulam se confert.* X. *Doctrinæ fama, ab imperatore summis honoribus decoratur. — Ob pudicitiam et temperantiam omnibus charus, ac venerabilis. — Dignitatibus clarus, clarior fide ac religione.* XI. *Ardenti studio veram pietatem coluit. — Juliani furor adversus Christianos. — Julianus, post multos alios, Cæsarium aggreditur.* XII. *Invicta adversus tyrannum Cæsarii fides et constantia.* XIII. *Cum Christo victore ipse victor evasit. — Juliani dictum de Gregorio patre ejusque filiis.* XIV. *Malis temporibus cedit Cæsarius et ad suos revertitur. — Post Juliani mortem, iterum aulam adiit, et honoribus cumulatur.* XV. *Præfecturam in Bithynia administravit. — In terræ motu Nicææ exorto, ipse fere solus incolumis evasit. — Morbo moritur Cæsarius. — Ipsius amplum piumque funus.* XVI. *Funebre munus offert fratri Gregorius. — Gregorii funebre munus, non certamina, non flores, non coronæ, sed oratio.* XVII. *Cæsario anniversarios honores spondet Gregorius. — Sibi, Cæsario, cunctisque aliis virtutis mercedem exoptat.* XVIII. *Ad parentes afflictos hanc potissimum orationem dirigit. — Brevis tota hominum vita, si cum æterna comparetur.* XIX. *Humanæ vitæ vanitas.* XX. *Cæsarius per mortem malis ereptus,*

*prima consolationis ratio. — Alia consolationis ratio. — In cælesti vita, nec morbus, nec calamitas, nec molestia, nec dolor reperitur.* XXI. *Justus, carnis vinculo solutus, statim summum bonum contemplatur. — Mirabili voluptate afficitur. — Cum anima caro etiam cælestis gloriæ particeps. — Dissolvi et esse cum Christo, præcipuum Christiani desiderium.* XXII. *Ad auditores orationem convertit. — Quid timendum.* XXIII. *Per arctam viam incedendum. — Hominis abjectio et sublimitas. — Omnes unum corpus in Christo.* XXIV. *Dei benignitas parva exigit, maxima largitur. — Pro Cæsario defuncto preces Deo adhibet Gregorius. — Enixis etiam precibus, a Deo pro se et pro omnibus æternam vitam exposcit.*

I. Existimatis fortasse[1], o amici, et fratres, et patres, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso dulces, me cupide ad dicendum prodire, ut eum, qui discessit, lacrymis ac luctibus prosequar, aut longam et elegantem orationem, qua plerique gaudent, habeam. Et quidem vos, tanquam mihi mœroris ac luctus socii futuri, comparastis, ut in meo casu vestros casus deploretis, si quibus hujusmodi quidpiam accidit, et in amici calamitatibus dolere condiscatis; alii vero ut aures pascatis, animosque oblectetis. Oportere siquidem nos ex calamitate quoque ipsa ostentationis ansam arripere, cujusmodi quondam erat nostra ratio, cum et in cæteris perquam redundantes, ac terrenis rebus addicti essemus, et in sermonibus ambitiosi; prius quam scilicet ad verum et supremum sermonem oculos sustulissemus, Deoque, a quo omnia, rebus omnibus donatis, Deum pro omnibus rebus accepissemus. Ne, quæso,

1. Vide P. Guillon, tom. vi, p. 397-420.

id de nobis existimetis, si quid dextri existimare vultis. Nam nec eum, qui discessit, amplius quam par sit, lugebimus, ut qui ne in aliis quidem talia probare soleamus; nec in eo laudando modum ac decorum excedemus, quanquam gratum, ac si quod aliud maxime congruum munus est eloquenti viro oratio, et ei, qui sermones meos unice amavit, laudatio; nec munus duntaxat, sed etiam debitum omnium debitorum justissimum. Verum cum hactenus ipsum lacrymis et laudibus prosecuti fuerimus, ut ne legem eam, quæ in hujusmodi rebus viget, neglexisse videamur; (neque enim hoc a nostra philosophia est alienum : « Memoria quippe » justorum, inquit ille, cum laudibus[1] : » et, « Super mortuum » plora, et quasi dira passus incipe plorare[2] : » æque scilicet nos et ab indolentia, et ab immodico luctu disjungens ;) postea et humanæ naturæ imbecillitatem ostendemus, et animæ dignitatem vobis in mentem revocabimus, et debitam iis, qui in dolore versantur, consolationem imponemus, et mœrorem a carne ac rebus caducis ad spiritualia et æterna transferemus.

II. Cæsarius igitur, ut hinc incipiam unde me maxime decet, parentes eos habuit, quos omnes nostis, quorumque virtutem oculis atque auribus usurpantes æmulamini, mirificis laudibus in cœlum effertis, aliisque, quibus ea ignota est, si qui tamen sint, narratis, alius aliam quamdam partem accipientes. Neque enim fieri potest ut unus omnia exponat, nec unius linguæ hoc opus est, quantumvis aliquis labore ac diligentia valeat, ac summum animi studium et contentionem adhibeat. Quibus cum multa et magna laudum argumenta suppetant, (nisi fortasse cuipiam inepte facere videor, qui domesticas laudes prædicem,) una tamen eos res potissimum nobilitat, et insignes reddit, nempe pietas. Hos graves et canos dico, nec minus virtutis, quam

[1] Prov. x, 7. — [2] Eccle. xxxviii, 16.

senectutis nomine venerandos: quorum corpora quidem tempore fracta et debilitata sunt, animæ autem Deo florent ac pubescunt.

III. Pater quidem ex oleastro in fructiferam olivam pulchre insitus, pinguedinisque usque adeo particeps factus, ut alios quoque inserendi cura ipsi commissa, et animarum cultura mandata sit, excelsus excelse huic populo præsidens, alter Aaron, aut Moses, hanc dignitatem consecutus, ut ad Deum appropinquet, ac vocem divinam aliis procul stantibus subministret, mansuetus, ab ira alienus, vultu tranquillus, spiritu fervidus, dives his rebus quæ oculis cernuntur, ditior iis quæ tectæ et absconditæ sunt (50). Quid autem vobis eum, qui notus est, describere aggredior? Neque enim, etiamsi sermonem in longum protraherem, parem tamen illius virtuti orationem afferrem, quantumque unusquisque vestrum novit ac postulat, dicerem. Ac præstat id in opinionibus vestris et cogitationibus relinquere, quam sermone meo magnam miraculi partem amputare.

IV. Mater autem antiquitus quidem atque ab ipsis proavis Deo consecrata, pietatem, instar necessariæ cujusdam hæreditatis, non ad se ipsam tantummodo, sed ad liberos quoque deducens, ex sanctis primitiis vere sancta conspersio. Quam etiam tantum auxit et amplificavit, ut ne mariti quidem perfectionem, (dicam enim, etiamsi hic sermo temeritate non careat,) alii ulli, quam ipsi, ascribendam esse nonnulli credant, ac prædicent; eamque, o rem miram! pro pietatis præmio majorem ac perfectionem pietatem accepisse. Ambo filiorum simul et Christi amantes, id quod summa admiratione dignum est, imo Christi amantiores quam liberorum; quippe qui unum hunc ex liberis fructum caperent, ut a Christo agnoscerentur, nomenque ducerent, solaque virtute, atque cum eo, quod præstantius

est, velut conjunctione ac necessitudine se prole felices definirent: Ambo humani, misericordes, multa tineis, et latronibus, et mundi principi eripientes, ab incolatu ad habitationem eos transferentes, maximamque hæreditatem, hoc est, futuræ vitæ splendorem, filiis coacervantes. Sic illi ad altam senectutem pervenerunt, virtute atque annis inter se pares, ac pleni dierum, tam qui manent quam qui fluunt ac dilabuntur: uterque primas inter mortales habiturus, nisi mutuo ipsi sese principatu prohiberent. Denique omnes felicitatis numeros expleverunt, excepta hac postrema, ut quispiam existimare queat, sive probatione, sive dispensatione: hoc est, meo quidem judicio, ut præmisso eo filio, cui propter ætatis lubricum magis timendum erat, ita jam ipsi securo animo vitam claudant, et cum universa domo ad superna transferantur.

V. Atque hæc exposui, non ut illorum laudes prædicarem, aut quod essem nescius vix quemquam etiam tota oratione de eorum laudibus instituta, materiæ dignitatem assequi posse: verum ut illud ostenderem a patribus debitam Cæsario virtutem fuisse, nec mirum vobis aut incredibile videri debere, si tales parentes nactus talibus laudibus se dignum præbuit; sed illud potius, si neglectis domesticis et propinquis exemplis alios sibi spectandos proposuisset. Atque initia quidem ejusmodi fuerunt, et qualia esse vere ingenuis conveniebat, ac recte et honeste victuris. Ut autem media incidam, hoc est, pulchritudinem, magnitudinem, atque illius in omnibus rebus gratiam, et velut in sonis concentum, (quandoquidem nec nostrum est res hujusmodi mirari, tametsi aliis non parvæ esse videantur,) ad ea quæ deinceps sequuntur, et quæ, ne si cupiam quidem, facile prætermittere possum, orationem conferam.

VI. Nos igitur sub hujusmodi moribus educati et instituti, atque in hujusque loci disciplinis, satis exercitati et

exculti, in quibus ille ingenii celeritate ac magnitudine dici non potest quam longo intervallo plerosque post se relinqueret; o quonam pacto harum rerum memoriam sine lacrymis præteribo, nec me, contra quam pollicitus sum, parum fortis animi esse dolor ostendet! cum jam peregrinationis tempus esse videretur, ac tum primum alter ab altero distracti sumus: ego nimirum ob artis oratoriæ amorem, in Palæstinæ scholis, tum florentibus, moratus; ille autem Alexandriam profectus, urbem, et tunc et nunc quoque, tum vero tum hominum existimatione, doctrinæ omnis officinam. Quid primum, aut quid maximum ex illius laudibus commemorem? Aut quid sine gravissimo orationis damno prætermittam? Quis illo præceptoribus fidelior? Quis æqualibus jucundior? Quis improborum societatem et consuetudinem magis vitavit? Quis optimorum virorum, cum aliorum, tum celeberrimi cujusque ex patria et nobilissimi familiaritati sese magis adjunxit? Non ignorabat sane, ad virtutem aut vitium permagni referre, cum quibus quispiam consuescit. Atque idcirco, quis apud præsides honoratior? Imo quis universæ urbi, (quamvis sublimior prorsus ac abstrusior ipsius doctrina,) aut ob temperantiam clarior, aut ob ingenii sagacitatem illustrior?

VII. Quodnam doctrinæ genus non peragravit? Imo quodnam est, quod non ut ne unum quidem alius? Cuinam autem concessit, ut ad ipsum, vel tantillum appropinquaret, non sodalium tantum et æqualium, sed etiam majorum natu, et qui plus temporis in litterarum studiis consumpserant? Nam et omnia ut unum excoluerat, et singula rursum ut omnia. Ac ut volucri ingenio præditos, studio et diligentia, ita studiosos et industrios ingenii celeritate superabat: vel, ut rectius loquar, ingeniosos ingenio, et laboriosos studio, et eos qui utraque re polle-

bant, utraque præcellebat. Atque ex geometria quidem, et astronomia, et doctrina aliis periculosa, cum quidquid utile erat collegisset, hoc est, ut ex corporum cœlestium concentu atque ordine Creatorem admiraretur, quidquid noxium et exitiosum erat effugit; nempe ea, quæ sunt, ac fiunt, ad siderum motum haudquaquam referens, quemadmodum ii, qui conservam suam creaturam adversus Creatorem concitant; verum, ut alia omnia, sic eorum quoque motum, ut par est, divinæ Providentiæ attribuens. In numeris autem et supputationibus, atque ea eximiæ artis medicæ parte, quæ in naturis ac temperamentis, causisque morborum inquirendis versatur, ut succisis radicibus rami quoque simul amputentur, quis ita ineptus et pervicax erat, ut secundas ipsi daret, ac non bene secum agi duceret, si proximum illi numerum obtineret, ac primas inter secundos ferret? Neque vero hæc sermo quidam sunt, nullo testimonio suffultus, verum et orientalis, et occidentalis ora, et denique omnes eæ regiones, quas postea perlustravit, insignes ipsius doctrinæ columnæ sunt.

VIII. Cum autem, ut omnis generis mercibus in ingentem navim onerariam, sic ipse omni virtutis ac disciplinæ genere in animam suam collecto, in propriam urbem navigaret, ut pulchras doctrinæ suæ merces aliis etiam impertiret, hic quoque admirabilis quædam res accidit, quam, quia ejus recordatio me omnium maxime delectat, vobisque etiam voluptatem afferre queat, non alienum fuerit paucis exponere. Mater nostra, materno quodam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore emiserat, sic ambos quoque simul redeuntes videret. Eramus enim, si non aliis, matri quidem certe, cum simul conspiceremur, par quoddam votis exoptandum, atque visendum, licet nunc ab invidia

male dissolutum. Et ecce Dei impulsu, qui justas preces audit, et parentum erga probos filios amorem in pretio habet, nec ex consilio ullo, nec ex compacto, ille Alexandria, ego ex Græcia, alter a terra, alter mari, eodem tempore in eamdem civitatem appulimus. Hæc autem erat Byzantium, urbs totius Europæ principatum nunc tenens; in qua tantam brevi gloriam Cæsarius adeptus est, ut publici honores, nobileque matrimonium, ac senatoria dignitas ei oblata fuerit, communique decreto a magno imperatore per legatos petitum sit, ut principem urbem viro eruditorum principe ornari atque honestari vellet, (siquidem hoc ipsi curæ esset, ut vere primaria, nomineque suo digna existeret,) atque ad cæteras ipsius laudes hanc accedere, ut Cæsario, et medico, et cive ornaretur: quamvis alioqui præter cæterum splendorem, viris, tam in philosophia quam in aliis artium generibus, eximiis abundet. Sed de hac re satis. Illud autem, quod tum contigit, licet aliis temere ac fortuito contigisse videretur, cujusmodi multa fert casus in rebus humanis, apud pios tamen perquam manifestum erat, non alia de causa rem evenisse, quam piorum parentum, ad unius voti summam explendam, filios, tum terra, tum mari in unum colligentium.

IX. Age, ne hanc quidem Cæsarii laudem prætereamus, quæ quamvis aliorum judicio exigua fortasse, ac ne commemoratione quidem digna sit, mihi tamen maxima, et tunc visa est, et nunc item videtur, si modo fraternus amor laudem meretur, neque unquam eam inter primas collocare desinam, quoties mihi de illius rebus narratio instituta fuerit. Nam cum civitas iis, quos diximus, honoribus eum retineret, negaretque se illi ulla ratione potestatem discedendi facturam, ego tamen, cujus auctoritatem Cæsarius in omnibus rebus plurimi faciebat, in contrarium

nitens, hoc sum consecutus, ut nec parentes voto suo, nec patria debito sibi officio, nec denique ego desiderio meo frustrarer. Itineris enim socium comitemque se mihi adjunxit; meque non urbibus solum et populis, non honoribus et proventibus, qui multi ad eum undique partim confluebant, partim in spe atque expectatione erant, verum propemodum ipsi quoque imperatori ejusque jussis anteposuit. Hinc ego, excussa omni ambitione, non secus ac gravi quodam domino, et molesto morbo, philosophari, atque ad supernæ vitæ studium me ipsum transferre constitui; vel potius antiquior quidem cupiditas fuit, vita autem posterior. At vero Cæsarius, cum doctrinæ suæ primitias patriæ consecrasset, dignamque laboribus admirationem sui commovisset, postea gloriæ cupiditate ductus, atque, ut mihi quidem fidem faciebat, quo urbi præsidio esset, in aulam se contulit, non ille sane, meo quidem judicio, rem admodum gratam nobis faciens: (non enim apud vos diffitebor, inter postremos apud Deum censeri, satius et sublimius esse, quam apud terrenum imperatorem primas ferre;) non tamen reprehensione dignam. Philosophari enim, ut maximum, ita etiam difficillimum est, nec id aggredi multorum est; nec aliorum, quam quos divina mentis magnitudo, quæ probæ hominum voluntati manum porrigere solet, advocavit. Non parvum autem hoc quoque æstimandum est, si quis secundum vitæ genus complexus, probitati studeat, ac majorem Dei salutisque suæ, quam terreni splendoris, rationem habeat; atque hunc quidem tanquam scenam, aut personam quamdam ex multis et caducis præferat, hujus mundi fabulam agens, ipse autem Deo cum imagine, quam se ab eo accepisse, eique debere novit, vitam ducat. Quem quidem scilicet animum Cæsario fuisse compertum habemus.

16.

X. Nam cum non magno negotio ac labore opus habuisset, verum doctrinam duntaxat suam, vel potius breve quoddam doctrinæ specimen ostendisset, primum statim inter medicos dignitatis gradum obtinuit, atque in amicorum numero apud imperatorem habitus, amplissimis honoribus affectus est. Gratuitam porro artis humanitatem proceribus proposuit, illud nimirum exploratum habens, nihil esse, quod hominem ad altiora proveheret, quam virtutem, et famam honestis rationibus collectam. Et quibus gradu inferior erat, eosdem gloria longe superabat. Qui cum ob pudicitiam et temperantiam omnibus charus esset, eaque de causa pretiosarum rerum curam susciperet, nec adjuratore Hippocrate ullo modo opus haberet, adeo ut nihil prorsus esset Cratetis simplicitas, si cum illius simplicitate conferretur: omnibus rursum magis quam pro dignitatis ipsius gradu venerabilis erat. Cumque magnis quotidie dignitatibus ornaretur, majoribus tamen, ac jam in spe positis, dignus habebatur, tum ab ipsis imperatoribus, tum ab omnibus iis, qui primas secundum eos tenebant. Quodque maximum censendum est, non commisit, ut a gloria, aut ab iis, inter quas versabatur, deliciis, animæ suæ nobilitas corrumperetur. Quin potius cum multa et magna ipsi suppeterent, ad dignitatem tamen hoc primum erat, quod Christianus, et esset, et nominaretur; sic ut alia omnia cum hoc uno collata, ludus quidam ac nugæ ipsi essent. Alia enim ab aliis etiam luduntur, non secus atque in scena, quæ celerrime, et figitur, et dissolvitur, imo facilius fortasse deletur, quam constituitur; ut ex multis hujus vitæ mutationibus, et prosperitate sursum ac deorsum labente, perspicere licet: pietatem vero bonum unum proprium esse, quodque tuto permaneat.

XI. Hæc Cæsarii, et in chlamyde, philosophia erat.

in his cogitationibus, et vixit, et vita cessit, majorem, quantum ad absconditum hominem, Deo pietatem ostendens et exhibens, quam quæ in publico spectabatur. Atque ut alia omnia prætermittam, propinquorum nempe, qui in calamitatem aliquam inciderant, curam et præsidium, fastus contemptum, æquabilitatem inter amicos, auctoritatem apud præsides, certamina, quæ pro veritate suscepit, sermones, quos multos, et cum multis habuit, non argutos solum, sed etiam admodum pios et ardentes, rem unam pro omnibus dicam, qua nihil in ipsius vita celebrius est, magisque pervulgatum. Furebat adversus nos infandus imperator, et cum in se ipsum primum, christianæ fidei ejuratione, insaniisset, jam aliis quoque intolerabilis erat; ne cæterorum quidem Christi hostium in modum magno animo impietatem profitens, verum humanitatis obtentu persecutionem celans; atque instar flexuosi illius serpentis, qui ipsius animum obsidebat, omni machinarum genere in voraginem suam miseros callide pertrahens. Ac, ne eos honores, qui Martyribus haberi solent, consequeremur, (hos enim Christianis vir egregius invidebat,) primum illius artificium hoc fuit, ut qui Christi causa patiebantur, tanquam fontes et facinorosi cruciatu afficerentur; alterum, quod huic rei, non tyrannidis, sed persuasionis nomen imponebat: quod scilicet major eorum infamia, quam periculum esset, qui sponte ad impietatem se conferebant. Cumque alios pecuniis, alios dignitatibus, alios promissis, alios variis honorum generibus, quos ne regie quidem, sed perquam serviliter in omnium aspectu deferebat, omnes denique verborum præstigiis ac suo exemplo ad se alliceret, post multos Cæsarium quoque aggreditur. Proh stuporem et amentiam, si spem habuit fore ut et Cæsarium, et fratrem meum, et his parentibus natum prædaretur!

XII. Verum, (ut in hoc sermone paululum immorer, atque ex hac narratione delicias capiam, quemadmodum e re mira ii qui tum affuerunt,) ingrediebatur vir ille fortis, Christi signo munitus, clypeique vice magnum Verbum obtendens, ad hominem multum in armis, et magnum in dicendi facultate. Nec vero ad illius aspectum ullo metu perculsus est, nec ob verborum blanditias de animi magnitudine quidquam abjecit; verum promptus et paratus athleta erat ad decertandum, tum sermone, tum opere, adversus eum, qui in utroque genere viribus pollebat. Ac tale quidem erat stadium, tantusque pietatis propugnator. Atque certaminis præses, hinc quidem Christus, per passiones suas pugilem armans, illinc autem gravis tyrannus, tum verborum illecebris athletam mulcens, tum potentiæ mole territans. Quinetiam utrinque theatrum erat, hoc est, et eorum qui in fidei pietate adhuc remanserant, et eorum qui ab illo abrepti fuerant, utram in partem eorum certamen inclinaret, spectantium, atque, uter vinceret, magis laborantium, quam illi ipsi, quos spectabant.

XIII. Annon timuisti, ne quid Cæsario animi alacritate parum dignum accidat? At bono estote animo. Victoria enim cum Christo, qui « Vicit mundum[1] ». Ac nihil quidem mallem quam ut ea, quæ tum dicta et proposita sunt, sigillatim nunc exponerem; nam et logicas aliquot argutias leporesque, meo quidem judicio, memoratu non injucundos ea disputatio continet: verum intempestivum prorsus hoc foret, et ab orationis instituto alienum. Ut autem Cæsarius, cunctis verborum illius dissolutis nexibus, et conatibus omnibus, tam apertis quam obscuris, ludi cujuspiam instar propulsatis, magna et clara voce Christianum se et esse, et semper fore pronuntiavit, ne sic quidem prorsus ejicitur: mire etenim imperator Cæsarii doc-

[1] Joan. XVI, 33.

trina frui atque exornari gestiebat : quo etiam tempore celeberrimum illud cunctis audientibus prolocutus est : « O felicem patrem, o infelices liberos ! » Nam nos quoque ignominiæ societate ornandos duxit, quorum et eruditionem et pietatem Athenis cognoverat, verum ad secundum adventum reservatus (51), (commodum enim illum Deus justitiæ præses adversus Persas armabat,) ad nos redit, exul beatus, et victor incruentus, atque ob ignominiam clarior, quam ob splendorem et gloriam.

XIV. Hanc ego victoriam magna illius manu, et sublimi purpura, et ingentis pretii diademate longe sublimiorem et excellentiorem esse censeo. Hac narratione magis efferor, quam si universum imperium cum eo partitus esset. Malis igitur temporibus cedit, in eoque legi nostræ obtemperat, quæ hoc sancit, ut urgente quidem tempore pro veritate periculum adeamus, nec pietatem per ignaviam prodamus[1] : quandiu autem licet, pericula ipsa ne provocemus, sive animarum nostrarum metu, sive ut iis consulatur, qui periculum nobis inferunt. Posteaquam autem hæc caligo discussa est, externaque regio causam recte disceptavit, ac vibratus gladius impium prostravit, resque ad Christianos redierunt, quid dicere necesse est, quanto cum honore et gloria, aut cum quot et quantis testimoniis ac velut ipse beneficium potius dans, quam accipiens, in aulam rursum receptus sit, prioremque honorem secundus exceperit? Ac tempus quidem imperatores subinde commutavit, Cæsario autem gloria, et auctoritatis apud eos principatus haudquaquam convulsus ac dissolutus est : quin potius de eo inter imperatores certamen erat, quisnam Cæsarium magis sibi adjungeret, et cujusnam ille magis amicus et familiaris diceretur. Talis Cæsarii pietas, talia pietatis præmia. Audiant juvenes, audiant viri, ac per

[1] Matth. x, 23.

eamdem virtutem ad eumdem splendorem contendant[1], ( « Bonorum enim laborum gloriosus est fructus[1] ,» ) quicumque hoc etiam ambiunt, atque in felicitatis parte collocant.

XV. Jamvero quale hoc quoque ipsius miraculum est, quod simul, et parentum, et ipsius pietatis maximum argumentum habet? In Bithynia degebat, præfecturam ab imperatore haud postremam administrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thesaurorum curam gerere. Hoc enim illi majorum dignitatum velut præludium esse imperator voluit. Cum autem Nicææ terræ motus, post hominum memoriam maximus, exortus, omnes pene invasisset, atque una cum urbis pulchritudine delevisset, solus ipse ex illustribus viris, aut certe cum admodum paucis e periculo salvus et incolumis evadit, idque modo quodam incredibili, hoc est ipsa ruina protectus, ac parvas quasdam periculi notas referens : hactenus videlicet, ut timorem majoris salutis magistrum caperet, totumque sese supernæ parti adjungeret, translata militia rebus motui obnoxiis, ac commutata sibi ipsi aula. Atque hoc quidem et in animo habebat, et summo studio exoptabat, quemadmodum mihi per litteras persuadebat, cum hanc ad eum monendum occasionem arripuissem : quod nec unquam facere destiti, moleste ferens illius indolis magnitudinem in deterioribus rebus versari, animamque adeo philosophicam in publicis negotiis volutari, ac velut solem nubibus obduci. Verum terræ motu quidem superior fuit, morbo vero non item : homo enim erat. Atque illud proprium illi fuit, hoc cum aliis commune. Illud pietatis, hoc naturæ. Atque consolatio calamitatem antevertit, ut ipsius morte concussi, ob admirandum tunc salutis genus gloriemur. Ac nunc nobis magnus ille Cæsarius servatus

[1] Sap. III, 15.

est, cinis pretiosus, mortuus laudatus, hymnis sibi succedentibus deductus, ad Martyrum sacraria cum pompa ductus, sanctis parentum manibus honoratus, matre candida veste induta pietatem mœrori subrogante lacrymis a philosophia superatis, psalmodiis luctum sedantibus, ac denique dignos anima recens creata, quam Spiritus per baptismum reformavit, honores percipiens.

XVI. Hoc tibi a me, Cæsari, funebre munus; hæ meorum primitiæ sermonum, quos occultari persæpe questus, in te ipsum detecturus eras. Hoc tibi a me ornamentum; tibi quidem, sat scio, omni ornamento charius, non sericæ ac molles et circumfluentes telæ, quibus nec, dum adhuc superstes esses, multorum more delectabaris, utpote virtute sola ornatus, nec lini pellucidi texturas, nec pretiosorum unguentorum infusiones, quas prius etiam ad Gynæcea remittebas, et quarum fragrantiam dies unus solvit, nec denique aliud quidquam parvorum, et quæ apud parvos in pretio sunt, quæ quidem omnia hodierno die amarus hic lapis una cum pulchro corpore contexisset. Valeant gentilium certamina, et figmenta, per quæ miseri juvenes ornati sunt, exigua exiguorum certaminum proposita habentes præmia; et quibuscumque rebus per libamina, et primitias, et coronas, ac recens decerptos flores, hominibus vita functis parentant, patriæ legi potius, et stolido mœrori, quam rationi servientes. Meum munus est oratio, quod etiam fortasse futurum tempus excepturum est, perpetuo motu præditum, nec eum, qui hinc migravit, prorsus abscedere sinens: verum auribus animisque hominem, quem ornandum suscepit, semper conservans, ac desiderati simulacrum expressius quam in tabula spectandum proponens.

XVII. Ac talia quidem sunt, quæ a nobis offeruntur: si autem parva et meritis tuis inferiora, Deo quoque gratum

est, quod fit pro viribus. Atque alia quidem persolvimus, alia vero dabimus, anniversarios honores et commemorationes offerentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. At tu, divinum et sacrum caput, utinam cœlos penetres, atque in Abrahæ sinu, quicumque tandem ille est, conquiescas, et Angelorum choream, ac beatorum virorum gloriam et splendorem spectes; vel potius una tripudies et exultes, omnia, quæ hic sunt, ex alto deridens, nimirum et divitias, ut appellantur, et abjectas dignitates, et falsos honores, et imposturam, quam sensus faciunt, et hujus vitæ jactationem, ac tanquam in nocturna pugna confusionem et ignorantiam, magno illi Regi astans, atque illinc emicante lumine impletus; cujus exiguo rivulo hic suscepto, quantum scilicet in speculis et ænigmatibus adumbrare atque conspicari possumus, utinam ad ipsum fontem postea perveniamus, pura mente puram veritatem intuentes, atque hanc laboris in virtutis studio exhausti mercedem inveniamus, ut perfectius illic summi boni consortio et contemplatione fruamur; quem quidem sacræ nostræ disciplinæ finem, tum libri, tum animæ theologiæ laude florentes, esse profitentur.

XVIII. Quid adhuc superest? nihil aliud certe nisi ut sermonis medicinam, iis, qui in dolore versantur, adhibeamus. Magnum porro lugentibus pharmacum illud est, quod ab iis, qui eodem dolore affecti sunt, porrigitur; et qui pari calamitate premuntur, majorem apud eos, qui cruciantur, ad consolandum auctoritatem habent. Ad eos ergo potissimum oratio nobis est: quorum causa pudore profecto suffunderer, si non, ut aliarum omnium virtutum, sic etiam patientiæ primas ferrent. Nam etsi amore erga filios mortales omnes superant, at etiam sapientia et Christi amore cunctos antecedunt, ac migrationem ex hac vita jampridem, et ipsi meditati sunt, et liberos docue

runt; vel, ut rectius loquar, totam vitam ita instituerunt, ut nihil aliud, quam mortis meditatio sit. Quod si quid tenebrarum rationi dolor offundit, ac lippitudinis cujusdam instar oculos subiens, clare videre non sinit id quod est officii; agedum, juvenis exhortationem senes accipite, et filii parentes, et ejus, qui a talibus admonendus est, vos, qui multos admonuistis, ac longo tempore rerum usum collegistis. Nec vero mirum vobis videatur, si juvenis senes moneam: nam hoc quoque vestrum est, si quid canitie rectius prospicere possum. Quantum adhuc temporis vivemus, venerandi senes atque ad Deum appropinquantes? Quandiu hic afflictabimur? Ne tota quidem hominum vita longa est, si cum divina et sempiterna natura comparetur, nedum hæ vitæ reliquiæ, atque, ut ita dicam, spirationis humanæ solutio, ac fluxæ et caducæ vitæ finis. Quantum nos antevertit Cæsarius? Quandiu adhuc ejus discessu angemur? Nonne ad eamdem sedem properamus? Nonne eumdem lapidem statim subibimus? Nonne idem pulvis paulo post erimus? Nonne ex paucis his diebus, qui restant, hoc lucri faciemus, ut plura mala, partim videamus, partim patiamur, partim etiam fortasse faciamus, atque ita tandem ipsi quoque naturæ legi commune ac firmum et stabile tributum pendamus, atque alios sequamur, alios præcedamus, atque alios quidem lugeamus, ab aliis lugeamur, munusque lacrymarum, quod aliis contulimus, ab aliis recipiamus?

XIX. Ejusmodi vita nostra est, fratres, qui fluxam vitam ducimus: ejusmodi in terra ludus: ut cum non simus, nascamur; cum nati sumus, rursum dissolvamur. « In somnium sumus minime consistens[1], » spectrum quoddam, quod teneri non potest, « Avis » prætereuntis volatus, « Navis » in mari vestigium non habens, « Pulvis, vapor,

[1] Job. xx, 8.

» ros matutinus [1], flos momento nascens, » et momento marcescens. « Homo sicut fœnum dies ejus, tanquam flos » agri sic efflorebit [2]. » Pulchre divus David his verbis de nostra imbecillitate philosophatus est, quemadmodum et in illis : « Paucitatem dierum meorum nuntia mihi [3]. » Quinetiam dies humanos palmi mensuram esse definit [4]. Quid autem de Hieremia dixeris, qui etiam matri succenset, se in lucem editum dolens, idque propter aliena peccata [5] ? « Omnia vidi [6], » ait Ecclesiastes, humana omnia cogitatione peragravi, opes, delicias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam, quæ magis suffugit, quam teneatur ; delicias iterum, sapientiam iterum, eadem sæpius revolvens, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, possessionum copiam, pincernas utriusque sexus, cantores et cantatrices, arma, satellites, gentes ad genua procumbentes, collecta tributa, regni supercilium, omnia denique, tam ad vitæ usum necessaria, quam superflua, quibus reges omnes, qui ante me fuerunt, superavi. Et quid post hæc omnia ? « Omnia vanitas vanitatum, » omnia vanitas, et præsumptio spiritus [7], » hoc est, inconsideratus quidam animi impetus, et distractio hominis, ob veterem fortasse lapsum hac pœna mulctati. Verum « Sermonis finis, inquit, Omnia audi, Deum time [8] : » hic enim dubitationi finem imponit ; atque ex hac vita hoc duntaxat commodi cape, ut per rerum, quæ videntur et fluctuant, perturbationem, ad res fixas et stabiles deducaris.

XX. Non igitur Cæsarium lugeamus, quibus malis ereptus sit, non ignorantes, sed nos ipsos, ob ea mala, quibus relicti sumus, et quæ nobis aggeremus, nisi sinceris animis nos Deo addicamus, ac præteritis iis, quæ ipsa

[1] Sap. v, 10. et seq. — [2] Psal. CII, 15. — [3] Id. CI, 24. — [4] Id. XXXVIII, 6. — [5] Jerem. XV, 10. — [6] Eccle. I, 14. — [7] Ibid. I, 2. — [8] Id. XII, 13.

nos prætereunt, ad supernam vitam properem..., terramque, etiam adhuc in terra versantes, relinquamus, ac Spiritum in cœlum ferentem bona fide sequamur. Hæc, ut ignavis gravia, ita forti animo præditis levia sunt. Quin ad hunc quoque modum consideremus. Non imperabit Cæsarius? At nec sub aliorum imperio erit. Non terrorem quibusdam incutiet? At nec gravem dominum pertimescet, ne dignum quidem plerumque, cui imperetur. Non opes cumulabit? At nec invidiam metuet, aut animæ detrimento afficietur, male colligens; atque eo plura quotidie assumere studens, quo plura jam adeptus sit. Hujusmodi quippe divitiarum morbus est, ut plura appetere non desinat, sed sitis medicinam in perpetuo potu sitam esse arbitretur. Non sermones ostentabit? At a sermonibus admiratione afficietur. Non Hyppocratis, et Galeni, et eorum, qui ipsis adversantur, placita pertractabit? At neque morbis vexabitur, ex aliorum calamitatibus proprias molestias capiens. Non Euclidis, Ptolemæi, et Heronis scripta demonstrationibus explicabit? At neque, ob imperitos homines tumidiores animos gerentes, dolorem concipiet. Non Platonis, et Aristotelis, et Pyrrhonis, et Democriti cujusdam, et Heracliti, et Anaxagoræ, et Cleanthis, et Epicuri, et nescio quorum Stoïcorum et Academicorum placitis sese venditabit? At neque, quonam pacto illorum argutias dissolvat, laborabit. Quid alia commemorare necesse est? At hæc, quæ præclara omnibus et expetenda censentur: non uxorem habebit? non filios? At, nec eos lugebit, aut ab illis lugebitur, aliis relinquens, vel ipse calamitatis monimentum relictus. Non opes hæreditate accipiet? At hæredes ipse habebit, quos habere commodissimum est, et quos voluit, ut dives hinc migraret, omnia secum ferens. O ingentem munificentiam! o novam consolationem! o singularem eorum, quibus ter-

tamenti exequendi cura commissa est, liberalitatem (52)! Auditum est præconium omni auditione dignum, ac matris luctus ob præclaram et sanctam pollicitationem exhauritur, qua omnes filii opes pro eo se in sepulcrale munus daturam recepit, ut nihil iis, qui expectabant, relictum sit.

XXI. An hæc ad consolationem nondum sufficiunt? Majus pharmacum adhibebo. Sapientum verbis adducor ut credam pulchram omnem animam et Deo charam, postea quam corporis vinculis soluta hinc excesserit, protinus bonum, quod eam manet, persentientem et contemplantem; (utpote eo, quod tenebras offundebat, vel purgato, vel deposito, vel, quo verbo ea res appellanda sit, nescio;) mirabili quadam voluptate affici, et exultare, atque hac vita, tanquam gravi quodam ergastulo liberatam, compedibusque illis, quibus mentis alæ deprimebantur, solutam, placide ad Dominum suum tendere, ac recondita frui beatitudine, qualem jam per imaginem perceperat; post etiam aliquanto, cum cognatam carnem a terra, quæ et dederat, et in fidem acceperat, receperit, (quod quomodo fiet, Deus novit, qui ea inter se conjunxit atque dissolvit,) tum demum eam quoque ad gloriæ cœlestis hæreditatem secum admissuram; et quemadmodum ob naturæ conjunctionem ærumnarum ipsius particeps fuerat, sic etiam jucunditates suas cum ipsa communicaturam, totum videlicet corpus in se ipsam absumentem, et cum eo unum effectam, et spiritum, et mentem, et Deum, absorpto nimirum a vita eo, quod mortale et caducum erat. Audi quid de ossium et nervorum compactione divinus Ezechiel disserat [1]; quid post illum Apostolus de tabernaculo terrestri, et domo non manu facta, illo, inquam, fluxo ac dissolvendo, hac vero in cœlis recondita [2]; qui etiam discessum a corpore,

[1] Ezech. xxxvii, 3, et seq. — [2] 2 Cor. v, 1, 6.

præsentiam apud Deum esse affirmat, vitam autem corpoream, ut peregrinationem deplorat, atque adeo quamprimum dissolvi cupit [1]. Quid ad res in spe positas elanguesco? Quid temporarius fio? Expectabo Archangeli vocem [2], extremam tubam, cœli transformationem, terræ immutationem, elementorum libertatem, totius mundi renovationem [3]. Tunc Cæsarium videbo, non jam peregrinantem, nec qui jam ab aliis feratur, et lugeatur ac miserationi sit, sed clarum, illustrem, excelsum; qualis sæpe mihi in somnis visus es, o fratrum charissime, et fratrum amantissime, sive voluntate mea, sive ipsa veritate hoc informante.

XXII. Nunc autem, omissis luctibus, me ipsum inspiciam, ne quid luctu dignum mecum insciens feram, ac meas ipse res explorabo. «Filii hominum, ad vos enim transit oratio, quousque gravi corde, et crasso animo eritis? ut quid » diligitis vanitatem, et quæritis mendacium [4], » magnum » aliquid hanc vitam, et paucos hos dies multos esse judicantes, ac suavem hanc et amplectendam separationem, ut grave quidpiam et horrendum aversantes? Non nos ipsos noscemus? Non ea, quæ oculis cernuntur, abjiciemus? Non ad ea, quæ mente et intelligentia comprehenduntur, oculos convertemus? Non, si quid etiam mœroris concipiendum est, idcirco potius mœrorem suscipiemus, quod «Incolatus noster prolongetur [5] » (Davidis illius instar, qui res hujus vitæ, « Tenebrarum tabernacula, et afflictionis locum, et profundi limum, et mortis umbram [6], » appellat,) quod in sepulcris iis, quæ circumferimus, diutius hæreamus, quod, ut homines, peccati morte moriamur, cum dii facti simus? Hic me timor exagitat, hic dies noctesque mecum versatur; nec me liberum spiritum ducere sinunt, hinc futura gloria, hinc futurum tribunal: ex quibus illam

[1] Philip. I, 23. — [2] Thessal. IV, 15. — [3] 1 Cor. XV, 52, et 2 Petr. III, 10. — [4] Psal. IV, 3. — [5] Id. CXIX, 5. — [6] Id. LXVIII, 3, et XLIII, 20.

quidem adeo appeto, ut dicere possim: «Deficit in salutare »tuum anima mea[1],» hoc autem horreo et aversor. Nec vero illud timeo, ne mihi corpus hoc, cum semel defluxerit, ac corruptum fuerit, prorsus extinguatur; sed ne nobile illud Dei figmentum, (nobile enim est, cum officii sui numeros probe explet, quemadmodum contra infame, cum peccat,) in quo est ratio, lex, spes, eadem, qua ea animantia, quæ rationis expertia sunt, ignominia mulctetur, nihiloque meliore post mortem conditione sit: quemadmodum improbis hominibus, atque igne illo dignis, optandum esset.

XXIII. Utinam «Membra, quæ super terram sunt, mortificem[2]!» Utinam omnia per spiritum absumam, «Arcta »via, et qua pauci gradiuntur[3],» non autem «Lata» et facili incedens! Magna enim profecto et luculenta sunt ea, quæ postea sequuntur, ac spes meritum nostrum et dignitatem excedit. «Quid est homo, quod memor es ejus[4]?» Quodnam hoc novum circum me mysterium? Parvus sum et magnus, humilis et excelsus, mortalis et immortalis, terrenus et cœlestis. Illa cum inferiori hoc mundo, hæc cum Deo; illa cum carne, hæc cum spiritu. Oportet me cum Christo sepeliri, cum Christo resurgere, Christi cohæredem esse, filium Dei fieri, atque adeo Deum ipsum. Videte quo nos oratio progrediens tandem evexerit. Parum abest, quin calamitati gratias etiam habeam, in cujus gratiam hæc disserui, et quæ mihi majus ex hac vita migrandi desiderium injecit. Hoc nobis magnum illud mysterium designat: hoc nobis Deus, qui nostra causa humanitatem suscepit, ac pauper factus est, ut jacentem carnem erigeret, et incolumitatem imagini afferret, hominemque instauraret, ut «Omnes unum efficiamur in Christo[5],» qui per-

[1] Psal. cxviii, 81. — [2] Colos. iii, 5. — [3] Matth. vii, 13. — [4] Psal. viii, 5. — [5] Gal. iii, 28.

fecte factus est in omnibus nobis omnia quæcumque ipse est; ut jam non simus « Masculus et fœmina, barbarus et » Scyta, servus et liber, » quæ sunt carnis insignia et discrimina, sed solam Dei, a quo et ob quem creati sumus, notam in nobis geramus, tantum ab eo informati et impressi, ut ex ipso solo agnoscamur.

XXIV. Atque utinam quidem simus quod speramus, secundum magnam munifici Dei benignitatem; qui parva petens, maxima iis, qui sincero animi affectu eum amant, et nunc et in futuro ævo largitur; pro nostra erga ipsum charitate et spe, « Omnia ferentes, omnia sustinentes[1]; » propter omnia, tam dextra, quam sinistra, hoc est, tam læta, quam tristia, gratias agentes, (quandoquidem hæc quoque persæpe salutis arma esse verbum novit,) nostras, et eorum, qui, tanquam in communi via, paratiores, ad hospitium prius pervenerunt, animas ipsi commendantes. Quo quidem officio nos functi, finem dicendi, ut et vos quoque lacrymandi, faciemus, jam ad sepulcrum vestrum properantes, quod solum ac triste donum Cæsarius a vobis habet, parentibus quidem et senectuti opportune paratum, filio autem ac juvenili ætati donatum, præpostere quidem, at non absurde apud eum, qui res nostras administrat. O omnium Domine, et effector, ac præcipue hujus figmenti! O Deus tuorum hominum, et pater, ac gubernator! O vitæ et mortis arbiter! O nostrarum animarum custos et benefactor! « O qui omnia facis[2], » et tempestive, atque, ut ipse pro sapientiæ tuæ et administrationis altitudine nosti, artifice Verbo transmutas, nunc quidem Cæsarium, discessus nostri primitias, quæso, suscipe. Quod si postremum natu, primum tuis rationibus, quibus omnia reguntur, cedimus: nos vero post quoque opportuno tempore suscipe, tandiu in carne vitam nostram moderatus, quandiu conducibile

[1] 1 Cor. XIII, 7. — [2] Amos. V, 8.

fuerit: et quidem suscipe, ob metum tuum «Paratos, et » non turbatos[1], » neque in extremo die terga vertentes, atque invito animo, quemadmodum solent qui mundo et carni addicti sunt, hinc abstractos et avulsos; sed prompte et alacriter ad beatam illam et longævam vitam proficiscentes, quæ est in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in secula seculorum. Amen.

## ORATIO VIII[2].

### *Funebris in laudem sororis suæ Gorgoniæ.*

### ARGUMENTUM.

I. *Gorgoniam laudans, domestica prædicat Gregorius.* II. *Virtuti præcipue debetur orationis tributum.* III. *Cur et quomodo virtus laudanda.* IV. *Gregorius pater et ipsius uxor Nonna Abrahæ et Saræ comparati.* V. *Non minus virtutis, quam carnis conjugio adunati.* VI. *Ab his parentibus Gorgonia vitam, et pietatis semina accepit.—Vera nobilitas, divinæ imaginis conservatio.* VII. *Anima sapiens omnibus rebus nobilior.* VIII. *Quantus fuerit in Gorgonia pudicitiæ amor.—In matrimonio, tota Deo consecrata.—Maritum ad Deum pertraxit.—Filios et nepotes spiritus fructum effecit.* IX. *Gorgonia forti Salomonis mulieri comparata.—Cunctas mundi*

[1] Psal. CXVIII, 60. — [2] Alias XI, quæ autem VIII erat, nunc est XII. Habita circiter anno 370.

*vanitates et illecebras respuit.* X. *Omnem ornatum muliebrem despicit.—Modestia et candor, sola Gorgoniæ ornamenta.* XI. *Gorgoniæ prudentia et pietas.—Ingenium et consilium.—Sermo et silentium.—Gorgonia templa donariis cumulavit.—Sacerdotes coluit.* XII. *Religiosos homines domo excepit.—Egentibus et peregrinis manum porrexit.—Fuit cæcorum oculus, pes claudorum, pupillorum ac viduarum mater.—Omnia pietatis ac charitatis officia cum humilitate obiit.* XIII. *Corpus per abstinentiam in servitutem redegit.—Noctes pervigil exegit.—Lacrymis animæ labes abluit.—Omnes virtute superavit.* XIV. *Sola virtus, indumentum ejus.—Vigiliis, canticis et stationibus delectatur.—Ob orationis zelum, nihil formidat.—Post baptismum, Christi sponsa unice Christum adamavit.* XV. *Quænam fuerint ipsius pietatis præmia.—Gratiarum dona humilitate ac silentio conservat.—Ossibus ac membris contrita, mirabilem a Deo salutem consequitur.—Justus cum cadit, non colliditur; vel si collisus fuerit, cito sanatur.* XVI. *Justos quandoque calamitas premit, ut Dei potentia manifestetur.—Dei beneficia non jugiter silentio premenda.* XVII. *Gorgoniæ morbus describitur.* XVIII. *Desperatis omnibus aliis auxiliis, ad Deum confugit.—Modo mirabili sanatur Gorgonia.* XIX. *Dissolvi cupit et esse cum Christo.—Divina visione obitus diem prænoscit.* XX. *Per mariti baptismum tota fuit Deo consecrata.* XXI. *Gorgoniæ obitus.* XXII. *In Gorgoniæ laudem ad extrema redactæ, omissum factum revocat Gregorius.—Juxta morientem astabant propinqui et exteri.—Mutæ lacrymæ, altum silentium, sola mœroris signa.—Venerabilis pastor omnes morientis motus diligenter observat.—Moriens Gorgonia psalmos submussitat.* XXIII. *Cœlesti beatitudine coronatur.*

I. Sororem laudans[1], domestica prædicabo : non tamen quia domestica, ideo falso, sed quia vera, ideo laudabiliter : vera autem, non modo quia justa, verumetiam quia nota. Nec vero ad gratiam, etiamsi cupiamus, loqui conceditur : quippe cum auditor, tanquam peritus quidam arbiter, inter orationem et veritatem stet, ut immeritas laudes improbans, ita meritas efflagitans, si modo probus et æquus sit. Quocirca non hoc vereor, ne ultra veritatis metas prosiliam; sed illud contra, ne infra veritatem subsistam, ac procul a rei dignitate remotus, laudatione mea gloriam ipsius imminuam; quandoquidem difficile est, tum actionem, tum sermonem, ipsius recte factis adæquare; nec igitur quidquid alienum est laudetur, quod incongruum foret : nec quidquid proprium et domesticume st contemnatur, si honestum et eximium; ne illi quidem lucro sit alienum esse, huic vero propinquitas detrimento cedat. Utrinque enim æquitatis ratio læderetur, si et illi laude afficerentur, et hi silentio premerentur; veritate autem tanquam regula et canone utentes, atque ipsam solam spectantes, nec quidquam aliud considerantes ex iis, quæ vulgus hominum et venales animæ solent, ita demum ea et laudabimus, et silentio prætermittemus, quæ laudem aut silentium promerentur.

II. Illud autem omnium absurdissimum fuerit, si, cum propinquos aliqua re fraudare, vel conviciis incessere, vel accusare, vel quoquo modo sive in magnis, sive in minimis lædere, minime pium esse censeamus; imo, et in homines genere conjunctissimos delinquere, scelus omnium maximum esse judicemus; nos tamen eos oratione fraudantes, (quæ bonis viris maxime debetur, et per quam immortalem eorum memoriam reddere queamus,) tum æqui aliquid facere arbitremur, majoremque improborum,

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, pag. 420-432.

qui nos ad gratiam loqui criminantur, quam bonorum, qui meritas laudes exposcunt, rationem habeamus. Et certe cum nos ab exterorum laudibus prædicandis ea causa non deterreat, quod eorum virtus nobis haudquaquam perspecta et testata sit, (quanquam id multo æquius foret,) amicitia etiam, ac subeundæ multorum invidiæ metus, non impediet quominus notos laudemus, eosque potissimum, qui extremum vitæ diem clauserunt, et a quibus gratiam inire studere nimis jam serum sit; quippe qui, ut alia omnia, ita laudatores etiam et vituperatores reliquerunt.

III. Quoniam autem de his rebus purgandi nostri causa satis multa diximus, nobisque orationem hanc necessario institutam esse demonstravimus, age ad ipsas jam laudes accedamus, dictionis quidem venustatem et elegantiam contemnentes, (nam hæc quoque, quam laudamus, minime compta et expolita erat, atque ornatus neglectum pulchritudinem esse statuebat,) debitum pietatis munus, quasi æs quoddam alienum perquam necessarium exolventes, simulque multos ad ejusdem virtutis zelum et imitationem erudientes, quoniam hoc nobis in omne sermone atque actione propositum est, ut eos, qui fidei nostræ commissi sunt, perfectos reddamus. Igitur alius quidem defunctæ patriam ac genus laudet, encomiorum videlicet leges religiose observans; multis autem pulchrisque sermonibus minime prorsus destituetur, si eam quoque ex iis, quæ sunt exterius exornare voluerit, non secus atque præstantem quamdam et eximiam formam auro et gemmis, atque ab arte et manu profectis ornamentis : quæ deformem quidem admotu ipso produnt, pulchræ autem nullum pulchritudinis incrementum afferendo, ab ea vinci deprehenduntur. Ego vero, cum huic legi, quæ in iis rebus observari solet, hactenus paruero, ut communium

parentum mentionem faciam, (neque enim fas est tanti boni parentes ac magistros præterire,) ad ipsam confestim orationem convertam, nec eorum, qui rerum illius narrationem a me requirunt, desiderium frustrabor.

IV. Ecquis est igitur, qui novum nostrum Abraham, ac nostræ ætatis Saram ignoret? Gregorium dico, et hujus uxorem Nonnam, (nam ne nomina quidem ipsa prætereunda sunt, ut quæ ad virtutem exhortentur,) illum per fidem justificatum, et hanc matrimonio cum fideli viro copulatam; illum multarum gentium patrem insperato effectum, hanc spiritualiter parturientem : illum ex paternorum deorum servitute fuga elapsum, hanc ingenuorum filiam et parentem : illum « Ex cognatione et domo » sua ob promissionis terram egressum[1], » hanc discessionis hujus auctorem, (hoc enim uno nomine, si ita loqui fas est, Saram quoque ipsam superavit.) Illum, qui pulchre peregrinatus est, hanc, quæ prompto animo peregrinationis sociam se ipsi præbuit : illum, qui Domino sese adjunxit, hanc, quæ virum suum dominum et appellat, et existimat, ac propterea justitiæ laudem quadam ex parte consecuta est : quorum pollicitatio, et quorum Isaac, quantum quidem in ipsis fuit, et quorum donatio.

V. Atque uxoris quidem bonus ille pastor, (cum scilicet vota fecisset, eumque deduxisset,) et ab ea recte parendi exemplum; viri autem, idola sincero animo fugisse, ac postea etiam dæmones fugare : uxoris rursum, quod ne salem quidem cum idolorum cultoribus commune habuerit : hoc honore par, et concors, atque unanime, nec minus virtutis conjunctionisque cum Deo, quam carnis conjugium : hos quidem, tum vitæ longitudine et canitie, tum prudentia et splendore pares, inter se certantes, ac

[1] Gen. XII, 1.

reliquos omnes superantes; carne quidem paululum detentos, spiritu autem, etiam ante disjunctionem, inde translatos : quorum non est mundus, et quorum est mundus, ille nimirum contemptus, hic anteposítus : quorum est opibus labi, et quorum per honestam negotiandi rationem opibus affluere; nempe bona hujus vitæ despicientium, eorumque loco cœlestia ementium : quorum breves quidem hujusce vitæ reliquiæ, et quantulum illud est, quod pietas reliquum fecit, multa vero et longæva illa vita, ob quam laboribus confecti sunt. Unum adhuc ad ea, quæ de ipsis dixi, adjungam; nempe quod hi utrique sexui pulchre ac juste divisi sint; ille quidem, ut virorum, hæc vero fœminarum ornamentum esset, nec ornamentum solum, verumetiam virtutis exemplar.

VI. Ab his Gorgonia, et vitam, et gloriam accepit : ab his pietatis semina : ab his, et quod honeste vixit, et quod hilaris, ac cum meliore spe abscessit. Præclara quidem hæc quoque sunt, atque ejusmodi, ut plerisque eorum, qui nobilitatis nomine magnopere gloriantur, atque ob majorum splendorem tumidos animos gerunt, non facile suppetant. At si de ipsa sapientius et sublimius disserendum est, Gorgoniæ patria quidem fuit superna Hierusalem, civitas, inquam, illa, quæ oculis minime cernitur, verum animo et mente intelligitur : in quam cives ascripti sumus, et ad quam properamus; cujus civis Christus est, et « Concives, frequens ille cœtus, et Ecclesia primitivorum, qui in cœlis descripti sunt[1], » et circum magnum urbis conditorem per gloriæ contemplationem festos dies celebrant, ac sempiternam choream agitant : nobilitas autem, divinæ imaginis conservatio, atque archetypi imitatio, quam ratio et virtus efficiunt, purumque desiderium, eos, qui supernarum rerum vere studiosi sunt, quotidie

[1] Hebr. XII, 22, 23.

magis ac magis, quantum ad Deum attinet, informans, ac denique cognitum habere, a quo, et quinam, et quam ob causam facti sumus.

VII. Ac mea quidem de his rebus est sententia. Ob eamque causam omnibus, « Quæ ab ortu solis sunt [1], » nobiliorem illius animam esse, et scio, et prædico, sublimiori utique, quam pro vulgi more, nobilitatis et ignobilitatis canone ac regula utens; nec genere, sed moribus utramque designans; nec per tribus ac familias, eos, qui laudantur, aut vituperantur, expendens, verum sejunctim et sigillatim. Et quia mihi apud eos est oratio, quibus illius virtutes cognitæ ac perspectæ sunt, alius proinde aliud quidpiam conferat, ac sermoni opituletur. Neque enim fieri potest, ut unus, quantumvis auribus et mente pollens, omnia complectatur.

VIII. Pudicitiæ quidem laude adeo excelluit, adeoque omnes ætatis suæ mulieribus, ne dicam priscas, quarum ingens ob pudicitiam fama est, superavit, ut cum in hæc duo cunctis vita divisa sit, nempe in matrimonium et cœlibatum, atque hic quidem sublimior et divinior sit, verum laboriosior et periculosior, illud autem humilius, sed tamen tutius, vitatis utriusque molestiis, quidquid in utroque pulcherrimum erat, elegerit, atque in unum copularit, alterius nimirum sublimitatem, alterius securitatem, fueritque sine fastu pudica, cœlibatus bonum matrimonio admiscens, illudque ostendens, neutrum horum, aut Deo nos penitus, aut mundo astringere, aut ab eo dirimere; ita ut alterum natura sua prorsus fugiendum sit, alterum omni ex parte laudandum et amplectendum; verum mentem esse, quæ et conjugium et virginitatem pulchre regat et moderetur, atque hæc, instar materiæ cujusdam, ab artifice Verbo dirigi, et ad virtutem elaborari.

[1] Job. 1, 3.

Non enim, quia carni copulata erat, idcirco a spiritu disjuncta est; nec quia caput virum habebat, ideo primum caput ignoravit: sed cum mundo et naturæ paululum ministrasset, et quantum carnis lex volebat, vel is potius, qui carni legem indixit, totam se Deo consecravit. Quodque pulcherrimum et honestissimum est, maritum etiam ad se pertraxit, ac non importunum dominum, sed bonum conservum ascivit. Nec id duntaxat, verum corporis quoque fructum, hoc est filios, et nepotes, spiritus fructum effecit, ut quæ genus totum, et domum totam haud aliter ac animam unam Deo purificavit, ac matrimonium ipsum per vitam in matrimonio Deo gratam et acceptam, pulchramque, quæ inde prodiit, sobolem, laudabile reddiderit; atque se ipsam quidem, dum vixit, virtutis omnis exemplar liberis suis proposuerit; posteaquam autem accita est, voluntatem suam domui suæ velut tacitam cohortationem post se reliquerit.

IX. Enimvero divinus Salomon in pædagogica Sapientia, hoc est, in Proverbiis[1], fœminam domi manentem, virumque amantem laudat, ac foris oberranti et petulanti, atque infami, meretriciisque gestibus et nominibus pretiosas animas captanti, eam opponit, quæ honeste intus versatur, ac muliebria officia virili animo exequitur, semperque ad fusum manus obfirmat, et duplices marito vestes conficit: atque tempestive agrum emit, et famulis cibos sedulo suppeditat, ac plena mensa amicos excipit, cæteraque omnia præstat, quæ ille de honesta et industria matrona prædicavit. Ego vero, si ab his rebus sororem laudem, perinde faciam, ut si ab umbra statuam, aut ab unguibus leonem laudem, relictis majoribus rebus et perfectioribus. Quænam unquam dignior fuit, quæ videretur? Quænam tamen minus visa est, utpote quæ se

[1] Prov. xxxi, 10, et seq.

virorum obtutibus inaccessam servaret? Quænam mœstitiæ atque hilaritatis modum melius cognovit, ut nec mœstitia inhumana, nec mollities lasciva videretur, verum altera prudentiæ, altera lenitatis laudem obtineret, atque hoc modestiæ velut norma esset, nimirum humanitate cum animi magnitudine conjuncta et temperata? Audite mulieres, quæcumque nimio ostentationis studio et desidia laboratis, ac pudoris velum contemnitis. Quænam oculos ita frenavit? Quænam risum ita irrisit, adeo ut vel leniter subrisisse, nimium pene ipsi videretur? Quænam auribus januas magis imposuit? Quænam rursus eas divino sermoni magis patefecit, vel potius, quænam linguæ, ad enarrandas Dei justificationes, mentem ducem magis præfecit? Quænam ordinem labiis æque præscripsit.

X. Vultis ex illius laudibus hoc quoque dicam: (quod illa quidem nihil æstimabat, quemadmodum nec quæcumque vere pudicæ, atque honestis moribus præditæ sunt; factum est tamen earum vitio quæ ornatus et elegantiæ nimio studio ducuntur, nec eorum, qui ab his rebus abstinere docent, sermone purgantur, ut hoc magnum et præclarum esse videatur.) Non illam aurum arte ad eximiam pulchritudinem elaboratum ornavit, non flavæ comæ, tum pellucentes, tum sublucentes, non crinium nodi, et imposturæ, pretiosum caput summa cum infamia scenam efficientium, non circumfluentis et pellucidæ vestis magnificentia, non lapidum splendores et gratiæ, propinquum aërem colorantes, ac formam lumine circumfundentes; non pictorum artes et præstigiæ, ac vilis et parvo constans pulchritudo, terrenusque fictor, in contrarium fabricans, insidiosisque coloribus Dei figmentum obducens, et per honorem infamiam inurens, ac divinam formam meretricium procacibus oculis idolum proponens, ut adulterina pulchritudo naturalem imaginem, quæ Deo ac futuro ævo

servatur, surripiat. Verum cum externos multos et varios mulierum ornatus cognitos haberet, nullum tamen moribus suis, atque intus condito splendore, præstantiorem agnoscebat. Unus illi rubor placebat, quem pudor affert: unus candor, quem parit continentia. Nam pigmenta, et fucos, ac vivas tabulas, et fluxam formæ venustatem scenicis et trivialibus relinquebat, quibusque probrum ac dedecus est erubescere.

XI. Atque hæc quidem talia. Prudentiam autem ipsius ac pietatem nemo est qui verbis ullis assequi possit; nec multa exempla reperiri queant, præter illius, tum secundum corpus, tum secundum spiritum, parentes, in quos solos intuens, et quibus virtute neutiquam inferior cum esset, hoc uno tamen nomine perquam libenter cedebat, quod ab his hoc bonum accepisset, eosque illuminationis suæ radicem et agnosceret, et fateretur. Jamvero quid illius ingenio acutius, quippe cujus consilio, non ii tantum, qui genere ipsam attingebant, et qui ex eadem plebe atque eadem caula erant, sed vicini etiam omnes communiter utebantur, ejusque præcepta et exhortationes pro firma et inviolabili lege ducebant? Quid illius sermonibus solertius? Quid silentio prudentius? Et quoniam in silentii mentionem incidi, addam id, quod maxime proprium ipsi fuit, quodque mulieribus admodum congruit, atque huic tempori permagnam utilitatem attulerit. Quænam res divinas, tum ex divinis oraculis, tum ex propria intelligentia et sagacitate, magis cognovit? Quænam rursus minus locuta est, muliebribus pietatis finibus sese continens? Jam, quod mulieris erat, quæ vere pietati studere animum induxisset, et in quo solo satietatem nescire præclarum est, quænam tot donariis, cum alia templa, tum hoc quoque ornavit, haud scio an post eam ornandum et honestandum? Jamvero quænam

perinde se ipsam templum vivum Deo exhibuit? Quænam pari honore sacerdotes complexa est, eumque præsertim, quem pietatis commilitonem et magistrum habuit, illum, inquam, cujus pulchra semina sunt, et par filiorum Deo consecratum?

XII. Quænam domum suam piis hominibus magis proposuit, pulchram, inquam, exceptionem, ac divitias conciliantem? Et, quod est præstantius, quænam pudore, ac Deo gratis incessibus occurrendo, eos ita excipiebat? Quænam præterea tranquilliorem in calamitatibus mentem prætulit? Quænam rursus animum ad eorum, qui laborabant, vicem dolendam propensiorem? Quænam liberaliorem egentibus manum porrexit? Equidem Jobi quoque verba de ea jactare non dubitem: « Ostium ejus viatori » omni patebat, nec foris manebat peregrinus [1]. Cæcorum » oculus erat, claudorum pes, pupillorum mater [2]. » De ipsius porro erga viduas humanitate ac misericordia quid majus dicere necesse est, quam quod hinc fructum hunc tulit, ut vidua minime vocata sit? Illius domus propinquis inopia laborantibus hospitii communis loco erat. Illius opes pauperibus omnibus non minus communes erant, quam suæ cuique facultates. « Dispersit, dedit pauperibus [3]: » atque ob divini promissi firmitatem summamque veritatem multa in cœlestia horrea condidit, ac persæpe de multis bene merendo, Christum ipsum excepit. Quodque præclarissimum est, non magis optima videri, quam revera esse studebat: quin potius in abscondito apud eum, qui abscondita intuetur, pietatem luculenter excolebat. Omnia mundi principi eripuit: omnia in tuta illa horrea transtulit. Nihil terræ præter corpus reliquit: omnia cum alterius vitæ spe commutavit: has unas liberis suis opes reliquit, nempe sui imitationem, et ejusdem laudis studium.

[1] Job. XXXI, 32. — [2] Id. XXIX, 15. — [3] Psal. CXI, 9.

XIII. Nec vero tanta quidem ipsius, tamque incredibilis animi magnitudo fuit, verum deliciis et effrenatis ventris voluptatibus, rabido, inquam, et lanianti cani, corpus tradidit, tanquam scilicet liberalitati suæ ac beneficentiæ confidens, quemadmodum plerique facere solent, qui misericordia erga pauperes luxum ac delicias redimunt, ac non bono malum sanant, sed pro bono malum recipiunt; aut pulverem quidem jejuniis subegit, alii autem chameuniæ, « Hoc est, humi dormitionis, » pharmacum reliquit, aut id quidem animæ subsidium excogitavit, verum somno minus, quam quispiam alius, moderata est; aut hanc quidem legem, velut corporis expers, sibi indixit, cæterum aliis recto corpore insomnem noctem ducentibus, quod quidem certamen maxime philosophicorum virorum est, in terram sese inflexit; aut hac quidem in re non mulieres tantum, sed etiam fortissimos viros animi magnitudine superavit, verum prudenti psalmodiæ tono, vel divinorum oraculorum lectione et explicatione, vel tempestiva memoria, vel genuum, quæ labore occalluerant, et quasi solo adhærebant, inclinatione, vel lacrymis animæ labes expiantibus in corde contrito et spiritu humilitatis, vel oratione sursum collocante, vel mente sublata, et minime vagante; his, inquam, omnibus rebus, aut harum aliqua, quisnam virorum aut mulierum est; qui eam a se superatam esse gloriari queat? Ac de ipsa non minus vere quam magnifice prædicari potest, quod virtutum alias imitata sit, aliarum exemplum fuerit: atque alias quidem invenerit, alias autem superaverit. Et ut quodam fuisse demus, qui una aliqua virtute cum ipsa contenderent, ac hoc certe nomine omnes vicit, quod una virtutes omnes complexa sit. Sic enim omnia præstitit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam alius: sic au-

tem ad summum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret.

XIV. O squalidum corpus, et indumentum, virtute sola florens! O animam, corpus pene etiam sine cibo, velut materiæ expers, retinentem! vel, ut rectius loquar, o corpus, etiam ante disjunctionem mori coactum, ut anima libertatem nancisceretur, nec a sensibus impedimenti quidquam acciperet! O noctes insomnes, et Psalmorum cantus, et stationem ex die in diem productam! O David, quam tu piis duntaxat animabus haud prolixe cecinisti! O tenera membra humi prostrata, ac præter naturam sese exasperantia! O lacrymarum fontes, « Quæ ex afflic» tione seminabantur, ut in exultatione meterent [1]! » O nocturnum clamorem nubes penetrantem, atque ad Deum pervadentem! O spiritus fervorem, ob orationis desiderium, nec canes nocturnos, nec frigora, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras formidantem! O fœmineum sexum, qui propter commune salutis certamen virilem sexum superasti, atque illud conspicuum fecisti masculum et fœminam corporis, non item animæ, discrimen esse! O post baptismum castitatem, et sponsam Christi animam in puro corporis thalamo! O amarum gustum, et Evam, tum generis nostri, tum peccati matrem, et impostorem serpentem, et mortem, illius continentia superata! O Christi exinanitionem, et servi formam, et passiones, ipsius mortificatione honoratas!

XV. O! quonam pacto, vel omnia illius enumerabo, vel majorem eorum partem prætermittens, eos, quibus ea ignota sunt, detrimento non afficiam? Sed jam pulchrum fuerit pietatis quoque præmia nunc adjicere. Vos enim, qui vitam illius probe nostis, mihi jampridem cupere, atque in oratione mea requirere videmini, non præ-

[1] Psal. cxxv, 5.

sentia duntaxat, et ob quæ nunc illic exultat, quæ et aurium, et humanæ mentis, et oculorum captum excedunt, sed etiam ea, quæ justus ille retributor in hac vita ipsi rependit: nam hoc quoque sæpenumero ad eorum qui dubia fide sunt, ædificationem facit, per exigua scilicet et in aspectum cadentia, majoribus et invisibilibus fidem astruens. Narrabo autem partim omnibus nota, partim plerisque arcana et ignota; nimirum hoc quoque ipsa studio habebat, de gratiarum donis minime se jactare atque gloriari. Mulas illas furore percitas nostis, et vehiculi abreptionem, infaustamque illam subversionem, et horrendam raptationem, ac malas confractiones, atque hinc ortam hominibus a fide alienis offensionem, quod nempe justi ad hunc modum tradantur, ac celerem infidelitatis correctionem; quoniam illa ossibus omnibus et membris; tam conspicuis, quam ab aspectu remotis, contrita et concisa, ne medicum quidem alium præter eum, qui eam tradiderat, habere sustinuit; tum quod virorum oculos et manus erubesceret, (modestiam enim et verecundiam in ipsis quoque doloribus retinuit;) tum quod ab eo defensionem quæreret, cujus permissu in hanc calamitatem inciderat, nec ab ullo alio, quam ab eo, salutem est consecuta. Quo factum est, ut quidam magis hac calamitate percussi, quam ex insperato sanitatis restitutæ miraculo stupore perculsi fuerint, atque ob eam causam hæc tragœdia contigisse visa sit, ut gloriam et splendorem ex calamitatibus consequeretur; nimirum illa quidem dolore affecta ut homo, præstantius autem, quam humana conditio ferre videretur, sanata, posterisque narrationem præberet, maximam illam quidem ad fidei in afflictionibus, et constantiæ in gravibus et periculosis rebus argumentum, majorem autem ad divinæ erga hujusmodi homines benignitatis demonstrationem. Ad id enim, quod de justo

viro recte dictum est: « Cum ceciderit, non collidetur[1], » magis novum aliquid adjunctum est : « Etiamsi collisus » fuerit, celerrime sanabitur[2], » gloriaque afficietur. Nam si, præterquam æquum esse videbatur, ægrotavit, at etiam præterquam fieri posse videbatur, ad se rediit, adeo ut morbus a sanitate propemodum surreptus sit, clariorque curatio, quam plaga fuerit.

XVI. O laudabilem et admirandam calamitatem! O passionem incolumitate sublimiorem! O quam hæc verba, « Percutiet et turundam adhibebit, et sanabit, et tertia » die suscitabit[3], » licet ad altius quiddam magisque mysticum tenderent, ut sane tetenderunt, nihilosecius tamen hujus quoque calamitati pulchre conveniunt! Sed hoc omnibus, etiam procul a nobis dissitis, notum; ad omnes enim hujus miraculi fama permanavit, atque hæc historia una cum admirandis aliis Dei operibus, et potentiis, in omnium linguis auribusque versatur. Quod autem in vulgus adhuc ob eam, quam dixit, sapientiam, et pietatem a fastu atque ostentatione alienam, ignotum et obscurum est, vis-ne jam in medium proferam, o pastorum optime et perfectissime, et sacræ illius ovis pastor, idque nunc demum annuis? Quandoquidem nobis solis hoc arcanum commissum est, atque hujus miraculi testes nobis ipsis mutuo sumus, an fidem defunctæ datam diutius servabimus? Mihi vero, ut tum silentio premendæ, ita nunc efferendæ ac prædicandæ hujus rei tempus esse videtur, non solum ad Dei gloriam, sed ad eorum etiam, qui calamitatibus premuntur, consolationem.

XVII. Adversa corporis valetudine tenebatur, graviterque laborabat, eratque insolens quoddam et prodigiosum morbi genus : subita nimirum totius corporis inflammatio, ac velut ebullitio quædam, et fervor sanguinis, ac

[1] Psal. XXXVI, 24. — [2] Id. CXLV, 8. — [3] Osee. VI, 2.

deinde ejusdem concretio, et torpor; pallorque incredibilis, et mentis ac membrorum dissolutio : idque non per longa intervalla, sed nonnunquam etiam admodum crebra et assidua, malumque istud haud humanum esse judicabatur, nec medicorum, tum separatim, tum etiam inter se de morbo sedulo consultantium, artes, ad propulsandum dolorem, pares esse poterant, nec parentum lacrymæ, quæ multum sæpe valuerant, nec publicæ preces et supplices orationes, quas, ut pro sua quisque salute, populus universus faciebat. Omnes enim eo animo erant, ut illius salutem suam esse salutem ducerent, quemadmodum contra illius morbum, communem omnium morbum et calamitatem.

XVIII. Quid igitur magna illa, maximisque rebus digna anima facit, et quam dolori medicinam adhibet? Hic enim jam arcanum situm est. Desperatis omnibus aliis auxiliis, ad mortalium omnium medicum confugit, atque intempesta nocte captata, cum morbus nonnihil remisisset, ad altare cum fide procumbit, eumque, qui super ipso honoratur, cum ingenti clamore invocans, omnibusque nominibus appellans, atque omnia ea, quæ unquam mirifice gesserat, velut in memoriam ei revocans, (nam et veteres, et novas historias callebat,) tandem pia et præclara quadam impudentia effertur. Eam, quæ « Christi fimbria » sanguinis profluvium compresserat [1], » imitatur. Quid enim agit? Cum caput suum pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat, mulieris illius instar, quæ olim Christi pedes rigavit [2], altari admovisset, nec se prius istud dimissuram esse denuntiasset, quam sanitatem obtinuisset; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum perfudisset; et si quid uspiam antityporum pretiosi corporis aut sanguinis manus recondiderat, id lacrymis admiscuisset, (o

[1] Matth. IX, 20. — [2] Luc. VII, 38.

rem admirandam!) statim liberatam se morbo sentit, atque et corpore, et animo, et mente levis discedit, pro spei mercede, id, quod speraverat, consecuta, et per animæ robur corporis vires accipiens. Magna quidem hæc sunt, non tamen falsa. His omnes, tam sani, quam ægri, fidem adhibete: ut sanitatem, alii habeatis, alii recipiatis. Quodque non jactantiæ specimen hæc narratio sit, hinc liquido constat, quod hanc rem, quandiu ipsa vixit, tectam et silentio compressam, nunc demum patefeci. Ac ne nunc quidem eam evulgassem, nisi timor quidam animum incessisset, si tantum miraculum, et fidelibus, et infidelibus, et iis, qui nunc sunt, et posteris, occultassem.

XIX. Atque hujusmodi quidem ipsius vita fuit; compluraque etiam, ne modum oratio excederet, nosque inexplebili quadam ipsius laudandæ aviditate teneri videremur, prætermisimus. Piæ autem et celebri ipsius morti fortasse injuriam fecerimus, nisi ipsius quoque laudes commemoremus; cum præsertim eam ita cuperet ac requireret. Commemorabo autem, quam fieri poterit brevissime. «Dissolvi » cupiebat, (multam quippe apud eum, a quo vocabatur, » fiduciam obtinebat, ) ac cum Christo esse [1], » omnibus terræ commodis præponebat: nec quisquam eorum, qui ad amorem valde propensi sunt, atque ægre retineri possunt, ita corpus adamat, ut illa, excussis his compedibus, atque hac fæce, cum qua vivimus, superata, cum pulchro illo pure conjungi, eumque totum, quem amabat, addam etiam a quo amabatur, complecti gestiebat, cujus nunc videlicet exiguis radiis collustramur, et a quo, quatenus cognosci potest, sejuncti sumus. Nec vero tam sublimi ac divino desiderio fraudatur; quodque eo majus est, per prænotionem ac longam vigiliam bonum illud præcipit. Hanc enim somnus unus suavissimus excipit, visioque una

[1] Philip. 1, 23.

præstituto tempore discessum e vita complectens, diemque adeo ipsum indicans; Deo nimirum hoc constituente, ut parata, et non turbata esset.

XX. Nam quod ad purgationis et initiationis bonum attinet, quod commune donum, et secundæ vitæ fundamentum a Deo omnes acceptum habemus, recens id acceperat. Imovero tota vita nihil illi aliud erat, quam purgatio, et perfectio: ac regenerationem quidem a Spiritu sancto habebat; ipsius autem securitas ex anteacta vita. Atque soli ei pene, ut audacter loquar, baptismus, non gratia, sed sigillum erat. Porro cum unum hoc ad omnia accedere cuperet, ut maritus quoque perficeretur, (vultis uno verbo virum describam? « Vir illius : » nec enim scio quid amplius dicere necesse sit,) ut sic toto corpore Deo consecraretur, ac non dimidia tantum ex parte perfecta discederet, ipsiusque aliquid imperfectum relinqueretur, hoc quoque precibus ab eo, qui « Voluntatem timentium » se facit[1], » ac petitiones eorum ad finem perducit, impetravit.

XXI. Cum autem omnia ex ipsius animi sententia sese haberent, nec quidquam eorum, quæ cupiebat, abesset, jamque præstitutus dies immineret, ita jam ad mortem et exitum se comparat, atque, ut legem, quæ in hujusmodi rebus viget, expleret, in lectum se conjicit. Cumque ad virum, et filios, et amicos, sermones hos habuisset, quos mulierem, viri, et filiorum, et fratrum amore præditam habere par erat, ac de altera vita præclare disseruisset, diemque extremum festum diem fecisset, ita demum obdormiscit, plena, non humanorum dierum, quos ne ipsa quidem exoptabat, utpote quos sibi malos, et ut plurimum cum pulvere et errore conjunctos esse non ignoraret; sed dierum secundum Deum ita plena, ut haud scio

[1] Psal. CXLIV, 19.

an perinde quisquam eorum, qui in distissima senectute mortem obierunt, ac multos annorum orbes numerarunt, extiterit. Sic illa solvitur, aut, ut melius loquar, assumitur, aut avolat, aut transmigrat, aut paululum ante corpus abscedit.

XXII. Verum enimvero qualis ipsius laus mihi propemodum excidit! fortasse autem ne tu quidem id passus fuisses, o spiritualis illius pater, qui etiam miraculum istud accurate observasti, nobisque indicasti: magnum sane, ut ipsi ad gloriam, ita nobis ad virtutis monimentum atque ejusdem dissolutionis desiderium. Ac mihi horror quidam subit, lacrymæque simul, hoc miraculum recordanti. Jam solvebatur, atque extremos spiritus efflabat, ac circum eam tum propinquorum, tum exterorum chorus erat, prosecutionis officia ipsi præstantium; et vetulæ matris observatio, animæque distortio exitum zelotypia prosequentis, et mirus omnium amor anxietate permixtus, quorum alii, ad exsuscitandam in eorum animis ipsius memoriam, aliquid audire gestiebant, alii vero loqui cupiebant, nec tamen audebant. Ac mutæ lacrymæ, mœrorque incurabilis; (nec enim pium videbatur, eam, quæ ita discederet, luctu prosequi,) altumque silentium erat, ac mors illius sacræ cujusdam cæremoniæ speciem habebat. Illa autem, quantum quidem ex aspectu conjici poterat, nec spirabat, nec movebatur, nec sonum ullum edebat, silentiumque illud fracti et dissoluti corporis opinionem omnibus afferebat; perinde videlicet atque vocis instrumenta, ob animæ, qua movebantur, excessum, jam oppressa et extincta essent. At cum pastor ille, qui propter miraculum, quod omnibus rebus elucebat, facta dictaque illius omnia diligenter observabat, labia ipsius leniter moveri sensisset, aurem que propius admovisset, (fidentem enim eum, cum sui mores, tum commiseratio ipsa

faciebat, ) quin tu ipse hujus silentii mysterium exponis? Nemo quippe tibi narranti fidem abrogabit. Psalmodia erat, id quod submussitabat, ac psalmodiæ verba ad exitum pertinentia : et, si vere loquendum est, libertatis illius ac fiduciæ, cum qua hinc excedebat, testimonium. Ac beatus ille, qui cum verbis illis extremum vitæ spiritum claudet : « In pace in idipsum dormiam et re» quiescam [1]. » Hæc, et a te, o mulierum præstantissima, canebantur, et tibi contingebant; ac psalmodia, id erat, quod fiebat, conjunctumque cum discessu epitaphium erat : quippe quæ mentem a vitiosis permotionibus rite pacatam habueris, ac præter communem soporem, debitum quoque Deo charis hominibus somnum acceperis, quemadmodum eam par erat, quæ in pietatis verbis, et vixerat, et abscesserat.

XXIII. Equidem non dubito, quin iis, quæ oculis cernuntur, multo præstantiora sint ea, quibus nunc frueris, nempe « Sonus epulantium [2], » Angelorum chorea, cœlestis ordo, gloriæ contemplatio, cum alterius, tum supremæ Trinitatis purior et perfectior illuminatio, non jam vinctam mentem ac per sensus diffusam suffugientis, sed totam sese toti menti contemplandam et tenendam præbentis, totoque Divinitatis lumine animis nostris affulgentis. Omnino, inquam, his fruaris quorum, etiam dum adhuc in terra esses, ob sinceram ad ea mentis erectionem, rivulos habebas. Quod si quid eos quoque, qui tibi a nobis habentur, honores curas, atque hoc præmii sanctis animis divinitus contingit, ut ista sentiant, nostram quoque orationem pro multis, ac præ multis funebribus donis accipias velim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum persolvimus, quandoquidem fratrum funeribus oratione prosequendis sumus reservati. An vero nos quoque post

[1] Psal. IV, 10. — [2] Id. XLI, 5.

vos pari honore quispiam affecturus sit, dicere haud queo: cæterum eo duntaxat honore, qui Deo gratus sit, afficiamur, tum peregrinantes, tum habitantes, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et Patri cum Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

---

## ORATIO IX[1].

*Apologeticus ad patrem suum Gregorium, præsente Basilio magno, cum episcopus Sasimorum creatus est.*

### ARGUMENTUM.

I. *Luget Gregorius quod rursum ad unctionem accedere cogatur.* II. *Centurionis exemplo non excitatur.*—*Saül unctus non se totum spiritui utendum præbuit.*—*A spiritu nequam exagitatus, Davidis cantu demulcebatur.* III. *Spiritus amore et timore hærens Gregorius animarum curam reformidabat.* IV. *A patre Basilio, aliisque præsulibus, regendi gregis artem postulat.* V. *Se a Basilio coactum queritur.*—*Basilii laudes.* VI. *Boni pastoris officia.*—*Consecrantium præsulum doctrinam et preces postulat.*

I. Rursum super me unctio, et Spiritus[2]: et rursum; « Ego lugens et tristis incedo. » Nec vero id vobis mirum

[1] Alias VII, quæ autem IX erat, nunc est XIX. Habita medio circiter anno 372. — [2] Vide D. Guillon, tom. VI p. 220-222.

videri debet, nam ipse quoque Esaïas, prius quam Domini gloriam, thronumque illum sublimem et excelsum, et Seraphinos ipsum cingentes conspexisset, nihil hujusmodi loquitur, nec renititur, nec metu concutitur : verum in Israëlitas quidem magno clamore invehitur, sibi autem parcit, atque a se tanquam ab insonte abstinet [1]. Postea vero quam hæc vidit, ac vocem illam sanctam et arcanam auribus usurpavit [2], tum demum velut se ipsum magis agnoscens : « Me miserum, inquit, quia compunctus sum, » et quæ deinceps sequuntur; ne quid ominosi habeat oratio. Occurrunt etiam hinc antiquus ille judex Manuë, hinc deinde Petrus, Ecclesiæ columen : quorum alter, cum præstantiorem quam natura ipsius viresque ferrent, visionem sensisset, « Periimus, inquit, mulier, Deum » vidimus [3] : » alter Salvatoris præsentiam vimque illam et facultatem, cujus specimen illis, qui simul navigabant, in piscatione præbuerat [4], ferre non poterat, ac proinde, licet admiratione correptus, ipsum tamen a navi amandabat, causam hanc afferens, quod divino conspectu ac colloquio sese indignum fateretur.

II. Jamvero cum in Evangelio Centurionem audio [5], Christi quidem potentiam requirentem, præsentiam autem deprecantem, utpote cujus tectum angustius esset, quam ut divinam magnitudinem ac dignitatem capere posset, equidem timiditatis hujus tristitiæque nomine mihi succensere nequeo. Nam quemadmodum sol oculorum imbecillitatem prodit, eodem modo Deus animæ infirmitatem præsentia sua coarguit; atque aliis quidem lux, aliis ignis est, unicuique videlicet ratione subjectæ materiæ atque qualitatis. Quid de Saüle existimamus? Nam et unctus est, et Spiritum percepit, ac tum spiritualis erat,

[1] Psal. xxxiv, 14. — [2] Isai. vi, 1, et seq. — [3] Judic. xiii, 22. — [4] Luc. v, 7. — [5] Matth. viii, 8.

non enim de eo secus dixerim, atque etiam prophetavit, idque adeo præter hominum spem atque opinionem, ut ex illo miraculo proverbium hoc fluxerit, quod nunc quoque referri atque audiri solet: « Num et Saül inter Prophetas[1]? » Quoniam autem se totum Spiritui utendum non præbuit, nec pure atque integre, ut oraculum ferebat, in alium virum mutatus est; sed pristini improbitatis fomitis pravique seminis nonnihil supererat, atque in eo cum spiritu caro confligebat; quid omnes illius calamitates tragica oratione prosequi necesse est? Nostis adversarium illum Spiritum, et Psaltem, cujus cantu demulcebatur[2]. Itaque hinc quoque illud perspicue ostenditur, tametsi divina gratia in indignos minime influat, nec in malum omnique prorsus harmonia destitutum organum; ( « In malignam enim animam non ingressuram sapientiam[3] » recte dignum est, atque ita persuasum habeo; ) tamen ob humanæ habitudinis et naturæ mutabilitatem et inconstantiam, non minoris, ut quidem ipse existimo, negotii est, dignitatem suam concordiamque tueri et conservare, quam a principio ad concordiam recte perduci, ac dignitatem consequi: quippe cum sæpe gratia ipsa, ( ut quod omnium malorum nostrorum miserrimum est, maximeque mirandum, dicam, ) festum nobis et elationem pariat, sicque, a Deo, ad quem non, ut decuit, accessimus, exturbet ac dejiciat, atque ita dum extollimur, corruamus, « Ut fiat supra modum peccans peccatum, nimirum per id quod bonum est, necem mihi afferens[4]. »

III. Hæc sunt, quæ ego metuens, acerbitate ac mœstitia impletus sum, eodemque modo affectus, quo pueri ad fulgetra, ex quorum spectaculo conjunctam cum admiratione ac stupore voluptatem capiunt. Spiritum enim simul et amavi, et extimui: nonnulloque temporis spatio

[1] 1 Reg. x, 12. — [2] Id. xvi, 14. — [3] Sap. i, 4. — [4] Rom. vii, 13.

opus habui, ut me ipse colligerem et excitarem, ac meliori tutiorique parti adjungerem; ut subducente sese mœrore, non secus ac zizaniis in semine, malisque cogitationibus meliori consilio cedentibus, Spiritus jam plane vinceret, meque ad famulatum suum et ministerium uteretur, ad populi hujus perfectionem, ad animarum gubernationem, ad utrumque doctrinæ genus, tam quod in sermone, quam quod in opere vitæque exemplo consistit, « Per arma justitiæ a dextris et a sinistris[1], » ad idoneam pascendi gregis rationem, quæ a mundo abstrahat, ad Deum adducat, exhauriat corpus, spiritum augeat, tenebras effugiat, luce gaudeat, propellat feras, ovile colligat, præcipitia et desertas solitudines caveat, dum ad montes et edita loca greges impellit. De quibus mihi locutus videtur eximius Michæas, cum nos his verbis ex humo ad fastigia nostra pertraheret : « Appropinquante montibus » æternis. Exurge et ambula, quoniam hic tibi, » hoc est, in rebus abjectis, et quæ deorsum volvuntur, « Non est » requies[2], ». licet aliter quibusdam videatur.

IV. Hanc regendi gregis artem mihi tradite, amici, jam deinceps mihi pastores et collegæ. Hujus mihi tesseras date, et tu communis pater, qui multos pastores in tam longa ætate instruxisti, ac commutasti, et tu philosophiæ meæ explorator, et judex. An vero, (benigne, quæso, quod dicam accipe,) fieri potest, ut, cum in media tempestate jactemur, fluctuumque strepitu undique obtundamur, perite gregem curemus et pascamus? Te, inquam, appello, qui humanior eras inter oves, (nisi quid te offendit hæc oratio,) cum pascui bruti participes una essemus, quam nunc inter pastores, posteaquam divino beneficio ad spiritualc pascuum asciti sumus. En quod tibi in votis erat, in potestate jam me habes, atque insuperabilem su-

[1] 2 Cor. VI, 7. — [2] Mich. II, 10.

perasti. En præter alia omnia, sermonem quoque ipsum, quem tibi cognitum exposcebas, et quem, laudibus alioqui efferens, cessantem tamen, crebris densisque verborum nivibus impetebas.

V. Verum nonnihil habeo, quod amico objiciam. Quis ex communibus amicis causam meam disceptabit? Aut quis integer erit judex, ut justam sententiam ferat, ac non, quod plerique facere solent, plus gratiæ quam veritati tribuat? Vis crimen proferam, nec propterea orationis tuæ aculeum in me rursus immittes? Fuit quoddam tibi nobiscum arcanum, vir admirande, arcanum vere atque incredibile negotium, nec antehac de nobis unquam fando auditum. Non suasione inducti, sed coacti sumus. O rem miram! Quam « Nova facta sunt omnia [1] ! » Et quantum nos disjunxit! « Thronus, » dicam, an « Gratiæ » magnitudo [2] ? Sed tamen « Præi, prospere procede, et regna [3], » nosque pastores pasce. Parati quidem nos, ut tua sequamur vestigia, atque pastoralis, necnon sublimis et divinæ animæ tuæ nutibus ducamur. Vera enim eloquar, etiamsi præ amore audacius quidpiam præter legem protulerimus. Nos doce tuam erga gregem charitatem, tuam simul et curam et solertiam, sollicitudinem, vigilias, illud obsequium a carne tua spiritui præstitum, illum coloris tui florem, qui pro grege contabescit, illud ingenii acumen lenitate temperatum, illam in rebus gerendis serenitatem et mansuetudinem, (quæ res haudquaquam in multis reperitur, rarique est exempli,) bella illa pro gregis salute suscepta, victorias illas quas in Christo retulisti.

VI. Dic, quæ pascua petenda, qui fontes adeundi, ac rursum quæ pascua vitanda, qui latices; qui baculo regendi, qui fistula: quo tempore ad pascua ducendus grex, et quo rursum a pascuis revocandus: quomodo bellum

[1] Isaï. XLIII, 9. — [2] Hebr. IV, 16. — [3] Psal. XLIV, 5.

lupis inferendum, quomodo non lacessendi pastores; hac præsertim tempestate, qua « Pastores stulte sese gesse» runt, atque oves pascuæ disperserunt[1], » ut eadem, quæ sanctissimi Prophetæ, iisdem verbis deplorem. Quomodo quod infirmum est roborabo, quod lapsum est erigam, quod oberrat in viam reducam, quod periit conquiram, quod integris viribus est conservabo? Quo, inquam, modo hæc addiscam, atque ita, ut recta pastoralis artis vestraque ratio postulat, custodiam; ac non, quod scelerati pastoris est, « Lac comedam, et lana induar[2], » et pinguissima quæque jugulem aut vendam, reliqua autem bestiis et præcipitiis relinquam, me ipsum pascens, non gregem, quemadmodum olim Israëlitarum præfectis objiciebatur. Hæc me, quæso, docete, his sermonibus fulcite, his præceptis, et me, et mecum sacrum hunc gregem pascite, atque, ut doctrina, ita precibus etiam servate, mihi quidem ad securitatem, « Vobis autem ad » gloriationem in die adventus ac revelationis magni Dei et » principis pastoris nostri Jesu Christi[3], » per quem et cum quo gloria Patri omnipotenti, cum sancto et vivifico Spiritu, et nunc, et in sæcula sæculorum. Amen.

[1] Jerem. x, 21. — [2] Ezech. xxxiv, 4. — [3] Philip. ii, 16. 1 Petr. v, 4.

# ORATIO X [1].

## *In se ipsum, ad patrem et Basilium magnum, post reditum e fuga.*

### ARGUMENTUM.

I. *Pretiosa senectutis et amicitiæ vincula.* II. *A solitudine Gregorium abstrahunt.—Gregorius animi sui molestias et perturbationes revocat.—Queritur quod nihil fructus ex Basilii amicitia perceperit.* III. *Se ipsum accusat, et orationem retexit.* IV. *Per unctionem Gregorius curarum ac coronarum Basilii socius efficitur.*

I. Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius[2]. Ab his ego ad vos ductus sum, «Vinctus in Christo[3],» non catenis ferreis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. Equidem ipse mihi antea invicto quodam animi robore pollere videbar, atque, o stoliditatem! ne his quidem meis amantissimis ac fratribus sermones impertire sustinebam, utpote qui volentibus omnia reliquissem, ut ab omni negotio feriatus, tranquille philosopharer, mecumque ipse et cum Spiritu colloquium haberem. Heliæ Carmelum animo agitabam, et Joannis desertum, et cœlestem eorum, qui hoc philosophiæ genus profitentur, vivendi ra-

[1] Alias v, quæ autem x erat, nunc est vii. Habita medio circiter anno 372.— [2] Vide D. Guillon, tom. vi, p. 217-218. — [3] Ephes. iv, 5.

tionem : atque res præsentes, tempestatis instar, existimabam, ac rupem aliquam, aut præruptum quemdam locum, aut exiguum murum conquirebam, quibus obtegi possem. Aliorum, inquiebam, sint labores et honores, aliorum bella et palmæ : mihi autem hoc sufficiat, ut bella fugiens, atque oculos in me ipsum conjiciens, sic vitam, ut potero, instituam, velut tenui rate parvum quoddam pelagus trajiciens, ac per inopem et exiguam vitæ functionem, parvam in altero ævo mansionem mihi comparans. Abjectiorum quidem fortasse hoc consilium, verum tutius sibi prospicientium : nimirum æquo intervallo, et a summo fastigio, et a casu distare.

II. Hæc ipse mecum, quandiu umbras adhuc et insomnia pingere, atque inanibus figmentis animum pascere licebat. Quid autem nunc? Amicitia me subegit, patris canities me subdidit : prudentiæ, inquam, senectus, vitæ limes, portus tutior, atque illius amicitia, qui, et apud Deum dives est, et alios ditat. Jam enim iram abjicio : («Audiant mansueti et lætentur[1]; ») manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu conspicio, ac Spiritu arrideo, mihique commotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, velut flamma quædam, consopita et extincta, rursus ex parvo igniculo reviviscit, et excitatur. «Renuerat consolari anima mea, et anxietate affi» ciebatur in me spiritus meus[2]. » Dixi; «Nunquam in posterum amicitiæ fidem habebo. » Et cur tandem in homine spem meam collocem? «Cum omnis homo fraudulenter » incedat, ac frater omnis proximum suum omni arte sup» plantet[3], » atque omnes ex eadem terra et massa coagmentati simus, eamdemque vitii arborem gustaverimus : utcumque alius alio speciosiorem larvam præferat? Quid vero, dicebam, mihi fructus attulerit præclara illa et cele-

[1] Psal. xxxiii, 3. — [2] Id. lxxvi, 3. — [3] Jerem. ix, 4.

bris amicitia, quæ a mundo exorsa, ad spiritum progressa est? Quid idem tectum, eamdem mensam habuisse? Quid eosdem præceptores, easdem artes et disciplinas? Quid denique illa nostra fraternum amorem superans temperatio, aut hæc etiam, quæ postea secuta est, sincera animorum consensio, si ne hoc quidem mihi licuit, ut imperii sublimitatisque tempore humili loco manerem; cum præsertim in contrarium multi incumbant, votique sui compotes fiant, hoc est, ut proximam potestatem habeant atque in amicorum felicitatis partem veniant?

III. Quid cuncta ea referre attinet, quæ mœror animique consternatio, quam ego mentis tenebras appello, excogitabat? Hæc enim erant, atque etiam his absurdiora: meam enim ipsemet accusabo, sive contumaciam eam dicere oportet, sive dementiam. Nunc vero orationem retexo, ac reconcinno, eaque dicam, quæ et his multo veriora sunt, et nobis digniora. Atque ut intelligas, vir præclare, quam sincera sit hæc nostra mutatio; non id duntaxat consecutus es, ut silentium nostrum solveres, cujus nomine magnis me clamoribus exagitabas: verum sermones quoque ipsos defensores habes. Id quod amicitiæ nostræ, Spiritusque in nobis habitantis, certissimum est argumentum. Cujusmodi autem est hoc patrocinium? Ac si forte erravero, erratum hoc, ut cætera soles, corrige. Spiritum amicitiæ posthabere minime sustinuisti: quandoquidem ut nos pluris fortasse, quam alios omnes ducis, ita rursus Spiritum nobis longe anteponis. Non passus es talentum in terra defossum atque obrutum latere[1]. Non passus es lucernam modio diutius obduci[2]: hoc enim lumen meum meamque negotiationem esse existimas. Id studuisti, ut tibi Paulo Barnabas adjungeretur[3]. Id studuisti, ut Sylvano et Timotheo tertius accederet

[1] Matth. xxv, 18. — [2] Luc. xi, 33. — [3] Gal. ii, 1.

Titus, nimirum ut eorum opera, qui tua causa sollicitudinem non fictam suscipiunt, divina gratia longius latiusque a te propagetur : atque « Ab Hierosolymis ad Illyricum » usque per circuitum Evangelium impleas[1].

IV. Idcirco me in medium producis, et suffugienti manum injicis, ac juxta te collocas : hæc videlicet est illa tibi a me irrogata injuria, inquies, atque curarum simul et coronarum socium asciscis. Idcirco me « Pontificem ungis[2], » ac podere cingis, capitique cidarim imponis, atque holocausti spiritualis altari admoves, et initiationis vitulum mactas, manusque Spiritui consecras, et Sancta Sanctorum spectatum introducis, « Verique illius tabernaculi, » quod non homo, sed Dominus fixit[3], » ministrum efficis : dignum-ne vero, et vobis qui ungitis, et eo, propter quem peragitur, et in quem tendit hæc unctio, perspectum hoc habet Pater veri illius ac genuini Christi, quem « Exultationis oleo præ consortibus suis[4] » perfudit, cum humanitatem divinitate unxit, « Ut faceret utraque unum[5] : » perspectum etiam Deus ipse ac Dominus noster Jesus Christus, per quem reconciliationem obtinuimus, Spiritusque sanctus, qui nos huic muneri præfecit, in quo et stamus, et gloriamur, ob spem gloriæ Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[1] Rom. XV, 19. — [2] Exod. XXIX, 1, et seq. — [3] Hebr. VIII, 2. — [4] Psal. XLIV, 8. — [5] Ephes. II, 14.

# ORATIO XI[1].

*Ad Gregorium Nyssenum, Basilii Magni fratrem, qui post illius consecrationem advenerat.*

## ARGUMENTUM.

I. *Amici fidelis laudes celebrat — Gregorii Nysseni pietatem, scientiam, dotesque eximias describit.* II. *Basilii et Gregorii laudes prosequitur. — Basilius Moysi, Gregorius Nyssenus Aaroni comparatus.* III. *A Basilio unctus Gregorius. — A Gregorio Nysseno recreatus ac confirmatus. — Excelsis viris gravissima quæque facilius condonantur, quam levissima humilibus.* IV. *Gregorius causæ suæ disceptationem remittit, ut se totum Martyrum festivitati dedat. — Martyrum festivitas summa cordis ac corporis puritate celebranda. — Adversus dæmones et vitia decertandum.* V. *Cavendum ne lingua, voluptate, auribus, oculisve peccetur. — Bonis operibus Martyres honore afficiuntur. — Cum carnis voluptatibus non consonant Martyrum certamina.* VI. *Judæorum ac gentilium festivitates longe a nostris diversæ. — Licita animi relaxatio, prohibita petulantia. — Veræ fidei ac Trinitatis confessio.* VII. *Deum pacis et charitatis orat ut se, et gregem suum pascat atque conservet.*

[1] Alias VI, quæ autem XI erat, nunc est VIII. Habita medio circiter anno 372.

I. « Amico fideli nulla est comparatio, nec ulla est » digna ponderatio contra bonitatem illius[1]. Amicus fidelis, » protectio fortis[2], » et munitum palatium. Amicus fidelis, vivus thesaurus. Amicus fidelis, « Super aurum et lapidem » pretiosum multum[3]. » Amicus fidelis, « Hortus conclusus, » fons signatus[4], » qui opportune aperiuntur et communicantur. Amicus fidelis, solatii portus. Quod si prudentia etiam et judicio excellat, quanti hoc faciendum? quod si præterea summa doctrina instructus sit, et quidem omnis generis doctrina, hoc est, tam nostra, quam ea quæ quondam nostra erat, quanto tandem istud luculentius? Quod si ad has quoque dotes id accedat, ut « Lucis sit filius[5], » aut « Homo Dei[6], » aut « Ad Deum propius accedens[7], » aut « Vir desideriorum[8] » bonorum, aut quibusdam id genus nominibus dignus, quibus homines divinos et excelsos ac supernæ partis exornat Scriptura, id vero Dei jam donum est, meritumque nostrum prorsus excedit. Quod si insuper ab amico ad nos veniat, eoque, nec virtute, nec amore erga nos, inferiori, hoc utique adhuc gratius atque jucundius, « Unguentoque illo, sacerdotis barbam et vestimenti » oram[9] » decorante, fragrantius.

II. An vero hæc sufficiunt, atque abunde vobis hunc virum oratio depinxit? An nobis potius sedulos ac diligentes pictores imitari convenit, sæpiusque colores inducere, quo perfectiorem vobis sermonis picturam ob oculos ponamus? Et vero clarius exactiusque vobis hominem describemus. Quis legislatorum illustrissimus? Moyses. Quis sacerdotum sanctissimus? Aaron : non minus pietate, quam corporibus fratres; vel potius, ille quidem « Pharao-

[1] Vide D. Guillon, tom. vi, p. 218-219. — [2] Eccle. vi, 14, 15. — [3] Psal. xviii, 11. — [4] Cant. iv, 12. — [5] Joan. xii, 36. Ephes. v, 3. — [6] 2 Reg. i, 9. — [7] Ezech. xliii, 19. — [8] Dan. ix, 23. — [9] Psal. cxxxii, 2.

» nis Deus[1], » et Israelitarum antistes et legislator, et nubem ingrediens, et divinorum mysteriorum spectator et præsul, et « Tabernaculi illius veri fabricator, quod a Deo, » non ab homine constructum est[2] : » ambo autem æque sacerdotes. « Moses enim, ait ille, et Aaron, inter sacerdotes » ejus[3]. » Ille principum princeps, et sacerdotum sacerdos, « Aarone pro lingua utens, ipsique vicissim in iis rebus » operam navans, quæ ad Deum pertinebant[4] : » hic illi statim secundus, aliis autem dignitate et propinquitate ad Deum longe antecellens. Ambo Ægyptum vexantes, mare scindentes, Israelem trajicientes, hostes demergentes, panem superne trahentes, aquam hominum fidem superantem in deserto partim profundentes, partim edulcantes : ambo per sanctam manuum extensionem, sublimiorisque mysterii figuram, Amalecitas opprimentes[5] : ambo ad promissam terram duces viæ se præbentes, ac properantes. Ecquid hac imagine nitidius apertiusque cogitari potest? Nonne perspicue cognomen meum parque animo præditum, pictrix oratio effinxit?

III. Horum alter nos unxit, ac latentes in medium produxit : quod, quid ei acciderit, ut faceret, aut quid eum ad hanc rem impulerit, haud scio ; certe, non ut dignum erat eo spiritu, qui in ipso est, dicam enim, etsi asperior hic sermo sit ; omnia feret amicitia, tum perpetiens, tum audiens. Alter hanc causam huc veniendi habuit, ut nos consoletur, ac confirmet, Spirituque mansuefaciat. Quem quidem etsi nunc quoque venisse, plurimi duco : (nec mirum, cum vos vitæ meæ omni semper proposuerim :) hoc tamen molestum est, quod serius quam res postularet, accesserit. Quonam modo post cladem et hostilem impetum, suppetiæ, amicorum et commilitonum præ-

1 Exod. VII, 1. — 2 Hebr. VIII, 2. — 3 Psal. XCVIII, 6. — 4 Exod. IV, 16. — 5 Id. XVII, 12.

tantissime? Quonam modo post tempestatem, gubernator, post cicatricem, medicina? Utrum te, ut fratris amantem, vis nobis illatæ puduit? An ipse quoque, ut imperium gerens, inobedientiam nostram et contumaciam iniquo animo tulisti? Utrum tandem fratrum accusas, utrum culpa liberes? Atque, ut Jobi verbis ad te utar, nimirum ipse quoque dolore affectus, et ad amicum loquens, etsi non talem, nec ob easdem calamitates: « Utri adhæres? » Aut cui opem afferre paras? Annon ei, qui viribus pollet? » Annon ei, qui sapientia et doctrina abundat[1]? » Hoc enim permultis ætatis nostræ judicibus usuvenire conspicio, qui magnis et excelsis viris gravissima quæque facilius condonarint, quam humilibus et abjectis quidquam vel levissimi momenti. Sed hoc quidem ipse videris. Neque enim mihi de te, quem virtutum omnium normam atque exemplar esse statuo, quidquam, quod ab honesto alienum sit, pronuntiare fas est. Ac præterea: « Ne præpropere judi» cem[2], » Scripturæ lege mihi interdictum est. Ego vero pro amicitiæ jure, et tibi, et quibusvis aliis, sive inobedientiæ meæ, ut nonnulli fortasse dixerint, sive, ut mihi persuadeo, prudentiæ et cautionis rationem reddere paratus sum, ut intelligas te amicum habere, qui non omnino præpostere et inscite agat; sed qui possit quædam acutius, quam plerique, perspicere, ac in iis quidem rebus, in quibus fiducia niti convenit, fidentem animum gerat; timeat vero ubi est timor, et ea præsertim, quæ non timere cordati viri summopere reformidant.

IV. Quidnam igitur placet, et quidnam potius expedit? An ut vobis facti mei rationes reddam, jubetis, nec tempus hoc (est autem festivi cœtus, non forensis disceptationis) tanquam parum idoneum repudiatis? An potius, ut hanc causam in tempus aliud consiliumque rejiciamus?

[1] Job. xxvi, 2, et seqq. — [2] Matth. vii, 1, et 1 Cor. iv, 5.

Longiorem enim orationem ea res postulat, quam præsentis temporis ratio patiatur. Quid igitur hoc festo atque hac hominum frequentia dignum proferemus, ne vos inedia laborantes dimittamus, cum præsertim convivatoris munere fungamur? Purificemur nosmetipsos Martyribus, fratres, vel ei potius, cui ipsi quoque cruoris ac veritatis confessione purificati et expiati sunt. « Mundemur ab omni » inquinamento carnis et spiritus[1]. Lavemur, mundi efficia» mur, exhibeamus nos etiam corpora nostra et animas, » hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabilem » nostram precationem[2]. » Neque enim purus tanto in pretio quidquam habet, quam puritatem, aut purgationem. Certemus propter athletas: vincamus propter victores: testimonium dicamus veritati propter Martyres. Hoc illorum certaminibus demus, ut ipsi quoque palmam assequamur, atque ejusdem gloriæ hæredes simus, tam illius quam a nobis accipiunt, quam illius quæ in cœlis recondita est, cujus monimenta quædam et exigua signa sunt, quæ oculis cernuntur. « Certamen ineamus adversus principatus et » potestates, adversus invisibiles illos persecutores et ty» rannos, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæ» culi, adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus[3], » et quæ circa cœlestia feruntur, adversus domesticum atque intestinum bellum, quod in animi perturbationibus situm est, adversus quotidianos earum, quæ externe accidunt, rerum impetus.

V. Iram, velut belluam quamdam, linguam, velut præacutum gladium sustineamus, et voluptatem, velut ignem extinguamus. Auribus nostris januas apponamus, quæ tempestive aperiantur et claudantur: oculis frenum injiciamus: tactum rabie laborantem, et gustum vellicantem coërceamus, ne alioqui « Mors per fenestras nostras

[1] 2 Cor. VII, 1. — [2] Isai. I, 16, et Rom. XII, 1. — [3] Ephes. VI, 12.

»ascendat[1]; » hoc enim nomine sensuum sedes vocari existimo. Effusum et petulantem risum irrideamus. Ne ob rerum penuriam « Ante Baal genu flectamus[2], » nec ob metum « Auream imaginem adoremus[3]. » Hoc unum timeamus, ne quid magis quam Deum timeamus, divinæque imagini per improbam vivendi rationem probrum inferamus. « In » omnibus fidei scutum assumamus, atque omnia diaboli » tela effugiamus[4]. » Nam hoc quoque bellum grave ac periculosum est, hæc quoque dimicatio magna, et amplum hoc trophæum. Si ita convenimus, aut concurrimus, revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus, revera Martyres honore affecimus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituris deliciis fruamur, eaque, quæ mox evacuantur, inferamus; atque hæc loca, non temperantiæ, sed crapulæ, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac, (nisi hoc à me audacius dictum videatur,) Divinitatis consequendæ, cujus mediatores sunt Martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitremur; primum quidem, quod id hoc tempori conveniat, haud agnosco. Quid enim paleæ cum tritico? Quid carnis voluptati cum Martyrum certaminibus? Illa theatris congruunt, hæc meis conventibus; illa libidinosis, hæc castitatis et temperantiæ studiosis; illa carni addictis; hæc iis qui corporis vinculis solvuntur. Deinde gestit quidem animus audacius aliquid proferre, sed diei hujus reverentia cohibeor, ne quid infesti atque asperi dicam. Cæterum, ut mitius loquar, haudquaquam hæc a nobis Martyres exposcunt.

VI. Demus igitur operam, fratres, ne sancta impure,

[1] Jerem. IX, 21. — [2] 3 Reg. XIX, 18. — [3] Dan. III, 18. — [4] Ephes. VI, 16.

et sublimia demisse, et honore digna turpiter, et, ut uno verbo complectar, spiritualia terrene celebremus. Festos quidem dies Judæus etiam agitat, verum secundum litteram; festos dies item gentilis, verum ut dæmonibus placet. At nobis, quemadmodum spiritualia omnia sunt, actio, motus, voluntas, sermo, incessus denique et vestis, atque adeo ipse oculorum nutus, ratione scilicet ad omnia pertingente, atque hominem, eum qui secundum Deum est, componente ac moderante; sic etiam spiritualis est festorum celebrandorum animorumque oblectandorum ratio. Non enim animi relaxationem interdictam volo, sed petulantiam coërceo. Si nos ad hunc modum conveniamus, ac festa celebremus, magnum quidem fuerit affirmare nos eadem præmia et ejusdem gloriæ hæreditatem percepturos: quæ enim « Nec oculus vidit, nec auris audivit[1], » nec humanus intellectus pro potestate atque arbitrio beatitudinem fingens, unquam informavit, hæc eos, qui per cruorem purgati fuerint, Christique sacrificium sibi imitandum proposuerint, manere judicamus; at illud certe nobis continget, ut sanctorum Martyrum splendorem cernamus, quod quidem, mea sententia, leve censeri non debet, atque in ejusdem Domini gaudium intremus, clariusque et purius beatæ ac principis Trinitatis lumine collustremur, in quam credidimus, quam colimus, et coram Deo atque hominibus confitemur, nihil timentes, neminem verentes, non externos hostes, non eos, qui inter nos agunt, falsos Christianos, sanctique Spiritus hostes. Atque utinam ad extremum usque vitæ spiritum cum magna libertate confiteamur præclarum illud sanctorum Patrum, qui Christo, nascentique fidei propinquiores extiterunt, depositum, confessionem illam quam simul cum lacte imbibimus, quam primam prolocuti su-

[1] 1 Cor. II, 9, et Isai. LXIV, 4.

mus, et cum qua utinam postremo ex hac vita migremus, si nihil aliud, hinc certe pietatem nobiscum efferentes. »

VII. Deus autem pacis, « Qui nos sibi per crucem reconciliavit[1], » cum prius per peccatum hostes ei facti essemus; qui « Faustum pacis nuntium, tum his qui prope » erant, tum his qui longe[2], » hoc est, tum iis, qui legi subjecti, tum illis, qui a lege alieni erant, attulit: Ille, inquam, charitatis parens, imo « Ipsa charitas[3]; » his enim nominibus præcipue delectatur, ut per ipsa quoque vocabula mutuum amorem quasi lata lege promulget, qui « Novum mandatum dedit, ut tantum nos ipsos mutuo » diligamus[4], » quam dilecti sumus; qui dedit et recte atque honeste vim afferre, et recte item propter metum cedere, ac vim perpeti, et cum ratione cunctari, ac refugere, et rursus cum ratione fiduciam concipere; qui et magnos greges perficit, et parvos per gratiam auget, ipse quidem pro amplissima sua benignitate copiose me consoletur, atque in anteriora ducat, gregem mecum pascens atque conservans: vos autem « Ad omne bonum opus perficiat[5], » vobisque in animum inducat, ut Martyrum festa spirituali modo celebretis, cœlestibusque illis deliciis, in quibus « Lætantium omnium habitatio est[6], » vos donet, et « Cum » justitia apparentes gloria sua satiet[7], » quæ quidem cernitur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, et potentia, et honor, et adoratio in secula seculorum. Amen.

[1] 2 Cor. v, 18. — [2] Ephes. II, 17. — [3] 1 Joan. IV, 16. — [4] Joan. XIII, 34. — [5] Philipp. I, 6. — [6] Psal. LXXXVI, 7. — [7] Ibid. XVI, 15.

## ORATIO XII[1].

*Ad patrem cum ei Nazianzenæ Ecclesiæ curam commisisset.*

### ARGUMENTUM.

I. *Gregorius se totum Spiritui offert.* II. *Jussus loquitur. — A patre incipit. — Gregorius patris baculus.* III. *Bella corporis et animæ. — Mira utriusque Gregorii simplicitas.* IV. *Ad populum orationem convertit, ejusque opem efflagitat. — Se juvat qui alios juvat. — Non propria tantum, sed et aliorum commoda spectanda.* V. *Gregorius sacrum munus propriis viribus metitur. — Patri, velut aquilæ altissime volanti, ipse pullus e propinquo advolat. — Non est christianæ legis, vi et coacte, sed sponte gubernari.* VI. *In Nazianzenorum regimine, suam eorumque salutem exoptat. — Sanctissimæ Trinitatis mysterium palam et omnibus detegendum.*

I. « Os meum aperui, et attraxi Spiritum [2], » ac mea omnia[3], meque adeo ipsum Spiritui dono offero, actionem ac sermonem, otium ac silentium: tantum me habeat, ac ducat, atque, et manum, et mentem, et linguam, ad ea quæ oportet et vult, moveat; rursusque ab iis abducat, a quibus decet, et abstinere præstat. Organum divinum ipse sum, organum ratione præditum, organum quod a præ-

[1] Alias VIII, quæ autem XII erat, nunc est VI. Habita circa annum 372 exeuntem. — [2] Psal. CXVIII, 131. — [3] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 222-227.

claro Artifice, hoc est, a Spiritu sancto, concors redditur ac pulsatur. Heri silentium operabatur? silentio studebam: hodie mentem pulsat? sermonis sonum edam, ac loqui studebo. Nec vero, aut tanta loquacitate sum, ut verba facere cupiam, cum Spiritus in me silentium efficit: aut tam supina taciturnitate et inscitia, ut, cum loqui commodum est, « Labiis meis custodiam ponam [1]: » sed ad Mentis, et Verbi et Spiritus, quorum una et eadem est natura et divinitas, arbitrium, vel januam meam claudo, vel aperio.

II. Loquar igitur, quando ita jubeor; et quidem ad bonum hunc Pastorem, et ad vos, gregem sacrosanctum, sermonem habebo, eaque dicam quæ hodierno die, et mihi dictu, et vobis auditu meliora esse arbitror. Quid tibi accidit, ut collega opus haberes? A te enim initium ducam, o charum mihique venerandum caput, nec illo « Aaronis » capite inferius, in quod usque ad barbam et vestem un» guentum illud spirituale ac sacerdotale defluit [1]. » Quid causæ est, quamobrem cum adhuc multos fulcire ac ducere queas, atque adeo Spiritus viribus ducas, spiritualibus tamen muneribus et actionibus bacillum et adminiculum subjicis? An quia te minime fugit, cum « Aarone » illo perillustri viro, « Eleazarum etiam et Ithamarum » Aaronis filios sacerdotii oleo [2] » fuisse delibutos? « Na» dab enim et Abiud [3], » ne quid mali ominis importet oratio, consulto præteribo. Moysem insuper, cum adhuc vitæ usura frueretur, suo loco Jesum designasse, qui Judæis ad promissionis terram properantibus pro Legislatore ac rei militaris præfecto esset? (Nam illud « Aaronis » atque Hur [4], qui Moysis manus in monte suffulciebant, ut per crucem tanto ante adumbratam, Amalec opprime-

[1] Psal. CXL, 3. — [2] Id. CXXXII, 2. — [3] Lev. VIII, 2. — [4] Id. X, 1, et seq. — [5] Exod. XVII, 12.

retur, non invitus prætermittam, velut nobis haudquaquam aptum atque appositum. Neque enim eos in legum institutione socios Moyses habebat, sed in orationis adjumentum, languentiumque manuum levamen asciscebat.)

III. Quid autem tibi condolet? Quid fatiscit? Anne corpus? Paratus quidem ego ut illud fulciam; imo jam fulcivi, atque ipse vicissim, non secus ac « Jacob ille, paternis benedictionibus[1] » fultus sum. An Spiritus? Quis valentior, atque fervidior, hac præsertim ætate, qua carnis affectus subsidit, ceditque, velut lumini, id quod objectu suo adversatur, splendorique impedimentum affert? Hæc enim bellum inter se ut plurimum gerunt, castraque ex adverso habent: et corpus quidem ægrotante anima belle habet; anima autem floret, atque erectos in cœlum oculos habet, cum voluptates decedunt, atque una cum corpore marcescunt. Quin tuam quoque veterem simplicitatem animique generositatem demirari mihi subiit, qui ne hoc quidem, quod his temporibus admodum frequens est, providendum tibi duxeris, ne spiritus, quo moveris, fucus quidam esse existimetur, ac nos plerique carnali modo hæc accipere videamur, tametsi spirituali accipere, præ nobis feramus. Quandoquidem multorum vitio factum est, ut hæc dignitas, ampla et regia, mirificæque cujusdam voluptatis plena esse judicetur: quamlibet etiam angustiori, quam sit hic noster, gregi quispiam præsit, plusque molestiarum quam voluptatum afferenti. Ac de tua quidem sive animi simplicitate, sive paterna dilectione, qua fit ut nec ipse quidquam turpe admittas, nec de aliis temere susciperis, (nec enim is facile de alio malum suspicatur, qui non facile ad malum impellitur,) hæc mihi dicta sufficiant. Sequitur jam, ut brevem ad

[1] Gen. XXVII, 28.

tuum, vel etiam meum, hunc populum orationem habeam.

IV. Vis nobis allata est, fratres et amici; vestram enim fidem, si non eo tempore, nunc quidem certe implorabo; vim, inquam, nobis attulit, tum patris senectus, tum amici, ut leniter dicam, benignitas. Ac mihi, quæso, pro vestra quisque facultate, opem afferte, ac manum porrigite oppresso; atque a cupiditate et spiritu varie distracto. Ille fugam, et montes, et solitudines, et corporis atque animi quietem, mentique in se ipsam secessionem, et a sensibus collectionem suadet, ut omnibus maculis vacuus consuetudinem cum Deo habeam, Spiritusque splendore pure collustrer, nulla scilicet terrena et turbida re se admiscente, atque in lumen divinum incidente, quousque ad ipsum tandem radiorum hujus vitæ fontem perveniamus, ac depulsis a veritate speculis, desiderio nostro cupiditatique finem imponamus. Hic contra, hortatur ut in medium prodeam, publicæque utilitati consulam, atque alios juvando me ipsum juvem, divinumque splendorem in publicum proferam, et ad Deum adducam eximium populum, « Gentem sanctam, regale sacerdotium [1], » atque imaginem in pluribus perpurgatam. Ut enim hortus præstantior est, quam stirps una, et cœlum universum cum suis ornamentis, quam unica stella, et corpus quam unicum membrum (ita apud Deum præstabiliorem esse totam Ecclesiam recte compositam, uno homine, qui officio suo probe fungitur : atque etiam oportere, non sua quemque duntaxat commoda spectare, sed et aliorum rationem habere. Nam ipse quoque Christus, cui cum in suo honore ac deitate manere liceret, non solum usque ad « Servi formam se ipsum exinanivit [2], » sed etiam « Contempta ignominia, crucis supplicium subiit [3], » ut

[1] 1 Petr. II, 9. — [2] Philip. II, 7. — [3] Hebr. XII, 2.

per ea quæ perferebat, peccatum deleret, ac morte sua mortem de medio tolleret. Illa cupiditatis figmenta sunt, hæc Spiritus documenta. Porro inter cupiditatem Spiritumque constitutus, atque addubitans, utri potius favere debeam, quod mihi optimum tutissimumque reperisse videor, vobis exponam, ut id quale sit, mecum expendatis, meumque consilium simul adjuvetis.

V. Mihi igitur optimum atque a periculo remotissimum visum est, medium quoddam iter, cupiditatem inter et timorem sequi, ac partim cupiditati partim Spiritui satisfacere. Id autem sic fieri posse, si nec sacrum munus omnino defugiam, ne, quod periculosum est, gratiam rejiciam: nec rursus, quod molestum et acerbum est, graviorem quam vires ferant, sarcinam humeris tollam. Illud enim alterius capitis esse, hoc aliarum virium: imo utrumque animi parum sani. Pii autem viri, simulque securitati suæ consulentis esse, functionem sacram viribus metiri; ut scilicet, tanquam in cibis, eam admittamus, cui pares esse possumus, eam autem, quæ vires nostras superat, repudiemus. Sic enim fore, ut et corpori sanitas, et animæ tranquillitas constet, si in utrisque mediocritas teneatur. Ac proinde nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non inutilis e propinquo advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo: nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorsum traducere possit, cum eo consultantem. Nam etsi paternis laboribus succedere dulce sit, ac noto et familiari gregi præesse jucundius, quam externo et alieno: addam etiam Deo charius, nisi me fallit amor, et sensum surripit consuetudo; non tamen conducibilius est, nec tutius, quam ut volentes volentibus præsint. Quandoquidem legis nostræ non est, vi et coacte, sed sponte gubernari. Hoc enim

ne aliud quidem imperium continere possit, quandoquidem quod vi cogitur, oblata occasione, ad libertatem redire consuevit, nedum nostrum, non dicam imperium, sed magisterium, quod nulla re æque ac voluntatis libertate conservatur. Volentium enim, non coactorum, pietatis sacramentum est.

VI. Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiæque pleno ad vos dicerem; atque hoc est animi mei arcanum. Vincat autem velim, quod vobis mihique profuturum est, Spiritu nimirum res nostras moderante, (nam eodem rursus ascendit oratio,) cui nos ipsos dono dedimus, et caput sacræ initiationis oleo perfusum, in Patre omnipotente, et Filio unigenito, et Spiritu sancto ac Deo. Quousque enim lucernam modio contegemus, ac plenam numerisque omnibus absolutam Divinitatem aliis invidebimus, cum jam supra candelabrum collocanda sit, ut cunctis ille Ecclesiis et animis, ac denique universo orbi luceat, non jam imagine quadam notatus, ac cogitatione adumbratus, sed plane aperteque prædicatus? Quod quidem perfectissimum theologiæ argumentum est, apud eos utique, qui hanc gratiam consecuti sunt in eodem Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, honor, et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

# ORATIO XIII [1].

## *Habita in consecratione Eulalii Doarensium episcopi.*

### ARGUMENTUM.

*I. Auditores rogat ut hanc perexiguam orationem accipiant. II. Dei mirabilia recensentur. — Auditores ad grates Deo referendas invitat Gregorius. III. Acriter in nefarium quempiam invehitur. IV. Ad Eulalium orationem dirigit, atque eum hortatur, ut populum sibi commissum accipiat ac regat. — Et tribulationes regimini animarum adhærentes non dissimulat. — Quantam in terrenis rebus laudem adeptus erat, tantam ab eo in spiritualibus efflagitat.*

1. Fratres, orationem nostram accipite, quamvis perexiguam, atque a dignitate materiæ procul remotam; sed tamen Dominus Deus justo judicio misericordiam expendere solet[1]. Nam et Pauli plantationem accipit, ut Pauli, et rigationem Apollo[2], et duo viduæ minuta[3], et publicani dejectionem[4], et Manassis confessionem[5]. Novam propter novum pastorem orationem accipite. Vocem, ob ea quæ cernimus miracula, gratias agentem accipite. Parvi quidem ipsi sumus, et minimi inter filios Israël : at nihil prohibet quominus parvi quoque affatim et copiose gratias

[1] Alias xxx, quæ autem xiii erat, nunc est xxiii. Habita circa annum 373. — [1] Isaï xxviii, 17.— [2] 1 Cor. iii, 6.— [3] Luc. xxi, 2.— [5] Ibid. xviii, 13. — [6] 2 Paral. xxxiii, 13.

agant. Deo sane perfectiorem laudem perfectiores reddent: nos autem pro viribus hanc hodie offeremus. Quamobrem « Cantate Domino canticum novum: quia mirabilia fecit[1]. » Fluctibus jactabamur, bello premebamur, extrudebamur: calamitates acerbitatesque multæ, partim jam urgebant, partim impendebant. Verum « Quis procellam in auram » statuit[2] » atque compressit? « Quis confregit scutum, » gladium et bellum[3]? » Quis nos expulsos atque projectos suscepit? « Nonne tu, Deus, qui hæc effecisti[4]? Dominus » fortis et potens, Dominus potens in bello[5]. »

II. Hic mare scidit. Hic profugum populum in deserto aluit, novam atque inauditam pluviam elargitus. Hic, ut petra fontis ritu scaturiret, fecit. Hic per arcanam et mysticam manuum figuram Amalecitarum copias fregit, ac profligavit[6]. Hæ enim sacerdotis manus in monte sublatæ, atque ad precationem compositæ, potuerunt, quod multa hominum millia perficere nequiverunt. Hic urbium mœnia et propugnacula sine bello ullo et certamine concussit ac dejecit[7]. Et, ut postrema commemorem, hic superbum illum et arrogantem Goliath, atque a gigantibus oriundum, adversus magnum Davidem pugnam inire ausum, prostravit[8]. Ac proinde omnes uno animo dicamus: « Benedictus Dominus qui non dedit nos in captionem » dentibus eorum[9]; » et, « Torrentem pertransivit anima » nostra: quasi passer erepta est de laqueo venantium[10]; » aliaque omnia, quæ anima, ob Dei munificentiam ingenti lætitia perfusa, prosequitur. « Non venimus, ut gladium » mittamus, sed ut pacem[11]. » Non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendidis ui-

[1] Psal. xcvii, 1. — [2] Ibid. cvi, 29. — [3] Ibid. lxxv, 4. — [4] Ibid. [illegible] — [5] Psal. xxiii, 8. — [6] Exod. xiv, 21; xvii, 13; xvii, 6, et seq. — [7] Josue vi, 16. — [8] 1 Reg. xvii, 49. — [9] Psal. cxxiii, 6. — [10] Ibid. v, 7. — [11] Luc. xii, [illegible]

vitati præsidet. Honorabilem scimus, caput agnoscimus, sanctum vocamus, tametsi injuria affecti. Tantum, indulgentem et humanum patrem filiis se præbeat, totique Ecclesiæ sedulo prospiciat. Sacerdotes et præsules augere studuimus, non sub trahere : hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere.

III. Quid ais, fili « Dathan et Abiron[1], et dux militaris contumax, qui adversus Moysem insurgere ausus es, qui manus in nos, quemadmodum illi linguas in magnum illuu Dei servum, immisisti? Non cohorruisti? Non pudore suffusus es? Non hæc animo agitanti carnes in terram collapsæ sunt? Et postea manus has sursum ad Deum tendes? Postea dona offeres? Postea orationes pro populo fundes? Vereor equidem ne Dei gladius, tandiu rubignem contrahat, et conquiescat. Nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam iniisti, et te ipsum maximo detrimento mulctasti, te ipsum videlicet a Dei gratia extraneum reddens.

IV. Ac nunc, o pastorum optime et præstantissime, adesdum, ac nobiscum, imo ante nos populum tuum accipe, quem Spiritus sanctus tibi commisit, quem Angeli offerunt, quem et vita, et morum probitas, fidei tuæ credidit. Quod si per tentationes et impedimenta throni hæreditatem consequeris, non est cur tibi hoc mirum videri debeat. Nulla res magna probationis et anxietatis est expers. Natura enim ita comparatum est, ut res humiles et abjectæ facili negotio parentur, res autem sublimes et excelsæ, nonnisi summo studio et difficultate. Audisti Paulum dicentem : « Oportere nos per multas tribulationes » introire in regnum cœlorum[2]. » Dic ipse quoque : « Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium[3]. » O insigne miraculum : « Ad vesperam demoratus est fletus, et ad matutinum lætitia[4]. » Sine eos, qui

[1] Num. xvi, 1. — [2] Act. xiv, 21. — [3] Psal. xv, 12. — [4] Id. xxix, 6.

bellum gerunt, nugari atque ineptire, ac diducto rictu hiare, ut canes frustra oblatrantes : nos autem ne bello vexemur. Doce adorare Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, in tribus Personis, in una gloria et splendore. « Quod periit, exquire : quod infirmum » est, corrobora : quod firmum est, serva[1]. » Tantam a te in spiritualibus rebus laudem nominisque gloriam efflagitamus, quantam in terrenis negotiis cognovimus. Perfectiorem armaturam a majoribus ducibus accipies, per quam poteris « Ignita diaboli tela extinguere[2], » ac « Sistere Domino plebem peculiarem, gentem sanctam, regale sacerdotium[3], in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

## ORATIO XIV[4].

### *De pauperum amore.*

### ARGUMENTUM.

I. *Dei pauperes sumus, et ipsius gratia indigemus.* II. *Pulchra res est, fides, spes, charitas.—Hospitalitas.—Fraternus amor.—Humanitas.—Longanimitas.—Mansuetudo.* III. *Zelus.—Pœnitentia et austeritas.—Oratio et vigiliæ.—Castimonia et virginitas.—Continentia.* IV. *Quies et solitudo.—Parcimonia.—Humilitas.—Voluntaria paupertas.—Contemplatio et actio.* V. *Unaquæque virtus, una est salutis via.—Legis et*

[1] Ezech. XXXIV, 4.— [2] Ephes. VI, 16.— [3] I Petr. II, 9.— [4] Alias XV; quæ autem XIV erat, nunc est XXII. Habita anno circiter 373.

*et Prophetarum finis, charitas. — Deo admodum grata misericordia erga pauperes.* VI. *Omnibus cujuscumque generis pauperibus benignitatis stips conferenda. — Leprosi præcipue misericordia digni. — Animæ et corporis luctuatio.* VII. *Corpus, hostis blandus, insidiosus amicus. — Cur Deus animam corpori conjunxit.* VIII. *Curandum corpus, etsi animæ plurimas afferat perturbationes.* IX. *Diversi miseriæ gradus.* X. *Pauperum lepra laborantium luctuosa descriptio. — Inhumanitas in pauperes, humanitatis oblivio.* XI. *Quorumdam parentum in leprosos crudelitas. — Matrum luctus ac gemitus. — Universæ plebis in miseros clamor et insectationes.* XII. *Leprosi omni prorsus solatio destituti. — Noctu diuque errantes, solius creatoris opem implorant. — Eorum infirmitas nostræ nos infirmitatis admonet.* XIII. *Miserorum petitiones ac gemitus, triste auribus et oculis spectaculum. — Ad pedes divitum provolvuntur.* XIV. *Pauperes, fratres nostri, quia de eodem luto formati. — Animam ad imaginem Dei creatam acceperunt. — Omnium mysteriorum Christi participes effecti.* XV. *Nos Christi discipuli, misericordiæ ac benignitatis exempla a Christo accepimus.* XVI. *Per elegantem pauperum et divitum antithesim, divites ad misericordiam excitat. — Apud pauperes, omnium rerum penuria.* XVII. *Apud divites, humani luxus profusio. — Pauperes aquam tantum, divites vini pocula hauriunt.* XVIII. *Animæ morbus, corporis morbo longe gravior. — Divitum opes, vel ob Christum deponendæ, vel Christo communicandæ.* XIX. *Opum ac prosperitatis humanæ inconstantia. — Triplex benignitatis erga pauperes utilitas.* XX. *Non in divitiis, sed in sola Dei cognitione gloriandum. — Omnia, præter Deum, fluxa et fragilia sunt. — Instabilitas rerum humanarum ad futuram vitam contendere nos*

decet. XXI. *Veræ divitiæ a falsis discernendæ. — Fluxis opibus perennes opes comparandæ.* XXII. *Quid fructus ex opibus colligendum.* XXIII. *Quanta et quam multa Dei erga nos beneficia. — Quid Deus pro beneficiis suis a nobis poscat.* XXIV. *Cavendum ne res, quas divina concessit benignitas, male administrentur.* XXV. *Charitatis officia in omnes conferenda. — Divitiarum ac paupertatis nomina simul cum vitiis irrepserunt.* XXVI. *Libertatis et servitutis origo. — Vere dives, qui sola virtute est locuples.* XXVII. *Dei misericordia ac benignitas imitanda. — Pauperes verbo, opere, cibo, vestitu, medicamentis omnibusque modis reficiendi. — Ad pauperes, quocumque morbo laborent, cum fiducia et charitate accedendum.* XXVIII. *Quisquis secundo vento navigat, naufraganti opem ferat. — Magnum ægroto ac inopi remedium et solatium est miseratio ex charitate procedens.* XXIX. *Satius est beneficium dare, quam accipere. — Impiorum ac crudelium divitum dicta.* XXX. *Cur improbi rebus secundis in hac vita fruantur; contra vero boni adversis premantur.* XXXI. *Cruciatus improbitati, pietati res lætas ascribere veretur Gregorius. — Externa rerum inæqualitas habet æquabile quiddam apud Deum.* XXXII. *Homines, cum quid inopinatum accidit, non multum iis, qui vertigine laborant, dissimiles. — Varia hominum commenta circa varios rerum eventus.* XXXIII. *Scripturis redarguuntur, qui de Providentia non recte sentiunt. — Deus solus omnium rerum creator et gubernator. — Cur causæ multorum eventuum ignotæ.* XXXIV. *Pauperes, qui per ærumnas Deo adhærent, multo præstantiores divitibus, qui per peccatum a Deo recedunt.* XXXV. *Maxima in pauperes benignitas exhibenda. — Probatur multiplicibus sacræ Scripturæ testimoniis.* XXXVI. *Qui pauperem despicit, in eo Creatorem*

*iram concitat.* XXXVII. *Per misericordiæ officia, animæ labes extergenda. — Misericordia per misericordiam comparanda.* XXXIII. *Beneficentia moram non admittit.—Beneficii gratia celeritate duplicatur.* XXXIX. *Christus et Apostoli beneficentiæ exempla omnibus reliquerunt.* XL. *Christus in pauperibus visitatur, alitur, vestitur, colligitur, honoratur.*

I. Viri fratres [1], ac paupertatis socii, (quamvis enim, parvis adhibitis mensuris, alius alium antecellere videatur, pauperes tamen omnes revera sumus, gratiaque divina indigemus,) hanc de pauperum amore orationem non anguste et jejune, sed ample et magnifice accipite, ut regni opes assequamini; ac simul orate, ut eam copiose vobis subministremus, et sermone animos vestros alamus, panemque spiritualem fame laborantibus frangamus, sive prisci illius Moysis in morem, « Cibum e cœlo pluentes [2], » atque Angelorum panem largientes [3]; sive paucis panibus » multa etiam hominum millia in deserto ad saturitatem » usque pascentes [4], » velut postea Jesus fecit, verus, inquam, ille panis, et veræ vitæ auctor. Est quidem haud admodum promptum et facile inter virtutes, eam, quæ cæteras vincat, invenire, eique primas ac palmam dare: quemadmodum etiam in prato quodam plurimis et suavibus floribus referto florem omnium pulcherrimum et fragrantissimum reperire, alio nimirum alias olfactum et aspectum ad se distrahente, atque ad primum eum decerpendum alliciente. Quantum tamen ipse assequi possum, ita res distinguenda et consideranda est.

II. Pulchra res est, « Fides, spes, charitas, tria hæc [5]; » ac fidei quidem testis est Abraham, « Qui justitiæ laudem

[1] Vide D. Guillon, tom. vi, p. 250-266. — [2] Exod. xvi, 24, et seq. — [3] Psal. lxxvii, 25. — [4] Matth. xiv, 15, et seq. — [5] 1 Cor. xiii, 13.

» ex fide consecutus est[1]; » spei, « Enos qui primus spe ad» ductus est, ut Domini nomen invocaret[2], » justique etiam omnes, qui propter spem ærumnas sufferunt; charitatis, divinus Apostolus, qui Israëlis causa gravius aliquid adversus se proloqui non dubitavit[3]; ac Deus etiam ipse, qui charitas appellatur[4]. Pulchra res hospitalitas; ac testis inter justos quidem Lot Sodomita[5], moribus tamen haudquaquam Sodomita; inter peccatores autem Raab meretrix[6], non tamen ex proposito meretrix, cui bene de hospitibus merendi studium, et laudi fuit, et saluti. Pulchra res fraternus amor, ejusque rei Jesum testem habemus, qui non modo frater noster vocari, sed etiam salutis nostræ causa supplicio affici sustinuit. Pulchra res benevolentia erga homines; ac testis est idem Jesus, qui non solum hominem « Propter opera bona creavit[7], » atque imaginem, quæ ad optima quæque dux esset, ac superna bona conciliaret, carni copulavit, sed nostri etiam causa homo factus est, Pulchra res longanimitas, quemadmodum idem ipse testatur, qui non solum « Angelorum le» giones adversus eos[8], » qui impetum in ipsum faciebant, ac vim ei afferebant, recusavit, nec Petrum solum, quod gladium sustulisset, objurgavit[9], verum ei etiam, qui percussus fuerat, aurem restituit. Quod etiam ipsum postea Stephanus item Christi Discipulus præstitit, « Cum pro » iis, a quibus lapidabatur, preces fudit[10]. » Pulchra res mansuetudo, testes sunt Moyses[11] et David, quibus præ cæteris ea laus Scripturæ testimonio tributa est; atque horum magister, « Non contendens, nec clamans, nec in

[1] Gen. xv, 6. — [2] Id. iv, 26. — [3] 1. Cor. xv, 9. — [4] 1 Joan. iv, 8. — [5] Gen. xix, 3. — [6] Josuë. ii, 1, at seq. — [7] Ephes. ii, 10. — [8] Matth. xxvi, 53. — [9] Luc. xxii, 50. — [10] Act. vii, 59. — [11] Num. xii, 3.

» in plateis vocem emittens, nec iis, a quibus ducebatur, » obluctans[1]. »

III. Pulchra res zelus, testis Phinees, qui « Madianiti» dem una cum Israëlita gladio trajecit[2], » ut Israëlis filios a probro et infamia vindicaret, atque ex animi instituto nomen traxit : testes etiam post eum illi, qui his verbis utebantur : « Zelo zelatus sum pro Domino omnipotente[3] : » et, « Æmulor vos Dei æmulatione[4] » et, « Zelus domus tuæ » comedit me[5] : » nec solum hoc dicebant, sed etiam sentiebant. Pulchra res corporis castigatio; id tibi Paulus persuadeat, « Se ipsum adhuc domans et coërcens[6], » ac per Israëlem, iis, qui sibi ipsis fidunt, corporique indulgent terrorem injiciens; atque adeo Jesus ipse jejunans, atque tentationem subiens, et tentatorem superans[7]. » Pulchra res oratio et vigilia : hujus rei fidem tibi faciat Jesus, « Ante passionem vigilans precibusque incumbens[8]. » Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, « Ac matrimonii et virgi» nitatis[9] » controversiam æquissime disceptanti; ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem honore afficiat, et virginitatem honore præferat. Pulchra res continentia; moveat te Davidis auctoritas, qui, ut « Bethle» hemiticæ cisternæ copia ipsi facta est, minime bibit[10], » verum aquam tantum libavit, nec adduci potuit, ut sitim suam per alienum cruorem expleret.

IV. Pulchra res solitudo et quies; idque me docet « Eliæ Carmelus[11], » Joannis desertum[12], ac mons » denique ille, in quem Jesum sæpe secessisse[13], secumque silentio

[1] Psal. CXXXI, 1. Isaï. XLII, 2, et LIII, 7. — [2] Num. XXV, 7. — [3] 3 Reg. XIX, 14. — [4] 2 Cor. XI, 2. — [5] Psal. LXVIII, 10. — [6] 1 Cor. IX, 27. — [7] Matth. IV, 1, et seq. — [8] Id. XXVI, 36. — [9] 1 Cor. VII, 25. — [10] 2 Reg. XXIII, 15, et seq. — [11] 3 Id. XVIII, 42. — [12] Luc. I, 80. — [13] Matth. XIV, 23.

versatum esse constat. Pulchra res victus tenuitas; documento mihi est Elias, qui « Apud viduam reficiebatur [1], » Joannes, qui « Cameli pilis tegebatur [2], » Petrus, qui lupinis unico asse emptis alebatur. Pulchra res humilitas, ejusque multa exempla passim extant, ac præ aliis omnium Salvator ac Dominus, qui non modo « Se ipsum ad » usque servi formam dejecit [3], ac sputorum probro et con» tumeliæ faciem supposuit, et cum sceleratis reputatus » est, is, inquam, qui mundum a peccati maculis expia» bat [4], » sed etiam « Discipulorum pedes in habitu servili » abluit [5]. » Pulchra res inopia et pecuniarum contemptio; testis est Zachæus, atque etiam Christus; ille, dum Christo domum suam ingredienti omnes propemodum « Opes suas » dono obtulit [6]; » hic dum diviti illi perfectam vitam hac re definivit. Atque, ut compendiosius adhuc de his rebus loquar, pulchra res est contemplatio, pulchra item actio; illa hinc assurgens atque ad Sancta Sanctorum contendens, mentemque nostram ad id, quod ipsi cognatum est, reducens; hæc vero Christum excipiens, eique inserviens ac vim amoris per opera indicans.

V. Horum unumquodque una quædam salutis via est, atque ad aliquam omnino beatarum illarum et æternarum mansionum ducens: quandoquidem ut varii vitarum delectus, ita « Multæ quoque apud Deum mansiones sunt [7], » quæ cuique pro merito suo et dignitate dividuntur et distribuuntur. Ac proinde alius hanc virtutem excolat, alius illam, alius plures, alius, si fieri potest, omnes: hoc tantum agat, ut gradiatur, atque ulterius progredi studeat, ejusque, qui viam recte præmonstrat gressusque nostros regit, ac per angustam viam et portam ad cœlestis beati-

[1] 3 Reg. XVII, 9. — [2] Matth. III, 4. — [3] Philip. II, 6, 7. — [4] Isai. I, 6, et LIII, 12. — [5] Joan. XIII, 5. — [6] Luc. XIX, 8. Matth. XIX, 21. — [7] Joan. XIV, 2.

tudinis latitudinem ducit, vestigiis insistat. Si tamen, ex Pauli, atque ipsius etiam Christi sententia et auctoritate, charitas, ut « Summa legis et Prophetarum finis, præcep» torum omnium primum maximumque[1] » censenda est, hujus præcipuam partem in eo sitam esse comperio, ut pauperes amore ac benevolentia complectamur, atque eorum, qui nobis cognatione conjuncti sunt, calamitatibus moveamur, et doleamus. Neque enim ullus omnino cultus Deo perinde gratus est, ut misericordia, (quandoquidem nec aliud quidquam est, quod Deo magis conveniat, utpote, « Quem misericordia et veritas præcedant[2], » et cui « Misericordia ante judicium offerenda sit[3] : ») nec ulla alii rei potius, quam benignitati benignitas ab eo rependitur, qui juste remetitur, « Atque in pondere et mensura » misericordiam ponit[4]. »

VI. Porro cum juxta præceptum illud, quod et « Cum » gaudentibus gaudere, et cum flentibus flere[5] » jubet, omnibus pauperibus, quacumque de causa ærumnis et incommodis premantur, viscera aperire ; et cum homines ipsi sumus, benignitatis stipem hominibus prius conferre debeamus, sive ob viduitatem ea opus habeant, sive ob amissos parentes, sive ob exilium, sive ob dominorum sævitiam, sive ob præsidum acerbitatem, sive ob eorum, qui legendis tributis præsunt, inhumanitatem et importunitatem, sive ob cruentam prædonum immanitatem, sive ob inexplebilem furum aviditatem, sive ob bonorum proscriptionem, sive ob naufragium ; omnes enim similiter miserabiles sunt, sicque in manus nostras intuentur, ut nos in Dei manus, cum re aliqua egemus ; atque ex ipsis rursum ii, qui indigne affictantur, miserabiliores sunt, quam ii, qui calamitatibus assueverunt : tum vero nos ii

1 Matth. xxii, 36, et seq. — 2 Psal. lxxxviii, 15. — 3 Osee. xii, 6. — 4 Isai. xxviii, 17. — 5 Rom. xii. 15.

præcipuo quodam miserationis affectu permovere debent, qui sacro morbo corrupti sunt, « Et ad carnem usque, at» que ossa, et medullas (quod quibusdam Scriptura mi» natur) exesi consumptique[1], » atque ob hoc ærumnoso, et abjecto, ac infido corpore proditi : cui quonam modo conjunctus sim, haud equidem scio; nec quo etiam pacto simul et imago Dei sim, et cum cœno voluter : quod, et cum pulchra valetudine gaudet, bello me lacessit, et cum bello premitur, mœrore me afficit : quod, et ut conservum amo, et ut inimicum odi atque aversor : quod, et ut vinculum fugio, et ut cohæres veneror. Si debilitare illud et conficere studeo, jam non habeo, quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar, nimirum haud ignorans quam ob causam procreatus sim, quodque me per actiones ad Deum ascendere oporteat.

VII. Sin contra ut cum socio et adjutore mitius agam, nulla jam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque a Deo non excidam, compedibus degravatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus. Hostis est blandus et placidus, insidiosus amicus. O miram conjunctionem et alienationem! Quod metuo, amplector : quod amo, pertimesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo : antequam pace fruar, ab eo dissideo. Quanam sapientia, quonam magno et arcano consilio mihi hoc accidere dicam? An hoc Deus agit, ut, cum ipsius pars simus, atque superne fluxerimus, ne ob dignitatem nostram nos ipsos efferentes atque attollentes, Creatorem contemnamus in ea, quæ nobis adversus corpus est, lucta et dimicatione, ab eo nunquam oculos dejiciamus; atque ita infirmitas illa, quæ nobis copulata est, dignitatem nostram frenet atque coërceat; ut intelligamus nos maximos simul atque abjectissimos esse, terrenos et cœlestes, caducos et

[1] Isai. x, 18.

immortales, lucis et ignis, sive etiam tenebrarum hæredes, prout in hoc vel illud nobis propendere contigerit? Hæc nostra temperatio est, atque ob has causas, quantum quidem ipse prospicere possum, ut cum imaginis dignitas nobis animos extulerit, pulvis eosdem deprimat contrahatque. Sed de his qui volet philosophetur, nosque etiam commodiore tempore simul philosophabimur.

VIII. Nunc vero, quod carni meæ, meæque infirmitati in aliorum calamitatibus condolescens, dicere institueram, faciendum nobis est, fratres, ut cognatum et conservum corpus curemus; etsi enim illud ut inimicum accusaverim ob eas, quas affert animi perturbationes; tamen propter connexionis hujus auctorem, velut amicum complector. Et quidem curemus non minus aliorum corpora, quam suum quisque corpus, seu commoda valetudine sit, seu eodem morbo consumatur. «Omnes enim unum in Domino » sumus, sive dives, sive pauper, sive servus, sive liber [1], sive sanus, sive æger corpore, atque unum omnium caput, ex quo omnia, Christus. Quodque membra inter se sunt, hoc quisque alteri, atque omnibus omnes. Ac proinde minime committendum est, ut eos, qui prius in communem infirmitatem inciderant, contemnamus et negligamus; nec magis gaudendum nobis est, quod commoda valetudine utimur, quam lugendum, quod fratres misera et afflicta. Quin potius ita existimare debemus, carnis et animarum nostrarum salutem in hoc uno positam esse, ut eos humanitate ac misericordia prosequamur. Sic autem consideremus.

IX. Alii quidem hoc solo nomine miserabiles sunt, quod inopia laborent, quam fortasse, vel tempus, vel labor, vel amicus, vel propinquus, vel temporis mutatio sustulerit: his autem nihilominus hoc quoque grandis est,

[1] Rom. XII, 5.

imo eo etiam gravior, quod una cum carne, et laboris suscipiendi, et sibi ad necessarios vitæ usus opem ferendi facultas erepta sit, magisque semper apud ipsos prævaleat morbi metus, quam spes sanitatis. Ex quo efficitur, ut parum admodum auxilii illis spes afferat, quæ afflictis et calamitosis unum est remedium. Ad paupertatem accedit morbus, alterum malum, et quidem atrocissimum, ac votis omnibus aversandum, atque ejusmodi; ut apud multos, cum aliquid mali cuipiam imprecari cupiunt, nihil sit expromptius. Tertium, quod plerique eos, nec adire, nec intueri sustinent, sed fugiunt, horrent, et aversantur; atque id morbo ipso illis acerbius est, cum ob calamitatem exosos etiam et invisos se esse sentiunt. Equidem ipse eorum miseriam non sine lacrymis fero, ac recordatione ipsa perturbor. Idemque vobis accidat, velim, ut lacrymis lacrymas fugiatis. Nec vero dubito quin ex his, qui adsunt, perinde afficiantur, quicumque Christi ac pauperum amantes sunt, Deique, et a Deo misericordiam habent. At calamitatis etiam testes vos ipsi estis.

X. Proponitur nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui norunt, credibile; homines mortui ac viventes, plurimis corporis partibus mutilati, sicque affecti, ut fere, nec qui nam olim fuerint, nec unde, agnoscatur; imo, ut rectius loquar, miseræ veterum hominum reliquiæ, patres, et matres, et fratres, ac loca ex quibus agnosci queant, proferentes: ego illo patre natus sum, hac matre procreatus, hoc mihi nomen est, tu mihi quondam amicus et familiaris: idque idcirco faciunt, quod ex veteribus oris lineamentis jam agnosci nequeant; homines accisi, ac pecuniis, generis, amicis, adeoque corporibus ipsis spoliati; homines soli ex omnibus mortalibus seque ipsos et misericordia et odio prosequentes, nec certo constitutum habentes, utras tandem corporis partes magis

deplorent, præcisas-ne et extinctas, an in corpore adhuc remanentes; eas-ne, quas morbus absumpsit, an eas, quæ morbo reliquæ sunt. Illæ quippe misere absumptæ atque confectæ sunt; hæ vero miserius conservantur : illæ ante sepulcrum interierunt; has nemo est qui sepulcro condat. Nam optimus et humanissimus quisque his durissimum atque inhumanissimum se præbet; atque hic solum « Nos carnem esse[1], » et humilitatis corpus gerere obliviscimur : tantumque ab eo absumus, ut eos, qui cognationis vinculo nobiscum conjuncti sunt, curemus, ut corporum quoque nostrorum salutem in eorum fuga atque aversione positam esse existimemus. Cumque non desint, qui ad vetus atque etiam fortasse fœtidum cadaver accedere non vereantur, brutorumque animantium corpora tetro odore plena perferant, ac cœno perfusi, æquo animo id ferant : nos contra hos maxima celeritate fugimus, (o ingentem inhumanitatem!) pene etiam, quod eumdem cum ipsis aërem trahamus, indigne ferentes.

XI. Quid patre sincerius? Quid matre ad miserationem propensius? At his ipsa quoque natura præclusa est : ac pater filium suum, quem genuit, quem educavit, quem se unicum vitæ oculum habere existimavit, pro quo multas ad Deum sæpenumero preces fudit, hunc, inquam, luget quidem ille, cæterum abigit, partim libens, partim invitus. Ac rursum mater suos quidem in pariendo dolores recordatur, ac visceribus dilaniatur, et miseranda admodum voce natum appellat, atque ob oculos positum, vivum tanquam mortuum luget : Fili miser, inquiens, et miseræ matris, quem morbus mecum acerbe partitus est : fili miser, fili jam ignote, fili, quem præcipitiis et montibus ac solitudinibus alui; cum feris habitabis, tibique petra tectum erit, atque ex mortalibus ii duntaxat te aspicient,

[1] Gen. vi, 3.

qui pietate excellunt. Atque etiam miserabilia hæc Jobi verba inclamat : « Quare in matris vulva creatus es, atque » ex ventre egressus es, ac non statim periisti[1], » ut mors cum ortu concurreret? Quare non præmature abscessisti, prius quam hujus vitæ mala degustares? « Quare exceptus » genibus? Cur lactatus uberibus[2], » cum miseram vitam ac morte graviorem acturus esses? Atque his verbis utitur, vimque lacrymarum profundit; ac complecti quidem eum et exosculari misera cupit, sed filii carnem ut inimicam et hostilem pertimescit. Ab universa autem plebe clamores et insectationes, non adversus iniquos et sceleratos, sed adversus miseros et calamitosos excitantur. Ac cædis quidem crimine constrictum non deest qui contubernalem sibi asciscat, et qui adulterum non solum tecto excipiat, sed etiam ad mensam admittat, ac sacrilegum vitæ socium adhibeat, cum iisque, a quibus malo aliquo affectus est, amicitiæ fœdus ineat : hujus contra, a quo nullam injuriam accepit, morbum, non secus ac crimen quoddam, aversatur. Ita melior vitii quam morbi conditio est; atque inhumanitatem ut libero homine dignam amplectimur, humanitatem autem et misericordiam, ut turpem et inhonestam, aspernamur.

XII. Urbibus ejiciuntur, arcentur ædibus, foro, conciliis, viis, publicis conventibus, conviviis, (o ingentem calamitatem!) ipsa etiam aqua : nec ipsis quidem fluunt fontes, aliis hominibus communes, nec flumina ipsa nihil spurcitiei ab his contrahere creduntur; quodque maxime mirandum est, quos ut piacula submovemus, eosdem, ut nihil nobis molestiæ inferentes, ad nos rursum convertimus, non domicilium ipsis tribuentes, non necessarios cibos, non vulneribus medicinam, non veste morbum eorum pro viribus obtegentes. Ac proinde noctu et diu vagantur,

1 Job. III, 11. — 2 Ibid. 12.

inopes, et nudi, ac tecto carentes, morbum ostendentes, vetera commemorantes, Creatoris opem implorantes, alii aliorum membris, pro iis, quibus carent, mutuo utentes, cantus ad misericordiam pertrahentis artifices, paululum quiddam panis postulantes, aut parumper obsonii, aut lacerum aliquem et detritum pannum, quo pudorem tueantur, et ulcera foveant. Ac benignus ipsis ille est, non qui, quod eis opus erat, suppeditavit, sed qui non acerbe eos ablegavit. Multi autem eorum ne pudore quidem a publicis conventibus deterrentur, quin potius in eos sese ob necessitatem intrudunt; hos, inquam, publicos et sacros conventus, quos ob animarum curationem excogitavimus, aut mysterii cujuspiam celebrandi causa coëuntes, aut ob veritatis Martyres diem festum agitantes, ut, quorum certamina honore prosequimur, eorum quoque pietatem imitemur. Et quamvis hominum ora, cum homines ipsi sint, propter calamitatem erubescant, ac montibus, aut praeruptis locis, aut sylvis, aut denique nocte ac tenebris obtegi cupiant; in medium tamen irrumpunt, sarcina miserabilis, et lacrymarum digna. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimirum ut nos infirmitatis nostrae submoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum praesentium atque in oculorum sensum cadentium, velut firmae et stabili, animum adjiciamus. Irrumpunt autem, alii, ut optatam hominum vocem audiant, alii, ut eorum ora aspiciant, alii, ut exigua vitae subsidia ab iis, qui luxu deliciisque diffluunt, colligant, omnes autem, ut exponendis luctibus suis nonnullum hinc levamen persentiant.

XIII. Quis non eorum, miserandam cantionem concinnantium, gemitibus frangitur? Quae auris hujusmodi auditionem ferre, quis oculus spectaculum hoc capere potest? Jacent illi simul, misere a morbo consociati; atque alii aliud quoddam calamitatis genus ad misericordiam ciendam

conferentes; suntque sibi invicem doloris additamentum, illi quidem, ob ipsum morbum, miserabiles ob mutuam vero commiserationem miserabiliores. Circumstat autem eos promiscuum theatrum, condolentium quidem, sed ad breve tempus. Hi porro ad hominum pedes volutantur, cum solis æstu et pulvere; nonnunquam etiam cum asperrimis frigoribus ac pluviis, ventorumque tumultibus conflictantes, pedibusque etiam jam jam percalcandi, nisi vel tantillum eos tangere exhorresceremus. Porro petitionum gemitus internis templi cantibus ex adverso respondet, atque adversus mysticas voces miserabilis luctus excitatur. Quid vero universam horum calamitatem hominibus festum diem celebrantibus proponere attinet? Vobis quoque fortasse, si omnia sedulo et tragice amplificem, lacrymas movere, ac dolor festum superabit. Hæc etiam idcirco dico, quia nondum vobis hoc persuadere possum, molestiam nonnunquam voluptate, et mœstitiam lætitia, et laudabiles lacrymas turpi atque obsceno risu præstantiores esse[1].

XIV. Atque hæc quidem illi, multoque his, quæ diximus, miseriora perferunt, illi, inquam, « Nostri secundum » Deum fratres, etiam si nolitis, qui eamdem nobiscum » naturam nacti sunt[2], » atque ex eodem luto formati, ex quo nos primum creati sumus, et « Qui nervis atque ossibus perinde ac nos compacti, qui pellibus et carne[3] » æque ac reliqui omnes induti, velut quodam loco ait divus Job, in calamitatibus philosophans; atque eam nostri partem, quæ in aspectum cadit, elevans ac despuens, quique etiam, ut majora dicam, imaginem divinam, perinde ac nos, acceperunt, meliusque fortasse, quam nos, tuentur atque conservant, etiamsi alioqui corporibus labefactati atque corrupti sint; qui eumdem Christum secundum in-

[1] Eccle. VII, 3. — [2] Malach. II, 109. — [3] Job. XXXIII, 6, et X, 11.

ternum hominem induerunt, atque idem Spiritus pignus fidei suæ commissum habent: qui nobiscum participes facti sunt earumdem legum, eorumdem oraculorum, testamentorum, conventuum, mysteriorum, ejusdem spei; «Pro quibus Christus, qui totius mundi peccatum tollit, » æque mortem subiit[1]; » qui cœlestis vitæ cohæredes sunt, etiamsi prorsus terrena felicitate destituti; qui cum Christo sepeliuntur, ac cum eo ad vitam redeunt[2]: «Si» quidem compatiuntur, ut et conglorificentur[3]. »

XV. Quid autem nos, quibus magnum illud ac novum nomen obtigit, ut a Christo nominemur, «Gens sancta, » regale sacerdotium, populus selectus et peculiaris, bono» rum et salutarium operum sectator[4]; » qui Christi discipuli sumus, «Mitis, inquam, illius et benigni, qui infirmi» tates nostras portavit[5], » qui usque ad conspersionem nostram sese dejecit, qui propter nos carnis hujus terrenique tabernaculi «Paupertatem subiit[6], » et nostra causa in doloribus et languoribus versatus est, « Ut nos divinitatis » opes consequamur[7]? » Quid nos, inquam, qui tantum misericordiæ et commiserationis exemplum accepimus? Quid de his cogitabimus, et quid faciemus? An eos contemnemus? An præteribimus? An ut mortuos, ut execrabiles, ut perniciosissimos quosque serpentes ac feras deseremus? Nequaquam, fratres. Alienum hoc a nobis est, «Qui Christi oves sumus, boni illius pastoris[8], qui erran» tem ovem reducit, et perditam conquirit, et infirmam » corroborat[9]: » alienum item ab humana natura, quæ commiserationem veluti lata lege sanxit, utpote ex eadem infirmitate ad pietatem et humanitatem erudita.

[1] 1 Cor. VIII, 11. — [2] Colos. II, 12. — [3] Rom. VIII, 17. — [4] 1 Petr. II, 9. — [5] Tit. II, 14, et Matth. XI, 29. — [6] Isaï. LIII, 4. — [7] 2 Cor. VIII, 9. — [8] Joan. X, 11, et seq. — [9] Matth. XVIII, 12. Luc. XV, 4, et Ezech. XXXIV, 4-12.

XVI. Quid autem? Illi-ne sub dio vexabuntur, nobis vero erunt splendidissimæ domus, omnigenis lapidibus exornatæ, atque coruscantes auro et argento, ac tenuium calculorum dispositione, varioque picturæ artificio, quæ fallaces sunt oculorum illecebræ; atque alias quidem incolemus, alias vero extruemus? Quibusnam autem? ne hæredibus quidem fortasse nostris, sed exteris et alienis, iisque ne amicis quidem fortasse nostris, sed inimicissimis, maximaque in nos invidia flagrantibus, quod quidem malorum omnium extremum est. Quid? Illi-ne in asperis et laceris pannis obrigescent, imo ne eos quidem fortasse habebunt, nos autem in mollibus et circumfluentibus vestibus, telisque ex tenuissimo lino ac serico contextis lasciviemus; atque in aliis quidem indecore potius quam honeste atque ornate nos ipsos geremus, (sic enim quidquid superfluum et curiosum est, voco,) alias autem in arcis recondemus, curam inutilem et incommodam, a tineis exedendas, et a tempore, quod omnia conficit, absumendas? Atque illis ne necessaria quidem alimenta suppetent; (o delicias meas! o gravem illorum afflictionem! (verum pro foribus nostris jacebunt, languentes et fame laborantes, ac ne instrumenta quidem ad petendum a corpore habentes; vocibus privati, quibus miseriam suam lugeant; manibus, quas supplicandi causa protendant; pedibus, quibus ad divites accedant; respiratione, qua fortiter lamenta sua edant; atque, quod malorum omnium acerbissimum est (53), levissimum esse judicantes, oculisque duntaxat gratiam habentes, quod ipsorum labem minime videant.

XVII. Atque hi quidem ad hunc modum; nos autem in altis et sublimibus lectis, eximiisque, et quæ pene tangere nefas sit, stragulis, splendidi splendide recumbemus, si vel solam petitionum vocem audiamus, stomachantes.

Atque etiam illud oportebit, ut et pavimentum nostrum floribus, plerumque etiam extra tempus, fragret, et mensa suavissimis et sumptuosissimis unguentis perfundatur, quo magis etiam effœminemur; ut pueri etiam astent, alii, ornate ac suo quisque ordine, comis soluti et effœminati, ac cæsarie ad faciem expoliti, magisque quam impudicis oculis conducat, exornati; alii, pocula extremis digitis tenentes, quam fieri potest elegantissime simul ac tutissime; alii, follibus ventum super caput artificiose excitantes, atque auris manu conflatis molem carnis refrigerantes; ut mensa insuper carnibus redundet, elementis omnibus nobis prolixe et copiose subministrantibus, aëre nempe, terra, aqua; nosque coquorum, et eorum, qui epulas instruunt, lenociniis comprimamur; omnesque de eo concertent, ecquis avido et ingrato ventri quam maxime blandiatur, gravi omnino sarcinæ, et malorum auctori, belluæ prorsus insaturabili, ac perquam infidæ, huic, inquam, qui cum cibis qui abolentur, jam jam ipse abolendus. Et quidem illi præclare secum agi putabunt, si vel aqua expleantur; nos autem vini pocula usque ad temulentiam hauriemus, imo etiam ultra temulentiam, saltem ii, qui majore intemperantia laborant; atque ex pluribus vinis alia rejiciemus, alia, ut suavia et grata, probabimus, de aliis etiam philosophabimur, atque in detrimento ponemus, nisi ad patrium vinum, exoticum etiam quoddam maxime celebratum, velut tyrannus, accedat. Nos quippe lautos et delicatos, et profusiores quam usus exigat, aut esse, aut haberi oportet, perinde atque vereamur, ne non pravi existimemur, ac ventris, et eorum, quæ sub ventre sunt, mancipia.

XVIII. Quid hæc, o amici et fratres, quid nos quoque animorum morbo tenemur, morbo longe graviori, quam quo corpora premuntur? Hic etenim præter voluntatem existit, ille vero a voluntate manat; hic una cum hac vita

desinit, ille, cum hinc migramus, nobiscum abscedit; hic miserationi, ille odio est, apud eos quidem, qui sanæ mentis sunt compotes. Cur naturæ, dum tempus habemus, non succurrimus? Cur, cum caro simus, carnis humilitatem non contegimus? Cur in fratrum calamitatibus deliciis studemus? Absit hoc a me, ut vel opibus abundem, his inopia rerum laborantibus; vel commoda valetudine fruar, nisi horum vulneribus opem feram; vel victum atque amictum satis amplum habeam, ac sub tecto requiescam, nisi et panem iis pro facultatum modulo porrigam, et vestem impertiar, eosque tecto excipiam. Verum, vel omnia propter Christum deponenda, ut sincere, sublata humeris cruce, ipsum sequamur, simulque leves ac expediti, nec ab ulla re in deorsum attracti ad supernum mundum convolemus, atque, per humilitatem exaltati, et per egestatem ditati, Christum loco omnium rerum elucremur; vel certe Christo opes nostræ communicandæ, ut ipsæ honeste possessæ, et pauperibus earum in partem vocatis, sanctitate quadam imbuantur. Quod si mihi ipsi soli seram, ita seram velim, verum ut alii etiam fructus edant; atque, ut Jobi verbis rursus utar: « Pro tritico oriatur » mihi urtica, pro hordeo autem rubus[1]; » ventus etiam urens et turbo labores meos excipiant ac surripiant, ut in vanum laboraverim. Quod si etiam horrea extruam, thesauros ex mammona, et mammonæ cumulans, non recuso quominus « Hac quoque nocte animam reposcar[2], » rationem eorum redditurus, quæ male aggessi.

XIX. Non tandem aliquando resipiscemus? Non stuporem atque indolentiam, ne dicam tenacitatem, abjiciemus? Non res humanas cum animis nostris considerabimus? Non in aliorum malis rebus nostris consulemus? Natura quippe nihil est in rebus humanis firmum et æquabile,

[1] Job. XXXI, 40. — [2] Luc. XII, 20.

nihil sufficiens, nihil in eodem statu constanter permanens; verum res nostræ, velut orbis quidam, volvuntur, alias alio tempore, sæpe etiam uno eodemque die, atque etiam interdum eadem hora, mutationes ferentes : adeo ut instabilibus ventis, ac navis per mare iter facientis vestigiis, et fallacibus noctis insomniis, brevem voluptatem afferentibus, iisque figuris, quas pueri per ludum in arena fingunt, fides potius haberi possit, quam hominum prosperitati. Sapientiores autem habendi sunt ii, qui, cum præsentibus minime fidant, futura sibi coacervant; atque ob humanæ prosperitatis incertitudinem et inæquabilitatem, benignitatis nunquam collapsuræ studium amplexantur, ut ex tribus his commodis unum saltem omnino adipiscantur; nimirum, vel ut nunquam in mala incidant, quandoquidem sæpe Deus hujusce vitæ bonis viros pios cumulat, beneficentia beneficentiam provocans; vel fiduciam in se ipsis apud Deum habeant, ut qui non propter scelus ac flagitium, sed propter dispensationem quamdam in calamitate versentur; vel denique humanitatem eam et beneficentiam, quam, dum secundis rebus uterentur, egentibus prius contulerunt, ab iis, quibus res prospere fluunt, suo quodam jure reposcant.

XX. « Ne glorietur sapiens, inquit ille, in sapientia » sua, nec dives in opibus suis, nec fortis in viribus suis[1]; » etiamsi ad summum quidem, alius sapientiæ, alius divitiarum, alius potentiæ fastigium pervenerint. Ego vero ea, quæ his consentanea sunt, adjiciam : nec clarus et celebris, in gloria; nec qui incolumi valetudine gaudet, in sanitate; nec pulcher, in formæ præstantia; nec juvenis, in juvenili ætate; nec, ut rem uno verbo complectar, in ulla alia re ex iis, quæ apud mortales laudi ducuntur, elatus quisquam et inflatus glorietur; verum « Qui glo-

[1] Jerem. IX, 23.

» riatur, hac una in re glorietur, quod Deum agnoscat ac » requirat[1], » et calamitosorum vicem doleat, atque ad futuram vitam boni quidpiam sibi recondat. Cætera enim omnia fluxa et fragilia sunt, ac, velut in calculorum ludo, alias ad alios jactantur et transferuntur; nec quidquam est ita possidentis proprium, quod non vel temporis tractu finem capiat, vel livore ad alios traducatur : hæc vero certa et fixa sunt, nec unquam recedunt ac dilabuntur, nec spes eorum, qui fiduciam in his collocarunt, frustrantur. Ac mihi hæc quoque causa esse videtur, cur nullum hujusce vitæ bonum hominibus certum sit ac diuturnum, atque hoc, ut si quid aliud, recte ab artifice Verbo, et Sapientia illa mentem omnem superante factum esse, ut nos in iis, quæ in aspectum cadunt, atque alias aliter mutantur, et mutant, ac sursum deorsumque feruntur et invertuntur, ac prius quam manu teneantur, abeunt et effugiunt, eludamur, ut perspecta eorum instabilitate ac varietate ad futuræ vitæ portum contendamus. Quid enim egissemus, si prosperitas nobis firma esset, cum, licet fluxa et fragilis sit, usque eo tamen ipsi tanquam vinculis quibusdam astricti simus, ejusque voluptate atque impostura in hanc servitutem redacti, ut nihil præsentibus rebus melius atque excellentius cogitare possimus, idque cum ad Dei imaginem, quæ et sursum est, et ad se trahit, creatos nos esse audiamus, ac persuasum habeamus?

XXI. « Quis sapiens, et intelliget hæc[2]? » Quis prætereuntia præteribit? Quis stabilibus incumbet? Quis de præsentibus rebus, tanquam de abeuntibus, cogitabit? Quis de his, quæ in spe posita sunt, tanquam de certis et constantibus? Quis ea, quæ vere sunt, ab his, quæ apparent, distinguet, atque illa quidem sequetur, hæc vero contemnet ac pro nihilo reputabit? Quis picturam a veri-

[1] Jerem. IX, 24. — [2] Osee. XIV, 10.

tate? « Quis terrenum tabernaculum a cœlesti civitate[1]? » Quis peregrinationem ab habitatione[2]? » Quis tenebras a luce? Quis limum profundi a terra sancta? Quis carnem a spiritu? Quis Deum a mundi principe? Quis mortis umbram a vita sempiterna discernet? Quis præsentibus rebus futuras emet? Quis fluxis opibus opes constantes et perennes? Quis rebus iis, quæ aspectui subjiciuntur, ea quæ ab oculorum sensu remota sunt? Beatus quidem ille, qui hæc, Verbi gladio meliora a deterioribus secante, secernens ac dividens, « Ascensiones in corde suo disponit[3], » ut quodam loco divinus David loquitur, atque hanc lacrymarum vallem, totis viribus, fugiens, « Quæ sursum sunt, quærit[4], » ac mundo una cum Christo crucifixus, cum Christo resurgit, et cum Christo simul ascendit, vitæ non jam caducæ ac fallacis hæres: ubi non jam « Coluber mordens » in via, nec calcaneum observans[5], » quemadmodum ipsius caput observatur. Superstitibus autem nobis eleganter idem David, velut quispiam præco maxima voce præditus, ab excelso et publico præconio inclamat, « Graves » corde » nos appellans, ac « Mendacium diligentes[6], » monensque, ne rebus iis, quæ oculis cernuntur, animum nostrum magnopere adjungamus, nec frumenti solum ac vini, quæ facile corrumpuntur, saturitate omnem hujus vitæ beatitudinem metiamur. Quod etiam ipsum, ut opinor, beatus Michæas animadvertens, atque humi reptantibus, ac boni tantum specimen habentibus insultans: « Appropinquate, inquit, ad montes æternos: surge et » ambula, quia non est tibi hic requies[7]; » iisdem propemodum verbis utens, quibus nos Dominus noster ac Salvator inhortatur, dicens: « Surgite, eamus hinc[8]; » non

[1] 2 Cor. v, 1. — [2] Psal. xxxviii, 13. — [3] Id. lxxxiii, 6. — [4] Colos. iii, 1. — [5] Gen. xliv, 17, et iii, 15. — [6] Psal. iv, 3, et seq. — [7] Mich. ii, 9, 10. — [8] Joan. xiv, 31.

eos tantum, quos hunc Discipulos habebat, ex illo duntaxat loco transferens, quemadmodum quispiam fortasse arbitretur, sed et semper, et omnes Discipulos suos, a terra, rebusque terrenis ad cœlos et res cœlestes pertrahens.

XXII. Quocirca Verbum jam sequamur, illa requiem quæramus, hujus vitæ opes et copias abjiciamus; hoc solum, quod in ipsis boni est, lucremur, nempe ut animas nostras in eleemosinis acquiramus, facultates nostras pauperibus impertiamur, ut cœlestibus ditemur, animæ quoque partem da, non carni duntaxat; Deo quoque partem da, non mundo tantum; ventri aliquid subtrahe, et spiritui consecra; igni aliquid eripe, ac procul a depascente flamma reconde; a tyranno eripe, ac Domino committe. »Da partem septem, » hoc est, huic vitæ; « Atque etiam »octo[1], » id est, ei quæ post hanc nos excipiet: da exiguum ei, a quo multum habes: da etiam omnia ei, qui omnia donavit. Nunquam Dei munificentiam vinces, etiamsi omnia tua bona projicias, etiamsi te etiam ipsum bonis tuis adjungas. Nam hoc quoque ipsum accipere est, nempe Deo donari. Quantumcumque contuleris, plura tamen tibi reliqua erunt: nec quidquam tuum dabis, quandoquidem omnia a Deo manant. Et quemadmodum nemo umbram suam prægredi potest, ut quæ, quantum progredimur, tantum etiam se subducat, parique semper intervallo nos antecedat; nec corporis magnitudo supra caput sese efferre potest, utpote quod supra corpus semper emineat: eodem modo nec Deus muneribus nostris vinci potest. Neque enim quidquam, quod extra illius bona sit, nec quod illius liberalitatem superet, damus.

XXIII. Agnosce unde habes, quod sis, quod spires, quod intelligas et sapias, quodque maximum est, quod

[1] Eccl. XI, 2.

Deum cognoscas, speres cœlorum regnum, honoris æqualitatem cum Angelis, gloriæ contemplationem, nunc quidem in speculis et ænigmatibus, tunc autem pleniorem ac puriorem; quod Dei filius, Christi cohæres, atque, ut audacter loquar, Deus etiam factus sis? Unde tibi hæc omnia, et a quo? Aut, ut parva hæc, oculisque subjecta dicam, cujus munere ac beneficio intueris cœli pulchritudinem, cursum solis, lunæ orbem, siderum multitudinem, eumque, qui in his omnibus, velut in lyra elucet, concentum atque ordinem, semper eodem modo se habentem, partium anni vicissitudines, temporum mutationes, annorum conversiones, diei noctisque æquas portiones, terræ productiones, aëris fusionem, maris, fluxi simul ac stabilis, immensam latitudinem, fluminum profunditatem, ventorum profluvia? Quis tibi pluvias dedit, agriculturam, cibos, artes, domicilia, leges, respublicas, vitam mitem et humanitate excultam, amicitiam et familiaritatem cum eo, cum quo tibi cognatio intercedit? Unde habes quod animantia partim cicurata, tibique subjecta sint, partim in cibum tradita? Quis te omnium rerum, quæ in terra sunt, dominum et regem constituit? Quis, ne singula commemorem, ea omnia, quibus homo cæteris animantibus præstat, largitus est? Nonne Deus, qui nunc præ omnibus, et pro omnibus rebus benignitatem a te vicissim poscit? An vero nos non pudebit, cum tot tantaque ab eo, partim acceperimus, partim speremus, ne hoc quidem unum ipsi conferre, nimirum benignitatem? An cum ille nos a feris disjunxerit, solosque, ex omnibus iis, quæ in terra sunt, ratione ornaverit, ipsi contra nosmetipsos efferabimus, tantumque a voluptatibus et deliciis corrumpemur, aut furore afficiemur, aut, quo verbo id exprimam, nescio, ut simul cum maza et furfuribus, quæ male fortasse collegimus, nos quoque præstantiore natura

esse quam ipsi sunt, existimemus? Et, quemadmodum olim, ut poëtæ fabulantur, genus quoddam erat gigantum et reliquorum hominum, sic nos quoque sublimes et humana conditione majores apud ipsos erimus, velut ille Nembroth[1], aut genus Enach[2], quod Israëlitas olim opprimebat, aut illi, quorum scelere factum est, ut diluvium terram purgaret? An cum ille, Deus licet ac Dominus, Pater noster vocari non erubescat, nos contra cognatos quoque nostros abnegabimus?

XXIV. Minime, fratres et amici mei, minime committamus, ut res divino munere nobis concessas male administremus, ne alioqui Petrum dicentem audiamus: « Erubescite qui aliena detinetis, Deique æquitatem vobis imitandam proponite, et nemo erit pauper[3]. » Ne congerendis asservandisque pecuniis laboremus, aliis inopia laborantibus, ne alioqui nos acerba et minaci oratione insectetur, hinc divus Amos, ad hunc modum loquens: « Agite jam, » qui dicitis: Quando effluet mensis, ut vendamus; et » sabbata, ut thesauros aperiamus[4]; » et cætera quibus iis, qui magnam et parvam trutinam habent, iram Dei minitatur: hinc rursum beatus Michæas (54), eumdem quoque fortasse luxum reprimens, (tanquam scilicet saturitas petulantiam pareret,) et quod « In lectis eburneis » lascivirent[5], » ac fragrantissimis unguentis effœminate perfunderentur, atque teneris vitulis ex armentis, et hœdis ex gregibus saginarentur, et ad musicorum organorum vocem applauderent, vel potius etiam quod quidquam harum rerum firmum ac stabile esse ducerent; fortasse autem hæc non tam gravia esse existimans, quam quod, cum ipsi luxui dediti essent, « Super contritione Joseph

[1] Gen. x, 8. — [2] — Num. xiii, 29. — [3] Hæc verba desumpta sunt ex Apostolorum constitutionibus S. Clementis. — [4] Amos. viii, 5. — [5] Id. vi, 4.

»nihil paterentur[1]; » hoc enim ad saturitatis crimen adjungit. Quod utinam nunc nobis ne accidat, nec deliciis usque adeo studeamus, ut Dei quoque, res eas indigne ferentis, benignitatem contemnamus, etiamsi non e vestigio, nec simul cum scelere iram suam peccatoribus immittat.

XXV. Supremam illam et primam Dei legem imitemur, «Qui pluit super justos et peccatores, et solem omnibus » æque oriri facit[2]; » ac patentem terram, et fontes, et amnes, et sylvas terrestribus omnibus animantibus expandit; aërem autem avibus, et aquam iis, quæ in aquis vivunt, primaque vitæ subsidia omnibus copiosissime largitus est, non cujusquam imperio detenta, non lege circumscripta, non finibus distincta; sed et communia eadem, et ampla atque copiosa, nec ulla propterea ex parte deficientia proposuit; tum ut æqualem naturæ dignitatem muneris æqualitate ornaret, tum ut benignitatis suæ opes ostenderet. At homines, si aurum et argentum et mollissimas quasque ac superfluas vestes, gemmasque pellucidas, cæteraque id genus, quæ belli ac dissidiorum, primæque tyrannidis argumenta sunt, in terram abdiderint, statim supercilium præ amentia tollunt, calamitosisque cognatis misericordiam occludunt, cum nec ex superfluis quidem rebus ad necessarios vitæ usus opem ipsis ferre in animum inducant, (o ingentem stultitiam! o singularem vecordiam!) nec, si nihil aliud, illud quidem cogitent, quod paupertas et divitiæ, libertasque, ut appellamus, et servitus, ac cætera hujus generis nomina, postea in hominum genus, simul cum vitio irrepserunt, non secus ac communes morbi quidam, illapsa, atque ab illo inventa. « A principio autem, inquit ille, non fuit sic[3] : » verum is, qui hominem primum creavit, liberum eum, suique

[1] Amos. VI, 6. — [2] Matth. V, 45. — [3] Id. XIX, 8.

arbitrii reliquit, sola mandati lege coërcitum, atque in paradisi deliciis opulentum: idemque reliquo mortalium generi per unum illud primum semen largitus est. Libertas porro et divitiæ in sola mandati observatione sitæ erant; vera autem paupertas et servitus in illius transgressione.

XXVI. Ex quo autem invidia et contentiones, et subdola serpentis tyrannis, per voluptatis illecebras furtim nos semper attrahens, atque audaciores adversus infirmiores concitans, in vitam irrepserunt, ab eo tempore in nominum diversitates cognatum genus dissectum est, ac naturæ nobilitatem avaritia discidit, legem etiam assumens, potentiæ atque imperii adjutricem. At tu primam illam æquabilitatem, non postremam divisionem intuere; Creatoris, non potentioris legem tibi propone. Naturæ pro viribus succurre, veterem libertatem honore prosequere, te ipsum verere, ignominiam generi tuo contege, morbo subveni, egestati solatium affer: qui firmo corpore es, opibusque circumfluis, ægrotanti et inopi; qui minime offendisti, collapso et comminuto; qui læto et hilari animo es, mœrenti et afflicto; qui rebus secundis uteris, adversis laboranti. Deo gratitudinis causa aliquid tribue, quod ex eorum numero sis, qui de aliis bene mereri possunt, non qui aliorum beneficentia opus habeant; quod non in alienas manus oculos conjectos habeas, sed alii in tuas. Da operam, ut non solum opibus, sed etiam pietate, non solum auro, sed etiam virtute; imo virtute sola sis locuples. Cura ut proximo tuo idcirco præstantior sis, quia benignior. Fac calamitoso sis Deus, Dei misericordiam imitando.

XXVII. Nihil enim tam divinum homo habet, quam de aliis bene mereri: tametsi ille majora, hic minora beneficia conferat, uterque, opinor, pro suis viribus. Ille hominem condidit, ac solutum rursus colligit; tu lapsum

ne despicias. Ille eum maximis in rebus commiseratus est, cum ei, præter cætera, Legem, Prophetas, ac prius etiam, naturalem legem, non scriptam, eorum, quæ geruntur, censorem, dedit, arguens, admonens, castigans: postremo se ipsum pro mundi redemptione tradens; atque insuper « Apostolos tribuens, Evangelistas, Doctores, Pas» tores[1], » morborum curationes, portenta, mortis destructionem, trophæum adversus eum, qui vicerat, fœdus in umbra, fœdus in veritate, Spiritus sancti distributiones, novæ salutis mysterium; tu vero, siquidem majora quoque potes, et quibus anima beneficio afficitur, (nam his etiam rebus divitem te, si volueris, Deus fecit,) ne his quoque de indigente bene mereri absiste. Imo primum ac potissimum hæc ei, qui abs te petit, tribue, priusque etiam quàm postulet, tota die miserans ac sermonem commodans, debitumque cum fœnore sedulo exigens, hoc est, ejus, cui utilitas affertur, incrementum, quod quidem doctrinæ semper adjungit, dum pietatis semina in se ipso paulatim auget. Sin hæc largiri nequis, at certe hæc secunda et minora, et quæ sub facultatem tuam cadunt, præsta: subveni, cibum præbe, detritum pannum porrige, medicamentum adhibe, vulnus alliga, de calamitate aliquid percunctare, de patientia orationem habe, bono animo esto, accede; haudquaquam ex ea re deterior te ipso eris; haudquaquam morbum contrahes, etiamsi homines nimium delicati, inanibus decepti rationibus, hoc existiment; vel potius hoc sive mollitiei, sive impietati suæ prætexant, ad timiditatem, velut ad magnum aliquid et prudens confugientes. Hoc tibi persuadeant, et rationes, et medici, et contubernales qui eos curant, ex quibus nondum ullus ea de causa in periculum incidit, quod ad eos accesserit. Atque ut demus rem hanc metu et suspi-

[1] Ephes. IV, 11.

cione non carere, tu tamen, o serve Christi, Deique et hominum amator, ne propterea degenerem atque ignavum animum geras : verum confidito; timiditatem misericordia, Dei metus mollitiem vincat; rationes eas, quæ carni favent, pietas superet. Ne fratrem despicias, ne prætereas, ne, ut scelus, ut piaculum, ut aliud quiddam fugiendum et execrandum averseris. Membrum tuum est, tametsi calamitate curvetur : ut Deo, « Tibi derelictus est » pauper[1], » licet animo admodum forti prætereas; his enim verbis pudore te fortasse afficiam. Humanitatis tibi argumentum proponitur, etiamsi te a beneficio accipiendo alienus avertat et alienet.

XXVIII. Quisquis navigat, naufragio propinquus est, eoque magis, quo audacius navigat : et quisquis corpus gerit, corporis malis propinquus est, eoque magis, quo erectior incedit, nec eos, qui ante se jacent, intuetur. Dum secundo vento navigas, ei qui naufragium facit, manum porrige : dum sanus es et locuples, afflicto fer opem. Ne expectes, dum, quantum malum sit humanitas, in te ipso discas, quantumque bonum viscera egentibus aperire. Ne experiri velis Deum manum extendentem adversus eos, qui cervicem attollunt, ac pauperes prætereunt. In alienis calamitatibus hæc disce ; egenti parvum aliquid tribue ; neque enim parvum est ei, qui omnibus rebus caret, imo ne ipsi quidem Deo, modo viribus non impar. Sit tibi summi muneris loco animi alacritas : si nihil habes, illacryma. Magnum calamitoso remedium est miseratio ex animo collata : ac vere et sincere condolere, calamitatem magna ex parte levat. Homo apud te jumento vilior non est, o homo, quod « Cum in foveam incidit, aut aberravit, erigere, ac reducere[2] » tibi Lex præscribit. Si quid autem profundius aliud, et magis arcanum occultet, cujusmodi sunt multa

[1] Psal. x, 14. — [2] Deut. xxii, 1, et seq.

legalis profunditatis ac duplicis sensus, non est meum nosse, verum spiritus omnia perscrutantis et cognoscentis: quantum vero ipse ratione atque intelligentia consequi possum, hoc ideo sanxit, ut nos ab humanitate, quam in rebus parvis adhibemus, ad majorem plenioremque benignitatem exerceat. Quanta enim, quæso, his, qui ejusdem nobiscum generis atque honoris sunt, debetur, quæ vel usque ad ea, quæ ratione carent, exigitur?

XXIX. Atque hæc quidem suadent, ratio, et lex, et hominum moderatissimi quique, apud quos præstabilius habetur beneficium dare quam accipere, majorique studio est misericordia, quam lucrum. Quid vero de nostris sapientibus dixeris? Nihil enim de exteris dico, qui vitiis suis patronos deos excogitant, et Lucrio primas tribuunt; et, quod eo sceleratius est, nonnullis quoque dæmonibus apud quasdam nationes homines necare in more habent, atque in pietatis parte crudelitatem ponunt, sacrificiisque hujusmodi, et ipsi delectantur, et deos suos delectari putant, mali utique malorum sacerdotes et mystæ. Verum ex nostris quoque nonnulli sunt, id quod lacrymis dignum est, qui tantum abest ut laborantium vicem doleant, ipsisque opem ferant, ut eos etiam acerbis probris insectentur, ipsisque insultent; ac vane et inaniter philosophantur, « Vereque ex terra vocem mittunt[1], » et in aërem loquuntur, non in sagaces aures divinisque dogmatibus assuetas, eoque audaciæ progrediuntur, ut dicant: « A Deo illis est afflictio, a Deo nobis prosperitas. Et quis ego sum qui Dei decretum rescindam, ac Deo benigniorem me præbeam? Ægrotent, affligantur, in calamitate versentur: ita Deo visum est. » Atque hic solum Dei amorem præ se ferunt, ubi obolos custodire, ac miseris insultare oportet. Sane quod isti se prosperitatem a Deo habere mi-

[1] Isaï. XXIX, 4.

nime arbitrentur, per ea, quæ loquuntur, aperte indicant. Quis enim de indigentibus ita statuerit, qui quidem suorum omnium bonorum auctorem et largitorem Deum agnoscat? Eorumdem quippe est, et a Deo aliquid habere, et iis, quæ habent, pie ac secundum Deum uti.

XXX. Nam autem a Deo quoque fiat, ut illi divexentur, nondum perspicuum est, quandiu terrena hæc moles perturbationem a se ipsa, velut in fluctibus, tulerit. Cuinam vero exploratum est, num ille ob vitium crucietur, hic rursum ut bonus ac laude dignus, evehatur; et non e contrario, ille ob improbitatem attollatur, hic ob virtutem exploretur? Ille inquam, altius evectus, ut gravius corruat, ac tantisper expectatus, quoad universa ipsius improbitas, morbi cujuspiam instar, prius eruperit, ut justitius etiam postea puniatur; hic rursus præter opinionem oppressus, ut, non secus atque aurum in fornace probatus, si quid vitii paululum in se habeat, eliquet; « Nemo enim, saltem in natura generatione procreata, » omnino a sorde purus est[1], » ut audivimus, licet ille probatior videatur. Nam hujusmodi quoque aliquod mysterium in Scriptura reperio; ac longum utique esset omnes Spiritus voces, quæ huc spectant, recensere. Sed « Quis » arenam maris, et pluviæ guttas, et abyssi profunditatem » metiri[2]? » quis divinæ in omnibus rebus sapientiæ profunditatem, per quam et omnia creavit, et ea, quemadmodum ipse vult, ac novit, moderatur, investigare queat? Satis enim nobis est, Apostoli exemplo, ipsius conjiciendæ et contemplandæ difficultatem admirando solum pertransire: « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei: » quam inscrutabilia sunt judicia ejus et investigabiles viæ » ejus! » Et, « Quis novit mentem Domini[3]? Quis, ut cum « Job loquar, ad summum sapientiæ ejus accessit[4]? Quis

[1] Job. xxv, 4. — [2] Eccli. I, 2. — [3] Rom. xi, 33, 34. — [4] Job. xi, 8.

» sapiens, et intelliget hæc [1], » ac non per id, quod percipi non potest, id, quod supra mensuram est, metietur?

XXXI. Alius igitur in his rebus temerarius et audax sit, vel potius nemo sit; ego autem, vel hujus vitæ cruciatum improbitati, vel res lætas et secundas pietati omnino ascribere vereor; imovero nonnunquam, et hoc ob aliquam utilitatem contingit, nempe ut vel per improborum calamitatem vitii cursus reprimatur, vel per bonorum felicitatem virtuti via muniatur; sed id non semper, nec omnino, verum hoc futuro tempori tantum reservatur, in quo alii virtutis præmiis, alii scelerum pœnis afficientur. « Resurgent enim, inquit, hi in resurrectionem vitæ, illi » in resurrectionem judicii [1]. » Rerum autem hujus ævi alia forma est, aliaque gubernatio, tametsi omnia eo ferant, atque apud Deum æquabile quiddam procul dubio habeat, id quod nobis inæquale esse videtur: haud aliter atque in corporibus eminentes ac demissæ partes, magnitudines item et parvitates, atque in terra, tam ea, quæ alte se efferunt, quam quæ subsidunt, ex quibus pulchritudo mutua inter se habitudine conflatur ac perspicitur; quandoquidem quod inordinatum et inæquale est in prima artificis circa materiam adumbratione, valde tamen artificiosum foret, si ad operis cujusdam structuram accommodaretur: id quod tum demum intelligimus atque fatemur, cum elaborati operis elegantiam undique perfectam et absolutam intuemur. At nec ille artis inscius est, ut nos sumus; nec res hujus vitæ propter ea temere atque inconditе gubernantur, quia exploratas earum rationes non habemus.

XXXII. Sed etsi quædam ejus, qua laboramus, affectionis imago exhibenda est, non multum iis, qui nausea et vertigine laborant, dissimiles sumus, qui omnia sur-

[1] Matth. xxv, 46, et Joan. v, 29.

sum deorsumque verti putant, cum ipsi vertantur. Idem etiam his, de quibus loquimur, accidit. Neque enim Deum sapientiorem se esse sustinent; statim ut inopinatum quid acciderit, quasi vertigine correpti hærent, cum e contra oporteret eos, vel in indaganda ratione laborare, ut cura ac diligentia veritatem fortasse consequi possint: vel de his rebus sapientiores viros magisque spirituales consulere, quandoquidem id quoque inter Spiritus dona numeratur, nec omnium est scientia; vel eam denique per vitæ purgationem aucupari, atque a vera Sapientia sapientiam postulare. Isti vero, o miram stultitiam! ad id, quod paratius et proclivius est, se conferunt, nec ratione mundum gubernari falso asserunt, cum ipsi rationem ignorent; atque ita propter inscitiam sapientes sunt, aut propter supervacaneam sapientiam, ut ita loquar, insipientes ac stolidi. Hinc alii quidem casum atque Fortunam, fortuito sane temereque confictam induxerunt; alii siderum principatum quemdam rationis expertem atque indissolubilem, quæ res nostras arbitratu suo, imo etiam necessario, connectant, et errantium quarumdam atque fixarum stellarum congressus et recessiones, ac motum, omnibus in rebus dominantem confinxerunt; alii, quod quisque secum excogitavit, ærumnoso hominum generi invexerunt; quidquid nimirum ex ipsa Providentia comprehendi conspicique nequit, in varias opiniones, variaque nomina dividentes. Nec defuerunt, qui magnæ quoque paupertatis Providentiam damnarent, dum ea quidem, quæ supra nos sunt, ab ipsa regi atque gubernari judicarunt, cæterum eam ad nos usque, qui ea vel maxime indigemus, demittere gravati sunt; perinde ac vererentur, ne, si plures beneficiis afficerentur, nimis beneficum exhiberent benefactorem, aut ne Deus bene de pluribus merendo defatigaretur.

XXXIII. Verum hos, ut dixi, valere sinamus, quippe quos jam Scriptura egregie ulta sit: « Evanuit enim, inquit, » insipiens cor eorum; dicentes se esse sapientes, stulti » facti sunt, Deique incorruptibilis gloriam immutarunt[1], » figmentis quibusdam atque umbris Providentiam ad omnia sese porrigentem contumeliose proscindentes. Nos autem, neque hujusmodi dogmatum portenta confingamus, si quid nobis, qui ratione utimur, ac summæ rationis cultum profitemur, ratio curæ est, ne iis, qui hæc putant, assentiamur; tametsi in absurdis sermonibus et dogmatibus celerem et expeditam linguam habeant, et novitate delectant. Quin potius, et Deum rerum omnium effectorem et architectum credamus. Quonam enim modo universum hoc extitisset, nisi ab aliquo procreatum atque concinnatum fuisset? Et Providentiam, quæ universam hanc rerum machinam contineat, velutque vinculis astringat, simul inducamus; quandoquidem, quarum rerum conditor est, earum quoque moderator sit necesse est. Alioqui si mundus casu feratur, primo quoque tempore, velut navis a venti turbine, propter materiæ perturbationem dissolvetur ac distrahetur, atque ad veterem confusionem indigestamque congeriem reducetur. Ac nostris præsertim rebus, nostrum, sive factorem, sive fictorem appellare mavis, præesse credamus; etiamsi vita nostra per, contraria gubernetur ob id fortasse nobis ignota, ut quia eorum cognitionem vix omnino consequi possumus, rationem omnia superantem admiremur. Quidquid enim facile percipitur, facile quoque in contemptum venit. Quod autem supra nos est, quo majore cum difficultate percipi potest, eo etiam majorem admirationem movet; atque id omne, quod appetitum nostrum fugit, desiderium exercet.

[1] Rom. I, 21, et seq.

XXXIV. Idcirco, nec sanitatem omnem admiremur, nec morbum omnem respuamus, nec fluentibus divitiis cor apponamus, fluxis plus quam par sit adhærentes, ac velut partem quamdam animæ cum eis absumentes: nec rursus paupertatem, ut detestabilem omnino ac damnatam, et invisam insectemur. Verum et insipientem sanitatem, cujus fructus est peccatum, despicere, et morbum sanctum in pretio habere sciamus, eos, qui per dolorem et cruciatum victoriam adepti sunt, venerantes, ne forte Job quispiam inter ægrotantes lateat, multo utique iis, qui corpore sano sunt, præstantior ac venerabilior, «Etiamsi saniem radat[1], »etiamsi diu ac noctu sub dio vexetur, tum a plaga, tum ab uxore, tum ab amicis in arctum adductus. Atque iniquas opes, propter quas merito «Dives ille in flamma cruciatur, et exiguam aquæ »guttam, qua linguam refrigeret[2], »supplex petit, repudiemus: et rursum paupertatem cum grati animi affectu et virtute conjunctam laudemus, cum qua Lazarus salutem assequitur, atque illa in Abrahæ sinu requie locupletatur.

XXXV. At mihi quidem hoc quoque nomine necessaria esse benignitas et misericordia erga pauperes videtur, ut iis, qui de illis ita sentiunt, os obstruamus, nec inanibus verbis cedamus, crudelitatis legem adversus nosmetipsos sancientes; atque mandato omnium maximo et exemplo moveamur. Quodnam porro hoc mandatum est? Ac videte, quæso, quam constans sit atque sincerum: neque enim homines Spiritu sancto afflati, cum semel aut bis de pauperibus sermonem habuissent, desierunt; nec quidam duntaxat de his rebus verba fecerunt, reliqui minime, aut alii copiosius, alii parcius, velut de re non ita magna, nec admodum necessaria; verum, et omnes

[1] Job. II, 8. — [2] Luc. XVI, 24.

in universum, et sedulo quisque, vel primum, vel in primis ad eam res nos cohortantur, nunc admonentes, nunc comminantes, nunc exprobrantes; nonnunquam etiam eos, qui virtutis hujusce munere funguntur, laudibus efferentes, nimirum ut per admonitionis assiduitatem eo nos adducant, ut hoc mandatum exequamur. « Propter miseriam » inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit » Dominus [1]. » Quis exurgentem Dominum non extimescat? Et alio loco : « Exurge, Domine Deus meus, et exaltetur » manus tua : ne obliviscaris pauperum [2]. » Elationem hujusmodi deprecemur, et ne velimus cernere manum illam adversus inobedientes et contumaces sese attollentem, quodque eo gravius est, in duros et pertinaces immissam. Et rursus : « Non est oblitus clamorem pauperum. » Et, « Non in finem oblivio erit pauperis [3]. » Et, « Oculi ejus in » pauperem respiciunt; » ( quod quidem palpebris melius est, ac præstantius; ) « palpebræ autem ejus interrogant » filios hominum [4]; » id est, minor, ut ita dicam, et secundaria inspectio.

XXXVI. Verum dixerit fortasse aliquis : « Hæc pro pau- » peribus illis et inopibus dicta sunt, qui injuria afficiuntur. » Non contradico. At hoc quoque tamen ad colenda humanitatis officia te extimulet. Quorum enim, si quid eis injuriæ inferatur, tanta ratio habetur, iisdem certe beneficio affectis, amplior et uberior est gratia. Nam si, « Qui » pauperem despicit, eum aquo factus est, ad iram conci- » tat [5], » non dubium est, quin opificem honore afficiat, qui ipsius opus complectitur. Rursus cum audis : « Pauper » et dives occurrerunt sibi, utrumque autem creavit Do- » minus [6]; » ne illum quidem pauperem, hunc autem divitem ab eo creatum intelligas, atque ex ea re in pauperem

[1] Psal. XI, 6. — [2] Id. IX, 35. — [3] Id. IX, 13 et 19. — [4] Id. X, 5. — [5] Prov. XVII, 5. — [6] Id. XXII, 2.

insurgendi ansam arripias; neque enim constat, an a Deo hujusmodi distinctio profecta sit. Verum Dei figmentum, inquit, uterque æque est, tametsi, quod ad res externas attinet, dispari conditione sint. Hoc te ad commiserationem et charitatem inflectat, ut cum cogitatio illa tibi animos extulerit, hæc eosdem demittat, teque moderatiorem efficiat. Quid præterea? « Qui miseretur pauperis, inquit, » Deo fœneratur[1]. » Quis hujusmodi debitorem recuset, debitum in tempore non sine fœnore redditurum? Et rursus: » Per misericordiam et fidem peccata purgantur[2]. »

XXXVII. Purgemur itaque per misericordiæ officia, labesque et sordes animæ pulchra illa herba extergamus, ac dealbemur, alii ut lana, alii ut nix, pro misericordiæ videlicet proportione. Atque aliquid magis formidandum dicam; si nulla est tibi « Confractio, nec livor, nec plaga » tumens[3], nec ulla animæ lepra, aut significationis tactus, » aut albor[4], » quæ a Lege quidem exigue curabantur, medicam autem Christi manum requirunt; at eum certe, qui salutis nostræ causa vulneratus et attritus est, reverere. Revereberis autem, si te Christi membro benignum atque humanum præbeas. Quod si te fortasse animarum nostrarum prædo et tyrannus, vel a Jerusalem in Jerico descendentem, vel alibi uspiam inermem et imparatum nactus, usque adeo sauciavit, ut merito his verbis uti queas: « Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ[5]: » siquidem ita affectus es, ut ne medicinam quidem expetas, ne morbi curandi rationem intelligas, heu plagam sane gravissimam, calamitatemque altissime grassantem! Sin salus tua nondum plane deplorata est, nec immedicabili morbo laboras, ad medicum

[1] Prov. xix, 17. — [2] Id. xv, 27. — [3] Isaï. i, 6. — [4] Levit. xiii, 2. — [5] Psal. xxxvii, 6.

accede, obsecra, vulneribus per vulnera medere, simile per simile acquire, vel potius, minoribus remediis graviores morbos depelle. « Dicet animæ tuæ : Salus tua sum » ego[1] : » et, « Fides tua salvum te fecit[2] : » et, « Ecce sanus » factus es[3] ; » atque humanissimis quibusque verbis te alloquetur, modo te iis, qui in dolore versantur, benignum et humanum esse videat.

XXXVIII. « Beati misericordes, inquit, quoniam ipsi » misericordiam consequentur[4]. » Non in postremis beatitudinibus est misericordia. Et, « Beatus, qui intelligit super » egenum et pauperem[5] » Ac rursus : « Benignus homo, qui » miseretur et commodat[6]. » Et alio loco : « Tota die justus » miseretur et commodat[7]. » Benedictionem arripiamus, intelligentes vocemur, benigni simus. Ne nox quidem misericordiæ officia tibi interrumpat. « Ne dixeris : Rediens » redi et crastino die dabo tibi[8]. » Ne quid inter propositum tuum et beneficium intercedat. Sola enim beneficentia moram non admittit. « Frange esurienti panem » tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam[9], » idque læto atque alacri animo. « Qui enim miseretur, inquit » ille, in hilaritate[10]. » Ac beneficii gratia promptitudine et celeritate tibi conduplicatur. Nam quod mœsto vel coacto animo defertur, ingratum est, minimeque præclarum. Lætandum est autem, non lugendum, cum beneficium damus. « Si vinculum et electionem sustuleris[11], » inquit ille, hoc est, tenacitatem et probationem, sive hæsitationem, ac verbum murmurationis, quid futurum est? Quam magnum et admirandum! Qualis quantaque hujus rei merces! « Erumpet matutinum lumen tuum, et sani-

I.

[1] Psal. xxxiv, 3. — [2] Matth. ix, 22. — [3] Joan. v, 14. — [4] Matth. v, 7. — [5] Psal. xl, 1. — [6] Id. cxi, 5. — [7] Id. xxxvi, 26. — [8] Prov. iii, 28. — [9] Isaï. lviii, 7. — [10] Rom. xii, 8. — [11] Isaï. lviii, 6.

» tas tua cito orietur[1]. » Quis ergo est, qui lucem et sanitatem non expetat?

XXXIX. Quin me quoque movet Christi crumena[2], quæ nos ad pauperes alendos exhortatur; Petrique etiam et Pauli conventio, qui Evangelii promulgationem ita inter se partiti sunt, ut pauperes interim communi animorum studio complecterentur[3]: ac denique juvenis illius perfectio in eo definita et constituta, ut « Bona sua pauperibus » daret[4]. » An tu benignitatem, non necessariam, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellem et existimarem; sed me sinistra illa manus terret, et hœdi, et probra, quæ ab eo, a quo illic collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulerunt, nec quia templa diripuerunt, aut adulterium perpetrarunt, aut aliud quiddam ex aliis, quæ interdicta sunt, admiserunt, hoc ordine mulctati, sed quia Christum per pauperes minime curarunt.

XL. Quocirca, si quid mihi auscultandum putatis, servi Christi, et fratres, et cohæredes, Christum, quandiu licat, visitemus, Christum curemus, Christum alamus, Christum vestiamus, Christum colligamus, Christum honoremus, « Non mensa solum[5], » ut quidam, nec unguentis[6], ut Maria, nec sepulcro duntaxat, ut Joseph Arimathæus, « Nec rebus quæ ad sepulturam pertinent[7], » ut ille dimidia tantum ex parte Christum amans Nicodemus, nec denique « Auro, thure, et myrrha[8], » ut Magi ante eos omnes, quos diximus; sed quoniam omnium Dominus « Misericordiam vult, non sacrificium[9], ac pinguium agnorum » myriades[10] » commiseratio superat, hanc per pauperes humique hodierno die provolutos ipsi conferamus, ut cum

[1] Isaï. LVIII, 8. — [2] Joan. XII, 6. — [3] Gal. II, 9, et seq. — [4] Matth. XIX, 21. — [5] Luc. VII, 36. — [6] Joan. XII, 3. — [7] Id. XIX, 3, et seq. — [8] Matth. II, 11. — [9] Id. IX, 13. — [10] Dan. III, 40.

hinc excesserimus, in æterna tabernacula nos recipiant, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

## ORATIO XV[1].

### *In Machabæorum laudem.*

### ARGUMENTUM.

I. *Honorandi sunt Martyres, qui ante Christum pro Christo per fidem decertarunt.—Nemo ante Christi adventum sine fide justificatus.* II. *Machabæi ideo laudandi, quia ad crucis normam vitæ suæ rationes exegerunt.* III. *Eleazarus, primitiæ eorum, qui ante Christum passi sunt.—Filiorum et discipulorum virtutes parentibus et magistris ascribere æquum est.—Septenarius numerus apud Hebræos in honore.—Egregia Machabæorum fortitudo.* IV. *Mira matris Machabæorum constantia, et eximius ardor fidei.—Nihil matris animum emollire potuit.—Cruciatus despiciunt Machabæi.* V. *Mater et filii suppliciorum terroribus sublimiores.—Præclara ad Antiochum Machabæorum verba.— In quo consistat verum salutis præsidium. Verus timor. Verus mundus. Patria. Cognatio. Amici. Æquales. Templum.* VI. *Terrena, res parvæ ac nullius pretii.—Antiochus, in Machabæos sæviendo, contra Deum pugnat.—Machabæi ad omnia perferenda parati.—Tyrannum*

[1] Alias XXII, quæ autem XV erat, nunc est XVI. Habita circa annum 373.

*vehementiori impetu provocant.* VII. *Mutua Machabæorum cohortatio. — Pulchra res est concordia fratrum. —Ad coronam sese mutuo impellunt.* VIII. *Machabæorum constantia persecutores terret. —Strenua mater gaudio et timore affecta. —Filios alloquitur.* IX. *Matris oratio post filiorum passionem. —Sic carnificum ora intuetur, quasi ab illis beneficium acceperit. —Machabæi per passionem Deo oblati. Coronati. —Ipsa mater a tyranno postulat, ut filiis adjungatur.* X. *Martyrio coronatur. —Omnes a primo ad ultimum fortiter decertarunt.* XI. *Machabæorum sacrificium sacrificio Jephte præstantius. — Machabæorum constantia et fortitudo, mirabile fuit omnibus spectaculum. —Virorum fortium virtutem ipsi hostes mirantur.* XII. *Machabæorum exemplum sacerdotibus, et matribus et adolescentibus propositum. —Diabolus, quotidianus noster Antiochus.*

I. Quid autem Machabæi? Horum enim nomine diem hunc festum agitamus; qui quamvis apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni tamen sunt qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortem animum præstiterunt. Qui porro ante Christi passiones martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem nostræ salutis causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? Nam qui sine hujusmodi exemplo tanta virtutis laude floruerunt, annon multo fortiores se præbuissent, si cum exemplo periculum adire ipsis contigisset? Ac simul mysticus et arcanus hic sermo est, mihi quidem, atque omnibus Dei amore præditis, admodum probabilis : neminem videlicet eorum, qui ante Christi adventum numeros om-

[1] Vide D. Guillon, tom. vi, p. 373-390.

nes virtutis impleverunt, id citra Christi fidem esse consecutum. Quanquam enim Verbum suo postea tempore libere promulgatum est, puris tamen animis etiam ante innotuit, quemadmodum ex multis, qui ante ipsum honoribus affecti sunt, liquido perspici potest.

II. Quocirca Machabæi non idcirco contemnendi sunt, quia ante crucem tales extiterunt : verum quia ad crucis normam vitæ suæ rationes exegerunt, ideo laudandi, ac sermonum honore celebrandi : non ut ipsorum gloriæ quidquam accedat; (quid enim iis oratio afferre possit, quorum gloria ipsis actionibus rebusque gestis nititur?) sed ut gloriam consequantur, qui eos laudant, ac virtutem æmulentur, qui audiunt, ejusmodi nimirum commemoratione, quasi stimulis quibusdam, ad earumdem rerum studium excitati. Enimvero quinam hi fuerunt, et unde, atque ex quali primum disciplina et institutione in eam virtutis et gloriæ magnitudinem evaserint, ut tum annuis his festis, et solemnibus pompis celebrentur, tum multo major quam quæ oculis cernitur, eorum gloria in omnium animis condita sit, studiosis ac diligentibus viris perspicue liber ille declarabit, qui rationem perturbationibus animi imperare docet (55), in ejusque arbitrio esse, ut in utramvis partem, hoc est, vel ad virtutem, vel ad vitium propendeamus. Nam libelli illius auctor, tum pleraque alia testimonia, tum horum quoque dimicationes ad hujus argumenti confirmationem attulit. Mihi vero hæc tantum dicere sufficiet.

III. Hic Eleazarus, primitiæ eorum, qui ante Christum passi sunt[1], quemadmodum Stephanus eorum, qui post Christum[2], vir sacerdos et natu grandis, tum capillis tum prudentia canus : prius quidem pro populo sacrificia et preces adhibens, nunc autem se ipsum quoque Deo offe-

[1] 2 Mach. VI, 18. — [2] Act. VII, 58.

rens, perfectissimam hostiam, ac totius populi expiatricem; faustum certaminis præludium, loquens pariter ac tacens cohortatio : septemque insuper filios offerens, institutionis suæ fructum, « Hostiam viventem, sanctam, Deo placen» tem[1], » omni legali sacrificio clariorem et puriorem. Filiorum enim virtutes parentibus ascribere, æquissimum ac justissimum est. Ibi fortes et magnanimi filii, nobilis matris nobilis soboles, alacres veritatis pugiles, Antiochi temporibus sublimiores, sinceri mosaïcæ legis discipuli, seduli patriorum rituum custodes numero septem, qui numerus apud Hebræos in laude est, utpote septenariæ quietis mysterio coornatus, unum spirantes, unum spectantes, unum ad vitam iter, hoc est mortem pro lege Dei oppetitam, agnoscentes, non minus animis quam corporibus fratres, mortis causa inter se æmuli, (O rem admirabilem!) tormenta, non secus ac thesauros quosdam, præripientes, ac pro magistra lege periculum suscipientes : admota tormenta non magis formidantes, quam, quæ supererant, requirentes : unum hoc metuentes, ne fessus tyrannus finem cruciandi faceret, sicque nonnulli ex ipsis coronæ expertes abscederent, atque a fratribus inviti disjungerentur, ac malam victoriam referrent, eo videlicet adducti, ut periculum esset, ne non cruciarentur.

IV. Illic fortis et strenua mater, filiorum simul et Dei amans, atque ita affecta, ut materna ipsius viscera præter naturæ morem distorquerentur. Non enim filiorum, qui supplicio afficiebantur, vicem dolebat : verum sollicito atque anxio animo erat, ne non ipsis supplicium inferretur : nec eos, qui excesserant, magis desiderabat, quam reliquos illis adjungi optabat : ac de his in majori cura erat, quam de illis, qui jam e vita migrarant. Horum enim dubium atque anceps certamen erat : illorum autem securus vitæ exitus. Atque illos quidem jam Deo commendarat,

hos autem ut Deus acciperet, laborabat. O virilem animum in muliebri corpore! O præclarum et admirandum munus! O sacrificium, Abrahæ sacrificio (vereor ne hoc a me audacius dicatur) majus ac præstantius. Illè enim unum alacri animo obtulit quanquam unigenitum, et divinitus promissum, imo ad quem promissio ipsa referebatur; quodque majus est, quia non generis tantum sui, verum omnium etiam hujusmodi hostiarum primitiæ, et radix extitit: hæc autem populum universorum filiorum Deo consecravit; in quo sane, tum matres, tum sacerdotes, victimis ad necem alacribus, holocaustis ratione præditis, hostiis ad lanienam properantibus, superavit. Atque ubera quidem illis ostentabat, et puerilem educationem in memoriam revocabat, canitiemque ipsam protendebat, ac seniles annos, supplicis cujusdam orationis loco, proferebat; non, ut illi vitæ suæ consulerent, quærens, sed ad subeundos cruciatus adurgens, ac mortis dilationem, non autem mortem, periculosam esse existimans. Cujus animi robur atque constantiam nihil flectere et emollire ac debilitare potuit; non instrumenta luxandis artubus accommodata, quæ in medium proferebantur, non rotæ quæ proponebantur, non exquisitissima quæque tormentorum genera, non ferrearum ungularum acies, non enses qui acuebantur, non ferventes ollæ, non ignis qui excitabatur, non tyranni minæ, non populus, non urgens satelles, non generis aspectus, non membra quæ discerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non sanguinis defluentes rivi, non juvenilis ætas quæ absumebatur, non præsentia mala, non impendentes acerbitates. Quinetiam, ipsa periculi mora, quæ aliis in hujusmodi rebus gravissima esse solet, levissima illi videbatur. Ex hoc enim spectaculo incredibili quadam voluptate perfundebatur. Moram quippe suppliciis quodammodo affere-

[1] Rom. XII, 1.

bat, non ipsa tantum tormentorum, quæ admovebantur, varietas, quæ omnia illi animosius aspernabantur, quam quivis alius unum eorum vel levius tolerasset : verumetiam multiplices tyranni sermones, nunc contumeliis utentis, nunc minas intentantis, nunc blanditias adhibentis : quid enim non movit, ut id, qnod sperabat, assequeretur?

V. At vero in filiorum ad tyrannum responsis tantum sapientiæ animique magnitudinis inerat, ut et aliorum omnium præclara facinora in unum locum collata, præ eorum constantia et fortitudine, perexigua et minuta videri necesse sit : et rursus fortitudinis atque constantiæ laus parva futura sit, si cum sapientissimis eorum sermonibus comparetur : adeo ut illorum hæc laus propria sit, quod iidem, et ita cruciatus exceperint, et tantam sapientiam exercuerint in responsionibus ad persecutoris minas, injectosque suppliciorum terrores, quorum nulli, nec fortes filii, nec fortior mater succubuit. Quin potius ipsa supra omnia sese collocans, impetumque animi cum amore commiscens, pulchri cujusdam funebris muneris loco, se ipsam liberis obtulit, ac prægressos secuta est : idque quonam pacto? sua sponte ad supplicia gradiens : et cum quibus epitaphiis? Quamvis enim pulchri quoque, atque adeo pulcherrimi filiorum ad tyrannum sermones fuerint, cum quibus aciem instruxerunt, et quibus tyrannum confixerunt : pulchriores tamen matris sermones fuerunt, quibus eos prius ad martyrium cohortata est, ac deinde funus eorum exornavit. Quinam igitur filiorum sermones fuerunt? Commodum enim fuerit eos quoque vobis commemorare, ut quemadmodum certaminis, ita sermonum etiam, qui Martyres deceant, exemplum habeatis, si in eadem tempora incideritis. Alii quidem alio sermonis genere utebantur, prout quemque, vel tyranni verba, vel periculorum ordo, vel animi alacritas armabat. Cæterum, ut summa-

tim eos complectar, tales erant : « Nobis, o Antioche, cæterique, qui adestis, Rex unus est Deus, a quo procreati sumus, et ad quem revertemur. Unus legislator Moyses, quem non prodemus, nec contumelia afficiemus; non per ea pericula (56), quæ vir ille virtutis causa suscepit, ac miracula quæ plurima patravit, ne si alius quidem Antiochus te atrocior nobis minitetur. Unum præsidium, divini mandati observatio, ac ne lex, qua obsepti sumus, infringatur. Una porro gloria, ut pro tantis rebus gloriam omnem contemnamus. Solæ denique opes et divitiæ, bona ea, quæ in spe habemus. Nec vero quidquam aliud nobis formidabile est, quam ne quid magis quam Deum formidemus. Cum his rationibus in aciem prodimus : his armis instructi sumus : cum hujusmodi juvenibus tibi sermo ac negotium est. Jucundus quidem et suavis hic mundus est, et patrium solum, et amici, et cognati, et æquales, et templum hoc, cujus magnum ac celebre nomen est, et patria festa, et mysteria, atque cætera, ob quæ mortales omnes antecellere videmur. Verum ista, Deo periculisque iis, quæ pro virtute adeuntur, haudquaquam suaviora sunt : cave id existimes. Alius enim nobis mundus est, omnibus rebus, quæ oculis cernuntur, longe sublimior ac diuturnior. Patria autem, superna Jerusalem[1], quam nullus Antiochus expugnabit, nec spem habebit fore, ut ditioni atque imperio suo subjiciat, utpote firmam et inexpugnabilem. Cognatio item, inspiratio illa[2], et qui secundum virtutem progeniti sunt. Amici porro, Prophetæ et Patriarchæ, a quibus pietatis formam et exemplum accepimus. Æquales præterea, qui nobiscum hodie in iisdem periculis versantur, atque in doloribus constanti animo perferendis contemporanei sunt. Nam quod ad hoc templum attinet, cœlum longe

[1] Gal. IV, 26. — [2] Gen. II, 7.

» magnificentius est. Jamvero nobis pro festo et celebri-
» tate, Angelorum chorus est : ac postremo mysterium
» unum magnum atque adeo maximum ac plerisque tectum
» et incognitum, ipse Deus, ad quem hujus quoque vitæ
» nostræ mysteria referuntur.

» VI. Quocirca res parvas nulliusque pretii nobis pol-
» liceri desine. Nec enim turpibus et ignominiosis hono-
» ribus affici sustinebimus, nec cum detrimento conjuncta
» lucra complectemur : non ita infeliciter negotiabimur.
» Quin tu quoque nobis minari desine; vel contra facturos
» nos minabimur, ut imbecillitatem tuam prodamus, atque
» insuper tormentorum nostrorum metum intentemus.
» Nam nobis quoque, ne sis nescius, ignis est, quo persecu-
» tores nostros excruciamus. An tu cum gentibus et civi-
» tatibus tibi certamen esse putas, aut cum ignavissimis
» regibus, quorum alii superiores discedere, alii fortasse
» vinci queant? Nec mirum, cum nequaquam pro tanti
» momenti rebus periculum subeant. Imovero adversus
» legem Dei aciem instruis, adversus tabulas a Deo exculp-
» tas, adversus patrios ritus, et ratione et antiquitate
» coornatos, adversus septem fratres unius animæ vinculo
» constrictos, septem trophæis æternam nomini tuo infa-
» miam inusturos : quos vincere quidem parum amplum
» atque honorificum fuerit, ab ipsis autem vinci admodum
» turpe et pudendum. Ab illis genus ducimus, illorum
» discipuli sumus, quibus ignis nubisque columna viam
» commonstrabat; quibus mare scindebatur, fluvius siste-
» batur[1], solis cursus reprimebatur, panis ut pluvia fluebat,
» manuum extensio numerosissimos exercitus per oratio-
» nem fundebat, atque in fugam vertebat[2] : quibus feræ
» cedebant, nec vis flammæ eos attingebat[3], ac reges, eo-

[1] Exod. XIII, 21. XIV, 16. — [2] Ibid. XVI, 14. XVII, 11. — [3] Dan. XIV, 30. III, 15, et seq.

» rum fortitudinem admirantes, discedebant. Atque, ut » quidpiam eorum, quæ tibi cognita sunt, proferamus; » Eleazari discipuli sumus, cujus tu magnitudinem animi » perspectam et exploratam habes. Pater prius decertavit, » filii postea certabunt. Sacerdos abscessit, victimæ se- » quentur. Multa quidem minaris, verum ad plura parati » sumus. Quid autem nobis, vir superbe atque insolens, » minis istis tuis facies? Aut quo cruciatu afficiemur? Nihil » his hominibus fortius, qui ad quidvis perferendum » prompto et parato animo sunt. Carnifices, quid cuncta- » mini? Quid moras nectitis? Quid benignum et suave jus- » sum expectatis? Ubi gladii? Ubi vincula? Celeritatem » requiro. Ignis amplior accendatur, acriores feræ produ- » cantur, exquisitiora tormenta proferantur, sint omnia re- » gia et splendida. Primus natu ego sum, primum me con- » secra. Ego postremus, ordinis ratio immutetur : sit quoque » quispiam eorum, qui mediæ sunt ætatis, in primorum » ordine, ut sic æquas honoris portiones obtineamus. Quid » parcis? Expectas fortasse aliquid contrarium? Imovero » iterum ac tertio sæpiusque eumdem sermonem repetemus. » Non impuris cibis vescemur, non manus dabimus. Citius » nostra veneraberis, quam ut nos tuis cedamus. Verbo » dicam; aut nova tormentorum genera excogita, aut hæc, » quæ in promptu sunt, a nobis contemni pro certo habe. »

NII. Hæc quidem fuit illorum ad tyrannum oratio. Jamvero quæ inter se cohortandi causa dicebant, quæque spectanda præbebant, quam præclara, quam sacra, piisque hominibus quovis alio spectaculo atque auditu jucundiora! Equidem ipse ea memoria recolens, incredibili voluptate diffundor, ac mente et cogitatione cum ipsis athletis versor, mirabiliterque in hac narratione mihi placeo. Amplectebantur se mutuo, atque exosculabantur, non minus lætis animis, quam si jam ad certaminum

finem ventum esset. « Eamus ad pericula, fratres, clamabant; eamus, properemus, quandiu fervet adversum nos » tyrannus, ne forte molliatur, atque ita salutis jacturam » faciamus. Proponuntur epulæ instructissimæ : iis intersimus. Pulchra quidem res est, cum fratres simul habitant, simul epulantur, seque invicem constipant, ac protegunt : pulchrior autem, cum virtutis causa simul » periclitantur. Ac quidem, si fieri potuisset, corporibus » quoque pro patriis ritibus et institutis depugnavissemus; » nam hoc quoque mortis genus laude non caret. Quoniam » autem temporis ratio id non tulit, ipsa certe corpora offeramus. Quid enim? Etiamsi hoc tempore non moriamur, annon omnino moriemur? Annon debito nativitati » munere persungemur? Quod necessario, id gloriose faciamus : mori discamus : quod commune est, proprium » efficiamus : morte vitam emamus. Nemo nostrum hujus » vitæ cupidus sit, nemo ignavus ac timidus. Perficiamus, » ut cum in nos tyrannus inciderit, de cæteris desperet. » Periculis ille quidem ordinem imponat, nos vero finem » persecutioni imponamus; nec de ea re ob alacritatis fervorem inter nos contendamus. Nam et primus aliis via » erit, et postremus certaminis sigillum. Cæterum hoc nobis » fixum certumque sit, ut omnes sine ulla exceptione coronam adipiscamur, nec persecutor ullam e nobis partem » accipiat, ac scelere tumens, perinde de uno superato, » glorietur, ac si omnium constantiam infregisset. Demus » operam, ut quemadmodum ortu, ita etiam morte fratres » appareamus. Omnes tanquam unus, et singuli tanquam » omnes periculum subeamus, Eleazare, suscipe; mater, » sequere; Jerusalem, mortuos tuos magnifica sepultura » affice, si qui tamen reliquum fuerit, quod sepulturæ mandari possit. Res nostras commemora, posterisque, ac tui » studiosis, pium unius ventris sepulcretum ostende. »

VIII. Quæ cum dixissent ac egissent, seque, velut aprorum dentes, invicem acuissent, pro ætatis ordine quisque, in eadem animi promptitudine perseverabant. Atque ea res ut contribulibus voluptatem et admirationem afferebat; ita metu atque terrore persecutorum animos consternabat, qui cum expeditionem suscepissent adversus universam nationem, a septem fratribus, concordi animo pro pietate dimicantibus, ita facile superati sunt, ut jam ne de cæteris quidem spem lætam haberent. At vero strenua mater, et vere illorum tanta et tali virtute præditorum parens, illa, inquam, præclara et magnanima legis alumna, prius quidem gaudio simul ac timore afficiebatur, et anxia duos inter affectus hærebat. Nam ut eorum fortitudine, atque iis quæ cernebat, delectabatur; ita rursus, cum incertum pugnæ eventum incredibilemque tormentorum magnitudinem secum reputaret, timore angebatur; ac proinde pullos suos, non secus atque avicula, arrepente angue, aut alia quapiam insidiosa fera, circumvolitabat, stridebat, obsecrabat, una cum ipsis certabat. Quid enim tum verbo, tum opere non egit, ut illos ad victoriam paratiores alacrioresque redderet? Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias venerabatur; hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus acclamabat: « Euge, filii mei, euge, » strenui mei milites, euge, in corporibus ferme incorporei, euge, legis, canæque senectutis meæ, atque civitatis, quæ vos aluit, et ad eam virtutis magnitudinem evexit, præsidium ac propugnaculum. Paululum adhuc, » et vicimus. Defatigantur carnifices, hoc unum extimesco. » Paululum adhuc, et ego inter mulieres beata, et vos inter adolescentes beati. At fortasse matris vos desiderium » angit? Nequaquam vos deseram, hoc vobis polliceor: » non tam liberos meos odi.

IX. Post quam autem omnes martyrio perfunctos esse, seque ob eorum mortem metu omni liberatam vidit, tum vero erecto capite, ingenti cum hilaritate, non secus ac quispiam in Olympiis victor, sublimi animo, extensisque manibus, magna et clara voce hæc verba habuit: « Gratias tibi ago, Pater sancte, et tibi, magistra lex, tibique, parens noster et filiorum tuorum in certamine antecessor Eleazare, quoniam meorum in pariendo dolorum fructum accepistis, atque mater omnium matrum sacratissima effecta sum. Nihil mundo reliqui, omnia Deo tradidi, thesaurum meum, spes senectutis meæ altrices. Quam magnifice honorata sum! Quam excellenter senectus mea exculta et curata est! Habeo educationis vestræ præmia, o filii! Vos omnes virtutis causa decertantes vidi, vos omnes victores aspexi. Carnifices, velut benefactores, intueor; nihilque propius fit, quam ut hoc homine tyranno gratias habeam, quod hunc suppliciorum ordinem tenuerit, ut me ultimam ad pericula reservarit; quo, posteaquam partum meum prius spectavi, atque in unoquoque filiorum dimicavi, sic demum cum perfecta securitate post perfectas victimas hinc excedam. Non comam avellam, non vestes scindam, non carnes unguibus lacerabo, non luctum excitabo, non luctus socias accersam, non tenebras concludam, ut ipse quoque aër mecum lugeat, non consolatores expectabo, non lugubrem panem apponam. Hæc enim ignavis, abjectique animi matribus conveniunt, quæ carnis duntaxat matres sunt, quibus filii sine ulla re memoratu digna intereunt. Mihi vero, charissimi filii, haudquaquam mortui et extincti, sed Deo oblati estis; nec defecistis, sed alio migrastis; nec lacerati, sed compacti et coagmentati estis. Non fera vos rapuit, non fluctus obruit, non latro jugulavit, non morbus oppressit, non vis belli, non denique re-

» rum humanarum aliud quidquam vel parvum vel magnum
» sustulit. In maximis equidem luctibus fuissem, si quid horum
» vobis accidisset. Tum vero lacrymando, ut nunc lacrymas
» comprimendo, materni amoris specimen edidissem. Sed
» hæc adhuc parva. Vere igitur vicem vestram deploras-
» sem, si male servati, si tormentis fracti fuissetis, si quem
» vestrum persecutores superassent, quemadmodum ipsi
» superati sunt. At nunc, quæ vobis contigerunt, ejus-
» modi sunt, ut laudes, gaudium, gloriam, choreas, ac
» lætitiam omnem et hilaritatem iis, qui superstites relicti
» fuerint, excitare debeant. Nam ipsa vos delibor. Jam
» cum Phinees collocabimur[1], cum Anna celebrabimur[2] :
» nisi fortasse eo etiam magis, quod ille unus erat; vos
» contra multi zelo præditi estis, ac scortatorum interfec-
» tores, non corporum, sed animarum scortationem gla-
» dio confodientes. Rursus illa unum duntaxat, divino
» beneficio sibi concessum, eumque infantem; ego contra
» septem viros, eosque volentes Deo consecravi. Atque,
» ut Jeremias quoque ipse mihi elogium funebre concludat,
» non lugens, sed laudibus ac faustis ominibus pium vitæ
» exitum prosequens[3]. Super nivem splenduistis, super lac
» coagulati estis, super sapphirum cœtus vester est, quippe
» qui Deo progeniti atque oblati estis. Quid jam superest?
» Adjunge me, quæso, filiis, o tyranne, si quis apud
» hostes quoque gratiæ locus est, ut illustrius tibi hoc cer-
» tamen evadat. Atque utinam mihi per omnia ea suppli-
» cia, quibus illi affecti sunt, grassari contingat, ut saniem
» meam cum eorum sanie, et carnes ætate confectas cum
» carnibus commisceam. Nam ipsa quoque suppliciorum
» instrumenta propter filios amo. Quod si mihi non con-
» cedatur, at illud certe optarim, ut cineres cum cineribus
» conjungantur, nosque unum idemque monumentum exci-

[1] Num. xxv, 7, et seq. — [2] I Reg. i, 22, et seq. — [3] Thren. iv. 7.

» piat. Noli iis, qui pari virtute præditi sunt, par mortis » genus invidere. Valete matres, valete filii. Sic a vobis » prognatos educate : sic ipsi educemini. Pulchrum vobis » exemplum dedimus ; certate. »

X. Hac oratione habita, filiis se ipsam adjecit. Quonam pacto? Sic nempe, ut ad rogum, (hoc enim supplicii genere mulctata fuerat,) non secus atque ad nuptialem thalamum curreret, ac ne carnifices quidem expectaret, ne sanctum et generosum corpus profani homines contingerent. Hunc sacerdotii fructum cepit Eleazarus, qui cœlestia mysteria didicerat ac docuerat, atque Israëlem non externis aspersionibus, sed proprie cruore lustraverat, et mortem extremum mysterium fecerat. Hunc juventutis fructum tulerunt filii, qui non voluptatibus inservierunt, sed turbulentos animi motus rationis imperio compresserunt, corpusque a peccati sordibus purum servarunt, atque ad vitam a vitiosis animorum permotionibus liberam translati sunt. Hoc commodi ex multiplici sobole cepit mater : sic et vivis gloriata est, et cum ipsis diem vitæ ultimum clausit; non ante tamen quam, quos mundo procreaverat, Deo exhibuisset, doloresque, quos in pariendo pertulerat, certaminum numero recensuisset, partuumque seriem ex ipsorum morte recognovisset. A primo enim ad ultimum usque omnes dimicarunt, aliusque alii, velut in fluctuum jactatione, succedens, virtutis suæ specimen exhibebat, majoremque ad perferendos dolores alacritatem afferebat, ejus nimirum, qui præcesserat, periculis incitatus et exacutus : adeo ut tyrannus commode secum agi duceret, quod non plures illa liberos peperisset; sic enim majori cum dedecore et clade discessisset. Ac tum primum se non omnia vi atque armis consequi posse cognovit, cum inermes pueros oppugnare aggressus est, solis pietatis armis instructos, atque ita affectos, ut ad quævis

tormenta perpetienda, quam ille ad inferenda, paratiores essent.

XI. Hoc facinus, Jephte sacrificio cautius atque magnificentius[1]. Neque enim, ut illic, pollicitationis fervor, ac desperatæ victoriæ cupiditas votum solvendi necessitatem imponebat; sed a libera voluntate sacrificium proficiscebatur, et quidem ejusmodi, ut iis tantum, quæ in spe posita sunt, præmiis niteretur. Hoc Danielis certaminibus haudquaquam inferius, qui «Leonibus in escam objectus »est[2], » ac per manuum extensionem belluas superavit. Hoc «Juvenum in Assyria captivorum[3] » luctationibus haudquaquam cedit, quos, cum nullis rationibus adduci potuissent, ut patrias leges violarent, cibumque profanum admitterent, Angelus in mediis flammis refrigeravit. Hoc denique victimis illis, quæ postea pro Christo cæsæ sunt, nequaquam minorem laudem gloriamque promeretur. Illi enim, quemadmodum orationis initio a nobis dictum est, Christi sanguinem sequebantur; Deumque, qui tantum tamque admirabile munus salutis nostræ causa obtulit, ad hujusmodi certamina ducem habebant: his autem nec multa, nec talia virtutis exempla contigerunt. Horum fortitudinem et constantiam universa Judæa admirata est, atque exultabat animisque erigebatur, perinde ac si ipsa coronam consecuta esset. Etenim certamen istud erat, omnium certaminum, quibus unquam implicata civitas fuerat, maximum, ut illo die, aut legis auctoritas everteretur, aut gloriam ac splendorem consequeretur: atque eo loci tota Hebræorum natio adducta erat, ut omnis rerum ipsorum status hujus certaminis periculo contineretur, atque, ut dici consuevit, in novaculæ acie staret. Ipse quoque Antiochus, minis in admirationem conversis, demiratus est. Nam virorum fortium virtutem hostes quoque

[1] Judic. xi, 30, et seq. — [2] Dan. vi, 16. — [3] Ibid. iii, 23, et seq.

ipsi admirari norunt, cum, sedata iracundia, res ipsa in se expenditur. Quare, infectis rebus, discessit, Seleucum quidem patrem, qui plurimos honores huic nationi tribuerat, templumque magnificis donis exornaverat, multis laudibus prosequens; Simoni vero, qui eum ad hanc expeditionem suscipiendam induxerat[1], valde succensens, ut qui crudelitatis ipsius ignominiæque acceptæ auctor extitisset.

XII. Hos igitur, et sacerdotes, et matres, et filii, æmulemur. Sacerdotes quidem, in Eleazari spiritualis parentis honorem, qui non modo sermone, sed etiam opere, quod optimum erat, ostendit ac docuit: matres autem, in generosæ matris honorem, verum amoris erga filios argumentum edentes, ac Christo liberos vestros exhibentes, ut per hujusmodi sacrificium matrimonio quoque sanctitas comparetur: filii denique, sacrosanctos filios reverentes, atque adolescentiam non in turpibus et fœdis cupiditatibus, sed in certaminibus adversus pravas affectiones susceptis consumentes, strenueque cum quotidiano nostro Antiocho confligentes, qui membris omnibus bellum infert, eaque variis modis persequitur. Athletas enim quovis tempore ac modo, ex omni sexu et ætate, sive aperto bello lacessantur, sive occultis insidiis appetantur, habere cupio; ac tum priscis tum recentibus historiis adjuvari, atque apum ritu ad solertem unius favi confectionem, et suavitatem, utilissima quæque colligere, ut et per Vetus et per Novum Testamentum Deus in nobis celebretur, qui in Filio, Spirituque sancto glorificatur, et « Cognoscit suos, » et a suis cognoscitur[2], et confitentes se confitetur[3], et » glorificantes glorificat[4], » in ipso Christo, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[1] 2 Mach. III, 3, et seq. — [2] Joan. X, 14. — [3] Matth. X, 32. — [4] 1 Reg. II, 30.

# ORATIO XVI[1].

## *In patrem tacentem propter plagam grandinis.*

### ARGUMENTUM.

I. *Gregorii pietatis erga patrem testimonia.* II. *Prima sapientia est vita proba vitiisque expurgata.* III. *Sapientia, quæ per opera demonstratur, præstantior, quam quæ sermone nitet.* IV. *Patrem ad loquendum excitat. — Patrem rogat etiam ut de obedientia, de præsenti plaga, ac de justis Dei judiciis disserat.* V. *Exponat unde plagæ et flagra oriantur. — Unde sterilitas et grando. — Cur peccatores in hac vita, alii impuniti, alii supplicio affecti, et e duobus justis, alius ærumnis premitur, alius omnia læta habet.* VI. *Acerba res, terræ sterilitas. — Miserum spectaculum, terra ornatu suo spoliata. — Calamitates sunt aliæ aliis graviores. — Deus, tum per leviores, tum per graviores calamitates, homines erudit.* VII. *Iram Dei nemo fugere potest. — Satius est in hac vita puniri, quam in æterna.* VIII. *Quantus in judicii die tremor.* IX. *Nemo rectum judicium eludet. — Post Dei judicium, nulla supererit provocatio. — Sedebit Judex, libri aperientur, bona pravaque opera manifestabuntur. — Regnum cælorum, in sanctissimæ Trinitatis contemplatione positum, erit justorum merces.* X. *Diversæ calamitates, diversa sunt*

[1] Alias xv, quæ autem xvi erat, nunc est xiv. Habita medio circiter anno 373.

*medicinæ genera. — Deus calamitatibus alios castigat, alios erudit.* XI. *Humilitas Gregorii, qui ad se objecta irati Dei probra transfert.— Contemplatione et actione, Christi cruce et sanguine exterminator avertendus.* XII. *Exoptat Gregorius ut calamitatibus omnes ad Deum convertantur. — Timet ne irritæ fiant.—Dei miserationes et clementiam celebrat.—Dei voluntas perfecta est actio.* XIII. *Quid Scriptura, tum populo, tum sacerdotibus in calamitate agendum præcipiat.* XIV. *Omnibus modis Nazianzenos ad compunctionem excitat Gregorius.—Ninivitæ, non Sodomitæ imitandi.* XV. *Solus Deus omni prorsus vitio caret. — Castigatio paternæ benevolentiæ argumentum.* XVI. *Horrenda quæ peccatores manent.* XVII. *Calamitatum causa in populorum peccatis requirenda.— Confessio et fuga peccati, magna vitii medicina.* XVIII. *Ira Dei, vexatione pauperum præcipue provocari solet.—Christus in pauperibus nutritur.* XIX. *Maledicti, qui temporum difficultates observant, ut sibi opes comparent.—Cupiditas nunquam expletur.—Misericordia per misericordiam concilianda.* XX. *Ad patrem orationem convertit. — Ejus preces efflagitat.—Hortatur ut prius angelicum, deinde corporum panem postulet.*

I. Quid laudabilem ordinem solvitis [1] ? Quid linguæ legi serviendi vim affertis ? Quid sermonem spiritui cedentem provocatis? Quid, relicto capite, ad pedes accurritis? Quid Aaronem prætereuntes, Eleazarum in medium producitis ? Non patior fontem obstrui; et torrentem currere; solem occultari, et stellam lucere; canitiem se subducere, et juvenilem ætatem leges ferre; sapientiam silere, et imperitiam insolenter se jactare. Nam profecto nec major

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 243-250.

pluviæ vis minore utilior est. Quid enim? Si vehementior fuerit, terram abstrahit, et agricolæ fructus summatim comminuit; hæc autem sensim ac leniter labens, et ad ima usque penetrans, agrum pinguem reddit, atque agricolam commodo afficit, spicamque ad maturum fructum alit. Nec item in sermonibus, is, qui dicendi copia præstat, sapientiore fructuosior et conducibilior est. Ille enim, cum auditorem exigua forsan voluptate affecerit, abscessit, simulque cum percusso aëre solutus est, nihil aliud supra hoc virium habens, ac per linguæ leporem avidis auribus tanquam præstigias quasdam offudit. Hic autem in mentem penetravit, ac dilatatum os Spiritu implevit, ortuque suo major apparuit, atque ingentem paucis syllabis segetem edidit.

II. Nondum de vera illa et prima sapientia loquor, cujus præclarus hic pastor et agricola principatum tenet. Prima autem sapientia, est vita proba, et honesta, Deoque perpurgata, vel certe se purgans; Deo, inquam, qui purissimus et splendidissimus est, solumque purgationis sacrificium a nobis requirit, quod quidem « Cor contritum, » et « Laudis sacrificium [1], » et « Novam in Christo creaturam [2], » et « Novum hominem [3], » aliaque id genus, appellare Scriptura consuevit. Prima sapientia est, sapientiam in sermone ac dictionum strophis, atque adulterinis et supervacaneis figuris sitam aspernari. Mihi autem utinam potius « Quinque verba cum prudentia eloqui » contingat, quam decem millia in lingua [4] » et voce tubæ sine sensu, haudquaquam militem meum ad spiritale bellum excitante. Hanc ego sapientiam laudo, hanc complector, per quam ignobiles gloriam consecuti sunt, et ad quam ii, qui nullo in pretio erant, cæteris prælati sunt.

[1] Psal. L, 19, et XLIX, 23. — [2] 2 Cor. V, 17. — [3] Ephes. IV, 24. — [4] 1 Cor. XIV, 19.

et cum qua piscatores universum orbem Evangelii vinculis, tanquam retibus, implicuerunt, ac per « Consummatum » et abbreviatum verbum, sapientiam eam, quæ destrui» tur, superarunt [1]. » Nec enim qui in sermone sapientia præstat, hic mihi sapiens est, nec qui volubilem quidem linguam, instabilem vero et imperitum animum habet, illis utique sepulcris non absimilis, quæ, cum « Foris » pulchra et decora sint, intus tamen cadaveribus scatent [2], » atque ingentem fœtorem obtegunt : verum is, qui pauca quidem de virtute verba facit, multa vero operibus exhibet, fidem et auctoritatem sermoni suo per vitam conciliat.

III. Præstantior, meo quidem judicio, est pulchritudo ea, quæ oculis cernitur, quam quæ sermone pingitur : et divitiæ, quas manus tenent, quam quæ per somnia effinguntur : et sapientia, quæ per opera demonstratur, quam quæ sermone nitet, ac splendescit. « Intellectus enim bo» nus, inquit ille, omnibus facientibus eum [3], » non autem prædicantibus. Hujus porro sapientiæ certissimus explorator tempus est, ac « Vera gloriationis corona senectus [4]. » Nam si, ut ego cum Salomone sentio, « Hominem ante » mortem beatum prædicare [5] » non oportet, incertumque est, « Quid superventura dies paritura sit [6], » propterea quod terrena nostra vita multas conversiones habeat, atque humilitatis corpus sursum et deorsum moveatur, ac subinde immutetur; quid afferri potest, quin is, qui magnam vitæ partem sine reprehensione confecit, et jam communis hujus vitæ maris velut in portu est, tutior, ac proinde beatior sit, quam is, cui longa adhuc navigatio superest?

IV. Ne igitur linguam claudas, quæ multa recte lo-

[1] Rom. IX, 28, et I Cor. II, 6. — [2] Matth. XXIII, 27. — [3] Psal. CX, 10. — [4] Prov. XVI, 31. — [5] Eccli. XI, 30. — [6] Prov. XXVII, 1.

cuta est, quæ fructus multos, ac multos justitiæ fœtus edidit; cujus quot filii, et quinam thesauri sunt, « Leva in » circuitu oculos tuos, et vide[1]; » totus hic est populus, quem in Christo per Evangelium genuisti. Quocirca ne nobis, non tam paucos, quam suaves sermones invideas, nec jam impendentis detrimenti præludium præbeas. Loquere, quæso, etsi pauca, at mihi chara et dulcissima; etsi minus audiri possint, at quæ tamen per spiritualem clamorem cognoscantur, per quem Deus tacentem quoque Moysem audivit; cui etiam sola mente colloquenti dictum est: « Quid ad me clamas[2]? » Hunc populum mihi compone, hoc est, alumno disciplinæ tuæ, deinde pastori, nunc autem pastorum quoque principi. Me de pascendi gregis ratione, populum hunc de obedientia aliquid doce: quidpiam de præsenti plaga philosophare, de justis Dei judiciis; sive nos ea comprehendamus, sive ingentem eorum abyssum ignoremus. Doce quomodo et misericordia, ut est apud sanctum Esaïam, « Ad libram expendatur[3]; » (neque enim indiscreta bonitas est, licet iis aliter visum sit, qui « Priores in vinea laborarunt[4], » nec in mercedis parilitate, imparem laborandi rationem intellexerunt;) et quomodo ira, quæ appellatur « Calix in manu Domini, et » calix ruinæ qui ebibitur[5], » peccatis proportione respondeat, tametsi omnibus de meritæ pœnæ atrocitate aliquid detrahat, atque iræ meracum benignitate temperet; ita ut ex severitate ad lenitatem et gratiam iis inclinet, qui metu erudiuntur, et ex parva calamitate « Concipiunt, » ac morum correctionem « Parturiunt, » perfectumque salutis spiritum « Pariunt[6]: » fæcem autem, hoc est, id quod in ira extremum est, asservet, ut eam totam in illos effundat, qui benignitate atque clementia minime sanantur,

[1] Isai. XLIX, 18. — [2] Exod. XIV, 15. — [3] Isai. XXVIII, 17. — [4] Matth. XX, 12. — [5] Psal. LXXIV, 9. — [6] Isai. XXVI, 18.

imo etiam obdurantur, quemadmodum ille « Cordis duri-» tia laborans Pharao[1], » et in operibus indicendis acerbus, « Ad divinæ adversus impios potentiæ specimen edendum » reservatus[2]. »

V. Expone, unde hujusmodi plagæ et flagra oriantur, et quæ sit eorum ratio? Utrum inordinatus quidam ac præposterus et gubernationis omnis expers universitatis motus, ac cæca temeritas, tanquam videlicet nemo sit qui rebus moderandis præsit, et denique casus hæc ferat, ut placet hominibus stulte sapientibus, et iis, qui a præcipiti et tenebroso spiritu temere feruntur; an potius universa hæc rerum moles, ut ratione atque ordine primum creata, atque concinne et ornate temperata, et colligata, et mota est, velut is solus novit, qui motum attulit, sic etiam, Providentiæ freno eam ducente, in diversum moveatur, et collocetur? Unde sterilitates, et a ventis invectæ labes, et grandines, præsens nostra plaga et admonitio? Unde aëris corruptiones, et morbi, et æstuantis terræ motus, et maris sese in altum attollentis impetus, et cœlitus orti terrores? Et quonam pacto creatura, ad hominum usum et commoditatem effecta, communes, inquam, et æquales deliciæ, ad impiorum pœnam immutetur, ut, quibus ornati gratias non egimus, iis etiam erudiamur, atque ex his, quæ patimur, potentiam agnoscamus, quandoquidem ex acceptis beneficiis eam haudquaquam agnovimus? Quonam modo aliis « De manu Domini duplicia peccata » tribuuntur[3], ac vitii mensura per duplum impletur, secundum quam etiam Israël castigatur; aliis rursus « Per septuplum in sinu red-» ditum[4] » peccata exhauriuntur? Quænam « Amorrhæorum » mensura nondum cumulata[5]? » Quonam pacto peccator, aut dimittitur, aut rursum supplicio afficitur; illud, quia

[1] Exod. v, 6, et vii, 22. — [2] Rom. ix, 17. — [3] Isai. xl, 2. — [4] Psal. lxxviii, 12. — [5] Gen. xv, 16.

fortasse ad alteram vitam reservatur, hoc, ut ea ratione ad sanitatem revocetur? Quonam item pacto vir justus, vel ærumnis premitur, ut fortasse tentetur, vel læta omnia habet, ut conservetur, modo sit animo pauper, nec supra ea, quæ in oculorum sensum cadunt, admodum evectus, sicut etiam conscientia, hoc est, domesticum et verum tribunal, horum utrumque docet? Quænam hæc plaga, et unde? Utrum ut virtus nostra exploretur, an ut improbitas vindicetur? Quanquam præstat velut ob pœnam, (etiam si aliter res se habeat,) animos demittere, ac «Sub po» tenti manu Dei humiliari[1], » quam velut ob probationem in altum efferri. Hæc doce, atque admone, ne ob præsentem plagam gravius discruciemur, aut in profundum malorum prolapsi, eam contemnamus; id enim plerisque ita etiam evenit; verum prudenter in hac castigatione nos geramus, ne, animi stupiditate ac sine sensu eam excipiendo, majorem accersamus.

VI. Acerba res est terræ sterilitas, et fructuum jactura; quidni autem? cum jam spe oblectarent, atque horreis appropinquarent. Acerba res, præmatura messis, et agricolæ labores suos luctu prosequentes, ac germinibus, tanquam mortuis, assidentes, quæ mitis imber aluit, ac ferus et immanis demessuit; quibus «Non implevit manum » suam qui metit, et sinum suum qui manipulos colligit[2]; » nec propterea benedictionem eam, quam, qui prætereunt, agricolis impertire solent, consecutus est. Miserum spectaculum, terra clade affecta, et detonsa, suoque ornatu spoliata. Quod et beatus Joël deplorat, cantu lugubri, ut si quis alius, terræ corruptionem et famis cruciatum exaggerans; et item alter Propheta luget, pristinæ pulchritudini posteriorem deformitatem opponens[3], cum videlicet de Domini ira terram percutientis ita verba faciens, in

[1] 1 Petr. v, 6. — [2] Psal. cxxviii, 7. — [3] Joël. 1, 10.

hunc modum loquitur : « Anteriora ejus, hortus voluptatis, » posteriora autem, campus exterminii[1]. » Gravia quidem hæc sunt, ac plus quam gravia, quamdiu præsentia sola molestiam afferunt, nec atrocioris plagæ sensus mœrore adhuc animum pulsat; quandoquidem, non secus atque in morbis, calamitas præsens semper molestior est, quam ea, quæ procul abest. At his adhuc graviora « Divinæ iræ » thesauri apud se continent[2], » quæ utinam vobis experiri minime contingat : nec vero experiemini, modo ad Dei miserationes confugiatis, eumque, « Qui vult misericor- » diam[3], » lacrymis pertrahatis, ac per morum emendationem, quidquid deinceps iræ sequitur, avertatis. Adhuc lenitas et benignitas hæc sunt, et blanda castigatio, plagarumque elementa, quæ puerilem ætatem coërcent : adhuc « Iræ fumus, » tormentorum præludium : nondum autem « Ignis comburens[4], » hoc est, acerrima commotio; nec « Succensi carbones[5], » id est, ultimæ partes supplicii, quod partim comminatus est, partim intentavit, partim vi compressit, partim etiam induxit; æque nimirum, et per plagam, et per comminationem nos erudiens, ac pro incredibili quadam bonitatis magnitudine, « Semitæ iræ » suæ viam sternens[6] : » a minoribus quidem incipiens, ne asperioribus uti necesse habeat; cæterum per majora etiam erudiens, si ad ea adigatur.

VII. Scio « Refulgentem frameam, et gladium ebrium » in cœlo[7], » qui jugulare, in nihilum redigere, liberis orbare, ac ne « Carni quidem, et medullis atque ossibus[8] » parcere jubetur. Scio eum, qui perturbatione omni vacat, « Ursæ fame laboranti, ac pardo similem, in Assyriorum » via occurrere[9]; » non eorum tantum, qui tum erant, sed

[1] Joël. II, 3. — [2] Deut. XXXII, 34. — [3] Osee. [illegible] — [4] Psal. XVII, 9. — [5] Id. CIV, 32. — [6] Id. LXXVII, 50. — [7] Ezech. XXI, 9. — [8] Ibid. 10. — [9] Osee. XIII, 7, 8.

eorum etiam, qui vitæ improbitate Assyrium nunc referunt; nec iræ ipsius vim et celeritatem fugere cuiquam licere, cum ad impia nostra facinora vigilaverit, ac zelus, qui adversarios devorare novit, ipsius hostes persecutus fuerit. Scio concussionem, et excussionem, et ebullitionem, « Cordis confractionem, ac genuum dissolutionem[1], » atque ejusmodi supplicia, quibus impiorum scelera vindicantur. Mitto enim dicere futuræ vitæ tribunalia, quibus hujusce vitæ indulgentia et impunitas eos tradit; ita ut satius sit nunc castigari ac purgari, quam ad cruciatum illum transmitti, cum jam pœnæ tempus erit, non purgationis. Quemadmodum enim, ut a Davide optime dictum est, « Morte superior est, qui hic Dei memor est, ita non » est mortuis in inferno confessio[2], » nec morum correctio. Hic enim Deus vitam et actionem, illic autem rerum gestarum censuram conclusit.

VIII. « Quid faciemus in die inductionis[3], » qua terret me quidam Prophetarum, sive cum nobiscum Deus judicia loquetur, sive in montibus et collibus, quemadmodum audivimus, sive quæcumque tandem illa, et quocumque loco futura sit, cum nos coarguet, atque ex adverso stabit, peccata nostra, acerbos et amarulentos accusatores, « Nobis in faciem statuens[4], » acceptaque beneficia cum iis, quæ inique admisimus, ex adverso conferens, et cogitatione cogitationem verberans, et actione actionem exquirens, et vitio contaminatæ atque confusæ imaginis dignitatem a nobis exposcens, nos demum abducet, a nobismetipsis judicatos et condemnatos, hucque abductos, ut ne id quidem dicere queamus nos inique supplicio affici? Quod quidem hic apud eos, qui pœnas luunt, nonnunquam hanc vim habet, ut eorum condemnationem et cruciatum leniat.

[1] Nahum. II, 10. — [2] Psal. VI, 6. — [3] Isaï. X, 3. — [4] Psal. XLIX, 21.

IX. Illic autem quis patronus? Quis speciosus titulus? Quæ fucata defensio? Quæ artificiosa veri similitudo? Quæ consilii adversus veritatem solertia tribunal illud circumveniet, ac rectum judicium eludet, omnia omnibus in statera collocans, actionem, sermonem, cogitationem, virtutesque cum vitiis ex æquo rependens, ut, quod propendet, victoriam obtineat, atque ab ampliore parte sententia stet, post quam non jam provocatio superest, non sublimior judex, non alia opera, per quæ quispiam pœnam deprecetur, non, « Deficientibus lampadibus, oleum, » a prudentibus virginibus, aut a vendentibus acceptum[1], » non « Divitiis illius pœnitentia, flammæ cruciatu liquescentis[2], » ac propinquis suis correctionem requirentis, non denique præstitutum vitæ in melius commutandæ tempus; sed et solum, et postremum, ac formidabile illud tribunal erit, magisque etiam justum quam formidabile; imo, ut rectius dicam, idcirco formidabilius, quia justum? « Quo quidem tempore throni proponentur, et Antiquus dierum sedebit, et libri aperientur, et igneus fluvius volvetur, et lux a fronte, et paratæ tenebræ[3] : ac procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ[4], nunc quidem in Christo absconditæ[5], » verum postea simul cum ipso manifestandæ : « Qui autem mala egerunt, in resurrectionem judicii[6], » quo etiam ii, qui non credunt, a verbo eos judicante jam condemnati sunt : atque illos quidem lux omni sermone præstantior excipiet, et sanctæ regiæque Trinitatis purius jam et clarius illuminantis, totamque se cum tota mente miscentis, contemplatio, in qua ego sola præcipue regnum cœlorum positum esse censeo; hos autem, simul cum aliis, vel potius ante alia, istud excruciabit, quod a Deo projecti sint, atque inustam in

1 Matth. xxv, 8, et seq. — 2 Luc. xvi, 24. — 3 Dan. vii, 9. et seq. — 4 Joan. v, 29. — 5 Colos. iii, 3. — 6 Joan. v, 29.

conscientia sempiternæ ignominiæ notam gerant. Verùm hæc posterius.

X. Nunc autem quid faciemus, fratres, contriti, et humiliati, et «Ebrii, non a sicera, nec a vino[1],» quod ad breve tempus animum agitat, eique tenebras offundit, sed a plaga, quam Dominus invexit; ille, inquam, qui dicit: «Et tu cor, movere ac tituba[2]; quique mœroris et com» punctionis spiritu contemptores potat[3];» ad quos etiam dicitur: «Videte contemptores, et aspicite, et admiramini, et disperdimini[4]? Quonam modo ejus redargutiones feremus? Aut quid responsi dabimus, cum præter beneficiorum multitudinem, quibus acceptis, ingrati permansimus, plagas etiam insuper nobis probro vertet, ac medicinæ genera, quibus sanati non sumus, recensebit? Atque nos quidem «Prolem» vocans[5], verum «Improbam, et »filios quidem, sed alienos[6],» et a semitis nostris ob summam viæ difficultatem et asperitatem claudicantes, sic alloquetur: «Quonam modo, et quanam ratione vos erudiri oportebat, qua non erudierim? An per molliora medicamenta? At ea adhibui.» Ægyptium sanguinem, qui ex fontibus, et fluviis, et ex omni aquarum collectione bibebatur, hoc est, primam plagam, præterivi. Ranas etiam, et cyniphes, ac cynomyas, quæ deinceps sequebantur, prætermisi. A quinta, id est, a jumentis, et bobus, et ovibus incœpi; ac ratione præditis adhuc parcens, in bruta sola impetum feci[7]. Vos eam calamitatem nihil curastis; verum iis etiam, quæ percussa sunt, stolidiores atque a ratione alieniores vos ipsos mihi præbuistis. «Plu»viam a vobis suspendi: pars una compluta est: pars autem ea, cui pluviam negavi, aruit[8]:» ac dixistis: For-

[1] Isaï. xxix, 9. — [2] Psal. cvi, 27. — [3] Id. lix, 5. — [4] Act. xiii, 41. — [5] Deut. xxxii, 5. — [6] Psal. xvii, 46. — [7] Exod. vii, 20, et seq. — [8] Amos. iv, 7.

» titer nos geremus[1]. » Grandinem vobis immisi, contraria videlicet plaga vos castigans, vineas vestras, fruteta, et germina demessui; nec tamen improbitatem vestram obtrivi.

XI. Quinetiam ad me quoque, qui ne plagis quidem melior fio, fortasse his verbis utetur : « Scio quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua[2]. Qui spernebat, sprevit : qui inique agebat, inique agit : nihil superna admonitio profuit, nihil flagra. « Defecit sufflatorium, defecit plum» bum[3], quod prius quoque per Jeremiam vobis exprobravi ; « Incassum argentum conflat argentarius[4]. » scelera vestra non sunt liquefacta. Num me ira tum sustinebitis, dicit Dominus? Annon mea manus alias quoque plagas inferre potest? Adhuc penes me « Vesicæ » sunt ebullientes a camini fuligine[5], » quam Moyses, aut si quis illi similis iræ divinæ minister, in cœlum spargens, Ægyptum per morbum castigat. Adhuc locusta, et tenebræ palpabiles, et plaga illa, ordine quidem postrema, dolore autem ac potentia prima, nempe primogenitorum strages et internecio, quam ut effugiamus, et exterminatorem a nobis avertamus, animi postes, contemplationem et actionem, magno illo et salutari signaculo, nimirum Novi Testamenti sanguine, unxisse satius fuerit, atque una cum Christo crucifigi, ac mortem obire, ut simul quoque cum eo, et nunc, et in postrema ipsius apparitione, resurgamus, et gloria afficiamur, et simul regnemus, non autem perfringamur, et obteramur, ac lugeamus, cum pravus ille, intempesta nocte, et in caliginosa vita, nos percusserit, ac primogenitos, et Deo consecratos vitæ nostræ fœtus, motusque deleverit.

XII. Absit ut una cum aliis plagis, hæc quoque a Bono

[1] Jerem. xxiii, 12. — [2] Isai. xlviii, 4. — [3] Jerem. vi, 29. — [4] Ibid. — [5] Exod. ix, 10, et seq.

illo, ob meam obliquitatem in ira obliqua adversum me gradiente, mihi exprobrentur: « Percussi vos aurigine, et » inflammatione, et putredine; nec quidquam profeci. » Externe filiis vos orbavit gladius; nec sic tamen ad me » conversi estis, dicit Dominus[1]. » Absit ut « Dilecti illius » vinea sim[2], » quæ posteaquam plantata fuit, et vallo munita, maceriaque et turri, cæterisque rebus, quoad ejus fieri potuit, firmata, vastitate postea horrescit, et spinas profert, ob eamque causam in id contemptus venit, ut et turris dejiciatur, et maceria diruatur, nec jam putetur atque fodiatur, sed fiat omnibus in direptionem, et communem contumeliam, et conculcationem. Hic meus timor est, hic sermo: sic ad hanc plagam discrucior, atque has preces adhibeo, quas etiam ad ea, quæ a me dicta sunt, adjungam: « Peccavimus, inique egimus, impietatem feci» mus[3], » quoniam obliti sumus mandatorum tuorum, et « Post cogitationes nostras pravas ambulavimus[4]; » quoniam non, ut Christi tui vocatione et Evangelio dignum erat, sanctisque ipsius cruciatibus, et ea exinanitione, quam nostra causa subiit, vitæ nostræ rationes institutas habuimus; quoniam dilecto tuo probro ac dedecori extitimus; sacerdos simul et populus a te descivimus, « Omnes » declinavimus, simul inutiles facti sumus; non est qui » judicium et justitiam faciat, non est usque ad unum[5]. » Miserationes tuas, et clementiam tuam, et viscera misericordiæ Dei nostri, ob improbitatem nostram, et consiliorum nostrorum perversitatem, qua retro ivimus, nobis præclusimus. Tu bonus, at nos inique egimus. Tu lenis, at nos verberibus digni. Bonitatem tuam agnoscimus, tametsi insipientes. Paucis pro peccatorum nostrorum atrocitate vapulavimus. « Tu terribilis, et quis resistet tibi[6]? »

[1] Amos. IV, 9. et seq. — [2] Isai. V, 1. — [3] Baruc. II, 12. — [4] Isai. LXV, 2. — [5] Psal. XIII, 3. — [6] Id. LXXV, 8.

A timore tuo montes contremiscent : et magnitudini brachii tui quis resistet? Si cœlum clauseris, quis aperiet? Si cataractas tuas solveris, quis cohibebit? Facile est in oculis tuis pauperem facere et ditare, mortificare et vivificare, percutere et sanare; tuaque voluntas, perfecta est actio. « Tu iratus es, et nos peccavimus[1], » ait ex veteribus quidam, confitens. At jam tempus est, ut ego in contrarium dicam : « Nos peccavimus, et tu iratus es. » Idcirco « Vicinis » nostris opprobrium facti sumus. Avertisti faciem tuam[2], » et ignominia oppleti sumus. Verum quiesce, Domine, remitte, Domine, propitius esto, Domine : ne nos propter iniquitates nostras in perpetuum tradas; nec alios per supplicia nostra erudias, cum nos aliorum pœnis emendari liceat. Quorum scilicet? « Gentium, quæ te non » noverunt, et regnorum, quæ imperio tuo minime sub» jecta sunt. At nos populus tuus, Domine, et virga hære» ditatis tuæ. Proinde castiga nos, verum in mansuetudine, » ac non in ira tua, ne paucissimos nos facias, et contemp» tissimos omnium qui habitant terram[3]. »

XIII. His ego sermonibus misericordiam capto. Quod si holocaustis etiam aut sacrificiis iram ipsius placare liceret, ne his quidem pepercissem. Vos vero ipsi quoque timidum sacerdotem imitemini. Ita facite, dilecti filii; ita, inquam, facite vos, quos divinæ increpationis et benignitatis socios et consortes habeo. In lacrymis animas vestras possidete, divinam iram sedate, vestra vitæ studia et instituta in melius commutantes. « Sanctificate jejunium, » proclamate orationem[4]; » quemadmodum vos mecum beatus Joël cohortatur, « Congregate seniores, infantes » ubera sugentes[5], » ætatem miserabilem, ac Dei misericordia imprimis dignam. Nec vero me fugit, quænam mihi

[1] Isaï. LXIV, 5. — [2] Psal. LXXVIII, 4. — [3] Psal. VI, 2, et Jerem. X, 24. — [4] Joël. I, 14. — [5] Ibid.

quoque, Domini ministro, et vobis, qui eumdem honorem consecuti estis, præcipiat: nimirum ut cum ciliciis templum ingrediamur, ac diu noctuque inter gradus et altare pectora tundamus, gestu ipso ac specie miserabiles, vocibus miserabiliores; tum nostra, tum populi causa, intente ac prolixe clamantes, non labori, non sermoni, non ullis aliis rebus parcentes, quibus Dei indignatio sedatur, dicentes: « Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium[1], » et quæ in ea oratione postea sequuntur; tantoque majorem afflictionis partem sentientes, quanto dignitate superiores sumus, nostro exemplo plebem ad compunctionem, improbæque vitæ correctionem, quam utique Dei lenitas virgæque suspensio comitatur, erudientes.

XIV. « Venite igitur omnes, o fratres, adoremus, et procidamus, et ploremus coram Domino, qui fecit nos[2]: » pro ætatum ac generum ratione distincti, supplicationis vocem attollamus: pro inviso ipsi clamore hunc ad aures Domini Sabaoth evehamus: « Iram illius in confessione præoccupemus[3]: » ipsum denique, ut iratum, ita etiam mitigatum et sedatum intueri velimus. « Quis scit, inquit ille, an convertetur, et pœnitentia ducetur, ac benedictionem relinquet[4]? » Ego vero id plane scio, ego divinæ misericordiæ sponsor. Nam certe missa facta ira, quæ ipsius naturæ repugnat, ad misericordiam, quæ ipsius naturæ consentanea est, se conferet. Ad illud enim a nobis vi adigitur, ad hoc autem suapte natura fertur. Quod si vi ad id adactus percutit, quomodo propensionem secutus non remittet? Tantum nos ipsos commisereamur, piis patris visceribus viam aperientes. « In lacrymis seminemus, ut in exultatione metamus[5]. » Ninivitas imitemur, non

[1] Joel. II, 17. — [2] Psal. XCIV, 6, 7. — [3] Ibid. 7. — [4] Joel. II, 14. — [5] Psal. CXXV, 5.

Sodomitas. Improbitati medicinam adhibeamus, ne cum improbitate consumamur. Jonam concionantem audiamus, ne igne et sulphure velut aquis obruamur. Quod si e Sodomis excesserimus, « Ad montem ascendamus [1], » ad oppidum Segor confugiamus, ad solis ortum illuc ingrediamur. Ne in ulla vicinæ regionis parte pedem figamus; ne circumspiciamus, ne alioquin salis columnam concrescamus, columnam, inquam, vere immortalem, animæque in vitium relabentis accusatricem.

XV. Illud cognitum habeamus, quod omni vitio carere, vere hominis modulum excedit, soliusque Dei est. Nihil enim de Angelis dico, ne vitiosis affectionibus occasionem demus, atque improbis contentionibus januam aperiamus. Perdite autem et incurabiliter ægrotare, pravæ illius et adversariæ naturæ est, atque eorum, qui ab ea afflantur. At vero post peccatum ad meliorem mentem redire, hominum esse, verum proborum, et qui ex ea classe sint, quæ salutem consequitur. Nam etsi pulvis hic improbitatis aliquid secum trahit, ac terrenum hoc tabernaculum mentem sursum tendentem, aut certe ad hoc creatam, ut sursum tendat, deprimit: at imago tamen limum repurget, ac sociali jugo conjunctam carnem, rationis pennis sublevatam, in sublimi collocet. Melius quidem nobiscum ageretur, si nec hujusmodi purgatione opus haberemus, nec omnino purgati fuissemus, integra videlicet atque incolumi nobis manente dignitate illa, ad quam etiam per hujusce vitæ disciplinam properamus; nec per amarum peccati gustum a vitæ ligno excidissemus. At illud item melius ac præstantius est, ut, cum peccamus, in nos animadvertatur, quam ut labentes minime castigemur. « Quem » enim amat Dominus, castigat [2], » paternæque benevolentiæ argumentum est increpatio: contra omnis animæ

[1] Gen. XIX, 17 et 23. — [2] Prov. III, 12.

quæ admonitionis et castigationis expers est, incurabilis manet. Quocirca non grave est plagis affici, sed plaga meliorem non fieri gravissimum et acerbissimum est. Atque eo nomine Propheta quidam de duro illo ac corde incirconciso Israële verba faciens, ita loquebatur : « Domine, » percussisti eos, et non doluerunt : corripuisti eos, et re» nuerunt accipere disciplinam [1]. » Ac rursus : « Et popu» lus non est conversus, quoad percussus est [2]. » Et alio loco : « Quare adversus est populus meus aversione pra» va [3], » ob quam prorsus obteretur et extinguetur ?

XVI. « Horrendum est, fratres, in Dei viventis manus » incidere [4]. Horrendus vultus Domini super facientes » mala [5], » vitiumque funditus evertens ac delens. Horrenda auris Domini, Abelis vocem etiam per tacitum cruorem sentiens [6]. Horrendi pedes, improbitatem cursu assequentes. Horrenda universi orbis impletio, ita ut nemini usquam Dei commotionem effugere liceat; non si « In cœlum avolaverit [7], non si in infernum se contulerit, » non si ad Orientem profugerit, non si in profundos et » extremos maris sinus sese abdiderit [8]. » Quinetiam ante me Nahum ille Elecsæus « Ninivitarum onus [9] » prædicans, Zelotem Deum, et Dominum cum furore adversarios suos ulciscentem, tantamque severitatis magnitudinem adhibentem perhorrescit, ut ne secundam quidem adversus sceleratos ultionem sibi reliquam faciat. Nam cum Esaïam audio Sodomorum populo, ac Gomorrhæ principibus minitantem, et dicentem : « Ut quid ultra percutiemini, ad» dentes prævaricationem [10] ? » minimum abest, quin toto corpore contremiscam, lacrymisque perfundar. Sceleris, inquit, accessioni nulla jam pœnæ accessio excogitari po-

[1] Jerem. v, 3. — [2] Isai. ix, 13. — [3] Jerem. viii, 5. — [4] Hebr. x, 31. — [5] Psal. xxxiii, 17. — [6] Gen. iv, 10. — [7] Jerem. xxiii, 24. — [8] Psal. cxxxviii, 7. et seq. — [9] Nahum. i, 2. — [10] Isai. i, 5.

test: ita per omnia grassati estis, atque omne plagarum genus exhausistis, novam subinde pœnam per improbitatem vestram accersentes. « Non est vulnus, non livor, non plaga tu» mens : toto corpore, inquit, fusa est plaga, prorsusque in» curabilis. Non enim malagma imponere est, non oleum, » non alligaturam [1]. » Ac quæ deinceps in ea comminatione sequuntur prætereo, ne præsenti plaga vobis acerbior existam.

XVII. Sed tamen hujus calamitatis causam agnoscamus. Cur segetes exaruerunt, horrea confusa sunt, pascua ovium defecerunt, extenuata sunt speciosa terræ, campi non pinguedine, sed mœrore perfusi sunt; valles, non frumento abundarunt, sed deploratæ sunt; montes nobis, quemadmodum postea justis viris, dulcedinem non stillarunt, sed ornatum suum exuerunt, ignominiaque affecti sunt, ac « Montium Gelboë [2] » maledictionem contrario modo acceperunt? Facta est universa terra ut a principio, cum nondum pulchritudine sua exornata esset. « Visitasti terram, et inebriasti eam [3]; » sed visitatione mala, et pestifera ebrietate. Proh triste spectaculum! In culmo fertilitas nobis est, et sementis ex parvis reliquiis agnoscitur, ac vix primitias Domino messis nostra edit, atque ex mensibus potius quam ex manipulis percipitur. Tales impiorum divitiæ sunt, tales male seminantium messes: nimirum, juxta veterem maledictionem, « Res» picere ad multa, et pauca inferre [4]: Seminare, et non » metere [5]; Plantare et non exprimere; ubi ducem juga boum operantur, lagunculam unam facere [6]; » atque apud alios frugum ubertatem audire, cum interim ipsi rerum penuria premantur. Unde hæc tandem, et quæ nobis hujusce calamitatis causa est? Ne expectemus, ut ab aliis coarguamur: ipsimet in nos inquiramus. Magna vitii me-

[1] Isaï. I, 6. — [2] 2 Reg. I, 21. — [3] Psal. LXIV, 10. — [4] Agg. I, 9. — [5] Soph. I, 13. — [6] Isaï. V, 10.

dicina est confessio, et peccati fuga. Primus ego, sicut populo meo ante denuntiavi, ac speculatoris munere functus sum. Non enim « Venientem gladium[1] » celavi, ut et meam ipsius, et eorum, qui audiunt, animas elucrarer. Sic nunc quoque populi mei inobedientiam exponam, peccata illius pro meis ducens. Sic enim fortasse futurum est, ut misericordiam aliquam et ærumnæ levationem consequar.

XVIII. Alius nostrum pauperem oppressit, ac terræ partem ipsi abstraxit, maleque, vel per fraudem, vel per vim, terminum transgressus est, et domum ad domum conjunxit, et agrum agro copulavit, ut proximo aliquid eriperet; ac vicinum nullum habere studuit, perinde ac solus habitaturus in terra. Alius usuris et fœnoribus terram contaminavit, colligens ubi non seminarat, ac metens ubi non sparserat; non ex terræ cultu, sed ex pauperum inopia et penuria, commoda sua comparans. Alius areæ ac torcularis primitiis Deum, qui omnia donaverat, fraudavit, simulque, et ingratum et dementem se præbuit; ut qui, nec pro iis, quæ habuit, gratias egerit, nec, si nihil aliud, futurum certe, per probi et grati animi officium, sibi ipsi procurarit. Alius nec viduam nec orphanum miseratus est, nec panem, et exiguum alimentum pauperi, vel Christo potius, qui per illos etiam parce nutritos alitur, impertiit; et quidem cum multa fortasse habeat, ac præter spem, (nam hoc demum iniquissimum est,) atque in multis horreis angustia laboret, eaque partim impleat, partim evertat, ut ad futuros fructus condendos ampliora extruat, illud ignorans fore, ut prius quam spei suæ compos fiat, morte abripiatur, rationemque reddendam habeat, tum opum quibus hic abundavit, tum earum rerum quas animo et cogitatione sibi finxit, ut qui aliena bona male administrarit. Alius « Viam humilium declina-

[1] Ezech. xxxiii, 3.

» vit, et justum injustis rationibus circumvenit[1]. Alius » corripientem in portis odio habuit, ac sanctum sermonem » abominatus est[2]. Alius reti suo multa colligens immo- » lavit[3], » ac pauperis prædam domi habens, aut Dei me- moriam ex animo ejecit, aut certe illius male recordatus est, dicens : « Benedictus Dominus, quoniam divites facti » sumus[4] ; » et iniquitatem suspicatus est, velut opes illas ipsius beneficio possideret, a quo pœna afficietur. « Ob » hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ[5]. » Ob hæc, vel clauditur cœlum, vel male aperitur; eoque magis, si, ne percussi quidem, resipiscamus, atque ad eum, qui natura sua e vicino est, accedamus.

XIX. Quid ad hæc dicemus, qui frumentum emimus, et vendimus, ac temporum difficultates observamus, ut opes nobis comparemus, et in alienis calamitatibus delicias capiamus, atque neque ut « Joseph Ægyptiorum facul- » tates[6] » majoris dispensationis causa, (utrumque enim no- rat, nimirum et recte colligere, et recte annonam tribuere, quemadmodum etiam, et famem prospicere, et eminus ei obsistere,) sed, ut iniqui et consceIerati, popularium nos- trorum opes acquiramus? Qui dicimus : « Quando transibit » mensis, ut vendamus; et sabbata, ut æraria recludamus[7]? » Qui duplicibus mensuris et stateris justitiam corrumpi- » mus[8], ac plumbeam iniquitatis mensuram[9] » in nos ipsos inclinamus. Quid ad hæc dicemus, qui nullum augenda- rum opum finem novimus; qui aurum et argentum, non secus atque illi olim « Baal et Astarten, » et execrandum illum « Chamos, » adoramus[10]; qui lapidum luxus et splen- dores consectamur, vestesque molles et diffluentes, quæ a tineis absumuntur, et prædonibus, ac tyrannis, finibusque

[1] Amos. II, 7, et Isaï. XXIX, 21. — [2] Id. V, 10. — [3] Habac. I, 15. — [4] Zach. XI, 5. — [5] Ephes. V, 6. — [6] Gen. XLI, 39, et seq. — [7] Amos. VIII, 5. — [8] Deuter. XXV, 13. — [9] Zach. V, 7. — [10] 3 Reg. XI, 33.

reconduntur; qui ob servorum et quadrupedum greges insolescimus; qui in campis et montibus dilatamur, atque alia jam habemus, alia adjungimus, aliaque jam jam adepturi sumus, instar illius «Sanguisugæ[1], » cujus meminit Salomon, quæ expleri nequit, quemadmodum nec infernus, nec terra, nec ignis, nec aqua; novumque orbem, quem possideamus, quærimus, ac Dei terminis, ut insaturabili nostra cupiditate minoribus, succensemus? Quid vero illi, qui in sublimioribus thronis sedent, atque imperii scenam attollunt, ac supercilium theatris ipsis altius; nec Deum, qui super omnia est, nec inaccessibile illud veri regni fastigium considerant, ut subditis, tanquam conservis, imperent, qui eadem benignitate opus habent? Jam eos quoque spectes velim, quos divinus Amos pulchre perstringit, « Qui in eburneis lectis lasciviunt, pretiosissimisque un» guentis perfunduntur, atque ad musicorum instrumento» rum sonos applaudunt, rebusque fugientibus, ut firmis » et stabilibus, addicti sunt; non autem ob Josephi con» tritionem dolorem ac molestiam concipiunt[2]. » Atqui oportebat, ut eos, qui priores in calamitatem inciderant, benignitate complecterentur, ac misericordia misericordiam sibi conciliarent: oportebat, inquam, « Abietem ulu» lare, quia cecidit cedrus[3], » ac vicinorum plaga erudiri, atque per aliena mala rebus suis probe consulere; ut qui hoc utique nomine potiori conditione essent, quam ii, qui præcesserunt, quod ipsi per alios salutem consequi potuerint, non autem alii per ipsos eruditi.

XX. Hæc nobiscum philosophare, vir divine et sacrosancte, quique longo temporis spatio ingentem rerum usum, ex quo sapientia nascitur, collegisti. His populum tuum instrue. Doce « Panem esurienti frangere[4], » et pau-

[1] Prov. xxx, 15. — [2] Amos. vi, 4, et seqq. — [3] Zach. xi, 2. — [4] Isai. lviii, 7.

peres tecto carentes colligere, et nuditatem tegere, nec consanguineos despicere; ac nunc præsertim, ut bonum nostrum ex penuria sit, non ex abundantia : quo munere Deus, magis quam multis oblationibus, magnisque largitionibus, delectatur. Post hæc, imo ante hæc, esto mihi hodierno die Moyses et Phinees[1]. Sta pro nobis, et placa; et « Cesset quassatio[2], » sive per spirituale sacrificium, sive per orationem ac rationalem intercessionem. Domini iracundiam interventu tuo reprime : plagas deinceps sequentes compesce. Patris canitie pro filiis obsecrantis permoveri solet. Pro præterita improbitate ora : meliora in posterum de nobis pollicere. Offer populum calamitate ac metu purgatum. Corpoream alimoniam pete : angelicam etiam e cœlo descendentem prius pete. Hoc si feceris, Deum nobis conciliabis, cœlum mitigabis, « Matutinam et » serotinam pluviam[3] » reddes. « Dominus dabit benigni» tatem, et terra nostra dabit fructum suum[4] : » hæc, inquam, inferior, quotidianum; carnis autem nostræ terra, sempiternum, quem divinis horreis per te, et nos et munera nostra offerentem, imponemus, in Christo Jesu Domino nostro, cui sit gloria in sæcula. Amen.

[1] Exod. XXXII, 11. — [2] Psal. CV, 23 et 30. — [3] Joel. II, 23. — [4] Psal. LXXXIV, 13.

## ORATIO XVII [1].

*Ad cives Nazianzenos gravi timore perculsos, et præfectum irascentem.*

### ARGUMENTUM.

I. *Ob Israëlis contumaciam luget Jeremias.* II. *Luget David præ calamitatibus, quas experitur.—In angustiis Deus spes et refugium est nostrum.* III. *Deus salutem gemitibus impertitur.* IV. *Deus universa regit ac gubernat, et mutans omnia non mutatur.—Res humanæ mutationi obnoxiæ.* V. *Prudens, qui calamitatibus eruditur.—Neque timor in prosperis, neque spes in adversis abjicienda.* VI. *Deo et principibus obsequendum.* VII. *Unus est Christus in ruinam et resurrectionem positus.—Lapis angularis.* VIII. *Principes et præfectos alloquitur.—Lex Christi Ecclesiæ imperio ipsos reges subjicit.* IX. *Reges a Christo gladium acceperunt.* X. *Præcipuæ regum virtutes, benignitas, munificentia, humanitas.* XI. *Æterna bona fluxis et fragilibus comparanda.* XII. *Ad movendum præfectum, patris canitiem et omnia Christi mysteria offert Gregorius.* XIII. *Pulchrum est benignitate vinci.*

« I. Ventrem meum, ventrem meum doleo, et sensus » cordis mei turbati sunt in me [2], » ait quodam sermonum suorum loco Jeremias, Prophetarum omnium ad commi-

[1] Alias et nunc XVII. Habita circa finem anni 373. — [2] Jerem. IV, 19.

serationem propensissimus[1], contumacem Israëlem, atque a Dei benignitate se avertentem deplorans, et suam quidem ipsius animam, juxta allegoriæ leges, ventrem nominans. Hoc enim sensu persæpe hanc vocem in Scripturis acceptam reperio; vel quod abdita sit, atque oculorum obtutum fugiat, (id enim habet anima cum ventre commune,) vel quod sermonis alimenta capiat, atque, ut sic loquar, digerat. Quod enim corpori cibus est, hoc in animo est sermo. Per sensus autem, fortasse impulsiones animæ, cogitationesque intelligit, easque potissimum, quæ a sensibus proficiscuntur, quibus justus percellitur, et incalescit, atque impetu fertur, nec jam præ Spiritus æstu cohiberi potest; hoc enim verbum μαιμάσσειν promptitudinem quamdam iracundia permixtam indicat. Quod si quis hæc ad ipsius etiam corporis sensus referat, a scopo non aberrabit: quandoquidem oculi et aures, non modo tristi visu et auditu discruciantur, verumetiam ob commiserationem lætiora videre atque audire concupiscunt. Quocumque vero sensu hæc accipiantur, perspicuum est utique Prophetam gravi dolore affici, et incitari, atque Israëlis calamitates molestissime ferre; sive corporeas illas intelligas, ejusque, qui corporeo modo cernitur, sive spirituales, ejusque, qui spirituali modo percipitur. Nam et alio loco « Lacrymarum fontem[2] » idem Propheta requirit, atque extremum quemdam recessum exoptat, solitudinemque amplectitur, ut magnam mœroris sui partem exhauriat, atque, posteaquam Israëlem in silentio deplorarit, ab interna plaga quodammodo levetur.

II. Consimilem in medium divinus etiam David haud paulo ante calamitates suas acerbe ferens: « Quis, inquit, mihi dabit pennas sicut columbæ, et volabo et requiescam

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, pag. 267-270. — [2] Jerem. IX, 1.

» cam[1]?» Columbæ pennas expetit, (vel quod leviores ac velociores sint, talis enim est quisquis justitiam colit, vel quod Spiritum adumbrent, cujus unius auxilio pericula fugimus,) ut quam longissime se a præsentibus malis removeat. Sequitur deinde spes, in angustis rebus medicina : « Expectabam, inquit, Deum, qui salvum me fecit a pusil- » lanimitate et tempestate[2]. » Quod etiam ipsum alio loco facere perspicitur, ubi confestim dolori remedium adjungit, probumque nobis, et verbo et opere, magnitudinis animi adversus res graves et periculosas documentum præbet. « Renuit, inquit, consolari anima mea[3]. » Audis-ne anxietatis et desperationis verba? Num quis te Davidis causa timor invasit, quasi incurabili morbo laboraret? Quid ais? Non admittis consolationem? Negas tibi solatii spem ullam superstitem esse? Nihil-ne tibi medebitur? Non sermo, non amicus, non propinquus, non monitor, non doloris socium se præbens, non res suas adversas exponens, non vetera commemorans, non præsentia cum illis comparans, atque ostendens, quam multi homines etiam ex atrocioribus malis evaserint? Siccine projecta sunt, interierunt, concisa sunt omnia? Siccine spes omnis periit? Nec quidquam aliud superest, quam ut jacentes et supini finem expectemus? Hæc magnus ille David, qui alioqui « In tribulationibus dilatatur[4]; qui, vel mortis umbra cir- » cumfusus[5], » Dei tamen ope obnixus, adversus eam exurgit. Quidnam igitur me facere par est, me parvum et imbecillem, me terrenum, nec tanta spiritus facultate præditum? David æstuat, neque habet quo se vertat, et quis salvus esse poterit? Quæ res mihi laboranti, vel subsidio, vel solatio futura est? Ad quem in angustias redactus fugiam? Tibi responsum præbet David, magnus ille medicus,

[1] Psal. LIV, 7. — [2] Id. LIV, 9. — [3] Id. LXXVI, 3. — [4] Id. IV, 2. — [5] Id. XXII, 4.

ac « Malos etiam spiritus per Spiritum in ipso habitantem » incantans [1]. » Ad quem confugies ex me scire cupis, nec per te ipse intelligis? Quis est, « Qui languidas manus ro» borat, et genua dissoluta confirmat [2], » et per ignem ducit, et per aquam salutem affert? Nihil, inquit, instructa acie opus est, non armis, non sagittariis, non equitibus, non consultoribus, non amicis, non externo subsidio. Auxiliares copias in te ipso habes, quæ, et tibi, et mihi, et cuivis in promptu sunt. Velle tantum oportet, animique impetum afferre. In propinquo est consolatio, in ore tuo, et in corde tuo. « Memor fui Dei, inquit, et delectatus sum [3]. » Quid memoria paratius? Tu quoque memor esto, et delectare. O facilem medicinam! O celerem curandi rationem! O ingentem beneficii magnitudinem! Non modo animi imbecillitatem mœstitiamque sedat Dei recordatio, sed et delectationem parit.

III. Vis alia insuper divinæ erga humanum genus benevolentiæ testimonia producam? « Si, inquit, conversus ad » Dominum, ingemueris, tunc salvus eris [4]. » Videtis-ne quemadmodum salus cum gemitu conjuncta sit? Et adhuc te lequente dicet: « Ecce adsum [5]; » et loquetur animæ tuæ: « Salus tua ego sum [6]. » Nihil inter petitionem, et impetrationem intercedit; non aurum, non argentum, non splendidæ et eximiæ gemmæ, non cætera quibus hominum mentes ad lenitatem et clementiam inflectuntur. Post quam dixit Sophonias, tanquam ex Dei irati et indignantis persona loquens: « Penitus desertas faciam vias eorum ut non » sit qui ingrediatur. Defecerunt civitates eorum, eo quod » nullus supersit, nec inhabitentur [7]; » post quam acerbissima quæque minatus est, post quam summo mœrore animos consternavit, ac minarum caliginem offudit, spei

[1] I Reg. xvi, 23. — [2] Isaï. xxxv, 3. — [3] Psal. lxxvi, 4. — [4] Isaï. xxx, 15. — [5] Ibid. lviii, 9. — [6] Psal. xxxiv, 3. — [7] Sophon. iii, 6.

melioris lumen statim inducit, neque hujusmodi oratione recreat et reficit : « Verumtamen dixi : Timete me, et accipite disciplinam, et non disperdemini de oculis ejus[1]. » Aliquantoque ulterius progressus, lætioribus adhuc humanioribusque verbis utitur : « In tempore illo dicet Dominus : » Bono animo esto Sion, ne languescant manus tuæ. Dominus Deus tuus in te est, qui te salvum facere potest : » et inducet super te jucunditatem, et innovabit te per dilectionem suam, et contritos colliget, et oppressos servabit, et ejectos admittet[2]. » Hæc sancti viri, hæc rationes volunt, hæc mea postulat oratio. Vos autem « Suscipite sermones prudentiæ[3], » ut est apud Salomonem, ne tandem in profundum malorum prolapsi, contemnatis, atque ab imperitia vestra potius quam a molestia et difficultate, in qua nunc estis, absorbeamini.

IV. Res humanæ, velut orbis quidam, volvuntur, fratres, ac Deus per contraria nos erudit; ut sapienter omnia coagmentavit, et quasi vinculis astrinxit, sic non minori sapientia, inaccessis et inscrutabilibus judiciis, tum universam rerum machinam, tum res quoque nostras regit ac gubernat. Movetur enim, ut sic dicam, ac fluctuat universitas rerum circa immobilem, haud quidem quantum ad rationem, (nam ea ipsa inter omnia firma et immobilis stat, etiamsi nostram infirmitatem atque animorum hebetudinem effugiat,) verum quantum ad ea quæ singula diebus nobis occurrunt et eveniunt. Atque hoc vetus firmumque Dei decretum est, tenebras oculis nostris undique affusas, ipsius latibulum esse : permultaque in ipsius gubernatione hanc rationem habere, ut a nobis, nisi in obscuris ænigmatibus ac veluti spectris perspici nequeant; sive hac ratione fastum nostrum et arrogantiam coërcere velit, ut intelligamus nos nihil esse, si cum prima illa et

[1] Sophon. III, 7. — [2] Ibid., 16, 17. — [3] Prov. I, 3.

vera sapientia conferamus; eamque ob rem ad ipsum unum tendamus, nec quidquam aliud quæramus, quam ut promanantibus illinc radiis collustremur; sive per earum rerum, quæ oculis cernuntur, ac conversioni subjectæ sunt, inconstantiam, ad ea, quæ stabilia et æterna sunt, revocare. Cæterum nihil immotum est, ut diximus, nihil planum et æquabile, atque in finem usque sibi simile, non hilaritas, non mœstitia, non opes, non paupertas, non vires, non infirmitas, non humilitas, non potentia, non præsens tempus, non futurum, non res nostræ, non alienæ, non parvum, non majus, nec denique quidquid discere quispiam possit. Atque hoc unum æquale inæquabilitas habet, nempe in omnibus rebus mutationem. Omnia enim facile in orbem feruntur, atque in diversum migrant, sibique invicem adversantur; ut ventis tutius, aut litteris in aqua scriptis fides haberi posse videatur, quam hominum felicitati. Ac livor quidem res secundas, misericordia autem calamitatem sistit. Idque meo quidem judicio sapienter et admirande, ne vel adversitas solatio, vel prosperitas freno et disciplina careat.

V. Prudenter vero illi faciunt, qui calamitatibus erudiuntur, dum illis, velut aurum igne, purgantur, Davidicum illud in ore habent: « Bonum mihi, quia humiliasti me, ut » discam justificationes tuas [1]. » Quod videlicet ea res justificationum Dei cognitionem pariat, quique Petrum imitantur, Salvatoris opem, cum « Jam pene mergeretur [2], » implorantem: qui denique ob dolorem ad Deum sese magis adjungunt, ac beneficiorum omnium auctorem per afflictione sibi conciliant. Quandoquidem ægra anima Deo propinqua est; ac penuria ipsa efficit, ut ad Deum qui largiendi potestatem habet, nosmetipsos conferamus, qui alioqui fortasse ob effusam liberalitatem contemnitur. Quocirca, fratres, oculos in cœlum erectos habeamus, in omni tempore atque omni

[1] Psal. CXVIII, 71. — [2] Matth. XIV, 30.

adverso rerum eventu bonam spem præferamus; neque vel in prosperis rebus timorem, vel in adversis spem abjiciamus. Memores simus, tum tempestatis in tranquillitate, tum gubernatoris in tempestate: nec afflictionibus frangamur animis ac debilitemur, nec improbos servos imitemur, qui confitentur quidem Domino cum benefacit eis, verum eidem corripienti nequaquam pari studio et voluntate adjunguntur; cum tamen interdum accidat, ut dolor sanitate, et patientia remissione atque indulgentia, et visitatio neglectu, et castigatio venia melior sit et præstabilior. Atque, ut rem in pauca conferam, sic nos instituamus, ut nec propter calamitates concidamus, nec propter saturitatem insolentia efferamur.

VI. Submittamus nos, tum Deo, tum alii aliis, tum iis, qui imperium in terra gerunt: Deo quidem, omnibus de causis, alii autem aliis, propter charitatis fœdus: principibus denique, propter ordinem publicæque disciplinæ rationem; idque tanto etiam magis, quanto facilioribus illis ac benignioribus utimur. Grave ac periculosum est, ignoscendi assiduitate clementiam exhaurire, ne alioqui illorum acerbitatis pœnæ a nobis expetantur, ut qui ventis invectis tranquillitatem sustulerimus, et luci caliginem induxerimus, mellique absinthium admiscuerimus. Jamvero inter cæteras nostræ doctrinæ leges, hanc quoque habemus cumprimis laudandam, et a Spiritu, quid id, quod præstare possumus, cum eo quod pulchrum et honestum est, exploravit, legeque sanxit, præclare constitutam; qua « Ut servi heris suis, et uxores viris, et Ecclesia » Christo[1], et discipuli magistris[2], » ac pastoribus obtemperare jubentur, ita nobis etiam præscribitur, ut « Sublimioribus potestatibus pareamus, non solum propter » iram, sed etiam propter conscientiam[3], » ut qui pen-

[1] Ephes. vi, 5. — [2] Colos. iii, 22, et Hebr. xiii, 17. — [3] Rom. xiii, 1.

dendo tributo simus obnoxii; nec committamus, ut ob scelera nostra « Legem odio habeamus [1], » ac vindicem gladium expectemus; quin potius id agamus, ut per timorem purgati, laudem a potestate consequamur.

VII. Una atque eadem est regula: et tamen recto parcit, quod autem superfluum est, resecat. Unus itidem sol, et tamen ut sanis oculis splendorem affert, ita ægros et imbecilles obscurat. Vis ex nostra doctrina quidpiam audacter proferam? Unus est Christus; idem tamen in « Ruinam et resurrectionem positus est [2]; » in ruinam nimirum incredulis, in resurrectionem autem credentibus: et aliis quidem « Petra offensionis est, ac lapis scandali [3], » iis nempe, qui « Nescierunt neque intellexerunt, verum in te- » nebris ambulant [4]; » quales illi sunt, qui vel idolis cultum adhibent, vel ad litteram usque duntaxat prospiciunt, nec quidquam præterea splendoris haurire, vel cupiunt, vel possunt; aliis contra « Lapis angularis [5], et petra laudata, iis videlicet qui verbi divini vinculo constringuntur, eique insident: aut, si mavis, « Margarita illa [6], » quam bonus negotiator omnibus suis facultatibus emercatur. At nos, fratres, dum officium ipsi deserentes, magistratus potestatem iniquo animo ferimus, perinde utique facimus, ac si quis certaminis præsidem ut improbum accuset, cum ipse in palestræ leges peccet, aut medicum ut indoctum et audacem, quod sectionibus et cauteriis utatur, cum ipse gravi morbo laboret, asperioribusque remediis indigeat. Atque hæc mihi ad subditos, partim monendi, partim consolandi gratia dicta sint; mihi, inquam, pauperi pastori, qui parvum hunc gregem compono ac instruo, cum quo gaudente gaudere, et mœrente ingemiscere, pastoralis meæ legis præscripto jubeor.

[1] Amos. v, 10. — [2] Luc. II, 34. — [3] I Petr. II, 8. — [4] Psal. LXXXI, 5. — [5] Ephes. II, 20. — [6] Matth. XIII, 46.

VIII. Quid autem vos principes et præfecti? Ad vos enim nostra se convertit oratio; ne alioqui inique omnino facere videamur, atque his quidem, quæ ipsorum officii sunt, suadere, vestræ autem dignitati et potentiæ cedere, quasi vel pudore, vel metu, ut Christianum decet, loqui non audeamus; aut illorum quidem commodis consulere, vos autem negligere, quorum curam eo majorem gerere par est, quod ea res plus in utramque partem momenti habeat, majorque inde utilitas promanet, si negotium prospere successerit. Contrarium enim, tum a nobis absit, tum ab oratione nostra. Quid igitur dicitis? Aut quid inter nos convenit? An me libere loquentem æquo animo feretis? Nam vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus; addo etiam præstantius ac perfectius: nisi vero æquum sit Spiritum carni, et cœlestia terrenis cedere. Hanc dicendi libertatem in optimam partem accipies, certo scio, utpote sacra sacri mei gregis ovis, magnique pastoris alumna, recteque jam olim a Spiritu ducta et instituta, sanctæque et beatæ Trinitatis lumine, æque ac nos ipsi, collustrata. Proinde brevis mihi ad te erit oratio.

IX. Cum Christo imperium geris, cum Christo munus hoc administras. Ab illo gladium accepisti, non tam ut eo utaris, quam ut mineris ac terreas. Quare tibi videndum est, ut illum, tanquam donarium quoddam purum et integrum, ei, qui dedit, serves. Imago Dei es; verum Dei quoque imagini imperas; quæ quidem hic certa dispensatione gubernatur, ad aliam autem vitam migrat, ad quam omnes quoque concedemus, posteaquam in hoc vitæ carcere, vel stadio, vel præsignatione, vel adumbratione, aliquantisper luserimus. Flectat te naturæ cognatio; moveat te exemplar tuum; ad Deum te adjunge, non ad mundi principem, ad benignum Dominum, non ad acerbum tyrannum. « Ille homicida erat ab

»initio[1].» Ille, et «Primo homini» per mandati transgressionem vulnus inflixit[2], et ærumnosam vitam invexit, et, tum inferendæ, tum subeundæ pœnæ legem per peccatum induxit. Tibi vero, homo Dei, in mentem veniat, quis te finxerit, quo vocaris, quot quantaque habeas, quot nominibus obstrictus sis, a quo rationem, legem, Prophetas acceperis, a quo hoc ipsum quod Deum cognoscis, quod bona in expectatione posita non desperas. Quocirca Dei humanitatem et misericordiam æmulare. Nihil tam divinum homo habet, quam benignitatem ac beneficentiam. Licet tibi nullo labore Deum fieri: noli Divinitatis consequendæ occasionem abjicere.

X. Alii opes suas effundunt, alii exhaustam carnem Spiritui mancipant, ac propter Christum emoriuntur, atque omnino a mundo se removent. Alii charissima quæque sibi pignora Deo consecrant. Nec vero tibi Abrahæ sacrificium inauditum est, qui « Unicum filium, » divinitusque promissum[3], imo ad quem ipsa promissio referebatur, Deo libentius obtulit, quam ab eo primum acceperat. Horum nihil a te postulamus; pro omnibus hoc unum offer, nempe benignitatem, qua Deus magis, quam cunctis aliis rebus in unum collatis, delectatur; donum proprium, donum omni labe vacuum, donum Dei liberalitatem et munificentiam invitans. Lenitatem terrori admisce : minas spe tempera. Multa quoque humanitate ac benignitate perfici scio, ut quæ ad debitam gratiam referendam pudore ipso compellat; cum videlicet oblata ulciscendi atque animadvertendi potestate noxam condonantes, ei, cui misericordiam impertimur, benevolentia nostra pudorem incutimus. Nihil tibi tanti sit, ut propterea inducas in animum aliquid admittere, quod te magistratu indignum reddat. Nihil misericordiam et mansuetudinem excludat, non tempus, non princeps, non metus, non majorum dignitatum spes,

[1] Joan. VIII, 44. — [2] Gen. III, 1, et seq. — [3] Id. XXII, 2, et seq.

non temeritas, quæ sui juris nimium retinet. Ad necessaria tempora supernæ benevolentiæ tibi præsidium para: misericordiam Deo commoda. Neminem unquam Deo aliquid prius obtulisse pœnituit. In beneficio referendo copiosus est, maxime ille quidem cœlestia bona, iis, a quibus ipsi ante quidpiam collatum mutuoque datum fuerit, rependens; nonnunquam autem hujus quoque vitæ commoda refundens, ut de futuris fidem faciat.

XI. Adhuc paululum, et mundus transibit, et hoc tabernaculum dissolvetur. Temporis commoditate ad quæstum utamur: fluxis et fragilibus æterna coëmamus. Unusquisque nostrum in correptione est; ac lutea hæc massa plurimum æris alieni secum circumfert. Alienis ergo peccatis veniam demus, ut nostris impetremus: remittamus, ut vicissim nobis remitti postulemus. Vides in Evangelio quemadmodum « Quidam multorum talentorum debitor[1] » adducatur, ac debito liberetur, ad bonum enim et facilem dominum accesserat. At non, ut ei debitum remissum fuerat, ita ipse quoque remittit; nam animi etiam proposito servus erat; nec misericordiam, quam in majori pecuniæ summa consecutus fuerat, in minori pecunia conservo suo impertitur, nec, si nihil aliud, propositum sibi certe liberalis erga alios animi exemplum sequitur. Quam ob causam dominus ira commovetur. Nam quæ postea sequuntur, silentio præteribo. Tantum hoc dicam conducibilius omnino esse, ut prius quam in altero sæculo vitæ rationes referamus, hujus vitæ benignitatem impendamus.

XII. Quid ais? Num te his sermonibus captum tenemus, quorum te amore inflammari sæpe confessus es, præfectorum optime, atque, utinam addere liceat, clementissime? Num tibi præterea supplicis cujusdam libelli loco canities hæc offerenda erit, atque annorum numerus,

[1] Matth. xviii, 23.

diuturnumque et labis expers hoc sacerdotium, quod ipsi quoque Angeli, puri purissimi Dei cultores, tanquam ipsorum cultui minime impar, fortasse veneratione prosequuntur. Num hæc te permovent? An majus aliquid audendum erit? Audacem autem me dolor efficit. Christum tibi offero, Christi pro nobis inanitionem, et impatibilis passiones, et crucem, et clavos, quibus peccato solutus sum, et sanguinem, et sepulturam, et resurrectionem, et ascensionem, atque adeo mensam hanc, ad quam communiter accedimus, salutisque meæ typos, quos eodem ore perago, quo hanc ad te deprecationem obeo, hoc, inquam, sacrosanctum atque in cœlum nos evehens mysterium.

XIII. Quod si non propter unum ex his, saltem propter omnia, da hanc gratiam, et nobis, et tibi ipsi, et domesticæ Ecclesiæ tuæ, atque huic pulchro Christi cœtui; de quo ita velim existimes, eum tibi, nobiscum supplicem esse, tametsi obeundæ legationis munere nobis cedat, ut majorem apud te, ob sacerdotii dignitatem, qua a Deo ornati sumus, auctoritatem habituris; ne illud etiam dicam, quod imperii lege prohibetur. Hac una re pulchre vincaris; benignitate nos supera. En tibi, coram Deo, et Angelis, et regno cœlorum, illiusque vitæ præmiis, supplices meos offero. Fidem meam honora, quam mihi commissam aliis commisi: ita fiet, ut et tua quoque in majoribus et perfectioribus honoretur. Atque, ut uno verbo rem complectar, Dominum ipse quoque in cœlo habes. Hunc tibi talem erga te judicem experiri contingat, qualem te his qui imperio tuo subsunt, præstiteris. Utinam autem nobis, et in hac vita mitia et benigna cuncta contingant, et in altero sæculo leviora, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, et honor, et regnum cum Patre et sancto Spiritu, sicut erat, et erit, et nunc est, in sæcula sæculorum. Amen.

# ORATIO XVIII [1].

## *Funebris oratio in patrem, præsente Basilio.*

### ARGUMENTUM.

I. *Basilium compellat Gregorius.* II. *A Basilio quærit utrum pro se, an pro pastore, an pro grege venerit.* III. *Pia oratio, instar funebris cujusdam muneris, pio defuncto inferenda. — Superna habitatio terrena peregrinatione præstantior.* IV. *Bonus pastor, etiam moriendo, oves non deserit. — Gregem, quem prius doctrina nutrivit, post mortem intercessione protegit. — Basilio breves quasdam encomii patris defuncti partes delineat Gregorius.* V. *Gregorius senior in Hypsistariorum errore natus. — Hypsistarii idola et sacrificia rejiciebant. Solum Omnipotentem, seu, Altissimum venerabantur.* VI. *Gregorius senior moribus ante baptismum Christianus.* VII. *Uxore bona nihil melius, mala nihil pejus.* VIII. *Eva viro hostem se præbuit; Nonna, fidei et pietatis magistram. — Nonnæ laudes. — Vera ejus pulchritudo. Nobilitas. Divitiæ. In propinquos liberalitas. Industria et solertia.* IX. *Spes in orationibus. — Jejunia et vigiliæ. Castitas. Misericordia.* X. *Simplicitas et pietas. — In adversis constantia.* XI. *Nonna Gregorium filium ante ortum Deo promittit, et in lucem editum, statim consecrat. — Nonna viri salutis impatiens, religionis discrepantiam æquo animo ferre non potest.* XII.

[1] Alias XIX, quæ autem XVIII erat, nunc est XXIV. Habita medio circiter anno 374.

*Gregorius pater per somnium ad salutem invitatur.—Gregorius baptismum poscit.* XIII. *Baptizatur.* XIV. *Gregorius senior vocatus ut Moyses, Isaïas, Jeremias, Paulus, etc.* XV. *Gregorii patris in virtute constantia.—Sacerdotium suscipit.* XVI. *Feros Nazianzenorum mores mitigat.—In sacrarum Litterarum meditatione versatus errores cohibet.* XVII. *Nazianzena Ecclesia, sub tanti pastoris regimine, arca Noë appellatur.* XVIII. *Gregorius pater ob animi sinceritatem ab hæreticis deceptus.* XIX. *Tanta de Gregorio patre dicenda, ut præ copia hæreat Gregorius filius.* XX. *Gregorii patris erga pauperes humanitas.—Dandum indignis, ne fraudentur digni.* XXI. *Nonna cum marito bonorum operum particeps.—Erga pauperes sollicita.* XXII. *Gregorius senior zelo inflammatus.* XXIII. *Humilitate præditus.—Vulgari veste indutus.* XXIV. *Moribus simplex.—Sancti singulari virtute insignes.* XXV. *Peccantibus quandoque non omnino ignoscit Deus, ne benignitate deteriores fiant.—Gregorii senioris furor, non secundum similitudinem serpentis, sed apis aculeo similis.* XXVI. *Iracundiam benignitate temperabat.—Iracundia in labiis, benignitas in ipsius corde sita erat.* XXVII. *Serpentis prudentia cum columbæ simplicitate in Gregorio conjuncta.* XXVIII. *Pii homines, ut cæteri, morbis afflictantur.—Gregorius senior, morbo correptus.—Morbi descriptio.—Desperatis omnibus remediis, Nazianzena plebs ad Deum confugit.* XXIX. *Gregorius senior, morbo jacens, e lecto surgit.—Manibus ad orationem compositis, pro populo deprecatur.—Paulatim sanitatem recuperat.—Sacra peragit die novæ dominicæ.* XXX. *Nonna mater item e morbo recreata.—Nocturna Nonnæ visio.* XXXI. *Gregorii gravi tempestate jactatus.—Parentum precibus et voto, naufragio*

*liberatur.* XXXII. *Ad ea, quæ Julianum spectant, transit Gregorius.—Consilia Juliani contra Christianos.—Gregorius senior omnes Juliani conatus irritos facit.* XXXIII. *Cæsareæ seditio in episcopi creatione.—Populari tumultu, catechumenus vir Cæsariensis episcopus creatur.—Hanc ordinationem, ut coactam, rescindere statuunt episcopi. — Eorum sententiam non approbat Gregorius senior.* XXXIV. *Julianus hujus ordinationis causa, adversus Christianos furit.—Provinciæ præses per litteras episcopos accersit.—Eximium Gregorii senioris responsum.* XXXV. *Altera ob episcopi electionem Cæsareæ seditio.—Basilium magnum alloquitur. — Flagrans episcoporum adversus Basilium invidia.* XXXVI. *Totis viribus Basilii ordinationi favet Gregorius pater.—Licet morbo et senectute fractus Cæsaream petit. — Victor domum reducitur. —Æmulos patientia vincit.* XXXVII. *Fortiter Arianis et Valenti imperatori obsistit.—De patre ac Basilio queritur theologus, quod ipsum solitudinis amantem, in grave animarum forum intulerint.* XXXVIII. *Gregorius pater ex sola liturgia roboratur.—Gregorii patris mors.* XXXIX. *Nazianzeni templi descriptio.* XL. *Patrem compellat.* XLI. *Basilio verba facit.* XLII. *Nonnam matrem blande consolatur.* XLIII. *Spes, afflictorum levamen.*

I. « Homo Dei [1], » et « Fidelis serve [2], » et « Mysteriorum Dei dispensator [3], » et « Vir desideriorum [4] » Spiritus ; hoc enim nomine virtute provectos et excelsos viros, et supra ea, quæ oculis cernuntur, positos Scriptura vocat [5]. Quin te quoque Pharaonis, hoc est, omnis Ægyptiacæ atque adversariæ potestatis Deum [6] appello, et, « Ecclesiæ columnam ac firmamentum [7], » et, « Domini

[1] Josuë. xiv, 6. — [2] Num. xii, 7. — [3] 1 Cor. iv, 1. — [4] Dan. ix, 23. — [5] Vide D. Guillon, tom. vi, p. 432-461.— [6] Exod. vii, 1.— [7] 1 Tim. iii, 15.

» voluntatem [1], » et « Luminare in mundo verbum vitæ » sustinens [2], » et fidei adminiculum, ac Spiritus domicilium. Et quid nomina ea omnia, quæ tibi tua virtus peperit, alia aliud tibi concilians atque offerens, enumerem ?

II. Cæterum dic, quæso, unde ades, et quænam tua opera, quidque largiturus ad nos venis ? Quandoquidem omnibus in rebus te, cum Deo, et a Deo, ad eorum, qui te excipiunt, commodum et utilitatem moveri compertum habeo. Venis-ne ut nos invisas ? An ut pastorem quæras ? An ut gregem inspicias ? Nos quidem non jam superstites, verum maxima ex parte una cum eo vita functos, atque afflictionis locum moleste ferentes, ac nunc præsertim, cum scitum gubernatorem, aut vitæ nostræ facem, in quam, salutis lumen nobis e sublimi ostentantem, intuentes, dirigebamur, amisimus; illum autem cum omni virtute, ac pastorali disciplina, quam diuturno tempore collegerat, peregre profectum, dierum simul ac prudentiæ plenum, et, si Salomonis verbis utendum est, « Gloriæ » senectute coronatum [3]; » gregem denique consilii inopia laborantem, et consternatum, summoque, ut vides, dolore ac mœstitia confectum, non jam « In loco pascuæ » requiescentem, nec refectionis aqua [4] » educatum, sed præcipitia, et solitudines, et voragines, in quas dispergatur et intereat, quærentem : num alium quoque solertem ac prudentem pastorem aliquando consecuturus sit, diffidentem, illud quidem certe et quidem valde sibi persuadentem, quod minime talem, beneque secum agi existimantem, si non multo inferiorem.

III. Porro cum tria hæc, ut dixi, atque omnia ex æquo, tibi huc veniendi necessitatem attulerint, nos scilicet, et grex, et pastor, age, pro eo curationis spiritu, quo prædi-

[1] Isai. LXXII, 4. — [2] Philip. II, 16. — [3] Prov. XVI, 31. — [4] Psal. XXII, 2.

tem, eam, quæ cuique apta sit, medicinam adhibe, ac sermonem cum judicio dispone, quo te sapientiæ nomine magis admiremur. Quonam autem modo dispones? Ad pastorem quod attinet, si illum ob virtutem, ut par est, laudaveris, non solum ut puro puram orationem, instar funebris cujusdam muneris, inferas; sed ut etiam aliis illius vitæ rationem, tanquam pietatis formam et admonitionem, proponas. Nos vero quod spectat, si de vita et morte, de animæ atque corporis conjunctione ac disjunctione, de duobus mundis, hoc est de præsenti ac fluxo et fragili, et de eo, qui animo et mente intelligitur ac manet, pauca disserueris; nobisque persuaseris, ut alterius quidem imposturam et perturbationem atque inconstantiam, ac, velut in undis, sursum deorsumque jactationem contemnamus; ad alterum autem, qui firmus et stabilis, ac divinus semperque sui similis est, atque omni perturbatione et confusione vacat, totos nos adjungamus. Sic enim ii, qui hinc prius excesserint, minus nobis mœroris attulerint; imo etiam lætitia nos affecerint, si nos oratio hinc abductos sursum collocet, atque id, quod in præsenti molestum est, in futuri expectatione occultet, nobisque illud persuadeat, quod ipsi quoque ad bonum Dominum properemus, atque habitatio peregrinatione melior et præstantior sit; quodque navigantibus tranquillus portus est, hoc iis qui hujus vitæ procellis agitantur, migratio ad alteram vitam existat: aut etiam quemadmodum qui longum iter priores confecerunt, minus difficultatis ac molestiæ habent, quam qui adhuc iter faciunt, atque in labore versantur; ita tolerabilior et melior eorum conditio sit, qui ad illud hospitium jam pervenerunt, quam qui sinuosum adhuc et præceps hujus vitæ iter emetiuntur.

IV. Ac nos quidem ad hunc modum consolaberis. Quonam autem pacto gregem? Primum si curam tuam et

doctum tuum, hoc est, ejus viri, sub cujus pennis requiescere omnibus pulchrum ac præclarum est, et cujus vocem magis sitimus, quam purissimos fontes, iis, qui siti laborant, non defuturum pollicearis. Deinde si nos eo adduxeris, ut ab illo bono pastore, qui « Pro ovibus animam » suam posuit [1], » nos ne nunc quidem relictos esse confidamus; quin potius eum, et adesse, et pascere, et deducere, et oves suas cognoscere, et a suis cognosci, non illum quidem corporeo modo sese spectandum præbentem, sed spiritualem in modum nobiscum versantem, ac pro grege adversus lupos pugnantem, nec quemquam, prædonum more, ac per insidias, caulam transilire, atque animas veritate recte institutas peregrina voce distrahere ac surripere sinentem. Nec dubito quin hoc nunc quoque tanto magis deprecatione sua, quam prius doctrina, præstet, quanto nunc magis Deo appropinquat, ut qui corporeas compedes excusserit, ac limo illo mentis puritatem inficiente, liberatus sit, nudusque cum nuda principe et purissima mente versetur, angelici ordinis dignitatem et fiduciam, (nisi hoc dictu audax est,) consecutus. Ac tu quidem pro ea sermonis et spiritus facultate, qua polles, rectius ipse per te, quam tibi ego indicare possim, constitues ac philosophaberis. Ne autem ob virtutum illius ignorationem oratio infra dignitatem longe subsistat, breves quasdam encomii partes, ex iis, quæ in defuncto agnovi, delineabo, atque adumbrabo, ac tibi perito hujusmodi rerum pictori, virtutis illius pulchritudinem accuratius expoliendam, atque omnium mortalium auribus et animis tradendam, dabo.

V. Ille igitur, (ut patriam, genus, corporis dotes, externum splendorem, et alia, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum leges remittam, atque ab

[1] Joan. x, 11.

his; quæ nobis prima et maxime propria sunt, initium ducam,) ex radice ortus est minime laudabili, nec ad pietatem recte comparata, (non enim priorum me pudet, postremis confidentem;) nec in domo Dei plantata, verum admodum absurda et prodigiosa, ex duabus rebus maxime contrariis, hoc est, ex gentili errore, et legali vanitate conflata, quarum utriusque partes quasdam fugiens, ex quibusdam partibus conflata et constituta est. Etenim illius quidem idola et sacrificia rejicientes, ignem et lucernas colunt; hujus autem sabbatum et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentiam observantes, circumcisionem aspernantur. Atque humiles et abjecti homines Hypsistariorum nomen sibi tribuunt, ac soli Omnipotenti venerationem adhibent. Hoc ille modo cum ad impietatem biformis quodammodo esset, quidnam ex quonam existit? Equidem ignoro, num gratiam illam, a qua vocatus est, an illius voluntatem animique propositum magis laudare debeam. Utcumque sit, usque adeo mentis oculum ab iis lemis, quæ ipsi insidebant, repurgavit, ac tanta celeritate ad veritatem accurrit, ut quod, cœlestis Patris ac veræ hæreditatis causa, et matre, et facultatibus, aliquandiu carere sustinuerit, atque hanc ignominiam æquius, et facilius, quam alii summos honores, tulerit, minus ipse mirer, licet alioqui res ea non parva admiratione digna sit. Quid ita? Quoniam hæc gloria illi cum multis aliis communis est, omnesque magna illa Dei sagena includi, ac piscatorum sermonibus irretiri oportet; tametsi alii citius, alii serius ab Evangelio comprehendantur. Quod autem mihi ex ipsius rebus potissimum admirari subit, hoc necessario dicendum est.

VI. Ille, ante etiam quam ad nostram causam se contulisset, noster erat. Mores quippe ipsum nobis asciscebant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos

scilicet a communi corpore vita removet; sic contra multi exterorum ad nos spectant, quicumque nimirum fidem moribus antevertunt, ac solo nomine carent, cum rem ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat, ramus quidem ille alienus, cæterum vita et moribus ad nos propendens. Ac pudicitiæ quidem laude adeo excelluit, ut idem simul, et amabilissimus, et castissimus esset, quæ duo haud facile in unum concurrunt. Justitiæ autem, quod majus et illustrius argumentum afferri potest, quam quod in magnis reipublicæ muneribus versatus, ne teruncio quidem facultates suas auxerit, idque cum alios cerneret publicis bonis Briarei manus, ut dici solet, injicientes, ac malis lucris turgentes? Sic enim opes injuste collectas voco. Prudentiæ porro quanquam hæc quoque non exigua indicia sunt, plura tamen oratio longius progressa declarabit. Pro his rebus fidem quoque, ut opinor, præmii loco retulit (57). Id vero quo pacto contigerit, (neque enim res tanta silentio prætereunda est,) perspicuum faciemus.

VII. Divinam Scripturam dicentem audivi : « Mulierem » fortem quis inveniet [1] ? » Ac donum istud divinitus esse, bonumque conjugium a Domino conciliari. Qua in sententia externi quoque sunt; siquidem illorum hoc est : « Nul» lam proba uxore meliorem rem cuiquam obvenire posse, » nec rursus improba pejorem [2]. » Hac porro in re dici non potest quis eo felicior extiterit. Sic enim existimo, si quis ab ultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum genere, præstantissimum conjugium conciliare studuisset, nullum usquam hoc præstantius aptiusque reperiri potuisse. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluxerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum, nexus

[1] Prov. XXXI, 10. — [2] Hesiod. lib. Operum et dierum, vers. 700.

esset. Nam cum alios vincerent, tamen ob virtutis æqualitatem neuter alteri victoriam eripere poterat.

VIII. Et quidem illa, quæ Adamo adjumenti causa, similis illi data fuerat, « (Nec enim hominem solum esse » bonum erat[1],) pro socia hostem se præbuit, pro conjuge adversariam; ut quæ voluptatis illecebra maritum in fraudem induxerit, ac per scientiæ lignum a vitæ ligno averterit. Huic contra mulier Dei beneficio concessa, non modo adjutrix, (minus enim id laudis et admirationis haberet,) sed, et dux, et antesignana fuit, utpote quæ eum vita et sermone ad optima quæque per se ipsam ducens, ac cæteris quidem in rebus, ut matrimonii leges ferebant, viro suo parere optimum esse judicans, fidei autem et pietatis magistram quoque se præbere haudquaquam erubuit. Quam quidem cum hoc nomine admirari par sit, tum vero maritum amplius admirari convenit, qui sponte cedebat. Illa enim est, quæ cum aliæ mulieres ob formæ elegantiam, tam nativam, quam fictam et ascititiam, gloriari atque animis efferri soleant, ipsa contra hanc unam, quæ in anima, divinaque imagine, sive tuenda, sive pro viribus repurganda, posita est, pulchritudinem agnoscebat; pictos autem et arte quæsitos ornatus ad scenicas mulierculas abjiciebat. Unam item nobilitatem in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem perventuri simus, intelligamus. Solas insuper has tutas atque ab omni surreptione immunes opes ducebat, nimirum Deo et pauperibus opes effundere, ac præsertim consanguineis, qui fortunis suis, tanquam flore quodam, excidissent; quibus, quod necesse esset, duntaxat præbere, non calamitatis depulsionem, sed monimentum esse judicabat: liberalius autem et prolixius eos juvare, id demum firmi honoris ac perfectissimi solatii

[1] Gen. II, 18.

esse. Jam cum aliæ rei familiaris augendæ laudei, aliæ pietatis gloria excellant, (utrumque enim assequi difficile est,) utroque nomine mulieres omnes superavit: tum quod utrumque horum ad summum usque præstiterit, tum quod sola duo ista complexa fuerit. Rem enim domesticam industria et solertia sua, juxta leges mulieri forti a Salomone statutas, ita auxit, quasi pietatem colere nesciret: Deo rursum ac divinis rebus ita sese addixit, tanquam à rerum domesticarum procuratione plurimum abesset: neque ab alterutro horum quidquam impedita est, quominus alterum impleret, quin potius utrumque alterius ope fulcivit et confirmavit.

IX. Quodnam orationis tempus, ecquis locus eam latuit? Nihil enim toto die erat, ad quod prius impelleretur. Imo vero quænam unquam parem spem habuit fore, ut simul atque aliquid petiisset, statim, quod peteret, consequeretur? Quænam sacerdotum manum vultumque ita verita est? Aut omne philosophiæ genus coluit? Quænam jejuniis et vigiliis carnem magis attenuavit, aut diurnis ac nocturnis psalmodiis columnæ instar fixa stetit? Quænam virginitatem majore in admiratione habuit, quamvis connubii vinculum sustinens? Quænam orphanis ac viduis majori præsidio fuit? Quænam lugentibus calamitates æque sublevavit? Atque hæc insuper, quæ parva quidem fortasse sunt, atque a nonnullis etiam contemnuntur, quod plerisque non facile pateant, (fit enim fere, ut quod quispiam assequi non potest, id ob invidiam ne credibile quidem esse putet,) apud me tamen in magno pretio sunt; quoniam fidei inventa erant, et spiritualis fervoris conatus. Quo in genere illud est, quod in sacris conventibus aut locis nunquam illius vox audita sit, si necessarias et mysticas excipiamus (58).

X. Quod si olim magnum atque amplum altari erat,

quod « Super ipsum nec securis ascendisset[1], » nec visa nec audita ascia esset, (quo nimirum sublimius aliquid significabatur, nempe nativum et simplex, artisque ac fuci expers esse debere, quidquid Deo consecratur,) cur non illi quoque ad laudem magnum sit, quod silentio sancta honorarit, quod venerandæ mensæ nunquam terga obverterit, nec in divinum pavimentum expuerit; quod nullius unquam gentilis fœminæ, quamvis alioqui honestissimæ ac propinquissimæ manibus manum injecerit, aut labra labris miscuerit; imo nec cum his, qui a profana et impura mensa veniebant, non modo sponte, sed ne coacta quidem sal commune habuerit, nec impuram et sacrilegam domum adversus conscientiæ legem, aut pertransire unquam aut conspicere sustinuerit; nec aurem et linguam, res divinas, partim accipientem, partim proloquentem, ethnicis narrationibus, ac theatricis cantilenis contaminari passa sit, (nihil enim profani sacris convenire statuebat;) nec, quod majori admirationi esse debet, corporeo luctui tantum unquam indulserit, licet alioqui vel externorum calamitatibus majorem in modum commoveretur, ut luctuosa vox ei prius, quam gratiarum actio erumperet, aut ex palpebris mystice signatis lacryma flueret, aut cum dies festus adesset, quamvis ipsi multæ persæpe molestiæ acciderint, lugubris habitus permaneret. Piæ enim ac Deo charæ animæ esse censebat, divinis rebus humana omnia submittere.

XI. Ac quæ his occultiora sunt taceo, quorum testis est Deus, et ancillæ, quarum fidei res hujusmodi committebat. Nam illud, quod ad nos attinet, ne commemoratione quidem fortasse dignum est, utpote qui ipsius spei haudquaquam responderimus; quanquam magnus ipsi hic conatus fuit, quod nos etiam ante ortum Deo, futurum

[1] Deut. XXVII, 5.

nihil reformidans, promisit, atque in lucem editos statim consecravit. Dei autem beneficium illud fuit, quod voto suo non omnino exciderit, nec victima ea, quam obtulerat, repudiata fuerit. Atque hæc quidem, partim jam aderant, partim adventabant, tacitis incrementis paulatim augescentia. Et quemadmodum sol, matutinis radiis in oculos suavissime incidens, meridianis fervidior et splendidior stat; eodem modo illa, cum haud parva pietatis officia primum subobscure ostendisset, postremo lumine magis explenduit. Tum igitur haud exiguum pietatis stimulum domi habebat, qui eam sibi matrimonio junxerat, quippe quæ antiquitus, atque a majoribus suis, Dei et Christi amore prædita esset, ac virtutis hæreditatem a patribus accepisset; non autem, ut ille, ex oleastro in olivam inserta fuisset, nec, propter incredibilem quamdam fidei magnitudinem, cum diversæ religionis homine jugum ducere sustineret; verum, quamvis alioqui mulieres omnes patientiæ ac fortitudinis laude superaret, hoc unum æquo animo ferre non posset, se dimidia tantum ex parte, ob segmenti sui aversionem, Deo copulari, et non ad corporum conjunctionem spiritus etiam unionem adjungi; ac propterea dies noctesque ad Dei pedes accideret, atque pro capitis sui salute cum multis jejuniis et lacrymis eum obsecraret, atque viro etiam sedulo instaret, eumque variis modis lucrari contenderet, probris, admonitionibus, obsequiis, simultatibus, et, quod maximi momenti erat, morum suorum probitate, ac ferventi erga pietatem studio, qua potissimum re anima flectitur, et emollitur, ac voluntarie ad virtutem pertrahitur. Nec vero aliter fieri poterat, quin assiduis tandem ictibus gutta lapidem excavaret, ac progressu temporis, quod studebat, conficeret, quemadmodum ex his, quæ deinceps sequuntur, liquido apparebit.

XII. Hæc igitur ipsa petebat, et in spe habebat, ut quæ fide magis, quam juventute, ferveret. Neque enim quidquam præsentibus rebus perinde, ut illis rebus in spe positis, confidebat; nec mirum, cum divinæ liberalitatis ac munificentiæ periculum jam fecisset. Huic autem ad salutem adjumento erat, tum ratio ipsa, curationem paulatim admittens, tum insomniorum etiam visio, per quam Deus animam salute dignam sæpenumero juvat. Quænam autem hæc visio erat? Hic mihi jucundissima totius narrationis pars sita est. Putabat se, quod ante nunquam fecerat, quamvis uxor frequens in oratione esset, ex Davidis Psalmis eam partem canere: « Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus[1]. » Novus et insuetus hic cantus erat, ac desiderium simul cum cantu ingreditur. Quod ubi mulier audivit, voti jam compos facta, occasionem arripit, visionem hanc in jucundissimam partem vera conjectura interpretans, beneficiique magnitudinem animi lætitia declarans, ac salutem adurgens, ne quid, quod vocationi obstaret, intercederet, negotiumque, in quod summo studio incumbebat, abrumperet. Et certe, cum res ita tum nata fuisset, ut complures episcopi Nicæam contenderent, quo Arii furori obsisterent, cum recens orta esset hæc hæresis quæ Divinitatem scindebat, Deo sese ac veritatis præconibus tradit, et desiderium confitetur, communisque salutis auxilium ab iis poscit; inter quos insignis quoque ille Leontius erat, qui tum metropolim nostram gubernabat. Miraculum autem, quod hic quoque divina gratia editum est, si reticuero, magnam profecto ipsi gratiæ injuriam fecero. Hujus porro testes sunt non pauci. Spirituale quoddam erratum accuratioris disciplinæ magistri admittunt (59), idque, quod futurum erat, gratia præsignat, ac sacerdotii forma cum

[1] Psal. CXXI, 1.

catechesi miscetur. O initiationem minime spontaneam! Etenim in genu inclinatus, ita catechesis sermonibus imbuitur, adeo ut multi, qui aderant, non tantum ingenii solertia præditi, sed etiam ipsi rudes, haud obscuris signis confirmati, quod futurum erat, prædicerent.

XIII. Non multum temporis interfluxerat, cum huic miraculo miraculum aliud adjungitur: hunc autem sermonem piis auribus commendabo; nam apud profanas animas nihil pulchri fidem invenire potest. Ad eam regenerationem, quæ per aquam et Spiritum efficitur, ipse accedit, per quam hominis, qui secundum Christum est, formationem et perfectionem, terrenique ad spiritum immutationem et refictionem Deo confitemur: et quidem cum ardenti desiderio et splendida spe ad lavacrum accedit, cum se pro viribus suis prius purgasset, atque, tum animo, tum corpore, multo magis, quam qui «Olim a »Moyse tabulas accepturi erant[1],» purificasset. Illis enim non ultra vestem, et exiguam ventris compressionem, ac brevem quamdam corporis castimoniam purificatio sese porrigebat: ipsi autem ad divinam illuminationem superior omnis vita præparatio quædam erat, et ante purgationem purgatio, quæ donum in tuto poneret, ut perfectio puritati committeretur, bonumque minime periclitaretur in habitu, qui gratiæ auxilio præsideret. Ipsum autem ex aqua egressum lumen circumfulget, et gloria ac animi affectione, cum qua ad fidei gratiam accessit, digna: nonnullis quidem etiam aliis conspicua, qui tum miraculum illud apud se continebant, idcirco enuntiare minime audentes, quod unusquisque visionem hanc sibi duntaxat contigisse crederet, paulo post autem illud inter se disseminarunt: at ei, qui baptizabat, et initiabat, adeo clara et cognita, ut ne mysterium quidem pectore clausum te-

[1] Exod. XIX, 10.

nere potuerit, sed palam clamaverit se successorem suum spiritu unxisse.

XIV. Nec vero quisquam huic rei fidem adhibere detrectaverit, qui audierit et noverit, quemadmodum Moyses, cum apud multos adhuc parvus esset, nec vulgi judicio ulla fama celebraretur, « E rubo qui ardebat quidem, » sed non absumebatur[1], » vel ab eo potius, qui in rubo apparebat, vocatus sit, ac primo illo miraculo confirmatus : Moyses, inquam, ille, cui « Mare scinditur, panis » pluit, petra scaturit, ignis et nubis columna alternis vi» cibus stantes, iter præmonstrans, et manuum extensio[2], » crucem adumbrans, trophæum statuit, ac multa hominum millia superat. Isaïas autem, ille, inquam, « Gloriæ » et Seraphinorum spectator[3]; » ac post eum Jeremias, qui magnam adversus « Gentes et reges potentiam accepit[4]; » alter divinam vocem audit, atque prius quam prophetiæ munus obeat, per carbonem purgatur; alter ante formationem cognoscitur, et ante ortum sanctificatur. Paulus etiam, magnus, inquam, ille veritatis præco, et gentium in fide magister, cum adhuc persecutor esset, « Lumine » circumfunditur[5], » eumque, quem persequebatur, cognoscit, magnumque ministerium sibi creditum suscipit, atque omnium aures et animos Evangelio implet.

XV. Quid autem omnes eos enumerare attinet, qui a Deo advocati sunt, talibusque miraculis asciti, qualibus ille etiam ad fidei pietatem confirmatus est? Nec vero talia quidem, tamque incredibilia et admiranda initia fuerunt, per ea autem, quæ postea secuta sunt, aliquid eorum, quæ præcesserunt probro et dedecore affecit, quemadmodum quispiam ex iis, qui honestarum rerum saturitatem et fastidium cito concipiunt, nec ulterius progredi curant, vel

[1] Exod. III, 4. — [2] Id. XIV, 22, XVI, 4. XVII, 16. — [3] Isaï. VI, 1, et seq. — [4] Jerem. I, 10. — [5] Act. IX, 3.

etiam ad vitium omnino relabuntur. Non, inquam, hoc cuiquam dicere licet; verum, et sibi admodum constitit, et pristinis vestigiis hæsit, adeo ut inter se utraque pulchre convenirent, nempe et ea, quæ sacerdotium præcesserant, cum his, quæ in sacerdotio recte ac præclare gessit, et ea quæ post susceptum sacerdotium secuta sunt, cum iis, quæ præcesserant : nec aliter incipere deceat, quam quo modo ipse finivit, nec rursus in alium finem progredi, quam unde is exordium duxerat. Sacerdotium autem suscipit, non ea facilitate ac confusione, quæ nunc viget, sed nonnullo interjecto temporis spatio, quo nimirum ad sui purgationem aliorum quoque purgandorum peritiam et facultatem adjungeret, quemadmodum videlicet spiritualis ordinis lex poscit. Post quam autem suscepit, gratia magis celebratur, ut revera Dei gratia, non autem hominum, nec ut, quod ait Ecclesiastes, « Impetus » quidam solutus, et præsumptio spiritus[1]. »

XVI. Nam cum sylvosam et agrestem Ecclesiam accepisset, non longo ante tempore, episcopali cura gubernatam, sed ab uno tantum ex antecessoribus suis exornatam, quique, ut admirandis atque angelicis moribus erat præditus, ita simplicior, quam qui nunc populo præsunt, habebatur; eo autem celerrime in cœlum assumpto, perdiu rursum neglectam, et ob antistitis inopiam squalore affectam, atque in vepres redactam, primum quidem ferinos hominum mores haud magno negotio mitigavit, tum pastoralis artis sermonibus, tum etiam quod se, velut spiritualem quamdam statuam ad optimæ cujusque actionis pulchritudinem expolitam, ad imitandum proponeret. Deinde in sacrarum Litterarum meditatione, summa cum animi contentione versatus, quamvis serius ad hujusmodi studia sese contulisset, tantum eruditionis brevi collegit.

[1] Eccle. 1, 17.

ut nec aliis in rebus quoquam eorum, qui diuturno temporis spatio laboraverant, inferior esset; ac præterea singularem hanc a Deo gratiam acciperet, ut orthodoxæ doctrinæ pater et magister efficeretur; non, ut hujus temporis sapientes, una cum temporibus se inflectens, nec fidem nostram medio quodam et artificioso modo defendens, ut ii, qui fidei firmitatem non habent, aut veritatem cauponum more adulterant; sed ita se comparabat, ut et eruditos pietate, et pios eruditionis laude superaret, imo potius, ita secundas doctrinæ ferebat, ut tamen pietatis primas obtineret. Unum quippe Deum, qui in Trinitate adoratur, tria autem, quæ in unam Deitatem colliguntur, agnoscebat: ac neque aut per unum, Sabellio, aut per tria, Ario favebat; nempe vel Deitatem impie contrahendo et resolvendo (60), vel per dispares magnitudinis aut naturæ gradus conscindendo. Ubi enim unumquodque mentis nostræ atque ingenii captum excedit, quonam modo illic, id quod præcellit, poterit, vel mente percipi, vel doceri? Quænam item immensæ rei dimetiendæ ratio futura est, ut, quod rebus finitis convenit, idem Divinitati quoque accidat, graduumque ac descensuum mensuræ subjiciatur?

XVII. Hæc cum magnus ille homo Dei, vereque theologus, ac de his rebus una cum Spiritu sancto incitatus et agitatus, secum reputaret, quid aliud dicendum est, quam quod hoc effecerit, ut nova Jerusalem, ac secunda quædam arca undis eminens, quemadmodum illa magni illius Noë, secundique hujus mundi parentis, hæc Ecclesia vocaretur; quippe quæ illud animarum diluvium, quod tum grassabatur, atque hæreticorum impressiones plane superaret, quantumque aliis numero cedebat, tanto eas nominis celebritate vinceret: idemque ipsi usuveniret, quod Bethlehem accidisse videmus, quam nulla res prohibuit,

quominus simul, et parva civitas esset, et totius terræ metropolis, utpote quæ Christi, orbis conditoris ac victoris, parens atque nutrix extiterit?

XVIII. Illud autem hinc conjicitur. Nam cum a ferventiore Ecclesiæ parte ob eam causam seditio in nos excitata esset, quod scripto quodam, et artificiosis verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti fuissemus, solus ipse illæsam mentem, minimeque simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset, dolumque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minime cavisset. Quinetiam solus, aut, ut rectius dicam, primus, eos, qui a nobis ob pietatis zelum dissidebant, et sibi, et cæteris reconciliavit, postremos a nobis sejunctos, et primos reversos, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis puritatem, ita ut gravis Ecclesiarum tempestas extincta sit, ac procella in auram redacta, ipsius precibus et admonitionibus soluta, nobis interim, (si quid juvenili more jactabunde loqui fas est,) et pietatis et operæ sociis, qui cum ad omne bonum adjutores ipsi et comites essemus, ac velut a latere curremus, hic Dei beneficio multo maximam laboris studiique partem contulimus. Verum sermo de his rebus, ordinem suum nonnihil antegressus, hoc loco conquiescat.

XIX. Quis autem tot illius virtutes, aut enumerando recenseat, aut multa præterire cupiens, quid prætereundum sit, facile reperire queat? Semper enim quidquid animum subit, præstantius iis, quæ præcesserunt, esse videtur: idque amplector: magisque ipse, quid mihi omittendum sit, quam alii laudatores, quid dicere debeant, addubito. Ita fit, ut mihi copia quodammodo in detrimentum cedat, mensque ipsa exploretur, dum illius laudes explorare aggreditur, nec inter æqualia præstantius nihil invenire

potest. Nam quod in tranquillis undis evenire cernimus, ut cum injectus lapis centrum effecerit, alius super alium circulus excitetur, continenterque in superficiem agitatus externum circulum semper dissolvat, id mihi plane hic quoque accidit. Aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud sese subduxit; atque in delectu laboro, dum id, quod prius arripui, ei quod postea in animum influit, loco cedit.

XX. Quis enim illo in publicis negotiis studiosior? Quis in rebus domesticis sapientior, quandoquidem ipsi, et domum, et opes satis amplas, Deus, qui omnia recte ac varie administrat, largitus est? Quis pauperibus, hoc est, abjectissimæ parti naturæ, cui idem debetur honor, vel animo condolentior, vel manu largior et profusior? Nam revera tanquam alienorum bonorum procurator, de bonis suis cogitabat, pauperum inopiam quam maxime poterat, sublevans, nec superflua duntaxat, sed necessaria quoque in eam rem insumens, quod quidem charitatis erga pauperes apertissimum argumentum est, partemque dans, « Non septem duntaxat [1], » velut Salomonis lex præscribit, verum si octavus etiam accederet, ne hic tamen restricti ac sordidi animi vitio laborans, sed libentius sua profundens, quam alii acquirant: « Vinculum et electionem tollens, » (hoc est, ut quidem interpretor, tenacitatem, et explorationem ejus, qui accepturus est, sitne videlicet dignus, necne,) ac « Murmuris verbum cum largitione [2]. » Id profecto plerisque accidit, qui tribuunt quidem, verum hoc non adjiciunt, ut prompte ac libenter tribuant, quod certe majus et perfectius est, quam præbere. Multo enim satius est ob eos, qui digni sunt, indignis quoque largiri, quam, dum metuimus ne de indignis bene mereamur, dignos etiam beneficio defraudare. Atque huc

[1] Eccle. XI, 2. — [2] Isai. LVIII, 9.

pertinere videtur, quod ait Scriptura : « Panem in aquam » quoque mittendum esse » ;[1] non ut distrahatur, aut pereat apud justum harum rerum æstimatorem, sed eo perveniat, ubi omnia nostra collocabuntur, atque in tempore occurrent, utcumque aliter existimemus.

XXI. Quod autem maximum et pulcherrimum est, ad animi magnitudinem gloriæ quoque contemptum adjungebat. Quantus autem et qualis fuerit, ostendam. Quamvis enim opes ipsi essent cum uxore communes, itemque largiendi promptitudo, quippe qui de pulcherrima quaque virtute contenderent ; majorem tamen ipse largitionis partem ei, ut optimæ et fidelissimæ hujusmodi rerum dispensatrici, relinquebat. Quam autem et qualem mulierem dico, cui ne Atlanticum quidem pelagus, aut si quid aliud maximum est, ad exhauriendum sufficere potuisset ? Tantus tamque immodicus ipsi inerat largiendi amor ! Quæ Salomonis « Sanguisugam [2] » in contrarium æmulata est, nimirum per inexplebilem ad bonum cupiditatem, insaturabilem ad malum aviditatem vincens, tantaque ad bene merendum alacritate prædita, ut ea saturari non posset ; quæ denique non opes solum omnes, quas vel ab initio habuit, vel postea consecuta est, cupiditate sua minores existimabat ; sed se ipsam quoque, si fieri potuisset, et liberos, ut ex ipsa sæpe audivi, prompte ac lubenter vendidisset, ut in pauperum usus expenderentur. Huic totas largitionis habenas ille permiserat. Quæ res, mea quidem sententia, omni exemplo præstantior ac sublimior est. Nam animi quidem in pecuniis magnitudinem apud alios quoque facile reperire est, sive eas spectes, quæ in publicas et politicas cupiditates perdite effunduntur, sive quæ Deo per pauperes fœnori dantur, solæque iis, qui eas expendunt, reconduntur ; at qui gloriam ex ea re collectam

[1] Eccle. XI, 1. — [2] Prov. XXX, 15.

alteri concesserit, haud ita facile reperiemus. Permulti siquidem ad sumptus prompto animo faciendos sola honoris cupiditate ducuntur. Ubi autem largitio arbitris caret, illic quoque largitio languescit, et obtunditur.

XXII. Tanta quidem ac talis fuit illius liberalitas; pluraque etiam scientibus relinquemus, adeo ut, si tale quid a nobis commemoretur, illud ex eo fonte promanare, illiusque profluvii partem esse, intelligatur. Quis autem unquam magis cum Deo, vel homines sacrario obtulit, vel ob injurias ipsi factas zelo exarsit, aut sacram mensam profanis hominibus cum metu repurgavit? Quis pari animi firmitate atque constantia, paribusque justitiæ ponderibus, vel controversias disceptavit, vel improbitatem odio habuit, vel virtutem honore prosecutus est; vel optimos viros antetulit? Quis pari facilitate peccantibus ignovit, aut recte currentibus cursus socium se præbuit? Quis, cum et virgæ et baculi tempus optime nosset, baculo tamen plus tribuit? Cujus porro « Oculi magis ad » fideles terræ[1], » et, inter alios, ad eos præsertim, qui in solitaria et cœlibe vita Deo vivunt, ac terram resque terrenas pro nihilo ducunt?

XXIII. Jam quis magis, aut fastum coërcuit, aut humilitatem amavit, eamque non ficte ac leviter, quemadmodum plerique ex his, qui nunc virtutis larvam præferunt, atque in speciem sciti et elegantes sunt, stultissimis utique mulierculis haud dissimiles, quæ nativa pulchritudine destitutæ, ad colores confugiunt, atque honeste quodammodo et ornate, ut sic loquar, tanquam in theatris se ostentant, ob venustatem invenustæ, atque ob fœditatem deformiores? Non enim in veste, sed in animi constantia, humilitas ipsi sita erat; nec colli depressio, aut vocis demissio, aut vultus inclinatio, aut promissa barba,

[1] Psal. c, 6.

aut capitis ad cutem usque rasi exornatio, aut certus incedendi modus humilitatem effingebat, quæ, ut ad breve quoddam tempus exprimi possunt, ita quam celerrime sese produnt; nihil enim simulatum constans ac diuturnum est. Verum ille, et vita maxime sublimis, et animo perquam humilis erat : et quidem ad ipsius virtutem nemo aspirare poterat, ad ejusdem autem congressum perfacilis omnibus editus patebat. Cumque vulgari et usitato vestitus genere uteretur, a fastu scilicet ac sordibus æque abhorrens, ratione tamen interni splendoris supra multos assurgebat. Et cum ventris morbum atque inexplebilem aviditatem, ut si quis alius, domaret et comprimeret, id tamen non ostentabat; illud quidem, ut se purum custodiret, istud vero, ne, rei novitate gloriam captans, animo efferretur. Etenim hominis quidem mundi illecebris irretiti esse arbitrabatur, dicta factaque sua omnia huc referre, ut gloriam et splendorem apud exteros assequatur, quippe qui præsenti vita nihil beatius esse ducat : spiritualis autem et Christiani, unam tantum salutem ob oculos sibi proponere, atque ea, quæ ad hanc ducant, plurimi facere, quæ autem ad eam nihil adjumenti afferant, ut vilia, nulliusque pretii, aspernari; ob eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadit, pro nihilo putare; id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optimo et pulcherrimo statu sint, eaque magni æstimare, ex quibus, et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optima quæque pertracturus.

XXIV. Sed inter omnia ipsius ornamenta nihil æque pulchrum, eique proprium, ac multitudini etiam cognitum erat, ut simplicitas, et mores doli expertes, atque injuriarum oblivio. Etenim alius quidem antiquorum aut recentiorum hominum propria quadam virtute emicuisse creditur, pro ea scilicet gratia, quam quisque a Deo con-

secutus est. Emicuit Job magna invictaque in malis patientia[1], Moyses[2] et David mansuetudine[3], Samuël vaticiniis[4], quod futura prænuntiaret, Phinees zelo[5], quo magnam sibi famam peperit, Petrus et Paulus animi contentione in Evangelio prædicando[6], filii Zebedæi grandiloquentia, unde et filii tonitrui appellati sunt[7]; et quid omnes enumerem? Apud eos enim, qui hæc norunt, orationem habeo. At Stephanum et patrem meum nulla res perinde nobiles et insignes reddit, ac morum placiditas et innocentia. Ille quippe, nec, in periculum quidem vitæ adductus, eos, a quibus impetebatur, oderat, verum « Cum » lapidaretur, pro lapidantibus orabat[8], ut Christi discipulus, pro quo etiam cruciatum sufferebat, majus aliquid morte Christo offerens, nempe longanimitatem : hic autem nullum temporis momentum inter objurgationem et veniam fluere patiebatur; adeo ut ignoscendi celeritate mœror quoque ipse pene surriperetur.

XXV. Ac nos quidem quamdam iræ divinæ fæcem, et credimus, et audimus, hoc est, commotionis adversus eos, qui ea digni sunt, residuum; quandoquidem « Deus ul» tionum Dominus[9]. » Licet enim pro sua benignitate atque clementia ex severitate ad facilitatem et veniam inclinet, peccantibus tamen non omnino ignoscit, ne benignitate deteriores fiant. At Pater, iis, a quibus concitabatur, nihil reservabat, vir alioqui ab iracundiæ vulneribus non prorsus immunis, ac præsertim in rebus spiritualibus, in quibus a zelo vincebatur; nisi forte paratus et armatus esset, atque adversus id, quod molestiam allaturum erat, tanquam adversus hostem a longinquo instructus et expeditus. Sic enim a myriadibus quidem, ut dici solet, emo-

[1] Job. I, 21. — [2] Num. XII, 3. — [3] Psal. CXXXI, 1. — [4] I Reg. IX, 9. — [5] Num. XXXV, 7. — [6] Gal. II, 7. — [7] Marc. III, 17. — [8] Act. VII, 59. — [9] Psal. LXXIV, 9, et XCIII, 1.

tus fuisset, quin suavis quoque hic illius animi motus erat. « Furor enim ipsi non secundum similitudinem serpentis » erat[1], » animum interne incendens, et ad ultionem paratus, atque ex primo motu ad iram et vindictam progrediens; verum apis aculeo similis qui ita pungit, ut mortem non afferat: at tanta erat ipsius benignitas, quanta nec ab homine postulanda videtur. Rotas et flagra sæpe minabatur, ac præsto erant, qui hæc exhiberent; periculum autem, vel in aurium compressionem, vel in genarum contumeliam, vel in impactas pugnis alapas, desinebat. Sic minæ solvebantur. Vestis et calceamenta detrahebantur, atque humi stratus jacebat, qui facinus aliquod perpetrarat: postea iracundia non in eum, qui injustitiam fecerat, sed in eum, qui prompte atque impigre observierat, ut malorum ministrum, se convertebat. Quonam autem modo quisquam benignior videri potuisset, aut dignior, qui dona Deo offerret? Sæpe enim vix commoveri cœperat, cum eum, a quo commotus fuerat, statim excusabat, ob illius peccata, non secus atque ob sua, erubescens.

XXVI. Ros potius solem matutinos radios diffundentem sustinuisset, quam ut quid iracundiæ in ipsius animo resideret. Simul enim atque loquebatur, protinus indignatio cum verbis abscedebat, solum probitatis amorem infixum relinquens, nec tardius unquam sole occumbens; nec iram, quæ prudentibus etiam viris exitium affert, fovens, aut aliquam vitii sui notam corpori imprimens, utpote cui, in ipsa quoque animi perturbatione, sua constaret serenitas. Hoc igitur, quod maxime mirandum est, ipsi contingebat, non quidem ut solus objurgaret, sed ut solus iis etiam, quibus succensebat, et amori et admirationi esset, benignitate videlicet fervorem superante: ac profecto, a viro justo corripi satius est, quam ab improbo

[1] Psal. LVII, 5.

jungi; illius enim asperitas etiam propter utilitatem suavis est, hujus contra ob morum perversitatem benignitas quoque suspecta. Quanquam autem animo ita comparatus esset, ac divina quadam morum simplicitate præditus, contumeliosis tamen et petulantibus hominibus ob pietatem terrori erat; imo, ut rectius loquar, nulla res alia ipsis adeo gravis erat, quam contempta simplicitas. Non enim fieri poterat, cum cuiquam fausta vel infausta precaretur, quin ei statim, vel diuturnum aliquod bonum, vel brevem molestiam afferret. Illud enim ab intimo pectore proficiscebatur; istud autem in extremis tantum labiis situm erat, ac paternæ cujusdam objurgationis rationem habebat. Multis quidem certe ex iis, a quibus offensus fuerat, ne sera quidem ac pedissequa, ut poëtico verbo utar, vis illa scelerum ultrix occurrit; sed in ipso iræ articulo percussi sunt, resipuerunt, ad eum accesserunt, ad genua prociderunt, veniam impetrarunt, pulchre victi discesserunt, atque, tum ob castigationem, tum ob veniam, meliores facti sunt. Quandoquidem etiam persæpe magni ad salutem momenti est noxarum condonatio, ut quæ eum, qui injuriam intulit, pudore coërceat, atque a metu ad amorem, hoc est, tutiorem benevolentiam, traducat. Castigati porro sunt, alii sursum jactati a bobus jugo vexatis et afflictis, ac repente incursantibus, cum nunquam prius hoc ipsis accidisset; alii ob equis, etiam mansuetissimis et obsequentissimis, excussi et protriti; alii intolerandis febribus correpti, atque objecta facinorum suorum specie perturbati; alii aliis modis eruditi, atque ex his, quæ perpessi fuerant, obedientiam edocti.

XXVII. Sed fuerit sane tanta tamque illustri morum facilitate; industria vero, eaque virtute, quæ in rebus gerendis versatur, num cuiquam alii cedebat? Minime. Verum idem ipse, et lenis ac placidus, ut si quis alius,

erat, et ad agendum peræque aptus et appositus. Quamvis enim hæ duæ res fere inter se pugnent et opponantur, simplicitas nimirum et asperitas, alteraque mansuetudinem cum inertia conjunctam habeat, altera rebus quidem gerendis apta sit, verum humanitate careat, in illo tamen mirifice hæc duo in unum convenerunt, nempe ut et tanquam asper ac vehemens rebus gerendis cum mansuetudine incumberet, et tanquam a rebus gerendis alienus sese cum industria submitteret, in præsidiis ferendis, in sermonibus ab omni metu liberis, in omni denique gubernationis genere. Nam cum serpentis ad malum prudentiam cum columbæ ad bonum simplicitate conjunxisset, ita se comparavit, ut nec prudentiam in versutam improbitatem, nec simplicitatem in stoliditatem degenerare sineret; verum ex ambabus, quoad ejus fieri poterat, unam virtutis speciem efficeret, numeris omnibus perfectam et absolutam. Hunc igitur, cum talem se præbuisset, atque ita sacerdotio præfuisset, tantamque apud omnes gloriam obtinuisset, quid mirum signis etiam, quibus Deus pietatem confirmat, dignum habitum fuisse?

XXVIII. Horum porro miraculorum, quæ in eo edita sunt, hoc unum est. Morbo laborabat, ac ægro corpore erat. Quid autem mirandum, si sancti quoque viri malis premantur, sive ad limi quantumvis exigui purgationem, sive ad virtutis explorationem et philosophiæ documentum, sive denique ad imbecilliorum eruditionem, qui in illis fortiter adversa perferre et calamitosis rebus minime frangi ac debilitari condiscunt? Morbo igitur laborabat; morbi tempus erat sanctum et celebre Pascha, dies dierum rex, ac splendida illa nox, peccati tenebras solvens, in qua nos cum magna luminis copia salutis nostræ festum celebramus, atque cum mortua pro nobis luce morte simul affecti, et cum eadem excitata simul excitamur. Hoc

tempore morbus urgebat. Is autem, ut breve faciam, talis erat. Vehemens quædam et ardens febris intimas omnes corporis partes exurebat, vires defecerant, a cibis exclusus erat, somnus abscesserat, quo se verteret nesciebat, atque ob cordis palpitationes animo subinde linquebatur. Jam omnia oris interiora, et palatum ipsum, et quidquid superius pendet, tot tamque acerbis et continuis ulceribus scatebant, ut ne aquæ quidem facilis et periculo expers meatus esset. Nec vero aut medicorum artes, aut propinquorum vel necessariorum quamlibet assiduæ preces, aut ullum curationis genus morbo depellendo par esse poterat. Atque hic eo statu erat, exiguum quiddam et desperatum spirans, ac ne præsentes quidem agnoscens, verum totus in discessum intentus, atque in ea, quæ jampridem expetebat, quæque ipsi præparata erant. Nos vero in templo eramus, mystæ simul et supplices; (desperatis videlicet omnibus aliis remediis, ad magnum medicum, et noctis illius potentiam, tanquam ad extremam opem et auxilium, confugientes;) quid dicam? Festum-ne ut ageremus, an ut lugeremus? Lætitiam-ne ut ex diei celebritate caperemus, an ut eum, qui non jam hic esset, funebribus honoribus afficeremus? O lacrymas illas, quas tum universa plebs fudit! O voces et clamores, qui Psalmorum cantibus admiscebantur! A templo sacerdotem, a mysterio sacrorum antistitem, a Deo dignum adstitem requirebant: idque « Præcinente mea Maria[1], » tympanumque, non triumphale, sed supplex pulsante, ac tum primum pudorem præ dolore deponente, populumque simul ac Deum magnis clamoribus implorante; illum nempe, ut dolenti condoleret, certatimque cum ea lacrymas profunderet; hunc autem, ut orantes exaudiret, ac miraculorum om-

[1] Exod. XV, 20.

nium, quæ prius ediderat, (magnam enim ad inveniendum vim dolor habet,) submonente.

XXIX. Quid igitur noctis illius, et jacentis ægroti facit Deus? Mihi ad eorum, quæ sequuntur, narrationem progredienti, cohorrescere subit; ac vos etiam cohorrescatis velim, autem fidem orationi detrahatis; neque enim fas est, cum non et nos, et de illo, verba faciamus. Mysterii tempus aderat, et veneranda statio, atque ordo, ad ea quæ celebrabantur, quietem et silentium tenens, cum ille ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, et a nocte sacrosancta excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius : mox exigua admodum et obscura voce famulum quemdam ex iis, qui ei assistebant, nominatim accitum præsto esse, ac vestem porrigere, manumque subjicere jubet. Qui cum non sine stupore adesset, prompteque obsequeretur, ipse manu tanquam baculo ductus, Moysem illum in monte orantem imitatur, fractisque ac debilitatis manibus ad orationem compositis, alacri animo cum populo, vel pro populo mysteria peragit (61), paucis quidem, et quibus poterat, verbis, mente autem, ut mihi videtur, perquam integra; rem miram! sine sacrario in sacrario, sine altari sacrificus, sacerdos a mysteriis procul remotus. Atque hæc quoque illi a Spiritu sancto aderant, ipsi quidem cognita, præsentibus autem haudquaquam perspecta. Postea, cum gratiarum actionis verba, ita ut consuetudo fert, protulisset, ac populum benedixisset, in lectulum rursus se conjicit. Cumque paululum quiddam cibi admisisset, ac somni particeps factus fuisset, spiritum revocat; auctaque paulatim sanitate, cum novus ille festi dies, (ita eum appellamus, quod post resurrectionem dominicam primum eum habeamus,) jam adesset, in templum se confert, ac cum omni Ecclesiæ agmine salutis Encænia celebrat[1],

[1] 4 Reg. xx. 9, et seq.

atque in grati animi significationem sacrificium offert. Quæ quidem res miraculo illo, quod in Ezechia editum est[1], meo quidem judicio, nequaquam inferior haberi debet; quem, cum in morbum incidisset, et preces adhibuisset, Deus vitæ incremento donavit; idque indicavit per retroactam graduum umbram, prout petierat, qui salutem accepit, regem scilicet gratia simul et signo honorans, atque per diei augmentum, dierum augmentum confirmans.

XXX. Idem autem miraculum in matre aliquanto post contigit, quod etiam ipsum commemorare operæ-pretium est, ut et eam honore, si qua alia, dignam, ut par est, honoremus, et ab illo per narrationis societatem gratiam ineamus. Hanc quoque morbus invadit, fortem ac generosam alioqui fœminam, quæ per omne vitæ tempus commoda valetudine fuerat. In multis autem doloribus, ne sermonem longius producam, nihil perinde grave erat, atque inedia, qua multos jam dies periculose laborabat, neque hujus mali remedium ullum inveniebat. Quonam igitur modo Deus eam alit? Non manna pluens[2], ut olim Israëli, aut petram frangens, ut sitienti populo aquam funderet, aut per corvos pascens, ut illum Heliam[3], aut per Prophetam in sublime raptum satians, ut Danielem antea, cum fame in lacu premeretur[4]. Quonam igitur modo? Visum est ipsi, me, quem charissimum habebat, (neque enim quemquam alium nostrum, ne in somnis quidem, mihi præferebat,) noctu repente supervenientem, cum canistro, panibusque imprimis candidis pro meo more benedictis, atque cruce consignatis, eam aluisse, et confortasse, ac sic vires collegisse. Et certe nocturna illa visio veritatis opus erat. Ab eo enim tempore ad se rediit, spem-

[1] Isai. xxviii, 8. — [2] Exod. xvi, 17. — [3] 3 Reg. xvii, 6. — [4] Dan. xiv, 33.

quo meliorem concepit, id autem aperto et perspicuo argumento manifestum est. Nam cum postridie mane ad eam ingressus, primum hilariorem eam, quam antea, conspexissem; deinde hæc consueta: Ut se noctu habuisset, ecqua re opus haberet, quæsivissem; « Tu me, respondit » illa, o fili, prompte admodum ac benigne aluisti, et » postea rogas, ecquid valeam? Perquam egregie et quieta » mente. » Simulque capitis nutu mihi ancillæ significabant, ne contradicerem, sed statim responsum hoc acciperem, ne, patefacta veritate, mœrore consternaretur. Unum adhuc ambobus commune adjungam.

XXXI. Cum Alexandria per mare Parthenicum in Græciam navigarem; (navigabam autem in Æginæa navi intempestivo prorsus tempore, ut mihi sic suadebat cupiditas; nam id me vel maxime impellebat, quod in nautas mihi familiares incidissem;) cum, inquam, navigarem, paululumque jam processissemus, gravis tempestas exorta est, et quales haud multas prius meminissent, ut aiebant, qui mecum vehebantur. Hic cum omnes communem mortem metuerent, mihi contra mors animæ majorem formidinem afferebat. In periculum enim miser veneram, ne non initiatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. Ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium expetebam: conclamabant etiam, in communi licet vitæ discrimine, qui simul navigabant, sic ut nec quidam e necessariis æque, humani videlicet hospites, atque ex periculis ad commiserationem eruditi. Hoc porro ego quidem patiebar, compatiebantur autem parentes mei, per nocturnam visum periculo participantes, atque e terra opem ferebant, vim fluctuum precibus velut incantantes, quemadmodum postea subducta temporis ratione domum reversi cognovimus. Id etiam nobis salutaris somnus indi-

cavit, cum tandem aliquando eum, remittente nonnihil tempestate, cepissemus. Furiam enim mihi tenere videbar, horrendum vultum præferentem, ac periculum minitantem: hanc enim nox aperte nobis adumbrabat. Alius ex vectoribus, (puer is erat singulari erga me studio et benevolentia, meaque causa vehementer anxius, cum ita se res haberet,) matrem meam sibi videre videbatur, quæ mare ingressa, prehensam navem haud magno labore ad terram pertraheret. Fidemque inveniebat hæc visio. Sedabatur enim mare, statimque citra multam ærumnam Rhodum appulimus. Hujus ipsi periculi donum extitimus. Ut enim nos Deo voveramus, si discrimen effugeremus, ita, post quam evasimus, nos ei etiam dono dedimus.

XXXII. Hæc quidem erant utrique communia. Mirari autem jampridem nonnullos eorum arbitror, quibus res illius apprime cognitæ sunt, quid sit, cur, cum in his rebus ita moram fecerimus, ac si sola hæc ad laudem haberemus, difficultatis tamen temporum, adversus quæ ipse velut aciem instruxisse conspicitur, mentionem facere distulerimus, velut si ea vel ignoraverimus, vel non ita magna existimaverimus. Age igitur, hæc quoque superioribus adjungamus. Tulit nostra ætas primum, et, ut opinor, postremum malum, hoc est, imperatorem, qui et a Deo, et a mente defecit; qui parvum quidem opus esse arbitratus, Persas imperio suo ac ditioni subjicere, magnum autem Christianos in potestatem redigere, cum ipsi simul dæmones, a quibus ducebatur, ita suaderent, nullum impietatis genus prætermittebat, nunc comminando, nunc fallendo, nunc etiam non solum callidis artibus, sed vi quoque homines ad se pertrahendo. Nec vero ita obscura ejus consilia esse poterant, quin appareret cum versutis ac sophisticis artificiis persecutionem
e.;. nec rursum potentia sua aperte utebatur, quo

nempe utrovis modo prorsus caperemur, nempe vel improbe decepti, vel coacti. Qui porro reperietur, qui hunc magis aut contempserit, aut oppresserit? Contemptionis quidem, inter multa alia signa, testes sunt sagittarii illi, eorumque præfectus, quos in Ecclesias nostras immiserat, ut eas vel deditione acciperet, vel armis subigeret. Nam cum multos alios adortus, huc quoque pari cum audacia venisset, ac cum imperatoris jussu templum sibi tradi exposceret, tantum abfuit ut quidpiam eorum, quæ cupiebat, perficeret, ut, nisi patri meo, vel suopte consilio, vel cujusdam admonitu, protinus cessisset, calcibus etiam cæsus discessurus fuerit; ita in illum furore ac templi zelo sacerdos æstuabat! Quis autem ipsi exitium magis comparasse videri queat, quam ille, qui publice quidem conjunctis totius populi votis et precibus impurum illum et sacrilegum impeteret, ac ne tempus quoque metueret; privatim autem, nocturnam adversus eum aciem opponeret, atque et humi cubando seniles illas et roscidas carnes conficeret, et lacrymis pavimentum perfunderet, in annum etiam ferme integrum, idque ei duntaxat, cui res occultæ cognitæ sunt, præstans, nobis autem ob pietatem ab ostentatione, ut jam dixi, alienam, celare studens. Ac certe omnino celasset, nisi ipse aliquando cubiculum subito ingressus, chameuniæque signa conspicatus, atque ex quodam ipsius famulo, quidnam hoc esset percontatus, noctis arcanum intellexissem.

XXXIII. Alteram ejusdem temporis ejusdemque fortitudinis narrationem accipite. Cæsareæ cives de episcopi creatione inter se contendebant; nam alter excesserat, alter requirebatur, acrisque seditio erat, et quæ non facile comprimi ac sedari posset. Præter id enim, quod natura sua, in hac re præsertim, ob fidei fervorem ad seditionem proclivis est ea civitas, cathedræ insuper illius splendor

et gloria, majorem contentionis cumulum afferebat. Atque hoc statu res erat: ac nonnulli episcopi aderant, ut antistitem darent. Sed cum in plures sententias multitudo distraheretur, aliique alium proponerent, quemadmodum in hujusmodi rebus fieri consuevit, prout quisque vel benevolentia erga aliquem, vel pietate erga Deum ducebatur; tandem plebs tota uno consensu primarii ordinis virum unum, vita quidem et moribus eximium, divino tamen baptismo nondum consignatum, invitum et repugnantem corripientes, simulque militaribus copiis, quæ tum in urbe erant, opem afferentibus, in sacrario collocarunt, et episcopis obtulerunt, ab iisque petere instituerunt, ut eum initiarent, et antistitem proclamarent, vim interim suasioni admiscentes: non id quidem admodum modeste atque composite, admodum tamen pie atque ardenter. Neque hic dicendum, quisnam eo, vel clarior, vel pietate præstantior extiterit, id tempus ostendit. Quid enim fit, et quo seditio progressa est? Coacti illi eum purificarunt, antistitem renuntiarunt, in throno collocarunt, manu tamen potius, quam voluntate animique affectu, velut postea declaratum est. Ut enim lubentibus animis discesserunt, ac sententiam suam in arbitrio suo et potestate habuerunt, consilium inter se ineunt, haud scio an Spiritus impulsu, sed ineunt tamen, nempe ut nihil eorum, quæ gesta fuerant, ratum ac firmum esse ducerent, nec institutionem legitimam: vim ei objicientes, qui non minorem ipse vim passus fuerat, ac sermones quosdam arripientes, ut petulanter magis quam sapienter eo tempore prolatos. At antistes, et æquus rerum æstimator, nec cum iis, qui hujusmodi consilium inibant, abductus est, nec eorum sententiam comprobavit, verum constans atque invictus permansit, non minus quam si nulla omnino vis ipsi adhibita fuisset. Nam cum vis communis esset, opor-

teret, ut aut accusantes vicissim accusarentur, aut absolventes absolverentur; aut, quod justius erat, ne absolventes quidem absolverentur. Si enim ipsis venia deberetur, utique et illi; sin illi nullo modo ignoscendum esset, multo certe minus ipsis. Longe enim satius fuisset, ut ipsi tum temporis periculum adirent, atque ad extremum usque obsisterent, quam ut postea insidias compararent, eoque præsertim tempore, quo ortæ jam inimicitiæ potius essent deponendæ, quam novæ excogitandæ. Sic enim res se habebat.

XXXIV. Aderat imperator adversus Christianos fremens; hanc autem ordinationem irato atque infenso animo ferebat, gravia vero in eum, qui promotus fuerat, minabatur: atque in novaculæ acie civitas erat, utrum post illum diem esse desineret, an e periculo evaderet, atque humanitatis aliquid consequeretur. Ad eum enim dolorem, quem ob Fortunæ templum felicitatis tempore dirutum et eversum, capiebat, viri illius ordinatio accedebat, quam publicarum rerum convulsionem ac velut expilationem esse interpretabatur. Is autem, qui provinciæ præerat, rationes exquirebat, quibus tempori obsecundaret, atque ipsum malo aliquo mulctaret, ut qui nec alioqui amico ac benevolo in eum animo esset, verum ob contraria in reipublicæ administratione studia ab eo dissideret. Quocirca eos, a quibus ordinatus fuerat, velut ipsum accusaturos, per litteras accersebat, non jam leniter et remisse, sed minarum etiam aliquid adjungens, tanquam imperator hoc exigeret. Cum igitur pater quoque tum ab eo epistolam accepisset, nihil veritus, nec moram ullam interponens; (consideremus, quæso, ex iis, quæ respondit, quanta ipsius in dicendo libertas, et quanto cum spiritu conjuncta fuerit;) « Nos, inquit, potentissime præses, arcanum omnium, quæ geruntur, censorem unum ac re-

» gem habemus, qui nunc oppugnatur. Is, et præsentem » ordinationem expendet, quam nos rite ac legitime, at» que ut ipsi gratum est, fecimus. Vos autem alia quidem » aliqua in re nobis, si animus ita tulerit, vim afferre per» facile potestis ; id autem nemo unquam nobis adimet, » quin ea, quæ facta sunt, ut recte ac juste facta, defenda» mus ; nisi forte, hanc quoque legem statuatis, quibus ne » in nostras quidem res prospicere fas est. » Has litteras ille etiam ipse admiratus est, qui accepit, etiamsi parumper stomachatus sit, quemadmodum ex multis intellectum est, qui res illius perspectissimas habebant. Atque hoc, et imperatoris impetum compressit, et civitatem periculo liberavit, non male autem addiderim, quod nos quoque ab infamia vindicavit. Hoc exiguæ urbis episcopi opus, et cathedræ secundas tenentis. Annon autem multo melius est principatum ita tenere, quam e sublimioribus thronis declamare, ac rebus potius, quam nominibus, superiorem esse?

XXXV. Jam quod in illius rebus gestis ordine quidem postremum est, vi autem et facultate primum et maximum, quis tam ab orbe nostro remotus est, ut nesciat? Rursus eadem civitas eamdem ob causam seditione laborabat, eo nimirum, cui recte vis illata fuerat, celerrime vita functo, et ad Deum, pro quo fortiter ac strenue in persecutionibus decertarat, profecto. Atque ea seditio quanto acrior et ferventior, tanto etiam stultior et absurdior erat. Non enim ignorabatur quis præcelleret, quemadmodum nec sol inter sidera, sed perquam etiam conspicuum erat, cum aliis omnibus, tum selectissimæ præsertim ac purissimæ populi parti, hoc est, et iis, qui altare circumstant, et nostratibus Nazaræis, quibus solis, vel certe potissimum, electiones hujusmodi committi oportebat, (sic enim nunquam Ecclesiis male esset,) ac non iis, qui opibus ac potentia pollent, aut plebis impetui et temeritati, atque etiam

plebeiorum vilissimo et contemptissimo cuique. Nunc vero parum abest, quin popularia imperia meliori ordine ac disciplina constare existimem, quam nostra, quibus divina gratia omnium voce attribuitur, ac res hujusmodi timore melius, quam ratione administrari credam. Nam nisi ita esset, quisnam sanæ mentis, te relicto, o divinum et sacrum caput, ad alium se contulisset, te, inquam, relicto, qui in manibus Domini depictus es, qui connubii jugum nescis, qui nihil possides, qui carne propemodum et sanguine cares, qui litterarum laude et eloquio post Verbum secundas tenes, inter philosophos sapiens, inter mundanos mundo sublimior, sodalis ac socius meus, atque, ut audacius aliquid dicam, animæ meæ dimidium, ac vitæ et doctrinæ consors? Vellem libertatem oratio haberet, apud alios te pingens, ac non te præsente hæc expenderentur, ubi laudes tuas majori ex parte imminuere cogor, ne in adulationis suspicionem incurram. Verum, ut ad institutum sermonem redeam, Spiritus quidem norat, qui suus esset; (quidni enim?) At invidia obsistebat; quorum autem, dicere pudet: atque utinam nec ex aliorum sermone, qui res nostras studiose proscindunt, id audire liceret. Sed hæc, ut illa fluvii saxa, quæ in medio fluento occurrunt, prætereamus, atque ea, quæ oblivione digna sunt, silentio premamus, et ad ea, quæ deinceps sequuntur, progrediamur.

XXXVI. Probe sciebat vir spiritualis quæ Spiritus erant; ob idque demissos omnes et abjectos animi sensus abjiciendos esse judicabat, nec conventiculis et anticipatis opinionibus certandum, nec plus favori, quam Deo, tribuendum; sed unam tantum Ecclesiæ utilitatem, ac communem omnium salutem ob oculos ponendam. Ac proinde litteras scribebat, monebat, conciliabat populum, sacerdotes et reliquos, quotquot erant clerici, testimonium dicebat,

suffragium ferebat, ordinabat etiam adhuc absens, senectuti hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate uteretur. Denique, quoniam ordinationem canonicam esse oportebat, cum unus ex eorum numero, qui episcopum proclamaturi erant, desideraretur, senectute, et morbo fractus, e lectulo se abstrahit, atque ad urbem juvenili vigore contendit; vel potius mortuo corpore, ac paululum spirante fertur, præclari funeris loco studium istud ac diligentiam sibi fore persuadens, etiamsi quid mali ipsi fortuito accidisset. Hic quoque signum quoddam editur, cui fides minime abroganda est. Ex labore robur comparat, alacritate vigescit, negotium administrat, ad conflictum se parat, in throno collocat, domum reducitur, vehiculo, non jam ut tumulo, sed ut arca divina usus. Quam autem lenitatem modo laudare desii, eam hic quoque amplius demonstravit. Cum enim ipsius collegæ contentionis illius, in qua victi fuerant, ignominiam, eamque, quam senex ille omnibus in rebus obtinebat, auctoritatem et potentiam iniquo animo ferrent, ob idque ipsi infensi essent, ac conviciis eum incesserent, eos quoque patientia sua superavit, maximum subsidium nactus, scilicet, mansuetudinem, et quod maledictis lacessitus maledicta non regereret. Quid enim ipsi grave esset, si, cum rebus vicisset, lingua se vinci pateretur? Quamobrem sic eos quoque lenitate sua et patientia cepit, ascito præsertim ad sententiæ suæ auxilium tempore; ut indignationem in admirationem convertentes, sese ipsi excusarent, genibus advolverentur, pudore, od ea quæ prius admiserant, suffunderentur, abjectisque odiis, eo patriarcha, legislatore, et judice uterentur.

XXXVII. Ejusdem porro zeli ea illius contentio fuit, qua se hæreticis tum opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus nos susceperunt,

tanquam nos quoque in potestatem suam redacturi, aliisque, jam fere omnibus servitute oppressis, adjuncturi. Nam hic quoque non parvo nobis adjumento fuit, tum per se ipse, tum per nos etiam fortasse, quos, tanquam non ignavos ac degeneres catulos, in illos, velut in sævissimas feras immittebat, ad pietatem nimirum hac ratione nos exercens. Unum habeo, quod utrique succenseam; ac peto a vobis, ne meam hanc dicendi libertatem ægre feratis; expromam enim animi dolorem, etiamsi gravis ac molestus hic sermo futurus sit; nempe quod me hujus vitæ mala iniquo animo ferentem, ac solitudinis amore flagrantem, quo haud scio an quisquam nostræ ætatis alius, communemque hanc tempestatem et pulverem, quam celerrime poteram, vitare, atque in tutum locum confugere obnixo studio contendentem, nescio quo pacto in hoc grave et insidiosum animarum forum per speciosum sacerdotii nomen intulistis. Qua ex re multa mihi mala, partim jam contigerunt, partim imminent. Nam qui jam aliquid passus est, idem etiam de futuro quodammodo diffidit, etiamsi ratio, meliora suggerens, aliud quiddam persuadeat.

XXXIII. Nec vero hanc quoque ipsius laudem omiserim. Erat quidem ille in omnibus rebus fortis, ac corporis integumento superior : postremo autem morbo laborans, qui simul cum senectute impetum faciebat, eoque diuturno et periculoso, illud quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consentaneum. Nam cum nunquam non dolore premeretur, et quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola Liturgia robur concipiebat, ac morbus tanquam ex edicto fugatus, se subducebat. Cum autem centum ferme annos vixisset, hoc est, ultra davidicos de temporis nostri spatio terminos, ex iisque in sacerdotio quinque et quadra-

ginta, quæ fere humanæ vitæ mensura est, exegisset, ita demum in bona senectute vitam claudit. Quonam modo? In orationis verbis et habitu, nullum quidem vitii vestigium, plurima vero virtutum monimenta relinquens. Quocirca major quoque, quam hominis conditio ferre videatur, ipsius veneratio in omnium linguis et mentibus sita est : nec facile reperire est, qui illius memoriam usurpans, non etiam, « Posita, ut Scripturæ verbo utar, ad os manu[1], » speciem quoque ipsam amplectatur. Sic ipsius vitæ fuit perfectio et consummatio.

XXXIX. Quoniam autem magnanimitatis ipsius monimentum quoque posteris relinqui oportebat, quidnam aliud potius conveniebat, quam hoc templum, quod Deo et nobis extruxit, populi sane largitione nonnihil adjutus, majorem autem partem e suo impendens? Opus profecto haud silentio dignum, cum magnitudine quidem plurima, pulchritudine vero cætera omnia pene superet. Nam et octo æquilateris rectis in se occurrit, et columnarum ac porticuum duplex tabulatum habentium elegantia, sublimi culmine assurgens, et quidem impositis statuis, quæ nec naturæ cedant; cœlo autem desuper collustratur, uberrimisque lucis fontibus spectantium oculis irradiat, ut vere lucis domicilium. Adhuc etiam circumjectis æquiangulis splendidissimæ materiæ ambulacris, atque ingentem in medio locum ambientibus cingitur, ac portarum et vestibulorum venustate prælucet, atque accedentes eminus excipit. Nondum de externo ornatu loquor, de quadrati lapidis, atque trifariam concinnati pulchritudine et magnitudine, tam qui marmoreus est, nempe in basibus et capitellis, quibus anguli intercipiuntur, quam qui patrius, nulla in re extero cedens. Nondum de variis et multiplicibus zonis, a fundamentis ad cacumen usque protensis et in-

[1] Job. XXXIX, 34.

textis, quod spectatorem damno afficit, visum circumscribens. Quonam modo sermo, paucis quidem, tanti temporis et laboris, tantæque manus opificium exornare poterit? An hoc dixisse satis fuerit, quod cum multa opera, tum privata, tum publica, urbibus aliis ornamento sint, hoc, vel solum, eam vim habuit, ut nos apud complures claros et celebres redderet? Ac templum quidem ad hunc modum se habet. Quoniam autem sacerdote etiam opus erat, hunc quoque ex suo largitur; templo-ne dignum, dicere haud queo, sed tamen largitur. Quandoquidem autem victimæ quoque requirebantur, has etiam adjungit, nempe filii calamitates, atque in rebus acerbis patientiam, ut Deus ab eo rationale holocaustum habeat, victimam spiritualem, quæ legalis victimæ loco pulchre consumatur.

XL. Quid ais, o Pater? Hæc-ne sufficiunt, atque hanc laudationem, quæ vel te prosequatur, vel funus tuum ornet, ita accipis, quasi laborum eorum, quos ob mea doctrinæ studia suscepisti, fructum tuleris? Num, pro veteri more, pacem orationi tribuis, eique, ne modum excedat, finem præscribis? An potius aliquid uberius desideras? Sed haud dubie præscribis; satis enim longam orationem habuimus. Hoc vero mihi, pace tua, adjicere liceat. Fac sciamus, quanam in gloria sis, quod lumen te circumstet, atque uxorem tuam aliquanto post, et liberos, quorum funus deduxisti, ac me quoque, aut nihil adhuc, aut certe parum hujus vitæ malis afflictum, iisdem tabernaculis excipe: atque ante tabernacula, hoc dulci lapide, quem ambobus nobis statuisti, videlicet hic quoque sacerdotem tuum et cognominem honore afficiens, et sermoni prætermisso, et in tui gratiam assumpto, ignosce: ac denique, cum gregem universum, et pontifices omnes, quorum pater vocatus es, tum me præsertim, paterne ac spiritualiter

coactum, periculi securos guberna, ne vim mihi abs te illatam usquequaque accusem.

XLI. At tu, quid censes, o sermonum meorum et agitationum judex? Si hæc sat commode et copiose, atque ut cupiditate tua dignum erat, dicta sunt, hoc calculo tuo confirma, et accipiemus. Nam profecto Dei calculus tuus calculus est. Sin autem longe infra ipsius gloriam et spem tuam substitimus, in promptu est qui suppetias ferat. Vocem tuam, opportunæ pluviæ instar, expetitam illius laudibus immitte. Ac sane ipse maximis te nominibus sibi obnoxium et obstrictum habet, nempe et ut pastor pastorem, et ut pater filium, quod quidem ad gratiam attinet. Quid vero mirandum, si, qui terrarum orbi per te intonuit, idem nunc fructum quoque aliquem ex tua voce capiat? Restat jam, ut cum spirituali Sara, magni nostri patris Abrahæ conjuge, atque ejusdem ætatis, de iis, quæ ad funus spectent, disseram.

XLII. Non est, o mater, eadem Dei; et hominum natura; aut, ut in genere loquar, superorum et terrestrium. Apud illos enim constans et immortale est, tum ipsum esse, tum quæcumque ad illud pertinent. Firmorum enim res firmæ sunt. Res autem nostræ quo pacto se habent? Fluunt et corrumpuntur, atque alias aliam mutationem capiunt. Vita quippe et mors, quod dicitur, tametsi plurimum inter se dissidere videantur, inter se tamen quodammodo immeant, atque altera in alterius locum subit. Illa enim a corruptione, matre nostra, incipiens, ac per corruptionem, hoc est, perpetuum ejus, quod præsens est, excessum gradiens, in corruptionem tandem, hoc est, in hujus vitæ finem desinit: hæc autem, quæ præsentibus malis liberat, atque etiam sæpe ad supernam vitam traducit, haud scio an proprie mors appellari queat, utpote nomine magis quam re formidabilis. Atque absurde

quodammodo, et præpostere affecti esse videmur, qui ea, quæ minime horrenda sunt, extimescimus, quæ autem metuenda sunt, ut optabiliora, complectimur. Una vita est, ad vitam respicere. Una mors, peccatum; est enim animæ interitus. Alia autem, ob quæ nonnulli animis efferuntur, insomniorum visio sunt, veris rebus illudens, et fallacia animæ spectra. Si hac mente fuerimus, o mater, nec ob vitam animos attollemus, nec ob mortem nimium angemur. Quid igitur grave nobis accidit, si hinc ad veram vitam migravimus? Si vicissitudinibus, fallaciis, fastidiis, ac turpi illa tributi exactione liberati, cum stabilibus rebus, minimeque fluxis et caducis, parva lumina futuri sumus, circum lumen illud magnum tripudiantes?

XLIII. At disjunctio te angit? Spes te oblectet. At gravis res est viduitas? Sed illi non gravis. Ubi porro charitatis bonum erit, si faciliora quispiam sibi ipsi dans, asperiora proximo tribuat? Imo quid est omnino, quod ei, quæ paulo post dissolvenda est, grave videri debeat? Instat præstitutus dies; diuturna molestia non erit. Ne committamus, ut ignavis cogitationibus res levissimas oneremus. Magnis rebus privati sumus; at etiam iis nobis frui contigit. Privari porro omnium est; frui paucorum. Quare ne mentem nostram illud dejiciat, verum hoc potius consoletur. Æquius enim est, ut, quod melius est, vincat. Filiorum amissionem, qui, florentes adhuc ætate, longiorem vitam acturi videbantur, fortissime ac sapientissime tulisti; age, senilis etiam corporis, jam vivendo defatigati, depositionem feras, etiamsi animi vigor integerrimos ipsi sensus conservarit. At deest, qui tui curam gerat? Ubinam ergo hic tuus Isaac, quem tibi ille, omnium instar, reliquit? Parva illa ab eo pete, nempe ut te manu ducat, tibique serviat: majora repende, hoc est, maternam benedictionem, orationes, atque illinc ævi li-

bertatem. Moneri te indignaris? Id vero laudo : nam multos ipsa monuisti, nimirum eos omnes, qui in tam longo temporis spatio ad tuam prudentiam sese contulerunt. Quare ad te fœminam in primis sapientem, nihil hæc oratio pertinet : sit autem mœrentibus communis solatii medicina, ut sciant mortales, se mortalium funus deducere.

## ORATIO XIX[1].

*De suis sermonibus, et ad Julianum tributorum exæquatorem.*

### ARGUMENTUM.

I. *Queritur Gregorius de tyrannide, quæ eum a solitudinis amore, et cælestium rerum contemplatione revocat.* II. *Siluit Gregorius, ut alios exemplo suo ad silentium erudiret.* III. *Sermones a Gregorio, ut tributum exiguntur. — Nazianzeni, e Gregorii sermonibus, plurimos sibi fructus proponunt.* IV. *Non molli, sed vehementi dicendi ratione utitur Gregorius. — Rerum humanarum vanitas, et inconstantia. — Pulveri et umbræ similes.* V. *Pulchra et vehemens exhortatio.* VI. *Omnes hortatur ut cum hoste pugnent. — Christum sequantur, terrenas cupiditates fugiant; vocationem revereantur.* VII. *Deo aliquid offerant. Opes. Paupertatem. Bonam voluntatem. Actionem. Contemplationem. Sermonem. Silentium. Virginitatem. Temperantiam. Orationes. Lacrymas.* VIII. *Simplicitatem et modestiam.*

1 Alias IX, quæ autem XIX erat, nunc est XVIII. Habita exeunte anno 374, vel exeunte 375.

*— Minima Deus accipit: — Moysis tabernaculum. — Ecclesia, Dei tabernaculum, variis virtutum ornamentis construitur. — Divini beneficii est, quod sumus, et quod Deum cognoscimus.* IX. *Unusquisque Deo quæ propria sunt offerat. — Justitia, munus sacerdotum.* X. *Quisque in eo gradu, quo vocatus est, maneat. — Non plus sapere quam oportet sapere.* XI. *Militum regula. — Reddenda Cæsari quæ sunt Cæsaris, et quæ sunt Dei Deo. — Misericordia omnibus exhibenda.* XII. *Ad omnes spectant hæc præcepta. — Julianum alloquitur. — Christus descriptionis tempore natus. — Mystica dona Deo offerenda.* XIII. *Nascitur Christus ut descriptores ad misericordiam adducat. — Didrachmum pendit. — Christi benignitas imitanda.* XIV. *Primi hominis peccatum malorum omnium origo. — Homo in labore et ærumna nascitur, vivit et moritur.* XV. *Liber viventium et pereuntium. — Omnes descripti sumus digiti Deo.* XVI. *Julianum mira arte urget Gregorius. — Juliano offert pauperes, sacerdotes et monachos.* XVII. *Julianum et Nazianzenos ad mutuam charitatem provocat.*

I. Quænam hæc tyrannis est, qua ex charitate assidue premimur? Quænam sapientia nostra et scientia, ob quam festis omnibus diebus oppugnamur? Equidem undique me ipsum explorans et excutiens, nullam omnino invenio. Cæterum hoc unum mihi conscius sum, ac fortasse non improbum et reprehendendum, quantumvis nonnulli stultitiam id appellent. Illud optabam, maxime quidem per omnem vitæ cursum, huic mundo emori, « Vitamque in » Christo absconditam[1] » ducere, ac magni cujusdam negotiatoris instar, rebus meis omnibus, « Pretiosam illam » margaritam emere[2], » fluxasque et fragiles opes cum fir-

[1] Colos. III, 3. — [2] Matth. XIII, 45, et seq.

mis et cœlestibus commutare: quæ quidem negotiatio sana mente præditis longe maxima est ac certissima; quod si minus consequi possem, me certe ita continere, ut sublimes sedes iis, qui earum cupiditate ducerentur, concederem; ipse vero per totam vitam inter pueros et discipulos censerer, quoad dulci doctrina salsam et amaram doctrinam eluissem. Hæc autem meæ, sive philosophiæ, sive stoliditatis, prima causa extitit; alteram vero, eamque gravissimam, nunc audite.

II. Quoniam enim multorum hominum loquacitatem sermone reprimere non potui, nec promptitudinem illam animique impetum, quo nunc omnes ad ea quæ Spiritus sunt, sine Spiritu docenda et exponenda præcipites feruntur, alteram viam, et, ut mihi persuadeo, meliorem minusque laboriosam, ingressus sum, ut proposito silentii exemplo cæteros ad silentium erudirem: siquidem de nobis honorifice sentiant, præstantiam honore ac reverentia prosequentes; sin autem parum magnifice, ac perinde ut dignum est, æqualis sui mediocritatem imitantes. Hæc meæ taciturnitatis ratio; hoc obfirmati propositi nostri consilium.

III. At quid faciam? Alii aliunde me trahunt et lacerant, ac de meis laboribus mihi litem creant, sermonem, non secus ac debitum quoddam, rigide flagitantes, meque vehementius, quam ego me ipsum, diligentes: ac me omnes sapientia vincunt, ut qui sermonis silentiique tempus magis quam ego, cognitum et exploratum habeant. Quinetiam negant se ante, ut silicem ferro, sic me conviciis tundendi finem facturos, quam ex parva scintilla ingentem sermonum flammam excitarint. Jamvero quidam etiam jucundiora promittunt, meisque sermonibus præmia magna proponunt; primum quidem, ut de se ipsis optime mereantur, Deo nimirum ac nobis hoc dantes, ut

suus orationi nostræ fructus constet: deinde ut descriptione hos etiam omnes juvent; hos, inquam, sortem meam, si modo quæ paterna sors, mea censenda est, meum, inquam, gregem, quem quidem nisi omnibus beneficiis augere studerem, iniquissime facerem. In quo etiam illud est præclarissimum, quod, ut a me sermonem impetrent, hoc ipsum offerunt, quod ut consequerer, magnus mihi labor in dicendo suscipiendus fuisset. O præclaram contentionem, qua me vincere annituntur! o insignem liberalitatem! Videte quid silentium nostrum effecerit: majus in vobis sermonum ipsorum desiderium excitavit. Videte quem fructum meus gloriæ contemptus pepererit. Utinam quantum utilitatis silentium attulit, tantum sermones ipsi afferant.

IV. Quoniam igitur placet, atque invictum vicistis, ac de nostra philosophia trophæum statuistis, age, aliquid ad vos dicam silentio melius ac præstabilius. Nihil igitur molle ac remissum, nihil numerosa concinnitate multitudini jucundum eloquar; non enim eximiam gratiam mei amantibus rependerem, hoc orationis genere utens; verum admodum robusta et acri ac vehementi dicendi ratione utar, et qua ipsi fortasse meliores efficiemini, nimirum a carne ad spiritum translati, animisque in altum abunde subvecti. « Filii hominum usquequo gravi corde? » (Ini- »tium enim a Davide ducam, Propheta in dicendo »maxime sublimi;) ut quid diligitis vanitatem, et quæ- »ritis mendacium[1]? » Hanc scilicet vitam, et delicias, et exiguam gloriolam, et humilem potentiam, et falsam prosperitatem, magnum aliquid et amplum esse existimantes. Hæc tamen non magis eorum qui ea possident, quam eorum qui ea in spe habent, propria; neque horum rursus magis, quam illorum, apud quos ne in expectatione

[1] Psal. IV, 3.

quidem unquam fuerunt : verum, ut « Pulvis a turbine[1], » sic ea ab aliis ad alios subinde ventilantur atque jactantur, et sicut « Fumus[2], » dilabuntur, et tanquam insomnium homines deludunt, umbræque instar[3], manibus teneri nequeunt; ac denique ita comparata sunt, ut nec, cum absunt, de iis consequendis desperent, qui non habent; nec cum adsunt, habentibus fida et certa sint.

V. Non in cœlum sursum suspiciemus? Non expergiscemur? Non lemas ex oculis detrahemus? Non, quænam veræ divitiæ sunt, intelligemus? Qui verus splendor? Ubi dignitas mutationis expers? Quæ finem nesciens beatitudo? Ubi bonum illud nec fluctuans, nec alio migrans, nec insidiis obnoxium? Non hæc multis laboribus, sudoribusque, si ita contingat, adipiscemur? Non, si quid deliciis in hac vita dandum est, rerum futurarum spes pro deliciis habebimus? Non animadvertemus, tum omnes sanctos Martyres, qui, velut communes quidam nodi, universum terrarum orbem complexi sunt, tum hos etiam, quorum nomine festum hunc diem agitamus? Quam ob causam vulnera, vincula, cruciatus, ignis minas, gladiorum aciem, belluarum furorem, tenebras, famem, voragines, pecuniarum direptiones, membrorum abjectiones, mortem denique atque extrema omnia prompto et alacri animo, tanquam in alienis corporibus dimicantes, sustinuerunt? Ut quid essent, ut quid consequerentur, nonne omnibus utique in prospectu esset, vel nobis tacentibus? Non igitur nos etiam, cum eadem spe, sub eodem certaminis judice ac præmii arbitro, adversus eumdem tyrannum aciem instruemus, truculentum, inquam, illum, et tunc, et nunc etiam, animarum persecutorem, invisibilem hostem et adversarium? Non pari virtute in hoc mundo, quasi in communi theatro, certabimus, si non

[1] Sap. v, 15. — [2] Job. xxi, 18. — [3] Eccli. xxiv, 1, 2.

periculi acie, et qua protinus defungi liceat, at in quotidianis saltem dimicationibus et palæstris, ut easdem coronas, aut his proximas consequamur?

VI. Equidem omnes, tam viros quam fœminas, tam senes quam juvenes, tam urbanos quam rusticos, tam privatos quam principes, tam divites quam pauperes hortor, (idem enim certamen omnibus propositum est,) ut ad pugnam cum hoc hoste conserendam impigre se accingant, ac non ignavia laborent, aut moras nectant, atque occasionem, quam nulla postea ratione nancisci liceat, abjiciant. Laboris enim præsens hoc tempus est: futurum, præmiorum. Audistis Salvatorem dicentem, « Surgite, » abeamus hinc[1] : » quibus verbis non solum Discipulos, quos tunc habebat, a Judææ loco abducebat, sed etiam omnes, qui postea ipsius Discipuli futuri erant, hinc abstrahebat, et « Ad se ipsum, in altum evectum, quemad» modum se facturum promiserat, pertrahebat[2]. » Quocirca bonum dominum sequamur : fugiamus terrenas cupiditates, fugiamus impostorem mundum, et mundi principem, pura mente Creatori nos addicamus, divinam imaginem honore complectamur, vocationem nostram revereamur, vitam in melius commutemus. Quid nosmetipsos sponte dejicimus, cum sublimes et excelsi creati simus? Quid rebus in aspectum cadentibus inhæremus?

VII. Unusquisque Deo, quod poterit, offerat, quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ, pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi concessa, ut, per omnes virtutis modos, omnes cœlestis regni mansiones impleamus, tantum scilicet metentes, quantum severimus; vel, ut exactius loquar, tantum in divinis horreis reconditum habentes, quantum messuerimus. Conferat quidem, hic pecunias, ille hoc ipsum quod nihil habeat; hic pro-

[1] Joan. XIV, 31. — [2] Ibid. XII, 32.

pensam ad bene de proximo merendum voluntatem, ille bonam alterius voluntatem suscipiendo; hic honestam actionem, ille scitam et solertem contemplationem; hic tempestivum et commodum sermonem, ille cum ratione conjunctum silentium; hic inoffensam doctrinam vitamque minime contrariam, ille obsequentem et candidam aurem; hic castam virginitatem, et a mundo penitus abscindentem, ille pudicas nuptias, nec prorsus a Deo disjungentes; hic jejunium fastus expers, ille epulas ab intemperantia et petulantia remotas; hic attentionem et assiduitatem in orationibus et spiritualibus hymnis, ille pauperum curam et præsidium : omnes autem lacrymas, omnes purgationem, omnes ascensum, atque « Extensionem ad ea »quæ priora sunt[1]. »

VIII. Præclarum quoque munus est simplicitas, et risum coërcere, iram reprimere, oculum cohibere, menti vagandi potestatem negare. Nihil eorum, quæ Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratumque habeat, tametsi « Justo judicio mise»ricordiam ponderare[2] » soleat. Accipit ille, et « Pauli »plantationem, » ut Pauli, et « Rigationem Apollo[3], » et « Duo viduæ minuta, Publicani humilitatem[4], » et « Ma»nassis confessionem[5]. » Moyses « Tabernaculum illud, » ad cœlestium exemplar constructum in terra figebat; et omnes, quod cuique denuntiatum fuerat, conferebant. Quinetiam suapte sponte alii « Aurum, » alii « Argentum, » alii « Gemmas pretiosas » ad superhumeralis ornatum erogabant : mulieres partim « Byssum retortam, » partim « Coccinum textum, » partim « Purpuram, » partim

[1] Philip. III, 13. — [2] Isai. XXVIII, 17. — [3] 1 Cor. III, 6. — [4] Luc. XXI, 2, et XVIII, 13. — [5] 2 Paral. XXXIII, 12, et seq. Juxta 4 Reg. XXI.

« Arietum pelles rubricatas, » partim « Caprarum pilos[1], » rem vilissimam, ad opus tabernaculi : alii, quod quisque, aut quæque habebat; cæterum omnes afferebant, nec quisquam immunis erat, ne tenuiorum quidem. Consimilem nos quoque in modum pretioso Dei tabernaculo, hoc est, hujus Ecclesiæ, quod « Non ab homine, sed a Deo » fixum est[2], » quodque variis virtutum ornamentis construitur, alius minus quiddam, alius majus, omnes tamen citra exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, « In templum sanctum[3], » architectonica Spiritus arte constructi, et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam accepimus. Quandoquidem divini beneficii est, quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censendum est, quod Deus largitionem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metiatur.

IX. Proinde ne benignus esse cuncteris, sed jam esto : nec, quia satis dignum munus offerre non potes, idcirco officium omnino desere. Quin potius ita te compara, ut alia statim offeras, alia prompta ac propensa voluntate offerre exoptes, de aliis infirmitati tuæ veniam petas. « Non apparebis, inquit, coram me vacuus[4]. » Nemo igitur vacuus, et infructuosus sit, nec anima ulla sterilis et infœcunda. Unusquisque Deo quæ suppetunt, et quæ propria sunt, muneris loco offerat : qui peccat, vitæ mutationem; qui recte currit, in cursu constantiam; adolescens continentiam, senex prudentiam, dives largitionem, pauper gratiarum actionem; qui potentia pollet, modestiam; qui exigit, mansuetudinem. « Sacerdotes induite

[1] Exod. xxv, 3, et seq. et xxxv, 22, et seq.— [2] Hebr. viii, 2. — [3] Ephes. ii, 21. — [4] Exod. xxiii, 15.

» justitiam[1]; » aut, ut verius dicam, induamus : « Pascuæ » oves ne dispergamus et jugulemus, pro quibus bonus » ille Pastor animam suam posuit, qui oves suas cognoscit, » et a suis cognoscitur[2], » et eas vocat, et introducit atque educit, tum ab impietate ad fidem, tum ab hac vita ad futuram requiem. Timeamus ne quod Scriptura comminatur, « A nobis Dei judicium incipiat[3]; » ne de manu Domini « Duplicia peccata[4] » accipiamus, non modo ipsi « Non introeuntes[5], » sed etiam et eos, qui introire possunt, prohibentes.

X. Oves, pastores ne pascite, nec supra fines vestros assurgite; satis enim vobis est, si recte pascamini. Nolite judicare judices, nec legislatoribus leges præscribite. « Non est enim dissensionis et confusionis Deus, sed pa» cis[6] » et ordinis. Ne quis igitur caput sit, qui vix, aut manus, aut pes, aut vilius quoddam aliud corporis membrum est: verum quo vocatus est, in eo gradu quisque maneat, etiamsi alioqui præstantiori dignus sit; plus utique laudis habiturus ex eo quod præsenti gradu acquiescit, quam si eum quærat, quem non accepit. Ne quis, cum sine periculo alium sequi liceat, præire cum periculo expetat: nec obedientiæ lex, quæ tam terrena quam cœlestia tuetur atque conservat, infringatur : neque committamus, ut præfectorum multitudo in dissolutam sine ullis præfectis vivendi licentiam recidat. Qui litteris operam datis, ne doctrinæ atque eloquentiæ vestræ magnopere confidatis, nec immodice et plus quam ratio postulat, sapientes sitis, nec omnibus in rebus vincere male cupiatis, sed in quibusdam etiam honeste vinci æquo animo feratis. Verbo ser-

[1] Psal. CXXXI, 16. — [2] Ezech. XXXIV, 5, 6, et Joan. X, 11, et seq. — [3] 1 Petr. IV, 17. — [4] Isaï. XL, 2. — [5] Matth. XXIII, 13. — [6] 1 Cor. XIV, 33.

mones date. Curate, ut doctrina, non mortis, sed justitiæ vobis instrumentum sit.

XI. « Milites, contenti estote vestris stipendiis, nec » quidquam præter id quod vobis constitutum est, expos- » cite [1]. » Hoc mecum vobis faciendum præscribit magnus ille veritatis præco Joannes, vox illa Verbi prævia. Quid stipendium appellat? Regiam certe annonam, atque munera illa, quæ iis, qui dignitates obtinent, lege constituta sunt. Quod autem superfluum est, cujusnam sit? Ipse quidem vereor dicere, ne quid sinistri ominis hic sermo habeat: sed ipsi certe satis per vos intelligitis, quamvis dicere supersedeam. Qui a reipublicæ administratione nomen ducitis, « Quæ Cæsaris sunt, Cæsari reddite, et quæ » Dei, Deo [2]: » illi vectigal, huic timorem: timorem autem cum dico, expilationem prohibeo. Quid vero magni, fortasse dicturi estis, ex ea re lucrabimur? Rem omnium maximam; meque, si ita vultis, mediatore, nimirum spes faustas, ac primas supernæ civitatis, non hujus exiguæ minimæque inter civitates, cujus ne imperium quidem tenere, ut in altricis meæ gratiam parcissime loquar, admodum amplum est ac gloriosum. Illic primas tenere cupiamus; illius vitæ splendorem assequi studeamus: pro miseratione in hac vita calamitosis exhibita, in Abrahæ sinu requiescamus: justum judicium judicemus: pauperem et egenum eripiamus: viduæ et orphano misericordiam impertiamur: eos, qui ad necem trahuntur, redimamus; aut, ut levissime dicam, manus ipsis ne afferamus: eum qui nostram, etiam usque ad « Mensæ micas [3], » opem implorat, ne despiciamus: ulcerosum et pro foribus nostris jacentem ne prætereamus: laborantibus aliis, atque in calamitate constitutis, luxui ne studeamus; nec conservum nostrum exhorrescamus. Ne quæso, fratres

[1] Luc. III, 14. — [2] Matth. XXII, 21. — [3] Luc. XVI, 21.

et amici, a divitiis illius partibus stemus, nec flammis cruciemur, nec vasto hiatu a piorum cœtu dirimamur: nec cum Lazaro paupere illo supplices agamus, ut nostram linguam ignis ardoribus exustam, extremo digito refrigeret, ac ne id quidem impetremus. Simus benigni, misericordes, humani: Magistri nostri bonitatem æmulemur, qui « Solem oriri facit, non minus super malos, quam » super bonos[1], » pluviaque sua omne æque alit. Ne ex aliorum egestate rem familiarem augere sustineamus; absit, ut tam longe a divina æquitate recedamus; nec divitias nostras cum aliorum lacrymis misceamus, a quibus tanquam a rubigine ac tinea consumentur, aut, ut Scripturæ verbo utar, « Evomentur[2] » Verum ad rem avidiores sumus, quam par sit? Nihil prohibet, quominus laudabili avaritia teneamur. Paululum quiddam hic demus, ut illic divites et copiosi simus.

XII. Hæc quidem præcepta non ad eos solum, qui rempublicam gerunt, sed etiam ad omnes communiter spectant. Communis enim morbi communia quoque medicamenta sunt. Tu vero qui tributa nostra in publicas rationes refers, fac nos juste describas: id age, non ut sedulo et accurate orationes meas, quarum, vel nulla, vel parva utilitas est, vel auribus tantum grata atque jucunda, sed populum meum sancte et humane describas: si nihil aliud, at certe tempus hoc reverentia prosecutus; quandoquidem ipse quoque Salvator descriptionis tempore nascitur. «Exiit enim, inquit, edictum a Cæsare Augusto, » ut describeretur universus orbis : » et quidem describebatur. « Ascendit autem et Joseph in Bethlehem, ut cum » Maria desponsata sibi uxore profiteretur, eo quod esset » de domo et familia David[3]. » Atque eo tempore salutis auctor in lucem prodiit, res admiranda! omnium rerum

[1] Matth. v, 45. — [2] Job. xx, 15. — [3] Luc. ii, 1, et seq.

opifex et dominus, in exiguo et ignobili diversorio. Mysterium hoc timeamus: Christi incarnationem revereamur: in gratiam temporis nos quoque aliquid erogemus. Nunc « Angeli gaudent, Pastores luminis fulgore[1] » perstringuntur: nunc « Ab Oriente » ad lucem maximam et inaccessibilem « Stella[2] » currit: nunc Magi procumbunt, ac dona offerunt, omniumque regem agnoscunt, et ex sideris aspectu cœlestem egregie conjectura assequuntur. Nunc Herodes furit, et pueros obtruncat[3], et propter libertatis nostræ vindicem, eos, qui in libertatem asserendi erant, de medio tollit. At nos ab adorantibus stemus; eique qui nostræ salutis causa eo paupertatis se demisit, ut corpus etiam acciperet; non thus, non aurum, non myrrham, primum ut Deo, secundum ut regi, tertium, ut ei qui nostra causa mortem degustavit, offeramus: sed mystica dona, iisque, quæ oculis cernuntur: sublimiora; nimirum, ut nihil accipiamus, nec divitiis quidquam adversus paupertatem concedamus: nec Dei creaturam per aliam creaturam injuria afficiamus.

XIII. Cum Christo describis, cum Christo tributum expendis, cum capite censuram facis, cum Verbo rationem subducis. Nunc Christus tibi nascitur, et Deus est, et homo efficitur, et cum hominibus conversatur. Quid autem sibi vult hic sermo? Sane, nisi me sententia fallit, eos, quibus hujusmodi munera commissa sunt, admonet, Deum una semper maximis rerum administrationibus comitem interesse. Et quidem, ut descriptores pudore quodam afficiat, ac commoveat, eo tempore carnem assumit, et cum hominibus versatur: ut autem servituti nostræ solatium afferat, animique æquitatem veluti lege sanciat, (nam ne id quidem contemptim prætereundum est), non modo suo, sed etiam Petri, Discipulorum omnium charis-

[1] Luc. II, 9, et seq. — [2] Matth. II, 1, et seq. — [3] Matth. II, 16.

simi, nomine, « Didrachmum pendit[1]. » Nam « Propter » nos homo factus erat, servique formam suscepit, et pro » iniquitatibus nostris ad mortem ductus est[2]. » Hæc Salvator fecit, idque cum voluntate sola nobis, utpote Deus, salutem afferre posset, quemadmodum et universam rerum machinam solo jussu atque imperio procreavit. Majus autem, et ad incutiendum pudorem accommodatius nobis contulit, nempe pietatem ac misericordiam, atque honoris æqualitatem. Quid vero nos, Christi Discipuli, illius, inquam, mitis et benigni, et qui nobis usque adeo ministravit? Non Magistri pietatem nobis imitandam proponemus? Non benignos ac faciles nos ipsos conservis præbebimus, ut talem ipsi quoque Dominum experiamur, nobis videlicet « Eadem mensura, qua mensi fuerimus, repensurum[3]? » Non animas nostras lenitate redimemus? Satis superque grave est liberis hominibus servitute premi, tantumque inter eos, qui ex eadem terræ massa coagmentati sunt, interesse, ut alii imperent, alii imperio teneantur : alii tributa constituant, alii tributi causa describantur : alii injuriam inferre, maloque afficere impune possint, alii, ne quid patiantur, laborent, ac precibus contendant : eaque circa unam et eamdem imaginem, circa unam et eamdem dignitatis præstantiam contingere, circa ejusdem vitæ hæredes, et pro quibus Christus æque mortuus est. Satis, inquam, hæc liberis hominibus molesta sunt; ne quid huic jugo ponderis addatur, ne quid pœnæ illi, qua primum nostrum peccatum mulctatum est, acerbitatis accedat.

XIV. Utinam funditus pereat vitium, et primum illius semen, ac pravus ille, qui, « Dormientibus nobis, zizania » superseminavit[4], » ut mali principium ex boni incuria nasceretur, non secus ac tenebrarum principium, est lu-

[1] Matth. XVII, 26. — [2] Philip. II, 7, et Isaï. LIII, 5. — [3] Luc. VI, 38. — [4] Matth. XIII, 25.

cis secessio. Hæc nobis lignum illud invexit, et amarus esus, et invidus serpens, et lex violata, quæ hanc pœnam irrogavit, ut « In sudore vultus [1] » nobis victus sit parandus. Hinc ego nudus et indecorus, et nuditatem cognovi, et pelliceam vestem indui, et e paradiso dejectus sum, atque ad terram, ex qua sumptus fueram, aversus sum, id unum deliciarum loco habens, quod calamitates meas cognitas habeam : et pro exigua voluptate, perpetuo mœrore damnatus sum; eamque pœnam pendo, ut mihi cum eo, qui male in meam amicitiam irrepsit, ac per arboris gustum in fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse. Hoc mihi peccati præmium. Hinc factum est, ut in labore et ærumna nascar, et vivam, ac moriar. Hinc indigentia cupiditas, ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus in divina condemnatione nihil gravius est et acerbius. At nos saltem, ne mulctam augeamus, cum eidem pœnæ obnoxii simus, nec male cum aliis agamus. Mutuam erga nos ipsos benignitatem Deus a nobis exposcit, etiamsi ab ipso puniamur.

XV. Erit alia quoque descriptio, et descriptor alius : nisi forte de quodam viventium pereuntiumque libro nihil unquam audisti. Illic omnes inscribemur, vel, ut rectius dicam, jam inscripti sumus, pro merito quo quisque hic vitam confecit. Illic non meliori conditione sunt divitiæ, nec deteriori paupertas, non gratia, non odium, non denique alia omnia, quibus judiciorum fides ac religio hic surripitur et labefactatur. Omnes Dei digito descripti sumus, nobisque in revelationis die liber aperietur. Illic « Parvus et magnus est, et servus una cum hero [2], » ut est apud Salomonem, et rex una cum subdito, et descriptor una cum profitente, et splendor in propinquo; nam quod dictu ominosum est, silentio præteribo. Cæterum quo

[1] *Gen.* III, 19. — [2] *Job.* III, 19.

*pius ad Deum accedit.* III. *Heli et Oza morte mulctati.* IV. *Qui purus est, solus Deo loqui potest. — Periculosa de Deo disputatio.* V. *Brevis sanctissimæ Trinitatis expositio. — Tres sanctissimæ Trinitatis Personæ adorandæ et Sabellii Ariique errores rejiciendi.* VI. *Veritas inter hæreses media incedit. — Non soli Ingenito Divinitas ascribenda, nec tres dii constituendi.* VII. *Deus, unus et trinus; unus ratione essentiæ; trinus ratione personarum. — Pater principii expers. — Filius Patrem, ut causam, agnoscit.* VIII. *Quomodo Pater dicatur principium, seu, causa Filii. — Non eodem modo ratiocinandum de generatione divina ac de generatione humana.* IX. *Generatio divina, ineffabile mysterium. — Deus, humano more, nec creat, nec generat.* X. *Pater ingenitus, Filius genitus. — Satis est audire quod Filius est, et quod a Patre.* XI. *Filii generatio, et sancti Spiritus processio non curiosius inquirenda. — Plura sunt in naturæ ordine, quæ humani intellectus captum superant.* XII. *Qui Dei mandata servat, hic vere theologus. — Perfecta Dei cognitio justis in cœlesti regno reservata.*

I. Cum linguæ pruriginem hac tempestate vigentem conspicio, sapientesque diei unius momento exortos, atque theologos electione ac suffragio effectos, quibus ad eruditionem comparandam satis est, si voluntatem solam afferant, philosophiæ supremæ desiderio teneor, ac, juxta Jeremiam, « Extremum quemdam secessum[1] » requiro, mecumque ipse solus vitæ consuetudinem habere concupisco. Nihil enim potius mihi videtur, quam si sensibus compressis, extra mundum et carnem positus, nihil rerum humanarum contingens, nisi summa necessitate coactus,

[1] Jerem. IX, 2.

mecum ipse et cum Deo colloquens, sublimiorem iis rebus, quæ aspectu sentiuntur, vitam traducam, ac divinas rerum species et imagines puras semper, atque ab omnibus terrenis et errabundis simulacris immunes in me circumferam, ac efficiar, semperque existam, velut purissimum quoddam Dei rerumque divinarum speculum, ut lumen lumine, et clarius obscuriori excipiam, donec tandem ad radiorum vitæ hujus fontem perveniamus, ac, solutis per veritatem speculis, beatum finem assequamur; adeo ut vix quispiam, etiamsi se ipsum vel diuturna philosophia ac disciplina exerceat, animæque nobilitatem et splendorem ab humilis et caliginosi corporis contagione paulatim abrumpat, vel divinum Numen propitium sentiat, aut utrumque horum habeat, ac mentem maxima cum diligentia ad cœlestia dirigat, vix, inquam, terrenam hanc molem deorsum trahentem superare poterit. Prius quam autem eam, quantum fieri potest, superaverimus, auresque nostras et mentis aciem satis repurgaverimus, animarum curam suscipere, aut ad rerum divinarum pertractationem accedere haudquaquam tutum esse duco.

II. Ac ne me forte timidiorem, quam par sit, existimetis, sed consilium potius nostrum prudentiamque comprobetis, unde in hunc metum inductus fuerim, exponam, Primum igitur ex ipso Moyse audio [1], quo tempore oracula ei Deus edebat, quamvis ad montem multi acciti essent, quorum unus erat ipse Aaron, cum duobus filiis, iisque sacerdotibus, tamen cæteros omnes eminus adorare jussos esse, Moysem autem solum ad eum propius accessisse, populum vero ne simul quidem ascendisse. Atque, ut item aliquanto superius narrat, alios « Fulgura, tonitrua, turbarum clangor, et mons fumo circumfusus [2], » et horrendæ comminationes, atque hujusmodi terrores deorsum

[1] Exod. XXIV, 2. — [2] Id. XIX, 16.

sistebant, adeo ut ipsi præclare secum agi arbitrarentur, quod vel solam Dei vocem audirent, idque hac lege, ut summo prius studio se ipsos ab omni labe purgarent. At Moyses, et ascendit, et nubem penetrat, et cum Deo congreditur, et legem accipit, iis quidem, qui e vulgo sunt, litteralem, iis autem, qui supra vulgus assurgunt spiritualem.

III. Tum etiam illud, quod Heli sacerdoti[1], atque aliquanto post Ozæ[2] accidit, cognitum et exploratum habeo: quorum alter sceleris etiam illius, quod filii adversus sacrificia committebant, pœnas solvit, idque cum eorum impietatem non modo non probasset, verumetiam multum ac sæpenumero ipsos hoc nomine objurgasset: alter, quod arcam solum a bove distractam, tangere ausus esset; eam quidem incolumem servavit, ipse vero interiit; sic nimirum Deus venerationem arcæ suæ debitam tuebatur. Quin illud quoque mihi perspectum est, ne parietes quidem templi promiscuæ multitudini contingere licuisse, eaque de causa parietibus aliis, quibus illi cingerentur, opus fuisse: nec sacrificia ipsa a quibus, aut quando, aut ubi non conveniebat, consumi solita esse; nedum cuivis, aut sancta sanctorum, aut velamen, aut propitiatorium, aut arcam denique adire, vel spectare, vel attingere, liberum fuisse.

IV. Quæ cum ipse norim, illudque præterea, neminem magno Deo, et sacrificio, et pontifice dignum esse, qui quidem prius « Deo hostiam viventem se ipsum non exhi» buerit[3], » aut, ut rectius loquar, « Dei vivi templum sanc» tum ac vivum[4] » factus sit; qui tandem fieri possit, ut vel ipse prompto animo de Deo disputationem habere aggrediar, vel temere aggredientem probem? Laudanda non

[1] Reg. IV, 12, et seq. — [2] 2 Reg. VI, 6. — [3] Rom. XII, 1. — [4] 2 Cor. VI, 16.

est hæc cupiditas: periculosus ac metuendus hic conatus. Ac proinde purgari nos ante oportet, atque ita deinde in illius, qui purus est, congressum et colloquium venire; ne alioqui nobis idem quod Manuë, accidat, ac Dei visione perstrictis oculis, dicamus: « Periimus, mulier; Deum » vidimus[1]: » aut Petri instar, Jesum a navigio ablegemus[2], tanquam hujusmodi præsentia minime digni: aut denique, ut Centurio ille medicinam quidem exposcamus, medicum autem minime admittamus. Dicat etiam quisquam nostrum, quandiu centurio est, vitiique imperium inter multos tenet, adhucque sub Cæsare, hoc est, mundi principe, atque eorum, qui humi serpunt imperatore, stipendia facit: « Non sum dignus, ut intres sub tectum meum[3]. » Cum autem Jesum conspexero, quamvis spirituali statura parvus, ut ille Zachæus, ac super sycomorum evectus fuero, « Mortificatis nimirum membris, quæ sunt super terram, » atque humilitatis corpore reformato[4], » tum vero et Jesum excipiam, et audiam: « Hodie, salus huic domui[5]; » et salutem adipiscar, et perfectiora illa officia curabo atque exequar, præclare spargens quæ scelerate collegeram, sive pecunias, sive dogmata.

V. Quoniam autem sermone theologum repurgavimus, age jam de Deo paucis disseramus, ipsius Patris Filiique et sancti Spiritus, de quibus verba facturi sumus, auxilio freti atque subnixi. Optarim autem idem mihi contingere, quod Salomoni, hoc est, ut de Deo nihil meum ac proprium, vel cogitem, vel loquar. Nam cum his verbis utitur: « Stultissimus sum omnium hominum, et prudentia hominis » non est in me[6], » haudquaquam scilicet hæc eo dicit, quod stoliditatis se ipsum condemnet; (qui enim istud, cum eam præ aliis omnibus rebus a Deo postulasset, ac

[1] Judic. XIII, 22 — [2] Luc. V, 8. — [3] Matth. VIII, 8. — [4] Colos. III, 5, et Philip. III, 21. — [5] Luc. XIX, 9. — [6] Prov. XXX, 2.

sapientiam et contemplationem, et cordis latitudinem arena maris uberiorem, atque copiosiorem accepisset?) Qui fit igitur, ut vir usque adeo sapiens, atque hujusmodi beneficium consecutus, omnium stultissimum se appelet? Hoc vult nimirum propriam se nullam prudentiam habere, sed divina et perfectiori sapientia afflari. Siquidem et Paulus, cum aiebat: « Vivo autem, non jam ego, vivit » vero in me Christus[1]; » non utique de se ipso, tanquam de mortuo, loquebatur, sed tanquam de eo, qui præstantiorem, quam vulgus mortalium soleat, vitam ageret, utpote qui veræ vitæ, nulloque mortis fine circumscriptæ, particeps esset. Patrem igitur, et Filium, et Spiritum sanctum adoramus, proprietates quidem distinguentes, Divinitatem autem copulantes: neque aut tria in unum contrahimus, ne Sabellii morbo laboremus; aut rursus in tria diversa et aliena separamus, ne in Arii furorem incidamus. Quid enim necesse est, ut, velut plantam in alteram partem propendentem, ad alteram partem per vim inflectamus, ac distorsionem per distorsionem corrigamus, non autem potius eam ad medium dirigentes, intra pietatis fideique orthodoxæ fides consistamus?

VI. Porro cum medium dico, veritatem dico, quam recte solam præ oculis propositam habemus. Repudiamus itaque, tum malam contractionem, tum hac absurdiorem divisionem; ne, vel ob multitudinis Deorum metum, in unam Personam contracta oratio, nuda nobis et inania nomina relinquat, unum videlicet et eumdem Patrem ac Filium et Spiritum sanctum existimantibus, ac non magis hæc omnia unum, quam unumquodque nihil esse statuentibus, (desierint enim id esse quod sunt, inter se mutuo transeuntia et migrantia;) vel rursus in tres, aut peregrinas et dispares atque distractas naturas separata, juxta

[1] Gal. II, 20.

Arii recte nominatum furorem, aut principatus expertes et inordinatas, Divinitatique, ut sic loquar, contrarias; partim in judaïcam quamdam parcitatem concludatur, si Ingenito solo Divinitatem circumscribamus, partim in oppositum quidem, non minus tamen perniciosum malum provolvatur, si tria principia tresque Deos constituerimus, quod superiori etiam errore absurdius est. Nam profecto, nec quosdam ita Patris amantes esse oportet, ut illi quod Pater sit adimant; cujus enim Pater fuerit, si Filius ab eo natura diversus dicatur, atque una cum reliquis creaturis abalienetur? Nec rursus ita Christi amantes, ut ne Filii quidem nomen ei integrum servent; cujus enim, quæso, Filius fuerit, nisi ad Patrem, tanquam ad principium, referatur? Nec denique Patri principii dignitatem imminuere, quam ut pater et genitor habet; parvorum etenim certe, ipsoque indignorum principium fuerit, nisi Deitatis ejus, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa sit. Quandoquidem et unus Deus retinendus est, et tres hypostases, sive tres Personæ, confitendæ, et quidem unaquæque cum sua proprietate.

VII. Sic enim, mea quidem sententia, Deus unus retinebitur, si Filium et Spiritum sanctum ad unam causam referamus, non autem componamus, nec commisceamus; et si unam atque eamdem Divinitatis, ut ita loquar, motionem et voluntatem, essentiæque identitatem intelligamus. Tres autem Personas ita tenebimus, si nulla commixtio, aut resolutio, aut confusio excogitetur, ne alioqui universum per eos evertatur, qui impensius, quam par sit, unitatem extollunt. Postremo ita nobis proprietatum ratio constabit, si Patrem quidem, et principii expertem, et principium cogitemus, ac prædicemus; (principium, inquam, ut causam, et ut fontem, lumenque sempiternum;) Filium vero, minime quidem principii expertem, omnium

autem rerum principium asseramus; principium porro cum dico, ne tempus interjicias, nec inter genitorem et genitum medium aliquid constituas, nec per id, quod inter ea, quæ eamdem æternitatem habent, et conjuncta sunt, male interponis, naturam dividas. Nam si tempus Filio est antiquius, illius procul dubio primum Pater causa fuerit necesse est. Quod si ita est, quo tandem modo « Temporum factor erit [1], » qui sub tempus cadit? Quo item modo « Dominus omnium [2], » si eum tempus præcesserit, eique dominetur? Principii igitur expers est Pater: nec enim aliunde, nec a se ipso esse habet. Filius autem, siquidem Patrem ut causam accipias, nequaquam principio caret: principium enim Filii, Pater est, ut causa: sin de tempore principium intellexeris, principii quoque omnis est expers. Neque enim temporum Dominus tempori subjectus est.

VIII. Quod si, quia corpora tempori subjacent, idcirco Filium quoque tempori subesse statuas, tunc rei incorporeæ corpus attribues; et si, quoniam ea quæ apud nos gignuntur, cum ante non essent, postea orta sunt, ideo Filium quoque necessario ex nihilo in rerum naturam prodiisse contendis, comparas ea, quæ comparationem omnem respuunt, Deum nempe et hominem, corpus, et id, quod corpore vacat. Ergo et patietur, et dissolvetur, atque interibit, quemadmodum et nostra corpora. Tu quidem idcirco Deum ita generari censes, quod corpora ita generentur: ego vero ob id non ita gigni affirmo, quod ea sit corporum gignendorum ratio; (quorum enim natura diversa est, horum dispar quoque generandi modus;) nisi eum in omnibus aliis quoque rebus corporeæ materiæ servire contendas, hoc est, ut patiatur, et in mœrore versetur, et fame ac siti laboret, omnes denique eas affectiones,

[1] Hebr. 1, 2. — [2] Rom. x, 12.

quibus, vel corporis, vel conjunctim utriusque partis natura subjecta est, experiatur. Hæc enim vero mens tua non admittit. De Deo quippe sermo est. Ne tu igitur generationem aliter quam ut divinam admitte.

IX. Verum si generatus est, inquis, quomodo generatus est? Responde tu quoque mihi, o acute et invicte sophista. Si creatus est, quomodo creatus est? Ac postea ex me sciscitare, quomodo generatus sit? Passio est, inquies, circa generationem? Est et passio etiam, inquam ego, circa creationem. (Annon enim passionis rationem habet informatio, et cura, et ejus rei, quæ tota simul ac repente cogitata est, in partes extensio?) Tempus, addes, circa generationem? In tempore etiam sunt quæ creantur. Locus illic? Hic quoque locus. Spei frustratio circa generationem? Creatio quoque interdum spem frustratur. Hæc a vobis disserentibus audivi; etenim quæ mens delineavit, ea plerumque manus perficere non potuit. At dices: Verbo et voluntate omnia condidit: « Ipse enim dixit, et facta sunt; » ipse mandavit, et creata sunt[1]. » Atqui, cum ais omnia Dei verbo creata fuisse, non humanam scilicet creationem inducis; nec enim quisquam nostrum ea, quæ fiunt, verbo efficit. Nihil quippe nobis sublimius ac præstantius esset, minusque laboriosum, si sermone solo aliquid conficere possemus. Quamobrem, etsi Deus ea, quæ creantur, verbo creat, non tamen humana est ejus creandi ratio. Aut enim hominem quoque sermone aliquid efficientem ostende: aut mihi concede Deum non humano more creare. Quod si secus existimas, age, voluntate civitatem describe, et statim civitas repræsentetur. Opta tibi filium nasci, et protinus tibi puer existat. Velis aliud quidpiam eorum, quæ manibus efficiuntur, et confestim voluntas in opus prodeat. Quod si quidem nihil horum voluntatem

[1] Psal. CXLVIII, 5.

nostram sequatur, Dei vero voluntas actio sit; perspicuum utique est alio quidem modo hominem creare, alio autem rerum omnium creatorem Deum. Quæ igitur est hæc ratio, ut, cum Deus alio quam humano more procreet, humano tamen more gignere cogatur? Tu quidem, cum prius non esses, deinde factus es, postea gignis; ac proinde eum, qui non erat, in rerum naturam producis. Aut, ut profundius aliquid dicam, fortasse ne ipse quidem ex nihilo producis; quandoquidem et « Levi, ut ille ait, adhuc in lumbis pa» tris erat, antequam in lucem prodiret[1]. » Nec vero quisquam huic orationi calumniam conflet. Non enim Filium ita ex Patre existere dico, quasi in Patre prius quidem fuerit, postea autem in esse prodierit. Neque enim imperfectum prius, ac postea perfectum dico, quemadmodum fert lex nostræ generationis.

X. Hæc sunt eorum, qui obtrectatione et calumniis gaudent: hæc eorum, qui adversus omnia, quæ dicuntur, prompte insiliunt. Nos autem non ita sentimus, non ita censemus: verum hoc docemus et profitemur, quod simul atque Pater ingenito modo erat, (semper autem erat, nec enim eum aliquando non fuisse concipit mens nostra, quantumvis se altissime efferat,) et Filius quoque per generationem erat; ita ut Patris essentia concurrat cum Unigeniti generatione, qui ex ipso quidem est, non autem post ipsum, aut saltem sola Principii cogitatione. Principium vero hic pro causa accipio. Identidem enim eadem verba repeto, ut animi tui hebetudini et crassitiei occurram. Quod si curiosius non scruteris Filii, sive generationem dicere convenit, sive substantiam, sive quod aliud vocabulum magis proprium atque appositum cuipiam in mentem venit, (linguam enim meam superat id, quod cogito ac dico,) ne quoque Spiritus sancti processionem

[1] Hebr. VII, 10.

anxie inquire. Mihi audire satis est : quod Filius est, et quod ex Patre : tum quod ille Pater est, hic Filius : nihil præter ea investigo ac perscrutor; ne mihi idem quod vocibus accidat, quæ immodica contentione franguntur, ac prorsus concidunt, aut idem quod oculis adversum solem intuentibus. Nam quo quis amplius et accuratius eum cernere cupit, eo magis sensum lædit, ac ideo etiam quoquo modo cernendi facultate privatur, quia nimirum id, quod cernitur, oculorum aciem superat, cum quispiam totum conspicere voluerit, ac non quantum tuto cernere licet.

XI. Audis generationem? Modum curiosius ne inquiras. Audis Spiritum ex Patre procedere? Id, quomodo fiat, ne anxio studio perscruteris. Quod si in Filii generatione et Spiritus processione pervestiganda curiosum te præbes, ego quoque pari curiositate tuam animæ corporisque conjunctionem et temperamentum inquiram : quomodo pulvis es, et Dei imago? Quid est, quod te moveat, aut quid quod moveatur? Quomodo idem movet et movetur? Quomodo sensus in eodem manet, et externa attrahit? Quomodo mens in te manet, et in alia mente sermonem gignit? Quomodo cogitatio per sermonem impertitur? Nondum majora profero. Quæ cœli conversio? Quis siderum motus, aut ordo, aut modus? Quæ conjunctio aut distantia? Qui maris termini? Unde venti profluant? Unde partium anni revolutiones, aut pluviarum effusiones? Si nihil horum intellectu percepisti, o homo, (percipies autem fortasse aliquando, cum perfectionem consecutus fueris : « Videbo enim, inquit ille, cœlos, opera digitorum » tuorum[1] ; » ut conjicere possimus, ea, quæ nunc cernimus, non veritatem ipsam esse, sed quædam duntaxat veritatis simulacra;) si te ipsum non nosti, quisquis es, qui de his rebus disputas, si hæc nondum intellectu compre-

[1] Psal. VIII, 4.

hendisti, quorum sensus ipse testis est, quo tandem modo, quid, et quantus sit Deus, te certo tenere ac scire arbitraris? Magnæ profecto id stultitiæ est.

XII. Quocirca si quid mihi obtemperas, hoc est, theologo minime audaci, ut nonnulla jam percepisti, ita etiam ea, quæ supersunt, ut percipias, roga. Ea parte, quæ in te manet, contentus esto : altera in supernis thesauris recondita maneat. Per vitæ probitatem ascende : per purgationem, eum, qui purus est, adipiscere. Vis theologus aliquando fieri, ac Divinitate dignus? Serva mandata : per Dei præcepta incede : actio enim gradus est ad contemplationem : ex corpore operam animæ nava. An quisquam est mortalium, qui ad eam sublimitatem efferri possit, ut ad Pauli mensuram perveniat? At ille tamen « Videre se » per speculum et ænigma[1] » dicit, tempusque affore, quo facie ad faciem visurus sit. Tu-ne aliis quidem in disputando sublimior? At Deo haud dubie inferior es. Tu-ne aliis fortasse acutior et perspicacior? At certe veritate tanto posterior es, quanto essentia Dei essentiam tuam antecellit. Pollicitationem habemus fore, ut aliquando « Tantum cognoscamus, quantum cogniti sumus[2]. » Si fieri non potest, ut perfectam in hac vita rerum cognitionem assequamur, quid mihi reliquum est? Quid in spe positum? Regnum cœlorum, procul dubio inquies. Atqui illud nihil aliud esse existimo, quam ejus, quod purissimum et perfectissimum est, adeptionem. Perfectissima porro rerum omnium est Dei cognitio. Verum eam, partim teneamus, partim, quamdiu in terra versamur, percipere studeamus, partim in futurum ævum reservemus, ut hujus laboris industriæque nostræ fructum habeamus, nimirum totam sanctæ Trinitatis illuminationem, quæcumque tandem, et qualis, et

[1] 1 Cor. XIII, 12. — [2] Ibid.

quanta illa sit, si ita loqui fas est, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

---

## ORATIO XXI[1].

### *In laudem magni Athanasii episcopi Alexandrini.*

#### ARGUMENTUM.

I. *Virtutes omnes in Athanasio laudantur. — Sol mundum visibilem, Deus invisibilem collustrat.* II. *Beatus qui cum Deo commercium habet. — Miser qui terrenis deditus, veram lucem non agnoscit.* III. *Pauci numerantur, qui tum in veteri, tum in nova lege, Deo adhæserunt.* IV. *Hos paucos imitari Athanasius studuit.* V. *Athanasii historiam conscribere exoptat Gregorius.* VI. *Athanasius divinis moribus ac disciplinis imbutus. — Sacros Libros meditatur.* VII. *Sacrum sacerdotii munus suscipit.* VIII. *Totius populi suffragiis Alexandriæ episcopus creatur.* IX. *Non tyrannice se gerit in throno. — Paterna charitate vitium increpat; virtutem extollit.* X. *Athanasius vere episcopus. — Laudantur ab omnibus.* XI. *A Deo virtutibus decoratus.* XII. *Effrenatæ linguæ prurigo nova et impia dogmata induxit.* XIII. *Arii et Sabellii errores.* XIV. *In Nicæna synodo damnati. — Hæretici Athanasium audacter aggrediuntur.* XV. *Gregorii cujusdam ingratus erga Athanasium animus. — Falsum crimen Athanasio confictum.* XVI.

[1] Alias, et nunc XXI.

*Prava Georgii Cappadocis indoles.* XVII. *Insolenter adversus Athanasium insurgit. — Justus, velut Job, hic malis premitur, ut ipsius virtus exploretur.* XVIII. *Perpetuus virtutis cum maligno spiritu conflictus.* XIX. *Mira res, cum justus hic calumniarum ignibus non exploratur. — Athanasius exul Ægypti monasteria percurrit. — Eremitarum et Cœnobilitarum dissimilitudo.* XX. *Monastica professio morum gravitate potius quam corporis secessione insignitur.* XXI. *Georgius, Athanasio in exilium pulso, Ægyptum vastat. — Constantium imperatorem sibi conciliat. — Eunuchorum ope utitur. — Episcopum sibi pecunia asciscit.* XXII. *Concilium primo Seleuciæ, deinde Constantinopoli coactum. — Vetus Trinitatis doctrina in hoc concilio, scripti dogmatis ambiguitate labefactata.* XXIII. *Subdola hæreticorum condemnatio. — Impietatis chirographum ab hæreticis exigitur.* XXIV. *Omnes episcopi, paucis exceptis, alii citius, alii serius tempori obsequuntur. — Prælatos, in rebus fidei, ignorantia non excusat. — Nulla extat civilis lex, quæ criminibus per ignorantiam commissis opituletur.* XXV. *Hoc erroris motu concussa est terra.* XXVI. *Athanasii exilio, erroris furor roboratur. — Constantii morte, veritatis doctrina vires acquirit. — Triplex Constantii morientis desiderium. — Georgius impietatis suæ pœnas luit.* XXVII. *Athanasius ab exilio redux, magnifice excipitur.* XXVIII. *Mira ac elegans Athanasii cum Philagrio similitudo.* XXIX. *Athanasius publicis honoribus decoratur. — Pullo insidet. — Maximo civium concursu Alexandriam ingreditur.* XXX. *Merito laudandus Athanasius, tum ob vitam et doctrinam, tum ob certamina et pericula.* XXXI. *Templum sacrilegiis repurgat. — Prolapsam fidei doctrinam erigit.* XXXII. *Julianus contra Athanasium invidia fu-*

*rit.—Maximam persecutionem excogitat et Martyribus Martyrii laudem invidet.— Athanasium rursus in exilium mittit.* XXXIII. *Mors Juliani.—Jovianus Juliani successor Athanasium ab exilio revocat.—Athanasius maximum suæ in Christum fidei specimen edit.— Unam in tribus Personis divinitatem et essentiam scripto confitetur.* XXXIV. *Oriens et Occidens eamdem confessionem profitentur.* XXXV. *Occidentales, latinæ linguæ inopia, cum Orientalibus de vocum sono rixantur.— Dissentiunt nomine tenus.—Athanasius, perpensa utriusque partis verborum sententia, eos in fide concordes reperit, et dissidentes conciliat.* XXXVI. *Pacis et unitatis amor, in Athanasio, vigiliis et exiliis præstantior.—Unicuique, prout opus erat, vigilantiam et auxilium præstabat.* XXXVII. *Athanasii vita, fidei regula et episcopatus norma.—Gregorius Athanasium exorat, ut populus sibi commissus sit perfectæ Trinitatis adorator.*

I. Athanasium laudans, virtutem laudabo[1]. Idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre, quoniam virtutes omnes in unum collectas tenebat, vel, ut verius loquar, tenet. Deo quippe vivunt omnes, qui secundum Deum vixerunt, etiamsi ex hac vita migrarint. Unde et Deus, « Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob di» citur, ut viventium Deus, non mortuorum[2]. » Virtutem autem laudans, Deum laudabo, a quo virtus hominibus fluit, illudque, ut per cognatam illuminationem ad eum evehantur, vel potius reducantur. Nam cum multa et magna sint, atque adeo tot et tanta, ut nemo ea sermone complecti possit, quæ nos a Deo jam habemus, jam jamque habituri sumus; maximum tamen et humanissimum

1 Vide D. Guillon, tom. vi, p. 530-564. — 2 Matth. xxii, 32.

est, propensio ad eum atque familiaritas. Nam quod rebus sensibilibus est sol, hoc iis, quæ animo et ratione intelliguntur, est Deus. Ille enim mundum hunc aspectabilem collustrat, hic invisibilem; ille corporis oculos ita afficit, ut lumen ipsius intueri possint, hic mentes divinas reddit. Atque ut ille, cum, et iis, quæ oculorum sensu prædita sunt, et iis, quæ aspectu sentiuntur, hanc vim tribuat, ut et illa videre, et hæc visu percipi possint; interim tamen ipse omnia, quæ oculis subjecta sunt, pulchritudine antecellit: eodem modo Deus, cum tam iis, quæ intelligentia utuntur, quam quæ mente et intellectu comprehenduntur, hoc afferat, ut illa et intelligant, et hæc intelligentia percipiantur, ipse tamen intelligibilium omnium summus est vertex, in quo desiderium omne consistit ac defigitur, et nequaquam supra eum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet, aut omnino habebit mens ulla, quantumvis philosophica sit, et altissime tendens, ac summe curiosa. Hoc etenim rerum omnium expetendarum extremum est, quo cum pervenerimus, omnis speculatio conquiescet.

II. Cuicumque igitur terrena mole per rationem et contemplationem perrupta, solutaque hac carnali, sive nubes, sive obvelatio dicenda est, cum Deo commercium habere, ac purissimæ luci, quantum humanæ naturæ datum est, commisceri licuerit, is duplici nomine beatus prædicari debet; tum quod hinc sursum ascenderit, tum quod deificationem illam sit consecutus, quam verum et sincerum philosophiæ studium conciliat, ac mentis supra terrenum binarium elatio, propter eam, quam in Trinitate intelligimus, unitatem. Qui autem ob animæ cum corpore conjunctionem deterior factus est, ac luto usque adeo hæsit, ut nec in veritatis radios mentis aciem intendere, nec supra inferiora hæc assurgere queat, idque cum desuper originem traxerit, atque ad supera vocetur, illam ac cæcitate

miserum existimo, etiamsi res hujusce vitæ illi ex animi sententia fluant, tantoque etiam miseriorem, quanto magis a secundo ac felici fluxu delusus fuerit, sibique aliud quodpiam bonum, vero bono præstabilius esse persuaserit, malum utique malæ opinionis fructum decerpens, nimirum, ut vel tenebris mulctetur, vel eum tanquam ignem videat, quem ut lucem minime cognovit.

III. Hæc paucis, tam nostræ tempestatis, quam priscis hominibus curæ ac studio fuerunt, (pauci enim Dei sunt, quamvis omnes ipsius figmenta sint,) legislatoribus, bellicis ducibus, sacerdotibus, Prophetis, Evangelistis, Apostolis, pastoribus, doctoribus, omnique spirituali cœtui atque agmini, inter omnes autem eos huic quoque, in cujus laudem hæc a nobis habetur oratio. Quos tandem hos dico? Enoch illum, Noë, Abraham, Isaac, Jacob, duodecim Patriarchas, Moysem, Aaronem, Josuë, Judices, Samuëlem, Davidem, Salomonem aliquantisper, Heliam, Elisæum, Prophetas, qui vel captivitatem antecesserunt, vel post eam extiterunt. Atque hæc, ordine quidem postrema, cæterum revera prima, quæ circa Christi incarnationem, seu humanitatis assumptionem, contigerunt, nimirum lucernam illam ante Lucem, vocem ante Verbum, mediatorem ante Mediatorem, hoc est, eximium illum Joannem, qui medius inter Vetus et Novum Testamentum extitit, Christi Discipulos, eos denique, qui post Christum vel plebi præfuerunt, vel per sermonem ac doctrinam in conspicuum venerunt, vel per miracula nobilitati sunt, vel per sanguinem consummati.

IV. Ex his Athanasius alios exæquavit, ab aliis paululum abfuit, nonnullos etiam, nisi hoc audacius a me dictum videatur, antecessit: atque aliorum sermonem et eruditionem, aliorum actionem, aliorum mansuetudinem, aliorum zelum, aliorum dimicationem, aliorum multa,

aliorum omnia imitando consecutus, atque aliud ab alio mutuatus, quemadmodum qui formas seu imagines singulari studio et elegantia pingunt, atque in unam sui ipsius animam complexus, unum ex omnibus perfectum virtutis simulacrum edidit : sic videlicet se comparans, ut et disertos actione, et rerum gerendarum facultate præditos eruditione atque eloquentia vinceret; aut, si mavis, et doctrinæ gloria florentes, doctrina, et rebus gerendis aptissimos, actione superaret : atque, et iis, qui mediocrem in utroque genere laudem habebant, eo superior esset, quod in altero horum summe excelleret; et rursus, iis, qui altero duntaxat genere summopere eminebant, hoc nomine præstaret, quod utraque virtute polleret. Quod si his qui ipsum ætate præcesserunt, virtutis exemplum ipsi præbuisse magnum et honorificum est, non minus certe huic nostro præclarum censeri debet, quod posteris exemplum ipse fuerit.

V. Atque omnem quidem illius vitam sermone prosequi ac laudibus efferre longius fortasse fuerit, quam hujus orationis institutum ferat, ac non tam encomii opus quam historiæ; quam etiam ut posteris documento atque oblectationi futuram peculiari scripto mandare comprimis optarem, quemadmodum ipse divi Antonii vitam conscripsit, monasticæ nempe vitæ præcepta sub narrationis specie tanquam lata lege promulgans. Verum cum pauca ex multis illius rebus, quæque nunc nobis, ut notiora et insigniora, ultro memoria suppeditat, commemoravimus, (ut simul et cupiditati nostræ satisfaciamus, et officium huic festo debitum persolvamus,) plura iis, quibus ea cognita sunt, relinquemus. Neque enim alioqui pium, nec tutum est, cum impiorum hominum vita memoriæ prodatur, eximios pietate viros silentio prætermittere; idque in ea civitate, quam vix etiam multa virtutis exempla ser-

vare possint, quippe quæ, ut circos et theatra, ita res quoque divinas pro ludo habeat.

VI. Ille igitur in divinis moribus ac disciplinis statim educatus est, cum liberalibus artibus per exiguum temporis spatium tribuisset, ne videlicet hujusmodi rerum omnino rudis et ignarus, eaque nescire, quæ sibi contemnenda duxerat, videretur. Neque enim nobilem et egregiam animi indolem vanis studiis occupari sustinuit, eodemque modo affici, quo imperiti athletæ, qui dum aërem plus quam corpora feriunt, præmiorum spe frustrantur. Atque et Veteris, et Novi Testamenti libros omnes ita permeditatus, ut ne unum quidem quispiam alius; non modo contemplatione, sed etiam morum ac vitæ splendore ditatur, ac mirifice utrumque connectit, catenam vere auream, et quæ a plerisque minime necti queat : hanc nimirum rationem iniens, ut et vita duce ad contemplationem uteretur, et contemplatione vitam obsignaret. Nam et timor Domini principium est sapientiæ, velut primum quoddam incunabulum; et sapientia, cum timorem excesserit, atque ad charitatem nos subvexerit, ex servis jam amicos Dei ac filios efficit.

VII. Sic porro educatus eti nstitutus, (ut nunc quoque eos oporteret, qui plebis antistites futuri, magnumque Christi corpus tractaturi sunt, secundum magnum Dei consilium ac præscientiam, quæ magnarum rerum materiam longe ante præstruit,) in magnum hunc sacerdotem ordinem cooperatur, atque in eorum, qui appropinquanti Deo appropinquant, numerum ascribitur, ac sacrosanctæ stationis et ordinis honore afficitur, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus deinceps perfunctus, (ut quæ media sunt resecem,) Alexandrino populo, quod idem est, ac si dixissem universo terrarum orbi, præficitur. Neque satis constituere possum, virtutis-ne præmium, an,

ut esset Ecclesiæ fons ac vita, hujusmodi dignitatem acceperit. Hanc enim oportebat, veritatis siti languentem ac prope confectam, Ismaëlis instar, potione refici, aut, velut Heliam, refrigerata per siccitatem terra, e torrente refocillari, paululumque spirantem ad vitam revocari, ac semen Israëli relinqui; ne ut Sodoma et Gomorrha efficeremur, quarum celebris quidem est improbitas, celebrior autem interitus, incolis nempe igni et sulphure oppressis atque obrutis. Propterea nobis jam jacentibus cornu salutis erectum est, lapisque angularis, nos, et sibi, et inter nos constringens, opportune injectus est, aut ignis malæ et vitiosæ materiæ purgator, aut rusticum ventilabrum, quo, inter dogmata, levia a gravibus discernuntur, aut gladius vitii radices excindens: atque adeo Verbum belli socium invenit, et Spiritus hominem, qui pro se spiret, nanciscitur.

VIII. Sic igitur, atque ob eas causas, totius populi suffragiis, non autem secundum pravum exemplum, quod postea inolevit, neque per vim ac cædem, sed apostolico et spirituali modo ad Marci thronum evehitur, non minus pietatis, quam sedis successor; tempore quidem ab eo remotissimus, pietate autem illi proximus invenietur; quæ quidem proprie successio existimanda est. Nam qui eamdem fidei doctrinam profitetur, ejusdem quoque throni socius est: qui autem contrariam sententiam tuetur, adversarius quoque in throno censeri debet. Atque hæc quidem nomen, illa vero rem ipsam et veritatem habet successionis. Neque enim qui per vim irrupit, successor habendus est, sed qui vim perpessus est: nec qui leges violavit, sed qui modo legibus consentaneo creatus est: nec qui contraria dogmata tenet, sed qui eadem fide præditus est; nisi quis fortasse ita successorem dicat, quemadmodum morbum

sanitati, et tenebras luci, et tempestatem tranquillitati, et mentis alienationem prudentiæ succedere dicimus.

IX. Posteaquam autem ad hunc modum præsul designatus est, ad hunc quoque protinus modum imperium administrat. Non enim simul atque ad thronum pervenit, velut qui tyrannidem quamdam aut hæreditatem præter spem arripuerunt, statim ob saturitatem in petulantiam prorupit; hoc enim adulterinorum sacerdotum est, et eorum qui obrepserunt, quique munere quod profitentur, indigni sunt: qui cum nihil prius ad sacerdotium attulerint, nullas ærumnas virtutis causa pertulerint, discipuli simul magistrique pietatis creantur, aliosque ante purgant, quam ipsi purgati fuerint: heri sacrilegi, hodie sacerdotes; heri profani, hodie Sacrorum antistites; veteres vitio, pietate rudes et recentes; quod gratiæ ac favoris humani, non Spiritus opus est; qui cum cætera omnia violenter pervaserint, ad extremum ipsam quoque pietatem tyrannide premunt: quorum non mores dignitati, sed dignitas moribus fidem astruit, ordine admodum præpostero: qui denique plura « Pro suis, quam pro populi ignorantiis [1], » sacrificia debent; ac prorsus duorum alterum peccant, vel quia veniæ ipsi opus habent, ultra modum aliis ignoscentes, ut sic vitium non modo non reprimatur, sed etiam doceatur; vel quia imperii acerbitate peccata sua obtegunt: quorum utrumque fugiens Athanasius, vita quidem sublimis erat, verum animo humilis; atque ea quidem virtute, ut nemo ad eam aspirare posset, cæterum ea comitate, ut ad ejus congressum facilis omnibus aditus pateret, mansuetus, ab ira alienus, ad miserationem propensus, sermone jucundus, moribus jucundior, facie angelicus, animo magis angelicus; in increpando placidus, in laudando erudiendi vim habens; sic utrumque tempe-

[1] Hebr. IX, 7.

rans, ut neutrum horum per immoderationem labefactaret, verum et increpatio paternam charitatem, et laudatio imperio dignam gravitatem obtineret : nec aut mollities dissoluta, aut severitas rigida et tetrica esset; quin potius illa facilitatis et benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet, utraque vero sapientiæ laudem consequeretur; ita denique se comparans, ut nec sermone, propter mores abunde ad institutionem sufficientes, magnopere opus haberet; nec rursus, propter vim facultatemque dicendi, virga admodum egeret; sectione porro multo minus, ob virgam moderate ferientem.

X. Quid autem vobis hominem describere attinet ? Hunc Paulus antevertens depinxit; sive cum « Pontificem » illum magnum [1]; » qui cœlos penetravit, deprædicat; ( huc enim usque progredi non dubitabit oratio, cum Scriptura eos, qui secundum Christum vivunt, pro Christis agnoscat, ) sive cum Timotheo in Epistola, quam ad eum scribit, leges imponit, eum, qui Ecclesiæ antistes futurus est, sermone fingens atque informans [2]. Nam si legem eam, velut regulam quamdam, ei, qui ab his rebus laudatur, admoveris, quam recta ea sit liquido perspicies. Agite igitur, ac mecum laudationis munus suscipite. Nam circa orationem laboro, ac multa quidem prætermittere cupio; verum alias ab alio detineor, neque, quod præcellit, reperire queo, velut in corpore undequaque æquali atque eleganti. Mihi enim, ut quidque occurrit, ita pulchrius ac præstantius videtur, et orationem ad se rapit. Facite igitur, quicumque laudum illius præcones ac testes estis, ut virtutes illius inter vos partiamini, ac præclarum certamen inter vos ineatis, viri simul et fœminæ, adolescentes et virgines, senes et juvenes, sacerdotes et populus, monachi et in sodalitio viventes; qui simplicitatis alumni estis, et

[1] Hebr. IV, 14. — [2] Tim. III, 2.

qui exactioris vitæ studiosi, omnes denique, quorum vita, vel in contemplatione, vel in rebus gerendis versatur. Hic illius, velut corpore vacantis ac materiæ expertis, in jejuniis atque orationibus assiduitatem laudibus evehat, ille insuperabilem in vigiliis ac psalmodiis vigorem. Alius egentium curam et præsidium; alius, ut vel superbis et elatis restiterit, vel ad humiles se demiserit, narret. Virgines pronubum laudent; quæ matrimonii jugo constrictæ sunt, moderatorem; qui solitariam vitam agunt, excitatorem et erectorem; qui in sodalitio vivunt, legislatorem; simplices, deductorem; speculationi dediti, theologum; præcipites, frenum; calamitosi, consolatorem; canities, baculum; juventus, pædagogum; paupertas, largitorem; divitiæ, dispensatorem. Quin mihi videntur, et viduæ patronum laudaturæ; et pupilli, patrem; et pauperes, pauperum studiosum; et peregrini, hospitalem; et fratres, fratrum amantem; ægrotantes, medicum, idque cujuscumque morbi ac medicamenti volueris; sani, valetudinis custodem; omnes denique eum, qui omnia omnibus factus est, ut omnes, vel quamplurimos lucrifaceret.

XI. Hæc igitur, ut diximus, alii mirentur et prædicent, quibus tantum otii suppetit, ut exiguas illius virtutes laucibus prosequantur. Exiguas porro cum dico, ipsum secum comparans dico, ipsiusque virtutes cum ipsius virtutibus conferens; (neque enim id quod « Glorificatum est, » glorificatum est [1], » etiamsi valde sit splendidum, propter exuberantem gloriam, velut Litteris sacris proditum est;) alioqui pauca etiam illius ornamenta hujusmodi sunt, ut ad nominis celebritatem aliis abunde esse queant. Nobis autem, (nec enim ferendum est, nos relicto verbo, rebus levioris momenti ministrare,) ad id, quod laudum ipsius caput est, convertenda est oratio. Deo vero, cujus causa

[1] 2 Cor. III, 10.

hunc quoque sermonem instituimus, acceptum referendum erit, si quidpiam dixerimus, quod illius grandiloquentiæ animique virtuti respondeat.

XII. Fuit quondam tempus, cum res nostræ florerent, ac præclare se haberent, cum nimirum superflua hæc, et verborum lepore atque arte fucata tractandæ theologiæ ratio, ad divinas caulas ne aditum quidem habebat: verum idem erat calculis ludere, inversionis celeritate oculorum obtutum fallentibus, aut omnigenis et lascivis corporis flexibus spectatores ludificari, quod novi quidpiam ac curiosi de Deo vel dicere vel audire : simplex contra ingenuusque sermo atque doctrina, pietas existimabatur. Verum posteaquam Sexti, et Pyrrhones, et contradicendi libidine incitata lingua, velut gravis quidam ac malignus morbus, in Ecclesias nostras magno nostro malo irrepserunt, ac nugacitas doctrinæ atque eruditionis opinionem tulit, (quodque Actuum liber de Atheniensibus narrat,) ad nihil aliud vacamus, quam ut novi aliquid dicamus vel audiamus. O quis Jeremias confusionem nostram caliginemque deplorabit! Ipse solus lamentationes calamitatibus exæquare novit.

XIII. Huic furori Arius quidem ille, a furore nomen habens (62), initium dedit; qui etiam petulantis et effrenatæ linguæ pœnas expendit, in obscœnis et impuris locis extinctus, atque orationis, non morbi, viribus oppressus, ac, Judæ instar[1], ob eamdem Verbi proditionem disruptus. Verum alii, hunc morbum excipientes, impietatis artem condiderunt, nimirum qui divinitatem Ingenito circumscribentes, non modo Genitum, sed etiam Procedentem, divinæ naturæ finibus exturbarunt; nominis tantum societate Trinitatem honorantes, imo ne hoc quidem ipsi integrum conservantes. At non eodem modo beatus ille, et

[1] Act. 1, 18.

vere homo Dei, ac magna veritatis tuba. Quin potius, cum illud perspectum haberet, et tria hæc in numerum unum contrahere, impii erroris esse, novique dogmatis Sabellii, qui primus Divinitatis contractionem excogitavit: et rursus tria, quantum ad naturam, distrahere, nihil aliud esse, quam portentosam Divinitatis sectionem introducere; hanc rationem tenuit, ut unum, quantum ad Divinitatem, pulchre servaret, et tria, quantum ad proprietates, pie doceret, nec aut per unum Deitatem confunderet, aut per tria distraheret, sed intra pietatis metas consisteret, immodicam in utramque partem inclinationem et oppositionem vitans.

XIV. Atque idcirco primum in sancto concilio Nicææ habito, atque illo trecentorum et duodeviginti lectissimorum virorum numero, quos Spiritus sanctus in unum coëgerat, quantum in ipso fuit, morbum compressit; nondum ille quidem in episcoporum numerum allectus, verum primas tenens inter eos qui convenerant. Nam is tum rerum status erat, ut non minus virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censeretur. Deinde cum hoc malum pravi illius follibus jam excitatum atque inflammatum esset, majoremque orbis partem invaderet, (hic enimvero tragœdiæ illæ initium capiunt, quarum fama terram pene ac mare implevit,) varium illi quidem ac multiplex, ut strenuo Verbi defensori bellum infertur: (adversus eum enim qui obsistit, ad contra nititur, infestissima esse acies hostilis solet, atque aliunde aliud quoddam periculum influit; solers quippe et ingeniosa ad excogitanda mala est impietas, atque ad aliquid aggrediendum mire audax: quonam autem modo hominibus parcerent, qui Divinitati non pepercerant?) Unus tamen hic impetus atrocissimus fuit. Nam ipse quoque ad hanc tragœdiam nonnihil confero. Atque hic mihi charissimum solum, pa-

triam, inquam, meam, omni crimine solutam velim : improbitas enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignanda est. Illa enim quippe sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est : hi autem Ecclesia matre indigni. Porro « In vinea quoque spinam » nasci[1] » audiistis : ac Judas, qui in Discipulorum numero erat, proditor fuit[2].

XV. Nec vero desunt, qui ne meum quidem cognominem (63) culpa liberent; qui doctrinæ amore ac studio tum temporis Alexandriæ peregre agens, cum ab ipso humanissime, non secus ac filiorum charissimus, acceptus esset, tantamque apud eum gratiam et auctoritatem obtinuisset, ut res ei maximi ponderis committerentur, consilium, ut hominum sermo est, capit adversus patrem et patronum insurgendi. Et quanquam alii tragœdiæ hujus actores essent, « Manus tamen Absolonis, » ut dicitur, cum illis erat. Si quis vestrum est, qui manum illam, ex qua sancto viro falsum crimen conflatum est, et mortuum illum viventem, et injustum exilium norit, quid dicam intelligit. Verum hoc lubens obliviscar. Sic enim existimo, in dubiis et incertis rebus faciendum nobis esse, ut ad benignitatem et humanitatem propensiores simus, et crimini obnoxios absolvamus potius, quam condemnemus. Malus enim celerrime adducitur, ut bonum etiam virum condemnet : contra vir probus ne malum quidem facile condemnaverit. Qui enim ad vitium minime proclivis est, is nec facile ad male de alio suspicandum movetur. Quod autem jam non sermo, sed res est, nec inexplorata quædam suspicio, sed certissimis argumentis nixa persuasio, id etiam narrabo.

XVI. Cappadox quoddam monstrum, ex ultimis terræ nostræ finibus oriundum, malum genere, animo pejus, ne

[1] Prov. xxvi, 9. — [2] Luc. vi, 16.

omni quidem ex parte liberum, sed dubium ac permixtum, cujusmodi mularum genus esse constat; primum alienæ mensæ mancipium, atque offa venale, sicque comparatum et edoctum, ut omnia ad ventris gratiam, tum faceret, tum loqueretur, tandem cum ad rempublicam gerendam pestifere se contulisset, atque extremo et sordidissimo illius muneri, hoc est, suillis carnibus, quibus turba militaris alitur, suscipiendis præfectus fuisset, atque in commisso sibi negotio infidum se præbuisset, totamque muneris sui administrationem ad ventrem retulisset, posteaquam nihil illi præter corpus reliqui fuit, profugiendi consilium capit, atque aliam ex alia regionem ac civitatem, ut fugitivorum mos est, subinde permutans, postremo ad communem Ecclesiæ perniciem, instar cujusdam ægyptiacæ plagæ, Alexandriam venit. Hic vagari desinit, improbitatem autem et versutiam auspicatur. Cæterum nullius quidem pretii erat, non liberalibus disciplinis imbutus, non in congressu et colloquio facetus, non pietatis larvam saltem et inanem speciem præferens, verum ad suscipienda facinora, resque perturbandas appositissimus.

XVII. Nostis omnes, ac commemoratis, qualia adversus sanctum virum insolenter perpetrarit. Persæpe enim « Impiorum manibus ac potestati viri justi deduntur[1], » non ut illis honor habeatur, sed ut horum virtus exploretur : et quanquam « Improborum mors pessima sit[2], » quemadmodum Scriptura testatur, deridentur tamen interim in hac vita pietatis cultores, dum Dei benignitas tantisper occultatur, ac latent etiam magna earum rerum promptuaria, quæ in posterum utrisque reconduntur : tum, cum, et sermo, et actio, et cogitatio justa Dei trutina expendentur; cum scilicet ipse ad judicandam terram surrexerit, consilium et opera colligens, atque ea, quæ apud ipsum

[1] Job. IX, 24. et XII, 4. — [2] Psal. XXXIII, 22.

teris hominibus, et negotiis omnibus, quæ in medio volvuntur, versantque simul et versantur, ac nobis per repentinas et crebras mutationes imposturam faciunt, sibi ipsis autem invicem mundi loco sunt, ac per comparationem mutuo inter se virtutem acuunt et extimulant. Cum his consuetudinem habens magnus Athanasius, ut omnium aliarum rerum sequester et conciliator erat, illius scilicet exemplum sequens, qui per sanguinem suum ea, quæ inter se dissidebant, pacificavit, ita solitariam quoque vitam cum cœnobiaca in gratiam reducit; illud nimirum ostendens, et sacerdotium philosophiæ minime expers esse, et philosophiam sacri antistitis institutione opus habere.

XX. Sic enim hæc duo, hoc est, tranquillam actionem et actuosam tranquillitatem consociavit et copulavit, ut persuasum omnibus redderet, monasticæ vitæ professionem morum potius gravitate et constantia, quam corporis secessione exprimi atque insigniri. In quam etiam sententiam magnus ille David simul et rebus agendis summopere deditus erat, et perquam solitarius; si cui tamen illud: « Singulariter sum ego, donec transeam[1], » ad hujus dicti comprobationem confirmationemque pondus magnum habere videatur. Quamobrem, qui alios virtute anteibant, iidem ab illius mente longiori intervallo aberant, quam quo reliquos antecedebant; atque ad sacerdotii perfectionem pauca conferentes, multo plura ad philosophiæ utilitatem recipiebant; tantumque ei tribuebant, ut quidquid ipsi placuisset, pro lege haberent; ac rursus vetitum sibi atque interdictum, quidquid ille sententia sua improbasset, existimarent, illiusque decreta pro mosaïcis tabulis ducerent, ac majori, quam quæ sanctis viris deberi videatur, ipsius veneratione afficerentur. Nam cum quidam eo se

[1] Psal. CXL, 10.

contulissent, ut pium virum, perinde ac feram quamdam, vestigarent, nec eum passim quæsitum invenirent, ne alloquendos quidem eos, qui missi fuerant, duxerunt: verum cervices gladiis objiciebant, velut pro Christo periclitantes, atque ita animo comparati, ut si acerbissimi aliquid pro eo perferrent, magni id ad philosophiam momenti esse judicarent, diuturnisque jejuniis, et chameuniis, cæterisque corporis afflictationibus, quas pro perpetuis deliciis habent, multo sublimius ac divinius.

XXI. Atque hic in his studiis versabatur, illud Salomonis comprobans, quo « Suum cuique re tempus esse » docuit[1]. » Ac proinde aliquantisper belli tempus fugiens latitabat, ut cum adventante pacis tempore colluceret, quemadmodum et paulo post contigit. At Georgius, nemine jam ipsius impetum propellente, Ægyptum incursionibus vastat, atque impietatis robore Syriam populatur. Orientis etiam quantum potest arripit, remissos et languidos quotidie, quemadmodum torrentes ea, quæ simul volvuntur, assumens, ac leviores aut ignaviores adoriens. Quinetiam imperatoris simplicitatem sibi conciliat; sic enim ego levitatem appello, pietatem venerans. Nam si vere dicendum est, « Zelum habebat, verum non secun » dum scientiam[1]. » Tum ex proceribus eos sibi pecunia comparat, qui auri amorem Christi amori præferebant, (ipsi etenim opes et copiæ, bona pauperum erant, in flagitiosos usus insumpta,) atque ex his potissimum muliebres homines, et inter viros minime viros, sexu quidem dubios, impietate autem apertos et perspicuos; quibus cum fœminarum cura committatur, haud scio qui fiat, ut imperatores romani eosdem virorum officiis muneribusque præficiant. Tantum valuit ille diaboli administer, ille zizaniorum sator, ille Antichristi præcursor; ita negotium

[1] Eccle. III, 1. — [1] Rom. X, 2.

partiens, ut episcopo quodam, ea tempestate disertissimo, linguæ vice uteretur; (si cui tamen disertum eum appellare libeat, qui non tam impius sectarius fuit, quam inimicus et contentionis studio flagrans : nomen enim consulto præteribo;) ipse autem, manus instar, cohorti suæ esset, ac veritatem aure convelleret, quod quidem ob pios usus collectum, impietatis instrumentum pravi homines effecerunt.

XXII. Hujus potentiæ opus concilium illud fuit, quod Seleuciæ primum, ubi fanum est sanctæ et egregiæ virgini Theclæ, deinde in hac amplissima civitate coactum est, quas urbes pulcherrimis antea nominibus claras, turpissimarum rerum notis celebres illustresque reddidit; sive « Chalanæ turrim[1], » quæ linguas pulchre divisit; utinam illas quoque, in malum nempe concordes! sive Caïphæ concilium, quo « Christus condemnatur[2], » sive quocumque tandem alio nomine conventus hic appellandus est, qui omnia evertit, ac perturbavit. Piam enim et veterem doctrinam, ac Trinitatis patronam, interjecto vallo, ac machinis impulsa et labefactata Consubstantialis voce, sustulit : impietati autem, per scripti dogmatis ambiguitatem, januam aperuit : hoc quidem prætextu, quasi Scripturam revereretur, ac probatissimarum vocum usum amplecteretur, re autem vera arianismum, nullo Scripturæ loco proditum, in ipsius locum substituens. Hæc enim verba : « Simile secundum Scripturas, » simplicioribus hominibus illecebra erant, impietatis hamo circumjecta, imago ad omnes pertranseuntes sese obvertens, communis utriusque pedis cothurnus, « Cribratio ad omnem ventum[3], » ex recens scripta fraude, consilioque adversus veritatem excogitato, licentiam atque auctoritatem assecuta. « Sapientes

[1] Gen. XI, 4. — [2] Joan. XI, 47, et seq. — [3] Eccle. V, 11.

» enim erant ad male agendum : at benefacere non no-
» rant[1]. »

XXIII. Hinc subdola illa et captiosa hæreticorum condemnatio (64), quos, ut plausibilior eorum conatus esset, verbis quidem ab Ecclesia proscripserunt, reipsa autem in medium produxerunt : sic videlicet cum illis agentes, ut non immanis cujusdam impietatis, sed scriptionis immodicæ crimen ipsis impingerent. Hinc profani Sanctorum judices, et nova atque inusitata mixtio, mysticæ nempe quæstiones spectante vulgo tractatæ, atque iniqua rerum gestarum inquisitio, et pretio conducti sycophantæ, et sententiæ stata mercede pronuntiatæ. Hinc alii ab Ecclesiarum thronis injuste pellebantur : alii in eorum locum subrogabantur; sic tamen, ut ab iis impietatis chirographa, non secus atque aliud quidpiam necessarium, exigerent. Atque in promptu atramentum erat, et calumniator a tergo. Ea res permultos e nobis, invictos alioqui viros, in fraudem impulit; qui quamvis mente haudquaquam prolapsi fuerint, subscriptione tamen transversi acti sunt, atque cum illis, utroque nomine improbis, consenserunt; ac, si non flammæ, fumi certe participes fuerunt. Quod quidem ipse multis sæpe lacrymis prosecutus sum, impietatem eam, quæ tunc longe lateque manabat, et persecutionem, quæ nunc ab ipsis Verbi patronis adversus orthodoxam doctrinam excitata est, conspiciens.

XXIV. Nam procul dubio « Stulte egerunt pastores, ut » cum Scriptura loquar, et pastores multi vineam meam » pervastaverunt, ac desiderabilem partem[2], » hoc est, Dei Ecclesiam, multis sudoribus, et victimis, tam ante Christum quam post Christum cæsis, ac denique magnis ipsius Dei pro salute nostra cruciatibus collectam, « Pro- » bro ac dedecore affecerunt[3]. » Nam si perpaucos exce-

[1] Jerem. IV, 22. — [2] Id. X, 21. — [3] Id. XII, 10.

peris, qui, vel ob nominis obscuritatem contemptui habiti fuerunt, vel ob virtutem restiterunt, quos « Israëli seminis » et radicis loco relinqui[1] » oportebat, ut per Spiritus influxiones, rursum efflouresceret, atque ad vitam revocaretur, omnes tempori obsecuti sunt : hoc tantum inter eos discriminis fuit, quod alii citius, alii serius in eam fraudem inciderunt; atque, alii quidem impietatis duces antistitesque se præbuerunt, alii autem in secundo ordine locati sunt, nempe vel timore perculsi, vel quæstu atque utilitate subacti, vel blanditiis inescati, vel denique ignorantia circumventi, ac circumscripti, quod omnium levissimum est; si cui tamen id quoque ad eorum, quibus populi cura commissa est, purgationem sufficere videatur. Nam quemadmodum leonum cæterorumque animantium non iidem sunt motus atque impetus, nec virorum et mulierum, nec senum ac juvenum, verum et ætatum et sexuum haud exiguum discrimen est; sic nec præfectorum et subditorum. Nam e vulgo hominibus, qui per errorem id admiserint, ignoscendum fortasse fuerit, quibus illud plerumque saluti est, quod animum a curiosa exploratione alienum habent; at doctori quo tandem modo idem concedemus, qui aliorum etiam inscitias emendat, nisi id falso sibi nomen arroget? Nam cum Romanorum legem nemini, quamlibet rustico et indocto, ignorare liceat, nec lex ulla extet, quæ criminibus per ignorantiam commissis opem ferat, nonne absurdum est salutis doctores et antistites salutis principia nescire, etiamsi alioqui simpliciores sint, hebetiorique animo? Verum his sane ignoscatur, qui impiis dogmatibus per ignorationem assensum præbuerunt. Quid autem de aliis dixeris, qui etiam ingenii laudem sibi vindicantes, ob eas tamen, quas commemoravimus, causas, imperatoribus manus dederunt, et cum

[1] Isaï. 1, 9.

pietatis personam diuturno tempore tanquam per ludum gessissent, simul ac aliqua supervenit tentatio, qua convinci atque coargui possent, protinus corruerunt?

XXV. Semel quidem adhuc futurum Scriptura pronuntiat, ut « Cœlum et terra moveantur[1], » tanquam id quoque ipsis antea jam contigerit; quibus verbis, mea quidem sententia, illustris rerum mutatio significatur. Atque etiam Paulo fides habenda est, postremum terræ motum nihil aliud fore affirmanti, quam « Secundum Christi adventum[2], » mundique hujus immutationem, atque in tranquillum statum, et ab omni motu et agitatione liberum, translationem. Ego vero terræ motum hunc, nostra tempestate coortum, nullo eorum, qui jam extiterunt, inferiorem esse existimo, per quem omnes philosophiæ dediti ac Dei amore præditi, atque ante tempus in cœlis civium munere fungentes, a nobis dimoventur. Qui tametsi alioqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditur : verum hic admodum bellaces sunt, atque in confligendo acres et feroces, (hujusmodi enim zeli æstus est,) citiusque aliquid, quod non oporteat, emoverint, quam, quod ex officio sit, prætermiserint. Eodem motu non minima quoque populi pars abrumpitur, velut in avium grege, qui cum his, qui prius avolarant, avolat, ac ne nunc quidem simul avolandi finem facit.

XXVI. Sic se res habebant, quandiu Athanasius, illa Ecclesiæ columna, nobiscum versabatur; et sic se habuere, postquam improborum hominum conatibus cessit. Quemadmodum enim qui firmam quamdam arcem expugnare in animum induxerunt, si eam accessu captuque difficilem esse perspexerint, ad artem se conferunt. Quid postea? Arcis præfectum pecuniis aut fraude ad suas partes per-

[1] Agg. II, 7. — [2] Hebr. XII, 26, et seq.

trahunt, sicque nullo jam negotio et labore arcem quoque ipsam in ditionem redigunt. Aut, si mavis, quemadmodum qui Sampsoni insidias struxerant, crinem prius, in quo vires positas habebat, abstulerunt, atque ita demum Judicem in potestatem acceperunt, et deinde ipsi arbitratu suo insultarunt, pristinæque ipsius potentiæ parem ex adverso potestatem adepti sunt; sic quoque alienigenæ nostri, submoto atque e medio sublato nostro robore, ac detonsa Ecclesiæ gloria, ita jam in impietatis dogmatibus et actionibus sese oblectabant. Hic vitam cum morte commutat adversarii pastoris confirmator, et patronus, qui malum haud malo imperio caput præfecerat (65), atque inutili, ut ferunt, pœnitentia in extremo vitæ spiritu affectus, cum nimirum, ob alterius sæculi tribunal, æquus rerum suarum unusquisque judex est. Tria enim hæc esse aiunt, ob quæ tanquam imperio suo indigna, pœnitentia ductus fuerit: primum, quod propinquis suis necem intulisset: alterum, quod Julianum Apostatam Cæsarem nominasset: postremum quod novis fidei dogmatibus studuisset: simulque cum his vocibus e vita discessisse fertur. Rursum autem veritatis doctrina potestatem ac licentiam accipit; atque ii, qui vexati atque oppressi fuerant, solutam libertatem, zelo nempe iracundiam acuente. Quod etiam ipsum Alexandrinis accidit, qui, ut in eos, a quibus contumeliam acceperunt, acerbissimi esse solent, importunam hominis audaciam indignissimis animis ferentes, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt. Notus est vobis camelus ille, atque insueta sarcina, et nova altitudo, primaque illa, ac, nisi me opinio fallit, sola circumductio, quæ etiamnum contumeliosis hominibus minaciter denuntiatur.

XXVII. Posteaquam autem ille injustitiæ turbo (66),

illa pietatis labes et corruptela, ille pravi illius præcursor, hujusmodi supplicio mulctatus est, meo quidem judicio, haud recte; (nec enim quid eum pati, sed quid nos facere decebat, spectandum fuit;) sed mulctatus est tamen, totiusque populi impetum atque iracundiam subiit; tum quidem nobilis ille athleta ex præclara peregrinatione, (sic enim ipsius fugam pro Trinitate et cum Trinitate susceptam appello,) in urbem redit, atque in lætos et alacres cives offendit, imo etiam universam prope Ægyptum undequaque, et ab extremis totius Ægypti finibus, in unum concurrentem, ut alii sola Athanasii voce, alii forma et aspectu saturarentur, alii, quod de Apostolis prædicatur, « Ex umbra » saltem ipsa[1], » et vana corporis figura sanctitatem contraherent : ut, cum multis jam sæpenumero ex omni hominum memoria honores habiti sint, multis etiam obviam proditum sit, idque non præfectis tantum publicis et episcopis, sed familiarium quoque amplissimis quibusque et clarissimis, nullus tamen occursus frequentia et splendore major unquam fuisse memoretur. Unus duntaxat honor huic comparari potest, ille scilicet, quo Athanasius ipse ad priorem urbis ingressum ornatus fuerat, cum ex eadem fuga, iisdemque de causis inita, Alexandriam repeteret.

XXVIII. Quin et de honore illo hujusmodi quispiam sermo circumfertur : dicam enim, supervacaneus licet videri possit, ac velut condimentum, adventitiumque florem orationi adjungam. Post illius adventum quidam in urbem vehebatur, alteram jam præfecturam gerens : noster hic erat, quippe Cappadox, vir imprimis clarus; nec mihi dubium est, quin Philagrium illum a me nominari sentiatis. Ea porro civium erga illum amoris flamma, ut nec ulla alia par, nec erga alium, honor autem, ut rem

[1] Act. v, 15.

totam paucis verbis complectar, amoris magnitudini respondens; cui etiam urbis administratio, tum civium rogatu, tum imperatoris calculo et sententia, rursus mandata fuerat. Tum igitur e vulgo quispiam, cui infinita multitudo videbatur, ac velut pelagus quoddam oculis haudquaquam circumscriptum, ad amicum quemdam et familiarem, in hujusmodi rebus accidere solet, ita locutus esse fertur : « Dic mihi, vir optime, tantam-ne unquam » populi multitudinem vidisti, tamque concordibus animis » ad unum hominem ornandum effusam? Minime, in» quit juvenis. Ac ne Constantium quidem ipsum pari » honorificentia exceptum fuisse opinor : » tanquam videlicet per imperatoris nomen summus honoris vertex significaretur. Tum ille perquam suaviter arridens : « Quid » ais, inquit, quasi magnum aliquid et admirandum dicas? » Imo magnum quoque illum Athanasium pari honore in» troductum fuisse, vix adduci possum ut credam : » simulque patrium quoddam jusjurandum ad id, quod dixerat, confirmandum adjunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse arbitror, ut imperatori quoque ipsi Athanasium anteferret.

XXIX. Tanta erat apud omnes viri hujus veneratio; tantoque stupori fuit, ille cujus nunc meminimus, ingressus. Nam per sexus, et ætates, atque artes divisi, (solet enim maxime civitas illa ad hunc modum instrui, cum publico honore afficiendum aliquem suscipit; quonam vero modo spectaculi illius magnitudinem oratione referre queam?) Fluvius unus omnes erant; Nilum etiam poëta quispiam diceret, illum, inquam, vere aurifluum, et spicis uberem, ab urbe ad Chæreum retroacto cursu fluentem, diei unius itinere, atque eo amplius (67). Liceat mihi, per vos, quæso, paululum adhuc in hac narratione me oblectare. Illic enim animus versatur, nec sermonem

ab ea solemnitate revocare facile possum. Pullus ipsum vehebat, (ac peto a vobis, ne me amentiæ accusetis,) non secus fere, ac « Jesum meum pullus ille[1]; » sive gentilem populum, quem ignorantiæ vinculis singulari beneficio solutum conscendit; sive quid aliud Scriptura significare velit. Illum etiam rami, et varia variis picta coloribus indumenta ante eum projecta et substrata excipiunt; hic solum spreta pretiosa supellectili, ac cujus magnificentiæ nihil par erat. Christi quoque adventus imago fuere, tum qui præeundo clamabant, tum qui choreas agitabant; nisi quod non puerilis duntaxat turba faustis illum acclamationibus excipiebat, verumetiam omnis lingua concors et adversaria hominum, qui sese mutuo superare contendebant. Nam omittam publicos plausus, et unguentorum profusiones, et nocturnas festivitates, et totam urbem lumine coruscantem, publica item et privata convivia, cæteraque per quæ urbes lætitiæ atque hilaritatis argumenta edunt, quæ tum illi amplissime, et supra quam credi queat, conferebantur. Sic vir eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem suam ingreditur.

XXX. Esto igitur, vitæ rationes ita instituerit, ut eos decet, qui tantæ hominum multitudini, præesse debent, verum parem-ne vitæ doctrinam attulit? Decertavit quidem, num ut docuit? Num minus quam quivis eorum, qui pro recta doctrina certamen adierunt, periclitatus est? Num minores, quam pro certaminum merito honores consecutus est? Num denique honoribus illis, quibus in ingressu ornatus est, post ingressum dedecori atque ignominiæ fuit? Minime gentium. Verum omnia, non secus atque in cithara, inter se apta et connexa erant, pulchreque congruebant, tum vita et doctrina, tum certamina et pericula, tum reditus, et quæ reditum sunt consecuta. Nam simul

[1] Luc. XIX, 35.

atque ad Ecclesiam pervenit, non eodem modo affectus est, quo ii solent, qui per iræ impotentiam cæcutiunt, et, ut quidque primum occurrit, ita illud, quamlibet etiam dignum, a quo manus abstineantur, protrudunt aut feriunt, usque adeo sunt in iram præcipites. Verum hoc potissimum tempus ad nominis celebritatem et gloriam idoneum sibi esse arbitratus, (quandoquidem, fere fit, ut qui in calamitate versatur, moderatiorem se præbeat, qui autem referendæ injuriæ potestatem nactus est, insolentius se gerat,) tanta lenitate atque humanitate res eorum, a quibus læsus fuerat, administravit, ut ne iis quidem ipsis, si hoc dici potest, ipsius reditus molestus fuerit.

XXXI. Ac templum quidem sacrilegis nundinatoribus, iisque qui Christo ad quæstum abutebantur, repurgat, in in hoc quoque scilicet Christum referens : nisi quod non « Texto flagello [1], » sed probabilibus argumentis atque ad persuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui et inter se, et cum ipso simultates gerebant, in concordiam reducit ; et quidem ita ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Præterea injuria affectos tyranide liberat, nullum eorum, qui ipsius causæ studebant, et eorum, qui adversas partes sequebantur, delectum habens. Prolapsam insuper fidei doctrinam erigit : ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendideque unius Divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit, aliis epistolas mittens, alios accereens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens. Hoc enim solum ad præmonstrandum virtutis iter sufficere censebat. Ut autem in summa dicam, duorum laudabilium

[1] Joan. II, 15.

lapidum naturam imitatur. Nam et percutientibus adamas efficitur, et dissidentibus magnes, occulta naturæ vi ferrum trahens, ac durissimam omnium materiam sibi asciscens.

XXXII. Verum enim fieri non poterat, ut invidia hæc ferret, atque Ecclesiam pristinæ gloriæ suæ veterique sanitati restitutam, videre sustineret, dissectis nimirum partibus celerrima cicatrice, velut in corpore, obductis. Quamobrem imperatorem adversus eum excitat, in eodem, quo ipse, defectionis crimine versantem, atque improbitate parem, tempore solo posteriorem; qui primus Christianorum imperatorem adversus Christum furore percitus, atque impietatis basiliscum, quem multo ante parturiebat, oblata occasione, subito profundens, simul atque imperator declaratus est, statim, et erga imperatorem, qui ipsius fidei imperium commiserat, improbe, et erga Deum, cui salutem debebat, improbius se gerit; ac persecutionem omnium, quæ unquam fuerunt, teterrimam excogitat; quatenus persuasionem et sermonis blanditias tyrannidi adjungens, (nam eos etiam honores, qui ob certamina tribui solent, Martyribus invidebat,) fortitudinis laudem in dubium revocabat, verborum nempe captiones et argutias ad mores suos transferens, aut, ut verius loquar, a moribus et ingenii vafritie ad ea scelera studium conferens, dæmonisque, qui in ipsius pectore domicilium habebat, artem multiplicemque versutiam imitans. Ille quidem parum amplum atque præclarum esse arbitratus est, universam christianorum nationem imperio suo subjicere; magnum autem et gloriosum fore, si Athanasium ejusque in christiana doctrina vim et facultatem superaret. Perspiciebat enim nihil sibi ex suis in nos consiliis accedere, quod adversus eum in acie staret Athanasius, ejusque conatibus obsisteret. Id enim, quod ex Christianis dece-

debat, gentilium accessione, ipsiusque prudentia quotidie supplebatur, id quod sane mirandum erat. Quæ cum callidus ille impostor et persecutor animadverteret et cerneret, ne personam quidem diutius ferre, ac sophistica et servili dissimulatione uti sustinuit; verum animi perversitate detecta, palam aperteque hominem e civitate exturbat. Egregium enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum etiam præconium consequeretur.

XXXIII. Non multum temporis intercesserat, cum impium illum et sacrilegum ad Persas vis Numinis ultrix ablegat, illicque causam disceptat: et quem magnificum et honoris cupiditate flagrantem transmiserat, eumdem mortuum reducit, ne miseratione quidem quemquam permoventem: imo, ut mihi quispiam narravit, nec ad sepulturam assumptum, sed a terra, quæ ipsius causa turbata fuerat, excussum, æstuque vehementi projectum, insequentis, ut opinor, supplicii præludium. Surgit autem alter imperator, facie minime impudens, quemadmodum is, de quo ante verba fecimus, nec pravis operibus, et operum præfectis Israëlem opprimens, sed mira pietate animique lenitate præditus; qui, ut pulcherrimum imperii sui fundamentum jaceret, rectamque legum sanctionem, unde conveniebat, auspicaretur, cum omnes alios episcopos, tum eum ante omnes, qui omnibus virtute præstabat, ac citra dubitationem ullam pietatis causa oppugnatus fuerat, ab exilio revocat. Quinetiam fidei nostræ veritatem a multis laceratam et perturbatam, atque in sexcentas opiniones partesque distractam, quærit, ut maxime quidem universus orbis, si fieri posset, in fidei negotio consentiret, Spiritusque auxilio in unum coïret: sin minus, ipse certe optimæ parti sese adjungeret, simulque et ei robur afferret, et ab ea vicissim acciperet, excelse simul et magnifice de rebus maximis cogitans. At-

que hic potissimum Athanasius puritatis suæ fideique in Christum firmæ et constantis specimen edidit. Nam cum cæteri omnes, qui doctrinam nostram profitebantur, trifariam divisi essent, ac multi circa Filium, plures etiam circa Spiritum sanctum ægram fidem haberent, (ibi levior impietas pietatis opinionem ferebat,) pauci autem utrinque sani et incolumes essent, primus ille et solus, aut cum admodum paucis, veritatem palam apertisque verbis promulgare non dubitavit, unam trium Personarum divinitatem et essentiam scripto confessus (68): et quod multis illis patribus circa Filium prius concessum fuerat, idem ipse postea in asserenda Spiritus sancti Divinitate superno afflatu consecutus. Atque imperatori donum vere regium et magnificum offert, scriptum nimirum fidei confessionem, adversus novum dogma nusquam in Scriptura expressum (69): ut sic et imperatorem imperator, et doctrinam doctrina, et libellum libellus frangeret atque opprimeret.

XXXIV. Mihi hujus confessionis auctoritate permoti videntur, tum Occidentales, tum quidquid in Oriente vitale est; alii quidem animo tenus pietatem colunt, si quid ipsorum verbis fidei habendum est, ulterius autem eam non proferunt, velut mortuum quemdam fœtum, in materno utero extinctum; alii vero eam, igniculi cujusdam instar, nonnihil accendunt, hactenus scilicet, ut tempori, atque ferventioribus orthodoxis, aut piæ plebi utcumque satisfaciant; alii denique tota verborum libertate veritatem prædicant, a qua parte utinam ipse stem: nec enim majus quiddam jactare audeo; non jam timiditati meæ, sicut nec aliorum ignaviæ ac mentis imbecillitati consulam; (satis etenim superque dispensavimus, non modo alienos nobis non adjungentes, sed nostros etiam corrumpentes, quod sane malorum dispensatorum est;) verum partum

in lucem efferam, et accurate nutriam, atque quotidie augescentem omnibus ob oculos proponam.

XXXV. Sed hoc in illo minus admirationis mereri videtur. Nam qui reipsa pro veritatis defensione periculis se objecerat, quid mirum, si eamdem scripto confessus sit? Quod vero mihi in ipso maxime mirari subit, quodque non citra damnum silentio præteriri potest, hac præsertim tempestate, qua multæ contentiones dissidiaque gignuntur, hoc adhuc superioribus adjiciam. Nam his quoque, qui nunc vivunt, hæc actio doctrina esse queat, si ipsum nobis imitandum proponamus. Quemadmodum enim ab una et eadem aqua, non tantum ea pars disjungitur, quam manus inter hauriendum reliquit, verum id etiam quod manu comprehensum, per digitos effluit: eodem modo a nobis non impiæ solum doctrinæ cultores, verumetiam qui pietatis laude imprimis excellunt, præciduntur, idque non in parvis duntaxat et contemnendis dogmatibus, (minus enim hoc grave esset,) verumetiam in verbis, quæ ad eumdem omnino sensum tendebant. Nam cum essentia una, et tres hypostases a nobis pie dicerentur, (alterum enim Divinitatis naturam, alterum trium Personarum proprietates declarat,) atque eodem quidem modo apud Latinos intelligerentur, cæterum ob linguæ illius angustiam et verborum inopiam, hypostasim ab essentia distinguere non possent, eoque factum esset, ut pro ea, ne tres substantias admittere viderentur, Personarum vocabulum inducerent, qui tandem contigit? Res profecto ridicula, vel potius miseranda. Diversæ fidei speciem præbuit levis illa et jejuna de vocum sono altercatio (70). Hic deinde et sabellismus ob tres Personas excogitatus est, et arianismus ob tres hypostases, quorum utrumque pertinax contendendi studium effinxerat. Quid postea? Cum exigua res aliqua quotidie accederet, quæ molestiam afferret,

(molestiam enim contentio parit,) eo tandem res adducta est, ut periculum esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis abrumperentur. Quæ cum beatus ille vir, et vere homo Dei, magnusque animarum dispensator, oculis auribusque usurparet, sibi tam absurdam et a ratione alienam Verbi sectionem dissimulandam ac negligendam non putavit; verum medicinam morbo quamprimum adhibet. Quonam autem modo id facit? Utraque parte leniter et benigne accita, verborumque sententia diligenter et accurate perpensa, posteaquam concordes reperit, nec, quantum ad doctrinam, ullo modo inter se dissidentes, ita negotium transegit, ut nominum usum concedens, rebus eos constringeret.

XXXVI. Hoc diuturnis illis laboribus et sermonibus, quos jam omnes litteris mandant, longe utilius est; utpote qui ambitione non vacant, ob eamque fortasse causam circa fidei doctrinam quiddam innovatur. Hoc multis vigiliis et chameuniis præstantius, quarum utilitas in his, qui hæc præstant, defigitur, nec latius manat. Hoc pervulgatis atque omni fama celebratis ipsius exiliis et fugis nihilo inferius existimandum est. In eadem quippe studia, ob quæ calamitates illas sibi perferendas duxerat, post calamitates ipsas incumbebat. Quin id etiam ipsum in aliis facere non desinebat; alios quidem laudibus vehens, alios vero parce leviterque feriens; aliorum socordiam excitans, aliorum fervorem reprimens; aliis, ne laberentur, providens, aliis ut lapsi erigerentur, rationem iniens; moribus simplex, gubernandi arte multiplex; verbis sapiens, animo sapientior; si cum humilioribus ipsi res esset, ad eorum captum se demittens; si cum sublimiori mente præditis, altius assurgens; hospitum præses, supplex, malorum depulsor, unus universa ea vere complexus, quæ singulatim diis suis gentiles tribuunt. Addam et conjugatorum, et

virginum patronum, et pacificum, et reconciliatorem, et eorum, qui ex hac vita ad alteram properant, deductorem. O quantam nominum copiam mihi virtus ipsius suppeditat, dum undecumque cognomentum ipsi captare volo!

XXXVII. Cum autem eum vitæ cursum tenuisset, atque ita institutus fuisset, aliosque instituisset, ut et vita ipsius morumque ratio episcopatus norma esset, et ipsius dogmata pro fidei orthodoxæ lege haberentur, quod tandem pietatis præmium capit? Neque enim hoc neglectim transmittendum est. In bona senectute vitam claudit, patribusque suis, Patriarchis, et Prophetis, et Apostolis, ac Martyribus, qui pro veritate dimicaverant, adjungitur. Atque, ut epitaphium quoddam paucis complectar, excellentiori honore in discessu afficitur, quam quo in civitatis ingressibus ornatus fuerat; multas quidem lacrymas excitavit, majorem autem iis rebus, quæ in aspectum cadunt, nominis sui gloriam in omnium animis recondidit. At, o charum et sacrum caput, tu, inquam, qui præter cæteras tuas laudes sermonis et silentii modum eximie coluisti, orationi quidem nostræ finem hic constitue, quæ, si virtutum tuarum præstantiam haudquaquam assecuta sit, at viribus certe nostris minime inferior est. Nos autem utinam ipse benignus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adoratorem : meque, siquidem res pacatæ futuræ sint, in vita teneas, gregemque mecum pascas; sin autem Ecclesia bellis flagratura est, reducas, aut assumas, tecumque, et cum tui similibus colloces, tametsi magnum sit quod postulo, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor, et imperium in sæcula. Amen.

# ORATIO XII[1]. DE PACE II.

*In Constantini urbe habita, ob ortam in populo contentionem, de quibusdam episcopis inter se dissidentibus.*

## ARGUMENTUM.

I. *Pacis delicias prædicat Gregorius.* II. *Gravia nationum bella, graviora Christianorum dissidia.* III. *Pax in qualibet improborum societate colitur.* IV. *Deus charitatis nomine magis quam quovis alio delectatur.* V. *Cur mutuis odiis flagrant charitatis discipuli.* — *Improborum in judiciis levitas.* — *Qui heri ut Elias, aut Joannes prædicabatur, hodie ut Judas, aut Caïphas arguitur.* VI. *Dissentientes iis, qui vertigine laborant, similes.* — *Viros pietate præditos conviciis proscindunt.* VII. *Amicos ab hostibus non internoscunt.* VIII. *Dissidia inter catholicos, hæreticorum risum et cavillationes excitant.* IX. *Gregorius, nec laude, nec vituperio affectus.* — *Quis fructus ex improborum maledictis colligendus.* X. *Duplex censorum genus.* XI. *Quid in doctrina cavendum.* XII. *Duplex pietatis regula.* — *Montanus.* — *Novatus.* — *Phryges.* — *Galatæ.* — *Sabellius.* XIII. *Apollinaris errores.* — *Plurima mala contentionis studium parit.* XIV. *Qui in dissidiis medias partes tenet, ab utrisque male mulctatur.* — *Dei proprium est dissidia comprimere.* XV. *Concordia privatim et publice peruti-*

[1] Alias XIV, quæ autem XXII erat, nunc est XV. Habita circa medium anni 379.

*lis. — Lex Dei inimicorum veniam præscribit.* XVI. *Eximium munus pacificis reservatum. — In discordiis lugendum.*

I. Pax amica[1], non re duntaxat, sed nomine quoque ipso jucunda, quam nunc populo dedi, ac recepi; haud scio an sinceram ab omnibus vocem, Spirituque dignam, ac non potius publica pacta, Deo teste, violata, ut gravior sit nostra condemnatio. Pax amica, meditatio mea, et decus meum, quam Dei, et cujus Deum, et quam Deus esse audimus, velut in illis Apostoli verbis : « Pax Dei[2], » et, « Deus pacis[3]; » et, « Ipse est pax nostra[4]; » ac ne sic quidem eam reveremur. Pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto jam temporis spatio reliquisti? Quando ad nos reditura es? Equidem te supra mortales omnes cupio et exosculor; ac præsentem complector, et absentem multis luctibus et lacrymis revoco, qualibus nec Patriarcha ille Jacob Josephum, « A fratribus quidem venditum, » a fera autem raptum, ut ipse existimabat[5]; nec David amicum suum Jonatham in bello interemptum, aut postea « Filium Absalomem[6]. » Quorum alter paternis visceribus laceratus clamabat : « Fera Josephum rapuit[7], » fera mala et immitis; cruentamque pueri vestem proferens, quasi filii carnes, osculabatur; eadem re scilicet, et dolorem suum incendens, et mitigans : alter nunc montibus illis, in quibus prælium commissum fuerat, dira omnia imprecatur : « Montes Gelboë, dicens, super vos nec pluvia, nec ros » cadat. » Ac rursus : « Quomodo Jonathæ arcus et vires » ceciderunt[8]? » Nunc parricidam, quasi eum non læsisset,

[1] Vide D. Guillon, tom. vi, p. 238-242. — [2] Philip. iv, 7. — [3] 2 Cor. xiii, 11. — [4] Ephes. ii, 14. — [5] Gen. xxxvii, 28. — [6] 2 Reg. xviii, 33. — [7] Gen. xxxvii, 33. — [8] 2 Reg. i, 21, et 25.

excusat, ac cum mortuo in gratiam redit: hoc quoque fortasse nomine pro filio dolens, quod manus adversus patrem intentarat, (hujusmodi quippe paternus affectus est,) quemque bellum sibi, ut hostem, inferentem propulerat ac profligarat, eumdem exanimem velut amicum desiderat; sic natura, qua nihil est violentius, inimicitiam superat.

II. Miseranda quoque res erat, « Arca ab exteris occu» pata, et solo æquata, atque a gentibus conculcata Jeru» salem, filiique Sion, inclyti[1], inquam, illi, et auro » adæquandi, in captivitatem abeuntes[2], » ac nunc etiam dispersi, eoque redacti[3], ut per totum orbem hospites sint, et peregrini. Gravia sunt insuper, quæ nunc, et cernimus, et audimus: patriæ funditus eversæ, innumerabiles copiæ cadentes, terra sanguine et cadaveribus gravata; extera natio alteram regionem velut suam percursans ac populans; non eam quisquam ob defensorum ignaviam criminetur; nam illi ipsi sunt, qui universum pene terrarum orbem bello atque armis subegerunt; sed ob improbitatem nostram, vigentemque adversus Trinitatem impietatem. Sunt hæc sane gravia, et plus quam gravia. Quis eorum inficias iverit, qui ex his, quæ vel ipsi passi, vel aliis compassi sunt, calamitates æstimare norunt? Sed nihil perinde grave atque acerbum est, ut pax pulsa et fugata, et Ecclesia decore suo spoliata, priscaque dignitas et amplitudo sublata et extincta; atque adeo inversa ordinis ratio, ut qui prius ex non populo populus, et ex non gente gens facti fueramus, nunc in eo periculo versemur, ut verendum sit, ne ex populo maximo et gente, in non populum et non gentem redigamur, atque in veterem illum statum redeamus, in quo eramus, cum nobis non impe-

[1] Thren. iv, 2. — [2] 1 Reg. iv, 2. — [3] 2 Esdr. xxxvi, 19.

rares, atque in unum nomen et classem unam convenissemus.

III. Ac profecto facilius esse videtur adversam fortunam ferre, quam secundam conservare: quippe cum nos etiam, qui, cum bello premeremur, ex persecutionibus robur comparavimus, atque in unum collecti sumus, iidem, posteaquam collecti sumus, diffluximus ac dilapsi sumus. Quis enim, modo sanæ mentis, præsentem rerum statum non deploret? Quis sermonem huic calamitati parem invenire queat? Pacem colunt latrones, quos scelus inter se devinxit, et tyrannidis socii, aut furti consortes, aut ad seditionem conjurati, aut adulterii participes, atque insuper chororum sodalitia, et exercituum ordines, et qui navibus vehuntur; mitto enim dicere hæreditates ex æquo divisas, et contrarias in rebus publicis gerendis rationes, et civilium munerum successiones, et magistratus lege atque ordine progredientes; atque adoo celebratissimam hanc sophisticen aut grammaticen, ne dicam philosophiam, in quam insano quodam impetu juvenum ambitio furit, quam tamen parum admodum dissidiis agitatam, imo ut plurimum quietam et pacatam videmus; nos autem nullo concordiæ fœdere ac vinculo constringi, nec unquam in unum coïre possumus, nec ratio ulla extat, quæ huic morbo medeatur; quin potius, quasi vitii, non virtutis, doctores ac discipuli, multos quidem discordiæ igniculos subjicimus, parvam autem, imo nullam omnino concordiæ curam gerimus. Et certe illorum contentiones et dissidia non multum incommodi secum vehunt: imo etiam quosdam dissidere, quam inter se consentire præstat; quis enim, nisi mentis expers, in malum initas conspirationes comprobarit?

IV. Nos autem si quis roget: «Quidnam est quod colitis atque adoratis?» Promptum est respondere, quod sit cha-

ritas. Etenim ut a Spiritu sancto pronuntiatum est: «Deus » noster charitas est [1], » eoque nomine magis, quam quovis alio, delectatur. Quod si præterea ex nobis sciscitetur, «Quæ legis ac Prophetarum summa sit [2]? » Haud quidquam aliud, quam charitatem, Evangelista nos respondere sinet. Quid igitur tandem causæ est, cur, qui charitatem colimus, mutuis odiis flagramus? Qui pacem, implacabile bellum gerimus? Qui angularem lapidem, dirimimur ac distrahimur? Qui petram, concutimur? Qui lucem, caligamus? Qui Verbum, tanto sumus silentio, aut stoliditate, aut stupore atque vecordia, aut, quo verbo utar nescio, pleni; ut cum cibi, et somni, et cantus, rerumque obscœnissimarum, ut aiunt, satietas sit, omniumque non modo molestarum, sed etiam jucundissimarum rerum saturitas, et fastidium tandem oboriatur, cunctaque inter se vicissim immeent, et convertantur; nobis tamen, nec finis, nec modus sit ullus, tum inferendorum, tum accipiendorum vulnerum, non iis duntaxat, qui diversa sentiunt, atque in fidei doctrina dissident, (minus enim acerbum id esset, ac zelus, res laudabilis, modo intra fines suos consistat, id excusaret;) verum iis quoque, qui eamdem fidem profitentur, atque adversus eosdem, et pro iisdem conflictantur. Hoc enim illud est omnium improbissimum, aut maxime miserandum.

V. Et quæ hujus rei causa est? Dominandi amor fortasse, vel opum cupiditas, vel livor, vel odium, vel superbia, vel aliquid eorum, quibus ne eos quidem, qui Deum nullum putant, laborare conspicimus. Quodque scitum et lepidum est, ipsa calculorum inversio est. Nam cum deprehendimur, pii atque orthodoxi sumus, falsoque ad veritatem confugimus, tanquam pro fide contendentes: idque unum, ut in malis, laude dignum, imo turpe admodum facimus, quod vitium erubescentes, ad speciosius

honestiusque nomen, hoc est, ad pietatem, transimus. Attonite et versipellis, dixerit quispiam, et pravi illius, ac vitii architecti figmentum, quisquis es, qui ita afficeris, aut, ut verius loquar, amentissime: hic tibi hesterno die pius erat; quonam igitur pacto hodie impius est, cum nec verbo, nec re, quidquam vel addiderit, vel detraxerit, sed in eadem fidei sententia hæreat, eumdem aërem exhalet, iisdem oculis eumdem solem inspiciat? Aut, si mavis, tanquam de numeris aut mensuris interrogatus, idem plane respondeat? At etiam hodie libidinosus et scortator tibi est, qui hesterno die Joseph erat, (huc enim usque contentio progreditur, quasi flamma quædam per stipulam currens, ac finitima comprehendens,) et Judas hodie, vel Caïphas, qui heri Elias, aut Joannes, aut alius quispiam ex his, qui ad Christi partes se adjunxerunt, et eadem zona accincti sunt, atque eodem, vel fusco, vel atro pallio contecti, quale vita sancta et gravis, mea quidem lege ac sententia, prætendit. Quinetiam pulchrum illum sublimium virorum florem, hoc est, pallorem, aut compositam et quietam loquendi rationem, aut incessus gravitatem cum mansuetudine conjunctam, heri philosophiam, hodie inanis gloriæ studium appellamus; atque eamdem adversus malos spiritus aut morbos potentiam, nunc Jesu, nunc Beelzebub ascribimus, et iniqua rerum harum regula, hoc est, contentione atque iracundia, utimur.

VI. Et quemadmodum eadem terra sanis quidem ac minime læsis fixa et stabilis est, iis autem, qui circumaguntur ac vertigine laborant, movetur, nimirum aspicientium vitio ad rem aspectam transeunte: aut si mavis, quemadmodum idem columnarum intervallum, his, qui propius, majus, iis autem, qui longius remoti sunt, minus videtur, aëre nempe ob interstitium velut surrepto,

ac visu, ea, quæ crassiora sunt, connectente; ad eumdem nos quoque modum ob inimicitiam facile decipimur, nec de iisdem rebus eadem, amantes, et non amantes, judicamus: ac tempus, præter quod par est, multos sanctos, et multos atheos nobis facile designat, vel potius omnes miseros; non hoc tantum nomine, quos nos intuendo, malum exemplar intuentur, (quandoquidem in proclivi est vitium, etiam nullo trahente,) sed etiam quia libenter omnibus omnia concedimus, hac lege et conditione, ut nobiscum insaniant. Ac prius quidem « Nec supervaca» neum aliquod verbum proloqui[1] » periculo carebat, nunc autem etiam summa pietate præditos conviciis proscindimus; imo, cum ne legem quidem foris legere cuiquam fas esset, nec confessiones, hoc est, ut mihi videtur, populi assensum exposcere, nunc contra arcana quoque ipsa profanorum hominum arbitrio permittimus, « Cani» bus videlicet sancta projicientes, ac margaritas » ante porcos mittentes[2]. » Neque id solum, verumetiam ipsorum aures mutuis in nos ipsos probris et contumeliis pascimus: ac ne illud quidem perspicere possumus, minime tutum esse arma hosti committere, nec ei, qui Christianos odit, sermonem adversus Christianum. Nam quod hodie probro objecimus, idem nobis postero die objicietur: atque ad id, quod dicitur, hostis arridet, non quod probet, sed quod amaro animo recondat, ut tempestive adversus eum ipsum, qui concredidit, virus evomat.

VII. Quid hæc committimus, fratres, et quandiu committemus? Quando ab hac crapula emergemus, aut hanc oculorum lemam detrahemus, atque ad veritatis lucem suspiciemus? Quæ hæc caligo est? Quis hic nocturnus conflictus? Quæ hæc tempestas, amicos ab hostibus non internoscens? Cur « Vicinis nostris opprobrium facti su-

[1] Matth. XII, 36. — [2] Id. VII, 6.

»mus, subsannatio et derisio his, qui in circuitu nostro »sunt[1]?» Quodnam hoc tam obnixum mali studium? Quid tam immortali labore fatigamur? Quid autem dico fatigamur? Imo ex ipso malo, ut furiosi solent, robur comparamus, et, cum absumimur, gaudemus; nec usquam est ratio, nec amicus, nec socius, nec medicus, qui morbum, vel medicamentis pellat, vel amputet, nec opitulator Angelus, nec Deus, verum præter alia, Dei quoque benignitatem nobis præclusimus. « Ut quid, Do»mine, recessisti longe? Quomodo averteris in finem[2]?» Quando nos visitabis? Quonam hæc progredientur, et ubi consistent? Equidem vereor, ne præsens rerum status ignis illius in expectatione positi fumus quidam sit, ne his Antichristus superveniat, ac nostros lapsus et morbos in principatus sui occasionem arripiat. Non enim sanos, ut opinor, nec charitate septos adorietur; verum « Regnum »in se ipsum prius dividi[3] » oportet, atque ita fortem, eam, inquam, rationem, quæ in nobis est, tentari et ligari, ac tum vasa diripi, nobisque eadem accidere, quæ nunc hosti nostro a Christo accidere perspicimus.

VIII. Idcirco « Ego ploro, » ait Jeremias in lamentationibus, atque oculis meis lacrymarum fontes huic calamitati pares quæro, ac « Sapientes mulieres voco[4], » ut luctum excitent, aut certe adjuvent: ventris etiam dolore afficior, et sensuum organis vellicor, nec quomodo quibusque verbis dolorem leniam, habeo. Idcirco vetera silentur, nova comico more sugillantur. Comœdia enim est hostibus mea tragœdia. Idcirco non parum Ecclesiis detraximus ac scenæ adjunximus, idque in hujusmodi civitate, quæ data opera, ut aliis, ita divinis rebus illudit, quæque potius præclarum aliquid et laude dignum riserit,

[1] Psal. LXXVIII, 4. — [2] Id. IX, 22, et LXXVIII, 47. — [3] Luc. XI, 21. — [4] Thren. I, 16, et seq.

quam ut ridiculum aliquid non derisum prætereat : ut mihi mirum futurum sit, si me quoque, hoc est, advenam pietatis præconem (71). hæc dicentem, ac non ridenda omnia, sed quædam studiose tractanda esse docentem, non riserit. Quid dico riserit? Mirabor nisi pœnæ etiam a me expetantur, dum prodesse cupio. Talis enim est rerum nostrarum status, ut nec mihi mœrorem afferant, aut Ecclesiæ occupatæ, (id quid fortasse cuipiam ex iis, qui imbecilliore animo sunt, accidere queat,) aut aurum aliis fluens, aut pravæ linguæ, quod suum est facientes, male videlicet loquentes, quoniam bene loqui non didicerunt.

IX. Neque enim metuendum est, ne Deus loco circumscribatur, aut venalis existat, ut totus ditiorum sit. Nec item me vel laudatores, vel vituperatores immutabunt, (quemadmodum qui cœno unguentum, aut unguento cœnum admiscent, ac per mixtionem qualitates confundunt,) ut maledicos sermones, tanquam a me ipso mutatus, graviter et inique animo feram. Non multas profecto pecunias laudatoribus numerarem, si me laudando meliorem efficerent. Nunc autem aliter se res habet. Quod enim sum, hoc maneo, sive maledictis afficiar, sive laudibus in cœlum ferar. « Homo autem temere verbis natat[1], » inquit Job; ac quantum petram spuma, aut pinum, vel aliquam aliam densam et proceram arborem auræ, tantum me linguæ circumfluunt, simulque hujusmodi quiddam mecum commentor : sic falsa objicit accusator, non me magis, quam eum, qui loquitur, hic sermo attingit, etiamsi me nominatim convitiis petat; si autem vera, me ipsum potius, quam eum, qui loquitur, accusabo; (a me enim illi sermonis materia subministratur, non autem illius sermo causa est cur talim sim;) ac vocibus præteritis, ut quæ

[1] Job. xvi, 3.

nihil sint, mei ipsius ero, hoc unum ex eorum improbitate commodi capiens, ut cautius vitam instituam. Tertium autem, in quo etiam maximum aliquid atque imprimis magnificum habet hæc maledicentia, istud est, quod una cum Deo maledictis impetimur. Iidem enim et Deitatem rejiciunt, et Deitatis præconem contumeliis afficiunt. Quamobrem nihil horum grave est, tametsi id plerique existiment; verum illud molestum, quod jam nemo fidelis et virtute simplex, atque a fuco et simulatione immunis esse credatur, quantumvis etiam animi firmitate ac sincera pietate præditus sit; sed alius quidem aperte quoque malus est, alius vero pro larva tantum et colore quodam morum facilitatem habet, ut virtutis specie fallat.

X. Et certe non ideo statim omnes nigri judicantur, quia nonnulli tales sint, nec ignobiles aut deformes, aut ignavi, vel intemperantes et libidinosi, quod plures ita se habeant, verum per se quisque ac privatim expenditur, nec eorum quidquam, quæ vel vitio, vel laudi dantur, communiter omnibus attribuitur; hic contra vitium ad omnes facile diffunditur, atque ob multorum, vel etiam quorumdam culpam, universus ordo in invidiam et crimen vocatur. Quodque omnium gravissimum est, hæc criminatio non in nobis tantum sistit, verum ad magnum et venerandum nostrum mysterium transit. Etenim ex iis, qui res nostras expendunt, (quod iis omnibus pene contingit, qui de rebus alienis judicium sibi arrogant,) alii admodum lenes et humani sunt, alii perquam acerbi et maligni. Illi enim improbitatem nostram ita vituperant, ut interim fidei doctrinam omni reprehensione liberent: hi autem in legem quoque ipsam, quasi vitii magistram, culpam conferunt, idque præsertim, cum in multos improbos antistites inciderint.

XI. Quid hæc, o viri, et quandiu insaniemus? Non

saltem sero sapiemus? Non expergiscemur? Non erubescemus? Non, si nihil aliud, hostium certe linguas, quæ falsa etiam crimina facile affingunt, vitabimus? Non immodico huic contentionis studio finem imponemus? Non cognoscemus, quænam quæstiones, et quatenus a nobis percipi possint, quænam vero vires nostras superent? Quænam sint hujus temporis, ac terrenæ confusionis, quæ menti nostræ tenebras effundit, quænam autem futuri sæculi, et cœlestis libertatis, ut tandiu aliis contenti simus, aliis vero purgemur, donec tandem postea perfectionem adipiscamur, ac desiderii finem consequamur? Non apud nos ipsos discernemus, quænam ne quærenda quidem omnino sint, quænam mediocriter; quænam contentiosis hominibus concedenda et relinquenda, quoquo modo se habeant, utpote quæ nullum doctrinæ nostræ detrimentum afferant? Quænam fidei soli, quænam etiam ratiocinationibus donanda? Pro quibus denique alacriter, non ferro et armis, sed rationibus pugnandum? Nam adversas quoque manus attollere, prorsus a caula nostra alienum est, atque iis, qui nobis infensi sunt, abjiciendum.

XII. Non unam hanc pietatis regulam nobis propositam esse ducemus, ut Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unam in tribus Personis deitatem et potentiam adoremus, nihil supercolentes; (libet enim nonnihil eos imitari, qui in his rebus sapienter se gerunt; alterum enim impossibile, alterum nefarium et impium est;) nec magnitudinem unam per nominum novitatem discindentes? Non enim quidquam se ipso majus aut minus est. Hoc quippe posito et constituto, cæteris etiam in rebus consentiemus, saltem qui eamdem Trinitatem colimus, atque ejusdem pene dogmatis et corporis sumus, ac superfluos et inutiles quæstionum hujusce tempestatis stolones ac deflexus, tanquam communem quemdam morbum, excindemus, ac de

medio tollemus. An vero, ut ea, quæ adhuc longius remota sunt, prætercam, non mihi sufficiebat pravus adversus Spiritum sanctum Montani spiritus, et Novati audacia, sive impura puritas, quæ nominis honestate multitudinem inescat, et Phrygum adhuc vigens initiantium et initiatorum furor, fere veterum furori similis, et Galatarum, impietatis nominibus affluentium, dementia, et Sabellii contractio, et Arii divisio, atque hinc nata sophistarum hujus temporis subdivisio, qui tantum ab illis, quantum loquax lingua a tarda et inerti, discrepant? At nos etiam adversus nos ipsos pene contendimus, qui, quantum ad caput attinet, belle valemus, ac pro iisdem, et adversus eosdem contendimus.

XIII. De fraterno illo dissidio, quod nuper inter nos extitit, loquor, ex quo, et Deus, et homo ignominia afficiuntur; ille videlicet, nec pro nobis quidem omnino genitus, et cruci affixus, ac proinde nec sepultus, nec a morte revocatus, quemadmodum nonnullis Christum præpostere amantibus placuit; verum hic tantum honoratus, ubi honor in dedecus et contemptum recidit, atque ob eam causam in duos filios dissectus aut compositus: hic autem non perfecte assumptus, aut honore affectus, sed maxima ex parte abjectus et abalienatus, siquidem maximum quid in hominis natura, est divina imago, et mentis facultas. Oportebat enim scilicet, posteaquam Deitas unita esset, humanitatem dividi, ac circa mentem homines, alioqui sapientes, insipientes evadere, meque, qui totus cecidi, atque ob primi hominis inobendientiam et diaboli fraudem condemnatus sum, non omni ex parte salutem consequi, ut ita, et Dei beneficium, et nostra salus imminuatur. Ad quam indignitatem illud etiam accedit, quod qui a Deo salute donati sumus, hominum causa bellum gerimus, tantumque in nobis contendendi studium

exuberat, ut ipsum quoque aliorum ambitionibus commodemus, ac pro alienis thronis proprias inimicitias suscipiamus, in una re duo gravissima peccata committentes, cum nimirum et eorum ambitionem inflammemus, et ipsi vitiosæ nostræ affectionis hoc adminiculum accipiamus, quemadmodum, qui in præceps feruntur, propinquas petras aut firmiores frutices.

XIV. Verum nobis potius curandum erat, ut eos per quietem nostram imbecilliores redderemus. Sic enim rectius ipsis, quam pro ipsis dimicantes, consuleremus. At nunc alii, mea quidem sententia, perquam misere se belli socios aliis adjungunt, et vicissim belli socios accipiunt, adeo ut mundus, qui diuturno labore vix tandem et paulatim, nec sine multorum sanguine collectus fuerat, in duas jam contrarias partes divisus sit: quicumque autem paci student, mediosque se profitentur, ab utrisque male mulctantur, utpote qui vel contemptui sint, vel etiam bello lacessantur. A qua parte cum nos quoque hodierno die stemus, qui hæc reprehendimus, ac propterea cathedram certaminis et invidiæ plenam accipimus, haud mirandum erit, si ab utrisque conteramur, ac post multos labores et sudores de medio submoveamur; ut sublato intermedio pariete atque omni impedimento, cominus jam atque omni animorum impetu sese mutuo convulnerent. Enimvero hæc sedare atque comprimere, maxime quidem Dei fuerit, qui omnia tanquam vinculis quibusdam constringit; deinde autem etiam hominum eorum, qui honestatem colunt, atque concordiæ bonum cognitum et perspectum habent: illud quidem bonum a Trinitate exorditur, cui nihil æque proprium est, ac naturæ unitas, et in se ipsa concordia; cujus boni participes sunt Angeli, et divinæ Potestates, quæ et cum Deo, et secum pacifice se gerunt; progreditur etiam ad res omnes creatas, quarum ornamen-

tum in concordia situm est; apud nos denique versatur, quoad animam quidem, per mutuam virtutum comitatum et societatem; quoad corpus autem, per membrorum aut elementorum inter se concinnitatem atque proportionem, quarum altera pulchritudo, altera sanitas, et est, et appellatur.

XV. Quanquam autem illud quoque Salomonis prædicem, qui, ut aliis omnibus rebus, ita « Bello etiam ac » paci tempus[1] » statuit; hoc unum tamen adjiciam, utriusque quidem rei tempus observandum esse, (quandoquidem, juxta illius legem et sermonem, honeste interdum bellum geri potest;) quandiu autem licet, propensiores ad pacem esse debemus, hoc enim sublimius est et divinius. Absurdum quippe fuerit existimare concordiam privatim quidem optimam rem esse; at publice non perinde utilem et fructuosam: ac domum quidem illam et civitatem optime gubernari, quæ vel nullis omnino, vel certe minimis dissidiis laboret, aut si laboret, quamprimum ad se redeat, morboque liberetur; reipublicæ autem ecclesiasticæ aliud quidquam bono pacis melius ac præstabilius esse: et unumquemque quidem, ut secum pacatus sit, omne studium adhibere; (pax enim illud est, quod quisque privatim expetit, atque in turbulentas animi permotiones imperium;) erga alios autem non eumdem se præbere, verum proximi oppressionem gloriam suam ducere: id etiam absurdum fuerit existimare, quod, cum Deus quidem iis, a quibus læsi fuerimus, « Non solum septies[2], » sed sæpius, ac toties noxas remittere jubeat, quod videlicet remissio remissionem conciliet; nobis autem licitum sit eos etiam, a quibus nulla nobis injuria illata est, libentiori animo divexare, quam ab aliis beneficiis affici: ac cum tantam quidem beatitudinem pacificis reconditam

[1] Eccle. III, 8. — [2] Matth. XVIII, 22.

esse perspectum sit, ut in electorum ordine, soli « Filii » Dei vocentur [2]; » nos autem, dum inimicitiarum et simulatum amore tenemur, in ea tamen opinione versemur, ut Deo, qui pro nobis, ut nos secum in gratiam reduceret, bellumque nostrum intestinum extingueret, supplicio affectus est, rem gratam facere arbitremur.

XVI. Absit a nobis, o fratres et amici, hæc animi sententia. Pacifici illius munus, hoc est, « Pacem, revereamur, quam nobis hinc discedens [3], » quasi aliud quoddam legatum reliquit. Unum hoc bellum agnoscamus, quod cum adversariis potestatibus committitur. Eos quoque, qui nobis infesti sunt, fratrum nomine appellemus, si tamen id æquo animo patiantur. Exiguum quiddam concedamus, ut, quod majus est, recipiamus, nimirum concordiam. Vinci nos sinamus, ut vincamus. Videte palæstræ leges, et athletarum certamina, qui ex eo plerumque, quod humi jacent, iis, qui supra siti sunt, victoriam extorquent. Hos æmulemur, non inexplebiliores convivas aut mercatores, qui partim immoderate appositis epulis ingurgitati, partim nimiis mercibus onerata nave, ventrem potius diruperint, ac navim secum demerserint, quam ut ex hac inexplebili aviditate fructum illum ceperint, amissis maximis ut exigua tuerentur. Atque ipse quidem hæc clamo, et contestor, nec, quod ait Scriptura, facere desinam : « Propter Sion non tacebo, et propter » Jerusalem non quiescam [1]. Deficit enim anima mea » propter interfectos [2], » quos quidem non gladius aut fames, sed gloriæ et imperii amor sauciavit; ita ut, qui cadunt, non miserationem magis quam odium sui excitent. Vos autem, si sermonibus meis parueritis, melius utrisque id fuerit : sin autem, affectu rationem superante, contem-

[1] Matth. v, 9. — [2] Joan. xiv, 27. — [3] Isai. lxii, 1. — [4] Jerem. iv, 31.

nendos eos et repudiandos duxeritis, ipse quidem, et quantum ad Deum, et quantum ad homines, officio meo satisfeci; neque enim quisquam, tametsi pacis admodum studiosus, Deique amore præditus, a me, ut opinor, amplius aliquid requiret; vos vero, quæ deinde sequentur, videritis. Nec enim asperius aliquid adjiciam, quandoquidem filiis parcere lex paterna est. Utinam autem magnum illum judicem propitium et pacatum vobis experiri contingat, et nunc, et in die retributionis, in ipso Christo Domino, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

## ORATIO XXII [1]. DE PACE III.

*Quam post dissidium composuimus nos, qui ejusdem fidei sumus.*

### ARGUMENTUM.

I. *Quamvis natura fragiles, bonum, quod in nobis est, diffluere non sinit charitas. — Charitas animis infixa, naturæ vim obtinet.* II. *Sugillat Gregorius eos, qui pravo animo Catholicorum dissidia observabant.* III. *Eos, ut dissentionis judices, ad concilium vocat. — Catholici, non de Deitate, sed de ordine et disciplina dissenserunt.* IV. *Dissidentes, erant circa Divinitatem concordes. — Nimis pastoris amore peccarunt.* VI. *Pax inter Catholicos composita, et pacis sponsor Gregorius. — Gregorius pro bono pacis ad omnia perferenda paratus.* VI. *Ad Trinitatis doctrinam transfertur oratio. —*

[1] Alias XIII, quæ autem XXIII erat, nunc est XXV. Habita post præcedentem, circa medium annum 379.

*Sabellii Ariique errores confutat.* VII. *Filius et Spiritus sanctus, nec originis expertes dicendi, nec ad alterum a Patre principium referendi.* VIII. *Deitatis principium, et ea, quæ ab ipso principio manant, pari honore prosequenda.* IX. *Ingenitus, Filium gignendo, nihil quod corpori conveniat patitur.* X. *Hæretici impietate celebres fiunt.—Trinitas vere Trinitas est.* XI. *Trinitas unam et eamdem Deitatis naturam habet, quæ ex Patre, et Filio, et Spiritu sancto agnoscitur.* XII. *Contemnitur Divinitas, cum in Trinitate aliquid despicitur.* XIII. *Trinitatis opus est, quod Catholici inter se dissentientes, ad concordiam revocati sunt.* XIV. *Trinitas efficiet etiam ut hæresum ova dura ac solida disputatione confringantur.*

I. Zelus est fervidus[1], Spiritus lenis, charitas benigna, vel potius ipsamet benignitas, spes longanimis: zelus accendit, Spiritus mitigat, spes expectat, charitas constringit, nec bonum, quod in nobis est, dissipari ac diffluere sinit, quamvis alioqui fluxæ fragilisque naturæ simus: atque e tribus unum, aut cum est, manet, aut cum mota et convulsa est, in integrum restituitur, aut cum abscessit, revertitur; non secus ac plantæ, quæ manibus per vim in diversum tractæ, simul atque dimittuntur, statim ad sese, primamque suam naturam recurrunt, idque sibi proprium esse ostendunt, ut invitæ quidem inflectantur, non invitæ autem erigantur. Vitium enim est natura quidem in promptu, et facilis ad malum cursus, et unda in præceps labens, aut etiam festuca quædam, quæ ad scintillam et ventum facile succenditur, et inflammatur, et una cum suo fœtu absumitur. Flamma quippe materiæ fœtus est, ac materiam ipsam, non aliter atque improbos homines

[1] Vide D. Guillon, tom. VI, p. 235-238.

improbitas, absumit, tandemque cum suo alimento evanescit. Si quis tamen ad boni alicujus habitum pervenerit, eoque penitus imbutus fuerit, huic jam in vitium labi difficilius erit, quam ab initio bonum fieri. Quandoquidem bonum omne, tempore ac ratione confirmatum, naturæ vim obtinet, velut hæc quoque animis nostris infixa charitas, cum qua veram charitatem colimus, et quam charitate complexi sumus, atque totius vitæ præsidem et moderatricem nobis statuimus.

II. Ubi sunt igitur, qui res nostras, tam bene, quam male se habentes, studiose ac diligenter observant, non ut judicent, sed ut improbent : nec ut nobis gratulentur, sed ut insultent; et ut bona quidem calumnientur, mala autem tragicis verbis exaggerent, atque ab alienis lapsibus excusationem vitiis suis quærant? Utinam recte judicarent. Esset enim aliqua etiam bilis utilitas, ut est in proverbio, si inimicorum metu cautiores efficeremur : nunc autem cum odio et animi improbitate, quæ rationi tenebras offundit, et ob quam ne vituperatio quidem ullam auctoritatem habet, ad judicandum accedunt. Ubi sunt igitur, qui Divinitatem pariter et nos oderunt? Hoc enim ex omnibus, quæ patimur, illustrissimum et magnificentissimum est, quod cum Deo periclitamur. Ubi sunt, qui suorum quidem mansueti et placidi judices sunt; alienorum autem severi censores, ut hic quoque fucum veritati faciant? Ubi sunt, qui vibices nobis probro vertunt, cum ipsi vulnera habeant? Qui offendicula nostra exagitant, cum turpiter ipsi prolabantur? Qui maculis nostris gaudent, cum ipsi in cœno volutentur? Qui « Festucas nobis objiciunt[1], » quæ nec insidentes magnum dolorem afferunt, et facile depelli atque efflari ab oculis possunt, cum interim ipsi trabium mole oppressi caligent?

[1] Matth. VII, 4.

III. Agite igitur, estote arcanorum nostrorum participes : ad concilium vos, etiam exosi, vocamus : arbitris hostibus utimur; (o insignem arrogantiam, vel potius fiduciam!) ut pudore suffusi victique recedatis, (quo quid magis novum ac mirum fingi potest?) cognita nimirum, ex eo ipso quod ægrotavimus, nostra sanitate. Non enim de Deitate dissensimus, sed ordinis ac disciplinæ causa certavimus : nec de eo inter nos contentio extitit, utra impietas potius eligenda esset, ea-ne, quæ Deum contrahit, an illa quæ vel Spiritum sanctum duntaxat, vel Filium quoque ipsum una cum Spiritu a divina essentia distrahit: alteram-ne, inquam, an utramque impietatis partem amplecteremur. Hi enim, ut in genere dicam, hujusce tempestatis morbi sunt; cum quidam sint homines, qui « Ascensiones » in corde suo ponunt[2], » non confessionis, sed abjurationis; non theologiæ, sed blasphemiæ. Alius enim alio in impietatis opibus liberalior ac profusior est, perinde atque non id metuant, ne impiis erroribus sese constringant, sed ne hac in re moderatiores atque humaniores sint, quam cæteri.

IV. Nostra autem non eadem est ratio. Nam quod ad Divinitatem attinet, non minus quam ipsa secum Divinitas, nisi magnum hoc dictu sit, inter nos consentimus atque concordamus; « Labiumque unum[1] » et vox una sumus, contra tamen atque ii, qui turrim olim extruebant. Illi enim in malum conspirabant : nos autem ob pulcherrima quæque concordiam colimus, ut unanimes atque uno ore Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum glorificemus; idque de nobis prædicetur, « Quod vere in nobis sit Deus[2] » eos a quibus unitur, uniens, et eos, a quibus gloria afficitur, gloria afficiens; nec tantum prædicetur, sed etiam credatur. Verum aliis de rebus contentio inter nos fuit :

[1] Psal. LXXXIII, 6. — [2] Gen. XI, 1. — [3] 1 Cor XIV, 25.

male etiam id quidem, non enim inficiabor; (nec enim diabolo aditum ullum aut ansam, nec improbis linguis licentiam dari oportuit;) non tamen tanta, quanta iis videtur, qui res nostras per calumniam insectantur. Nam cum fieri non posset, quin aliquid peccaremus, ut homines, nostrum hoc erratum fuit, quod nimio pastoris amore affecti sumus, nec ex duobus eximiis, uter magis expetendus esset, reperire potuimus, quoad usque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione poneremus. Hoc nostrum crimen est. Hoc nomine, qui volet, nos condemnet, aut absolvat. Hoc hæreticorum præsidium est. Præter hoc nihil habetis, etiamsi maxime cupiatis. « Muscæ, inquit ille, cum in oleo moriuntur ac putrescunt, ipsius suavitatem corrumpunt[1] : » livor quidem ea, quæ recta sunt, inficere volet, sed non poterit. « Omnium » etenim rerum fortissima est veritas[2], » ut mihi et Esdræ videtur.

V. Nos igitur quidem dissidia nostra inter nos composuimus, ac componemus. Nec enim fieri potest, ut filii parentibus inique jus dicant, interveniente præsertim communi Trinitate, pro qua bello impetimur, et propter quam bellum haud geremus. Ego pacis sponsor sum, tantillus videlicet tantæ rei, quoniam « Deus humilibus dat » gratiam, sublimes autem usque ad terram deprimit[3]. » Quid vero vobis illud proderit, o communes nostri pacificatores? Pacificatores namque estis, idque beneficii nobis inviti confertis. Non enim vos propterea pii estis, si quid nos aliqua in re vel parva vel magna peccemus : nos quidem ob vitium haud laudandi, si quid peccemus, vos autem nihilominus impii estis, quamvis nos peccemus; nisi etiam eo magis, quod labentibus acerbiores estis. At-

[1] Eccle. x, 1. — [2] 3 Esdr. IV, 35. — [3] Prov. III, 34. Jacob. IV, 6, et 1 Petr. v, 5.

que ut nos omnibus in rebus unanimes esse perspiciatis; ex eoque perpetuam etiam hanc concordiam fore intelligatis, tametsi hujus rei fidem jam, ut opinor, vobis ea, quæ videtis fecerint, probus nimirum ac benignus Pater, et Filius obsequens, una sedentes, mutuumque sibi ipsis ornamentum afferentes; a quibus, si qui in vobis benevolentiæ concordiæque fomites erant, exsuscitati sunt; tamen id quoque sermo persuadeat. Illum quidem jam audiistis, meisque auribus sermonum ipsius admiratio etiamnum insonat: nec dubito quin majus illud sit, quod in animis vestris reconditum est, quam quod in aërem fusum: nos autem rursus audietis, si rursus expetitis; et si cui nondum ad probationem sufficiunt, quæ sæpenumero publice prædicata sunt, id perficiant tentationes illæ ac lapidationes, quas et jam pertulimus, et perferre parati sumus, non detrimento ducentes pati, sed potius non pati: idque eo magis, quod periculorum, quæ pro Christo tolerantur, gustum cepimus, ex quibus etiam optimum retulimus fructum, nempe populi hujus incrementum.

VI. Quid igitur vultis? Vos-ne hoc convictos tenet, et nihil opus est, ut nos hac de re gravemur, nec secundam de Deitate orationem habeamus, nostræque infirmitati parcitis, quæ tanta est, ut vix hæc ipsa vobis eloquar? An potius oportet, velut gravioribus auribus, eumdem sermonem sæpius insonare, ut diuturna saltem vocis contentione in audientium aures tandem loquamur? Sed me hac vestra quiete et silentio ad dicendum invitare videmini. Nam silentium parœmia quoque consensum esse docet. Proinde utriusque sermonem, ex una anima, atque ex uno ore accipite. Illud demum molestum est, quod hæc, in sublimem quemdam montem evectus, vocemque desiderio parem nactus, ad omnes eos simul, qui de religione male sentiunt, in universo orbe, velut communi quodam thea-

tro, proloqui nequeo. « Filii hominum, usquequo gravi » corde? Ut quid diligitis vanitatem, et quæritis menda» cium[1], » dum non unam, nec simplicem Deitatis naturam inducitis, verum aut tres a se invicem alienas et distractas, nec mirum si dixerim, defectibus etiam et excessibus pugnantes; aut unam quidem, sed jejunam et angustam, quæ non habeat, ut magnorum causa sit, perinde atque vel non potuerit, vel noluerit : idque duplici de causa, nempe vel ob invidiam, vel ob metum : illud quidem, ne quid æquale; hoc vero, ne quid inimicum et pugnans inducatur? Itaque, quanto Deus rebus creatis antecedit, tanto utique primæ causæ magnificentius est, Divinitatis, quam rerum creatarum, principium esse, ac per interpositam Deitatem ad res creatas venire, quam ut contra, harum causa, Deitas condita fuerit, quemadmodum sublimibus istis, nimisque ad indagandum propensis placet.

VII. Etenim si Filii et Spiritus sancti dignitatem confitentes, eos vel principii expertes induceremus, vel ad alterum principium referremus, timendum revera esset, ne Deus contemptu afficeretur, aut Deo contrarium aliquid inveheretur. Cum autem quantumlibet Filium aut Spiritum extuleris, nunquam tamen eos supra Patrem ponas, nec a causa removeas : verum illuc præclaram generationem et admirabilem processionem referas. Percontabor paululum ex te, qui Ingeniti et Anarchi, hoc est, principii expertis, amorem tantopere præ te fers, uter tandem Deum magis contemnat, is-ne qui ipsum talium, quales tu inducis, principium constituat, an qui non talium, sed natura et gloria æqualium, et quales doctrina nostra profitetur? An vero tibi ad honorem amplum, atque adeo amplissimum erit, quod filium habeas, idque eo magis, si patrem in omnibus rebus referat, verumque

[1] Psal. IV, 3.

genitoris sui simulacrum gerat, tibique sexcentis servis imperare minus jucundum futurum est, quam unius filii parentem esse: Deo autem quidpiam majus ac præstabilius erit, quam Filii Patrem esse, quod quidem gloriæ accessio est, non decessio, quemadmodum et Spiritus productorem esse? An te illud fugit, cum Deum, Filii ac Spiritus, velut creaturarum, principium statuis, nec principium abs te honorari, et quæ ex eo manant, ignominia affici? Illud, quia vilium, et exiguorum, ac Deitate indignorum principium constituis; hæc, quia parva, nec creata tantum, sed omnium etiam, quæ creata sunt, contemptissima et abjectissima facis: siquidem horum causa, et aliquando condita sunt, non secus ac instrumenta ab artifice, quæ ante artifices non erant, nec alias extitissent, nisi quid eorum opera Deus creare voluisset, perinde videlicet ac voluntas ipsa nequaquam sufficeret. Quidquid enim alicujus rei causa factum est, abjectius est eo, propter quod factum est.

VIII. At ego Deitatis principium, temporis expers, inseparabile, atque infinitum statuens, et principium, et ea, quæ a principio manant, pari honore prosequor: illud, quia talium est principium, hæc, quia tali modo, et talia, et ex tali, ne tempore, nec natura, nec cultu et veneratione distincta, unum divisim existentia, et conjunctim divisa, (dictu licet mirum,) non minus ob relationem, quam inter se habent, laudanda, quam si unumquodque per se privatim acceptum et intellectum esset: perfectam ex tribus perfectis Trinitatem, unitate quidem ob divitias mota, binario autem superato, propterea quod Deitas supra materiam et formam sit, ex quibus corpora constant, Trinitate vero propter perfectionem definita, (hæc enim prima binarii compositionem superat,) ut nec Deitas angusta maneat, nec in infinitum diffundatur. Illud enim

parcum ac jejunum, hoc confusum; illud judaïcum prorsus, hoc ethnicum, ac multorum deorum cultum redolens.

IX. Quin hoc quoque, nec inscite fortasse atque imperite, sed perquam etiam prudenter et circumspecte mecum reputo, tibi quidem nihil periculi ex eo imminere, si Filium genitum asserueris. Non enim verendum est, ne Ingenitus aliquid eorum, quæ corporibus ac materiæ conveniunt, in gignendo patiatur, cum ne corpus quidem sit, idque vel communes ipsæ de Deo notiones facile concedunt. Quare quid nobis timorem fingimus, ubi non est timor, ac sine causa, ut vulgo dici solet, impii sumus? At vero mihi periculum est, ne Deitatis jacturam faciam, si creaturam admisero. Nec enim, qui creatur, Deus est; nec qui conservus, Dominus, quamlibet alioqui primas inter servos et res creatas ferat, atque hac una re in contumelia humanius aliquanto tractetur. Nam qui eum debito honore fraudat, non magis ipsum, per id quod tribuit, honore afficit, quam per id, quod eripit, ignominiam ei inurit, utcumque res ea honoris speciem et obtentum habeat.

X. Quod si passiones circa generationem tibi fingis, ego quoque idem circa creationem mihi fingam. Nam ne id quidem, quod creatur, citra passionem creatur. Quod si nec genitus est, ut ipse sentis, nec creatus, quod veritas sentit, quod tibi reliquum est, accipe, qui per creaturæ nomen eo pene audaciæ prorumpis, ut idem dicas. Ac tu quidem, male Deitatis judex atque arbiter, nihil intentatum relinquis, nihil non audes, non enim alia ratione nomen tuum illustrare poteras, quam si, ut qui tyrannicis sunt moribus, atque ad alienas facultates eripiendas propensi, infirmiores homines, eodem tu quoque modo Deum ab imperio et dominatione procul submoveres. Ego con-

tra unam vocem, eamque brevem et compendiosam habeo. Trinitas vere Trinitas est, fratres. Trinitas porro non inæqualium rerum enumeratio est; (quid enim alioqui prohibeat, quin, et decadem, et centuriam, ac myriadem nominemus, si cum tot numeris componatur? Multa quippe, multoque his plura in numerum cadunt;) sed æqualium et honore parium complexio, cum scilicet nomen ea, quæ natura unita sunt, connectat, nec, quæ solutionem nesciunt, defluente numero dissipari sinat.

XI. Sic sentimus, sic animo affecti sumus, ita tamen, ut, quam relationem atque ordinem hæc inter se habeant, Trinitati ipsi soli, ac purgata mente hominibus, quibus, vel in hac vita, vel in posterum Trinitas id patefecerit, noscendum relinquamus. Nos autem unam et eamdem Deitatis naturam teneamus, quæ ex principii experte, et generatione, et processione agnoscitur, quemadmodum id quod nobis inest, mente, sermone, ac spiritu intelligitur, (quantum quidem ex sensibilibus, ea, quæ animo et ratione intelliguntur, atque ex parvis maxima conjicere possumus, quandoquidem nulla imago veritatem assequi potest,) ipsam secum concordem, semper eamdem, semper perfectam, qualitatis, quantitatis, temporis expertem, increatam, atque ejusmodi, ut nec ei quidquam unquam defuerit, nec defuturum sit, incomprehensibilem, nunquam se deserentem, nec deserturam: vitas et vitam, lumina et lumen, bona et bonum, glorias et gloriam, verum et veritatem, ac spiritum veritatis, sancta et ipsammet sanctitatem: Deum unumquodque, si separatim consideretur, mente videlicet, ea, quæ separari nequeunt, separante: Deum rursus hæc tria, siquidem simul intelligantur, ob eumdem motum et eamdem naturam: eam rationem habentem, ut nec supra se quidquam reliquerit, aut aliud quidquam superarit; nihil enim erat: nec rursus

quidquam post se relictura aut superatura sit; nihil enim futurum est: nec denique secum aliquid æquale admittat; nihil enim est ex omnibus rebus creatis, et servis, et participantibus, ac circumscriptis, quod increatam illam, et dominam, et participatam, atque infinitam naturam assequatur. Verum alia longo prorsus ab ea intervallo distant, alia propius quodam modo ad eam accedunt, atque accessura sunt; idque non vi naturæ, sed gratiæ, nempe cum servitus Trinitati recte præstita, supra servitutem assurrexerit: nisi tamen hoc quoque ipsum libertas et regnum est, dominationem probe agnoscere, nec ea, quæ inter se distincta sunt, per animi abjectionem confundere ac permiscere. Porro quibus tantum, tamque honorificum est serviisse, quanta tandem horum dominatio censenda est? Et cum cognitio ipsa beatitudo sit, quantum, quæso, illud est, quod cognoscitur?

XII. Hoc nobis magnum illud mysterium vult; hoc nostra in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ac commune nomen, fides et regeneratio, atheiæ abjuratio et Deitatis confessio. Nam hoc commune illud nomen est. Quocirca trium aliquid contemnere, aut separare, confessionem ipsam contemnere est, hoc est, regenerationem, Divinitatem, deificationem, spem. Videte qualia Spiritus nobis, cum Deum ipsum prædicamus, largiatur; et quibus rebus nos mulctet, cum spernitur ac rejicitur. Mitto enim dicere terrorem atque iram, cujus minæ non in cultores, sed in contemptores intenduntur. Atque hæc nobis ad vos breviter, non disputandi, sed docendi modo; non aristotelico, sed piscatorio; non improbe ac veteratorie, sed spiritualiter; non circumforanee, sed concionatorie et ecclesiastice; non ad ostentationem, sed utiliter dicta sint: ut qui adversum nos conciones habetis, et in publicis conventibus vos ipsos iactatis, atque in hoc uno concordes

estis, nos idem sentire, eodem modo inspirari, idem spirare intelligatis; nec, ut qui fame premuntur, exigua nostra, sive peccata, sive ludicra dicenda sunt, colligatis atque in vulgus spargatis. Extremæ quippe miseriæ est, non propriis viribus, sed aliorum imbecillitate niti atque confidere.

XIII. En mutuas dextras, inspectantibus vobis, jungimus. Eu quin Trinitas, quam nos æque celebramus et adoramus, effecerit. Hoc vos benigniores rectiusque de religione sentientes efficiot. Utinam sane exaudiamur, atque hic dies, qui vocatur sanctus, fiat dies, non contradictionis, sed latitudinis; non tentationis monumentum, sed triumphale festum; ut mutua nostra concordia, totiusrue pene terrarum orbis, qui partim jam ante sanus erat, partim sanitatem nunc recepit, partim sanus esse incipit, vobis quoque salutis atque instaurationis causa sit. O sancta, et adoranda, et longanimis Trinitas! Longanimis enim es, quæ eos, a quibus scinderis, tandiu toleras. O Trinitas, cujus ego, ut cultor ac sincerus præco essem, jampridem dignus habitus sum! O Trinitas omnibus aliquando, vel per illuminationem, vel per pœnam agnoscenda! Utinam hos quoque, qui nunc contumeliis te afficiunt, adoratores accipias, nec quemquam, ne ex minimis quidem amittamus, vel etiamsi mihi propterea aliqua gratiæ jactura facienda sit: non enim tantum dicere audeo, quantum Apostolus[1].

XIV. Quid? Hæc vobis minus grata sunt, ac lingua distorquetur, et confutationem parturit? Hanc quoque aliquando videbimus, cum vobis plus otii, quam nobis suppetat; ac lepidos et elegantes vestros fœtus, imo abortus cognoscemus, cum ruptis aspidum ovis, aut dura et solida disputatione confractis, irrita ea et evanida esse

[1] Rom. IX, 3.

aperte demonstraverimus, abditumque in ipsis impietatis basiliscum in medium protulerimus; basiliscum quidem illum, cæterum mortuum, et imperfectum ac motu carentem, ipsisque partus doloribus immortuum, ac, prius quam gignatur, non existentem, (libet enim verbis vestris uti, ut nonnihil gratiæ apud vos ineam,) ob conceptionem non minus detestabilem, quam ob abortum miserabilem. Hoc nobis, mihi credite, daturus est ille, qui potestatem nobis dedit « Super aspidem et basiliscum ambulandi, et calcandi supra serpentes et scorpiones [1]; » qui etiam « Satanam, vel tanquam fulgur e cœlo lapsum [2], » ob antiquum splendorem, vel serpentis instar fugientem, ob posteriorem obliquitatem, et immutationem in eum statum, ut jam humi repat, sub pedibus nostris brevi conteret; ut a malis paululum quiddam respiremus, fugato prorsus dolore, et mœrore, ac gemitu, nunc et in posterum, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

## ORATIO XXIV [3].

*In laudem S. martyris Cypriani, cum postridie illius solemnis memoriæ rure rediisset Gregorius.*

### ARGUMENTUM.

I. *Optimorum virorum memoria, non modo pia, sed utilis.* II. *Mutuum desiderium est mutui amoris argu-*

[1] Psal. xc, 13, et Luc. x, 19. — [2] Ibid. 18. — [3] Alias xviii, quæ autem xxiv erat, nunc est xxxiv. Habita mense octobri anni 379.

*mentum.* III. *Zelus moram non patitur. — Gregorius omnem terrenam cupiditatem pro Christo abjecit. — Stulti, qui terrenarum rerum cupiditate vincuntur.* IV. *Celebranda omnium Martyrum memoria. — Christus primus Martyr.* V. *Cyprianus inter Martyres celeberrimus.* VI. *Cyprianus totius orbis decus et ornamentum. — Genere clarus.* VII. *Eruditione conspicuus.* VIII. *Non celanda superiora sanctorum vitia. — Cyprianus, ante conversionem, dæmonum cultor, Christianorum persecutor et magus.* IX. *Justina virgo patricio genere nata. — Cyprianus Justinæ amore captus.* X. *Ejus pudicitiam modis omnibus labefactare aggreditur. — Justina in tanto constituta periculo, ad Deum confugit.* XI. *Deiparam Virginem supplex invocat. — Victrix e certamine discedit. — Tentator se victum fatetur, et Cypriani corpus invadit.* XII. *Cyprianus a dæmone obsessus, ad Justinæ Deum confugit, et Christi fide liberatur. Magicos libros publice flammis devovet. — Baptismum suscipit. — Ædituus efficitur. — Pastor creatur.* XIII. *Deus in Cypriano, sicut in aliis, fidei auctor et consummator. — Cyprianus omnium virtutum exemplar. — Arianorum et Sabellianorum flagellum.* XIV. *Decius adversus Christianos furit. — Cyprianus in exilium ejicitur.* XV. *Fideles per litteras hortatur ac roborat. — Docet res caducas cœlestibus postponendas. — Unicam esse Christianis patriam. — Veram nobilitatem consistere in conservanda Dei imagine. — Atrociora supplicia pro Christo contemnenda.* XVI. *Cyprianus capite truncatur.* XVII. *Cypriani corpus diuturno tempore apud religiosam matronam occultatur. — Revelatione in lucem profertur.* XVIII. *Ipsi Cypriani cineres prodigia efficiunt. — Virtutes omnes Martyribus offerendæ.* XIX. *Pravi affectus reprimendi, ut cum Martyribus victoriam*

*reportemus. — Hoc honorum genere magis delectatur Cyprianus, quam cunctis aliis in unum congestis. — Invocatio.*

I. Cyprianus fere nos effugit : o ingens damnum! Idque vos passi estis, qui eum omnium maxime suspicitis, annuisque honoribus ac publicis conventibus celebratis. Cyprianus, inquam, cujus, vel etiamsi alioqui oblivionis vitio laboraremus, meminisse tamen necesse fuerat; siquidem optimi potissimum viri memoria colendi sunt, iique, quorum meminisse non modo pium est, sed etiam utile ac fructuosum. Verum hoc debitum cum fœnore dissolvamus; si tamen pares rei facultates habemus, ac non rerum omnium egestate et penuria conflictamur. Quod si etiam admodum pauperes inveniamur, non dubito, quin vir ille, ut in omnibus rebus animi magnitudine ac modestia præditus, tum nostræ moræ, tum inopiæ, facile sit veniam daturus; modo hoc nomine gratias Deo agamus, quod memoria ipsius ex animis nostris haudquaquam effugerit. Vere gratias Deo agamus; id enim æquum est; atque ut hinc initium ducamus, quam commode, pulchrisque Dei mensuris, « Qui omnia cum pondere et » numero, et mensura constituit ac moderatur[1], » ad vos rediimus, a silentio et solitudine ad sermonem, a Martyrum studiosa ad Martyres, a corporea relaxatione ad spirituales epulas!

II. Desiderabamus vos, o filii, et pari desiderii affectu a vobis expectebamur; id enim mihi persuadeo. Videte paterni animi candorem : nam et quod meum est narro, et vestro erga me affectui testimonium præbeo, atque hactenus inter nos disjuncti, ut desiderium nostrum utrinque agnoscere, ac ipsa locorum distantia et intervallo, quemad-

[1] Sap. XI, 21.

modum pictores tabulas, explorare possemus, rursus convenimus. Quam magnus memoriæ fomes est, vel brevis amicorum familiaritas et consuetudo, iis utique qui moribus sunt ad amandum propensi, quique Dei erga genus humanum amorem imitantur! Quidni autem, cum Christi, qui propter nos ad formam usque servilem se ipsum exinanivit, et a cœlestibus alienos et peregrinos ad se collegit, discipulos nos profiteamur, quidni, inquam, mutuo amoris complexu inter nos hæreremus, « Spiritus» que unitatem in vinculo pacis[1], » quæ Legis et Prophetarum mysterium, seu caput est, servaremus?

III. Jam igitur hoc unum et primum beneficium habemus, quod ipsi quam celerrime ad mutuos amplexus accurrimus. Neque enim zelus moram patitur; totiusque vitæ instar est unius dieculæ spatium desiderio laborantibus. Alterum est, idque maximum, quod non post festum accessimus, seriusque, quam ut Martyrum sacris interesse queamus, eoque oblectamento animique jucunditate frui, quæ hinc nobis comparatur. Nam cæteris quidem in rebus me quovis homine segniorem esse non inficior; omnem enim cupiditatem abjeci, ex quo Christo nomen dedi, neque ex omnibus rebus, quæ aliis jucundæ atque expetendæ videri solent, ulla teneor; non opibus quæ fluxæ et caducæ sunt, ac sursum deorsumque volvuntur, non ventris voluptatibus, non saturitate, quæ libidinem parit, non veste molli et diffluente, non gemmarum splendore et gratia, non auditu præstigias offundente, non olfactu animum effœminante, non vulgi ac theatri plausibus qui furorem excitant, quos jampridem iis, qui ejus rei desiderio afficiuntur, haud gravatim reliquimus, non denique his omnibus quæ ex primo illo gustu, qui nobis interitum attulit, originem traxerunt : quin potius

[1] Ephes. IV, 3.

magna eos in stoliditate versari existimo, qui ab hujusmodi rebus sese vinci patiuntur, ac vili et sordido circa eas studio nobilitatem animæ inficiunt, fluxisque et fugacibus, quasi certis et stabilibus, totos se addicunt. Hujus vero rei inexplebili quadam aviditate teneor, nec ab ea unquam divelli possum, mihique etiam hunc affectum inesse facile patior : Martyrum honoribus oblector, pugilum cruoribus exulto; atque aliorum quidem certamina et victoriæ sunt, coronæ autem meæ. Usque eo gloriam hanc præripio, et eorum egregia facinora mea esse duco!

IV. Omnium quidem Martyrum memoria celebranda est, omnibusque, et linguæ, et aures, et mentes prompte aperiendæ, ut de eorum laudibus libenter aliquid dicamus et audiamus, omniaque alia eorum certaminibus inferiora esse, censeamus. Nam cum multa nos ad melioris vitæ studium ducant, atque ad virtutem erudiant, ratio, lex, Prophetæ, Apostoli, Christi cruciatus, Christi, inquam, primi Martyris, qui crucem conscendit, meque secum duxit, ut peccatum meum affigeret, et de serpente triumpharet, et sanctitatem ligno afferret, et voluptatem vinceret, et Adamum primæ incolumitati restitueret, ac prolapsam imaginem erigeret atque instauraret : cum tot, inquam, tantaque habeamus, non minus tamen ad vitam recte instituendam nobis utilitatis afferunt Martyres, hæc holocausta ratione prædita, victimæ perfectæ, oblationes Deo gratæ et acceptæ, veritatis præconia, mendacii proscissiones, legis, quæ spirituali modo intelligitur, expletio, erroris oppressio, vitii insectatio, peccati diluvium, mundi lustratio.

V. Tum tu mihi, Cypriane, et re et nomine charissime, supra cæteros Martyres celebrandus occurris, (nec enim verendum est, ne Martyres Martyribus invideant,) atque et virtute tua majorem in modum afficior, et memoria re-

creor, ac præ gaudio quasi lymphatus feror, et quodam modo in eodem tecum martyrio versor, dimicationisque socius et particeps sum, ac totus ad te transeo : sive me tibi doctrina et eloquentia conciliet, qua tu tanto reliquos mortales anteibas, quanto ratione prædita brutis animantibus præstant; (fit enim, nescio quo pacto, ut, non minus inter eos, qui studii cujusdam atque instituti nomine inter se conjuncti, quam qui affinitatis et consanguinitatis vinculo inter se devincti sunt, amor coalescat;) sive id repentinæ et admirabili mutationi tuæ, quæ vim omnem orationis excedit, omnique exemplo præstantior est, assignari debeat. Nam sol etiam post nubem, qua prius obducebatur, jucundior illucessit; et ver post hyemis tristitiam dulcius est; suavior etiam apparet ridens tranquillitas, et expansum ac pacatum mare, cum, post ventorum tumultum, et tumescentes fluctus, littoribus alludit.

VI. Hic Cyprianus, o viri, (ut et qui nostis, ex ipsa commemoratione majorem voluptatem capiatis, et qui ignoratis, historiam omnium nostrarum pulcherrimam, commune Christianorum decus, atque ornamentum discatis;) hic, inquam, Cyprianus, magnum quondam Carthaginensium, nunc autem totius orbis nomen, opibus conspicuus, potentia illustris, genere clarus, siquidem maximum nobilitatis argumentum est, senatorem esse, primariamque in eo ordine sedem obtinere, flos juventutis, elaboratum naturæ opus, doctrinæ principatus, tam philosophicæ, quam cujusvis alterius generis disciplinæ, idque quacumque parte eas spectare volueris; adeo ut in eo, et variarum artium cognitio mirabilior esset, quam singularum exacta et perfecta scientia, et rursus singularum exquisita et modis omnibus absoluta perceptio plus admirationis haberet, quam variarum artium collecta scientia : vel, ut apertiori distinctione hæc explicem, alios multiplici, alios

profunda rerum cognitione, alios utraque laude, omnes autem omnino superaret.

VII. Ac eruditionem quidem libri ipsi testantur, quos ille complures et luculentos pro nobis conscripsit, posteaquam Dei, « Qui omnia facit, et mutat[1], » benignitate, doctrinam suam in melius transtulit, atque stoliditatem rationi subjecit. Quænam autem hinc mihi jam dicenti ratio tenenda sit, et quo me vertam plane incertus sum. Vereor enim, ne nimis longum ac prorsus intempestivum sermonem habeam, si Cypriani omnia commemoranda suscepero; et rursus, ne maximo eos, qui adsunt, detrimento mulctem, si quid prætériero. Ut igitur medium quemdam, inter temporis brevitatem et auditorum cupiditatem, cursum teneam, hæc mihi ineunda ratio videtur: cætera quidem scientibus relinquam, ut iis, qui ea ignorant, si qui tamen tales sunt, exponant, atque ex ea re utrique parem utilitatem capiant, tum qui illius virtutes docent, tum qui addiscunt; (quandoquidem hujus quoque viri vel sola recordatio sanctitate animum imbuit, maximumque pondus ad excitandum virtutis studium habet oratio;) ego vero ex illius rebus unum aut alterum breviter exponam, quæ etiam hujus generis sunt, ut ea, ne si maxime quidem velim, præterire queam.

VIII. Dicam porro, quæ prioris ipsius vitæ ratio fuerit, quæ salutis via, quæ vocatio, quæ in meliorem vitæ statum mutatio. Equidem eos admodum ignavi atque abjecti animi esse existimo, qui Martyri, rerum minus laudabilium commemoratione, contumeliam inferri arbitrantur. Hac enim ratione nec magnus ipse Paulus laudem mereatur[2], et Matthæus publicanus in sceleratissimorum hominum numero habendus fuerit, ac noster etiam Cyprianus. Ille quidem pristinarum suarum persecutionum, et mutati

[1] Amos. v, 8. — [2] 1 Tim. 1, 13.

zeli mentionem facit, ut videlicet ex utriusque collatione Dei beneficentiam magis concelebret: alter vero in Discipulorum enumeratione sibi ipsi « Publicani » cognomentum[1], perinde atque aliud quoddam nobilitatis insigne et ornamentum adjungit: hic denique superioris vitæ turpitudinem longa oratione proscindit, ut ipsam quoque scelerum confessionem Deo muneris loco offerat, ac multis eorum, qui ab improba et flagitiosa vivendi ratione animum revocant, ad melius sperandum via existat. Quæ igitur illius improbitas fuerit, quamque magna et gravis, expendite. Dæmonum cultor erat, qui Christi postea Discipulus fuit: et persecutor acerbissimus, qui postea magnus veritatis propugnator extitit; et verbo et opere, utpote in utroque pollens, viam nostram turbabat, qui postea utraque re peregregiam Christianis operam dedit. Jam quantus ex arte magica, a qua potissimum ad hominum famam pervenerat, huic malo cumulus accedebat? Quantum item hæc crimina exaggerabat corporis intemperantia et libido, quæ tantam vim habet, ut quandoque sapientes etiam viros furore efficiat, deteriusque sentire cogat, equulei petulantis et indomiti more, rationem secum arripiens?

IX. Ad ipsum autem jam mali caput se confert oratio. Nec vero quisquam primas vitæ Cypriani partes intuens, voluptatibus indulgeat; verum ultimis ad pudicitiam revocetur. Virgo quædam erat patricio genere nata, honestisque moribus prædita. Audite virgines, ac simul exultate, imo etiam quæcumque pudicitiam in matrimonio, et pudicitiæ amantes colitis; nam utrisque communi ornamento est ista narratio. Virgo hæc forma erat perquam liberali et egregia. Accinat huic nobiscum David: « Omnis gloria filiæ » Regis ab intus[2], » vera Christi sponsa, pulchritudo recondita, viva statua, donarium sacrilegas manus non me-

[1] Matth. x, 3. — [2] Psal. xliv, 14.

tuens, fanum inaccessum, « Hortus conclusus, fons signa- » tus [1], » ut Salomonem quoque aliquid ipsi accinat soli Christo servata. Magnus Cyprianus, unde, et quo modo, haud scio, hujus virginis omni ex parte tutæ, ac morum gravitate præditæ amore captus est. Nam procaces et avidi oculi, ea etiam, quæ attingere nefas est, attingunt, organum nempe omnium promptissimum atque avidissimum. Nec tantum captus est, sed ejus quoque pudicitiam tentabat. O singularem stultitiam, siquidem futurum sperabat, ut eam diriperet! Vel potius, o ingentem illius impudentiam, qui res hujusmodi audebat, atque ad audendun impellebat! Ille etiam « In paradisum [2] » adversus eum, qui primus effictus est, ab initio irrepsit, « Et medius inter » Angelos stat, Jobum ad cruciatum deposcens [3] : » ac postremo Dominum ipsum, qui eum oppressurus et morte affecturus erat, adoriri non dubitat, eique, qui nulli tentationi obnoxius est, tentationem admovet [4], (quoniam alterum, in externa Dei facie, Adamum videbat,) quasi ipsum quoque superaturus. Nesciebat enim fore, ut humanitatem aggressus, in divinitatem incideret. Quid igitur mirum, ipse etiam per Cyprianum sanctam animam, atque intactum corpus aggreditur?

X. Cæterum ipse quidem eam sollicitabat, ac pro lenone, non vetula quadam muliercula ad hujusmodi res idonea, sed dæmone, quodam, corporum ac voluptatis amante, utitur. Rebelles siquidem et invidæ potestates ad obeunda hujus generi sministeria celeres esse solent, multos nimirum ruinæ suæ socios quærentes. Hujus porro lenocinii merces, victimæ, et libamina erant, affinitasque ea, quæ per sanguinem et sacrificiorum nidorem cum eo contrahitur. Talem enim iis mercedem pendi oportebat, qui hujusmodi beneficia contulissent. At puella simul atque malum per-

[1] Cant. IX, 12. — [2] Gen. III, 4. — [3] Job. I, 6. — [4] Matth. IV, 1.

sensit, et insidias intellexit, (puræ etenim ac divinæ animæ diaboli technas celerrime deprehendunt, quamlibet alioqui versipellis ille sit, atque in conatibus suis varius ac multiplex,) quid facit, et quid adversus vitii opificem molitur? Desperatis omnibus aliis remediis, ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amorem sponsum suum patronum ac defensorum assumit, qui et Susannam mortis periculo liberavit, et Theclam servavit; illam a sævis senioribus, hanc a tyranno ipsius proco, et a matre adhuc crudeliori. Quem tandem hunc sponsum? Christum, qui et « Spiritus increpat, et eos, qui merguntur, sublevat [1], » et pedibus mare pergrat [2], et spirituum legionem in pro» fundum mittit [3], quique et justum virum e lacu eripit, » leonibus in escam objectum [4], » ac per manuum extensionem victoriam de feris consecutum, et « Fugitivum » Prophetam a ceto voratum [5], » in ipsisque visceribus fidem integram servantem liberat, et in Assyria « Pueros inter » flammas incolumes servat [6], » flamma nimirum per Angelum refrigerata, ac quarto tribus illis adjuncto.

XI. Hæc, atque his plura commemorans, virginemque Mariam supplex obsecrans, ut periclitanti virgini opem ferret, jejunii et chameuniæ pharmaco sese communit; tum quidem, ut formæ venustatem tanquam insidiosam obscuraret, sicque flammæ materiam subtraheret, ac libidini fomitem absumeret; tum vero ut per fidem et humilitatem propitium sibi Deum redderet. Neque enim Deus ulla re perinde, atque voluntaria corporis afflictatione, conciliatur, lacrymisque misericordia vicissim rependi solet. Non est apud me dubium, quin reliquam hujus historiæ partem avide expectetis. Trepidatis namque, et anxii estis pro virgine, nec minus pro ipsius amante, ne

[1] Matth. XVII, 17, et XIV, 25. — [2] Luc. VIII, 25. — [3] Marc. V, 13. — [4] Dan. XIV, 30. — [5] Jonæ. II, 2. — [6] Dan. III, 33, et seq.

utrisque malum tandem et funestum finem hic amor habuerit. Verum bono animo estote. Fidem enim hic amor conciliat : ac dum procus virginis nuptias ambit, a Christo ipse despondetur, atque, extincta libidinis flamma, veritatis ardor excitatur. Quo pacto id acciderit, quæritis? Hic jam in jucundissima narrationis parte versor. Virgo superat, dæmon superatur. Tentator ad amantem accedit, seque succubuisse indicat. Itaque ab eo contemnitur. Quam rem indigne ferens, contemptorem ulciscitur. Quænam autem hæc ultio est? In eum ipsum, a quo ante colebatur, immigrat, ut malum malo extruderetur, ac furori furor medicinam afferret. A virgine quidem, non secus ac bellica quædam machina a firmo et valido muro, repellitur, sermone nimirum et precibus fugatus; cum eo autem, a quo missus fuerat, colluctatur. O rem miram et inauditam! Ad eum, a quo teli cujusdam instar jactus fuerat, rediit, ipsumque, velut « Alterum Saülem, præfocabat[1]. »

XII. Quid hic igitur demens ille amator, et prudens arreptitius? Mali depulsionem quærit, et invenit. Ingeniosus enim ac solers esse solet, quisquis premitur. Quænam autem depellendi mali ratio fuit? Ad Justinæ Deum, quemadmodum « Saül ad Davidis citharam[2] » fidiumque pulsus, confugit : ad hujus pastorem se confert; atque, ut amore per acceptam plagam, ita malo spiritu per fidem in Christum purgatur, amoremque commutat. Diu tamen episcopus ipsi fidem abrogavit, eumque repulit. Incredibile enim, ac miraculi simile ei videbatur Cyprianum aliquando inter Christianos ascribendum esse, etiamsi omnes homines ad fidem pervenirent. At revera mutatus erat, et perspicuum mutationis argumentum edit. Magicos enim libros publice proponit, ac de pravi thesauri imbecillitate triumphum agit : amentiam prædicat,

[1] Reg. xvi, 14. — [2] Id. xvi, 23.

ingentem ex illis flammam excitat, et diuturnam imposturam, quæ ne uni quidem carnis flammæ opem afferre potuerat, igne absumit: a dæmonibus secedit, Deo adjungitur. O mirificam gratiæ potentiam! Per improbum amorem ac spiritum, Deum invenit, et sacra sacri gregis ovis efficitur, atque etiam, quemadmodum a quodam accepi, æditüus, idque multis quoque precibus ab eo adhibitis, ut ad prioris arrogantiæ purgationem humilitatem exerceret. Pastor deinde creatur, ac pastorum optimus et probatissimus. Neque enim Carthaginensi tantum Ecclesiæ: nec Africæ, ab eo, et propter eum etiam nunc claræ et celebri, præficitur, verumetiam occiduis omnibus regionibus, ac prope etiam orientali omni, atque australi et septentrionali oræ, quocumque illius fama et admiratio pervagata est. Sic Cyprianus noster efficitur.

XIII. Hæc signorum et prodigiorum Deus facit: hæc, inquam, ille, qui Josephum, iniquo fratrum scelere venditum, in Ægyptum duxit[1], et in fœmina exploravit[2], et in frumenti largitione nobilitavit, et in somniorum scientia erudivit, ut in extera regione fidem et auctoritatem obtineret[3], atque a Pharaone honore afficeretur, paterque maximarum illarum copiarum fieret, propter quas Ægyptus cruciatur[4], mare scinditur[5], panis, instar pluviæ[6], funditur, solis cursus inhibetur, promissa terra per sortem distribuitur[7]. Divina enim sapientia magnarum rerum fundamenta multo ante jacere, ac contraria per contraria procurare novit, ut majorem sui admirationem mortalibus excitet. Sufficiunt quidem hæc quoque Cypriani decora ad omnes perfectissimæ laudationis numeros explendos. Nunc autem tot tantaque mihi dicenda supersunt, ut

[1] Gen. XXXVII, 28. — [2] Ibid. XXXIX, 7. — [3] Ibid. XLI, 40. — [4] Exod. VII, 17. — [5] Ibid. XIV, 21. — [6] Ibid. XVI, 14. — [7] Josuë. X, 12. XIII, et seq.

etiamsi nihil eorum, quæ prius commemorata sunt, ipsi ad laudem suppeteret, his tamen, quæ sequuntur, omnes superare posset. Nam, ut media incidam, pecuniarum contemptum, fastus compressionem, corporis frenationem et puritatem cum prioribus cupiditatibus pugnantem, in vestitu philosophiam, in congressibus gravitatem cum humanitate conjunctam, pari intervallo a vilitate atque arrogantia remotam, chameunias et vigilias, quibus homo, licet hujusmodi rerum studium sero ingressus, eos tamen, qui priores hoc vitæ genus amplexi fuerant, multum facileque superabat; ut etiam doctrinæ copiam et ubertatem sileam, qua, et omnium mores instruxit, et dogmatum inscitiam sustulit, et clarorum hominum vitam exornavit, et principis ac regiæ Trinitatis Divinitatem, quam nonnulli scindebant, nonnulli rursum contrahebant, ad veterem statum reduxit, piæ videlicet unionis et connumerationis finibus se continens: ut hæc, inquam, omnia, ne modum oratio excedat, contraham, una cum vitæ ipsius fine, dicendi finem faciam.

XIV. Furebat adversus nos Decius, omniaque tormentorum genera conquirebat, ac gravissima quæque supplicia partim jam inferebat, partim intentabat; pari etiam contentione in utrumque horum incumbebat, ut et Christianos opprimeret, et priores omnes persecutores crudelitate superaret, imo potius, ut vel Christianos omnes, vel Cyprianum unum vinceret, atque in potestatem redigeret. Nam quanto illum pietate et gloria reliquis præstare intelligebat, tanto quoque clariorem et illustriorem sibi victoriam fore perspiciebat, si eum devicisset. Illo enim modo putabat se perficere posse, ut Christianos vinceret; hac autem ratione, ut philosophiam quoque ipsam, et doctrinam extingueret. Porro linguam prius amputare, atque ita mutos et elingues eos, qui ab ea fulciebantur, abducere,

præstantissimæ cujusdam militaris astutiæ esse censebat; non recte quidem ille, nec pie hæc cogitans, non tamen omnino temere et inconsulte, quantum quidem ad ipsius consilium et conatum attinebat, quemadmodum res ipsa declaravit. Nam cum, ut scopulus quidam incursantes fluctus, sic ille impetus omnes et assultus magno strenuoque animo propulsasset, ac tandem ab eo in exilium actus esset, haudquaquam in privata salute sua vir egregius acquiescebat, aut præclare secum agi putabat, quod vita ipsi erepta non fuisset, nec securitatem corporis potius hanc ignominiam, quam animæ periculum interpretabatur, si otio et silentio indulgeret, eorumque salutem negligeret, qui gravissimo tempore periclitabantur, ut qui neminem haberent, qui ipsos ad certamen erudiret, animisque obfirmaret. Nec enim, ad augendum animi robur, leve momentum iis affert oratio, qui ad virtutis stadium accinguntur.

XV. Proinde quamvis corpore abesset, spiritu tamen aderat, in eodemque cum his, qui pugnabant, certamine versabatur : et quibus lingua opitulari non poterat, iisdem per litteras succurrebat. Quo pacto? Aliptem enim, tametsi in exilio positus, sese præstat, cohortatorias orationes conscribens, pietatemque litterarum monumentis prodens : ac plures propemodum solus ipse per epistolas ad subeundum martyrium inducit, quam cæteri per se omnes, qui tum dimicantibus præsto erant. Admonet enim, ne patriam, ne genus, ne facultates et copias, ne opes et potentiam, aut aliud quidpiam eorum, quæ humi strata et caduca sunt, veritati præmiisque illis, quæ virtutis causa periculum adeuntibus in cœlo recondita sunt, anteponamus. Hanc enim negotiationem omnium præstantissimam esse, qua exigui sanguinis pretio cœleste regnum emitur, ac brevia et fragilia bona cum sempiterna gloria commu-

tantur. Unam enim magnis et excelsis viris patriam esse, nempe Jerusalem illam quæ mente percipitur, non eas, quas hic angustis finibus circumscriptas esse, atque ab aliis aliisque hominibus subinde incoli videmus : unum item generis splendorem in eo consistere, ut divinam imaginem conservemus, atque exemplar nostrum imitemur, quantum quidem iis assequi datur, qui carnis vinculis astricti sunt, ac per exiguos duntaxat primarii boni rivulos accipere queunt : unum porro principatum in hoc positum esse, ut palmam adversus improbum illum obtineamus, ac ne in iis certaminibus, quæ pietatis causa suscipiuntur, animos nostros frangi atque expugnari sinamus, ubi vitium cum virtute confligit, et fluxus ac fragilis mundus cum firmo et stabili, et acerbus ac truculentus certaminis præses cum fortibus athletis, et Belial adversus Christum aciem instruit. Ob easque causas et gladios contemnere, et frigidum ignem, ac feras quamlibet immanes et truculentas, mites existimare, et famem pro summis deliciis ducere, amicorum autem et propinquorum lacrymas, et luctus, et gemitus, ut diaboli illecebras, viæque ad Deum ferentis impedimenta, præterire suadebat. Hæc enim virilium et strenuarum animarum, atque prudentis consilii esse ducebat. Harum autem rerum propinquum exemplum ille ipse erat, qui hæc dicebat ac scribebat, utpote qui omnia « Pro stercoribus duxisset, ut Christum lucraretur[1]. »

XVI. Hoc animo præditus Cyprianus, atque hujusmodi sermonibus Christianos ad certamen armans, permultos ad mortem pro Christi nomine oppetendam impellebat. Quodnam autem hujus rei præmium tulit? Quam copiosum atque profusum! Post eos enim omnes, quos præmiserat, capitis obtruncatione martyrii palmam adi-

[1] Philip. III, 8.

piscitur, multisque tormentis hanc coronidem imponit. Sic Christo offertur, sic ad Christum migrat ille magnus in impietate, major autem in pietate Cyprianus; ille, inquam, magnus tum persecutor, tum victor; non minus ob vitæ mutationem, quam ob virtutem admirandus. Neque enim tam amplum ac præclarum est boni formam incolumem servasse, quam mutata vitæ ratione animum ad pietatis studium contulisse. Illud enim consuetudinis est, hoc probi et prudentis consilii; illud frequens ac vulgare, hoc rari omnino exempli.

XVII. Jam quale illud quoque ipsius miraculum est? Parum enim adhuc in hac oratione immorabimur, ut a Martyre gratiam ineamus. Hæc fuit ipsius vitæ ratio, hic dimicationis modus. Cum autem extremum vitæ diem egisset, (si tamen hoc verbo uti fas est, ac non potius res ea, vel discessus ad Deum, vel desiderii cumulus, vel vinculorum solutio, vel oneris excussio appellanda est;) hic quoque dignum vitæ sanctissime transactæ miraculum designatur. Nam quanquam Cypriani nomen apud omnes, non modo Christianos, verumetiam eos, qui adversæ classis erant, clarissimum ac celeberrimum esset; (virtus enim omnibus similiter venerationi est;) corpus tamen latebat, atque hic thesaurus apud mulierem quamdam pietate fervidam occultabatur, idque perdiuturno tempore; sive quod Deus hac ratione piam matronam honore affici vellet, ac propterea illa Martyrem complexu suo teneret; sive etiam ut desiderium nostrum exerceret, num scilicet hoc damno angeremur, acerbeque ferremus nos sacro-sanctis reliquiis privari. At vero posteaquam ille Martyrum Deus commune omnium bonum alicui privatim concedere, ac singulari erga illam gratia, publicis commodis detrimentum afferre minime sustinuit, per revelationem corpus in lucem edit, atque hunc rursus honorem

probæ cuidam mulieri confert; ut mulieres quoque ex eo sanctificentur, quod quemadmodum Christum ante pepererunt, resurrectionisque ipsius nuntium Discipulis attulerunt[1], ita nunc etiam Cyprianum, hoc est publicum orbis bonum, altera quidem indicavit, altera vero tradidit. Hæc laudum illius postrema est. Sic in medium prodit, qui indignus erat, ut in obscuro jaceret, nec sui furtum tolerare sinitur, quandoquidem his honoribus, quibus corpora affici solent, ipse præstantior ac sublimior erat.

XVIII. Hæc sunt, quæ dicenda habuimus, atque haud scio an plura dicere opus sit. Neque enim, etiamsi orationem in longum produxerimus, quidquam tamen afferre queamus, quod illius virtutibus et existimationi, quam de eo unusquisque concepit, ulla ex parte respondeat. Atque hæc etiam eo disseruimus, ut debitum illi honoris tributum utcumque persolveremus. Vestrum est jam ea quæ supersunt a vobismetipsis adjungere, ut nonnullum ipsi quoque Martyri munus offeratis, dæmonum nimirum oppressionem, morborum depulsionem, futurarum rerum prænotionem ; quæ quidem omnia vel ipsi cineres Cypriani, modo adsit fides, efficiunt, quemadmodum norunt, qui hujus rei periculum fecerunt, ac miraculum ad nos usque transmiserunt, ejusdem memoriam posteris quoque tradituri sunt. Imovero his majora offerte, qualiaque eos offerre par est, qui eum vero ac sincere colunt; corporis scilicet macerationem, animæ progressionem, vitii fugam, virtutis incrementum; virgines carnis maciem, uxores virtutis potius quam corporis concinnitatem et elegantiam, juvenes in comprimendis animi perturbationibus fortitudinem, senes consilium et prudentiam, proceres in constituendis legibus æquitatem, rei militaris duces mansuetudinem, doctrinæ atque eloquentiæ studiosi aptam et

[1] Luc. XXIV, 9.

rationi consentaneam orationem ; atque ut de rebus nostris aliquid dicam, sacerdotes rerum sacrarum disciplinam, plebs obedientiam, qui in mœrore estis consolationem, qui in florenti rerum statu timorem, divites largitionem, pauperes gratiarum actionem; omnes denique, muneris cujusdam instar, dimicationem adversus pravum illum et sævum persecutorem offerant, ut nec aperte nos vulneret, nec occulte sagittis impetat, nec ut caligo bellum inferat, nec ut lucis Angelus fallat, furtimque ad sempiterni exitii barathrum præcipites agat.

XIX. Grave ac periculosum est per oculos capi, per linguam sauciari, per aures inescari, per ebullientem iram inflammari, per gustum dejici, per tactum emolliri, atque arma salutis in mortis arma convertere ; cum oporteat econtra, « Ut fidei clypeo communiti [1], » adversus diaboli astutias in procinctu stemus, victoriamque cum Christo assecuti, et pari ac Martyres certamine perfuncti, magnam illam vocem audiamus : « Venite benedicti Patris » mei, regnum vobis promissum hæreditate percipite [2], in » quo lætantium omnium choreamque sempiternam agen» tium habitatio est [3] : » in quo sonus festum celebrantium, et « Vox exultationis [4], » et purior ac plenior est Divinitatis illuminatio, qua nunc in ænigmatibus duntaxat et umbris fruimur. Hoc honorum genere magis oblectatur Cyprianus, quam cunctis aliis in unum congestis. Hæc, et cum apud homines versaretur, vita moribusque præstabat, et absens per nostram vocem omnibus præcipit : quam, obsecro, ne contemnatis ac pro nihilo ducatis, si tamen aut illius in dolorum acerbitatibus patientiæ, ac certaminum pro virtutis defensione susceptorum, aut etiam mei, qui hac legatione fungor, apud vos ulla est

[1] Ephes. VI, 16. — [2] Matth. XXV, 34. — [3] Psal. LXXXVI, 7. — [4] Id. XLI, 5.

ratio. Habes, vir divine et sacro-sancte, meorum sermonum primitias. Habes tum doctrinæ, tum certaminis præmium; non olivam olympicam, nec poma, delphicas nugas, aut isthmicam pinum, aut Nemæum apium, quibus miseri adolescentes olim ornebantur; verum orationem, qua nihil est quod Verbi cultoribus magis conveniat; quæ si certaminum tuorum doctrinæque meritum assecuta est, Verbo id acceptum fero. At tu nos e cœlo benignus aspicias, sermonesque nostros et vitam gubernes, sacrumque hunc gregem pascas, aut pascentem adjuves, tum in cæteris rebus, quoad ejus fieri poterit, eum ad optima quæque dirigens, tum graves lupos, syllabarum et verborum captatores amoliens; sanctæque Trinitatis, cui nunc astas, pleniorem clarioremque splendorem nobis concilians, quam adoramus, quam celebramus, pro qua una militamus, in Filio Patrem, in Spiritu sancto Filium adorantes, cui utinam etiam post confectum hujus vitæ curriculum puri, et ab omni offendiculo liberi, astemus, eaque perfecte fruamur, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor, et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

# ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 24.

Οἷς μέγα, κἂν εἰ τὸ πρῶτον, etc. *Nam etsi minus, quod primum est rationis, servaverint, ut nihil omnino peccent; at iis tamen præterea magnum, quod ab illo proximum est, ut a peccatis revocentur.* Obscuro huic loco parum affert lucis Billiana interpretatio. Particula εἰ hic redundat, teste Elia.

ANNOTATIO (2) ibid.

Depravatum hunc fuisse locum queritur novus interpres gallicus hujus orationis, et male intellectum ab iis, qui Gregorium, sive in latinum, sive in gallicum sermonem vertere studuerunt. Vetus interpres gallicus græca male intellecta male reddidit; latinus vero non satis perspicue est interpretatus. Is autem est Gregorii sensus; « Si desint » ministri, sacra atque augusta mysteria, quibus nihil in » christiana religione præstantius, interibunt. Sicque con- » tinget ut, cum simus absque rege, absque sacerdotio, » iisdem involvamur malis, quibus olim contumaces Ju- » dæi ob ingentia scelera mulctati sunt, juxta Osee pro- » phetiam : III. 4, *Sine rege, sine principe, sine sacerdotio,* » *sine sacrificio.* »

ANNOTATIO (3) pag. 26.

Locus is a nullo nobis videtur, ne quidem a novissimo interprete gallico, intellectus aut explicatus. Non male

primis curis Billius vertisse, si nota mentem suam aperuisset, videri possit : *Pietate miseri, dignitatis splendore infelices.* Sed minus recte, posterioribus curis reddidit, *ob pietatem miseri.* Latine certe non hebraïzat Billius, ut pietatis defectum, qui hujus loci sensus est, his verbis exprimat, quomodo in Psal. CVIII. v. 24 : *Caro mea immutata est propter oleum,* id est, *propter inopiam olei.* D. de Barcos, Sanciginarus abbas : *Miseri ob ipsam pietatis speciem, quam habent, qua se ipsos decipiunt, et ad tantum munus aspirare audent ; et infeliciores ob claritatem et famam talibus pietatis ostentationibus partam, qua aliis tantis muneribus digni videntur et ad ea assumuntur.* Ut intelligatur hic locus, observandum est id quod antea dixit Gregorius. Itaque ait esse homines, qui cum aliis nihilo meliores, imo pejores sint, sacerdotium velut principatum ambiunt; deinde dixit ipsos tam multos esse, ut jam numero superent eos, quibus imperant, atque etiam brevi futurum, ut neminem habeant cui præsint. Tum denique Theologus exclamat ; *miseri pietate,* quam aut vulgarem vix, aut forte nullam habent : et *dignitate infelices,* seu imperio, seu splendore, quem jam fere nullum, ac brevi omnino nullum habituri sunt. *Diaconos,* inquit Hieronymus, Epist. CI. Alias LXXXV. *paucitas venerabiles, presbyteros turba contemptibiles facit.* Hac interpretatione plana sunt omnia ; omnia cohærent, superiora cum mediis, media cum et proxime sequentibus.

ANNOTATIO (4) pag. 27.

*Colophonem* vocant alii extremam ac summam cujusque rei partem , alii quod velut arx et caput est. In hoc ultimo ensu ibi a Gregorio assumitur.

ANNOTATIO (5) pag. 27.

Cissybium est poculi genus pastorum proprium, ἀπὸ τοῦ κισσοῦ, quod ab hedera fieri, vel circumdari soleret.

ANNOTATIO (6) pag. 29.

Locus quidem ille intellectu difficilis, et multum interpretes torsit. Sic illum vertit Gabrielius : *Primum igitur eorum, quæ diximus, id operæ-pretium est cavere, ne virtutis quæ summa est admiratione digna, mali videamur esse pictores, vel potius pictorum non malorum fortasse, multorum certe quidem, malum exemplar, neve illud in nos cadat proverbium : Qui alios curare profitentur, ipsi scatent ulceribus.* Legendum, ὡς εἴπομεν, conjiciebat vir doctus. Sic *sensus apertus,* ipsi videbatur, et *commodus.* Quod ille optavit, reperimus in Reg. I. ὃ εἴπομεν. Istud ὃ, certe eumdem, vel etiam meliorem sensum efficit. Cæterum hæc verba : *Primum illud quod diximus,* etc., manifeste referuntur ad illa n. 10, *Primum illud curandum, etc.*

Abbas Sancygiranensis Billii versionem sic emendat : *Pictores fortasse non mali, totius autem populi malum exemplar.* Planior interpretatio, sed mutandus esset textus.

Basilius eodem pene sensu sic exponit : *Ut prælati pictores, imo pictoribus non malis exemplaria virtutis sermone quidem existant; at opere multis iidem sint archetypum pravitatis.* Eo fere redit optimum codicis Or. 1. affixum margini scholium. *Ad exemplar namque, sive archetypum imaginem pictor exprimit. Vos autem non imagines, verum ipsa quoque exemplaria, seu pravitatis archetypa estis.*

Combefisius vero, in Gregorii recensiti superstitibus

schedis nondum editis, sic vertit : *Hoc igitur primum ex his, quæ diximus, cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores existamus; aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum, multorum certe malum exemplar, etc.*

Demum sic recte intelligi potest hic locus repetendo ἀρχετύπων : *Ut Prælati sermone quidem sint probis hominibus, seu pictoribus, exemplar virtutis, adeoque bonum; opere vero multitudini, quæ non verbis, sed exemplis movetur, archetypum pravitatis existant.*

ANNOTATIO (7) pag. 33.

*Materiam quasi circumstando medicina coërcet.* Oliv. *Vincit et superat.* Gabr. *Subigit.* Comb. *Quinetiam medicina in contrariam corpus affectionem mutat et qualitatem.* Deinde subjicit : *Hic verus sensus. Quid enim illud Billii : Materiam colligit?* Et alio loco, *Vis ipsa vocis est : Velut obsidet expugnatque et cogit.* Denique τὴν ὕλην, inquit, *ipsum corpus humanum dicit, ut in superioribus.*

ANNOTATIO (8) pag. 35.

Vox catholica apud Gregorium et frequens. Rejecta est tamen a concilio chalcedonensi, quod ea abuterentur hæretici.

ANNOTATIO (9) ibid.

*Unum ex utrisque, et per unum utraque.* Hæc verba sunt *vere gladius ex utraque parte acutus,* ut loquitur Gabrielius, *adversus hæreticos; una enim perculit letaliter Nestorium divina ab homine dividentem, altera Eutychetem in divinis humana vacuantem.* Eadem dixerat Elias, cujus profecto hæc sunt verba in margine Regg.

codd. a. et l. Hæc adversus hæreticos *gladius sunt utraque parte acutus; hæc enim verba*, unum ex ambobus, *Nestorianis, qui unum Christum in duas hypostases dividunt, letiferam plagam infligunt. Illa autem*, per unum ambo, *Severianos rursum qui duas in Christo naturas negant, easque in unam naturam contrahunt, aliosque non paucos feriunt.*

ANNOTATIO (10) pag. 35.

Omnia Deus, hominis causa, dempto peccato, factus est, quæcumque ille erat, et erit.

ANNOTATIO (11) pag. 37.

Is est auctor libri qui inscribitur: περὶ φυσῶν, *de flatibus*, quisquis ille sit, sive Hyppocrates, cui tribuitur, sive alius; nam medici certant quis hunc librum emiserit.

ANNOTATIO (12) pag. 38.

Rectius videtur interpretari Combefisius quam cæteri: *Aut ipsi curentur, vitamque in melius commutent, ac terram spiritui addicant.* Hic enim non agitur de ipsius medici propria curatione, sed ovium quæ, ut supra dixit Gregorius, *curari nec sciunt, nec sustinent.* Quæ præcedunt, et quæ sequuntur, hanc interpretationem confirmant.

ANNOTATIO (13) pag. 41.

*De mundis*, etc. Immateriali uno et invisibili, materiali altero et visibili; quorum ille primum, iste deinde creatus est. Hunc esse sensum Gregorii ex aliis orationibus liquet: Orat. XVIII. alias XIX. in Patrem, n. 3. Or. XXVII. alias XXXIII. adversus Eunomianos, n. 10. Or. XXVIII. alias XXXIV. secunda de theologia, n. 31. Or. XXXVIII.

in Christi nativitatem, n. 10. ubi aperit quid per invisibilem mundum intelligat. Orat. XL. de baptismate n. 45.

ANNOTATIO (14) pag. 42.

Gregorius, ut observat Gabrielius, Sabellii hæresim atheiam non ideo nuncupat, quod Deum nullum esse omnino putaret... sed quod ita divinas hypostases resolveret, vel componeret, ut non magis unum omnes, quam nihil singulas esse definiret. *Nam id quod sunt,* ut ait Billius, *esse desinunt, cum in sese mutuo confluentes, proprietates amittunt suas.*

ANNOTATIO (15) pag. 99.

Lege lata Julianus Christianis interdixit sive docendis, sive discendis humanioribus litteris. Barǒnius, spreta veterum omnium auctoritate, existimavit aliis tantum docendis interdictum fuisse Christianis, non vero discendis. Dixi, *Spreta veterum omnium auctoritate;* nam Baronius ipse contra se citat Rufinum, Socratem, Sozomenum, Augustinum : *Et quis*, inquit Montacutius, *talibus et tantis viris non credat? Quis non credat Gregorio Nazianzeno?* ( quem etiam contra se potuerat Baronius citare ) qui litteras, λόγους, disciplinas, scholas prohibitas Christianis omnibus profitetur; adeoque tam discere quam docere litteras Christianos prohibuit Julianus. Et certe si litteras discere ipsis permisisset, et docere tantum prohibuisset, immerito Gregorius tam acerbis Julianum verbis exagitaret, et tanquam litterarum hostem execraretur. Iniquus in Julianum vel ipse fuisset ejus admirator Ammianus Marcellinus, qui bis lib. XXII. et lib. XXV. *inclemens et perenni silentio obruendum* appellat Juliani *decretum*, de quo tamen Apostatæ gratulari debuerat, si Christianis tantum docendi munus interdixisset.

ANNOTATIO (16) pag. 102.

Monachi Nazianzeni tum à patre Gregorio divisi, non vero Ariani, qui nulli erant Nazianzi, uti gloriatur Theologus, hic sunt intelligendi.

ANNOTATIO (17) pag. 108.

Quo tempore, anno videlicet 338, cædes principum Constantinianæ familiæ contigit, Julianus tum septennis servatus est, vel annuente, vel dissimulante Constantio. Nec enim jubente eo servatum Julianum, dicere sinunt scriptores, qui cædem principum in Constantium rejiciunt; non modo Zozimus, et Julianus ipse ad Athenienses, verumetiam Athanasius ad monachos, Hieronymus in Chronico, etc. Servatus porro Julianus imprimis cura Marci Arethusi, de quo Gregorius postea n. 91; cui consentiunt acta Basilii presbyteri Ancyrani, quæ Bollandus refert in diem Martii 22, ubi S. Martyr his verbis Apostatam increpat: *Non es reveritus altare, quo salvatus fuisti.* Deinde Frumentino comiti scutariorum, de Juliano: *Non est recordatus, quomodo* (Deus) *eruerit eum a morte per sanctos suos sacerdotes, abscondens eum sub sancto et admirabili Ecclesiæ altari.*

ANNOTATIO (18) pag. 110.

Juliani hypocrisim non tantum Gregorius, Socrates, Sozomenus, verumetiam ipsi Juliani laudatores testantur, ut Ammianus lib. XXII, et Libanius Orat. XII.

ANNOTATIO (19) pag. 111.

*Cum alii* (Martyres) *piis manibus deponendi et colendi essent, extructis scilicet illorum monumen*

*illatisque in ea sacris pignoribus.* Ita Comb. Recte quidem, ex tota rerum serie, constat.

ANNOTATIO (20) pag. 113.

*Perniciosi hi magistri* fuere, (ut Libanium omittam, quem mirifice coluit, licet eum non audierit,) Maximus Ephesinus, qui Valentiniani jussu, ob magicas artes, interfectus est, ut ex Socrate lib. III. c. 1. Sozom. lib. V. c. 2. Liban. Orat. XII. discimus; Edesius ejusque discipulus Eusebius, ipse quoque Jamblicus, qui sub Valente obiit, ad quem plures Apostata scripsit epistolas; denique Priscus et Chrysanthius. *His imperii cupiditate,* ait Theodoretus Hist. lib. III. c. 3. *Julianus addictus, pietatem exuit.* Et Augustinus lib. V. de Civit. Dei, c. 21. *Ejus egregiam indolem decepit amore dominandi sacrilega et detestanda curiositas.*

ANNOTATIO (21) pag. 115.

*Gregorius*, ut cum Basilio loquar, *ait se silentio præterire quæ interim contigerunt, reveritus amborum, utpote Christianorum, pietatem. Alludit ad facinus, quo Gallus res novas est molitus, et ad mortem quam huic intulit Constantius. Si enim alterum accusasset Gregorius, alterum culpa liberari necesse erat. Quapropter, misso utriusque facinore, quæ in medio dicenda erant, silentio se premere profitetur.*

ANNOTATIO (22) pag. 121.

Acrius verbis hic in Montacutium invehuntur Parisienses, eo quod scripserit ab Ammiano negari id quod affirmat Gregorius, *Diadema sibi Julianum arrogasse.* Major certe fides habenda scriptori pio pariter et docto, quam etnico, qui Apostatæ impense favet. Verum utrumque conciliare

facile est; nec enim multum dissentiunt. Ammianus ipse scribit lib. xx. Julianum coactum fuisse, ut Augusti nomen et diadema acciperet. Igitur sibi arrogavit licet coactus; deinde si coactus accepit, cogi se curavit, *corruptis largitione*, ut ait Zonaras, *et humanitate tribunis et centurionibus;* qui, ut auctor est Zozimus gentilis scriptor lib. III. sparsis libellis animos militum commoverant. Itaque Julianus specie tenus coactus fuit; et eum diadema sibi arrogasse recte vereque scripsit Gregorius. Id etiam confirmant *objurgatoriæ et mordaces litteræ* Juliani ad Constantium secreto datæ, non apologeticæ facti, et responsa Constantii quæ coram armata multitudine, quam de industria convocarat, legi curavit Julianus. Denique, si invitus diadema accepit, quare jubenti Constantio, ut illud deponeret, parere detrectavit? Hæc omnia ipse Ammianus memoriæ mandavit lib. xx et xxi. et disertis verbis scripsit *sibi ipsi Julianum imposuisse diadema.* Ergo-ne Gregorio scribere non licuit, nulla habita ratione seu veræ, seu fictæ coactionis, *Julianum diadema sibi arrogasse?*

ANNOTATIO (23) pag. 125.

Insignis ille locus ad sacramenti simul et sacrificii eucharistici veritatem astruendam. Non tantum enim ait nos per Eucharistiam *communicare Christi passionibus*, seu Christo in cruce passo, cruentoque ejus sacrificio; verum id etiam quod in liturgia peragitur, esse *sacrificium*, illudque *incruentum*, per quod cruento ejus sacrificio communicatur. Igitur tam in altari sacrificium est, quam in cruce, et in utroque Christus. Quod autem de Juliano ait, *eum manus suas ab incruento sacrificio repurgasse;* non aliud quidquam intelligit, quam quod Cy-

tillus, atque alii passim veteres, de recipiendo nuda manu sacro Christi corpore, tradunt.

ANNOTATIO (24) pag. 133.

Locus iste intellectu difficilis; putamus tamen Gregorium hic agere de Christi morte, cujus pretium et merita dissolvere ac evertere excogitabat Julianus. Comb. *adversus mortem mortis interitum.*

ANNOTATIO (25) pag. 134.

*Phrygum exsectiones.* In Phrygia Rheæ templum erat, in quo, cum dies festi agebantur, nefanda in pueros crudelitas adhibebatur, ac tibiis canebant, ut eorum dolores lenirent.

ANNOTATIO (26) pag. 136.

Non legimus Solonem a quoquam avaritiæ insimulatum fuisse, imo potius narratur ipsum Cresi opes sprevisse, hancque ob causam a Creso turpiter expulsum fuisse.

ANNOTATIO (27) ibid.

*Xenocratis voracitate.* Xenocrati objecta non legitur voracitas; imo frugalitatis laude donatur a scriptoribus.

ANNOTATIO (28) ibid.

Cum Diogenes aliquando apud quemdam cœnaret, eique simul et placentæ et hordeaci panes apponerentur, submotis panibus, in placentas manus injecit, non infestive illud tragicum proferens :

O hospes Tyrannis cede locum.

Id est, *melioribus et præstantioribus cede.* Sic Diogenes per tyrannos *placentas*, per hospites significans *viles panes*, quos melioribus cedere jubebat.

ANNOTATIO (29) pag. 136.

Crates Thebanus, pecunias populo projecit, ac prædia μηλόβοτα, id est, *ovium pabula*, fieri permisit. Deinde conscenso sublimi loco, publico præconio hæc verba pronuntiavit : *Crates Thebanum Cratem libertate donat.*

ANNOTATIO (30) ibid.

Ad Zenonem hic alludit Gregorius. Ille enim philosophus, cum navis tempestate jactaretur, atque merces in mare projicerentur, Fortunæ gratias agebat, ut quæ eum ad pallium compulisset.

ANNOTATIO (31) pag. 137.

*Aristoteles cum Euripi Chalcidici naturam investigare non posset, maximo ex dedecore et ignominia dolore perculsus, vitam reliquit.* Sic Justinus martyr, Cohort. ad Græcos.

ANNOTATIO (32) ibid.

Tanto philosophiæ amore flagrasse dicitur *Cleanthes*, ut noctu aquam in hortis hauriret, indeque nonnihil pecuniæ colligeret, qua diuturna tempora litterarum studiis daret.

ANNOTATIO (33) ibid.

Anaxagoras librum de difficilibus quæstionibus edidit, quem *Lorum* nuncupavit, putans fore ut ii, qui hunc librum legerent, difficultatibus illigarentur.

ANNOTATIO (34) pag. 148.

De Juliano hic loquitur, qui eorum scelerum architectus, dæmones humani sanguinis cupidos colebat, et dignus erat, qui eos suo pasceret sanguine, ut revera aluit, accepto in præcordiis vulnere.

ANNOTATIO (35) pag. 148.

In errorem facti lapsus videtur Gregorius, qui *virum eximium* appellat Marcum Arethusium, quem Arianis partibus fuisse addictum certis monumentis constat. Etenim Marcus, ut discimus ex Athanasio, de Syn. initio num. 25. *Unus ex iis fuit, qui*, anno 341, vel, 342. *legati*, *cum quarta fidei formula*, *ad Constantem Augustum missi sunt.* Idem Marcus, juxta Hilarium, *Arianorum decreto, quod Sardicæ conditum mentiti sunt, subscripsit.* Et fragm. 6. ipse etiam, *apud Sirmium e perfidiæ consignatoribus*, *qui omnes hæretici erant*, unus fuit. Tertiam Sirmii formulam, teste eodem Hilario fragm. 15. eamdem propemodum ac famosam Ariminensem, ipse Marcus Arethusius dictavit anno 358. Hæc profecto Gregorius si novisset de Marco Arethusio, nunquam eum, *virum eximium* appellasset, nec tam multa de eo honorifice prædicasset. In Marco Arethusio igitur Gregorius, perinde atque in Constantio Augusto, ignoratione facti erravit; vel postmodum audierat Marcum ante finem vitæ impietatem abjurasse, et ad Ecclesiæ fideliumque communionem rediisse, quod arbitratur Baronius.

ANNOTATIO (36) pag. 152.

Hic alludit Gregorius ad hunc Homeri locum, Iliad. . vers. 214. in quo Scamander Phrygiæ fluvius, Achilli iratus, ob fluenta ingentibus Trojanorum cadaverum acervis abrupta, eum his verbis increpat:

O Achilles.......................................
Si tibi concessit Saturni filius Trojanos omnes perdere
Ex me saltem eum exegeris, per campum ardua patrato:
Referta enim jam sunt mihi cadaveribus amœna fluenta,
Neque prorsus aliquo possum effundere undas in mare vastum
Angustatus cadaveribus; tu autem penitus interficis omnes;
Quin agedum et desiste, stupor me occupat, etc.

Nemo est qui hic ingeniose observatam Orontis cum Scamandro similitudinem a Gregorio exhibitam non videat.

ANNOTATIO (37) pag. 153.

*In urbe Cæsariensi*, inquit Elias, *erat templum quoddam, et statua Fortunæ, quam majorem in modum colebant gentiles, atque imprimis Julianus, omnium mortalium superstitiosissimus. Hoc autem templum simul cum statua, Cæsariensis quispiam, acriori pietate præditus, incendit atque in cinerem redegit. Iratus Cæsariensibus Julianus, eos contumeliis affectos diuturnis mulctavit exiliis, ipsamque urbem, Cappadociæ Metropolim, e civitatum catalogo expunxit.*

ANNOTATIO (38) pag. 165.

Difficilis est hic locus, quem idcirco corruptum aut mancum suspicatur Savilius. Binas tamen expositiones affert Elias. Neutram probat Billius; imo utramque refellit; et suam ipse afferens, censet hæc priora verba: Πολλοῦ μέν τ' ἂν ἄξιον ἦν, εἴ σοι διελύθη τὸ πονηρὸν τοῦτο σύνταγμα, ironice esse accipienda; et posteriora ista: Ἵν' ἡμεῖς ἦμεν, etc. Juliano tribuenda; ita ut is sit horum verborum sensus: *Quam magni scilicet æstimandum esset, si sceleratum hoc Christianorum agmen, ut quidem asserebas, et constituebas, deletum et extinctum esset, ut jam negotiis omnibus liberati, lætam et beatam, ut olim florente paganismo, vitam ageretis, nec ullis, ob contrariam Christianorum religionem, dissidiis agitatam*, etc. Quartam nobis liceat expositionem afferre. Primo quidem existimamus hæc verba: Πρῶτος μὲν Χριστιανῶν, etc., *primus enim Christianorum*, etc., esse expositionem vocis præcedentis, καινοτομίας, quod certe nemo negaverit. Deinde hac expositione, veluti clausa parenthesi, etiam quæ

orationis terminos revocata, in sua comparatione pergit orator. Quod enim modo, ἓν δεισιδαιμονίας μυστήριον, *unum superstitionis mysterium* appellabat, idem nunc, σύνταγμα, *agmen sceleratum* dicit, græcarumque illud superstitionum corpus et coagmentationem, vel ab ipso Juliano, vel ipsius Juliani legibus esse dissolvendum, si nimirum ille suis auctoribus et inventoribus unumquodque restituisset, aut si ipsi suo jure repetiissent, quemadmodum linguam græcam sibi vindicabat Julianus. Quibus ostendit Gregorius quam insulsa et inconsequens esset Juliani mens et ratiocinatio. Nec jam ambigua istius loci sententia, nec dubius esse potest horum verborum sensus : Κατὰ τοὺς σοὺς ὅρους καὶ νόμους, *juxta leges ac regulas tuas*, id est, juxta Juliani ratiocinationem et principia, quibus adversus Christianos utebatur, ut litteras ipsis interdiceret. Hac expositione plana sunt omnia. Porro diximus a Juliano, vel ab aliis superstitionum agmen dissolvendum; idque suadet orationis series et argumentatio.

ANNOTATIO (39) pag. 168.

Hic sermo per antiphrasim, juxta Eliam, est a Gregorio usurpatus, ita ut *beatitudinis* nomine, veram *miseriam* intelligat; *atque idem est*, ut cum Billio loquar, *ac si diceret : Fœdissimam illorum religionem examinemus et insectemur, quam tamen pro beata et veneranda habent.*

ANNOTATIO (40) pag. 182.

De his miraculis consentientes habemus, non tantum Theodoretum, Sozomenum, Rufinum, Chrysostomum, Ambrosium, Hieronymum, etc., sed etiam Juliani adoratorem Ammianum, imo Judæos ipsos. Unde Sozomenus lib. V. c. 21. ait : *Judæi ipsi ac Gentiles fidem fa-*

*ciant, qui opus imperfectum dimiserunt, aut, ut verius dicam, ne inchoare quidem potuerunt.* Addamus, nisi quantum necesse fuit, ut *ne lapis super lapidem relinqueretur*, egesta scilicet etiam e fundamentis humo. Ita impii Apostatæ spes, qua ut cum Theodoreto loquar Hist. lib. III. c. 17. *sese falsi prædictionem Domini convicturum esse sperabat,* impleta est, ut stultis ipse suis contra Deum consiliis, nescius, invitusque adimplendæ servierit prædictioni, quæ alioqui ad amussim necdum completa erat, cum decimam quintam Catechesim scriberet Cyrillus Hierosolymitanus.

ANNOTATIO (41) pag. 187.

Non Cyrus, sed Darius Hystaspis, ut ex Herodoto et Plutarcho discimus.

ANNOTATIO (42) pag. 190.

*Igniferum*, id est juxta Eliam, *sacerdotem, qui sacrum ignem ad sacrificia consumenda, olim in bello gestabat. His Igniferis necem inferre nefas erat, atque ipsis victores maxime parcebant, quod deorum cultui et obsequio erant consecrati. Id autem in proverbii consuetudinem venit, et per hyperbolem dictum est de iis, qui in prælio ita ad internecionem cæsi ac deleti sunt, ut ne is quidem, qui apud eos hujusmodi ignem gestat, cladi superfuerit.*

ANNOTATIO (43) pag. 210.

Cyclops Polyphemus, ut videre est, Odyss. IX. vers. 366. Ulyssi hospitale munus poscenti, quod promiserat pro dulci vino, respondit se ei hoc hospitale munus daturum, quod eum postremum omnium comederet.

Neminem, (*id est, Ulyssem*) ego extremum edam post suos socios,
Alios vero prius : hoc tibi hospitale munus erit.

ANNOTATIO (44) pag. 211.

Juliani ac Porphyrii libros hic insectatur Gregorius. Porphyrius enim, de quo sæpe Augustinus lib. de Civ. Dei, christianæ fidei, ut Julianus, desertor et hostis infensissimus, libros quindecim adversus christianam doctrinam, mendaciis et deliriis plenos, ita ore pestifero evomuerat, ut præstantissimi pietatis laude imperatores eos igni concremari jusserint. Julianus vero, cum adversus Persas profectus Antiochiam venisset, orationem una cum magistro suo Libanio scripsit contra Antiochenses, qui hircinam ipsius barbam cavillis incesserant. Hanc orationem duplici titulo, *Misopogon* et *Antiochicum*, inscripsit. Ad hæc igitur scripta alludit Gregorius, quasi diceret, ut cum Elia loquar : *Oratio, nuper a me edita, tuaque flagitia traducens, Porphyrii mendaciis et deliriis, aut Misopogone, Christianorum quidem judicio, neutiquam inferior est, et contemptior.*

ANNOTATIO (45) pag. 212.

Quod ad Constantii laudes attinet, Gregorii de eo præconiis plures olim, ut jam dictum, offensi sunt, atque etiam hodie offenduntur; eoque progressi sunt, complures, teste Baronio, *ut Gregorium inverecunde atque admodum temere in crimen vocarent proditæ veritatis.* Iniquiorem certe Catholicis, et Arianæ hæreseos defensoribus faciliorem se præbuit Constantius, quam ut excusari, nedum absolvi possit; excusari tamen et defendi potest Gregorius, qui eum laudavit. Primo quidem observandum est non tanto apud veteres odio flagrasse Constantium, quanto apud nos flagrat. Hodie namque Constantii nomen vix ac ne vix quidem aliud sonat, præter Christi ac veritatis hostem, Ecclesiæ persecutorem, ac pene Antichris-

tum. Indulgentiores fuere veteres, qui nonnullas hujus imperatoris egregias dotes, ac præclara quædam facinora conspicientes, mitiorem de eo sententiam tulerunt, atque etiam laudibus ornarunt. Cujus rei ut unum e multis, gravissimum testem proferam, Ambrosius de eo sic honorifice loquitur scribens Valentiniano: *Constantius Augustæ memoriæ nondum sacris initiatus mysteriis, contaminari se putavit, si aram illam videret; jussit auferri, non jussit reponi.* Id quidem Romæ accidit, cum Constantius ascendens Capitolium, aram Victoriæ inde tolli præcepit.

Præconia Gregorii de Constantio in iis occurrunt orationibus, quas contra Julianum ejus successorem scripsit. Quis porro adeo severum ac rigidum oratoris censorem se exhibebit, ut nihil ei concedendum putet, si comparans cum Juliano Constantium, illum deprimat, hunc extollat? Hac igitur ratione, licuit Gregorio comparatione Juliani laudare Constantium, et in laudando excusationem mereri potest, si nimius fuerit. Comparatione pessimi interdum laudari malum usuvenit.

Commendari etiam potuit Constantius, citra adulationem et mendacium, ex pietate, seu ex cultu erga religionem exhibito. Luculentissima certe testimonia sunt illius in christianam religionem cultus, promulgatæ a Constantio ea de causa leges, et sancita adversus idololatras, superstitiosos, incantatores, magosque edicta; quibus patri suo Constantino, aliisque compluribus orthodoxæ fidei principibus minime impar videri possit. Si in crimen vocatur Gregorius, eo quod laudarit Constantium, vocandus etiam erit S. Hilarius Pictaviensis, ille ipse præsul, quo non alter ferventior catholicæ fidei defensor contra Arianos. Laudat namque Hilarius Constantium, *a singulari et admirabili sapientia, a beata et religiosa voluntate,*

*Vere te, Domine Constanti imperator,* inquit, *admiror fidem tantum secundum ea quæ scripta sunt desiderantem; et merito plane ad illa ipsa Unigeniti Dei eloquia festinans, ut imperatoriæ sollicitudinis capax pectus etiam divinorum eloquiorum conscientia plenum sit.* Si laudasse Constantium crimen est, magnus Athanasius in crimen vocabitur, invictus ille orthodoxæ fidei propugnator, in quo annis pluribus catholica fides inclinata recumbere visa est: quippe qui *humanum et pium imperatorem* appellat Constantium. *Illi,* inquit, de Arianis episcopis loquens, *præter mentem Constantii imperatoris humani et pii pro libidine quæ volunt promulgant, etc.* Cujusmodi plurima alia in Apologiis Athanasii reperias; quanquam ab eo, ut ab Hilario, *patronus impietatis, hæreseos imperator et Antichristus* non semel audierit. Hinc colligere est, quam vere Gregorius hæc de infelici principe scripserit. *Qui quidem* (Constantius), *si quid molestiæ nobis exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum coïremus animorumque consensione conjungeremur, nec per schismata inter nos dirempti atque dissecti essemus.* Et in Steleutica secunda: *Nam etsi a recta fide nonnihil declinare visus est, hoc tamen crimen importunitati procerum fideique pravitati tribuendum est, etc.*

Deceptus nimirum, tametsi, teste Hilario, cupidissimus audiendæ veritatis, bonus princeps Catholicos nesciens urgebat, atque in eos sævire compellebatur; quia ii non erant, qui, prodita veritate atque conscientia, falsam pacem emerent. Eoque credibilius istud evadit, quod Theodoretus scribit: *Etsi Constantius deceptus ab iis, quibus se regendum permiserat, Consubstantialis vocabulum non admisit, sensum tamen ejus sincere con-*

*fessus est.* Quæ profecto, si vera sunt, minuenda est Constantii culpa, quanquam absolvi penitus non possit.

Hunc tamen videtur absolvere Gregorius, atque etiam in cœlis collocare. Sed error ignoscendus; cum ignorans facti Constantium putaverit pœnitentem; quippe quem audierat morientem doluisse, quod novis studuisset dogmatibus. Pro certo habebat Gregorius, cum Invectivas scriberet, *Constantium pio fine vitam clausisse. Quod si vere, prout ipse putavit,* inquit Baronius, *accidisse contigerit; haud abhorret a fide, quod relatione multorum fuerat diffamatum de audito cælitus cantu, cum gaudium fiat in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente.*

Mirum nemini profecto videri debet, si Gregorius, quo tempore Invectivas scripsit, minus noverit quæcumque Constantius in gratiam Arianorum, contra catholicam fidem ejusque defensores gesserat. In tenerrima adhuc ætate erat, cum Constantius imperium est adeptus, atque toto ejus imperii tempore, laïcus et a mundi hujusce rebus propemodum alienus, studiisque litterarum deditus, aut etiam in eremo, et in domo paterna, non secus atque in solitudine, abditus vixit. Quin forte ignoravit ab Euzoio Constantium in extremis baptisma suscepisse, et demum credidit imperatorem jam jam moriturum pœnituisse quod novis dogmatibus studuisset. Id vero credidisse Gregorium necesse est, qui pro certo habuit, ut scribit Baronius, *pio fine vitam clausisse Constantium.* Verum posteaquam is illi notior fuit imperator, aliter de eo sensit et scripsit. Quod quidem constat ex oratione xxv. ubi de Constantio hæc habet : *Rursus malum imperium, et rursus malum reviviscit... gravesque lupi, alii aliunde nos intercipientes, Ecclesiam discerpunt. Armantur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem*

*furibundo impetu fertur. Imperator ipse impietati auctoritatem præbet, atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; iique præterea, qui nec in virorum, nec in mulierum numero censendi sunt, quorum magna apud eum erat potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat? Exilia, bonorum proscriptiones, etc.* quibus gravissimam illorum temporum tempestatem, miserandumque Ecclesiæ statum, imperante Constantio, perfecte exprimit. Hic *malum* vocat *imperium*, quod olim rerum ignarus *justum* appellaverat. Exilia, proscriptiones bonorum, ipsumque *imperatorem, qui impietati auctoritatem* præbuerit, sic insectatur, ut laudes, quibus antea Constantium cumulaverat Gregorius, postmodum recantasse merito videri possit.

ANNOTATIO (46) pag. 212.

Inter Gregorii orationes, sunt et aliæ duæ, nempe vigesima secunda et vigesima tertia in hoc nostro ordine, quæ itidem *de pace* inscribuntur. Idcirco hæc oratio sexta εἰρηνικὸς α, id est, *prima de pace*, inscribitur, quia nimirum prior respectu temporis habita est.

ANNOTATIO (47) pag. 221.

Intelligit hic Gregorius quosdam ex iis monachis, qui a Gregorio patre secesserant, quique schismatis tempore in *Sacerdotum* ordinem evecti fuerant: *Sacerdotum*, inquam, non vero *Episcoporum*, ut Billius ex Elia minus recte tradit; nisi secum pugnet Elias, qui infra num. XI. hos monachos *in Sacerdotum ordinem cooptatos* diserte scribit.

ANNOTATIO (48) ibid.

Juxta Scholiastam et Eliam, Basilius hic intelligendus, qui adhuc *Sacerdos*, et nondum *Episcopus*, ut vult Elias,

in Ponti solitudinem se receperat, ut multorum invidiæ cederet.

ANNOTATIO (49) pag. 233.

Billius reddit hanc vocem, ὑποστάσεως, hic et alibi, per *Personam*; quod non satis nobis Gregorii ac Orientalium menti congruum videtur.

ANNOTATIO (50) pag. 238.

*Dives externis dotibus ac virtutibus, quæ oculis conspiciuntur; ditior iis quæ latent.* Sic intelligenda hæc Gregorii verba monet Elias.

ANNOTATIO (51) pag. 247.

*Ad secundum adventum reservatur;* haud quidem a Juliano, sed a divina Providentia, ut iterum aulam adiret, regiamque ingrederetur. Quod post Juliani mortem contigit.

ANNOTATIO (52) pag. 254.

Præclarum Cæsarii testamentum extat in Basilii Epist. XXXII, novæ edit., ad Sophronium. *Volo*, inquit, *omnia mea ad pauperes devenire.* Cui ipsius extremæ voluntati optimi parentes lubentissimo animo paruerunt.

ANNOTATIO (53) pag. 321.

Locus iste certe difficilis, et interpretes plurimum torsit. Sufficiat nobis varias eorum interpretationes referre. Nicetas: *Oculis quoque capti sunt; id quod levissimum censent, etiamsi aliis acerbissimum esse videatur; quod nimirum, extincto propter morbum aspectu, labem suam minime conspiciant.* Gabrielius: *Id quod omnium malorum gravissimum est, levissimum ipsi quidem existimantes, solis nimirum oculis gratiam habentes,*

*quod ipsorum calamitatem minus videant.* Unde in Scholiis addit : *Argute Theologus, Elephanticorum calamitatem amplificans, facit eos gratiam habentes oculis, qui ita essent affecti, ut minus possent ipsorum ærumnas aspicere. In extrema nimirum miseria eum omnino versari necesse est, cui id levissimum sit, quod aliis est gravissimum.* Combefisius vero contendit hunc Gregorii locum sic vertendum : *Quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, et oculis tantum gratiam habentes, quod suam ipsi labem minime videant.* Quia scilicet hæc oculorum natura, ut, cum omnia videant, se ipsi videre nequeunt. Improbat doctissimus vir Billii interpretationem, qui ægrotos, de quibus agitur, cæcos fuisse existimasse videtur.

ANNOTATIO (54) pag. 329.

Verba tamen sunt Amos. Idcirco, vel Gregorius memoria lapsus est, vel Antiquarius scribendo aberravit.

ANNOTATIO (55) pag. 346.

Gregorius hic intelligit Joseph librum, περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, *de imperatrice ratione;* quod ratio passionibus imperet, in quo libro totam Machabæorum historiam exponit.

ANNOTATIO (56) pag. 350.

Hæc est quædam jurandi formula. Sic Joseph, Gen. XLII. 15. *Per salutem Pharaonis, non egrediemini hinc... exploratores estis.*

ANNOTATIO (57) pag. 401.

Hæc verba non sic intelligenda sunt, nec intellexisse censendus est Gregorius, quasi quispiam ullis moralium virtutum officiis fidem mereri possit. Est enim fides do-

num Dei, non operum merces. Improprie tamen potuit *mercedem* dicere, pro congrua quadam ad fidem præparatione, et quasi non repugnantia; quæ nec ipsa Dei munere vacare censenda est.

ANNOTATIO (58) pag. 403.

Per *voces necessarias et mysticas*, eas intelligit Elias, quibus plebs tota sacerdotibus accinebat, quales sunt, ut in Scholio legitur, voces: *Amen: et cum Spiritu tuo: Sanctus, Sanctus, et similia.*

ANNOTATIO (59) pag. 406.

Juxta hanc disciplinam, ut habet Scholium, *non genua flectebant catechumeni, sed aures tantum oleo perfundendas præbebant. Gregorius autem senior, contra hanc legem, cum sacris initiaretur, genuflexit; et qui catechistæ munere fungebatur, item ipse errore lapsus, non catechesis, sed sacerdotii orationem protulit.*

ANNOTATIO (60) pag. 410.

Impugnat hic Gregorius novum sabellianismum Marcellianorum, qui Filium ac Spiritum sanctum a Patre productos esse concedentes, eos tamen in Persona vere subsistere negabant. Unde, εἰς ἓν, ἢ μηδέν, inquit Basilius, *in unam, vel potius nullam Personam resolvebant.* Et Scholiastes, εἰς τρία ὀνόματα, *in tria nomina Trinitatem resolvebant.*

ANNOTATIO (61) pag. 421.

Non ergo *privatum sacrum in cubiculo peregit* Gregorius senior, cum ibi ea, quæ ad verum sacrificium requiruntur, ornamenta scilicet, altare, panis et calix consecrandi, abessent. Etenim ex theologi contextu sequitur

tantum, Gregorium patrem, solemni Paschatis die, præ morbo jacentem, e lectulo surrexisse, et in cubiculo, manibus ad orationem compositis, liturgiæ preces, *paucis quidem, et quibus poterat verbis*, recitasse; ac proinde verbo tantum, ut ita loquar, obtulisse, gratias egisse, benedixisse, etc. Quibus peractis, in lectulum rursus se conjecit.

ANNOTATIO (62) pag. 474.

Ἀρης, Mars belli amans. De Ario vide Theodoret. lib. I. Nicephor. lib. VIII, Hermant. de vita S. Athanasii.

ANNOTATIO (63) pag. 476.

Gregorium quemdam intelligit Theologus, qui, pulso Athanasio, in ejus sedem ab Arianis subrogatus fuerat; quem etiam postea amoverunt, atque in ejus locum Georgium Cappadocem instituerunt.

ANNOTATIO (64) pag. 483.

Ariani, ficto subdoloque animo, Aëtium damnarunt, ut fidem facerent, se orthodoxæ assentiri doctrinæ.

ANNOTATIO (65) pag. 486.

*Malum non malo imperio caput præficiens*: Julianum scilicet Apostatam, quem successorem suum instituerat Constantius.

ANNOTATIO (66) ibid.

Videtur hic Gregorius admittere Georgium a Christianis necatum fuisse. Attamen, juxta Socrat. l. III. c. 3. et Sozom. l. V. c. 7. Julianus, in epist. ad Alexandrinos, id contigisse testatur, *ob spoliata idolorum templa*, etc.

ANNOTATIO (67) pag. 488.

*Hoc*, inquit Nicetas „*inter Nilum et populum Alexandrinum intererat, quod Nilus a Chæreo, quæ terra hoc nomen a quodam habitatore consecuta est, in urbem influit; at popularis ille fluvius tunc sancto Athanasio sese effundens, in contrarium a civitate ad Chæreum fluens, diei unius iter, et eo amplius extensus est.*

ANNOTATIO (68) pag. 493.

Scriptum illud videtur esse synodica Epistola ad Jovianum, de qua Theodoretus Hist. lib. IV. c. 3.

ANNOTATIO (69) ibid.

In nonnullis exemplaribus, ut annotat Nicetas, scribitur, non ἀγράφου, sed ἐγγράφου καινοτομίας. Quamobrem, si ἀγράφου legatur, hic intelligit Gregorius vocem ὁμοιούσιον, quam Ariani introducebant, nullo Scripturæ loco contineri. Si autem legatur, ἐγγράφου, intelligit scriptam illam fidei formulam, cui subscribendi necessitatem Constantius omnibus imponebat.

ANNOTATIO (70) pag. 494.

Quod Latini per *tres Personas*, id Græci per *tres Hypostases* exprimebant, atque hæ voces idem significabant. Cum autem Latini *tres Hypostases* dicere recusarent, Orientalibus visi sunt Sabellii errorem sequi. Sabellius enim *tres personas* rejiciens, asserebat unam tantum esse, quæ tribus appellaretur nominibus. Orientales vero cum *tres hypostases* perseveranter retinerent, nec earum loco *tres personas* admittere vellent, in suspicionem Latinis venerunt, quasi Ariano dogmati assentirentur. Arius enim *tres hypostases* natura inter se distinctas agnoscebat, *tres* autem

*personas* unius naturæ non recipiebat. Qui hanc Græcos inter et Latinos litem plenius nosse cupit, legat Hieronymi epistolam LVII. ad Damasum. Legat etiam Petavium, lib. IV. c. 4, n. 9. et seqq.

ANNOTATIO (71) pag. 505.

His verbis recte conjicitur Gregorium recens Constantinopolim advenisse. Id etiam confirmatur iis quæ sequuntur : *Ecclesiæ occupatæ*, scilicet ab hæreticis.

FINIS TOMI QUADRAGESIMI NONI.

# CONCORDANTIA

## BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICA.

| BIBLIOTHECA LATINA. | BIBLIOTHECA GALLICA. |
| --- | --- |
| Oratio I. In sanctum Pascha et in tarditatem, p. 11. | Ejusdem fragmenta, tom. VI, p. 362. |
| Oratio II. Apologetica, de sacerdotio, p. 22. | Ejusdem magna fragmenta, p. 90-144. |
| Oratio III. Ad eos qui eum acciverant, nec occurrerant, p. 84. | Ejusdem fragmenta, p. 144-146. |
| Oratio IV. Adversus Julianum imperatorem, prior Invectiva, p. 97. | Ejusdem fragmenta, p. 146-195. |
| Oratio V. Adversus Julianum imperatorem, secunda Invectiva, p. 179. | Ejusdem fragmenta, p. 196-216. |
| Oratio VI. De Pace I, p. 214. | Ejusdem fragmenta, p. 228-235. |
| Oratio VII. Funebris in laudem Cæsarii fratris, p. 236. | Ejusdem analysis et fragmenta, p. 397-420. |
| Oratio VIII. Funebris in laudem Gorgoniæ sororis, p. 260. | Ejusdem analysis et fragmenta, p. 420-432. |
| Oratio IX. Apologeticus sermo ad patrem, cum episcopus Sasimorum factus est, p. 278. | Ejusdem fragmenta, p. 220-222. |
| Oratio X. In se ipsum ad patrem et Basilium magnum post reditum a fuga, p. 284. | Ejusdem fragmenta, p. 217-218. |
| Oratio XI. Ad Gregorium Nyssenum, Basilii magni fratrem, qui post illius consecrationem advenerat, p. 288. | Ejusdem fragmenta, p. 218-219. |
| Oratio XII. Ad patrem ei cum Nazianzenæ Ecclesiæ curam commisisset, p. 296. | Ejusdem fragmenta, p. 222-227. |
| Oratio XIV. De pauperum amore, p. 308. | Ejusdem fragmenta, p. 250-266. |
| Oratio XV. In Machabæorum laudem, p. 345. | Eadem, p. 373-390. |

| | |
|---|---|
| Oratio XVI. In patrem tacentem, propter plagam grandinis, p. 351. | Ejusdem fragmenta, p. 243-250. |
| Oratio XVII. Ad cives Nazianzenos gravi timore perculsos et præfectum irascentem, p. 383. | Ejusdem fragmenta, p. 267-270. |
| Oratio XVIII. Funebris in patrem, præsente Basilio, p. 396. | Ejusdem fragmenta et analysis, p. 432-461. |
| Oratio XXI. In laudem magni Athanasii, p. 465. | Eadem, p. 530-564. |
| Oratio XXII. Secunda de Pace, p. 498. | Ejusdem fragmenta, p. 228-243. |
| Oratio XXIII. Tertia de Pace, p. 513. | Ejusdem fragmenta, p. 235-238. |

# INDEX

## TOMI QUADRAGESIMI NONI.

| | DATE DUE | | |
|---|---|---|---|
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |
| | | | |